

NICOLAE BALCESCU ROMÂNII SUPT MIHAI-
VOIEVOD VITEAZUL

SERIA

Patrimoniu

De același autor în catalogul seriei:

Scrieri alese

Ediție îngrijită și Repere istorico-literare de ANDREI

RUSU

NICOLAE BĂLCESCU

ROMÂNII SUPT MIHAI-V OIEV OD VITEAZUL

Coperta seriei: *Constantin Guluță*

EDITURA MINERVA București - 1982

INTRODUCERE

I

Manuscris Biblioteca Academiei, nr. 77, 78, 79

Ediție princeps: *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, București, Tipografia Societății academice române, 1878.

Ediția de față reproduce textul după *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Editura pentru literatură, colecția „Minerva”, 1907.

Sunt 18 secoli și jumătate de când Hristos întreprinse a răsturna lumea veche, civilizația păgână, ce reprezenta principiul dinafară, obiectiv, al naturii și al silei, substituind în loc o altă lume, o altă civilizație, întemeiată pe principiul subiectiv, dinlăuntru, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești în timp și în spațiu, și, prin identitatea între esenția naturii spirituale a omului și esenția naturii divine, el descoperi fiecărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilității absolute.

După ce, în Evanghelie, Mântuitorul ne arată legea morală, absolută, nemărginită, *legea dreptății*, și aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate, progresivă, supuind natura, sila, lumea dinafară supt preponderența absolută a minții și a cugetării, prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arată legea practică, legea lucrării, legea jertfirei, a iubirii și a *frăției*, chipul cu

care ne putem mântui, putem învinge răul și îndeplini menirea morală a omenirii, adică mai întâi prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertf**indu**-ne individa familiei, aceasta patriei, patria omenirii, viitorului.

Legea evanghelică, descoperind spiritului cauza absolută, proclamând menirea omenirii și a lumii, împinse mintea omenească la demonstrarea și realizarea ei. De atunci știința nouă, înteme**indu**-se pe conceptul legilor spiritului, pe observație, esperiință, calcul, a continuat zdrobirea lumii vechi, revoluționarea sau perfecționarea religiei, moralei, politicei, soțietății întregi, nimicind orice domnie individuală, supuind acția omenească legii absolute și universale a libertății și a științei, căutând realizarea în omenire a *dreptății* și a *frăției*, aceste două temelii a ordinii absolute, perfecte, a ordinii divine. De atunci omenirea a intrat în calea care o duce gradat către perfecția sa, către absolut, către nemărginit, către Dumnezeu. Care oare va fi rezultatul final al aceștii căi? Această mișcare de perfecție va avea oare un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea va agiunge vreodată a-și identifica în tot esenția sa cu esenția divină? Acest secret mintea omenească nu-l poate încă pătrunde. Aceea ce știm este că, din transformării în transformării, omenirea merge **într**-un progres continuu, a cărui mișcare e cu atât mai repede cu cât mai mult înaintează; că fiecare pas a vieții omenirii este un pas în această cale care o apropie de Dumnezeu; că fiecare pas al ei este un triumf al binelui asupra răului.

Misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformție continuă, mișcare progresivă a omenirii, această dezvoltare a sentimentului și a minții omenești, supt toate formele dinlăuntru și dinafară, în timp și în spațiu.

Supt ochiul providenții și după legile și către ținta hotărâtă de dânsa mai înainte, omenirea înaintează în evoluțiile sale istorice.

Prin împărțirea funcțiilor, națiile în omenire, ca și individurile în soțietate, produc, chiar prin diversitatea lor,

armonia totului, unitatea.

Orice nație dar, precum orice individ, are o misie a împlini în omenire, adică a concurge, după natura și geniul său propriu, la triumful științei asupra naturii, la perfecționarea înțelegerii și a sentimentului omenesc potrivit legii divine și eterne care guvernează ursitele omenirii și ale lumii.

Dar pentru că este o providență care păstrează ordinea creației și care dirigează faptele omului, prin aceea nu urmează că omul este un instrument orb al fatalității, prin aceea nu se stinge libera lui voință. Dumnezeu n-a înzestrat pe om numai cu minte spre a deosebi binele din rău, arătându-i și legile prin care să poată povățui în calea binelui și învinge răul, dar încă el l-a înzestrat cu *voință*, lăsându-l liber în alegerea sa. Vai, dar, de acea nație care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăsește; viața ei se stinge în viața omenirii și ea espiază printr-un lung martir călcarea legii lui Dumnezeu. Acest timp de espiație (ispășanie), ce o nație sau chiar omenirea întreagă suferă supt legile lui Dumnezeu și ale gândirei, se pare adesea un repaus, o stare, în calea progresului, un pas înapoi, o oscilație istorică; dar mai adesea suferința este un bold mai mult către perfecționare și din excesul răului iese binele.

„Marșul general al omenirii, zice învățatul istoric Cantu, în căile ce providența pregătește, aduce acele minunate reînnoiri ce se fac pe pământ și scot binele din rău. Dar Dumnezeu este răbdător, căci este etern, în vreme ce omul, care simte traiul său scurt, ar dori ca tot lucru să se îndeplinească în acest moment iute, în care el vine ca să sufere, să espieze, să se amelioreze și să moară. Așa, astronomul ar dori ca cursul Uranului să se pripească, ca astfel fenomenele sale reproducându-se, să confirmeze adevărul calcurilor sale. Ignorantul numai crede că o cometă este accidentală, fiindcă nu vine în fiecare an. Viața adevărată să întemeiază în lucrarea lui Dumnezeu asupra zidirilor sale și a omenirii colective asupra fiecărui om în parte, în unirea materiei cu spiritul, al lui *eu* cu

lumea din afară; pentru aceea Pascal zicea că «toate părțile lumii sunt lăntuite **într-**astfel de chip, că este peste putință d-a cunoaște una fără celelalte și fără totul». Mîntea, înălțându-să prin umilință, știe observa cu conștiință și respect cărările divine; ea poate mult, căci cunoaște cât poate, și în loc d-a-și risipi puterile împotriva unor stăvili nebiruite, ea le concentrează în drepte hotare și astfel se face ajutătorul providenței”.

Dacă fiecare nație are o misie evanghelică a împlini pe pămînt, să cercetăm și să întrebăm și pe această nație română, atît doritoare astăzi de viață, ce a făcut? Ce lupte a purtat pentru realizarea legii lui Dumnezeu, atît în sânul său, cât și în omenire? Istoria, lumea are drept a-i cere această seamă: căci nu trebuie a uita că, cu toată sfințenia dreptului său, astăzi nu e destul ca o nație să-și aibă un loc pe cartă lumii, sau să-și reclameze acest loc și libertatea sa în numele survenirelor istorice; ca dreptul său să ajungă a fi respectat și recunoscut de celelalte nații, trebuie încă ca ea să poată dovedi folosul ce. A adus și poate aduce lumii, trebuie să arate formula înțelegătoare și soțială ce ea reprezintă în marea carte a înțelegerii și a istoriei omenirii.

Să aruncăm dar o ochire asupra trecutului aceștii nații române și să vedem ce a făcut în aceste 18 secole de cînd se află statornicită în pămîntul său. Această ochire ne va da înțelegerea revoluțiilor ei de față și a revoluțiilor ei viitoare.

III

Adusă de marele Traian în Dacia după nimicirea locuitorilor ei, favorizată de împărații următori, de care atârna d-a dreptul această țară, colonia romană, în vreme de 160 ani, ajunsese **într-o** stare foarte înfloritoare și una din cele mai frumoase provincie ale întinsei împărății romane. Mai mult de 70 cetăți, împreunate cu drumuri minunate așternute cu piatră, basilicele, templurile, amfiteatrele, băile, apeductele, ale că [ror] ruine încă să găsim, ne-o dovedesc îndeul. Dar alături cu această mare civilizație materială, două rele mari care mistuia

împărăția și care îi pregăti căderea: robia și proprietatea cea mare trebuia să se producă în noua colonie relele lor, înghițind cu încetul proprietățile mici, ce fiecare colon dobândise la început, și substituind robii la oamenii liberi.

Os [te] nită de atâtea rele ce o rodea, întinsa împărăție romană trebui să cadă. Unitatea falsă la care ea supuse prin silă lumea trebui să se sfărâme ca să dea locu la organizarea progresivă a unei unități mai adevărate, produsă prin armonia naționalităților libere. Dumnezeu atunci, ca să schimbe fața lumii vechi și s-o întinerească, împinse potopuri de nații barbare asupra-i.

IV

Așezată la porțile împărăției și în trecătoarea barbarilor, Dacia noastră mai mult de 8 secoli îi văzu trecând și retrecând pe pământul său. Colonii romani din această țară nu pregetară a apăra cu bărbăție țara lor și chiar împărăția ce îi părăsise. Și când se văzură copleșiți de numărul dușmanilor, ei se traseră în Munții Carpați, unde își păstrară naționalitatea și independența lor. Chiar în acele vremi furtunoase și nenorocite, romanii Daciei nu uitară să aibă o misiune în omenire. Prin relațiile lor cu barbarii, ei introduseră între dânșii cele dintâi cunoștințe de agricultură, artele folositoare și cuviințele vieții civilizate. Și prin legăturile de interes și comerț, ei schimbă războiul în prietenie și dușmănia lor asupra imperiului roman într-o prietenie folositoare, și sili pe barbari să caute să se statorească și să se civilizeze.¹ Pe la 865, bulgarii, poporul finic, prin romanii din Dacia nouă primesc religia creștină și împreună înfrății întemeiează un stat puternic, alegându-și regi dintre români. Pe la începutul secolului XI, acest regat, căzând în tulburări civile, se supune de Vasile II, împăratul Orientului, și rămase sub puterea grecilor până la al XI-lea secol, când el revie mai puternic sub frații români Petru, Asan și Ioan și, după o existență glorioasă de doi secoli, căzu la 1392 sub turci.

Piomanii din Dacia veche, când putură răsufla de barbari, ieșind din azilurile lor, întemeiează deosebite state mici, pe la secolul al X și XI, care în secolul al XIII

[le-a] și XIV se contopiră printr-o mișcare de unitate în două staturi neatârinate, a Țării Românești și a Moldaviei.

Cu întemeierea acestor state, evoluțiile istoriei românilor se fac mai lămurite, viața lor ne este mai bine cunoscută.

V

În cea dintâi epocă a întemeierii principatelor Țării Românești (1290) și a Moldovei (1358), care cuprinde tot secolul XIV (de la 1290 – 1413), vedem aceste state mai întâi amenințate în naționalitate și existența lor politică când de unguri, când de poloni. După mai multe lupte îndelungate, aceste pretenții cad zdrobite de vitejia românilor. În aceste războaie ei se pregătesc ca într-o [școală] pentru alte lupte mai mari ce îi așteaptă, cu o nație și mai barbară, și mai puternică: turcii osmani, care pe la [1360] năvălesc în Europa și amenință a o cuceri. Încă din anul [1370], Ladislav-Vv. Al Țării Românești se opune acestor barbari și să încearcă a pune stavilă furiei lor de cuprinderi. O luptă care trebuia să ție mai patru secoli începu atunci, luptă în care românii vărsară șiroaie de sânge și se jertfiră ca niște martiri pentru apărarea civilizației în contra barbariei. Împărăția româno-bulgară cade supt izbirile turcilor (1392). Mircea cel Bătrân, unul din cei mai mari și mai vestiți voievozi ai noștri, reclamă de la turci această moștenire; el voiește a întrupa toată românimea într-un singur stat și caută [a dobândi] Bulgaria și Moldova. Acum întâiași dată vedem ideea de unitate a se arăta, idee care va fi idealul seculilor viitoare și a tuturor voievozilor noștri cei mari. Strivit însă între unguri și turci, Mircea este silit a părăsi o parte din concuistele sale și a primi încă și suzeranitatea Porții.

Tratatul ce el încheie cu Baiazet la 1393 asigurază românilor drepturile următoare:

1. Dreptul d-a profesa nesupărați religia lor, d-a-și alege voievozii și d-a se cârmui independent, după legile lor.

2. Dreptul d-a face război sau pace.

Îndatorirea românilor către turci sta într-un ușure

tribut anual de 3.000 bani roșii.

În Moldova, Alexandru cel Mare, ce domnea în această vreme nesupărat încă de turci, apără vitejește independința țării sale de către poloni și le răpește Pocuția, care mai un secol rămâne întrupată cu Moldova.

Cu acești mari domni, Mircea și Alexandra, se încheie această epocă. Ei completează instituțiile țării lor.

Să aruncăm o privire asupra acestora, căci organizația dinlăuntru a societății singură ne poate explica evoluțiile istorice prin care nația română trecu.

VI

Domnul, ales în Țara Românească, moștenitor în Moldova, cârmuia țara împreună cu un sfat de 12 boieri, întocmit în Țara Românească de Negru-Vv. Orice act însemnat al cârmuirii, precum și orice danie, trebuia să fie făcut cu învoirea sfatului și suscris de dânsul. Puterea d-a face legi, d-a scoate dăjdii sta în *Adunarea* sau *Soborul a toată țara*. Originea acestor adunări izvorăște din municipalitățile romane și din soboarele goților, care, în lunga petrecere a lor în Dacia, lăsară multe urme și obiceiuri între romani. Aceste adunări se convocau de domn pentru facerea legilor, pentru orânduirea dăjdiilor, pentru a hotărî război sau pace. Când tronul era vacant, atunci mitropolitul le convoca pentru alegerea domnului. Ele judeca asemenea în pricinile de vini mari politice, ca Camerele Lorzilor și a Pairilor în Englitera și Francia. Aceste adunări se compunea:

1. Clirosul, adică mitropolitul ca prezident, episcopii și egumenii monastirilor;

2. De boieri, atât cei din slujbă cât și cei dinafară;

3. De deputații breslelor.

Clirosul, ca și monastirile, n-avea privilegii deosebite la început și era cu totul supt jurisdicția statului.

Boierii era slujbașii țării, adică capii puterii armatei, fiind țara organizată ostășește, nu era o clasă nobiliară, ca în Europa. Ei n-avea nobilimea feudală, [de] concuistă, de origine, nici dreptul d-a fi singuri proprietari de pământ, d-a moșteni titluri și slujbe, d-a fi deosebiți de legea comună

pentru toți. Aceste principie, care singure constituiază casta nobiliară, n-au fost niciodată recunoscute în țările noastre. Totdauna, tot românul a avut dreptul a se face proprietar de pământ și a ocupa slujbele statului; titlurile n-au fost decât pe viață, fără a lăsa drept la urmași. Titluri nu era la început, căci nu se da deosebit, ci reprezenta numai numirea funcțiilor. Boierii, ca toți orășeanii, se numea *jupâni*, adică cetățeni. Legea politică, civilă, ca și criminală a fost aceeași pentru toți. O singură deosebire se ivi mai târziu în legislația criminală. Se hotărî ca boierul căzut în vină să se spânzur e mai sus cu un cot decât săracul. În urmă se suprimă această osândă de tot pentru boieri.

Breslele se alcătuia de oarecare slujbași mai mici ai țării și de deosebitele categorii a burgeoisiei, locuitorilor din orașe și a moșnenilor și oamenilor liberi.

Orașale ce își dobândiră și își păstrară libertatea lor, constituindusă pe principiul comunal, se ocârmuia de o magistratură aleasă pe fiecare an și compusă de un județ și 12 pângari.

Țara ia o organizație ostășească și o centralizație puternică. Județele se dau supt comanda unui căpitan, care unește în mâna lui puterea administrativă, judecătorească și ostășească. Organizarea armatei permanente, a miliției și a Landsturmului face din tot românul un soldat ia nevoie, și singură păstrează independința amenințată de streini.

Dacă vom trece la organizația economică a țării, găsim pe cei mai mulți locuitori moșneni, sau rezemași, adică liberi și cu proprietățile lor. Dar lângă dâșii proprietari mari, pe care se află locuitori serfi, robi ai pământului, căci în urma năvălire! barbarilor, robii romani se transformară pretutindinea în robi ai pământului... Întocmai după [cum] în Europa se obișnuise a se da acestor serfi numirea de romani, așa și la noi servagiul fu numit *rumânie* și *vecinătate*, căci proprietarii din Țara de Jos, unde mai cu seamă era proprietățile mari, își adusesese colonii din Țara de Sus și din românii din țările vecine.

Robia completă a acestora veni foarte târziu, căci la început stăpânul pământului făcuse 3 părți din pământul său, din care două le împărți în părți mici pe la coloniști și cealaltă fu cultivată de aceștia în folosul stăpânului, prin mijlocul *clădi*, adică a unui număr de zile de lucru. Robia completă a lor veni însă foarte târziu, căci până în secolul al XVII [le-a] ei putea a se muta de la o moșie la alta, plătind *găleata de ieșire*.

Dăjdiile era așezate pe toți deopotrivă.

Acestea sunt liniile principale ale constituției țării pe la începutul secolului al XVI-lea]. Idealul ce românii goniră în organizația lor era *egalitatea* în drepturi și în stare. Dar în această organizare era vițiuni, vițiuni izvorâte din ideile feudale ale timpului și care fu pricina zdrobirii aceștii constituții. În această republică războinică se afla, deși. Slabe la început, elemente soțiale, monarhic, aristocratic. Și democratic. Puterea publică nu era delegată vremelnicește de popor unor aleși ai săi, dar se afla din drept în mâna capilor războinici ai țării. Era firește ca acești capi, care concentra în mâna lor puterea politică și militară a țării, să ia o preponderință deosebită asupra claselor de rând. Lipsa de comerț nedând o dezvoltare stării de mijloc, ea, ca și poporul, se afla slabă în privința boierilor și, după organizația militară a țării, în dependența de un soldat către șeful său. Atât boierii în slujbe, cât și cei dinafară de slujbe, mazălii, fiind din drept membri ai adunărilor, acestea ajungând prea numeroase...”

Boierii dar, împreună, cu clerul, căutară mereu a se constitui **într-o** castă, dobândindu-și privilegii» și a concentra toate drepturile în mâna lor. Asemenea și prin proprietățile lor mari, a absorbi proprietățile mici.

Domnii, ce reprezenta principiul monarhic, favorizați prin centralizarea statului, căutară mereu a-și întemeia

Sfârșitul frazei tăiat în original: „oamenii din stările de jos nu foirii primiți în Mare număr” (n. Eel), puterea lor despotică asupra boierilor rezemați pe elementul popular și a se face independenți de dâșii, constituindu-se ereditari.

Lupta dar trebuia să înceapă între aceste trei elemente opozite și vrăjmașe. Începută încă din al XVI-lea secol], ea continuă în al XVI-lea] și al XVII-lea]. Doborând întâi elementul monarhic, aristocrația doborî în urmă și elementul popular și, după aceste două ruine, ostentă, căzu și ea zdrobită supt o burgeoisie streină, supt fanarioți.

VII

Istoria noastră n-a fost, sau a fost rău scrisă până acum. În luptele și revoluțiile dinlăuntru, care au umplut secolul al XVI-lea] și [al] XVI-[1 ea], istoricii noștri n-au văzut decât niște lupte de pretendenți la tron, iar n-au văzut principiul și interesele ce fiecare pretendent reprezenta. **Într**-un stat organizat ca al nostru, unde nicio familie n-avea dreptul de stăpânire, chestia dinastică nu putea avea loc după cum **s**-a presupus de istorici.

Îndată după moartea lui Mircea I, partidele în care țara era împărțită începură lupta între dânsule, fiecare puindusă supt unul din fiii săi. Turcii și ungurii găsiră prilej a se amesteca între deosebitele partide, susținând când pe una, când pe alta, și a călca libertatea nației. Puterea domnilor însă, ajutată de elementul democratic, ieși biruitoare din aceste lupte între dușmanii dinlăuntru și cei dinafară. Vlad Dracula-Vv. Ținu sus și puternic frânele guvernului, dobândind o glorie nemuritoare în luptele cu turcii și zdrobind aristocrația. Tepeș urmează înainte și mai puternic pe calea sa; c-o asprime tiranică, dar dreaptă, el nimicnicește facțiile dinlăuntru și respinge nenumăratele oarde turcești ce Mahomet II conducea asupra românilor. Silit mai târziu de nevoi, el încheie un tractat cu turcii la 1460, care păstrează stipulațiile celui de la 1393, urcând tributul la 10 mii galbeni și recunoscând suzeranitatea sau supremația nominală. Acest tractat încă și astăzi formează dreptul public al țării sau, cum se numește acum, capitulațiile ei cu Poarta. Aristocrația se aruncă în brațele turcilor și izbuti a goni din țară pe energicul domn, și partida domnilor în brațele ungurilor. Poporul mai adesea rămânea indiferent **într**-aceste lupte, până când vedea libertatea amenințată de vrăjmașii

dinafară; atunci alerga la apărarea țării supt steagul domnului. Adesea ocrotit de domni, el însă era slab către celelalte partide, căci toți capii ce ieșea din popor intra, firește, și să identifica cu una din partidele dominante.

Lupta, cu deosebite alternative între ambele principie, continuă până la Radul cel Mare [1495 - 1508], care se încercă de o politică de conciliație, fără a izbuti. El cercă atunci a balansa puterea boierilor, dând putere clerului, dar, revoluționând organizația democratică a clerului și făcându-l un corp privilegiat, îi crea interese conforme cu ale boierilor și îi dete un auxiliar. Radu cel Mare [ful dar un sprijin puternic al aristocrației.

Cu acest domn să încheie această epocă.

În Moldova, asemenea, după moartea lui Alexandru cel Mare, boierii caută a doborî puterea domnilor, constituată acolo și mai tare pe principiul ereditar. Polonii se amestecă în ambele partide, cu scop d-a domina și d-a supune țara. Din mijlocul acestor sfâșieri care amenința peire, iese un om puternic, care întoarce spiritul nestatornic al partidelor către dușmanii dinafară. Acesta fu Ștefan cel Mare. 40 ani de-a pururea calare pe câmpul bătăliei, el apără voinicește țara și creștinătatea. Moldavia e atunci în culmea sa și trage mirarea lumii. Papa numește pe Ștefan soldatul lui Hristos... etc."

Ștefan ia proiectul lui Mircea și caută a uni țările, dar spiritul individual al românilor zdrobește întreprinderea lui. Într-adevăr, boierii țării... etc... pierderea mării...

În aceste timpuri frații noștri din Transilvania, deși Huniad și fiul său cârmuiră soarta Ungariei, pierd drepturile lor etc...

Ceea ce urmează de aici până la sfârșitul introducerii nu este o redactare definitivă a lui Bălcescu, pe alocuri avem de-a face numai cu enunțarea ideilor ce trebuiau dezvoltate. Asemenea situații mai întâlnim și pe parcursul lucrării (n.ed.).

Dacă acest secol fu pentru români un secol în care începură luptele dinlăuntru, dacă rezulta lui fu stingerea democrației, dar fu însă secolul cel mai glorios, secolul

prin care se nemuriră și să luptară puternic pentru libertate. Cei [mai] mari bărbați care produse acest secol în omenire fu români. Dracula Vv., Vlad Țepeș, Ioan Huniad și fiul său Matiaș și, în sfârșit, Ștefan cel Mare plană asupra, acestui secol glorios... etc...

Boierii țării, recrutându-să tot mereu din elementul popular, desfășură, pe lângă dorința d-a constitui libertatea lor asupra tronului, o vitejie rară împotriva vrăjmașilor dinafară... etc...

Dar, izolându-se de popor încet cu încet, fac pe acesta apatic. Țara slăbește și turcii îndrăznesc mai mult și, în secolul [următor], cade cu totul supt domnirea lor.

VIII

După moartea lui Ștefan Vv., în Moldova, Bogdan, fiul său, și Pătru Rareș calcă pe păsurile lui, țin cu strășnicie liniștea înăuntru și apără și întind hotarale țării de dușmanii dinafară. Dar, presurați de dâșii, ei caută de se învoiesc de bunăvoie cu cel mai puternic, cu turcii, cu condiții încă mai favorabile decât muntenii. Dar boierii caută a zdrobi puterea domnilor; ca să izbutească, nu se apără nici de asasinat, nici de trădare, să aliază cu turcii și izbutesc a lua preponderanța totală în țară și a face tronul electiv și cu totul în dispoziția lor. Țara cade în grozave sfâșieri și abuzuri. Lăpușneanu răzbună crud țara asupra boierilor.

În aceste sfâșieri, niște vânturatici streini, favorizați de popor în ură asupra boierilor, iau puterea. Despot voiește a civiliza... etc.

Unul din aceștia, Ion-Vodă, caută a se rezema în contra boierilor și a turcilor, declarând război acestora. Trădat, el cade glorios în luptă. Țara cade atunci cu totul supt puterea turcilor și în prada lor, care răpește până și dreptul d-a-și alege domni și aceștia ajung mai puțin de un pașă.

În Țara Românească, după Radul cel Mare, [Mihnea] ia cu putere, înțelepciune și patriotism cârma țării; dar boierii nu-l pot suferi și, având în capul lor pe Basarabești sau Pârvulești, numiți astfel după banul Pârvu, izbutesc,

prin ajutorul turcilor, a-l depărta, ba încă a-l și ucide în Ardeal, unde să trăsesse. Pârvuleștii numesc pe Vlăducu domn, dar văzând pe acesta că voiește a se libera de epitropia lor, îl ucid și dau puterea unuia dintr-înșii, Neagoe Basarab. Bun, blând, acest domn face pe populă ierta triumful boierilor, dar el dezvoltă și mai mult privilegiile boierilor și clerului. El robește o mare parte a țării mănăstirilor și o mare parte a mănăstirilor la metoașele streine grecești. După moartea lui, partidele se răscoală; fiecare își numește un domn și turcii intervin cu multă îndemânare, pun mâna pe țară și o declară pașalâc. Această izbire deșteaptă pe români, primejdia îi uni și, sub Radu de la Afumați, se luptă pentru drepturile naționale și triumfară.

De la moartea acestui domn, 1552 - 1592, lupta aceasta continuă cu deosebite alternative. Poarta începu a numi singură domni. Tributul se mări nemăsurat; dăjdiile asemenea; țara ajunsese într-o ticăloșie și mergea cu pași repezi spre o ruinare totală, când brațul de fier al lui Mihai o opri la marginea prăpăstiei! Spiritul și individualii, dea nației se întrupă într-însul... etc. Lupta pentru independință reîncepu eu glorie. După ce asta se asigură, Mihai întreprinde unirea românilor. Mai norocit decât și cran, el izbutește, dar cade în aceasta, întâmpinând vrăjmășia Austriei, care scoală pe unguri împotriva românilor. Aceste nații, generoase, cărora atâtea interese le opune îndatorința d-a trăi frățeste împreună, se zdrobește una pe alta în folosul Austriei.

Mihai cade ucis hoștește de austrieci și cu dânsul cade și puterea românilor și speranțele ce creștinătatea și toate națiile EVentului pusese în români, care îl numea steaua lor de la răsărit.

În toate aceste două secuii, românii se arată vrednici de dânsii: i de misia lor. Clasa boierilor mai cu seamă, întinerii;! lot mereu prin elementul energic ce ieșea din popor și. Se absorbea într-însa, făcu țării și omenirii slujbe mari.

Vitează, roditoare în fapte eroice, în exemple sublime

de jertfire, ea reprezenta sentimentul războinic al nației și udă cu sângele său laurile patriei. Nația în care sentimentul prevalează - dacă nu slujește omenirii prin dezvoltarea minții, ca francezii, englezii și nemții, dar prin lucrare, prin jărtfire îi egalează și îi întrec. Și le dă repausul d-a lucra. Astfel Dumnezeu împarte funcțiile între nații și, prin lucrare comună, omenirea se desăvârșește.

De la începutul secolului al XVI-lea], lupta începuse între principiul libertății, care voia a mărgini puterea prinților, și principiul autorității, care voia a o întări.

Ajutați adesea de principiul popular ce ei reprezenta, libertatea birui pe la capătul acestui secol, dar boierii biruitori făcură din această libertate un privilegiu al lor. Ei căutară a se forma în castă priveleghiată, a-și întemeia puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor. Izvorâtă din popor, iar nu din principiul concuistei, ea nu putea a se constitui pe bazăle aristocrației feudale europene; ea nu putu în drept viola egalitatea; ea își mărgini dar acția sa în rânduiala economică. A înghiți proprietățile cele mici, concentrându-le în proprietăți mari, a răpi deodată cu proprietatea și libertatea individuală a țăranilor, prefăcându-i în serfi. A dobândi dreptul de a se scuti de cele mai multe dăjdii, asta fu ținta ei. Astfel, prin reformarea legilor economice ale țării, o țară întreagă ajunsă roabă unor particulari.

În Europa această luptă fu câștigată și despotismul regilor fu un mare principiu de unitate și de conservare, în vreme ce la noi izbânda aristocrației aduse slăbiciunea statului cu slăbiciunea puterii. Două chipuri sunt d-a avea un guvern puternic. Trebuie sau ca principiul, autoritatea ce el reprezintă să-și aibă izvorul de sus, sau de gios, din popor; **într-un** cuvânt, nu este decât două guverne puternice: despotismul și democrația. Orice principiu intermediar este un principiu de slăbiciune. Despotismul totdeauna a fost și este peste, puțință între români, nu numai căci respectul către cel mare [precumpănește], ci căci sunt o nație foarte nobilă, care nu putu suferi alt guvern decât cel întemeiat pe caracterul național, cel care

organizează egalitatea, adică democrația.

La sfârșitul acestui secol robia ajunsese completă, Mihai Vv., silit de aristocrați, făcu acel așezământ ca fiecare țăran, p-a cui moșie se va fi aflând, să rămâie rob veșnic. De atunci robia fu completă... etc. (ca în art. Din [Magazin istoric pentru Dacia]). Clasa războinicilor se întemeiază asupra muncitorilor. Această fărădelege a boierilor fu espiată cu pierderea țării. Osânda o urmă de aproape. Soțietatea întreagă să alcătuieste pe un șir de privilegiuri și clase, fiecare clasă are privilegiuri deosebite; fiecare individ are privilegiu: întins eșafodajiu de tiranii superposate una asupra alteia și toate apăsând popoul, pe țăranul muncitor...

Cine va veni să zdrobească această clasă apostată care, ieșind din sânul poporului, robi pe frații și părinții lor și care ocăra omenirea? Iată-i că sosesc; sunt și ei niște robi și, pentru ca pedeapsa și rușinea să fie și mai mare, sunt niște robi streini.

IX

Ce sunt acești streini care vin să revoluționeze și [să] schimbe soarta unei nații întregi? Cum niște streini pot ei doborî o soțietate puternic întemeiată? Ce principiu, ce interes vital al soțietății. Reprezentează? Prin ce lupte, prin ce mijloace ajung la putere și la a domni asupra românilor?

După căderea imperiului Orientului întreg supt puterea turcilor, mulți greci din Constantinopol și Rumelia își căuta ră o scăpare în principate, care se bucura de libertate. Săraci, ei se apucară de negoțiul mărunț și de industrie.² Ei ajung a lua astfel în mână toată industria și comerțiul țării și a alcătui o burgeoizie bogată. Îmbogățindu-se, se însor cu pământence, dobândesc astfel drepturi și încap în boierii. Ei se înalță la putere, după cum s-a înălțat burgerii în Europa. Se fac apărătorii popoului³ împotriva apăsării aristocraților și caută a le doborî privilegiurile.

Astfel își fac partidă puternică în țară și încep lupta în contra boierilor pământeni. Răi, intriganți etc. (tablou

de dânsii); ei n-au decât o țintă fiscală. Vor să doboare toate privilegiurile, să puie mina pe stat, să emancipeze pe țărani de boieri, ca să-i poată despuia ei în numele statului. Dar popoul nu-i cunoaște; vede că ei sunt vrăjmașii boierilor ce îi tiraniza și îi reazemă.

Încă din vremea lui Mihai Vv., grecii se făcuseră nesuferiți pământenilor. Acea ce ni se dovedește... etc... (după *Magazin*) ... în Moldova...

Domnia lui Brâncoveanu mai pre larg... ei reprezintă spiritul boierilor... Aristocrația nu mai reprezenta nimic, pierduse virtuțile militare, să corupsese. Despuierile poporului cu birurile; stricarea armatei spre a face clăcași etc.

Cază dar această aristocrație infamă! Vie fanarioții, care să răzbune suferințele poporului. Și oricât de rău ar aduce ei țării, când poporul va vedea că misia lor de zdrobire s-a sfârșit, va ști a-i mătura din țară și naționalitatea va ieși biruitoare, mai frumoasă și mai puternică!

După moartea lui Mihai, Radu Șerban răzbuună vitejaște pe români asupra ungurilor și moldovenii, supt Tomșa, pedepsesc pe poloni, care, protecționând pe Movilești, se încearcă a-și redobândi influința asupra Moldaviei. Aceste lupte slăbesc puterea și a românilor și a ungurilor și a polonilor, și le pregătește comuna nenorocire.

Radu Mihnea al XI-lea] se urcă pe tron la 1611. El fu cel dintâi domn care veni în scaun însoțit de o mulțime de greci. Boierii pământeni se tulbură l-această vedere și, la neorânduile grecilor și formează comploturi împotriva lor și a domnului. Stolnicul Borcan de la Mărăcineni se pune în capul acestor comploturi, dar capul [lui] și cu al soților săi cad supt securea gâdei și o luptă înverșunată, care țină două secole, începu atunci între greci și boieri. Cinci ani dup-aceea, vestitul paharnicu Lupul și căpitanul Buzdugan pradă și măcelărește pe toți grecii din țară. Dar supt domniile următoare, de la 1618 - 1631, grecii, favorizați iarăși, să înmulțiră și căutară a-și răzbuna.

Boierimea atunci, în desperanță. Se revoltă. În zadar Leon-Vv., la 1631, izgonește pe toți grecii din țară, căci era prea târziu.

Boierii izbutesc a alege domn pe Matei Basai-ab, capul partidei boierilor. Tot atunci în Moldova, boierii, ajuturați de popor, gonesc pe greci și [pe] Alexandru-Vv. Iliș și Vasile Lupul se numește domn. Dorința de unire a țărilor aprinde din nenorocire un rezel crud între ambele țări surori și pregătește slăbiciunea lor. Supt impresia uneltirilor grecilor d-a deznaționaliza pe români, Matei și Vasile caută a întemeia puternic naționalitatea; limba românească se introduce în școli, biserici și administrații; școli să i ridică, tipografii se întemeiază și țările se dorează de o condică de legi. Din nenorocire, interesul egoist al boierilor îi făcu să uite interesul național. În loc d-a ușura pe popor, ei îl împovărară cu dăjdii și condica norul întărește și mai mult robia. Poporul suferă și strigă; armata se revoltă și țara cade în cea mai groaznică anarhie militară. Costandin Basarab izbutește prin agiutorul strein a stinge anarhia, desfăcând armata și slăbind țara.

Un grec, Mihnea-Vv., se urcă atunci pe tron, la 1658, și răzbună cumplit purtarea cea neomenoasă a boierilor rât i e popol. În domnia acestuia, a lui George și Grigore e îl iica. Și a lui Radu Leon, grecii se înmulțesc iarăși în țară și cu dâșșii și suferințele ei. La 1669, boierii, ajuturați de popor, se ridică din nou asupra grecilor și izbutesc a-i goni din țară și a dobândi un domn ales de dâșșii, dar pentru scurt timp, căci la 1672, cu Grigore Ghica și în urmă cu **Ducă-Vv.**, grecii iarăși se reîntoarseră.

În Moldova, în acest an, boierii, supt comanda Hânceștilor, caută a goni pe greci din țară împreună cu **Ducă-Vv.**, dar sunt biruiți de dâșșii, cu agiutorul turcilor. Acest patronaj ce le dă turcii aruncă privirea lor către nemți și poloni.

Însă puterea lor nu ținu mult. Ajutați de turci, boierii i/. Butesc a numi domn pe Șerban Cantacuzino. Supt domnia acestuia și a lui Brâncoveanu în Țara Românească și a Cantimireștilor în Moldova, intrigile grecilor se

precurmară și boierii stăpâniră țara în pace de dâșii, în vreme mai mult de treizeci ani. Din nenorocire, boierii nu știură **n** se folosi de acest timp. În loc d-a se uni între dâșii spre a «propria de popor, d-a căuta a-l ridica până la dâșii, ei: „E izolară de dânsul. Corupți și degradați, ei pierdură până și virtuțile militare cu care se fălea odinioară și nu mai reprezenta niciunul din simtămentele poporului. Puterea armată a țării, în domnia Brâncoveanului, se dezorganizează ca să-i facă clăcași pe la moșii. În loc d-a căuta putere în popor, împotriva turcilor, ce din ce în ce se făcea mai asupritori, călcând legămintele țării, măbind tributul și globind-o în toate chipurile, ei alergară după falsa protecție când a nemților, când a rușilor. Afară de aceasta, caracterul lor mobil și nestatornic băgă discordia până și între dâșii. Odioși țării, bănuți turcilor, ei sunt lesne săpați de fanarioți, din care unii, precum Mavrocordații, acum luaseră o mare influență pe lângă Poartă, și astfel capetele celor mai însemnate familii a țării cad sub securea turcilor sau sunt silite a scăpa la ruși (unde împreună cu Cantemir merg să concure puternic la civilizarea aceștii colosale împărății, care era ursită a atârna atât de puternic în viitorul nostru) și la nemți, și fanarioții dobândiră pe seamă-le domnirea statornică a ambelor țări.

Ei muriră încai cu demnitate și curagiu, și istoria, la acest spectacol trist, aruncă un vâl asupra greșelilor, crimelor lor, spre a putea da o lacrămă compătimitoare cumplitelor lor nenorociri.

Acei ce rămân în țară încearcă a se mai lupta și pier. Îndată grecii îi doboară, sărăcindu-i prin contribuții și confiscări și prin omoruri. Cei mai mulți se trag la țară și, ruinați, intră în popor, de unde ieșiseră, și ajung în stare de clăcași.

X¹

CARTEA I

LIBERTATEA NAȚIONALĂ (1593 - 1535 aprilie)

1 Urmarea nescrisă (n. ed.).

I

Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI [le-a], Povestirea mea va cuprinde numai opt ani (1593 - 1601), dar anii istoriei românilor o i mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere-aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenuncheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor laurile biruinței sau cununa martirilor, și astfel îmbărbătați, ei năvăleau, unul împotrivă a zece, prin mijlocul vrăjmașilor; și Dumnezeu le da biruință, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci fi a lăsat libertatea pentru popoare, și cei ce se luptă pen-lru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Moștenitori a drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca adui-aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simlimentul datorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire.

Aron-Vodă domnea în Țara Moldovei și Alexandru Bogdan în Țara Românească. Robi tremurând în mijlocul desfătărilor, pe un tron cumpărat cu bani, stau ocrotiți, împotriva dreptei răzbunări a poporului, de paznici streini, turci și unguri, prăda și chinuia și îngrozea o țară ce nu știa iubi. Mulțime de ianiceri și arendași turci, de la care ei luaseră bani în camătă pentru cumpărarea domniei, îi însoți în țară. Spre a se despăgubi de banii lor, unii din turci luară în arendă dajdiile publice, alții umbla cu dăbilarii domnești pentru strângerea dăjdiilor, alții ținea drumurile și prăda pe neguțători, și toți, răzlețindu-se prin toate unghiurile țării, făcuia și chinuia pe bieții țărani, despuindu-i de tot ce avea, rușinându-le muierile și fetele de față cu dânșii și răpindu-le fal] zecelea din feciori, spre a-i pregăti a recruta ienicerimea.1 însuși boierii și

giupânesele lor nu era scutiți de omor și siluire.

Veni o zi când aceste lăcuste sălbatice nu mai găsiră ce prăda; atunci căzură toți în sarcina domnilor. Aron-Voievod, spre a se putea plăti de datornici, izvodi ca de tot omul din țară să se dea câte un bou, și orându-i turci spre a strânge această nouă dajdie, care, luând toate vitele de la cei [cel avea, spre a împlini pentru acei ce nu avea, sleiră țara și de vite, aceste soațe a muncii țăranului, de rămaseră oamenii fără a avea cu ce se hrăni. 2 Mult mai mare, de se poate, era asuprirea în Țara Românească, unde domnul, silit fiind a plăti o dobândă grea la creditorii turci, ce nu mai avea ce făcui, urcă datoriile unei țări sleită cu totul la suma peste măsură de mare de 10 povoare de aur. 3 Toți boierii Țării Românești care scăpaseră de moarte și pribegie și a căror inimă ofta după libertate, sângera pentru suferințele țării, începură a se aduna, a se sfătui. După revolta nenorocită ciin Moldova a orheienilor și a sorocenilor împotriva lui Aron, neîndrăznind a se bizui singur numai în sine în stare [al de slăbiciune în care se afla țara, cugetară lac ajutoare și protecțiuni streine. Spre aceasta se adresară la republica Veneției, cerând protecția și suzeranitatea ei, ca să se mântuie de turci. Dar egoista republică, calculând foloasele cum și păgubile ce i-ar putea veni primind această propunere, găsi cu cale că interesul n-o sloboade a primi a mântui o nație chinuită, de la care puțin câștig poate avea.4

După înjosirea acestui act fără izbândă, românii văzură că ce le mai rămâne a face este a căuta însuși a se mântui și că țara lor a ajuns **într**-unul din acele minute mari, când o nație trebuie, să piară, sau, luând inimă din suferința și desperarea sa chiar, prin**tr**-o silință mare și puternică, însuși să se mântuiască. Împregiurări favoritoare dinafară nu lipsiră la dorința oamenilor, nici oamenii nu lipsiră împregiurărilor.

III

În acel timp de chin și de jale, strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales și vestit și laudat prin frumusețea trupului său, prin virtuțile lui alese și felurite, prin credința

către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către cei asemenea, omenia către cei mai de jos, dreptatea către toți deopotrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobește mult lăudatul său caracter. 5 Acesta era Mihai, banul Craiovei, fiu al lui Pătrașcu-Vv., care, pentru blândețea cu care cârmui țara de la 15[54 până la 1557], se numește *cel Bun*.

Strălucirea nașterii lui Mihai, sfatul lui cel drept și priceput, cuvântul lui blând și îmbelșugat, iar mai cu seamă faptele cunoscute ale lui îi câștigă inima poporului și îi îmbiță nume [le] lui în toate părțile țării. El administra de câțeva vreme Banatul Craiova și aduse cu încetul această bănie în starea ei cea veche de neatârnare administrativă i judecătorească și ostășească, fără altă legătură cu domnia țării decât plata de un tribut. Astfel, în minutul când armata țării era dezorganizată de domnul ce se temea de linsa, el își organizează un trup de oștire, prin care ținea în frâna împilările turcilor și ocrotea pe Supușii săi.

Soarta cea blândă supt care se afla locuitorii Banatului era pizmută de locuitorii de dincoace de Olt și slujea a glorifica numele lui Mihai înaintea popoului. El ajunsese a fi nădejdea tuturor, răzbunătorul atât de mult dorit și așteptat.

IV

Crudul Alexandru-Vodă nu întârzie a se înspăimânta de acel mare nume al banului Mihai. Vru să-l piarză cu orice chip și, neîndrăznind a-l prizoni de față, trimise ucigași spre a-l prinde și a-l aduce la București, sau a-l ucide prin taină. Dar banul descoperi din vreme cursa ce i se gătește și, cu toată dragostea ce avea pentru dânsul poporul, necrezându-se sigur în Craiova, fugi spre Constantinopol, unde îl chemase socrul său, vistierul Ion, ce era capichihaia al țării. 6 însă prins fiind în cale de oamenii lui Alexandru, ce îl pândeau, el fu adus în București, unde domnul, cătrănit de mânie, îl învinovăți de trădător și rebel și îl închise în pușcărie, spre a fi pus la caznă și apoi ucis.

Temându-să ca poporul să nu se ridice înfuriat și să scape pe prinsul său, Alexandru-Vodă hotărî a-i grăbi moartea. **Într-o** zi îl scoaseră din pușcărie legat și îl porniră la locul osândei. Mulțimea poporului urmărea pe osândit, tristă, jalnică și tăcută, văzând că cea slin urmă nădejde de mântuire i se va curma cu capul acelui june bărbat eroic. În cale, trecând pre lângă Biserica Albă, pe vremea liturghiei, spun că îl lăsară a intra în biserică și, rugându-se, se făgădui lui sfântu Nicolae, fiind hramul, că de-l va mântui, să-i facă mănăstire în numele lui, precum a și făcut, de se numește acea biserică acum Mihai-Vodă. 7

Sosind în locul unde trebuia a primi moartea, gâdea, cu satirul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropie de osândit. Dar când ațintește ochii asupra jertfei sale, când vede acel trup măreț, acea căutătură sălbatică și îngrozitoare, un tremur groaznic îl apucă, ridică satirul, voiește a izbi, dar mâna îi cade, puterile îi slăbesc, groaza îl stăpânește și, trântind la pământ satirul, fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mare că el nu îndrăznește a ucide pe acest om. Astfel, în acele mari timpuri bătrâne, un cimbru barbar se înfioră de vederea măreață a lui Marius și nu îndrăzni a ucide pe acel ce zdrobise tot neamul lui.

În zadar oamenii ce prezida osânda vrură a împlini porunca domnească; nimeni nu se mai găsi care să vrea a lua locul gâdei.

Această întâmplare minunată înfioră mulțimea ca o mișcare electrică. Văzu într-însa un semn ceresc, prin care Dumnezeu voia păstrarea acestui om, și un glas detunător de milă și iertare scăpă din peptul acelei gloate. Boieri și popor luară pe osândit în mijlocul lor și, ducându-se la palat, înaintea voievodului, cerură iertare. Vrând, nevrând, domnul fu silit a se îmblânzi și a-i dărui viața. Peste puțin, prin mijlocirea vistierului Ion, Mihai, împăcându-se de tot cu domnul, primi iarăși cinstea și dregătoria sa.

V

Nu trecu mult dup-aceea și bănuitorul tiran Alexandru începu iar a-l vina cu moarte și curse și îl sili a

fugi în Ardeal, unde zăbovi două săptămâni la curtea lui Sigismund Bathori, domnul Țării Ardealului. Acolo, prin mijlocirea lui Baltazar Bathori, vărul domnului stăpânitor, dobândi de la acesta, ce avea mare trecere la Poarta turcească, o scrisoare de recomandatie către vestitul vizir Sinan-Paşa, prin care se recomanda de a fi ales de domn în Țara Românească, cum şi alta către Eduard Barton, solul Elizabetei, regina Engliterei, la Constantinopol, ce avea mare credit pe lângă Poartă.

Împuternicit cu aceste recomandatii, Mihai se porni de **n** două oară la Constantinopol, unde la sosirea sa fu bine primit de vistierul Ioan. Acolo sosi atunci şi doi deputaţi boieri, jeluindusă de asupririle lui Alexandru-Vodă; **[ei]** ce uniră cu Mihai şi îl cerură la sultanul pe dânsul de domn, arătând că țara toată îl vrea. Spre a izbuti mai sigur în cererile lor, trebuiră a astâmpăra nesaţiul şi lăcomia de bani a turcilor. De aceea nevoia sili pe Mihai a lua, pe credetul vistierului Ion, 400 mii florinţi de la turci, greci şi ovrei, cu cămătă grea. Din această sumă dete numai lui Sinan vizirul 20 mii galbeni; ceialaltă o împărţi în daruri la sultanul şi ceilalţi miniştri şi astfel deschise calea cererilor sale. 8 Sultanul, în sfârşit, primi această cerere a țării şi dete semnele domniei (**steagul şi sabia**) lui Mihai, iar oştirea ce boierii cerea a-i da spre a-l însoţi o refuză supt pretext că, de vreme ce țara îl cere, nu poate avea nevoie de oaste spre a goni pre Alexandru, 9 şi ca partida sa să-l puie pe tron.

Mihai pleacă îndată, la 1592, către țară, de unde Alexandru Bogdan, aflând de mazilia lui, ieşi ca să se întoarcă la Constantinopol. El abia domnise un an şi trei luni, dar această vreme îi fu de agiuns ca să tragă ura şi blestemul poporului. Fărădelegile domniei lui se răsplătiră cu moartea lui. La 1597, în duminica Floriilor, prin intrigile domnului Moldovei, Ieremia, al cărui tron căuta a cuprinde, fu, din porunca sultanului, luat din casa sa şi, investit în haine de paradă domneşti, azvârlit în mare. 10

VI

Într-acest chip Mihai-Vv. Se urcă pe tronul Țării

Românești, la 1593, fiind atunci în vârstă de 35 ani, înălțarea lui fu primită cu cea mai vie bucurie de toți locuitorii țării, mulțumiți că au scăpat de tiraniile lui Alexandru; [ei] arătară acea bucurie zgomotoasă, acele nădejdi fără margini, făcându-și iluziile nedespărțite în inima poporului român de orice domnie nouă, pentru care întotdeauna istoria ni-l arată că gata a stătut. Mihai avea încă în ochii mulțimei meritul d-a fi fost un candidat popular, în care mai de mult ea nădăjduia. Dar cu toată statornicia, energia și bunăvoință să, noul domn se văzu cu totul în neputință d-a pune un capăt și orânduială la nevoile și anarhia în care se afla țara. Țara se afla împovărată de datorii grele și împilată de mari nevoi și trebuințe. Turcii, în contra tractatelor vechi, acum uitate, începuseră a se așeza în țară, zidindu-și case și geamii (meceturi). 11

Pe lângă datornicii turci ce era în țară supt Alexandru, se mai adăugaseră și alții, și numărul lor se urca la 4 mii ianiceri și alți ofițeri de cavalerie. 12 Turcii după margine făcea, ca și cei din țară, mereu și fără temere, năvăliri și jafuri prin ținuturi; în toată luna cete de turci și tătari venea în țară și, ca să poată hălădui lumea în pace, era silit domnul a le ține taberele iarna și vara, a le da cel: de hrană și îmbrăcăminte de la țară. Astfel încât, nu numa că nu se putea plăti datoriile cele vechi, dar nici a birui și a ușura daunele de față. Slujbașii Porții, în loc d-a da ascultare plângerilor domnului, căuta prilej lui d-a stoarce bani de la dânsul sau de la dușmanii lui ce îl prigonea. O seamă de boieri, după vechiul obicei, săpă pe domnul lângă sultanul.13 Alții se însoțiseră cu turcii din țară și îi ajuta în prădarea și chinuirea poporului. VI Armata țării era dezorganizată și mijloc nu era de a o înființa; energia poporului se tocise de atâta chinuire și asuprire și despera de o mântuire. Mihai nu putea a se înțelege cu creditorii, lipsindu-i mijloace de a-i plăti. Vru a pune stavilă la răpirile lor, dar nu izbuti decât a-i întărită mai mult și a-i revolta asupra-i. Încât, spre a scăpa de a fi ucis, fu silit a se închide în palatul său și a sta mereu în

stare de apărare, unde însă de mai multe ori turcii, năvălind, îl ocăra, arunca cu pietre în ferestrele palatului, răpea tot ce putea din mobilele sale, bătea și rănea de moarte pe toți boierii săi ce le pica în mână.¹⁵

În aceste minute dureroase, care ar fi desperat pe oricine, Mihai singur nu desmerează și văzând că nu e niciun mijloc pacinic ele mântuire, hotărăște a deștepta țara, a o scula și a ridica sabia răzbunătoare în contra barbarilor tirani. Evenimintele ce începuseră în megieșie încurajă și înlesni vrednica sa hotărâre.

Să dăm o ochire acestor evenimente.

Împărăția turcească începuse a apune din culmea mării la care ajunsese supt Soliman.

Murad II, care domnea de la 1575, era un duh slab și superstițios; dulce la trai, iar iute la mânie și adesea atunci și cu cruzime, era dat cu totul la misticism, la poezie și la voluptate; amator de danț și muzică, de vorbe cu duh, ba încă și de mucalitlăcuri, el iubea mecanica, ceasornicaria și actele de reprezentare; el trăia încungiuat de talmăcitori de vise, astrologi, șeici, poeți și femei, dănuitori, de pitici și nebuni, lăsând domnia în mâna femeilor saraiului. Supt o mână așa slabă, corupția intră în toate ramurile administrației împărăției¹⁶; acel duh de revoltă a oștirilor, care era menit a zdrobi împărăția, începu atunci nu numai între ianiceri, dar și între spahii. Spre a da o altă cale (detourner) acest lui] duh de insubordinație, era nevoie a trimite o știm împotriva vrăjmașului peste hotare. După isprăvirea cu noroc a războiului Persiei, Divanul se chipzui mult dacă trebuie a porni războiul în contra Fezului, Maltei, Persiei, Spaniei, Veniției, Neapolului-i s-au Ungariei. ¹⁷

Împărăția turcească, afară de ținuturile cele întinse ce stăpânea în Asia și Africa, care era împărțite în 32 gubernii, cuprindea încă 8 gubernii în Europa și se întindea până la Raab, cuprinzând astfel partea cea mai mare din Ungaria, afară de cele 4 țări tributare: Transilvania, Valahia, Moldova și Republica Raguza. Nu numai atât, dar chiar și împărăția Austriei și rigatul

Poloniei erau de mai multă vreme supuse la un tribut anual.

Un vezir vestit în războaie, crud și dușman fieros al creștinătății, Sinan-Pașa, concherantul Tunisului și al lemnului, a cărui singură gândire era războiul în Ungaria, împinse prin toate mijloacele pe sultanul spre război către împăratul Germaniei, sau regele Vienei, cum îl numea turcii.

Fără declarație de război, pacea se călcă la 1592 de guvernorul Bosniei, izbind niște casteluri din Ungaria (Chrastovitz, Gora, Bihaci); dar fu oprit înaintea Sissekului, pe care nu-l putu lua și pentru care își răzbună crud în contra creștinilor ce îi picară în mâini¹⁸ (oct. 1592). Trei sute din acei nenorociți prizonieri fură duși în triumf înaintea lăcuinței ambasadorului împ [arătesc]; înaintea lor, niște muzicanți care făcea să se audă sunetele cele mai barbare, apoi o trupă cu armele câștigate; pe urmă venea carăle încărcate cu pradă și, în sfârșit, nenorocitele jertfe ale robiei; oameni, femei, copii, bătrâni era împinși înainte cu izbiri tare de bice sau de toiege, ca niște turme de vite proaste, în mijlocul chiotelor de bucurie sălbatică a turcilor, spre a fi vânduți în târg (oct, 1592). 19

VIII

Crânceniile, fărădelegile (les outrages) și amenințările turcilor mișcă toată creștinătatea. 20 Scriitori însemnați din toată Europa începură, prin tipar, a mișca opinia publică și a deștepta zelul cruciatelor religioase împotriva barbariei păgânilor.

Pe scaunul cezarilor Germaniei șădea în acea vreme Rodolf II. Cu un caracter și cu virtuți ce ar fi fost de lăudat într-o poziție mai puțin înaltă, acest prinț era un domnitor nevrednic. El lăsa departe trebele statului spre a se ocupa de științele naturale și de antichități, pentru care își sleise finanțele, iar mai cu seamă de scrieri astrologice, care umplură duhul său, din natură posomorât și sficios, de o mulțime de superstiții de răs și funeste. Preocupat de aceste lucrări nedemne de poziția lui și nencetat spăimântat de prorocii absurde, el se făcu cu totul

neapropiat supușilor săi. 21 încungiurat de minerale, de fosile, de medalii, de ochiene, de vase și de instrumente de chimie, el sta închis în laboratoriuul său, în vreme ce zavistia: i revolta înăuntru și războiul dinafară amenința zdrobirea împărăției lui. Crescut în Spania, în acea țară clasică a papismului, el fu toată viața lui jucăria viclenelor uneltiri; i iezuiților și a sfaturilor pasionate a curții Spaniei.

Tipetele jertfelor turcilor pătrunse până în cabinetul lui Rodolf II și deșteptă indolența lui. El porunci să sune tocsinul în toată Sfânta împărăție Romană și în Ungaria, ca să invite pe credincioși, dimineața, la amiazi și seara, a invoca ajutorul ceriului în contra turcilor. 22 **într**-aceeași vreme, solii săi alerga la Roma, la papa, și convocă pe toți principii Germaniei la o adunare generală în Ratisbona, spre a lua măsuri pentru interesul comun al creștinătății.

Clement al VIII-lea], ce șădea atunci pe scaunul simțului Petru, primi în audiență, **într**-un consistoriu public, pe solii împărătești și, ascultând cu multă bunăvoință elocuentul cuvânt a lui Rodolf Lorentio, cel mai înșeninat din soli. Hotărî, cu obștească învoire a senatului, să ia toată partea]-această faptă de bine public și de cinste pentru Dumnezeu.

O congreție de cardinali fu convocată din porunca pontifului, spre a se chipzui pentru treburile acestui război și, nemulțumindu-se a aduce numai ajutorul său, hotărî a invita în numele lui Hristos și pe alți prinți, pentru care și porni îndată muncii săi în Spania și Italia. Posomorâtul și crudul Filip II, ce domnea în Spania, primi bucuros și făgădui agiutorul său; iar în Italia, zelul religios fu mai puțin fierbinte, și numai ducă de Toscana, Ferdinand, și ducă de Mantova, Vincenzo, primiră a da agiutor. Duca de Ferrara se folosi de ocazie și, pentru oarecare agiutor de bani dat, dobândi trei orașe de la împărat.23

! I Ifomanti supt Mihai Voievod

Tot atunci papa însărcină pe canonicul de Adrianopol (Udriu), Cornelius Denona, să meargă la marele principe de Moscovia, spre a-l îndemna a lua parte la rezelul

creștinătății, însărcinându-l ca, ia întoarcere, să treacă pe la Sigismund Bathori, prințul Transilvaniei, și pe la Aron, domnul Moldovei, ca să-i tragă și pe dânșii în legătura domni tor republicii creștine împotriva dușmanului comun, sculând cu dânșii toate popoarele de la Nistru și Dunăre și. Din vecina Polonie. Iar la Mihai i se porunci ca să nu se ducă, din pricina poziției critice în care acest domn să afle, fiind [ne] siguri de scopurile lui, numai prin prințul Transilvaniei să-l îndemne a se înțelege cât mai în grabă cu yboierii și poporul său și a se lega serios ca să se poată mântui. V

Era acum a paisprezecea oară de la originea împărăției otomane că puterile creștine se unea împreună împotriva dușmanului moștenitor a legii lui Hristos, într-o cruciadă care, ca cea mai din urmă de la 1571, care se nemuri prin bătaia navală de la Lepante, se numi Liga sfântă.

IX

În vremea aceasta, prinții Germaniei adunați la Ratisbona în aprilie anul 1594, 23 adunare convocată și deschisă de împăratul în persoană, văzând tristețile întâmplări ale războiului, porunci a se ridica din Germania o oștire de 20 mii pedestrași și 5 mii călăreți. 26 Se hotărî încă că mărirea sa împărătească să scrie și să trimită soli 3 a prinții streini, spre a le cere agiutor; ca ea să soliciteze asemenea nobilimea, care nu atârna d-a dreptul și absolut de împărăție, și orașele maritime ca să-l ajute. Se vorbi încă de chipul d-a impune și a strânge dăjdiile și să porunci ca în toate provinciile, în toate orașele, în toate târgurile și în toate satele Germaniei să se puie un trunchi (tronc) la ușa bisericilor și ca preoții și predicatorii să ațâțe zelul poporului, spre a-l îndemna a contribui la cheltuielile războiului în contra păgânilor; se recomandă încă la preoți și predicatori d-a propovădui pocăința popoarelor și ca în toate zilele să se adune la sunetul clopotului, spre o rugăciune publică, pentru a cere o fericită izbândă. 27

Și trimiseră apoi soli, atât din partea împăratului cât

și de la electorii Brandenburgului și Saxoniei, ia adunarea staturilor polone din Cracovia, spre a îi îndemna ca să se ridice în ajutorul creștinătății.

În Polonia, după moartea lui Ștefan Bathori, trebuind a se face o nouă alegere de rege, mulți stăpânitori, prin solii lor, concuraseră spre a fi aleși; între aceștia, voturile polonilor se împărțiră între Sigismund, fiul lui Ion, regele Sveției, și Maximilian, arhiduca de Austria. Și unul și altul fura aleși, dar partida cea mai mare, având de cap pe veștilul Zamoisky, cavalerul cel mare, ținea cu suedezul. Maximilian, văzând că nu poate dobândi tronul decât cu puterea, luă oaste de la frate-său, împăratul Rodolf II, și intră deodată armat în Polonia. Zamoisky, primind în ajutor călărimea din Transilvania, de la Sigismund Bathori, p-a căruia soră avea de soție, dote nemților bătaie cu mare norocire, că le înfrânse cu totul armata și însuși Maximilian fu prins. Astfel Sigismund dobândi coroana Poloniei. Maximilian, lepădându-se apoi de pretențiile sale, fu slobozit, și o nepoată a împăratului, arhiducesa Ana, fata arhiduce [lui] Carol, unchiul împăratului, fu luată de soție de Sigismund. Maximilian arhiduca, văzându-să slobod, pretinse că un act făcut în prinsoare nu poate avea temei și începu a se intitula din nou rege al Poloniei. Tocmai în acest an când se porni deputații germani la Cracovia, Maximilian, după îndemnul papei, declară că renunță la-acest titlu.

Cezarul izbuti mai mult în Moscovia, unde trimisese pe un june silezian, anume Varkusky, lângă marele ducă Theodor sau Fedor I. Acest trimis fu bine primit și i se făgădui o mare sumă de bani, ce se va plăti pe tot anul, cu condiție d-a nu face nici pace, nici treve cu turcul. Aci Varkusky întâlni un ambasador al Persiei, care venise să propuie o ligă în contra turcilor, cu care negoție o alianță, jurându-i în numele craiului că, dacă împăratul se va ține de război, craiul Persiei nu va face pace cu turcii. 23

X

Silințele împăratului fură mai norocite în Transilvania. Sigismund Bathori de Șomlyo ținea domnia

aceștii țări. El era fecior lui Christofor Bathori și nepot de frate vestitului Ștefan Bathori, ce a fost mai întâi prinț și apoi a strălucit pe tronul Poloniei. El fusese ales la 1581 a urma pe tron după moartea tatălui său, fiind în vârstă numai de 9 ani. Numele strălucit și iubit țării, ce purta, singur numai îi dobândi alegerea la tron, de la care niște prevestiri sinistre se părea a-l depărta. Se zicea, într-adevăr, că la nașterea lui, la 157, 2, turnul de la Oradea Mare se povârnișe și că el se născuse cu mâna plină de sânge. 29 Imaginația poporului augurase d-aci că acest prunc va fi pieirea țării lui, augur (presage, prophetie) care până în urmă **s-a** și împlinit. În timpul istoriei de față, pe la începutul anului 1594, Sigismund, în vârstă de 22 ani, slobod de orice epitropie, începu a-și dezvălui caracterul său.

Semeț, viteaz și războinic, calități înnăscute nației lui, dar fără talente ostășești și fără a ști a concepe și a stăruii, îl vom vedea în cursul aceștii istorii, unde va juca o rolă mare și însemnată, om crud, fără măsură, necumpătat, nestatornic și neastâmpărat la minte.³⁰ Era tributar turcilor și avu câtăva vreme mare credit la Poartă, încât un minut nădăjduise că, prin protecția ei, va dobândi tronul Poloniei la moartea unchi-său, pentru care și făgăduise 50.000 galbeni ia vezir; dar nădejdlile sale se înșălară, căci Poarta nu numai recunoscă pe noul crai ales de poloni, dar încă nu voi a-l îngădui a lua de soție pe fata marelui ducă de Toscana (octobre 1592).³¹ Trimisii lui la Poartă era George Ravazdi și Ioan Bâldog, care trata cu Sinan prin mijlocul renegatului Grigore Veresmarti, acum ceaușul Mohamed, și sangiacul Lipei, vestitul Pavei Markhazy. 32 De față cu Sennyei, ce îi trimisese în urmă Bathori, Sinan se întinse asupra cuprinderilor sale de ia Tunis, de la Gulerta, din Arab ia, Persia, Africa și Georgia, adăugând că, în iarna viitoare, va merge să dărâme Viena și Praga.

În sfârșit, ceaușul Mustafa aduse scrisori de la sultanul, de la marele vizir și de la pașa de ia Timișoara la staturile Transilvaniei și la Bathori; acesta din urmă răspunse după obicei cu protestații de credință către

sultanul. 33 Dar Sinan nu întârzie a schimba tonul și, prin înjurături și amenințări, a îngrozi pe Sigismund. Când se înfățișă înaintea acestui vizir George Ravazdi și îl rugă, în numele prințului, a nu mai îngreuna provincia, urcând tributul peste ceea ce se da pe timpul lui Ioan Sigismund, el, cu o nesuferită trufie și cu o obraznică îngâmfare, ocărâ**ndu**-l cu numirea de dine, îi zise să tacă, adăugând că Ion Sigismund era socotit ca un fiu al lui Soliman, în vreme ce acel ce cârmulește acum Transilvania este sluga și supusul împăratului; că aceasta stă în mână-**i** a o dovedi. Temerea lui

Sigismund se mai adaugă încă prin porunca ce primi ca să se gătească cu o oaste de 50 mii lănceri și cu toate materialurile de război, spre a merge la Belgrad să se unească cu oștirea turcească în contra împăratului. Aceste amenințări periculoase umplu de spaimă inima junelui prinț.³⁴ Aceste temeri știu bine a le exploata partizanii împăratului și a îndupleca pe Sigismund a se ridica asupra turcilor, Sigismund avea lângă dânsul, ca duhovnic, un iezuit, părintele Alfons Carilie, spaniol, născut în provincia Alcala.³⁵ Acesta îndemna mereu pe Sigismund a intra în alianță cu împăratul, și când Teuffenbach, prefectul Casoviei, trimisul împăratului, sosi în Transilvania, găsi pe acesta cu totul dispus în favorul creștinătății.³⁶ Sigismund începu a nu - vorbi decât de libertate, de greutatea jugului turcesc și a plânge soarta creștinilor supuși lor; **într**-un cuvânt, toate vorbele (discours) și toate faptele lui învedera hotărârea lui d-a rupe legătura cu turcii.³⁷ Dar planurile lui Sigismund întâmpina o mare opoziție în nobilii cei mai însemnați, care, învechiți în aplecarea lor către turci, nu voia nicidecum să se lepede de unirea lor cu turcii, temân**du**-se de a se arunca în șansele unui viitor nesigur și să nu ajungă supt un jug mai rău. 38 Sigismund zicea: „La ce a slujit pân-**aci** pacea cu turcul? A obicinui pe nesimțite popoarele noastre nenorocite a se îngreua cu un jug nesuferit”. Mai bine dar să-l scuture și a se uni cu împăratul și ceilalți prinți creștini, și a se lepăda de alianța

cu turcii, pe atât rușinoasă, pe cât e primejdioasă pentru mântuire, și că Dumnezeu le va fi priincios la un proiect așa drept. Aceasta zicea Sigismund în public și particular, și iezuviții o insinuia la urechile tuturor celor ce spoveduiau. Nobilimea cea jună și săracă intrară lesne în aceste planuri, se flattant que la guerre pourraient rendre leur fortune meilleure. Dar cei bătrâni și bogați se împotrivea, zicând: că nu trebuie a părăsi maximele străbune, care era d-a nu lăsa niciodată alianța cu turcul; că de o sută de ori ei au auzit aceasta din gura înțeleptului Ștefan Bathori, și când era prinț al Transilvaniei, și chiar după ce se urcă pe tronul Poloniei; că mai bine este a urma acestor sfaturi decât a pleca urechea la zadarnicile făgăduieli a unor venetici (nouveaux venus). „Transilvanii, adăuga ei, sunt oare destul de puternici spre a se împotrivi singuri la toată puterea turcilor? De nu sunt, cine cheazășuiește de acele ajutoare ce se făgăduiește? începuturile războiului adesea sunt plăcute, dar sfârșitul totdeauna este *funeste*. Când un dușman atât de îngrozitor își va împlânta odată corturile sale în mijlocul țării noastre, cât este de temut că aceste ajutoare depărtate, ce ni se laudă, să nu sosească prea târziu spre a ne mântui/ 39 L-aceasta se adăuga și ura și neîncrederea în nemți.

Aceștia, văzând că rugămintele lor sunt neputincioase, în contra sfaturilor iezuviților și cererilor (Ies avis) papei, hotărâră a-l detrona și a pune în **locui** pe altul plăcut lui Am urat. Se zicea că ei se înțelesesem **într-**aceasta cu miniștrii Porții și că, în vreme ce tătarii era să treacă din Podolia în Transilvania, li se dedese o poruncă secretă d-a pune mâna pe Sigismund. Dar acesta se dete în lături din vreme și tătarii pustiiră Valahia și Transilvania, fără a fi împiedicați de generalul oștilor, Bornemissa, supt pretext ca să nu strice alianța între Transilvania cu turcii, în care sta mântuirea țării. 40

Sigismund convocă o adunare de popor armată la Turda. Aci, opoziția, în capul căreia sta vărul său Baltazar Bathori, se arată așa de tare și înverșunată, încât Sigismund, sperii**ndu**-se, abdică, lăsând puterea în mâna

lui Baltazar Bathori, și fugi spre Chiioara, declarând pricina abdicării sale și acuzând pe opozanți că vor să trade țara turcilor. Adunarea se mută atunci la Cluj în, unde Baltazar Bathori fu aclamat de prinț. Scrisorile lui Sigismund citindu-se în adunare, opiniile unora se schimbă. Săcuii însă și saxonii și vreo câțiva din unguri declară opozanților că ei nu voiesc a cunoaște alt prinț, care neputând a le sta împotrivă, fu silită adunarea [a se uni cu toții a chema prin o deputație pe Sigismund înapoi; și în 28 august 1594, adunarea primi [a se trimite] oștirea în contra turcilor. A doua zi se arestuiră toți capii opoziției, în număr de 1941: Baltazar Bathori și fiastrul lui, Ion Ilfiu, Lupu Covaci, canceler, Alexandru Kendi, prezident al senatului, Gabriel și Francisc Kendi, unchii lui, Grigorie Literatul, prefect de la Agria, Ion Forro, Grigorie Dracu', Ion Gerundie, Albert Lunai, George Salanciu, Baltazar Silvașiu și, după trei zile de închisoare, Sigismund porunci a se omori, după sfatul.

lui Gestio, Proșcaio și Ioșica. Lui Alexandru și Gabriel Kendi, cu Ion Ilfiu, Grigorie Dracu' și Ion Forro li s-a tăiat capul la Cluj. Pe când îi ducea la locul osândei, Alexandru văzu pe Sigismund, care, stând în picioare la o fereastră, îi privea, și îi strigă: „Nicio lege dumnezeiască sau omenească nu suferă osândirea unui om fără a-l asculta. „Aceasta însă nu mișcă întru nimic pe voievod, obicinuit fiind din copilărie a vedea vărsându-se sânge, fiind martor la toate osândeale criminalilor. [El] stătu de față și privi cu răceală această tragedie. 42

Un țigan, gâdele obicinuit al locului, veni cu o sabie și tăie capul lui Alexandru Kendi. Ilfiu. Se urcă după dânsul pe eșafod, apoi Gabriil Kendi, apoi Ion Forro, care în zadar mai ceru o altă sabie, căci a gâdei nu mai tăia, și, în sfârșit, Grigorie Literatu. Poporul, nepăsător de certele celor mari, privi în mărmurire această scenă. Dar când văzu deodată o ploaie repede căzând și spălând sângele morților, strigă că nevinovați au fost! Lupul Covaci și cu Baltazar Bathori fură duși la Uioara, unde, după câteva zile, pe ascuns, după obiceiul turcesc, fură sugrumați. 43 Când gâdea veni în

închisoarea lui Baltazar Bathori cu lațul în mină, acesta îl întreabă cine este? - „Cel din urmă om cu care ai să vorbești în lume”, răspunse gâdea. Baltazar, blestemând amar pe Sigismund, după o lungă luptă cu gâdea, fu sugrumat. 44 Astfel peri, împreună cu Kendi, și Ion Bornemissa, vestit căpitan, care, când i se vesti că i-a sosit ceasul, începu a cânta un cântec de jale și apoi întinse grumazul gâdei. 48 Ceilalți 4 prizonieri fură iertați prin mijlocirea prietenilor lor; numai bunurile li se confiscată. 46 Asemenea, lui Andrei și Ștefan Bathori, frații lui Baltazar, care apucaseră de a fugire în Polonia, li se confiscă bunurile, declarându-se de trădători și izgoniți pentru totdeauna din patria lor.

Dup-aceea, Sigismund, adunând o armată de 40 mii oameni de tot felul, trimise oștirea spre Timișoara, de unde dezlipi o parte din armata lui, ca să pustiască în preajma Oradiei și să împiedice ca să nu meargă de acolo convoiuri la armia otomană. El scrisese apoi lui Teuffenbach, ca să-l roage să se apropie de hotarele Transilvaniei, spre a-și uni puterile și a izbi împreună pe vrăjmaș. 47

În vreme ce prin aceste tratații papa și împăratul se cerca a trage toate stăpânire pe] Europei într-o legătură împotriva turcilor și dintr-altă parte scriitorii și oratorii cei mai însemnați lucra asupra opiniei publice și întărită popoarele pentru o nouă cruciadă în contra barbarilor, războiul își urma furiile sale. În 15 iunie 1593 se dăde o bătălie sângeroasă între oștirea împărătească și [armata Turciei], strânsă în unghiul unde Kulpa se unește cu Ordra, lângă Sissek, unde peri cu totul armata turcească cu cei mai însemnați capi ai ei, Asan-Pașa și junele Mahomet, nepotul sultanului. Anul în care se văzu o așa mare învingere se cheamă în istoria otomană anul ruinei (peirei, prăpădeniei). 48 Doi frați ai împăratului, arhiduca Maximilian comanda armia din Croația, de 16 mii pedfeștri] și 4 mii călăreți, și arhiduca Matei pe cea din Ungaria, de 20 mii ped [eștri], 2 mii călăreți și 2 mii dragorii. 49

Matei lovi Novigradul și asedie în zadar Granul, de

unde se trase; iar Maximilian fu mai norocit în Croația și cuprinse Petrina, castelul Chrastovitz și în sfârșit Sissekul, când sosi Sinan cu armata lui în Ungaria și arhiducii își uniră ostile, din porunca împăratului. 50

Când se află aceasta la Constantinopol, poporul exasperat ceru răzbunare; ambasadorul austriac fu închis cu toată suita lui; marele vizir, fierosul Sinan, luă comanda unei oștiri numeroase de 100 [mii] turci și 40 mii tătari³¹, astfel cum nu se mai văzuse alta din vremea lui Soliman, și porni în Ungaria, 52 în vreme ce Cicala, amiralul turcesc, cu o flotă numeroasă, pustia coastele Siciliei și răspândea groaza în toată Italia. 53

Această armie îngrozitoare, pe lângă care se uni hanul tătarilor, Gazi-Gherei, cu 40 mii tătari (17 iulie 1594), înainta în Ungaria lăsând în cale-i urme de furia sa și, după mai multe izbânzi parțiale (Vesprin, cetățuia Palota), cuprinse, în sfârșit (august 1594), vestita cetate Raab, prin trădarea comandantului ei, contele Hardek. Cetatea Papa fu cuprinsă și ea, și vezirul se oști împotriva Comornului, cu nădejde sigură d-a înainta în curând spre Viena. Dar aceste izbânzi strălucite, care mări trufia lui Sinan și îngrozi creștinătatea, apuseră îndată prin ridicarea unui nou campion al creștinătății, care își aruncă sabia puternică în cumpăna războiului și, izbind în flancuri și înapoi acea armată îngrozitoare, schimbă fața războiului și chemă biruința supt steagurile creștinătății. Acest campion glorios fu nația română, care găsi acum un căpitan mare ca Mircea, Dracu', Huniad și Ștefan, spre a-i comanda. E vreme acum să ne întoarcem în Țara Românească.

XII

Închis în palatul său de nevoia turcilor, țipetele de jale ale poporului gonea somnul de la Mihai. Posomorât și tăcut, el se depărta de toți cei ce era pe lângă dânsul, spre a se gândi zi și noapte la mijloacele de a mântui nația sa. El asculta cu băgare de seamă veștile războiului din Ungaria. Se bucura cu inima la izbânzile creștinilor, se întrista la pierderile lor. 54

Pe lângă relele ce făcea turcii în țară, ea avea a suferi și trecerea gloatelor armiei tătărești, care, pe la capătul anului 1593, călcâ**nd**-o, trecu în Ungaria. Tot pe atunci, primind porunca d-a trimite cară pentru artileria armatei turcești în Ungaria, el trimise ca la 300 pentru campania și asediarea Pe sperinei. Nu trecu însă mult și iată sosesc alți noi trimiși ai vizirului, ce se afla atunci la Belgrad, cerând alte cară și tributul. Cu toată silința ce puse domnul, carăle nu putură sosi la vreme, pân-a nu pleca vezirul de la Belgrad, și îl ajunseră tocmai la Ianik, Oamenii lui Mihai, ce adusese 400 cară, tributul și oarecare daruri, se înfățișară înaintea lui Sinan. Dar crudul turc, furios de întârzierea lor, porunci să-i ducă spre a le tăia capul în priveala tuturor. Dar Mehemet-Pașa, feciorul vizirului, ce se afla de față, rugă mult pe tată-său și le scăpă viața. Sinan însă refuză darurile și trimise răspuns lui Mihai, din partea sultanului, că îndată ce va sfârși campania, va purta războiul în Țara Românească, că era un lucru nevrednic d-a da această provincie în elmuire necredincioșilor ce nu o merită. El ținu pe oamenii domnului prizonieri și nu le dete drumul decât când se întoarse la Belgrad. 55

Această veste sili pe Mihai a nu pierde vremea, cu atât mai mult că poporul din ambele țări era atât de întârâtat, că a-ar fi revoltat asupra domnilor dacă aceștia nu se revolta asupra turcilor.⁵⁶ Cruzimile turcilor trecuseră peste măsură, în vreme ce covârșirea strâmbătăților suferite sleiseră răbdarea împilaților și cereau o răzbunare strălucitoare. Poporul român se cutremura de turbare ca un leu rănit greu și această cutremurare parcă era larma înceată prevestitoare de o vijelie mare.

Avaniile turcilor sleise răbdarea poporului și a lui Mihai, [care] se hotărî a lucra și, un**indu**-se cu creștinătatea, să ridice cu bărbăție sabia asupra turcului, ca să ridice acel jug greu al robiei dasupra țării.⁵⁷ El strânse atunci o adunare de toți boierii mari și mici din toată țara și se sfătuiră cum vor face să izbăvească Dumnezeu țara din mâinile turcilor. Mihai espuse adunării

tirania turcilor, cruzimile ce făcea în țară, ticăloșia* poporului, îl încheie arătând că alt mijloc de mântuire nu este decât d-a alerga la arme. 58

Propunerea lui fu primită **într-un** glas de toți și hotărârea ca să intre în confederație cu principii creștini și să scuture nesuferitul jug al tiraniei.⁵⁹ Și boierii începură a se găti de război. Mihai, potrivit cu hotărârea țării, atunci se gândi de a dobândi ajutor și din alte părți și trimise pre clucerul Radul Buzescu sol la Sigismund Bathori, ca să se înțeleagă cu dânsul și să-i dea oaste de ajutor. Asemenea trimise și la Aron-Vv. În Moldova pe stolnicul Stroe Buzescu. Trimișii lui Mihai găsiră pe acești domni bine dispuși și bucuroși a se oști împreună. 60 Sigismund trimise la Mihai pe Ștefan Ioșica și pe Pangrație Sennyei, 61 și Aron-Vodă pe un boier al său. 62 în 5 noiembrie 1594, un tractat formal de alianță ofensivă și defensivă se iscăli în București între Mihai și plenipotențierii domnilor Transilvaniei și Moldaviei.⁶³ Dup-acest tractat, două mii ostași transilvani, supt comanda lui Mihai Horvat și Ștefan Bekeș.

— Aici în sensul vechi: năpăstuire, oprimare (a. Ed.).

trebuia a sta pe ascuns la hotarul Țării Românești, gata a intra la chemarea lui Mihai. 64 Spre a pune dreptatea și moderația în partea lor, prinții aliați trimiseră sultanului o lungă listă de plângeri lor (griefs), cerând îndreptare și chezășuire temeinică de schimbarea sistemii pentru viitor. Nu numai aceste reprezentări rămaseră fără răspuns, dar încă o ceată de 3 mii ianiceri intră în țară și începu a pune contribuții pe țărani și a face tot feliul de rele (outrages).⁶⁵

Dup-aceste fapte nu mai era de întârziat.

XIII

Un complot, întins atât în Țara Românească cât și în Moldova, hotărâse ziua de 13 noiembrie în care să se dea semnalul insurecției, ucigând pe turci în toate părțile țării unde s-or afla. Mihai trimise porunci la oștile transilvane de la hotare ca să intre în țară, pe când și o ceată de moldoveni, supt comanda hatmanului lui Aron, îi venea

într-agiutor.⁶⁶ Turcii din București, în nepăsarea și netemerea lor, nu bănuia nimic de aceea ce li se pregătea, și urma cu tulburările lor. Nicio trădare din partea românilor nu veni a-i deștepta. **Într**-o zi, când năvăliră din nou asupra palatului prințului, acesta le ieși înaintea și, vorbindu-le cu multă dulceață și blândețe, le zise: „De mătii omorî, aveți a pierde toată datoria ce aveți a lua; dar ascultați și faceți ce vă zic. Mergeți în cutare loc și luați de acolo toată avuția ce veți găsi și plătiți-vă din ea”. Fu mare vrajbă și neunire atunci între datornicii turci. În sfârșit, după multă ceartă, vreo 500 se despărțiră de ceilalți și meraseră unde voievodul le arătase. Ei se întoarseră peste câteva zile, dar avuția ce găsiseră nu era de ajuns pentru a plăti pe deplin datoria. Fiind nevoie d-a face împărțeala în proporție cu ce avea să ia fiecare, avură trebuință de cineva care să facă reducția. Se adresară spre aceasta la cadiul de la Giurgiu, care era însărcinat a hotărî pricinile de judecată între turci și creștinii din Țara Românească.⁶⁷ Dar acesta fiind bolnav, Ali-Gian veni la

București, în locul lui. Se făcură atunci mari sfăzi între creditori și datornici, pentru prețuirea mărfurilor date și primite. Astfel meraseră până în ziua de 13 noiembrie. În acea zi de dimineață, Ali-Gian, sfârșind împărțeala și ducându-se la conacul său, fu oprit în cale de un român, prieten al său, care îi zise: – Ali-Gian-Hogea, câți ani sunt de când mănânc sarea și pâinea ta?

— Sunt douăzeci de ani, răspunse turcul.

— Dacă e așa, zise românul, spre recunoștință de pâinea și sarea ta ce am mâncat, voi să-ți spui un cuvânt, de-i voi să mă ascuți. – Spune, îi zise Ali.

— Nu sta aci, adaugă el, până la 3 sau 4 ceasuri după amiază; nu te opri nici la Giurgiu; silește-te să treci la Rusciuc cât vei putea mai curând.

— Dar pentru ce? îi răspunsesse turcul. El însă, fără a-i spune mai mult, se depărta. Întorcându-și însă capul și văzând pe Ali stând în cumpănă de ce trebuia să facă, îi zise: – Ia seamă la ce-am zis! Turcul, preumblându-se prin oraș, băgă de seamă că e mai multă lume decât altă dată

și, îndoi**ndu**-se de ceva rău, fără a spune la nimeni nimic, se urcă în căruța sa și luă în grabă calea Giurgiului. 68

Aceasta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă ce se pregătea.

XIV

Poruncă domnească ieșise ca toți turcii ce se aflau în București să se adune la casa vistierului Dan, spre a li se căuta și răfui datoriile. Îndată ce turcii se grămădiră în acea curte, Mihai cu boierii, cu ostașii și cu tot poporul setos de răzbunare ridicară steagul libertății și, încungiurând curtea, puse de patru părți de dete foc casei unde era turcii adunați și îi pușcară cu tunurile cu case îngrijise mai dinainte a împresura curtea și casa. Izbirea aceasta neașteptată, vâlvoarea focului ce îi încingea, bubuitul și pustiireie tunurilor și strigătile de răzbunare ale poporului ametiură și înspăimântară pe turci, care, deși armați, pre obiceiul lor, neputând a-și face cale de ieșire, fură siliți a primi moartea fără a o putea da. La două mii turci se omorără: din români puțini căzură. Stolnicul Stroe Buzescu se răni la mâna stângă. Pe lângă turci, vreo câțiva ovrei fură măcelăriți.69 Aceasta nu izvorî, din**tr**-o netoleranță, dar căci ovreii, atunci în mare favor pe lângă turci și sultan, 70 împreună cu turcii prăda țara și făcea stricăciuni.

Acesta fu cel dintâi act al războiului: ucidere făcută cu înșelăciune, în adevăr, dar dreaptă [și] meritată pentru toate suferințele ce turcii adusese țării.71 Această măcelărire din București fu semnalul care puse toată țara în picioare, și în toate părțile poporul, năvălind asupra turcilor răspândiți, îi măcelări și îi goni până îi scoase afară din țară.72

A treia zi după această ucidere, la 15 noiembrie, Mihai porni în grabă, cu oștile sale și cu transilvănenii ce sosiseră, la Giurgiu și, năvălind cu iuțeală asupra orașului, fără a întâmpina vreo împotrivire, îi deteră foc și trecură tot ce le ieși înainte supt sabie. Trei mii suflete aproape, bărbați și femei, fură uciși sau prinși. Din toți turcii din oraș, numai doi putură scăpa, trecând înot Dunărea. Unul

din ei era Ali-Gian-Hogea, ce îl văzurăm scăpând iarăși cu noroc din București. El d-abia sosise la Giurgiu și se afla povestind cadiului ceea ce i se întâmplase în București, când fără veste năpădiră românii. Neavând alt chip de mântuire, știind să înoate, se dezbracă și se aruncă în apă și trecu de cealaltă parte. Celălalt turc urmă pilda lui.⁷³

După arderea și prădarea orașului, Mihai ocoli cetatea și începu a o bate cu tunurile, dar, văzând că n-o poate dobândi, căci îi venea ajutoru arme și bucate de la Rusciuc, și silit de greutatea iernii, o năpusti deocamdată și se în -, toarse în scaun în București.⁷⁴ Printr-aceasta, zic cronicarii noștri, se făcu numai începătură de vrajbă.

XV

Abia. Se întorsese Mihai de la Giurgiu, abia își așezase trupele în tabără aproape de București, în bună poziție, când fără veste intră în țară și veni la București un cadiascher sau emir cu 2000 turci oștire aleasă și 50 paznici ai trupului, ceauși și spahii. Emirii se privea de turci ca următori ai lui Mahomet, din fica sa Fatima, și era numai trei în toată împărăția, având putere vizirească și, pe lângă autoritatea mirenească, împreună și pe cea bisericească. Sarcina lor întâi era a fi sfetnici ai împ[aratorului], pe urmă tâicuitorii cei mai întâi a tot dreptului. Cadiascherii sunt judecătorii armiei. Sunt numai doi: unul pentru Europa, care e șeful, și altul pentru Asia.⁷⁵ Emirul, al cărui gând era să caute a prinde pe Mihai, se fățarniea ca cum n-ar ști nimic din cele urmate puțin înainte. El intrase în țară cu mare liniște, neaducând nicio supărare locuitorilor, și zicea că voiește a ierna în țară. Intrând în București, el ocupă casele cele mai bune din oraș și luă cvartir într-o nouă monastire supt oraș, zidită pe râul Dâmbovița, aproape de palatul domnesc. Trimise un om din parte-i la domn, ca să-i arate că, viind să ierneze în țară, cere să i se dea 10 mii florinți și bucate pentru oștirea lui. Apoi plecă însoțit de o mie de pedestri la palatul domnului, ca să-i facă vizită de cinste, iar în adevăr ca să-l poată prinde. Mihai, care simțise cugetele viclene ale emirului, se sili a-l birui în fățarnicie și a-l arunca în

cursele ce i le întindea el. El lăsase pe emir a intra nesupărat în oraș, dar vizita lui nu o așteptă și fugi în tabără. Emirul, negăsind pe Mihai, trimise în tabără de-l întrebă pentru ce în timp de pace ține în arme atâția unguri? Domnul răspunse pentru ca să prinză pe Petru, fiul fostului domn Alexandru, care umbla. A-l răsturna din scaun, și că, până îl va prinde și îl va trimite la Constantinopol, el va căuta din banii publici să plătească și să dea drumul oștilor.

Emirul se prefăcu că crede și înștiință pe domn că în dimineața viitoare îi va trimite un butoi (tonneau) de aur, spre a plăti oștile și a le slobozi îndată, fiind împovărătoare țării. Mihai se arată că primește cu multă bucurie această propunere, dar hotărî a nu mai aștepta ziua de a doua-zi și a pune capăt acestui joc de înșălăciune cu turcul, în puterea nopții aceleia, își găti oștile și, însoțit de ostașii curții ce îi așezase pe ascuns în vale, se apropie de oraș și, pe când turcii dormea, din cinci părți, cu foc și sabie îi încinge. Turcii, la lumina flăcărilor care ardea conacele lor și la strigătele răzbunătoare ale românilor, se deșteaptă îngroziți și, pe jumătate îmbrăcați, alerg și să adună la palatul emirului, cu hotărâre de a se apăra până la moarte. Dar aci întâmpinară pe Mihai, [care] cu o parte din oștire împresurase palatul și îl împrășca cu două tunuri. În zadar se ispitiră turcii a-și deschide drum printre ostașii români, spre a intra în palat. Românii îi împing înapoi și îi ucid pe toți. Două ziduri din palat să prăvălesc de izbirile artileriei. Emirul, în desperarea sa, părăsit de orice ajutor, începu a arunca pe ferestri aurful și giuvaierile sale, socotind că, în vreme ce ostașii români s-or apuca de pradă, el va găsi mijloc de a fugi. Dar Mihai oprește pe soldați de la pradă și îi întărită spre năvală asupra palatului. Emirul strigă și se roagă cu făgăduieli mari să-l lase a se tragecu rămășița gvardiei sale. Dar toate în zadar. Românii năvălesc în palat și fără milă ucid pe toți turcii ce scăpaseră din foc. Prada aceștii biruinți fu mare pentru soldați; doi cazaci găsiră două trăisti pline de aur, pe care domnul îl împărți între soldați. Dup-această biruință, curățindusă tot orașul de

turci, Mihai dete mulțămită lui Dumnezeu și apoi lăasă oștile a se odihni.⁷⁶ 1594), după ce ucise pe toți cei ce se închina în numele turcilor și care nu apucaseră a fugi⁸⁰. După-aceea, Mihai porni pe Dunărea înghețată și se apropiară de Hârșova, oraș bogat și întărit, cale de o zi de Brăila, 81 pe care Carol și Ludovic, regii Panoniei, îl împresurase cu ziduri.⁸² Aci le ieși înainte o oaste de 7.000 turci, alcătuită de garnizoana cetății și de alți turci din Bulgaria. Pe gheața Dunării se dete o bătaie sângeroasă de ambe părțile, în care turcii, în sfârșit, fură spărți și împrăștiați.⁸³ Românii biruitori, puind scări, la 1 ghenarie 1595 săriră în cetatea Hârșova, o arseră și o prădară.⁸⁴ Prada făcută în acest oraș fu așa de mare încât românii trebuiră să treacă Dunărea spre a-și duce avuțiile ce îi împovăra, în țară.⁸⁵ După ce își mai întăriră puterile slăbite de frig, Mihai, cu ostașii săi, la 6 ianuarie, trece iarăși Dunărea și se îndreaptă spre Silistra, oraș mare și frumos și cu neguțatori bogați, care era fără grijă, bizuindu-se în puterea cetățuui.⁸⁶ După un asalt groaznic, în care asediații nu stătură mai puțin vitejește ca asediatorii, românii o cuprinseră și o dete în foc și pradă. Cetățuia însă n-o putu lua, lipsindu-le artilerie. ⁸⁷ Românii găsesc atâta pradă în acest oraș, încât își dobândesc veșminte pentru vecie, zice un contempuran. ⁸⁸

XVI

XVII

Mihai-Vodă, având oarecare împrumutăriune cu capii trupelor ajutoare din Transilvania, Mihai Horvat și Bekeș Ștefan, care era foarte neuniți între sine, îi trimise înapoi prințului Transilvaniei, oprind oștile, peste care trimise Sigismund căpetenie pe Albert Kiraly⁷⁷, bărbat viteaz, născut în provincia Gemeri din Ungaria de sus, și prea vestit pentru multe fapte de război săvârșite în războiul făcut de către Ștefan Bathori, regele Poloniei, în contra muscalilor.⁷⁸ Mihai cu Kiraly se gătiră îndată de oaste. Și mai întâi Kiraly, din porunca domnului, asedie Orașul de Floci, [ce era] neîntărit⁷⁹ și îl rase din temelie (10 dechem.

Aceste izbânzi ale Românilor, pustiirea orașelor de pe lângă Dunăre înspăimântase **într**-atât pe turcii din partea locului, încât fugiseră mai toți în Munții Balcani. Cărmuitorul de la Rusciuc înștiință îndată Porții răscoala lui Mihai și izbânzile lui, cerând ajutor, care întârzie câtva din nevoia iernii.⁸⁹ Îndrăzneala lui Mihai miră și supără pe sultanul, fără a-i da mari prepusuri, crezând. D că lesne va putea potoli răscoala unui dușman așa de slab. Trebuia însă a se Grăbi, spre a nu zăticni operațiile războiului din Ungaria. Într-adevăr, Turcia, spre a putea purta acest război, avea nevoie de Țara Românească și Moldova, cari era nu numai grâнарul proviziilor armatei lor și chiar a capitalei (de vreme ce în toți anii. Se încărca din cele două țări 150 corăbii cu făină, unt și carne pentru Constantinopol⁹⁰). Dar încă slujea de linii de comunicații pentru trecerea oștilor și a proviziilor în Ungaria.⁹¹ Valahia, numai, plătea atunci la Poartă o tonă de aur, 92 sau, după alții, 100. Mii scuzi, O: 1 sau 70 mii giubeni, 9 1 afară de daruri pe la pași și miniștri, pentru orânduirea domnilor, aceea ce se urca de multe ori până la 300 mii galbeni pe an, 95 afară ele 20 mii miei, 10 mii chile de grâu, alte atâtea de orz, 2 mii cai, unt și miere cu îmbelșugare.⁹⁶ Meldavia plătea Porții 62 mii scuzi, și hanului tătarilor pe tot anul 20 cară cu 4 boi, și 50 iepe și miere îndestulă.⁹⁷ Prințul Transilvaniei plătea 15 mii sechini.⁹⁸ Pierderea acestor foloase [costă mult pe Poartă], mai cu seamă **într**-o vreme când împărăția se afla în nevoie de bani și bucate, și prețul aurul lui] crescuse foarte mult de la războiul Persiei, încât se îndoise prețul unui scud în Constantinopol. Aceea ce pricinui tulburări din partea ianicerilor". Afară de aceasta, Valahia și Moldova era cămară plină de toate cele trebuincipase Constantinopolului. Din**tr**-însele acest oraș se îndestula de cărnuri proaspete și sărate, de unt, miere, grâne. D-alte lucruri ce [cuvânt indescifrabil] se ducea acolo; chiar saraiul sultanului din aceste țări se îndestula nu numai de cele trebuincioase vieții, dar încă de cele spre lux și desfătare.¹⁰⁰

Sultanul hotărî dar a potoli cât mai în grabă această răscoală, pân-a nu se întinde și a lua mai multă putere. Poarta numi atunci domn în Țara Românească pe un Bagdan-Beizdade, 101 fiu al Iancului-Vodă Sasul, care zăcu nerușinat trei ani și 7 luni pe tronul Moldovei (1570 - 1574), batjocorind-o și, după mazilia sa, i se tăie capul în orașul Liov din Polonia, din porunca regelui Ștefan Bathori...102 A.cest june Bogdan se dusesese în Constantinopol cu familia sa, unde intră în casa lui Ferhad-Pașa și, crescând în casa lui, ajunsese a purta slujba de hasnadar. El avusese de gând a se turci, când crezu că favorul patronului său și revolta domnilor îi desihid cale de a dobândi un tron.103

Mustafa-Pașa, 104 căruia i se luase pașalâcul Maraș, 105 cu o seamă de oști. Între care două mii ianiceri cu vreo câțiva din agalele cele mai însemnate, 106 și pe lângă care oștire se mai adăugă 14 mii turci ridicați din Bulgaria, fu poruncit să treacă Dunărea pe la Rusciuc și să ducă pe noul domn în țară.107 **într-**aceeași vreme, Gherei, hanul tătarilor perecopi, care cu 30 mii tătari se întorcea din Ungaria, primi poruncă ca să treacă Dunărea pe la Vidin, și astfel, din două părți, să încungiure și să izbească pe Mihai.108

XVIII

Vestindusă lui Mihai primejdia ce îl amenința, își strânse în grabă oastea pe lângă dânsu1109 și împrăstie călăreți în grabă în toate unghiurile țării, strigând că, intră sabie de turci și tătari în țară și să sale toți cu totul împotriva dușmanului, **încredințându-se** în ajutorul dumnezeiesc. 110 Apoi purcese asupra Dunării sâmbătă în 8 ghenarie (s.n.) și a doua zi se opri la sat la Pietri, **gătindu-se** să treacă Dunărea, să se lovească cu Mustafa-Pașa pân-a nu apuca acesta să calce țara. 111 Acolo îi veni veste că hanul cu tătarii, trecând Dunărea pe gheață, au și intrat în țară, robind și prădând. 112 Această veste îngrijă tare pe Mihai și numaidecât se învârteji îndărăt cu toate oștile și puse tabără la sat la Hulubești, de unde trimise streji asupra tătarilor pre Radul Buzescul cu frștii lui,

Preda Postelnicul și Stroe Stolnicul, și Radul Calomfirescul cu o seamă de oști alese.¹¹³ Hanul, înaintând spre Giurgiu ca să se împreune cu Mustafa, jefuind și pustiind tot înaintea sa, își așază tabăra la o milă de Giurgiu, la satul Scărpătești, ¹¹⁴ puse streji în toate părțile și trimise câteva mii la prădat, ca să aducă hrană. ¹¹⁵ Avangarda română, supt comanda Buzeștilor, înaintă până la sat la Puținei, unde întâmpinând pre avangarda tătărească, o izbi cu vitejie și o înfrânse (14 ghenarie), perind tătari mulți, și vii prânzind încă mulți.¹¹⁶ Îndată ce află hanul această tristă veste, trimise pre un nepot, al lui cu mulțime de tătari și veniră până la sat la Stănești, ¹¹⁷ o milă d-alături de Giurgiu. ¹¹⁸ Buzeștii, mai căpătând ajutor [de] oaste de la Mihai, le ieșiră întru întâmpinare și se loviră de față la ghenarie în

18 (duminică, s.n.) și, dând vitejește într-înșii, îi biruiră, pe mulți așternând la pământ, pe alții îi prind sau se predau înșii; o parte numai scăpă cu fuga spre hanul.¹¹⁹ Însuși nepotul hanului peri în acea bătaie.¹²⁰ Dup-aceea, Buzeștii izbesc mai multe cete ce umbla răspândite după hrană și cu cruzime le fugărește și ucide. 7 mii prinși creștini fură mântuiți atunci din mâinile tătarilor. 12: 1 Hanul se afla tot la Scărpătești, unde sosise și Mustafa-Pașa cu Bogdan-Vodă și se împreunase ambele oștiri, tătărească și turcească. ¹²² Mihai, care sta rânduie de bătaie la Hulubești, ¹²³ prevăzând toate și luând toate măsurile cerute de împregiurări ca un ducă viezător, cum prinse acea veste, ¹²⁴ socoti a nu mai întârzia și purcese în contra ambilor vrăjmași cu toată armata și gloatele lui. În calea sa, ucide și fugărește mai multe cete de tătari, care rupte din tabără de vreo patru zile, se trăgea acum spre ordia cea mare. Dup-aceea, duminică (23 ghenarie) în murgu serii, năpădește peste avangarda vrăjmașului, ce se afla patru mile de tabără, compusă de 6 mii turci, între care 300 ianiceri și o mulțime de tătari, invocând cu încredere puternică, după obicei, cu glas mare, numele lui Hristos. Tătarii, sumeți^{ndu}-se în numărul lor, nu băgară de seamă l-această strigare, iar turcii o înțeleseră și,

încălecând, caută a scăpa cu fuga, favorizați de întunericimea nopții. Ai noștri izbesc cu semeție pe turci și tătari și îi ia în goană. 126 Avangarda noastră, supt comanda banului Manta, îi duce, gonind*u-i*, până în ordia cea mare de la Scărpătești. 126 Spaima intră în tabăra vrăjmașă, crezând că Mihai însuși a venit a-*i* izbi. Hanul, turbat de frică și neîncrezându-să în puterile sale, chiar în noaptea aceea 127 se despărți de Mustafa-Pașa și de Bogdan 128 și luă calea pustiilor sale. Aceștia, cu turcii lor, fugiră încă spre Rusciuc, goniți și tăiați fiind de Manta până îi trecu Dunărea. 129

Mihai sosi a doua zi, luni de cu noapte (24 ghenarie) și își înfipse tabăra în locul părăsit de dușman la Scărpătești, și în ziua următoare, marți des-de-dimineată, în 25 ghenarie, pornește spre Rusciuc. Unde, după cum aflase, Mustafa-Pașa, nedescurageat încă de atâtea învingeri, mai strângea oști și voia a-și mai cerca norocul. 130 Fără. A lăsa lui Mustafa vreme de gătire, domnul se grăbește și trece Dunărea pe gheață pe la Marotin 131 și își înșiră oștile mai supt porțile Rusciucului. El avea cu dânsul numai 10 mii ostași, atât munteni, cât și moldoveni, 132 în vreme ce Mustafa Pașa avea 4 mii oaste aleasă și 10 mii turci adunătură din Bulgaria. 133 El își îndeamnă oștile a se lupta vitejaște pentru gloria lui Hristos și mântuirea patriei, 134 și cu frunte de leu și bărbătește, mai repede decât ai gândi, năvălește asupra turcilor, care d-*abia* apucaseră a ieși din cetate când lupta se încăieră. 135 Bătaia ținu câtva și fu sângeroasă de ambe părți până în noapte, când turcii, cu toate că mai numeroși, trebură a se pleca furiei românilor. 130 De la vreo 7 până la 8 mii căzură morți; 137 ceilalți își căutară mântuirea în fugă, dar ai noștri, urmărind*u-i* în întunericimea nopții fără seamă, îiucid sau îi prind mai pe toți. 133 Mustafa-Pașa, pierzând calul, o luă pe gios la fugă; o slugă îi dete apoi un cal prost, pe care în zadar se sili a scăpa; 139 el fu ucis de ai noștri nu departe de locul bătăliei. 140 Domnișorul Bogdan fu mai norocit; reschirând*u-se* de toți ai săi și însoțit de 20 de oameni, 111 iar, după cum zic unii, numai de 6, 142 el

fugi la Constantinopol, cu maică-sa și două surori. Acolo, acest june pretendent fu, la 1597, prin intrigile lui Ieremia, domnul de atunci al Moldovei, din porunca turcilor, azvârlit în mare.

El măritase pe o soră a lui după un nobil venețian, anume Ioan Zâne. Analistul italian N. Doglioni spune că ar fi văzut la acest Bogdan, în anul 1597, o sabie îngropată de mai mulți ani, care se găsisse în Moldova și se prepunea că ar fi sabia ce Atila, vestitul rege al hunilor, biciul lui Dumnezeu, purta în războaiele sale. Tăiușul sabiei, foarte bine lucrat, era de șapte palme în lungime și patru în lățime.

După această strălucită biruință, Mihai puse de ai se și dete în pradă orașul Rusciucului. Un martor de față descrie astfel răzbunarea românilor asupra bieților locuitori ai Rusciucului: „Multă jale se făcu în ziua aceea și plângerile se înălțau până la ceruri. Toți **s**-au încărcat cu avere din destul, robi și roabe și-au luat cu prisos; nimica **n**-a scăpat din mâna lor. Gingașele turcoalice mult răsfățate, ce stau în veci închise, să le fi văzut atunci goale, desculțe, tăvăl**indu**-se în zăpadă, unde târâte de păr, altile de mână; nu era ostaș care să nu ducă vreo turcoaică”. 14?

Cetatea însă nu putu fi luată, căci domnul era silit a se întoarce în București, 1” 4 chemat fiind de trebile țării.¹⁴⁵ El lăsă pe unguri, cazaci. Și o seamă din românii lui Albert Kiraly, porunc**indu**-i a urma pustiirea orașelor turcești din Bulgaria, ¹⁴⁶ și, însoțit de ostașii săi, se întoarce, intră în București, unde fu primit în strigări de bucurie și binecuvântare a poporului pentru izbânzile sale. Dobânda care ostașii aduseră cu dânșii fu foarte mare; din zece mii ostași ce îl însoțise, nu era niciunul care să nu se fi întors cu haine de mătase și alte lucruri prețioase. ¹⁴⁷

Îndată după ce răsuflară puțin oștile, Mihai porni pe banul Mihalcea spre Silistra, pe care o arse și o pustii din nou, ¹⁴⁸ și pe spătarul Preda și comisul Radu asttora Hârșovii. Turcii din acest oraș, aflând de sosirea românilor, se grăbiră a trece Dunărea și a le ieși în întâmpinare, dar

românii îi bat și îi trec Dunărea în goană, tă**ndu**-i foarte rău până la Hârșova, pe care o dau pradă focului. Mihalcea apoi se întoarce de asedie Brăila, după cd pradă și arse foburgul. Asediații găsiră mijloc d-a seri lui Musa, ceauș din Dobrogea, cerâ**ndu**-i ajutor. Musa strânse vreo 4 mii oameni și, trecând Dunărea pe gheață, izbi tabăra românească și, omorâ**ndu**-le, după mărturia îndoitoare a turcilor, o mie oameni, îi sili a ridica împresurarea. Mihalcea se întoarce lângă Mihai. 349

În vremea aceasta, viteazul și strălucitul Albert Kiraly, cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fier. Prădând și pustiind, își rotește armele, fulgerând prin toată Bulgaria. Șistovul.

Cernavoda, Rasgradul, Babadagul și Oblucița să mistuiesc de sabie și foc și, după ce își împinse oștirea, pustiind tot până la gura Dunării în Marea Neagră150 și până la Varna, apoi, trecând munții, ajung dincolo de Adrianopol, apropii**ndu**-se până la 13 leghe de Constantinopol, pustiind toată câmpia și împrăștiind mai multe cete de turci și tătari. J—1 Albert apoi își întoarce învingătoarea oaste, neatinsă și cu multă pradă, la Mihai. 152

XXI

Tot. În acea lună (ianuarie), o ceată de români aflară prin spioni că Sinan se întoarce de la Belgrad la Constantinopol cu multe bogății, [cuvânt indescifrabil] din Ungaria. Românii trec în Bulgaria, îi pândesc calea în munții Emului și năvălesc fără veste asupra-i. Sinan își lăsa bogățiile în pradă, și românii, lacomi după dânsle, lăsară pe Sinan de scăpă. Gesty Ferentz sosi cu o ceată de transilveni și, uniți împreună, cuprind mai multe castele din părțile locului, trec munții în Rumelia (Tracia), împrăștiind groaza în toate părțile și își împing pustiirile lor până la porțile Constantinopolului.153

Dacă toată armia ar fi sprijinit cette heureuse pointe; sultanul ar fi avut mult a se teme de scaunul său împărătesc. 154 La întoarcerea sa în Țara Românească, Ferentz întâlni un trup de 12 mii tătari, pe care îi împrăștie

și 51 sfarmă.¹⁵⁵ Toate aceste lupte din luna lui ianuarie numai umplură 15 cară de capete de turci, numai din cei mai însemnați, ce se aduseră în tabăra românească.¹³⁶ Aceste strălucite izbânzi ale românilor aprinse nădejdlile popoarelor mult chinuite din Turcia și începură a le deștepta din amorteala în care de veacuri zăceau. Bulgarii fură cei mai întâi a se forma în cete și a lua armele. Un trup de 2 mii țărani bulgari cuprinde Sofia, capitala Bulgariei, în lipsa pașei d-a colo, și îi dau foc și pradă; dar neavând destulă putere spre a o ține, o las și se trag.¹⁵⁷ Prada făcută se împărți între dânșii și fiecărui îi veni în parte aproape

300 scuzi.¹⁵⁸ Apoi, mai unindu-se alții cu dânșii, se pun de pustiesc țara în toate părțile și ajung trei zile departe de Constantinopol. Ei întâmpină apoi un convoi de un mare număr de cară, cămile și mai mult de 40 mii dobitoace, ce se ducea la oștirea turcească; ei izbesc oastea ce îl ducea, o biruie și omoară două mii turcii, luând toată acea pradă.¹⁵⁹

XXII

Izbândeale, nu fu deocamdată, în Moldavia, așa de repezi și strălucite ca în Țara Românească. Aron-Vodă, îndată ce se declară în contra Porții, începu a-și găti oștile și vru să atace cetățile moldovenesti ocupate de turci din Basarabia. Dar pe când făcea acea gătire, în dechembrie 1594, fără veste 14 mii de cazaci, întru care două mii pușcași aleși, supt trei steaguri, unul cu vulturul negru și cu mânuchiul de argint, altul cu vulturul alb cu mânuchiul iar de argint și al treilea, după obiceiul lor, supt o căpetenie, anume Lobodă, năvălesc în Moldova, prădând și pustiind prin foc și sabie.

Aron d-abia scăpă din Iași cu doi boieri ai săi, și cazacii cuprind lașul, pun mâna pe vistieria domnului și pun orașul în flăcări și în sânge. Mai tot orașul fu mistuit de foc. Cazacii luară din Moldova 26.000 cai, 600 fete tinere. Ei găsiră 70 tunuri în capitală, din care parte le luară, parte le încuiară. Nemaivând ce mai jefui în Moldova, trecură să facă asemenea în Polonia.¹⁶⁰

Văzându-se scăpat din nevoia aceea a cazacilor, Aron începu iarăși a se pregăti de oaste împotriva turcilor. El primi și de la Bathori o seamă de oști ajutoru, supt comanda lui Bercea Andreiași, 101 și se duse să izbească Benderul, dar fu respins de beiful orașului, Mir-Ahmet. 162 El însă se reîntoarce iarăși și începu a bate cetatea și era gata a o lua, dacă cazacii n-ar fi sosit etc. 1 (33 Aron se întoarce apoi spre cetățile Chilia și Cetatea Albă și asedie pe aceasta din urmă, începând a o bate puternic cu tunurile. Garnizoana, nemaiputând sta mult împotriva, ceru ajutor de la

Gazi-Ghirai, hanul tătarilor. Acesta sculă un număr mare de tătari și puindu-le cap pe Adil-Ghirai, zburară în ajutorul cetății. *M* Tătarii sosiră pe când garnizoana cetății era gata să se dea (aux abois). 105 Aron, văzând sosirea tătarilor, pricepu că e peste putință a urma asedierea în fața unei asemenea oștiri și se ridică d-acolo, trăgându-să spre țară.

Tătarii, în cele dintâi zile ale lunii februarie, intrară în Moldova, urmărind pe Aron și făcând jafuri și pustiiri, după obicei, 160 până când căzură în cursa ce îi aștepta. Aron, care aflate de sosirea tătarilor mai nainte, nu perdus e vremea; el își strânsese toate trupele, ridicase poporul în arme, făgăduindu-i prada dușmanului, și tot poporul era în picioare; chemase în leafă o seamă de cazaci, carii, inima-ți de pilda românilor, apucară armele în contra turcilor și deputară la prințul Transilvaniei, cerându-i leafă numai pe două luni, făgăduind că apoi se vor ține cu prăzile lor și că vor sluji cauza creștinătății cu credință și stăruință (diligence), 167 aceea ce Sigismund primi cu plăcere. Dintr-altă parte, Mihai, înștiințat de Aron, se grăbi a alerga într-ajutor. El plecă din București, luând cu sine soția și copilul său, și se duse spre hotarul Moldovei cu oștirea sa. Ambii voievozi meditară o. Stratagemă și întinseră o cursă în care lesne căzură tătarii. Mihai, care se afla în fața tătarilor, se făcu ca cum s-ar fi înspăimântat de furia vrăjmașului și începu a se trage înapoi; tătarii se iau fără socotință după dânsul până când cad între oștile

muntenie ale lui Mihai și oștirea moldovănească a lui Aron, care sta ascunsă în păduri și în spatele dealurilor. Atunci, deodată, românii iau ofensiva, muntenii izbind pe tătari în față și moldovenii de dinapoi și din coaste. De trei ori tătarii, văzând primejdia în care se află, se raliază (sanghers) și, în disperarea lor, ea niște mistreți izbiți și împresurați din toate părțile, își caută a-și deschide [drum]. Dar românii se îmbărbătează mai presus de natura omenească și să silește a nu le scăpa din mână această pradă căzută în cursă, în sfârșit, după o luptă înverșunată, armata tătară se zdrobește și se reschiră. 12 mii tătari zac morți în locul bătăliei, afară de copii și neveste; 168 mulți încă sunt răniți; mai toată călăria lor prăpădită, fiul hanului însuși rănit de moarte; 1500 cai ungurești, multe cară încărcate cu puști, multe steaguri și 1.000 creștini mântuiți din robie fură trofee de aceștia biruinți. Rămășița tătarilor luă în fuga mare calea pustiei lor.¹⁶⁹ Aceste învingeri ce suferiră tătarii în Valahia și Moldova în aceste două luni, rigoarea iernii făcu ca din armata lor de 80.000, ce năvăliseră în principate; d-abia se întorsese 8 mii. Îndată, pe lângă aceste pierderi, o foamete grozavă îi mai pustii în iarna aceea, încât ajunseră de lipsă că își frigea în frigare muierile copiii de-i mânca.¹⁷⁰

După învingerea strălucită asupra tătarilor, ambii voievozi înștiințară de toate cele cu noroc săvârșite pe prințul Transilvaniei, arătându-i că, de le va sosi în ajutor, după cum li se făgăduise, armata transilvană până la 29 ale - aceluiași luni februarie, 171 ei vor stăpâni toată Dunărea [și] se vor pune în cale spre Constantinopol, 172 fiindcă toate popoarele creștine din Turcia s-au sculat sau sunt gata a se scula împotriva turcilor.¹⁷³

XXIII

Bathori, care sta în acea iarnă în nelucrare, ocrotit de izbânzile românilor, nu se prileji a răspunde cererii și dorinței domnilor români, căci ocupația viitoare a sale nădădea ocupa atunci cu totul duhul său atât de ușuratic. Părintele Alfons Carillo, pe care îl trimisese la Viena, după cum. Am văzut, îi adusesese făgăduieli mărețe de la împăratul și

îngăduința căsătoriei lui atât de mult dorită cu Maria-Christina de Austria, fiica arhiducii Carol, unchiul împăratului, soră cu Ana, atunci crăiasă în Polonia, cu toate că fusese destinată înainte pentru regele Spaniei, 174 Aceasta făcu pe dușmanii lui Bathori să zică că casa Austriei i-a dat o femeie spre a-l răsplăti căci a călcat credința și alianța turcilor, și drept zestre nevoia d-a purta război cu dâșii.175

2 În manuscris i „viitoarelor” (n. Edș

Dup-aceea, Sigismund trimise o ambasadă la împăratul, în capul căreia puse pe unchiul său Bocskai, 176 care ajunse în 14 dechembrie (1594) la Viena și la 12 ianuarie (1595) la Praga, unde fu foarte bine primită.177 Aci se încheie între împuterniciții lui Sigismund și ai împăratului un tractat de alianță pe aceste temeuri: că nu vor depune armele și face pace cu turcii decât printr-o învoire reciprocă; că în tractatul cu turcii se va cuprinde Transilvania, Valahia și Moldova, că toată Transilvania și partea regatului Ungariei, ocupate de Bathori de Șomivo, vor rămânea vecinic acestui prinț și copiilor săi, parte bărbătească, cu dreptul celui mai întâi născut între dâșii și tot în chipul cu care se bucurase de aceasta prinții Ioan, Ștefan și Christofor, dar cu condiție că vor recunoaște pe Rodolf și următorii regi ai Ungariei ca suzerani ai Transilvaniei; că dacă Bathori va muri fără copii de parte bărbătească (mâles), Transilvania și țările ce se țin de dânsa (ses dependances) vor rămânea pe seama împăratului și a următorilor săi și că Bathori și staturile (les ordres) provinciei vor făgădui printr-un giurământ solenel îndeplinirea acestui articol; că în cazul când Transilvania se va reîntoarce regilor Ungariei, împăratul și urmașii săi vor jura d-a păstra obiceiurile, privilegiurile, drepturile și libertățile și d-a nu da cârmuirea țării decât la un domn (seigneur) din această provincă; că împăratul va recunoaște pe Bathori ca prinț suveran, că îi va da titlu de strălucit; că va mijloci a i se da în căsătorie una din fetele arhiducii Carol, mort de curând, și că vă angajea (pofti) pe regele Spaniei a-i da colanul mielului de aur (toison d'or);

că îi va da toate ajutoarele trebuincioase în oameni, bani și muniții de război; că vă angajea pe papa a lua supt protecția sa pe prințul și pe staturile sale; că Bathori și copiii săi se vor crea prinți ai sfintei împărății, dar fără a avea drept de șădere (assistance) și vot (souffrage) în diete; că orașele, cetățile și castelurile ce se vor lua de armata împărătească în război vor fi ale împăratului și că cetățile ce prea strălucitul prinț al Transilvaniei va cuprinde (stăpâni) cu oștile și cheltuiala sa vor rămânea lui. De care se va bucura supt titru de feud al împărăției (sans prejudice des droits de fief dus a Sa Majesté Imperiale); dar că dacă aceste cetăți vor fi din ale vechiului regat al Ungariei, acest prinț va fi îndatorit a le da înapoi, cu o dreaptă despăgubire plătită de împărat; că împăratul va plăti sumele trebuincioase pentru întărirea cetăților Transilvaniei și că Bathori, din partea sa, nu va cruța nici cheltuieli, nici îngrijiri, spre a le apăra în contra dușmanului comun.

Se mai adăugă la acest tractat un articol ce se păru de un semn rău (de mauvais augure); el zicea că la întâmplarea când acest război nu va izbuti, după cum se nădăjduia, și că Bathori va fi gonit din Transilvania, împăratul se îndatorează d-a-l primi în staturile sale și a-i da venituri de ajuns spre a ține dignitatea ca și mărimea casei lui; ră, în sfârșit, domnii (nobilii) ce acest război are să-i puia în aceleași primejdii ca pe prințul lor vor putea a se retrage cu dânsul în Germania. 178

Acest tractat, prin care împăratul semăna a se fi arătat foarte generos și a nu fi oprit pentru dânsul decât dreptul onorific de suzeranitate și eventualitatea, puțin probabilă la un prinț așa tânăr, de a dobândi Transilvania în lipsă de moștenitori, era într-adevăr câștigarea Transilvaniei pe sigur de împăratul, căci [era] un secret ce puțin în urmă-se dete pe față, iar care era cunoscut atunci de toți cei ce apropia pe Sigismund și prin urmare și de iezuviții ce îl vindea curții austriece. Aceasta era neputința, constatată de doctori, a lui Sigismund d-a împlini datoriile căsătoriei. 179 Se zicea că el fusese legat

prin farmecile unei babe fermecătoare, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacoc, 180 Alții prepuseră mai în urmă că muma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fată a ei și neizbutind, căci Sigismund, în vanitatea lui, preferă pe nemțoaică, prin farmeci îl legă. 181 Sigismund, care își cunoștea starea, sau că credea că prin știință doctoricească va putea vindeca neputința, sau numai, de vanitatea d-a se vedea aliat cu familia împărătească, dori această căsătorie, care fu fatală țării sale.

După încheierea tractatului, ambasadorii Transilvaniei primiră daruri mărețe și, dându-le audiență de ziua bună (conge), împăratul le făgădui că va trimite peste puțin pe princessa Maria-Christina, logodnica lui Bathori; dar curtea împărătească tot amână aceasta supt deosebite prin (muri. Bathori se plânse de mai multe ori, și staturile țării, care se temea că această alianță cu casa Austriei să nu le fie fatală, zicea în gura mare că și-au bătut nemții joc de prințul lor. Spre a astupa aceste zgomote, Ștefan Bocskai, care rămăsese la Praga, se duse în începutul lui martie la Gratz, capitala Stiriei, unde se căsători (însură) ca procurator² al stăpânului său, Bathori, cu Maria-Christina, față fiind arhiduca Maximilian, fratele împăratului, și Ferdinand, fratele princesii. Bocskai, printr-o ceremonie obicinuită în căsătoriile prinților, se puse în patul de nuntă. Nemții însă tot nu trimise deocamdată pe mireasă la soțul ei, până în vară.182

XXIV

Domnii români nu pierd vremea așteptând armata lui Sigismund, ce nu veni, și caută a se folosi de izbânzile lor și de spaima ce ele au adus vrăjmașului, în vreme ce oștile lui Aron cuprinde Măcinul și alte cetăți și răscoală toată Dobrogea - unde două escadroane de moldoveni bate în două rânduri două cete însemnate de turci și le ia două stindarde 183 - ai căni locuitori, urând tirania turcilor, se ridicară cu toții și curățiră țara lor de dâșii. Apoi se

2 în manuscris : „procuror" (n. ed.).

învârtejăste și ia cu sila Chilia, Benderul, unde taie în bucăți pe beiful cu 600 turci, luând multe turme de dobitoace, 184 și în urmă merge de asediază de a doua oară Cetatea Albă, arzându-i foburgurile, după ce au resipit oștirea beifului acelei cetăți, atât încât d-abia a scăpat teafăr, el al optulea, lăsând în puterea moldovenilor steagurile, tobele, trompetele și cele mai multe avuții ale sale. 185

Mihai, omorând mai mult de o mie turci, 180 cuprinde Ismailul, unde găsi 70 tunuri de baterie, două din care era însemnate cu armele împăratului Ferdinand și două cu ale lui Huniade Ioan. Aceste 4 tunuri Mihai le trimise în dar la prințul Transilvaniei. 187 Și după ce lăsă în Ismail o garnizoană de 2 mii români, 188 trecu apoi iarăși Dunărea, pustiind orașele turcești ce mai rămăsese în Bulgarii. La întoarcerea sa în Țara Românească, cu toate că curgea de trei palme apa pe gheața Dunării, viteazul domn („l'intrepide Valaqucă!

— De Thou) mepriză o primejdie așa de învederată și trecu cu toată prada sa de cealaltă parte a râului, 189 în vreme ce tătarii năvălea în Moldova, Poarta numind de domn în Țara Românească pe unul numit Ștefan, însărcinând pe capigi-pașa și pe pașa Silistrei, cu multă putere de turci, tătarii și ianiceri să-l ducă în scaun. Mihai, aflând aceasta, trimise pe Albert Kiraly, care, întâmpinând pe dușman la 16 martie, 190 îl sparge și îl fugărește, și cetățuia Silistra, cruțată până-atunci, o asemănă cu pământul; apoi, nemaîntârziind, se învârtejăste la orașul neîntărit Turtucaia, cale de o zi de Rusciuc, îl aprinde, ucigând mulți din locuitori, și se întoarce în grabă, până-nu dezgheța de tot Dunărea, la București, unde se afla Mihai. Acesta îl porni îndată la Brăila, în ajutorul lui Mihalcea.

Mihai trimise de vreo câteva zile pe Mihalcea din nou ca să ia Brăila și să-și răzbune rușinea ce a primit, fiind silit, la cea dintâi asediere, a se depărta. Cetățuia Brăilei era întinsă și cu un zid gros, întărit cu palisade de pari. 191 Armata toată ce o împresura, români și unguri, după

mărturia de îndoit a cronicarilor turci, se urca la 20 mii, cu multă artilerie. 192 Garnizoana cetății era de trei mii turci, 193 și nu le mai putea veni alt ajutor, căci Dunărea dezghețase. 194 La apropierea creștinilor, garnizoana ieși din cetate și începu a-i hărțui, dar fu îndată silită a se închide în cetate și d-a se apăra cu tunurile și puștile. Asediatorii deschiseră și duseră șanțurile (tranchée) prin trei locuri și grăbiră mult asediarea, în 16 zile. În capătul acestui timp, la 30 martie, asediații, nemaiputând a se împotrivi, se sfătuiră a se preda **d composition**, la care fura siliți a se supune. Dar Mihalcea, ce era născut din Brăila, nu vrea a le da altă capitulație decât voia d-a ieși numai cu femeile și copiii lor, fără a lua nimic din averea lor. După rugămintele însă ale lui Kara-Ceauș, Mehemet-Beg și Mustafa-Ceauș, deputații garnizoanei, căpitani unguri jurară pe credința lor că nu li se va face niciun rău (tort) și că pot lua cu dânșii orice or vrea. Așa, pân-a nu trece dincolo Dunărea, ei imbarcară pe corăbii aproape o mie cântare de scule ale lor și începură a ieși din cetate, spre malul Dunării, plângând și țipând tare. 195 Dar ai noștri, zărind că cu straiiele lor duc și bani și încă și în pâini ascuseseră aur topit, în orbiți de dragostea jafului, la care foarte mult se deprinseseră, cu paguba disciplinei, călcară credința dată și capitulația și se aruncară asupra sârmanilor turci, începând a despuia pe unii, pe alții mai însemnați a lua robi și pe vreo câțiva a ucide. Kara-Ceauș, văzând această călcare a capitulației, le striga: „Mincinoșilor! este oare vreo religie care să ierte ce faceți?” Atunci Albert Kiraly cu celelalte capete ale armatei puseră săbiile în mină spre a opri pe creștini d-a maltrata pe turci, uciseră vreo câțiva din cei mai îndărătnici și ocrotiră trecerea acestor nenorociți pe celălalt mal al Dunării. 197

XXV

În vreme ce Mihai se străduia cu atâta virtute împotriva dușmanului dinafară, zavistia boierilor semăna sămânța impericherilor dinlăuntru. O seamă de boieri, văzând energia și calitățile deosebite ce desfășura Mihai,

se tremură ca acest om eroic să nu curme puterea și supremația lor în stat, ce cu atâta nevoie izbutiseră a întemeia asupra puterii domnești. Începură a vedea **într-**însul un urmaș din acei domni ca Mircea, Dracula, Țepeș, care **într-o** vreme zdrobea pe dușmanul dinafară și apăsa puternic, dimpreună cu facțiile, anarhia și partidele dinlăuntru și libertatea publică. Alții, din descuragiare, socoteau că războiul început nu va putea fi așa norocos până la sfârșit; alții încă [erau] minți ca totdeauna din patimi, ambiții și un individuale. Toate aceste facții, în capul cărora era banul Manta, se uniră și complotară ca să doboare pe Mihai și să cheme pe turci. Complotiștii băgară fără de veste în Craiova un trup de 5.000 sârbi, strânși în leafă de dâșii, și se sculară de față în contra domnului. Acesta trimite îndată un trup de oștire la Craiova. Care năpădește în oraș zdrobindu-l tare și gonește pe dușmani până îi trece înot Dunărea. Mihai se purtă cu multă mărinimie către boieri, dușmanii lui. Îi iertă pe toți împreună cu capul lor, banul Manta, care, după cum spune Walther, trăia încă la 1598.198 Apoi acea oștire merse supt Albert Kiraly (Farkaș) de triumfă prin flăcări de orașul Nicopoli. După atâtea isprăvi mărețe și strălucite, românii încercară și o pierzare. Farkaș, având cu sine un trup de 3 mii români, sârbi și unguri, fu înșălat de doi custozi români, cumpărați de turci cu 2 mii aspri, care îi asigurară că vreo sută de turci pradă pe locuitori în preajma Vidinului și că-l rog acei locuitori să alerge în ajutorul lor. Farkaș, încrezător, se duce și cade în mijlocul unei armii de 30 mii turci, supt un agă. Cei mai mulți din ostașii săi, împresurați de vrăjmași, pe-riră. 199 El numai cu puțini putu scăpa.

XXVI

Cuprinderea Brăilei încheie glorioasa campanie de iarnă de la 1595, fără asemănare în istoria lumii. Niciodată sentimentul libertății în inima unui popor mai puternic nu îmbărbătă. În patru luni, nesocotind rigoarea iernii, numărul cel mare al dușmanului, pururea în câmpul bătăliei, mereu ca niște uriași **s-au** războit. **Într-o** vreme

așa de scurtă, românii din ambele țări se luptară în 19 bătălii însemnate cu dușmanii, le împrăștiară mai multe armate, cuprinseră și prădasera la 25 orașe mari și cetăți puternice 200 și mai multe mii de sate pustiiră, și Constantinopolul însuși îi văzu pustiind prin fier și flăcări până la porțile sale.

CARTEA A DOUA

CĂLUGĂRENII

(aprilie 1595-dechembrie 1595)

I

Încă de la cele dintâi triumfuri ale românilor din această iarnă, spaima și groaza ce cuprinsese tabăra și ținuturile de margine, ale împărăției turcești intrară și în Constantinopol și pătrunseră până și în seraiul unde trăia trai desfătat și fără grijă desfrânatul sultan Murad III. Vaielele și cântirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ianicerilor chiar, carii nu mai voiau a merge la război supt pricinuite că nu li să plătesc lefile, îl înfioră de frică și îl sili a se gândi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită ca totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mulțami oștile ce cârteau cu obrăznicie, făcând adesea și răscoale. Spre a îmbărbăta duhurile spăimântate ale ostașilor după margine, le trimise steagul cel sfânt ce se zicea a fi fost al prorocului Mahomet și care, luat de mai nainte de la Eghipet, fusese până în acea iarnă cu sfințenie păstrat la Damasc. Dar ființa de față a steagului prorocului chiar nu putu încuraja pe ostași, carii acum, cu totul demoralizați, nu mai îndrăzneau a da față cu dușmanul. Sultanul porunci atunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (atmeidan, hippodrome), în dosul arsenalului; vezicii, șeicii, legiștii și prezidenții cancelerii stătură acolo de față din porunca lui. 1 Veștile ce mai veniră de la Dunăre adăugară amarul inimei sale și îi pricinuiră moartea2 pe care el o presimți mai dinainte și o grăbi printr-o tenv.ve superstițioasă. Saatgi-Hașan (Hașan ceasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care giuca o rolă cu sultanul Suleiman, șeicul Emir-Eștilei și sultanul Murad. Visul acesta era așa de ciudat, încât el nu să putu opri a-l

descrii stăpânului său. Duhul superstițios al lui Murad III se impresionează foarte de acest vis, și trei zile după aceea, apucându-l cărcei la stomach, crezu că i s-a apropiat ceasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincizeci și două oi, din care patru negre, opt pești și patruzeci albe, după cum spusese moșul său Soliman în visul lui Hasan; și spre a-și împrăstia posomorâta-i melancolie, se duse în grădinele seraiului și se odihni în chioschiul zidit de curând de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedea sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odăii sale să zică un cântec de jale ce începea prin aceste cuvinte: „Sunt împovărat de sarcina relelor mele. O, moarte! fii într-această noapte mereu alături cu mine!” îndată două galere egiptene înaintară spre port; tunurile lor, salutând, curmară aceste cântări jalnice, făcând să plesnească geamurile chioschiului și să cază în bucăți. Această împregiurare foarte naturală fu privită de Murad ca un semn rău. „Odinioară - zise el - tunurile flotei întregi n-au făcut nicio sminteală acestor ferestre și acum tot să zdrobește la zgomotul artileriei acestor galere; văz că s-a sfârșit cu viața mea, ca și cu chioschiu!” Și lacrimi înundă obraji și barba sa.

Sculându-se apoi d-acolo, el intră în odaia sa, unde se azvârli pe o sofa, cu inima apăsată de temere și mâhnire. Chiar în noaptea aceea își dăde sufletul (16 ianuarie 1595).³ Moartea lui fu ținută secretă până sosi fiul său Mahomet de la Magnesia (28 ian, 1595), care fusese la vreme înștiințat de mumă-sa, venețianca Baffa. Îndată ce dezbracă la chioschiul lui Baiazid, tunurile seraiului și pristavii în piețe vestiră moartea lui Murad III și înălțarea lui Mohamed III. Toți slujbașii alergară spre a-i aduce închinățiune. 4 Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat de tot prin plăceri, care îl făcură de pierdu înfocarea ce avea mai întâi spre război. După ce săvârși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomed III porunci să-i aducă înainte pe toți frații săi, în număr de nouăsprezece. Acești feciori și douăzeci și Șapte

fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avusesese Murad III cu deosil) iU> neveste. Mahomed, cu o fățarnică milă, mângâie tenii vile fraților săi și față cu dânșii dete porunci pentru ceremonia tăierii lor împregiur; dar ducându-i apoi în camere despărțite, pentru ca vaietele lor să rămâie tănuite, trimise muți cu fatalul laț de-i sugrumă pe toți. Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaseră oarecare grad de dezvoltare, fiind crescuți cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe nădejdi era sultan Mustafa, împodobit cu cunoștințe literale, care, aflând moartea tatălui său, exprimă presimțirea sortii sale într-un distic elegiac. O Dup-aceea, sultanul porunci să arunce în mare șaptesprezece roabe însărcinate ale tatălui său. A doua zi. El puse de aduse înainte-i trupurile fraților săi omorâți, le închise în sicrie de chiparos, 7 le, împodobi cu turbanuri și pene de erodiu și cu alai mare le duse de le îngropă lângă tatăl său. 8

II

Această nouă stăpânire, care începea printr-un așa de sângeros ospăț de frați, fu primită de osmanlâi cu o tristă presimțire. Niciodată pân-atunci împărăția otomană nu se aflate în așa cumpănă de peire. Oștirile din Constantinopo), nemulțamite că sultanul fără știrea lor s-a urcat pe tron, îl primiră cu o răskoală înfricoșată, prădară orașul, untră a izbi și saraiul și, d-abia cu vărsări mari de bani tv li se făcu, se liniștiră. 9 Dinafară, împărăția era pustiită de români, bulgari, sârbi, unguri răsculați, a căror pildă toate celelalte popoare creștine din Turcia sta gata a urma. Armatele musulmane, demoralizate cu totul, fugeau de bătaie, în vreme ce stau semețe și adesea se răsculat! asupra căpițeniilor lor. Pe lângă acestea, o foamete cumplită cuprinsese atât taberele de margine, cât și Constantinopolul; 10 și, ca cum paharul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă își împreunase pustiirile sale. 11 Atunci, în acele grele și amari minute, turcii, acești crunți și trufași concheranți a șaptezeci de popoare, stau înmăr

muriți și cu durere întorceau ochii către pustiile Asiei, de unde au venit și unde cred că sunt meniți a se întoarce. Prorocii ce de mult circula pîntre mahometani făceau pe acest popor, fatalist, mistic și crezător în minuni, a crede că acel ceas atât de temut acum a sosit. Se zicea într-adevăr că prorocul Mahomet, murind, fu întrebat cîtă vreme va ținea statul și religia sa și că el, nerăspunzând nimic, ridică numai mâinile sale în sus arătînd cele zece degete, aceea ce sectatorii Coranului tâlmăciră că va să zică zece, o sută sau o mie de ani. Apoi celelalte două soroace trecînd, rămăsese sorocul fatal de o mie de ani, care tocmai atunci să împlinise. 12 Se credea și se zicea încă că precum orașul Constantinopolului și-a tras mărimea de la un Constantin și apoi a fost luat și zdrobit supt un alt Constantin, și precum împărăția romană a început a înflori mai cu seamă supt un August și se pierdu supt un alt August, asemenea și orașul Constantinopolului și împărăția grecească, cuprinse de un Mahomet, are să se zdrobească și să se prăpădească supt un alt Mahomet. Și toți bănuia că acest nou sultan cu numele Mahomet va fi cel preursit pentru căderea împărăției. Se mai zicea încă că la anul 1453, când s-a luat Constantinopolul de sultan Mahomed II, se ivise o prorocie care spunea că acest oraș va intra iarăși în stăpînirea creștinilor după 12 ani-luni - socoteală arabică după care într-un an-lună vine 12 ani d-ai noștri - adică după 12 ori 12 ani sau după 144 ani. Acești ani adăugându-se la 1453 dau anul 1597, ce era preursit pentru căderea împărăției turcești. 13 Mult mai multe și mai curioaze era prorociile ce circulau printre creștini și înflăcărau de nădejde imaginațiile lor. Era niște prorocii vechi ale lui Metodie, episcopul de la Patras, ale lui Leon împăratul, filosoful cu tablourile profetice ce i se atribuia și care vestea surparea împărăției turcești de către un om de viță veche: „Iată păstorul, zicea această din urmă prorocie, care va ucide pe lupul ce dorea să mănânce oaia; păstorul îl va ucide și îl va găsi om. Astfel va pierde cel ce a stăpînit prin silă. „14 Apoi venea prorociile lui Merlin, care zicea că unul încoronat cu trei coroane va

zdrobi împărăția turcească și că înainte de această dărâmare va cădea.i. liipră-i o boală urâtă și groaznică (precum ei ciurma de atunci)., r> în sfârșit, cea mai răspândită prorocie era a astrologului Antonie Torquat de la Ferrara, care trăise pe la 1480, pe timpul lui Matei Corvin, craiul Ungariei. El pretindea că împărăția otomană va cădea când va ajunge la al 13[-lea] sau al 14[-lea] sultan și nu va trece mai mult de anul, 1596; căci atunci i se va întâmpla un ce groaznic și de moarte, din pricină că murind sultanul domnitor, ko vor ivi atâtea certuri și lupte între cei mai mari ai statului, încât se vor sfâșia unii pe alții și asemenea vor păți și de către streini. Atunci creștinii vor lua înapoi Ungaria și vor face multe năvăliri în împărăția turcească, care va fi încă necăjită și de o mare ciumă și de o foamete crudă. Apoi creștinii, îmbărbătați și îndrăzneți, cu atâta înfocare, grabă și puteri vor trece marea, încât toată creștinătatea se va vedea deodată în arme la răsărit, unde parcă mai mult ar fi zburat decât trecut. Atunci turcii se vor creștina, și ambele biserici și ambele împărății se vor face una supt un singur împărat creștin. Li! apoi pe lângă aceea că Mahomed III se întâmplase a fi al 13-lea sultan după Osman cel clintii, ciurma, foametea, războiul, moartea sultanului Murad, răscoala oștirilor, sfâșierile celor mari, între partidele dușmane ale vizirilor Sinan și Ferhad, toate să împreunase spre a da temei aceștii prorocii. Dar cea mai bună prorocie, observează foarte bine un analist contempuran, ar fi fost sabia și unirea creștinilor; 17 nenorocire numai că această din urmă, ca întotdeauna când se făcu asemenea legături în contra turcilor, lipsi, și astfel toate prorociile rămaseră zadarnice și ieșiră de minciună.

III

Câteva zile după întronarea noului sultan, Sinan-Pașa fu scos din văzirat și surghiunit la Malgara, iar în locui. - (numi rivalul său Ferhat-Pașa (1 februarie 1595). Care totodată primi și comanda mai presus a armatei, cu poiuncă d-a porni asupra răii Românești. Se zicea că

Ferhat ar fi izbutit a surpa pe Sinan-Pașa

încredințând pe sultanul cum că Mihai-Vodă și Sigismund Bathori **s**-au revoltat numai din ura ce aveau către Sinan, iar nu din ura lor către turci.¹⁹ Ferhat-Pașa, poreclit *Characlan* (șerpele negru). ²⁰ era de origine arnăut.²¹ El fusese crescut în sarai și, deosebi**ndu**-se în toată vremea prin vitejia și înțelepciunea sa, ajunsese iute în cele mai mari slujbe ale împărăției, și acum pentru a doua oară fu investit cu puterea vizirească.²² Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vizirii, pe muftiul, pe cadiascheri, [pe] nisangiul, pe cei patru deftedari, precum și pe agii ienicerilor și ai bulucilor, spre a se sfătui dacă trebuie să se îndrepteze spre Buda, sau spre Țara Românească. Divanul se învoi l-această din urmă părere, ²³ Vizirul porunci la toți pașii vecini a-și concentra oștirile la Rusciuc, unde să se adune și materialurile cu lucrătorii trebuincioși spre a face pod pe Dunăre; paza acestui post până la sosirea sa fu încredințată lui Lala-Muhamed-Pașa, beiler-be! de Anatolia. Care și porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, care se numise în locul lui Muhamed-Pașa. Feciorul lui Sinan-Pașa, și care tot **într**-o vreme comanda cetatea Vidinul, a primit poruncă să pregătească această trecere. ²⁴ Pe când marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopol cu pregătirile îngrozitoare sale expediții în contra Țării Românești, o răscoală a spahiilor, aprinsă prin zăzaniile vrăjmașilor săi Sinan-Pașa și Cicală-Pașa, tulbură liniștea capitalei și era p-aci a-l răsturn, din vizirat și a-i răpune și viața; dar prin vărsări de bani și sprijinul ce avu de la ieniceri, putu lesne a o risipi (²¹ aprilie 1595). După domolirea aceștii răscoale marele vizir ieșise cu alai din Constantinopol joi în 26 aprilie și tăbărî la Daud-Pașa, ducând cu sine zece mii ianiceri, supt Zagargi-Pașa, și toată călărimea cu leafă ce rămăsese la Poartă și călărimea streină atât din aripa dreaptă, cât și din aripa stângă. Corturile armatei se scosese ră cu câteva zile mai nainte; și să armase zece galere pe care, încercâ**ndu**-le cu tunuri și alte muniții, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce până la Rusciuc.²⁵ Al doilea. Vizir, Ibraim-Pașa. Fu numit

caimacam în lipsa lui Ferhat și rămase în Constantinopol împreună cu aga ianicerilor pentru paza orașului și cârmuirea trebilor împărăției. Caimacamul era dușman tainic al vizirului și, deși în public se arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștilor și a armelor spre a le trimite lui Ferhad, în faptă însă să silea cât putea de risipea toate pregătirile făcute.²⁶ Văzând Ibraim-Pașa că vizirul trimitea din cale curier după curier, scriind sultanului că să apropie de hotarele Țării Românești cu o mână de soldați rău armați și că îl roagă a-i trimite îndată oștile ajutoare, ²⁷ se puse de arătă sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și murg cu greu către hotar nu este, după cum se zice, căci lor i-e teamă a merge împotriva românilor, dar căci ele urăsc pe Ferhat-Pașa și nu vor a se bate supt dânsul cu dușmanul. Spre adevărarea ziselor lui, el scoase de martori, înaintea sultanului, pe muftiul Bostan-Zadeh, pe cadiascherul Balei, pe vezicii Gerrah-Pașa, Hassan-Pașa și pe feciorul lui Cicală-Pașa, toți partizani ai lui Sinan, cumpărați de dânsul cu vreo câteva pungi de sechini, și care toți adevăriră arătarea lui Ibraim. Acesta începu a face impresie asupra duhului sultanului.²⁸

În vreme ce aceste intrigi în Constantinopol urzeau pe iva lui Ferhat-Pașa, el înainta în calea sa. Plecând de la Daut-Pașa în 30 aprilie, ajunse la Ciurli, unde porunci de a forma un trup de o mie de oameni pușcași și. Dete lui Husein-Bei comanda spahiilor. Acei o mie pușcași se lua din tot locul unde tăbăra armia, și cei ce se înrolau salutau în toate zilele pe marele vizir înaintea cortului său, pe la trei sau patru ceasuri după-amiâzi. În Cele dintâi zile ale lunii lui mai, ajunse vizirul la Adrianopol și dete poruncă că va zăbovi acolo zece zile. În 13 mai, pân-a nu pleca din Adrianopol, vezirul, potrivit vechii și statornicii dorinți a Porții, șterse drepturile ce principatele Moldova și Țara Românească își păstrasera prin capitulal iile lor și le declară provincii ale împărăției turcești (ijaleti). El numi de pașă în Moldova pe Giafer-Pașa, fostul boiler-bei al Ser van ului „și în Țara Românească pe Satârgi-Mehemet-Pașa; 20

și luând în privire nădejdea viitoarelor lor venituri, li se puse condiție ca să aibă a ținea fiecare câte o mie soldați cu cheltuiala lor.³⁰ Fiindcă acum ambele principate era reduse în starea celorlalte provincii a Se, împărăției, vezirul dăte slujba de defterdar în ambele țări lui Mehmet-Bei de la Ieni-șeher și într-aceeași vreme hotărî douăsprezece mii oameni în leafă drept garnizoană acolo.³¹ biruitori. Pașa Timișoarei abia scăpă cu fuga, iar beii Ciulei și Csanadului fură prinși. Viața lor numai fu cruțată; toți ceilalți prinși fură uciși în fața armiei creștine. În urma acestora, Borbeli merse să bată cetatea Lipova. ³⁴

V

IV

Pe când acest nor amenințător de groaznică vijelie se apropia de țara lor, românii aflară că un convoi foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantinopol în Ungaria. „Mirosul aceștii prăzi scoate pe acești lei din vizuinile lor și îi împinge a face tot spre a o dobândi”.³² Oștile române întâmpinară pe apele Dunării pe turcii ce provățuiau’ acel convoi. Lupta ținu multă vreme cu noroc schimbat, până când curagiul izbuti și ai noștri luară trei corăbii încărcate. Vestea că să apropie armata lui Ferhat-Pașa nu-i putu face a se lăsa de acea dobândă.³³ Câtva după-aceasta, în Ardeal, Sigismund Bathori trimise pe cel mai vestit general al său, George Borbeli, în Banat, la Caransebeș și Lugoj. Cu toate că avea cu sine puțini ostași, Borbeli cuprinse prin silă două casteluri turcești, anume Bokcsa și Varsocs; dar garnizoanele turcești de la Lipova, Giula, Csanadul și Ieneu, aflând prin spioni că orașul Iofu să afle fără garnizoană, vrură a se folosi de lipsa oștirilor lui Borbeli din Ardeal și cu puteri unite năvălesc în această țară, copiind Iofu cu șapte sate dimprejur, unde trec tot prin foc și sabie și duc pe locuitori în robie.

Aflând Bathori aceasta, spre a-și răzbuna, pornește din Alba-Iulia o ceată de oștire aleasă de cuprinde Totvaragia, măcelărind garnizoana. Această ceată se uni apoi cu Borbeli, care bătea Făgetul, și, după ce îl luară,

plecară asupra pașii de la Timișoara, care, uni**ndu**-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad și Ieneu, cu mari puteri alergau asupra-i. În bătălia însemnată ce urmă, creștinii rămaseră în această iarnă, puterea războiului fiind în Țara Românească și Moldova, Ungaria răsuflă puțin de mișcările armelor. Sinan-Pașa, de la Bălgrad, de unde ierna, află prin fugarii creștini silințele și umbletele prinților creștini pentru o mare legătură împotriva turcilor. Spre a domoli focul cu care creștinii se pregătea la război, meșteșugitul viziicrezu că ar fi bine a face a străluci înaintea ochilor lor o mincinoasă licoare de pace. Spre acest sfârșit, făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiții grele, cure era încredințat că nu vor fi primite. Unite din aceste condiții era: d-a plăti tributul anilor trecuți și a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toți anii de aci înainte și a nu da niciun agiutor ardelenilor, muntenilor și moldovenilor, revoltați asupra Porții, nici a le lua partea în viitor. De unde nu, amenința Sinan că în primăvara viitoare va merge să bată Viena. El trată încă, în propunerea sa, pe toată nația nemțească cu mare dispreț, zicând că nemții sunt niște lași ce nu pot suferi nici căldura, nici foamea, și că sunt buni numai d-a bea și a mânca. L-aceste condiții aspre și cuvinte ocărătoare, împăratul răspunse cu vrednicie, arătând că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că nemții știu a se bate cu fierul; că zadarnicile sale amenințări nu-i sunt de niciun folos, de vreme ce are a face cu bărbați, iar nu cu copii care se sparie de cel mai mic zgomot. Apoi, lepădind condițiile turcești, propuse altele cu totul împotrivoare, între care el cerea ca Sinan să dea înapoi toate castelurile cuprinse și toți prinșii, și ca Poarta să se lepede de nedreptele sale pretenții asupra

Moldovei și Țării Românești, țări vechi feudatare ale coroanei Ungariei. Într-acest chip se zădărnicește aceste vorbiri de pace.

Sinan-Pașa fa apoi chemat la Constantinopol și depărtat din vizirat, după cum am văzut înapoi, și în locui veni Hașan-Pașa cu beiler-beiul Greciei, feciorul lui Sinan-

Paşa, şi cu nişte domni şi boieri pribegi din Țara Românească şi Moldova, carii, din ambiție, călcând legea şi datoria lor, supt steagurile turceşti se lupta împotriva creştinilor. 36

Împăratul începu atunci a se găti cu toată silința spre a urma războiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 februarie (1595) adunarea staturilor Ungariei la Presburg şi ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 februarie. Arhiduca Matei deschise adunarea staturilor Ungariei, cerându-le mijloace spre a urma războiul de primăvară eu izbândă. 37 Cererea i se împlini, hotărându-se de adunare o dajdie de obşte pentru toţi, fie de orice rang şi orice privileghiu ar avea. 38

Dieta de la Praga o deschise însuşi împăratul; şi, mulțămind staturilor pentru zelul lor şi puternicele ajutoare în bani şi oameni ce dedeseră spre susținerea gloriei numelui de creştin, el le descrie starea lucrurilor războiului. 39 El le spuse că rugase pe papa, pe craiul Spaniei şi p-al Poloniei şi Sveţici, pe marele ducă al muscalilor şi pe mulţi alţi prinţi streini, cum şi pe prinţii Germaniei la dieta de la Ratisbona, şi că nădăjduia că toţi îşi vor uni puterile cu ale lui împotriva duşmanului; el le vorbi apoi de legătura ofensivă şi defensivă a prinţilor Ardealului. Moldovei şi a Țării Româneşti, de trofee şi biruințele lor şi încheie cerând staturilor ajutoare de oameni şi bani. '10 Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silezia şi Luzacia şase mii călăreţi şi zece mii pedestraşi, care de la începutul lui mai până la Sfârşitul lui noiembrie trebuia să slujească cu cheltuiala lor în armata împărătească. /,! împăratul numi mai mare peste oştile sale în Ungaria pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în războaie pre acele vremi, şi îl cinsti cu titru de principe.

În vreme ce ambele împărăţii se gătea cu atâta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voievozilor Moldovei. Ardealului şi a Țării Româneşti, care, după cum văzui am. Fusese de mare folos cauzei creştinătăţii, fu în primejdie de a fi zdrobită, şi aceste țări, acum așa amenințate de turci, în nevoie de a deschide război între

dânsele. Înțelepciunea lui Mihai-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire, dar sămânța de vrajbă ce se aruncă atunci rodi mult mai apoi și zădărnici tot sângele ce se vărsă pentru cauza creștinătății, azvârli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite și mântui împărăția turcească de pieirea ce o amenințase. Sigismund Bathori, nestatornic și zădarnic, se truși și se înalță cu mintea de când trată și se rudi prin căsătorie cu împăratul nemțesc și începu deodată, prin uzurpare, a se intitula prinț al Țării Românești și al Moldovei 42, arătând prin aceasta dorința sa d-a schimb:» tractatul de alianță ce făcuse eu domnii români iniun tractat de suzeranitate a lui asupra-le. Evenimintele timpurilor păstrasera aceste trei principate, Ardealul, Țara Românească și Moldova, singure izolate, între împărăția turcească, împărăția nemțească și crăia Poloniei. Era oarecum firesc lucru ca orice stăpânitor din aceste trei țări, [cel se simțea în putere, să caute a le uni **într**-un singur stat și a reîntrupa astfel vechea crăie a Daciei. Mai mulți prinți români și unguri o ispitiră. Dar aceea ce împingea pe români către aceasta era dorința d-a-și constitui unitatea lor națională, d-a se uni între sine frații de aceeași limbă și sânge, în vreme ce ungurii nu era împinși decât de vechea și statornica lor dorință d-a-și întemeia supremația lor asupra întregii nații românești și, călcând-o în picioare, a da împărăției lor țărmurile Mării Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivoare ale românilor și ale ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia crăia Daciei și această rivalitate națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul când mai cu seamă se cerea încrederea reciprocă și unirea, nesocotitul Bathori, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor un naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partizani nu numai în Ardeal, dar încă și în Moldova și Țara Românească. Cu tot meritul ce Aron-Vodă își dobândise prin răscularea lui asupra turcilor, moldovenii tot nu puteau uita tiraniile lui de mai nainte. În înțelegere cu Sigismund Bathori, se urzi asupra lui Aron-Vodă un

complot între boierii moldoveni. În capul cărora sta aga Răzvan, ce comanda gvardia de unguri a acestui domn. Supt pricinuire că s-ar fi prins niște scrisori scrise de mâna lui Aron care dovedeau că el se afla în înțelegere cu turcii și cu cardinalul Andrei Bathori din Polonia, vărul prințului Sigismund 43, un trup de oștire din Ardeal, supt comanda lui Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan rădicară pe Aron cu soția și feciorul lui, 44 la 23 aprilie (1595), și îi duseră supt pază în Ardeal, supt pretest ca să se apere și să se dezvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințului, 45 orășel pe Murăș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit print-o fărădelege a curții Austriei: uciderea cardinalului Martinuție (1551) de generalul împărătesc, spaniolul Castaldo. Nu să știe dacă Aron-Vodă a fost vinovat într-adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui, sau de a căzut jertfă a ambiției lui Răzvan și Bathori. Nimeni n-a văzut acele scrisori de trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede cu mai mulți analiști contemporani că fără dreptate a fost el azvârlit după tron în temniță. Dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfârși viața în

19 mai 1597 în aceeași temniță. Toată avuția lui cea mare, strânsă prin stoarceri nelegiuite, fu confiscată de Bathori, spre a sluji pentru cheltuiala războiului. 46 Mai mulți din boieri, partizani ai lui Aron-Vodă, se tulburară foarte l-această silnică și fără dreptate faptă; de aceea mulți din ei fură închiși, unii pedepsiți cu moarte. 47 Aceste fapte nedrepte răciră cu totul duhurile moldovenilor de către Bathori și Răzvan și le întoarse către Polonia, unde mulți boieri se afla în pribegie. Aceea ce dete polonilor îndrăzneală de a căuta să intre în Moldova. Astfel dreptatea dumnezeiască scoate răsplata unei fapte rele dintr-însa chiar, și Răzvan, precum și Bathori, traseră dintr-aceasta mult rău și stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldova supt suzeranitatea lui și își luă nume de domnie Ștefan-vodă. 13 Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-

un tată țigan și o mumă moldovancă. 49 El intrase de tânăr în slujbă în armia polonă și, deosebi**ndu-se** prin**tr-o** vitejie neobicinuită în războiul polonilor cu muscalii, fu din siiiplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostășești de craiul Poloniei, Ștefan Bathori. 50 în urmă, întorcâ**ndu-se** în Moldova, intră în slujba lui Aron-Vodă, care îi dete rangul de aga și îl trimise, la mai 1593, sol la Sigismund Bathori. 51 Apoi, Răzvan primi de la Aron comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași 52 și izbuti, după cum văzurăm, cu ajutorul lui Bathori, a răsturna pe domnul său și a se urca astfel în **locui**, pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia lui.

Sigismund Bathori, temându-să ca nu cumva boierii moldoveni, ce erau pribegi în Polonia, împreună cu polonii să facă vreo năvălire în Moldova, spre a tulbura starea lucrurilor întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaspar Comiș la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, care îi era cumnat, țiind în căsătorie pe soră-sagriselda, spre a-i vesti că el **s-a** făcut acum stăpân al Moldovei și îl poștește ca să nu umble a intra în acea țară și a-i aduce vreo pagubă. Zamoisky îi dete răspuns în scris că această treabă privește pe crai și pe staturi și că ar fi l'ost mai bine dacă Bathori nu întreprindea o asemenea faptă pân-a nu cerceta mai întâi părerea craiului Polonic:! 53. În**tr**-acest chip, ambiția lui Bathori deșteptă în inima polonilor vechea lor dorință d-a stăpâni Moldova și aduse mari nenorociri.

VII

Lăvă **r, f, f** i10 dă de a se apăra Potriva C.U. e. Ale.11 amenința vezirul Ferhat-Pașa, când Veste de întâmplările din Moldova și de cugetele ambițioase ale lui Bathori asupra țării și domniei sale. Di. Ntru-intâi el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător și călcător de giurământ și declară că își va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cineva de dânsule. Dar stolul oștirilor, turcești acum să pornise spre țară și, în acea primejdie, Mihai simți nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar încă că avea trebuință de ajutorul lui. El avea apoi și a se teme ca mișelul său aliat să nu-l jărtfească turcilor. Într-

adevăr, tocmai atunci, pe la începutul lui mai, sosise în Ardeal ceașul Ibraim, aducând lui Bathori caftane și scrisori atât de la sultanul, cât și de la aga curții din Constantinopol și Amat-Pașa de la Timișoara, 54 prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoaște stăpânitor peste cătetrele principatele cu titru de crai și cu plata unui tribut anual de 5 mii, în loc de 15 mii sechini ce plătea Ardealul mai nainte, numai să se tragă din legătura creștină. Era învederat că aceste făgăduieli erau prea mari ca să poată fi ținute. Mihai însă putea să se teamă ori de ce de la un om așa de nestatornic la minte și la giurămintele sale. Împăratul însuși avea teamă de slăbiciunea lui Sigismund, și încă din 7 martie îi scrisese să se ferească de ispita turcilor, care să silesc „din mâini și din picioare, prin amenințări și făgăduieli”, ca să-l tragă pe el și pe voievozii, români din alianța creștină. 56 în această cumpănă grea în care se află, Mihai găsi în inima sa euragiul rar și foarte de lăudat d-a jertfi mărimea și neatârănarea sa, dragostea sa de sine, drepturile sale și chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirii și al civilizației creștine. Adunând țara spre a se chipzui, își aleseră cu toții sfat de folos aceștii nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrându-și însă fără scădere drepturile suveranității și veniturile țării. 57 Cu asemenea instrucții, porni în Ardeal o deputație compusă de Eftimie, mitropolitul Târgoviștei, Teofil, episcopul Râmnicului, Luca, episcopul Buzăului, Mitrea, vornic mare, vornicul Hristea, logofeții Dimitrie, Preda și Borca, vistierii Dan și Teodosie, postelnicii Radu Buzescul și Stamate, clucerii Radu și Vintilă. 58 în 2/12 mai sosi această dep uțație la Alba-Iulia și îndată fu primită în audiență de Bathori. 59 El orându-i din parte-i spre a trata cu deputația pe Ștefan Iojica, sfetnicul și cancelarul său cel mare, și pe George Ravazdi, sfetnicul său și căpitan al cetății Szamos-Ujvar. 60 Dar „dintr-acești boieri ce-i trimise să mihai-Vodă pentru tocmeală - zice cronica - învrăjbitorul diavolul umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decât pace, cum să scază pe Mihai-Vodă din țară, iar ceilalți boieri ce se nevoia

să slujească domnului lor în dreptate, de neprieteni fură biruiți 1.81 **într**-acest chip, prin vrăjmășia unor boieri, se făcu că tractatul ce se încheie între plenipotenții români și unguri la Alba-Iulia, în 20 mai (1595), nu fu, după cum voise Mihai, numai un simplu tractat de închinare, ci, dimpotrivă, legiui o supunere desăvârșită și o întrupare desăvârșită a Țării Românești cu Ardealul.

Cuprinderea acestui tractat era: că episcopii, boierii, împreună cu Mihai-Vodă și cu toată țara își aleg de domn stăpânitor pe Sigismund Bathori și pe următorii săi, cămin depun jurământul de credință.

Acest prinț, neputând sta necurmat în Țara Românească, o va elmuir prin**tr**-un vice-voievod ales de țară, care să știe limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimită steag, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei.

V ic: e-voievodul își va alege un sfat de 12 boieri mai bătrâni, între care să nu intre niciun grec și cu care va elmuir țara. Veniturile lui vor fi hotărâte de prințul, și el nu se va mai intitula eu cuvintele: „din mila lui Dumnezeu”, nici va numi orașele țării ale sale. **Într**-un cuvânt, el va fi numai un slujbaş al prințului.

Acesta singur va avea drept de viață și de moarte asupra boierilor, drept de a face dăanii la pământeni. Dreptul de a trata cu puterile streine pentru țară.

La dietile Ardealului să se trimită deputați și din Țara Românească, care să aibă drept de a vorbi și a vota ca și toți ceilalți deputați.

Libertatea și veniturile clerului și a călugărilor se asigură, și jurisdicția mitropolitului Târgoviștei se întinde peste toate oisericile românești din țările ce se află supt; stăpânirea prințului.

Pentru toate acestea, Bathori se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijloacele lor țara de vrăjmași. 62

Acest tractat fu un act de răzbunare a aristocrației împotriva lui Mihai, pe care în zadar se ispitise a răsturna. Boierii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde privileghiurile lor, spre a umili pe Mihai, scăzâ**ndu**-l dim

treapta de domn suveran la aceea de un slujbaş - unguresc, trădără drepturile nației și o aruncară supt supremația și stăpânirea nației ungurești, dușmana ei cea de demult. Acest tractat îngiositor pentru el și nația sa, ieșit al trădării dinlăuntru și dinafară, fatalitatea împregiurărilor puse pe Mihai în nevoie de a-l primi; dar de atunci trufașa lui inimă își făgădui o răzbunare puternică; și ura ce el hrăni familiei Bathoreștilor și pe care știu a o împărtăși poporului român fu atât de înfocată, încât arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întoarcerea deputaților din Ardeal, Sigismund trimise pe George Palaticiu ca să aducă lui Mihai-Vodă buzduganul și steagul ostășesc, semnele voievodatului, și să primească jurământul lui și al boierilor. Mihai făcu acest jurământ, dar în inima sa hotărî a scăpa de dânsul la cea mai dintâi ocazie. **Într-**aceeași vreme, la 1 iunie, sosiră în Alba-Iulia deputații Moldovei, care încheiară un tractat cu aceleași condiții ca cel cu Țara Românească.⁶³ De atunci Sigismund Bathori începu a purta titlul de *Princip al Crăiilor Ardealului, Moldovei și Țării Românești și a Sfintei împărății romane* (Regnorum Transylvaniae, Moldavie, Valachie transalpinae et Sacri Romani Imperii Princeps etc.) și în Europa începu a fi privit și numit *crai al Daciei*; și locuitorilor acestor trei principate, români, unguri și sași, a li se da numirea comună de *daci*.⁶⁴ Dar această nesocotită ambiție a lui Bathori nu sluji la altceva decât de a deschide ochii românilor și a le aduce aminte de vechea crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Astfel, ungurii însuși lucrară și făcură pe lume a crede **într-o** viitoare crăie a Daciei: fantomă îngrozitoare ce astăzi îngheață inimile lor de spaimă.⁶⁵

În vremea acestor tratații, vizirul Ferhat se apropia cu încetul de hotarale noastre și tătarii, ce primiseră poruncă d-a ajuta operațiile armatei turcești, năvăliră către începutul lui iunie c-o puternică oștire asupra Moldovei și a Țării Românești. Mihai-Vodă, cu un trup de oaste alcătuit de români, ardeleni și cazaci, pripi de le ieși

înainte la hotarul Țării Românești, le dă o sabie, îi
împrăștie și îi silește a se întoarce înapoi, cum inima lor n-
a vrut. 66 îndată dup-aceea, Mihai-Vodă ia cu sine o ceată
de călăreți și pedestrași români, împreună cu 60 călăreți
ardeleni din trupul lui Albert Kiraly, supt comanda lui
Gaspar Foldossi, și, pornind din București, strânse pe
lângă dânsul pe toți ostașii români și bulgari ce întâmpină
în cale și pe o seama de paznici din voluntiri, și în ziua
mare, lângă Nicopol, trecu Dunărea pe vase, în vederea și
în fața oștirilor turcești, 67 adunate acolo spre ocrotirea
construcției vaselor pentru podul ce se pregătea a se face
pe Dunăre. Cum trecură ai noștri fiul, dau îndată năvală
asupra turcilor, îi bat, îi sparg, îi pun în goană și îi silesc a
căuta scăpare după șanțuri, închizându-se în tabără. 68
Această tabără era așăxată lângă râul Osma, ce curge din
Balcani și se varsă în Dunăre aproape de Nicopol; și lângă
dânsa era grămadite la un loc ca la o mie luntri, cu toate
cele trebuincioase pentru facerea podului. 69 Numărul
românilor spun că să urca la 5 mii oameni, în vreme ce
turcii trecea peste

12 mii. 70 Bătălia aceasta urmă în 10 iunie; 71
românii cuprinseră tabăra cu asalt, prinseră și trecură pe
mulți turci supt ascuțitul sabiei. Ca la 500, 72 iar. După
altii, la 1 600 turci 73 căzură morți. Despre pașă nu să știa
de a scăpat sau de a rămas mort. Toate luntrile fură
mistuite prin foc, 74 afară de vreo zece ce era așezate mai
departe și de care nu se putură apropia. 75 Ele slujiră în
urmă la ai noștri spre a trece dincolo de râu bucatele
găsite acolo. 76 Un turc ales ce purta grija acestor lucrări a
podului, văzând arderea luntrilor, zise către Foldossi:
„Dacă oastea voastră ar fi luat astăzi la prea puternicul
padișah patru cetăți, n-ar fi fost nenorocire mai mare la el
decât paguba ce i face arderea acestor luntri”. Românii
luară în această izbândă șase steaguri și două fa-conete ce
turcii câștigaseră în anul trecut supt cetatea Raab de la
oștile împărătești; Mihai-Vodă le trimise lui Bathori,
împreună cu 16 tunuri și multe limitire, angeruri și alte
arme bogat împodobite ce dobândiia acolo ostașii săi. 7<

Ei găsiră încă mult praf, muniții și multe instrumente de fier; dar pe aceste, neputându-le duce cu dânșii, le aruncară în apă.⁷⁸ Învingătorii români petrecură noaptea în acel loc, și ziua următoare, 79 11 iunie”, 1 apropiindu-se de orașul Nicopolului, scot pe dușman dintr-însul, îi cuprind, îl strică și îl dau pradă flăcărilor.⁸¹ Nemulțămîndu-se cu atâta izbândă și înflăcărați de norocul ce îi favoriza, ei se aruncă chiar asupra cetății și izbutesc a face o spărtură lângă poarta cea mică, cât să poată trece doi oameni. Dar cei dinlăuntru cetății începură a vărsa clin tunurile și puștile lor descărcături omorătoare, și ai noștri, văzând că pierduseră vreo 50 sau (30 oameni, lăsară cetatea și, trecând Dunărea, se întoarseră în țară, veseli de norocita lor expediție. 82

IX

Această expediție a românilor la Nicopol se mărie foarte mult de unii din analiștii contemporani, carii o transformă într-o bătălie generală cu toată oastea lui Ferhatf așa, în care acesta rămase învins c-o pierdere foarte mare.⁸ Chiar turcii, dușmanii lui Ferhat-Pașa, răspîndiră această veste neadevărată, ca să-l poată pierde mai cu înlesnire. Noi însă deterăm mai mult crezămînt raportului lui Albert Kiraly către stăpânul său, ce se potrivește cu arătarea unor analiști ai timpului. Pierderile turcilor încă nu fură – așa de nenorocite precum credea creștinii și turcii chiar, căci în puține zile luntrile se făcură și se adunară la loc. Se vede că Mihai vru încă a face cu aceste ceea ce făcuse cu celelalte; fel trecu vreo mie de oameni lângă

Nicopol ca să puie mîna pe acele vase ce se pogorau pe Dunăre spre schela Raveh, unde Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna: Românii se daseră ascuns și le pîndea trecerea; dar a doua zi dimineață, oștile Rumeliei și Seghan-Bași, generalul anicilor, care păzeau acele luntri, plecară spre dânșii și aflînd în cale de la un prins starea și așezarea lor, se ascunseră toată ziua aceea într-un loc priincios; și a doua zi, când se crăpa de ziuă, izbiră fără veste turcii pe ai

noștri cu atâta noroc, încât îi învinseră și îi puseră în fugă. 84 în sfârșit, după șapte săptămâni de la plecarea sa din Constantinopol, Ferhat-Pașa sosise acum în Rusciuc, pe la jumătatea lui iunie, 85 unde găsi lemnele pentru facerea podului gata. 80 Pricina zăbovirei lui în cale fu. După cum știm, întârzierea adunării soldaților și greutatea ce întâmpină întru strângerea munițiilor și a bucatelor din partea dușmanilor săi rămași în Constantinopol. 87 îndată ce sosiră vasele de la Nicopol, în 6 iulie, se apucară de lucru podului. Un român ce pică atunci în mâinile turcilor și care se vede a fi fost trimis **într**-adins de Mihai-Vodă le spuse că acesta primise ajutoare din Ardeal și Ungaria și că se afla în București în capul a șaptezeci mii ostași. Seghan-Bași fu însărcinat a trage linia podului cu vreo câțiva bei de Rumelia, care trebuia să meargă înainte. Marele vizir sta la capul podului supt un chioșc susținut de opt stâlpi, de unde putea să vadă și silința ce se punea la lucrarea X) dului, și tot ce să petrecea în tabără. În locul unde să lucea podul, era în mijlocul râului un ostrov lat, sădit tot de sălcii, unde podul ajunsese în cinci sau șase zile. Ostrovul l'au ocupat mai întâi și se așezară acolo corturi. Celălalt canal al râului, ce se întindea până la cetățuia sângeorgiu, Era foarte larg, încât trebuia cel puțin cinci sute vase spre a face podul. Era lângă cetățuie locul cam rădicat, și niște sangiaci-bei fură orânduți spre a-l tăia, ca să poată prinde capul podului.

În o iulie, beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, intră cu pompă în tabără, ducând ca la 500 robi și aproape patru mii râpele de creștini din Transilvania și Ungaria. 88 Satârgi-Mehemet-Pașa, ce fusese numit beier-bei ai Țării Românești, fiind chemat, sosi și el peste puține zile în tabără. 89

X

Într-aceea, pe când Ferhat-Pașa se ocupa cu construcția podului, măgulindu-se cu nădejdea că va supune îndată Țara Românească și apoi prin Ardeal își va deschide cale spre Belgrad, ca să înceapă operațiile războiului în Ungaria, vrăjmașii săi din Constantinopol nu

sta în nelucrare. Sinan-Paşa câştigase pe tainicii haremului, care începură a băga multe hule asupra lui Ferhat în capul despotului,00

Îl învinovăţiră că în fundul inimei sale e ghiaur şi că are relaţii secrete cu Mihai-Vodă, silind împreună spre a prăpădi cu totul armia mahometană; 91 că pierduse o mare bătălie la Nicopol; că ostaşii nu vor a se mai bate supt dânsul; că opreşte pe seamă-i banii cu care trebuie a plăti oştile; şi că, de i se va lăsa încă comanda armiei, e de temut ca ambiţia şi scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri şi mai mari. 92 Prin aceste pări neadevărate, Ibraim-Paşa şi ceilalţi prieteni ai lui Sinan izbutiră a răsturna pe Ferhat şi, în 6 iulie, Sinan-Paşa fu numit în **locui** mare vizir pentru a patra oară. A doua zi (7 iulie), noul vizir porni pe chihaiă capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman, ca să ia pecetea împărătească din mâna lui Ferhat şi să-l şi omoare de va avea ocazie priincioasă, 93 Dar cu două zile înainte de a sosi chihaiă în tabăra de la Rusciuc, Ferhat-Paşa, înştiinţat fiind de nişte credincioşi ai săi din Constantinopol despre ceea ce i se pregătea, chemă la sine pe Satârgi-Mehemet-Paşa, îi dăte pecetea împărătească în mâini, spun**ându-i** că el e mazâl, şi cu tot bagajul său, însoţit de trei mii voinici călăreţi, luă drumul Constantinopolului. În cale, întâlne trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dânsul, zic**ându-le**: „Mie capul, vouă avuţiile!” Ferhat scăpă din mâna acestora, lăs**ându-le** în jaf averea sa, ce era încărcată toată pe cămile legate câte şase unde de altele. Din**tr-un** deal vecin, el privi această pradă a vistieriilor sale şi apoi se depărtă în munţi şi d**-**acolo se duse la Constantinopol, unde în zadar căută a-şi mântui viaţa. Moartea lui e povestită cu întristare de toţi istoricii turci, care laudă slujbele ce el a făcut împărăţiei şi hulesc pe ambiţiosul şi barbarul său duşman. 94 Sinan-Paşa, care se numise totodată serascher şi mare vizir, fără a pierde vreme începu a se găti spre a porni la oaste. 95 Pân-a nu ieşi însă din Constantinopol, vrând să dea turcilor şi sultanului o privelişte plăcută, trimise de scoase din închisori

112 creștini robiți în Ungaria, afară de femei și copii, pe care, după ce îi sili a face o sută leghe zi și noapte pe drum, legați și chinuiți de foame și de sete, încât mulți, nu numai copii, dar și bărbați, muriră în cale, îi aduse în oraș, unde el însuși îi primi la porțile cetății și îi plimbă prin târg în vederea sultanului și a locuitorilor. Într-acești robi era mulți oameni însemnați și de cinste, din care unii fură osândiți la galere, alții trași în țeapă. Între dâșii se descoperi o femeie în haine bărbătești. Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naționalitatea ei; numele însă o dovedește a fi română. Împinsă, după spusa unora, de dorința d-a-și răzbuna familia măcelărită de turci, iar după a altora, de mărimea curagiului său și de sfânta dorință d-a se lupta cu dușmanul legii, ea să bătuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebară dacă n-a luat haina bărbătească ca să ascunză vreo dragoste cu vrulul din ostași. L-aceasta ea răspunse cu o minunată neînspăimântare că ea își schimbase portul ca să poată a-i vătăma în război, iar că pân-atunci niciun om nu-i bănuise sexul. Aceasta o mărturisiră și toți soții ei, adăugând că în toate întâlnirile cu turcii ea dedese foarte frumoase probe de curagiu.

Aflând sultanul de această eroină, trimise de o aduse înainte-i și o întrebă de a ucis vreun turc, la care întrebare ea răspunse cu semeție că s-a purtat cât a putut mai cu curagiu, necruțând niciun dușman și ucigând vreo 10 cu mâna ei. Sultanul mirându-se mult de virtutea aceştii fete generoase, puse de o plimbă în triumf pe ulițele Constantinopolului, arătând-o poporului ca o minune, apoi o dote sultanei spre slujba ei în harem, 9 (5)

Sinan-Pașa era atunci în vârstă de 83 ani. E3 era de neamul lui arnăut, 97 născut în satul Tapoiano, în sangiacatul Prevezei. 98 Fiind numai în vârstă de 16 ani, el ieșise din sarai în zilele sultanului Soleiman și intrase în rândurile ianicerilor, luând parte la multe bătălii, însemnate după atunci, iar mai cu seamă la asediarea Vienei de la 1528, și deosebindu-se totdeauna printr-o ură fieroasă asupra creștinilor. 99 în puțină vreme el ajunsese

beiler-bei de Alep și de Eghipet; pe urmă fu trimis de liniști tulburările Arabiei și luă parte, supt Mustafa-Pașa, la războiul Chiprului, 100 unde își arată cruzimea sa asupra creștinilor, povățuind călcarea capitulației și jupuirea de viu a viteazului și nenorocitului Bragadini, comandantul cetății Guleri.10 i Dup-aceea ajunse de trei ori mare vizir, vestindusă mai presus de toți căpitanii turci în toate războaiele ce purtă cu noroc în eltetrele părți ale lumii și care îi dobândise numele de nebiruit și de Marius al osmanlâilor. Turcii 11 numeau Cogia-Sinan-Pașa sau Sinan-Pașa cel Bătrân, spre a-l deosebi de Cecale-Zade-Sinan-Pașa, 102 cunoscut de creștini supt numirea de Cicală-Pașa, care era născut la Messina, dintr-un tată genovez și dintr-o mumă turcoaică.103 îndată ce își văzu împlinită înfocata sa dorință de a se mai oști împotriva creștinilor, bătrânul vizir, îngâmfat de reputația sa ostășească și de atâtea războaie cu noroc săvârșite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia și Ungaria, se duse înaintea sultanului de gură și chezășui pe capul său că va supune pe revoltații români, va robi și va pustii țara lor, 104 iar pe Mihai-Vodă îl va prinde și i-l va aduce viu.105 Dup-aceea își adună în grabă oștile și toată gătirea trebuincioasă la război, luă cu sine steagul cel sfânt cu care musulmanii se credea nebiruiți când îl avea în tabăra lor, și, ieșind cu ceremonie mare din Constantinopol, merse de tăbărî la Da ut Pașa.100 D-aci, în 17 iulie, porni spre Rusciuc. Într-aceeași vreme, poruncise tuturor pașilor vecini să-i iasă în cale cu oștile lor, 107 și hanului să dea năvală cu tătarii săi prin Moldova în Țara Românească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strângă din oștirile Asiei o armie mai pe atât de numeroasă cât a lui Sinan și să stea gata ca la orice cerere să se unească în grabă cu dânsul.108 La Adrianopol, ajunse pe vizir oștile Siriei și de acolo porni la Carinabad, unde fu întâmpinat, la 28 iulie, de chihaiaoa capigiilor, care îi dete în mâini pecetea împărătească, spuiindu-i și de fuga lui Ferhat-Pașa spre Conștantinopol. Sinan scrisese d-acolo sultanului, cerându-i ca să omoare îndată pe Ferhat-Pașa, și apoi își urmă calea,

trecu Balcanii prin strâmtoarea de la Cialicavac și ajunse la Șumla și d-acolo la Hozargrad sau Rasgrad, 109 făcând 15 tabere din Constantinopol până în câmpiile Dobrogei. 110 îndată purcează înainte, sosi în 5 august (s.n.) în tabăra de la Rusciuc. Aci oștile îl primiră stând înarmate și îl însoțiră până la cor. Tul lui, unde îi prezentară câțiva robi și câteva capete de români, care veniseră de izbiseră pe Hassan-Pașa și fusese prinși și omorâți de dânsul. 111 Deda 1462, de când concherantul Constantinopolului, Mahomet II, în capul unei armii de 250 mii oameni, năvăli în țara noastră, nicio altă oștire mai mare, nici cumpănă de peire mai grea ca cea de acum nu o amenințase. Într-adevăr, armia ce Sinan-Pașa adunase la Rusciuc spre a o trece în Țara Românească era de 180 mii ostași și o mie lucrători. 112 Cei mai vestiți pași ai împărăției, veterani a mai multor războaie, comanda după Sinan această armie. Era Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei, născut în Hertzegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul, ce stătuse vizir supt trei sultani. El dobândise o mare glorie în războaiele din Persia și din Ungaria și să privea de toți ca cel mai bun căpitan al Turciei și era foarte iubit ostașilor pentru natura lui cea veselă. 113 [Era] Mahomet-Satârgi, arnăut, ce fusese pașă de Caramania și eeadâr-meeter-pașa (șătrar mare). El era foarte viteaz și se povestea despre dânsul că, fiind de pază lângă sultanul, îl apăra într-o bătaie, tăind mai mulți dușmani numai cu un satâr, de unde căpătă numele de Satârgi. Alții zicea că acest nume îi vine pentru că a fost măcelar. M Era] Giafer-Pașa, eunuc, ungur de neam, ce fusese pașă de Tauris și se deosebise în războaiele Persiei. 115 [Era]

1 laidar-Pașa, beiler-beiul Capadochiei, vestit prin isprăvile sale din Moldova la 1589, când îndatoră pe poloni a plăti tribut turcilor, 116 Apoi venea Mustafa-Pașa, feciorul lui Aias-Pașă, Husein-Pașa, beiful Nicopolului, Caraiman-Pașa și alți mai mulți pași și bei, toți ostași învechiți și meșteri în războaie. Între ei toți se deosebea un român, un trădător de țară și lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru Vodă II, Mihnea II s-au Mihai urmă tatălui său în

domnie și elrmui Țara Românească de la 1577 până la 1583. Domnirea lui nu fu decât un șir de tiranii și stoarceri de bani, până când strigările poporului făcu pe sultanul a-l mazili și a-l surghiuni la Tripolis. Peste un an însă, Mihnea II pentru a doua oară se întoarce domn în Țara Românească, chinuind-o și mai cumplit aproape de cinci ani (1586 - 1591), când fu iarăși depărtat cu urgie și adus în Constantinopol, Aci, în minutul d-a porni în esil, temându-se ca turcii să nu-l omoare spre a-i lua averea, ceru să se turcească, zicând că de mai multe ori i s-a arătat în somn prorocul Mahomet îndemnându-l. Turcii se îngâmfară de aceasta, privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul musulman înainte-i, se dezbracă de haina sa spre a-l acoperi, îl încinse cu încingătoarea sa împodobită cu pietre scumpe 117 și îl numi pașă al Nicopolului și curând după-aceia al Vadului. 118 Acum lepădatul Mihnea povățuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII

În vremea în care Sinan sosise la Rusciuc și se pregătea a trece Dunărea, Sigiamund Bathori sărbătorea nunta sa cu arhiducesa Maria-Christina, care, în sfârșit, după atâta așteptare și amânări, venise în Ardeal pe la capătul lui iulie. Bathori pofti și pe Mihai-Vodă să vie la nunta sa, ce hotărâse a se săvârși la 7 avgust. Dar Mihai-Vodă, care de o lună de zile se străduia a stânjeni clădirea podului după Dunăre de turci, amenințat acum și mai mult de Sinan-Pașa, nu-i putu împlini cererea. El trimise în locui pe boierii săi Stroe Buzescu și Radu Calofirescu 119 cu daruri scumpe de nuntă, însărcinându-i să roage pe Bathori ca să grăbească a-i veni într-ajutor, căci dușmanul comun s-a apropiat și a pus gând, după ce va robi și va pustii Țara Românească, să treacă prin Ardeal în Ungaria. 120 Vestea aceasta tulbură veselia nunții, Bathori trimise pe mireasa sa la Samos-Ujvar 121 și grăbi a porni o seamă de oști, ce avea gata, în Țara Românească. Dintr-altă parte, pe când el chema în tabără pe toți ostașii, și solii săi alerga cu grabă la împăratul ca să-i vestească

primejdia în care se află și să-l roage a trimite cât mai iute
agiutor, 122 după vechiul obicei al Ardealului, o lance și o
sabie încruntate în sânge era purtate din loc în loc de un
călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce alt om mergea
alături pe jos strigând: „Iată, vine dușmanul țării; fiecă
casă să-și dea omul spre a ne scăpa de această primejdie
obștească”. 123

Mihai-Vodă asemenea se grijise pe cât putuse de
oaste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai
scump la Sibiiu în Ardeal, el ieși din București cu opt mii
ostași și merse de înfipse tabără în drumul Giurgiului, la
satul Măgureni, două mile departe de București. Acolo el
adună lângă sine pe capetele armatei și împreună cercară
sfat cum să apere mai bine țara.¹²⁴ Lucru era cu greu,
fiind peste putință a opri intrarea turcilor în țară, din
anevoiența d-a strejui toate hotarale ei cele deschise atât
despre Dunăre, cât și despre Moldova. Într-adevăr, pe când
Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuc, alte cete
turcești se ispitea a o trece printr-alte vaduri, iar mai cu
seamă pe la Nicopol, unde se afla un trup însemnat de
turci, care din porunca vizirului rezidiseră cetatea cam
sfârșimată de români, cheltuind pentru aceasta mai mult de
70 mii Ioachimi. 125 Dintr-altă parte, se zicea de sigur că
hanyl tătarilor are să năvălească prin Moldova în Țara
Românească. În această nevoie, sfatul ostășesc chipzui că,
spre a închide dușmanului calea d-a intra în țară, sau spre
a-l putea stăvili îndată ce va apuca să intre, să se împartă
armata în câteva trupuri, care să se așeze în locurile cele
mai importante d-a lungul hotarelor, dar fiind aproape și
stând gata a se uni cu domnul, care, cu cei opt mii ostași
ce avea pe lângă el, să se așeze în centru operațiilor, într-
un loc comod, de unde să poată da agiutor ori și în ce
parte va cere trebuința și să nu poată fi cu înlesnire izbit și
respins de dușman.¹²⁶

Îndată după ce sosi la Rusciuc, Sinan-Pașa se puse cu
multă silință și înfocare de a sfârși podul, a cărui clădire
ținu 60 mii talere.¹²⁷ Cu toate că într-acest loc Dunărea
este lată de o jumătate de leugă, 128 dar insula cea mică

din partea stângă a râului, unde turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotilei lor și unde reîntăriseră cetățuia cam zdrobită de români, îi ajută foarte mult.¹²⁹ Sinan însuși merse de vizită și cercetă acea cetățuie.¹³⁰ Cu o activitate rară la vârstă să bătrânul vizir prezida la facerea podului, al cărui cap era ocrotit, ca de o palancă, de cetățuia din insulă, și laturile prin galere.¹³¹ Mihai, după malul stâng al râului, se silea cât putea de împiedica clădirea podului; dar la sfârșit se văzu amenințat pe la spate de o ceată de turci ce izbutiseră a trece râul două mile mai departe, în vreme ce alții 11 trecură pe corăbii chiar în fața Giurgiului, deși cu multă greutate. Ocolit astfel de vrăjmași și în neputință d-a mai stânjini trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gând ca, târându-i după sine, să se folosească de cea mai bună ocazie spre a se lupta cu dâșii. Atunci Sinan, nemaifiind supărat de nimeni, se grăbi a sfârși podul, ¹³² și în 9/19 avgust, trecând Dunărea cu toată armata sa, călcă și cuprinse țărmlul românesc.⁵³³

XIII

Drumul care merge de la Giurgiu spre București trece printr-o câmpie șească și deschisă, afară numai dintr-un loc, două poșiii departe de această capitală, unde el se află strâns și închis între niște dealuri păduroase. Între aceste dealuri este o vale largă numai de un pătrar de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovul ce o îneacă și pâraiele ce se scurg din dealuri o prefac într-o baltă plină de nămol și mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelei văi, parte pre o șosea de pământ, parte pre un pod de lemn, care amândouă sunt așa ce strâmte, încât d-abia poate cuprinde un car în lărgimea lor.¹³⁴ Această strâmtoare, ce locuitorii numesc *Vadul Călugărenilor*, ¹³⁵ fu aleasă de Mihai-Vodă spre a sluji de Termopile românilor. Astăzi această vale se află tocmai după cum ne-o descrie analiștii acelor timpuri. Niciun monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! ¹³⁶ Atât suntem de nesimțitori la gloria națională! Românul acum trece cu nepăsare printr-aceste locuri sfinte, fără ca nume să-i aducă aminte că pământul ce calcă e frământat

cu sângele părinților săi și acopere oasele vitejilor!

Vai! Scriam aceste rânduri în anul 1847. Cine îmi vrea fi zis atunci că abia un an va trece, și inima-mi va fi și mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru patrie și libertate. Turcul, vecinicul dușman, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă afluam **într-o** adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărât la Călugăreni, călcând cu picior batgiocoritor sfânta țărână a părinților noștri, glorioșii martiri ai libertății naționale. O, amar mare! Atâta fu uitarea religiei survenirilor; atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor sau atâta fu (mișelia lor, încât această veste îi lăsă reci și în nepăsare! în zadar glasu-mi unit cu al unui mic număr strigă „război și răzbunare!” Niciun echo puternic nu-i răspunse în mulțime. Îmi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văd această umilitoare priveliște și din inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte: „Dumnezeul părinților noștri ne-a părăsit! Părinții noștri ne-au blestemat!” 137

Mihai-Vodă vru a se folosi de poziția și. Strâmtorarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de 12 mii oameni, ca să facă mulțimea turcilor nefolositoare și ca să se poată astfel lupta cu dâșii cu puteri deopotrivă. Pentru aceea el tăbărî acolo cu oștile sale, puind cete de streajă în deosebite părți, ca să vădă de nu vor umbla turcii a trece prin**tr**-alt loc.138

Dar Sinan, vrând a înainta spre București, era nevoit a trece pe la Călugăreni, 139 fiind, acesta drumul cel mai scurt și temându-să ca, dând prin**tr**-altă parte, să nu lase în urma sa un vrăjmaș așa de întreprinzător și îndrăzneț ca Mihai. Îngâmfarea sa și mulțimea oștilor sale îl făcea a crede că va birui lesne. Într-adevăr, armata lui era, cum știm, de 180 mii ostași, mai. Mult decât de zece ori mai mare ca a lui Mihai-Vodă, care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldova și Ardeal, d-abia se urca la 16 mii oameni și 12 tunuri. 140 Sinan nu bănuia poate că numărul creștinilor ar fi așa de mic. Dar tot știa că armata lui e mnil

mai mare decât a lor.

Deși puțini, ostașii creștini erau însă plini de foc și de dorință de a se măsură cu dușmanul. Exaltația și înfurierea soldaților crescuseră atât, încât - înțelegând că unii din căpitanii lor, cătând la mulțimea, puterea și rânduiala păgânilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdui în norocul unei zile slava și reputația cu greu dobândită - începuseră a face multă larmă în tabără, strigând că în orice chip ei vor să încerce o bătaie, ca să scape, cum zicea ei, odată, prin prăpădirea oștirii dușmane ce se afla acum adunată toată la un loc, de acest război și să zdrobească de tot jugul nesuferitei tiranii turcești. 141 **Vrând-nevrând**, trebuiră și capii oștilor cu toții a se învoi de a aștepta acolo sosirea dușmanului.

XIV

După ce trecu Dunărea, marele vizir dădea comanda avangardei armiei lui Satârgi-Mehemet-Pașa și la ariergardă orânduie pe Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei; 142 iar pe beii Salonicului și Kicopoflujului îi însărcină cu paza și apărarea podului. 143 Cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre până la Rusciuc fură descărcate de tot feliul de arme și muniții 144 și primiră poruncă d-a rămânea pe loc spre a păzi podul. 145 Apoi, în 11/21 august, Sinan porni cu armata sa spre București. În cea dintâi noapte, turcii conăciră **într-un** sat ruinat în dreptul Cărnuri și a doua zi (12/22 august) sosiră în capul Vadului Călugărenilor, 146 trecând râul Salcia pe trei poduri. 147. Călărimea ușoară, care manevra la avanposturi, înaintă până la intrarea strâmtorei și sta acolo odihnindu-și și pascându-și caii, când un nor mare de pulbere îi vădi apropierea românilor. 148 Ea fu îndată izbită de putere și fugi înspăimântată până în tabără. 149 Spahiii înaintară spre a sprijini năvălirea călărimei române, până când să apuce vizirul a-și pune armata în rânduială. 150 Sinan. Se uita plin de mirare la puținul număr al creștinilor, care cuteza a aștepta și încă a izbi o armată așa de numeroasă. 1—1 Cu toate acestea, nedesprețuind pe vrăjmașii săi și temându-se de vreo cursă, el îngriji de tot

ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceea, porunci beiler-beiului Rumeliei a înainta spre stânga cu oștile sale și cu șapte tunuri, și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși, în capul spahiilor. Urmând după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scânduri pe mocirla de lângă pădure ce avea înaintea sa, spre a o putea trece.¹⁵² Dintr-altă parte, Seghan-Bași, cu douăsprezece mii ianiceri, se așează în pădure cuprinzând posturile cele mai importante și, urcând 12 tunuri mari într-un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră și începu a tuna asupra-i. ¹⁵³

Întx-această întocmire puternică și îngrozitoare înaintând turcii, ai noștri începură a se trage înapoi mai la strâmtoare, dar cu multă rânduială, luptându-se nencetat.

I Vdestrimea însă, strânsă în urmă și prea de aproape de turci, fu respinsă în pădure și dete înapoi în lungul strâmtoarei mai iute și cu oarecare nerânduială, dar fără a încerca vreo pierdere simțitoare. Era atunci de la 3 la 4 ceasuri după-amiazi și turcii, mulțumiți că au împins înapoi năvălirea creștinilor, nu îndrăzniră a înainta mai mult în acea strâmtoare necunoscută, unde îi putea aștepta vreo cursă. Vizirul își așează corturile într-o poziție foarte bună, pe o înălțime la intrarea strâmtoarei, ținând oștile înarmate și având toată noaptea masalale aprinse la câte patru colțuri ale taberei. ¹⁵⁴ Mihai-Vodă luase poziție dincolo de i-iu. If, r> pe o înălțime, două mile de tabăra turcească. ¹⁵⁶ uclipind strâmtoarea despre București. ¹⁵⁷ Astfel armatele protivnice se aflau așezate pe două înălțimi față în față, fiind despărțite numai de pădurea din vale, ce nu le oprea a se vedea. ¹⁵⁸ Românii aveau înaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri, ¹⁵⁹ și toată tabăra lor era plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, viermuind și mișcându-se necurmat, cântând, chiuind și hăulind, după natura lor veselă în mijlocul nevoilor, și supai itid și hărțuind pe turci cu numeroase avanposturi. ¹⁸⁰ Ambele armate așteptară astfel ziua cu nerăbdare și cu acea neodihnă ce simt oștile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngâmfați de mica izbândă ce dobândiseră, cătau în îi>; la români și aveau de sigur că a

doua zi se va vedea triumful islamismului, prin zdrobirea lui Mihai și a ai Matei lui. Lor le părea rău numai ca toman nu. Unt destul de mulți ca să facă biruința lor mai glorioasă. Ai noștri se pregătea a apar a cu bărbăție acea strâmtoare care era cheia țării lor **j**? i a-y?” recâin-Ei știau cât sunt de puțini pe lângă **t** ei oși înfocați, inima lor ardea de dorința d-a-și o. A vu **ț** pentru patrie și lege și d-a merita cununa martinlo.

XV

În sfârșit, soarele veni să lumineze această mare zi de miercuri 13/23 avgust, menită a fi briliantul cel mai strălucit al cununii gloriei române. Înaintea zorilor încă, Mihai-Vodă trimise o seamă de pedestrime cu puști de se așeză la intrarea pădurii și își puse tunurile **într-o** bună poziție, pe o înălțime.162 În vremea aceea, turcii își lua poziție în preajma podului, de ceea parte. 103 Sfârș**indu-și** pregătirile, Mihai înălță împreună cu ostașii săi rugăciuni către Dumnezeu. Apoi, îndreptându-să către dânsii, le zise: să-și aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocazia de acum este frumoasă și de o vor pierde, anevoie o vor mai căpăta. Turcii, le zicea el, sunt uimiți de atâtea pierderi, cetățile lor din toate părțile sunt cuprinse; din câte capete au avut armatele lor, numai unul a rămas care mai îndrăznește a ține frunte creștinilor, că cu dânsul au a se lupta și gloria d-a-l birui va fi foarte mare. Mulțimea vrăjmașilor nu trebuie să-i sperie, de vreme ce Sinan a lăsat cele mai bune oști ale sale în garnizoane prin cetăți și a adus cu dânsul numai oameni carii vor face mai mult zgomot decât vătămare. Pe lângă aceasta, locul de bătaie nu putea fi mai bine ales. De vreme ce mulțimea lor aci le va fi nefolositoare. El le zise încă să-și aducă aminte de cruzimea vrăjmașilor, care nu iartă niciodată pre cei biruiți, cu atât mai mult pre cei ce **s-au** revoltat; că nu este destul că au scuturat jugul robiei, că au înnoit vechile legături cu împăratul și că **s-au** pus supt ocrotirea Ardealului, dacă, prin**tr-o** faptă strălucită, ei nu vor căuta a întemeia această vrednică hotărâre; că a venit vremea de a se lupta puternic pentru libertate, iar mai eu seamă

pentru cinstea legii, ca să dovedească turcilor că, de le-au călcat ei înainte patria, a fost numai din pricina neunirii lor; dar că acum, când toate popoarele vecine stau în bună înțelegere împreună, trebuie a dobândi prin unire aceea ce au pierduț prin zavistie și împerecheri și a goni pe acești cruzi tirani dincolo de strâmtoarea lor (Dardanele); ca toți vecinii și-au făcut datoria lor, când bătându-i, când gonindu-i din cele mai bune cetăți ale lor, astfel încât ei prăpădiră cea mai bună parte din acea mare armie ce Sinan dusesse în Ungaria. În sfârșit, încheie zicând că acum pot și românii dobândi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vor avea aceeași norocire. *M*

Apoi domnul se îndreptă către oastea ungurească și o îndemnă a se lupta cu inimă, aducându-i aminte că ea e depozitara vechii vitejii ungurești, 165

XVI

Astfel vorbi Mihai, nenspăimântatul voievod: și ostașii mimați foarte împotriva turcilor, învățiați și de aceste cuvinte, dar jaluzi încă mai mult d-a eclipsa printr-o biruință strălucită toate glorioasele biruinți ale vecinilor, răspund învărtind în mâini paloșele și lăncile și prin strigări mari de o războinică veselie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către dușman.¹⁰⁶ Atunci Mihai, plin de încredere în energia armatei sale, trece podul în capul a opt mii ostași și se lasă cu furie asupra osmanlâilor, ¹⁰⁷ în vreme ce focul iute și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunurilor pustiește* armata turcească, oborându-i la pământ lume multă.¹⁰⁸ Câteva cete de turci se încearcă a sprijini năvălirea românilor, dar în zadar, ¹⁰⁰ căci aceștia, inimându-să între sine unii pe alții, ¹⁷⁰ îi izbesc cu atâta furie, încât, Cu toată minunata poziție a turcilor, prăvălindu-i, ei ajunseră până la cele dintâi corturi ale taberei lor. ¹⁷¹ Vraj îi în manuscris: „pustiesc¹¹ (n. Ecl.).

raașii, ajutați de poziție, de numărul lor și de mașinile de război, își vin curând în sine și încep a se lupta cu tărie. ^{1/2} Patru pași, Satârgi-Muhamed, Halder, Husein și Mustafa, cu o armată însemnată compusă de oștile Siriei și de ianiceri, aleargă în ajutorul cetelor ce se luptau,

sprijin cu putere năvălirea românilor, trec podu¹¹⁷³ și lupta cea mai înverșunată începe atunci în toate punctele. 174

Astfel, întinsă peste toată fruntea armatelor, țină bătaia mai multe ceasuri, până când Sinan, desperat de puținul spor ce a dobândit până-atunci, își îngloti oștile, strânse pe lângă sine pe toți pașii și căpeteniile, îi mimează și, în capul unei coloane îngrozitoare, făcu o năvală mare și izbuti. A împinge pe ai noștri cu un pătrar de mii înapoi, 175 și cffiar până în tabăra lor, 176 luându-le și toată artileria. 177 Mihai, fără a pierde inima din această neizbândă, își culege puterile și din nou dă năvală asupra turcilor, tăind și oborând într-înșii. Îndărătnicul voinic Albert Kiraly izbutește a lua înapoi două tunuri.^{1/8} Dar vrăjmașul se bate cu inimă, își împroaspătă adesea oștile, aceea ce nu pot face ai noștri, și îi reîmping îndărăt. De trei ori românii împinseră și prăvăliră pe turci și de trei ori fură respinși înapoi. 179

Astfel urmă lupta cu noroc schimbător, de la răsăritul soarelui până către două ceasuri înaintea apusului, 180 biruitorii rămâind adesea biruiți și biruiții biruitori.¹⁸¹ „Turcii - spun analiștii contemporani - se luptau ajutamați de mulțime și de număr, românii de tărie și îndrăzneală”. 182 în sfârșit, furia îmbărbătând deopotrivă pe unii ca și pe alții, biruința sta să rămâie numărului, și mica oștire românească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsniță de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragerea ei însă este frumoasă și metodică. Spre a nu se lăsa a fi ocolită de turci, spartă și răsipită, ea se întocmește în figura unui colț (cuneum) și, slobozind astfel de toate laturile focuri asupra vrăjmașului, se trage înapoi cu încetul, luptându-se nencetat. Această retragere este o minune de vitejie, de sânge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turci în zadar se aruncă cu furie asupra laturilor acestui triumghi, căutând a-l sparge; silințele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se zdrobesc de dânsul ca de o stană de piatră. Strămtorarea locului de bătaie, pădurile și dealurile favoriza înapoierea românilor

și zăticnea mișcările turcilor și silințele lor d-a-i încungiura din toate, părțile. Dar era de temut ca vrăjmașii să nu izbutească a scoate pe ai noștri din strâmtoare și să-i împingă în câmpie, unde i-ar fi zdrobit cu numărul lor. 183

Soarele acum căta spre sfîntit; românii se luptaseră cu eroism, dar, osteniți de o luptă lungă și nepotrivită, ei se plecară numărului celui prea covârșitor al dușmanului; bătălia să putea acum privi ca pierdută de dînșii, dacă vreo împregiurare nu-i va ajuta și vreo soartă mai blîndă nu le va străluci. Mihai însă, ca totdeauna, liniștit și trufaș în primejdie, mai are încă o nădejde. El trimisească de dimineață să cheme lângă dînsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără... Sosi-va ea oare la vreme?... De la dînsa spînzură soarta bătăliei.

XVII

Sta să apuie soarele după orizon, când vestea că ajutorul așteptat a sosit vărsă nădejdea izbîndirei și un curagiu nou în inima aceluia mîna de voinici români, care ca niște zmei se luptau, trăgându-să în fața nenumăratelor gloate a unui dușman învingător. Acest agiutor însă, ce ai noștri și-l închipuia tare, nu era decît o ceată de trei sute pedestrași eu puști din Ardeal. 184 Mihai. Fără a pierde vreme, căută a se folosi de acest nensemnat agiutor și de reîmbărbătarea oștilor sale, ca să smulgă biruința de la vrăjmaș, El își preumblă privirea pe câmpul bătăliei, vede mișcările turcilor și după dînsele își pregătește pe ale sale, Sinan-Pașa, văzînd retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a-i reschira de tot. Spre acest sfârșit, în capul rezervei sale, el umbla a trece podul spre a izbi pe ai noștri în frunte, în vreme ce Hassan-Pașa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alerga prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci se așază cu ceata de curînd sosită la capul podului, spre a întîmpina presinan. Trimite pre căpitanul Cocea cu două sute unguri și alți atîția cazaci pedestri ca să ia pe vrăjmaș pe la spate, și Alberi Kiraly așează cele două tunuri, ce redobîndise de la turci, **într-o** bună poziție și stă gata a trăsni pe dușman de ar îndrăzni a trece podul.

7 Rom/mii suftt. Miha! Voivod

Sfârșind aceste pregătiri, Mihai cugetă întru inima sa că împregiurarea cere neapărat vreo faptă eroică, spre a descuragia pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăște atunci a se jertfi ca altă dată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Rădicând ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în ajutoru-*i* protecția mântuitoare a dumnezeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmașă ce-l anierință mai de aproape, doboară pe toți cei ce se încearcă a-*i* sta împotriva, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi zboară capul, izbește și pe alte capete din vrăjmași și, făcând minimi de vitejie, se întoarce la Ai săi plin de trofee și fără a fi rănit.¹⁸⁵ Această faptă eroică înfioară pe turci de spaimă, iar pe creștini îi însuflețește și îi aprinde de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate. Și cum n-ar fi. Crezut ei că pot face minuni cu un astfel de general și cu asemenea pilde ce le da! Sinan, văzând aceasta, spre a da curagiu la ai săi, ia ofensiva și trece podul. Dar deodată se vede oprit în față de Mihai ea de un zid de piatră tare, în dos izbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea, și în coastă trăsnet de tunurile așezate pe deal de Albert Kiraly, care, bătând în mulțimea îndesită a turcilor, le. Găurește rândurile și le pustiește toată aripa dreaptă.¹⁸⁰ îndărătnicul vizir, fără a-și pierde cumpătul, izbutește a-și întocmi oștile în rânduială, când o izbire nouă a lui Mihai în fruntea armiei, pustiirile furioase ale înfierbântatului Cocea, de dinapoi, iutele și ucigătorul foc al tunurilor lui Kiraly zdrobesc iarăși această rânduială, ¹⁸⁷ și turcii, minunați ele îndrăzneala cu care românii, ce îi privea ei ca biruiți, îi izbesc acum, încep a fugi răzlețiți.¹⁸⁸ Satârgi-Mahomet-Pașa, trăgându-se înapoi, fu rănit, ¹⁸⁹ și îndată, schimbând retragerea în fugă, dete cel dintâi semnalul nerânduiei, și toată armia musulmană se întoarce în respă spre baltă, lăsându-și coastele și spatele espuse loviturilor noastre. Ty0 în zadar ienicerii se țin semeți împotriva alor noștri și caută a le răspunde cu focurile lor, căci celelalte cete, spăimântate de aceste izbiri împreunate

la care nu se aștepta, resehirându-se, îi târăsc și pe dânșii înapoi. 191 În zadar Sinan muștra pe ostașii ce fugea, acum cu cuvinte ocărătoare, acum bătându-i cu măciuca sa înfierată (massa fierată), silind în tot chipul a-i pune în rânduială și a-i întoarce la bătaie. 192 Glasul și autoritatea lui sunt nesocotite și nicio putere omenească nu mai poate opri în loc valurile zgomotoase ale fugarilor, care se prăvăleau cu furie și repede spre pod, căutându-și mântuire în trecerea lui.

La capul acestui pod sta îmbulzite în neorânduială artileria, cavaleria, pedestrimea, împingându-se spre a trece care de care mai înainte; dar, văzând că toți nu pot încăpea pe dânșul, mulți din turci sunt siliți a se arunca în baltă, unde își aflară moartea. Între aceștia era și pașii Heider, begler-beiul de Sivas (Capadochia), Hussein, beiul Nicopolului, și Mustafa, feciorul lui Aias-Pașa. Ei se cufundară în mocirlă, unde fură uciși, 193 și primiră, zice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri. 194 Bătrânul Sinan însuși, târât de ai săi și în graba fugei sale, fu călcat în picioarele cailor și apoi, împins de sulița unui ostaș român, căzu călare după pod în baltă cu atâta repeziciune, încât, izbindu-se de pod, își pierdu chiulaful și feregeaua și doi dinți ce singuri se mai afla în gura lui. 195 El era p-aei să piară sau să cază în mâinile românilor, dacă, din norocirea lui, un voinic soldat din oștile Rumeliei, anume Hassan, nu s-ar fi aruncat după dânșul ca să-l scape și, lăsându-i calul înămolit în lut, pe umeri îl scoase de acolo și îl duse în tabără. 196 De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hassan-Batakgi* și ajunsese căpitan al deliilor lui Cogia-Murad-Pașa. 197

Vestea morții vizirului se împrăstie între turci, și cei ce se mai împotriveau deteră și ei dosul. 198 Românii, cu furia lor obicinuită și electrizați încă prin izbânde, îi gonesc dinaintea lor ca pe niște turme de vite, până îi vără în tabăra lor. 199 Hassan-Pașa și Mihnea-Vodă, ce venea să încungiure pe ai noștri, aflând că Sinan a perit și că oastea lui e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Într-acel minut, Mihai, precum odinioară semizeii cântați de

nemuritorul Omir, alerga **într-o** parte și **într-alta** prin tabăra turcească, căutând pe Sinan, când, văzând de departe pe

I Fassan-Pașa, se luă după dânsul strigându-i să stea de e viteaz, să se lupte cu dânsul piept la piept, și când de când era să-l și ajungă cu paloșul. Dar Hassan-Pașa fugea înspăimântat și nu se putea ține pe picioare de groază. 200 El merse de-și ascunse, rușinea **într-un** crâng spinos, de unde d-abia a doua zi îndrăzni să iasă ia ai săi. 201

Noaptea opri măcelărirea armatei musulmane și o păzi d-a fi cu totul zdrobită și resipită. Românii se întoarseră triumfători în tabăra lor, încărcăți cu prăzi bogate. 202 Pe lângă tunurile lor ce și le redobândiră, alte patru tunuri mari d-ale dușmanului, cai mulți și mai multe steaguri, între care steagul cel verde și sfânt al prorocului, fură trofee ale acestor strălucite zile. 203 Trei mii turci 204 zăceau în câmpul bătăii. 203 Pierderea românilor era încă simțitoare. Căci turcii se apăraseră cu curagiu. 206 Apele Neajlovului se roșiseră de sângele vărsat în acea zi. 207

Spre a odihni sufletul cetitorului de aceste scene sângeroase. Istoriograful contempuran Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El zice că în toată această expediție a românilor împotriva turcilor, doi cerbi dumeștiei însoțiră pe Mihai-Vodă, și chiar în vremea bătăliei de la Călugăreni. Supt focul și vuietul tunurilor și a bom

— Belor, ei șădea neclintit lângă. Cortul lui, însă omorându-se unul dintr-înșii, celălalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Astfel fu acea vrednică de o neștearsă aducere-aminte zi de bătaie de la Călugăreni, în care românii scriseră cu sabie și cu sânge pagina cea mai strălucită din analele lor. De zece ori mai puțin numeroși decât dușmanii, ei câștigă asupra-le o biruință strălucită și avură gloria d-a învinge un general până-atunci încă neînvins. 208 Munteni, moldoveni și ardeleni, soldați și căpetenii se luptară toți ca niște eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinței se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin

întocmirile sale cele ingenioase, prin sângele rece și nespăimântarea sa și prin primejdia în care își puse viața, el asigură biruința. În această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general, ori de vitejia lui de soldat. Într-adevăr, toate operațiile aceștii bătălii dovedesc din partea lui Mihai și a românilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna, pe toți câți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

Dacă eu această biruință nu se sfârși atunci campania, ea contribui însă mult, în urmă, la săvârșirea ei, căci demoraliza **într**-atâta pe turci, încât, când creștinii luară mai târziu iarăși ofensiva, turcii nu mai îndrăzniră a se mai măsura cu dâșii și nu se crezură în siguranță decât puind cât mai în Grab Dunărea între dâșii și îngrozitorii lor! vrăjmași.

XVIII

Noaptea ajută turcilor a se dezmetici din groaza ce îi cuprinsese și a se întocmi în rânduială. Ei își luaseră din nou poziția cea dintâi 209 și Sinan porunci în grabă ca să se adune lângă dânsul o seamă de oști ce rămăsese în urmă peste Dunăre, nădăduind ca după sosirea lor să-și răzbune învingerea. 210 El mai nădăduia încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcească, prin înțelegere cu unii din boierii lui Mihai, urzea între ostașii creștini. 211 O împregiurare însă tulbură în acea noapte răpaosul turcilor. Un ianicer având fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigaie și, cum se afla lângă ierbăriile ianicerilor, o scânteie căzu deasupra și deodată acele ierbării săltară în aer. 212 La huietul cel mare al aceștii izbucniri neașteptate și la groaznicul nor de fum ce ascunse ceriul, toți turcii răspunseră împreună printr-un țipăt îngrozitor de spaimă 213 și, crezând că ai noștri îi izbesc, o luară din nou la fugă, rezlățindu-se în toate părțile. 214 Târziu și cu greu putură ei a-și veni în sine și a se întocmi în tabără.

O scenă eu totul alta se petrecea atunci în tabăra

românească. Mihai-Vodă se trăsesese îndărăt o a patra parte de niil și tăbărâse în direcția locului bătăliei. El puse de saluta sosirea nopții cu mai multe salve de artilerie și, după ce orânduî streji în toate părțile eu multă îngrijire, chemă capetele armatei la un sfat de război. Pe când el se afla în sfat, strejile îi aduseră înaintea un turc ce prinseseră atunci și care nu-i era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrăjmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse l-aceste întrebări, aflând și el adevăratul număr al creștinilor, zise către sfat: „A! de ar fi știut turcii astăzi aceasta, v-ar fi zdrobit numai cu caii lor”. Mihai, după ce porni pe turc supt pază bună spre Ardeal, începu a se chipzui cu căpitanii săi despre ceea ce trebuia a face în împregiurările de față.²¹⁵ El era de părere că să înceapă a doua zi din nou lupta, dar o seamă de boieri și capetele oștii ungurești îi stătură împotriva. Aceasta dete prepus unora a bănuî și a zice cum că Albert Kiraly, ca și unii din boieri, ar fi fost câștigați de trădătorul Dan Vistierul, care primise 5. O mii galbeni de la Sinan, prin Mihnea-Vodă, ca să-i împartă între dâșii. ²¹⁶ Purtarea lui Kiraly duptaceea dă de neadevărată această bănuială. Afară de aceasta, oștirea moldovană era nevoită a se întoarce în țara ei, unde se aștepta năvălirea polonilor și a tătarilor.²¹⁷ Văzându-se astfel trădat de unii din boierii săi, părăsit de oștile ajutătoare, neputând a. Se rezema decât în ostașii săi români, Mihai, cătând la numărul și obosirea oștilor sale, se temu d-a nu pierde folosul moral dobândit prin bătălia câștigată, d-a nu cădea în vreo cursă a vrăjmașului sau a fi zdrobit de puterile lui. Cele numeroase de va rămânea la câmpie, și gândi că înțelepciunea îi poruncește a se trage spre munți, ca supt ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardealului. ²¹⁸ Drept aceea, el porni îndată un olăcariu la Bathori, înștiințându-l de cele întâmplate, arătându-i primejdia în care se află Ardealul ca și Țara Românească și rugându-l să grăbească a-i veni într-agiutor, ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele oarde vrăjmășești. ²¹⁹ Într-acea noapte, armata noastră, cu toată osteneala bătăliei, nu se odihni de loc. La miezul

noptii, ea invocă de trei ori cu glas tare sfântul nume al lui Iisus și **într**-același minut, două sute mii de glasuri din tabăra turcească răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: „*Alah! Alah! nu!*” - 2 (l'Aerul vibră d-aceste strigăte, pădurile clocotiră până în fundul lor și văile răsunară și repetară numele lui *Iisus!* și *Alah!* dumnezei neîmblânziți în dușmănia lor. Pe care mii de mii de eeatombe omenești, ce în zilele atâtor veacuri li se jertfiră, nu i-au putut încă împăca!

Când începu a se face ziua, Mihai-Vodă rădică tabăra, și se trase spre râul Argeșul, în depărtare de două mile, unde, puind streji în toate părțile, căută a da puțină odihnă, atât lui, cât și la ostașii săi. 221 A doua zi, vineri în 15/25 avgust, ziua de Sfânta Maria, Mihai, plecând de la Argeș, se opri la Văcărești, nevrând să intre în București, și se zăbovi aci câteva ceasuri. În această vreme, fără știrea lui, ungurii împreună cu alți ostași streini năvăliră în București și îl jefuiră, supt pretext că mai bine să ia ei acea pradă, decât să cază în mâinile turcilor. În 16/26 avgust, Mihai, aflând că vrăjmașul **s**-a luat după dânsul, pornește de la Văcărești după-amiazi, merge până la miezul nopții cale de cinci mile, se odihnește puțin până la revărsatul ziorilor **într**-un loc priincios, înaintează d-acolo încă vreo cinci mile și duminică în 17/27 ajunge la orașul Târgoviște, pe râul Ialomița. Acolo, supt ocrotirea munților, își întocmi tabăra, așezând streji ca să privighieze în toate părțile, și șezu pe loc câteva zile. În urmă plecă și d-acelea și, întinzând tot mai la munte, urmând țărmurile Dâmboviței, se adăpostește **într**-un loc anevoie de apropiat, la cetatea lui Negru-Vodă, 222 ale căni întăriri, zdrobite de puțină vreme de turci, se vedeau încă. 223 Astăzi chiar tot se mai văd dărâmături de cetățuie **într**-acest loc minunat de frumos și plin de legende și survenire despre Negru-Vodă, domnul. Cel mai popular între țăranii noștri. Acest loc e încă vestit prin**tr**-o bătălie strălucită ce câștigă la 1342 Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau-Vodă, domnul Țării Românești, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, e; >re supt comanda lui Nicolae Garan și Simeon

Megheșel năvălise în țara noastră. Ungurii fură trași de români în ceste locuri grele și înfrânți cu totul, căzând în bătaie și

și doi generali ai lor. 224

Locuitorii Bucureștilor și ai Târgoviștei, părăsindu-și i. Isele, să ridicaseră cu tot bunul lor și însoțiseră armata în retragerea ei spre munți. În sfârșit, Mihai-Vodă lăsă și fvfatea Negru-Vodă și se trase tot mai în munți, pre apa Dâmboviței în sus, la sat la Stoenеști. 225 în această retramai mulți ostași români dezertară și oștile moldovene se întoarseră în țara lor, unde erau chemate, 226 rămâind astfel cu Mihai numai ea la 8 mii ostași, dar toți aleși și viteji. 227 El își așeză la Stoenеști tabăra, o șanțui bine și îi făcu tăbii, 228 având statornică hotărâre de a aștepta **înt**-acest loc sosirea lui Bathori, d-a închide pânatunci calea. Ardealului lui Sinan-Pașa și d-a urma apărând prin lupte mărunte patria sa. Nenorocită, pe care acum n-o mai putea apăra prin bătălii mari.

XX

A doua zi după bătălia de la Călugăreai, turcii, văzând că creștinii nu fac nicio mișcare, îndrăzniră vreo câțiva din ei a înainta până în locul unde fusese tabăra românească și unde găsiră puțin bagaj greu și câteva tunuri părăsite. L-această veste se porni gonaci în toate părțile, de prinseră câțiva țărani de la care aflară drumul ce a luat oștirea românească. Hassan-Pașa trecu atunci strâmtoarea cu o despărțire din armie și tăbărî dincolo în câmpie. **Înt**-aceeași vreme, el porni o patrulă spre București, de aduse din preajma acestui oraș robi, bucate și vite. 229 Sinan-Pașa, însă, cu armata sa, iau îndrăzni a se Lua îndată după Mihai, ei șazu două zile pe loc, până să-și intrămeze oștirea din spaima și amețeala în care căzuse după înfrângerea sa 230 și până să-i sosească, după spusa unora, puținele oști rămase în urmă. 231

Spre a fi sigur d-a nu fi izbit în spate de români, el trimise un trup de oaste de cuprinse cetatea Brăilei, 232 și el însuși, în 15/25 avgust, cu Toată armata cea mare, trecu strâmtoarea Călugărenilor și merse de tăbărî în câmpie la

satul Copăcenii, dincoace de râul Argeș, 233 și în 17/27 înainta până la București, unde tăbări supt oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luare după turnurile bisericilor crucele și bulele aurite, pe care le sfărâmară în bucăți, precum și pe icoane, și puseră pe turnuri, în locul crucei, semiluna. 234 În mitropolie puseră, în locul altarului, un mirab țătar mahometan) și un mimber (estradă spre a pune un tron), și astfel, prefăcându-l în geamie, în 20/50 ale aceluiași luni, făcură acolo slujbă și rugăciunea turcească. Această rugăciune se săvârși de Hassan-Efendi, șeicul din schitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într-această campanie. Acela care luă crucea după turnuri era un topciu (tunar) numit Ibrahim-Pașa, pe care marele vizir, spre răsplătire, îl făcu căpitan în gvardia sa. 235

După săvârșirea rugăciunii, vizirul adună supt cortul său pe cei mai însemnați ofițeri ai săi și le zise că lăsarea Moldovei și a Țării Românești în stăpânirea chinurilor e o pricină necurmată de tulburări și împerecheri pentru răscoalele ce ei fac; că spre a curma toate acestea în viitor, el propune ca aceste două țări să se prefacă în provincii ale statului (ijaleti) și, spre a ține într-însele rânduiala și pe popor în supunere, să se zidească două cetăți, una la București și alta la Târgoviște. 230 Toți ofițerii găsiră de bună această părere. Vezirul înștiință îndată Porții hotărârea Sfatului și numi pe Satârgi-Mahomet Pașa la acest nou pașă! ic din Țara Românească. 237 Așa, pentru a doua dată, turcii izbutiră în statornica lor dorință d-a preface țara în pašalâc. Dar acum, ca și întâiași dată, la 1522, ei întâm - pinară în Mihai un alt Radul-Vodă de la Afumați și nu putură apăra cu armele fapta lor nelegiuită. Astfel totdeauna, în timpuri grele și nenorocite, roditorul pământ al patriei noastre și-a născut izbânditori!

Ieșind din adunare, vezirul cu toți ofițerii săi se preumblă prin mahalalele orașului și aleseră monastirea lui Alexandru-Vodă spre a face dintr-înșea cetate. 238 Această monastire mare, hramul Sfintei Troițe, fu zidită din jos de București de Alexandru-Vodă II, feciorul Mircii-Vodă III, la 1573; stricându-se apoi de turci, cum vom

vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radul-Vodă, feciorul Mihnei-Vodă Turcitul i nepotul lui Alexandru-Vodă II, și de atunci ea se cheamă monastirea lui Radul-Vodă. 239 Vrând Sinan să facă această cetățuie mai mare, puse de largi, locul împrejmuire! de două ori pe cât era, 240 cuprinzând înăuntru cetățuiei bî -, serică și zidirile dimpregiur 241 și ocol**indu**-le cu bastioane, i fortificații.242 în vreme ce meșterii măsura și trăgea liniile, begler-bei, spahii și ianiceri fură trimiși după lemnele trebuincioase pentru construcția bulevard urilor, 243 și ceașii alerga în toate părțile spre a aduna lucrători: și, undea mmea în țară era fugită la munți și nu se putea aduna mulți, fură siliți a trimite de mai aduseră și din vulgaria. - „Clădirea cetății începu în 21/31 avgust, și cuanta silință lucrară la dânsa, încât în 12 zile fu sfârșită. 245 Cum se săvârși întărirea palisadelor cetățuiei. Sinan-Pașa puse într-însa două tunuri mari de ghiulele de paisprezece oca și iarba, muniții și bucate îndestul. 246 Apoi lăsă în București pe Satârgi-Mehemet-Pașa cu o mie ianiceri și o reH e drept garnizoană, porunc**indu**-i să săvârșească eleTM **n** ce Pusese să facă împregiuru] orașului și care se și sfârși **într**-o lună de zile: 247 și el > rădicâ**ndu**-și moara în o. Id septembrie, porni spre Târgoviste 248

XXI

De două sute de ani, din zilele lui Mircea-Vodă cel Bătrân, Târgoviștea era mereu scaunul țării. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importența lui comercială făcuse pe domni a lua obicei a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat; și se întindea frumos pe malul drept al Ialomița, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi roditori. 249 Scriitorii contemporani de felurite nații să minunează de frumusețea acestui oraș, declarâ**ndu**-l că e vrednic d-a fi capitala unei țări și locuința unui domn mare. 250 Acel oraș populat astăzi d-abia e un orășel. Ale lui măreți zidiri vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pământul. Un singur turn, rămașiță din

vestita Curte domnească, se înalță trist și singuratec pe
dasupra acelor grămezi de ruine, întocmai ca acele mari
cruci de piatră înfipite în vârful pleșurilor movili,
mormântul vitejilor căzuți în bătaie. Acest turn, ce
mușchiul numai, cu verdeța sa, împodobește, e scump
românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor
de glorie și de mărire. El a fost martor l-atâtea triumfuri!
El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrân, Dracula-
Vodă, Vlad Țepeș. Radul cel Mare, Radul de la Afumați,
Mihai Viteazul și Matei Basarab. Toți voievozii noștri cei
mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici
războinici parcă te vezi învoitându-se singuratec și tăcute
împregiur aceștii ruine; adierea vântului ce suflă din
Carpați, șuierând în pustiul turn, ne pomenește numele lor,
și undele mărețe ale Ialomiței pare a cânta neconținut un
cântec de mărire la gloria lor. Astfel i s-a nălucește oricărui
român cu inimă simțitoare când cată l-această mult
elocventă ruină; și el nu să poată opri d-a simți durere
amară și d-a ofta după vremea trecută. Dar nimeni n-a
simțit aceasta mai puternic și n-a exprimat în cuvinte mai
frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlovo, floare a - poeziei,
june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare tu strălucești
un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta.
O moarte crudă te răpi fără vreme, dar apucași a ne lăsa.
O lacrămă fierbinte pentru gloria trecută 251 și o scânteie.
Dătătoare de viață pentru viitor. 252 Cântarea ta sublimă
asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetea vecinicii asupra-
le și ni le va păstra chiar când pustiirile anilor le va șterge
cu totul duple pământ.

XXII

Turcii găsiră Târgoviștea părăsită de locuitori, și
pustie. 2 r: Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea
orărului ca la București. El prefăcu o mănăstire, ce era
aproape de Curtea domnească, în cetățuie. 254 Curtea
domnească era atunci zidită în formă de un mare castel, de
putea încăpea într-însa de la 4 la 5 mii ostași și era încinsă
cu un zid:.; și cu turnuri. 255 Sinan mai întări zidul cel
gros di Mpreg. Iurul acestui palat din amândouă părțile cu

pământ și cu un val de palisade de copaci amestecați cu pământ. 2 o° Apoi încungiură orașul cu un zici de pietre și grinzi lipite cu humă și pământ cleios, pe care îl rezemă cu un val de pământ de 12 picioare de lat 257 și îl ocoli cu un șanț foarte adânc, 258 de 12 picioare de larg, 259 lăsând cetății numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambele legate cu fier, și Cărând înăuntru, din apa râului, trei fântâni. 260 Aceste lucrări urmară zi și noapte supt privegherea de aproape § lui Sinan 261 și se sfârșiră în treizeci de zile. 262

Dar Sinan, când văzu lucru aproape de sfârșit, hotărî să nu-și mai piarză vremea în nelucrare. El lăsă în Târgoviște două tunuri mari, patru culevrine și alte tunuri de câmpie cu munițiile și proviziile trebuincioase pentru hrană, dând comanda cetății lui Ali-Bei, fiul lui Haidar-Pașa, bei de Ciourin, pe care îl declară beiler-bei de Trapezunt (Trepizonda). Alăturându-i pe Kotzi-Bei d'Amasia²⁶³ și lăsându-le și 1500 oameni cu însărcinare d-a săvârși lucrul întăririlor cetății; iar el porni cu toată oastea către munți, în urma lui Mihai-Vodă. 264 Planul lui era ca, ajungând oștirea românească, s-o înfrângă și, călcându-o în picioare, să pătrunză în Ardeal, ca să combineze operațiile sale cu ale armiei ce fiul său, Muhamed-Pașa, comanda în Ungaria. 265 Dar Mihai-Vodă, aflându-să în tabăra de la Stoenesti, întărită atât prin natură, cât și prin artă, nu era lesne de înfrânt. Cu totul dimpotrivă încă se întâmplă. Sinan venise de tăbărî nu departe de strâmtoarea în care sta Mihai și în fața taberei lui, pe un loc înalt, de unde putea vedea ambele taberi. El sta și se mira de îndrăzneala alor noștri, care, în așa mic număr, se încumăta încă a-l aștepta fără frică. 266 Mihai însă se feri d-a se apuca în bătălie generală cu dușmanul, dar fu neobosit a-i hărțui armata și a-i cuprinde liniile de comunicație și proviziile. Uneori întărită o ceată de turci, o trăgea după sine în locuri grele și ei necunoscute, unde o sfărâma cu înlesnire; alteori cuteza a izbi pe turci chiar în tabăra lor. 267 Mai adesea, prin gonacii lui cu cai ușori, puneă mâna pe mulți dușmani și dobândeă de la dânșii

pradă multă, cai nenumărați și peste o sută de cămile. 268 „Astfel acest eroic războinic - zice Walther - nici de dosirea nestatornicilor ostași ce îl părăsise, nici de mulțimea vrăjmașilor nepierzându-și inima¹¹, 269 printr-un război parțial ostenește pe dușman și îi închide calea Ardealului, dând timp lui Bathori d-a-și aduna oastea și d-a-i veni într-ajutor.

Dar chiar de nu i-ar veni acesta într-ajutor, Mihai acum putea fi sigur că țara lui e mântuită de turci, căci aceștia, neputând a-l scoate din poziția de la Stoenesti, fiind și demoralizați prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai putea nici trece în Ardeal, nici sta mult în țară, mai cu seamă că și iarna se apropia, cetățile făcute la Târgoviște și București nefiind o ocrotire temeinică, după cum vom vedea, Așijderea în acele trei îngrozitoare expediții ce făcuseră mai dinainte turcii în Țara Românească, povățuiri chiar de sultanii lor, Baiazid I (1397), Mahomed I (1416) și Mahomed II (1462), învingători sau învinși, ei nu putură sta mult în țară, căci românii să trăgea în pozițiile lor din munți, unde dușmanul nu-i putea ajunge și de unde ei îi da harță neîncetat, îi răpea proviziile și îl ostenea prin lupte mărunte, încât [îl] silea a lăsa câmpia pustită și a deșerta țara.

XXIII

În mijlocul vremilor acestor, Sigismund Bathori, după atâui întârziere, era acum viitor spre hotarale Țării Românești, cu oști grele. Amenințarea unei primejdii obștești sculase în picioare și unise împreună pe toate popoarele războinice ce locuiesc Ardealul. Duminică în 17/27 avgust, 270 el ieșise din Alba-Iulia însoțit numai de gvardia sa ce se alcătua de două mii oameni pedestreme, alți atâția călărime și cu multe bagaje de război, 271 și a doua zi ajunse la Sas-Sebeș (Miercurea). Chiar în aceeași zi (18/28 avgust) primi olăcariul trimis, cum știm, de Mihai-Vodă din tabăra de la Călugăreni în 13/23 seara, spre a-i vesti strălucita izbândă și a-l ruga a grăbi a-i veni într-a i, în tor. Această glorioasă veste o scrisese Sigismund îndată împăratului.^{2/2} A doua zi el primi încă altă veste de

bucurie: luarea cetății Lipova. 273 După o robire de 44 ani supt turci, această cetate căzuse, în 23 august, tot **într-o** zi eu bătaia de la Călugăreni, în mâinile lui Borbély, care, după cum știm, de câtăva vreme o ocolise și o bătea. Dar aceea ce îl mulțami și mai mult pe Bathori fu știrea ce-i veni că tătarii, care era să vie să năvălească prin Moldavia în Ardeal, sosind până la Nipru, fuseră siliți a se întoarce înapoi, căci afluă cum că cazacii și cu muscalii au dat navală în țara lor, și că avangarda tătărească ce pătrunse în Moldova fusese astfel înfrântă de moldoveni și de munteni, încât făcu pe ceilalți a pierde pofta de a le mai veni **într-**agiutor.

Așa, Bathori putea acum și sigur că nu va fi supărat prin**tr-**alte năvăliri în operațiile sale împotriva **lui** Sinan. 27 î El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeș o lună de zile, ca să dea timp oștilor, chemate din toate părțile, a se aduna. 273 El trimise înainte pe comiții Baltazar Bogați, Benedict Mincenti. Și Lupul Corniș la cele opt scaune săcuiești. Ca să cheme pe vitejii săcui la arme. Dar acest popor răspunse că nu se va duce la război până nu i se va da mai întâi înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse câtva timp înainte. 276 Acești săcui fiind cei mai mulți țărani, libertatea, ce voiau era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. Cererea lor puse în mare cumpănă și amețeală-pe Bathori, căci el era firește mai plecat către nobili, care îi slujiseră cu credință și să ridicaseră cu toții în oaste; și nu voia a recunoaște atâtea jertfe ale lor făcându-i să piarză veniturile ce trăgea de la iobagi și ruinându-i. Se temea încă de pilda urâtă ce va da în țară dând săcuilor libertatea, aceea ce văzând ceilalți iobagi, se vor îndemna și ei a o cere pentru dânșii, revoltându-se împotriva nobililor. Dar interesul patriei și amenințarea vrăjmașului vorbi mai puternic decât interesele aristocratice, le birui, și săcuii dobândiră libertatea cerută.277

De la Sas-Sebeș, Bathori porni către locul hotărât pentru concentrarea oștilor în câmpiile Bârsei, la Dealul Negru (Feketehalom), în preajma Brașovului, unde ajunse

în 4 octomvrie (s.n.), în șase tabere. 278 Aci sosind 14 755 săcui armați, 279 li să proclamară în tabără libertatea lor, întări**nd**-o cu mare credință și giurământ. 280 Pentru această libertate ce li se dete, săcuii se îndatorară ca să dea la trebuință de război până la 40 mii oameni cu cheltuiala lor, ca să plătească în toți anii prințului, de fiecă casă, un Ioachim, o măsură de grâu și alta de ovăz; și, de se va naște ltti Sigismund un fecior, fiecare să-i aducă un bou îngrășat în curte. 281 îndulcindusă atunci săcuii de libertatea dobândită, trimiseră de mai adunară și alți ostași, și astfel numărul lor în tabără se urcă la 24 mii oameni, din oare

O 200 pușcași, iar ceilalți lănceri și săgetari. 262 1 6 mii săcui, ce rămânea din numărul de 40 mii ce se învoiseră a da.

Trebuie să rămâie în Ardeal spre a apăra țara de vreo năvălire ce ar putea amenința din partea polonilor ce se afla în Moldova. 283 Apoi. Veniră în tabără nobilii Ardealului, care puseseră în picioare 13 mii oameni: prusianul Ioan Voiher, fiul lui Ernest, cu 1 600 cavaleri teotoni, 28/ armați o-o pușcă și un pistol, pe lângă care avea și arc și săgeți, 285, i 80 cazaci din Polonia; 280 300 cazaci încă ai lui Bathori, armați asemenea cu o pușcă și un pistol; 287 Ștefan Bocskay cu 800 lănceri de la Oradea Mare și 1 200 arcobuzieri pedestră; 4.000 pedestrași cu puști, rădicați cu cheltuiala sașilor, din care 1.000 investiți în negru, și pentru aceea numiți *negrii*, cu cheltuiala sibienilor, 1.000 investiți în albastru, cu cheltuiala brașovenilor. 1 009 în verde, cu cheltuiala mediașenilor, și 1.000 în roșu, cu cheltuiala bistrițenilor. 288 Adun**ându**-se toate aceste oștiri, Bathori porni cu dânsule de veni lângă vama Branului, la Tiirzburgerl ass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei, și apoi mai adiogat cu întărituri de Hunyad, și care în acea vreme se alia supt paza brașovenilor. 289 Aci sosi Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu 2 300 pedestrași, 800 călăreți și 22 tunuri mari pe care. El nu putuse veni d-a dreptul pe la săcui, de temerea tătarilor, și fu silit a face Ineungiur. În drumu-i, el

se întâlneau cu o ceată de poloni ce năvăliseră în țară și țintea a-l zăbovi în drum, pe care foarte rău tăindu-i și spărg iudu-i, luându-le și multă pradă, își urmă calea, trecu munții și pătrunse în Ardeal. 290 Îndată sosi veste în tabără ea hatmanul Poloniei, Zamoisky, aflând că Răzvan-Vodă a plecat în Ardeal, a intrat în Moldova fără știrea craiului său și a pus domn pe un Ieremia Movilă. Această veste tulbură foarte pe Bathori și pe Ștefan-Vodă, dar se văzură siliți a o suferi deocamdată 291 și a-și urma calea luată, căci Sinan-Pașa amenința și săcuii era neodihniți și cârtitori pentru că nu li să dedese încă diploma întăritoare a drepturilor i le curând dobândi te. 292 Această diplomă, scrisă pe pergament, li să dete în sfârșit în mână și îndată o seamă dintrân. - îi porniră înainte în Țara Românească. 293 Cum sosi acest agiutor la Stoenеști, Mihai, deși mult mai slab. Decât dușmanul. Dar plin de nădejde în Dumnezeu și de încredere în voinicii săi, puse gând să-și cerce norocul și să dea o bătălie generală cu turcii. Însă Bathori poruncise săcuilor săi-ca să nu se încumete fără înțelepciune în noroc și să nu întreprinză nimic până va sosi el însuși. Drept aceea, suit u Mihai a aștepta sosirea lui Bathori. 294

XXIV

În 7 octomvrie (s.n.), Sigismund Bathori, împărțindu-și oștile în 9 trupuri, 295 își clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase și, trecând înălțimile Carpaților, ajunse în povârnișul acelor munți, la satul Rucăr, în cuprinsul hotarelor Țării Românești, unde, în strâmtoare de munte, își puse tabăra. 296 Pe când ostașii își întocmea acolo tabăra și își întindea corturile și paviloanele, un vultur negru și foarte mare, luându-și zborul după muntele vecin numit *Piatra Craiului*, pluti câțva în aer pe deasupra taberei și apoi se aruncă cu multă iuteală și replegiune asupra cortului prințului Ardealului. Greutatea trupului său neiertându-l a să scula lesne ca să zboare, ostașii ce se afla aproape, văzându-l, alergară iute, îl prinseră și îl duseră la pretoriul prințului. Înlesnirea cu care prinseră această pasere, dumesnieia și

nespăimântarea ei de sunetul armelor și de strigările taberei, făcu ca ostașii să privească această întâmplare ca o minune și ca un auguriu. Unii ziceau că vulturul arată pe Sinan-Pașa, care are să cază în mâinile creștinilor. Alții mai fricoși bănuiau că acest auguriu vestește că creștinii vor fi învinși, de vreme ce vulturul este pajora împărăției nemțești.²⁹⁷ Iezuvițilce însoțea pe Bathori se încercară a esploata această întâmplare în folosul propagandei lor. Iezuvitul Alfons Carilie scria atunci de la Rucăr în Ardeal că mulți, văzând această minune dumnezeiască, au venit la credința papistăsească.²⁹⁸

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămână, până trecură căile cele grele și înguste ale acelor munți numeroasele cară cu praful, munițiile și bagajele armatei; ²⁹⁹ căci această trecere de la Tiirzburg este una din cele mai grele ale Țării Românești: muntele este râpos și repede și căile înguste, de fură nevoiți a slobozi carăle cu funiile la vale Aci sosi și ajutoarele împărătești ce se așteptau de atâta vreme: silezianul Albert Rajbici, unul din cei mai vestiți căpitani de călărime, trimis de arhiduca Maximilian de la Caso via cu 1 600 cuirasieri nemți, ce se chema *Reiteri* în acel timp, și cu 150 cazaci din ținuturile Poloniei, frumos echipați. ^{>01} și Silvio Piceolomini cu 75 cavaleri florentini, trimiși de marele ducă de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardeal. ³⁰² Bathori trimisese întru întâmpinarea lor pe Francisetheke, ca să le îngrijească de conace și să-i călăuzească până în tabără. ³⁰³

Pân-a nu pleca din Rucăr, prințul Ardealului făcu căutare armatei sale, care se urca la 32 mii pedestrași, 22 mii călăreți și 54 tunuri; în apoi, clătindu-și tabăra, merse șase mile mai nainte și trecând Dâmbovița, ajunse la sat la Stoenеști, unde cu mare dorință fu întâmpinat de Mihai-Vodă, ce îl aștepta, cum știm, acolo, având cu sine oaste a sa 8 mii oameni și tunuri ^{22.305} Numărul oștilor împreunate se urcă atunci la 62 mii ostași și 76 tunuri. Bathori tăbărî la Stoenеști, spre a lăsa oștile sale a se odihni și intrăma puțin. ^{30 A}

Armiele protivnice se afla acum aproape una de alta. Ostașii lui Bathori, care erau mai mult adunătură, neobicinuiți cu războiul și speriați de numărul și de vitejia turcilor, avuseseră vreme a se deprinde cu încetul a-i vedea mai fără frică și a lua curagiu. De la sosirea săcuilor în tabăra de la Stoenеști, după care urmară curând și alte cete, unele după altele, ei începură a întâlni pe turci când mergea după furagiu. Lupte mărunte se înhățea între unii și alții, și în aceste lupte mai adesea creștinii biruia. Emulația intră atunci între aceștia; cetele ce mergeau după furagiu se mai măriră și din zi în zi luptele se făcură mal dese. Aceste bătăi mărunte îi îmbărbătă până în urmă într-atât, încât ei aștepta acum cu nerăbdare ocazia unei bătălii generale cu turcii. Dîmpotrivă, aceștia, demoralizați de învingerea de la Călugăreni, de puțină izbândă ce dobândiseră pîn-atunci în toată acea campanie, acum, când văzură pe creștini cu puteri așa de însemnate, pierdură de tot inima și dorința de a se mai bate 307 Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, cum văzu înglotirea oștilor la Stoenеști, de plecă de acolo și-și mută tabăra lângă Târgoviște. Scopul lui era să caute a prelungi cât va putea mai mult războiul, fiind sigur că, în vreme ce armia lui e întru toate îndestulată din țară, armia creștină, având lipsă de bucate și de bani, nu va putea mult sta adunată și va fi nevoită a se risipi. 308 Generalii creștini, înțelegând acest plan al lui Sinan, hotărâră a grăbi cât mai mult operațiile războiului și spre aceasta a porni îndată după turci spre a-i sili să primească o bătălie.

În 15 octomvrie de dimineață, un semn ceresc veni a mai îmbărbăta pe creștini și a mări nădejile lor de biruință. Pe un cer senin și cu toate că soarele răsărise, ei văzură în vreme de un ceas, dasupra taberei lor, o cometă strălucitoare. Această stea fu privită de dânșii ca un înger vestitor de biruință. 309 Armia creștină, ce fusese cale de șase ceasuri numai de Târgoviște, se clăti de acolo și în aceeași zi 15 octomvrie merse de tăbări într-o câmpie mare, cu un mii departe de Târgoviște 310 și cu un sfert de

leugă de tabăra lui Sinan, 311 cu hotărâre d-a-i da bătălie în ziua următoare, de va voi **s-o** primească. 312

Abia armia creștină sosi **într-**acel loc, abia călăreții începuseră a descăleca și pedestrașii a pune armele jos, când o mare tulburare ameți toată tabăra. Niște streajări ce se aflaseră puși la pază **într-o** pădure în noaptea trecută, auzind de departe un zgomot făcut de alți ostași creștini care tăiau lemne, își închipuiau că acolo trebuie să fie toată armia turcească, care vine drept către dânșii; și frica făcându-i să vadă aceea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostașii ce-i văzură sosind speriați, **întrebându-i** pricina, jaflară de la dânșii cum că au văzut armia vrăjmașă viind să-i lovească. Vestea aceasta se răspândi iute în toată tabăra; semnalul de bătaie să dete îndată și toți ostașii, alergând la arme, umblau învâlmășiți, făcând larmă mare, fără a se putea întocmi la rândul lor și a-și găsi steagul și căpitania lor. În acea neorânduială, spaima făcându-i să auză bubuituri de tun vrăjmășesc, fiecare începu a se gândi numai la mijloace de scăpare. În sfârșit, avangarda, alcătuită de români și ostașii nemți; izbutiră a se așeza mai întâi în rânduială și sta gata a primi pe turci, când se desluși lui Bathori pricina aceluia tulburări. El trimise atunci de spuse în toate părțile că să se înșenineze și să se liniștească duhurile tulburate și spăimântate; dar neputându-să stămpăra larma, fu silit a pune să strige prin trâmbițe ca fiecare să facă supt pedeapsă de moarte. Numai printr-această strașnică poruncă ostașii se liniștiră. 313

Era între ambele taberi vrăjmașe și **într-o** depărtare, numai de o alergătură de cal și de una și de alta un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dâmbovița, l-acest deal spun să se fi urcat Sinan ca să privească bine armia creștină. Văzându-o mult mai numeroasă decât socotea și bine rânduită, auzind și vestea răspândită că să așteaptă și arhiduca Maximilian cu o mulțime de soldați italieni, cătând și la demoralizarea armiei sale, temerea îi cuprinse inima și nu se mai gândi la altceva decât la fugă. Adunând un sfat de război, el umblă a-și ascunde gândul d-

a fugi supt ideea unui plan ce-ar fi făcut. El zise că socotește să nu primească bătălia și. **S**-o amine pe altă dată; că acum se va trage puțin îndărăt, lăsând pe Ali-Pașa spre a apăra Târgoviștoa; că apoi, când va vedea pe creștini ocupați cu asediarea cetății, **< l** va năvăli **într**-o noapte asupra-le și. Lesne îi va birui. K în urma acestora, înzestra cetatea Târgovișteieu 40 tunuri și cu muniție îndestulă, puse o garnizoană de I: **>!) ()** la 4.000 ostași, parte pedestrime, parte călărime, supt comanda lui Ali-Pașa de Trapezunt, pe lângă care lăsă pe Mihnea-Vodă și vreo câțiva bei, iar dânsul, în zori de ziuă (**ti/10 octomvrie**), cu toată: ceailaltă oaste, părăs**indu**-și tâbăj-a, fără a-și mai da timp a-i strica întăririle, o întinse u grabă spre București. 315

XXVI

În aceeași zi (**6/16 octomvrie**), la răsăritul soarelui, Bathori, neștiind că Sinan se trage acum spre București și aș**iptându**-să la o. Bătălie generală, puse să zică clin trâmbițe ea fiecare ostaș să se rânduiască supt steagul său. Apoi; împărțindu - Și armata, în șapte trupuri, care toate se urca la numărul de 26 mii călăreți și 35 mii la 40 mii pedestrași, numi după dânsul general mai mare peste toată oastea pe Ștefan Bocskai, nu atât pentru virtuțile lui militare, cât pentru că-i era unchi după mumă și unul din cei mai însemnați și mai avuți nobili ai Ardealului.316 Cercând apoi sfaturile domnilor români și ale lui Bocskai, el întocmi rândul bătăliei astfel; la avangardă se puse Mihai-Vodă, având cu sine 4 mii călăreți ai săi cu lănci, bine învățați, la care se adăugă cohortele lui Albert Kiraly și scadroanele lui Ștefan Ciaki. La aripa dreaptă se așează două turme de cei mai buni călăreți de 5 mii lănceri. La stânga tot același număr de lănceri și în același rând. La centru era pedestrimea, atât cea pretoriană, cât și a secuilor, cu coase și sulii, având lângă sine toată artileria. În urma acestora, venea călărimea germană în a doua linie. În a treia linie venea un Corp de 12 mii călăreți lănceri, care duceau steagurile aurite, și apoi altă ceată, care apăra persoana lui Bathori, în urma căroră venea

rămășița armatei cu carăle și bagajele, fiind astfel într-o tot șapte pânze de oști. 317

H*

Dup-aceea, Bathori puse de sluji înaintea tuturor o liturghie soaenelă, se cuminecă cu sfânta grijanie și o trecu din mină în mână cu multă evlavie la mulți din capii oștirii și soldați, de făcură asemenea.318 Toate aceste pregătiri luară câtăva vreme, până după-amiazi, când doi creștini, carii să ziceau scăpați din mâinile turcilor din cetatea Târgoviștei, sosiră în tabără. Ei vestiră cum că Sinan-Pașa s-a tras cu grabă, lăsând pe Ali-Pașa cu Mihnea-Vodă în Târgoviște; că de două zile garnizoana cetății e foarte spăimântată și că ianicerii însuși chibzuia a se trage, dacă un pașă nu i-ar fi ținut cu sila, 319 dar că, cu toate aceste, două sute din ei tot scăpaseră și se împrăștiaseră. Capii armiei nu se încrezură în această arătare și, temându-să de vreun videsug din partea lui Sinan, spre a-i trage în vreo cursă, porunciră ostașilor să se ție toată noaptea aceea în întocmire de bătaie, fără a-și strica rândurile și a pune armele jos, și trimiseră gonaci și iscoade în toate părțile ca să afle adevărul și ce s-a făcut Sinan. Armia creștină petrecu veghind înarmată toată noaptea aceea și a doua zi (17 octom.) până spre armazi. Atunci sosiră câțiva alergători, aducând veste că turcii erau puțin departe, arătându-să că vor a se bate. Ai noștri se pregăteau cu inimă a le sta în frunte, când sosiră alții cu veste mai sigură că Sinan se trage spre București, iar că acele oști turcești ce se văd era ariergarda de patru mii călăreți supt Hassan-Pașa, care mergea trăgându-se încet și cu bună rânduială, îngrijind d-a nu primi în coadă vreo sminteală din partea noastră. 320 Această spăimântare și fugă a lui Sinan miră foarte pe ai noștri, socotind cu cât armia lui era mai numeroasă decât a lor și cum această grabnică retragere va demoraliza de tot pe turci. 321 Alte iscoade veniră atunci de arătară lui Bathori că vreo patru mii români, bărbați și femei, de deosebită vârstă, robiți, îi duc o ceată de turci spre Dunăre. Prințul porunci îndată la 500 ardeleni pedestri să alerge să taie calea acelor turci și

să mântuie pe acei sărmani robi. 322 îndată armia creștină merse, chiar în acea zi (7/17 octomvrie), de ocupă, fără nicio împotrivire, tabăra părăsită a lui Sinan, 323 unde găsiră numai vreo 5 sau 6 turci, care, ieșiți fiind de mai nainte din tabără, d-abia se întorseseră acum, când picară în mâinile creștinilor și fură îndată înjunghiați. 324 Creștinii găsiră tabăra turcească ticsită de multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, cămile, catâri și alte lucruri, 325 și fură foarte mârniți că această pradă bogată nu fu prețul vitejiei lor. 326 Aceasta dovedea graba cu care turcii fugiseră și greșeala ce făcuseră creștinii d-a nu înainta mai iute spre a-i lovi pân-a nu se depărta.

XXVII

Bathori chemă atunci la sfat pre cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul monsinior Alfons Visconti, 327 pe care îl trimisese papa cu o sumă însemnată de bani pentru trebuințele războiului. 328 Aci să propuse că, de vreme ce armia turcească, plină de frică, s-a tras spre București, ce sfat ar fi mai bun: a urma fără întârziere pe dușman, silind în acea spaimă a lui a-l ajunge și a-l birui undeva, sau a lua mai întâi cetatea Târgoviștea, unde lăsase < 1 garnizoană și gătire, din care să înțelegea că voiește a. Se apăra acolo multă vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curagiu! lor și în noroc, crezând că singura nefericire ce li să poată întâmpla e d-a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de părere d-a nu se mai opri nicio zi la această cetate, a căni dobândire nu o prețuia întru nimic, și a să lua îndată după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădea negreșit fără nicio osteneală a lor, unde dimpotrivă, consumându-și puterile lor împregiurul aceștii șandramale (bicoque), armata lui Sinan își va lua puteri, va tăbărî în loc tare și, având vreme de agiuns, își va îndrepta trebile sau cel puțin se va trage în siguranță și, crescându-și apoi puterile cu nouă ajutoare sau găsind mijloc d-a se uni cu tătarii, va da creștinilor mult mai mult de lucru și va aprinde din nou flăcările cele acum mai stinse ale războiului. 329

Mihai și Albert Kiraly stătură împotriva l-această părere. Ei ziseră că ar fi cu primejdie a înainta, căci **s**-ar espune între garnizoana cetății, care ar putea a le tăia liniile de comunicații și proviziile, și armata lui Sinan. Silvio Piccolomini rezemă și el această părere prin cuvintele următoare: „Dușmanul - zise el - sau **s**-a tras de temerea taberei noastre, sau spre a găsi loc mai bun de bătaie; dar și **într**-unul și în celălalt gaz, el a apucat înainte cu o zi și o noapte și a putut a-și pregăti lucrurile sale, încât nu-l vom găsi nepregătit, nici în loc d-a nu se putea mult folosi de graba noastră. Din**tr**-altă parte, ne vom afla în mijlocul a doi vrăjmași, de vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi necurmat supărați, mai cu seamă despre muniții ce se așteaptă din Ardeal. Apoi a se pune **într**-o asemenea: primejdie este împotriva a oricărui temei de război și a oricărui obicei al unui înțelept căpitan. Se adaugă încă și această privire importantă, că noi suntem cât se poate osteniți și slăbiți de drum și, urmând cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum odihnit și în rânduială și ne vom afla în primejdie d-a fi cu toții înfrânți. Dar dacă el, din întâmplare, **s**-a tras cu gând d-a fi mai departe de hotarale Ardealului și prin urmare **într**-un loc unde noi vom avea mai puțină înlesnire de hrană și alte trebuincioase, în vreme ce el, învecin**ându**-să cu Dunărea, va putea - prin mijlocul acestui râu, a se îngriji mai bine, apuc**ându**-ne noi a bate cetatea. Îl vom sili, ca să nu-și piarză reputația, a veni **într**-agiutorul alor săi, și atunci vom găsi loioasele noastre a ne înhăța la luptă. De se va hotărî însă - a aștepta în București, ce folos mare vom avea oară de vom merge să-l lovim mâine, și nu după două sau trei zile? Încât spre a se uni Sinan cu tătarii, e lucru cu neputință, Tl**ându**-ne noi între dâșii, afară de aceea că tătarii nu sunt ia loc de unde să poată trece cu atâta iuteală în această; parte”. Piccolomini încheie zicând că, deși nu e de părere (**l**-a se lua cu atâta nerânduială după dușman și a sta, cum or unii, în arme toată noaptea aceea, dar crede că ar fi bine ca o bandă din cavaleria noastră să-**m**eargă să supere. Iiiergarda dușmanului, fiindcă afară de

neodihna ce-i va pricinui, vom putea să avem limbă de mișcările lui și să vi nu mai bine ce să facem. 331

Sigismund Bathori și toți ceilalți capi se primiră bucuroși la una ca aceasta și tot sfatul hotărî bătaia Târgoviștei. 332 Fără îndoială - și urma va dovedi - că aceasta n-a fost cea mai bună părere, căci întârzierea creștinilor prileji mântuirea lui Sinan.

Se luase hotărârea a tăbărî în oarecare post, aproape de Târgoviște, văzut de Piccolomini mai dinainte, și, spre aceasta, trimiseră un număr de călăreți ca să ție rânduiala, spre a merge oștile fără amestec a-și lua locurile de a. Șey, are. 333 îndată după-aceea, pre obiceiul războiului, cerură ca cetatea să se predea. 334 Pașa comandant al cetății, cătând la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de nădejde d-a fi agiutat, sta în chipzuire să închine cetatea spre a se mântui el și toți ai săi, dar ianicerii ce erau în cetate în număr de două mii se împotriviră, fiind mai bucuroși a se apăra, după cum cereau cinstea lor și făgădulala dată lui Sinan. 333 **într**-aceea, creștinii, tăbărând eoni >d chiar în acea seară (7/17 octomvrie), se duse Piccoloi) i mi să vază cetatea și apoi puntară tunurile spre dânsa. 336

XXVIII

În noaptea aceea, soldații făcură băștii, pre obiceiul lor. 3: 17 în dimineața următoare (3/18 octomvrie), 338 după ce, prin meterezuri, șanțuri acoperite și tăbii de lemne amestecate cu pământ, se apropiară ai noștri de ziduri 330 și așezară baterii de tunuri, cu multă înverșunare, de trei părți deodată, începură a bate cetatea. M Strălucitul Răzvan-Vodă, având cu sine moldovenii săi și cu legioanele săcuilor, se așezase despre răsărit, pe drumul Bucureștilor, și bătea partea de sus a cetății cu 10 tunuri. 341 Din**tr**-altă parte, neînvinsul Mihai-Vodă cu inimosul Bathori, care acum p-sntru întâiași dată vedea războiul, și cu eroicul Kiraly, se așeză despre munți și râul Ialomița, la o monastire 342 care fu atunci stricată și mai apoi dreasă, 343 departe de cetate de o bătaie de săgeată. 344 Ei ridicară acolo două movili în formă de turn, 345 și

cu două baterii de c'âte zece tunuri fiecare, din aceste două părți, încep, prin sloboziri neîntrerupte, a pocni puternic zidurile. 346 Mergând apoi **într**-alt templu mult mai aproape de cetate, fără întrerupere grăbesc lucrările asedierii, 347 Era cu greu însă de a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle și șanțul ce o Ineungiura, avea încă și niște bălți împregiur, 348 Apoi turcii dinlăuntru se apăra cu cele: mai de pre urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunurile lor, ei împinseră înapoi pe asediatori, ce umbla să treacă șanțurile cu luntri; răsturnară cu puștile lor pre cei ce, izbutind a trece șanțul, cerca acum a pune scări pe ziduri sau aduceau foc la tălpile zidului de lemn spre a-l aprinde; și nu uita nimic de ce trebuia spre apărarea cetății.349

Văzând ai noștri că nu izbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea înfricoșătoare de bombe și ghiulele, cătând a sparge laturile zidurilor (**battre en» brèche les murs**). Fumul acestor dese slobozituri de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de întunecă aerul și ascunse și la unii și la alții vederea dușmanilor lor. 350 Săcuii căutară a se folosi de această negură. Ei aduseră lemne uscate, catran, rășină, bușteanuri aprinse, torțe și alte materii aprinzătoare, și, ațâțând bine focul, începură a-l arunca prestreșinile caselor cetății și căutară a aprinde întăririle ei. 351 Dar fiindcă bârnele de care erau făcute acele întărituri erau încă verzi și prin urmare umede, și huma după dânsule nu se uscaser, nu se puteau lesne aprinde de focul ce li se* punea pe dedesubt. 352 Pe lângă aceasta, prin dese pușcăriri ale artileriei creștine, sfărâmăturile caselor cetății începură a cădea pe capul celor ce se afla supt zid, căutând a-l aprinde, și astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi dușmanii, luptându-se vitejaște, nu-i mai lăsară a se apropia de ziduri, încât izbânda rămase cu totul în îndoială. 353

XXIX

Văzând Bathori și cu ceilalți capi descuragiarea oștilor de atâtea silințe zadarnice Ce făcuseră, se duseră de îndemnare pe săcui a da dovadă că-și aduc aminte de

libertatea de curând dobândită, a nu se descuragia de anevoințe și primejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. 354 Săcuii se formară atunci în cohortă și începură a duce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei căzură supt loviturile dușmanilor, dar, disprețuind orice primejdie, vitejii săcui izbutiră în sfârșit a aprinde zidul. La vederea flăcării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți **într-**una: „*Iesus! Maria!*”, și care cu scări, 355 cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, 356 în vreme ce o parte din**tr-**înșii purta focul **într-**alte laturi ale cetății. 357 Artileria, din locul **ei**, muncind ghiulele arse de cele inventate de craiul Ștefan Bathori, aprinde acoperișurile caselor, și dărâmurile lor, prin mijlocul flăcărilor, cad pre capul asediaților. 358 Acum zidul peste tot luase foc și turcii, încinși de flăcările cele groaznice de mari, ce mereu creșteau, sunt nevoiți, o parte din**tr-**înșii, a lăsa apărarea zidurilor spre a încerca a stinge focul, 359 Ai noștri se folosesc de acest minut și dau voinicește asalt, și, în vecinătatea serii, din toate părțile izbucnesc în - cetate. 360 Turcii, lipsiți de sfat, 361 amețiți de flăcări și de vrăjmașii cg îi împresurase, nemaiavând vreme **n** capitula, 362 spre a se mântui de primejdie și de o prăpădenie desăvârșită, 363 ies cu toți pe porțița despre deal, necunoscută la ai noștri, căutând scăpare. 364 Dar călărimea creștină, care, pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întâmplare a luptei și aștepta călare ieșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în goană, le taie calea, pe unii ucid, pe Ceilalți prind; puțini numai, favorizați de noapte, prin păduri putură scăpa. Și aceștia încă. Până mai apoi fură găsiți și uciși; 366 și din toată garnizoana, numai trei turci, fiind bine călăriți, ajutați și de întunericeimea nopții, avură noroc să scape¹ și se îndreptară spre București, ca să ducă lui Sinan vestea aceștii nenorociri. 367

Săcuii, intrând în cetate, făcură mare vărsare de sânge. Dărâmând și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă - lucru la care foarte sunt deprinși, spun analiștii timpului - ei găsiră **într-**un loc tainic ascunși

pe Ali-Paşa, comandantul cetăţii, şi pe Mehmet-Bei. Zic unii că aceşti turci nu ieşiseră din cetate, mai bucuros voind o moarte glorioasă decât a fugi; 368 alţii spun că erau răniţi şi de aceea rămăseseră pe loc. 369 Săcuii îi duseră la Bathori. Între prinşi se mai afla doi alţi bei: Turan, beiul de Bucureşti, şi Sussim, bei de Târgovişte; la toţi li să iertă viaţa. Lepădatul Mihnea-Vodă întâmpină în cetate o moarte norocită, ce i **s**-ar fi căzut a-i veni prin gâde, de cădea în mâinile creştinilor; trupul lui se găsi între cei morţi; 370 asemenea şi al cadiului de Avlona. 371 Prada ce săcuii, mai cu seamă, făcură în oraş, şi care toată li să lăsă, fu cu deosebire mare. 372 Se găsi în cetate două tunuri mari, care arunca ghiulele de 56 livre, 373 şi alte 42 mai mici, bani mulţi şi multe scule de aur şi argint, cu muniţii şi provizii de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo îşi aşezase magaziiile. 374 În această asediere, din turci, ca la o mie fură trecuţi supt sabie. 375 Din ai noştri periră numai 60 ostaşi, dar mult mai mulţi se răniră. 376

XXX

Bucuria ce simţiră creştinii pentru luarea Târgoviştei se mai adaugă cu vestirea unei alte izbânzi asupra vrăjmaşilor. Ceata ce cu două zile înainte Bathori pornise ca să taie calea turcilor, carii duceau patru mii robi. Şi turme mari de vite spre podul de la Giurgiu, călăuzită fiind de oameni de ţară, care cunoşteau bine căile munţilor şi a pădurilor, trecuse înaintea turcilor şi, cuprinzând strâmtorile pân-a nu sosi ei, îi izbi cu putere, îi sparse rău, ucise mai pre toţi, dobândi înapoi toată prada lor şi mântui robii 375 A doua zi după luarea Târgoviştei (9/19 octomvrie), **n** „generalii creştini se adunară la sfat de război şi porunciră a le aduce înaintea pe Ali-Paşa, pe care îl siliră prin făgăduieli şi ameninţări a arăta ceea ce ştie despre planurile şi numărul ostaşilor lui Sinan, **întrebându-l** încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate cu aşa puţină oştire la o **<**il-mată atât. De numeroasă. L-aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere şi fără a-şi schimba faţa, că „Sinan **n**-avea cu dânsul fără numai de la douăzeci şi

opt la treizeci mii ostași, fiindcă și-a risipit oastea prin orașele și cetățile țării și îi e peste puțină ca **s-o** poată aduna în puțină vreme: i79 că dacă hanul cu tătarii ce se așteaptă din zi în zi nu-i va veni **într-**agiutor, el crede că Sinan, aflând luarea Târgoviștei, va părăsi Bucureștii și se va trage spre Giurgiu ca să treacă Dunărea îndărăt; în sfârșit, că de vor creștinii a pune mâna pe dânsul, trebuie să se grăbească a cuprinde și a sfârâma acel pod după Dunăre, Sinan - urmă Ali - plecând, îmi lăsă numai puține oști pentru apărarea Târgoviștei, dar mă făcu să nădăjduiesc că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în cetate un agiutor de cinci mii ostași, afară din zece mii ce îmi făgăduia el însuși, zicând că are să vie mai apoi să gonească pe creștini de lângă cetate. El mă asigură încă că armia creștină nu este numeroasă; că cei mai mulți ostași sunt săcui, pe care azi-mâine e sigur să-i întoarcă în partea sa. Blestematul! m-a înșelat și m-a spus la o moarte mai de tot sigură. O vrăjmășie veche e pricina ce l-a făcut a se purta astfel cu mine. Sinan a fost vrăjmaș de moarte latului meu, care **s-a** arătat cu slujbe mari împărăției; dai fiindcă tatăl meu n-avea nicio temere de dânsul și el mi-i putea face nimic, trădătorul **s-a** folosit de această razie* ca să verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta talălui". 380

Nu se știe dacă Ali era sincer sau vorbea astfel numai ca să-și tragă compătimirea lui Bathori. 381 Era însă de necrezut ca Sinan să aibă cu dânsul numai atâtea oștiri câte arăta el, de vreme ce, când a plecat de la Târgoviște, armia lui întrecea mult în număr pe a creștinilor, după cum mărturisesc toți analiștii contemporani. Văzând Ali-Pașa puținul efect ce fac plângerile sale, propuse să se răscumpere cu o sută mii talere de aur; 382 dar Piccolomini să împotrivi de a i se da libertatea. El avea interes a ține prins un om așa de însemnat, ca, întâmplându-i-se nenorocirea să cază în mâinile turcilor, să-l poată schimba cu dânsul. Și fiindcă acest șiret italian se făcuse stăpân pe duhul lui Bathori, îl hotărî lesne a nu primi propunerea turcului. 383 Prințul, după ce răspunse

spăimântarea oștilor, sta în îndoială. 392 **Într**-aceea, o ceată de vreo 300 creștini ce se arătară la intrarea unei păduri vecine de tabăra lui îl sili a lua o hotărâre. Oștile Rumeliei, din porunca lui, meraseră asupra-le; dar creștinii le bătură, le răriră rândurile foarte: „a le puseră în goană; din cei ce se întoarseră, nu era unul care să nu fie rănit. 393 Un delir de spaimă cuprinse atunci toată tabăra. 39/1 Mulți din soldați începură a dezerta și a se răspândi cete-cete; capii umbla învâlmășiți fără să știe ce să facă; unii sfătuia a se întoarce la Târgoviște, lucru ce era cu neputință din pricina demoralizării armiei. 398 Un an scrise îndată lui Ali-Pașa la Târgoviște să apere cât va putea cetatea; iar văzându-să în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu oastea sa spre podul de la Dunăre. Aceste scrisori n-ajunseră până la Ali, fiind prinse de către.11 noștri. 396 Vezirul apoi își urmă retragerea spre Bucure, îi unde ajunse în două zile. 397 în acea demoralizare a armiei sale, Sinan, în loc să se grăbească a o trece cât în îi curând peste Dunăre, spre a o mântui, nădăduind o aiurare mai îndelungată din partea Târgoviștei, se Ineumala a se mai zăbovi la București. El obști că va șădea armia acolo 15 zile și porunci ca nicio oștire, niciun în itustor n-are să treacă podul Giurgiului până la acel. „ioc; Și pentru aceasta orându-i o gvardie la pod cu porunca strașnică să nu lase pe nimeni a trece. Pe lângă! aiv. Iea, să silea în tot chipul spre a liniști duhurile și a!” da curagiu. 398 în vremea aceasta, cei trei călăreți scăpați cu mare greu de la luarea Târgoviștei sosiră în București, vineri dimineață în 10/20 octomvrie, aducând vestea căderii cetății în mâinile creștinilor. 399 Mări această știre peste măsură spaima și amețeala (confusion) în tabără, în Sinan atunci, văzând ca descuragiarea oștilor crește mereu în loc d-a. Scădea, cum află și de luarea Târgoviștei, se sperie și el atât de mult, încât, cu toate că întărise orașul București și monastirea lui Alexandru-Vodă mai bine decât Târgoviștea, nu se mai încrezu în acea apărare și nu mai îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman, 401 El porunci să puie în pivnițele acelei monastiri o mare mulțime de praf de pușcă pe care-l

acoperi-cu paie, așezând un fitil lung care să arză eu încetul, lăsând și oameni spre a-i da fop, ca astfel, când vor intra creștinii în acel loc, monastirea deodată să fie zvârlită în aer cu o mare putere, și dâșii să piară ca vai de ei supt acele ruine. 402 în toată ziua aceea (20 octomvrie), cu grabă mare Sinan strânse tunurile și munițiile de război și le încarcă în cară; 403 apoi dete foc fortificațiilor și orașului Bucureștilor; și la miezul nopții (20 spre 21), 494 luminat de flăcările acestui pârjol ce prefăcu în cenușă tot orașul cu 22 biserici ce avea atunci, 405 împins de desperare, ca cum ar fi avut pe dușman în spatele său, se puse rușinos pe fugă și cât mai iute a putut a întins-o spre Giurgiu. 406 Astfel, mai mult fugind decât făcând o retragere, „407 merse Sinan 14 ceasuri mereu și nu tăbări decât după ce trecu strâmtoarea Călugăreni lor; dar tunurile și munițiile de război nu putură ajunge în acel ioc decât în 24 ceasuri...408 Când sosiră toate și se strânse armia întreagă, plecară cu toții cu aceeași grabă spre Giurgiu, 409 unde, cu toată silința ce pusesese la drum, din pricina neorânduiei în care se afla oștile, nu putură sosi decât tocmai luni în 13/23 oct., făcând astfel trei tabere de la București până la Giurgiu. 410 în acea fugă prăpăstioasă turcii semănară drumul cu armele lor și. Cu un număr însemnat de tunuri, cămile și bagajuri, deosebit de ce năpustiseră în București. Spaima lor era așa de mare, încât, prin strâmtori și pe poduri, ajunseră a. Se omorî unii pe alții ca să treacă care de care mai nainte. 411 În această stare de spaimă și groază se aflam ei mai cu seamă când trecură strâmtoarea de la Călugăreni. În orice copaciu li se părea a vedea un dușman, în orice minut se aștepta să vază strălucind înaintea ochilor lor sabia fulgerătoare a lui Mihai.

Este de luat în seamă că în toată această campanie, a. Aarii glorie analiștii creștini în mare parte o dau lui Batlkn i, ca unuia ce comanda toată armia creștină, analiștii „aci nici că pomenesc de dânsul. Spaima turcilor, acela ce îi îngrozea. Îi gonea și le amenința mereu cu moartea i t a „afurisitul (le damné) Mikali-ogli”. Aducerea-

aminte a groazei ce Mihai insufla atunci turcilor până azi încă pă păi întrează în poporul român și musulman, printro mulțime dr legende, tradiții și cântece populare. Unul din cei mai buni poeți ai noștri încadra una din aceste tradiții în această frumoasă strofă:

Spun că în urma luptei, în Asia bogată.

Dacă mahometanii vedeau câte o dală.

Un armăsar ce în preajmăcâta el sforăind Coprinși dadâncă spaimă, ziceau cu-nfiorare că ei a văzut umbra acea îngrozitoare A lui Mihai Viteazul asupra-le viind.412

XXXII

lialhori, după ce puse de drese cetatea Târgoviștei și e în/, estră cu o garnizoană tare. 413 în 11/12 octomvrie desdimineată, se îndreptă cu toată armia în urma lui Sinan, pre București. 4U în cale creștinii întâlniră mai multe cete dr câte 3, 4 și 5 sute turci, care se rezlățiseră de tabăra a Sinan sau rămăseseră în urmă, și toți fură uciși, astfel „al câmpiile și livezile din drum era semănate cu trupuri „arte de turci, 415 După ce luară o bucată bună de drum, i întâlniră trei fugari unguri, care le spuseră că Sinan, îimându-se de sosirea lor, fugise în grabă, lăsând în Bucu „îi multe bagaje, bucate, muniții, robi, cămile și câteva tunuri pe care nu le putu lua, fiind osiile și roatele sfârî „iate; că în cale el mai lăsase multe alte bagaje; că groaza armiei întregi era atât de mare încât fără îndoială, când va locuri grele. În strâmtoarele înguste și băltoase de la y

Călugăreni, se vor răni între sine ca să poată trece unu! altuia înainte. Bathori, neîncrezându-să pe arătarea acestor fugari, trimise pe căpitanii Nicolae Sennyei și George Farcaș cu o sută de călăreți, ca să facă o recunoaștere spre București și să ia limbă.

Aceștia, întorcându-se spre seară, întăriră raportul fugarilor.416 Aceasta hotărî pe generalii creștini a merge d-aci înainte în marș force, 417 ca să mărească temerea și groaza dușmanului în fuga sa.418 Ei aflară atunci că Sinan, în calea sa de la București la Giurgiu, tăia toate

podurile după râuri, puneă picioare la treceri, strămtori și vaduri, ardea și pustia toate satele, ca astfel lipsa bucatelor și picioarele drumului să întârzie goana ce-i da armia creștină. 419 Generalii se sfătuiră atunci și hotărâră a schimba drumul și a lua altul mult mai spre dreapta de; București. 420 Acest drum, pe lângă aceea că avea folosul d-a nu fi călcat și smintit de dușman, scăpă încă pe creștini de cursa ce le întinsese Sinan în monastirea lui Ai exandru-Vodă din București, care săltă atunci și se spulberă în aer fără a vătăma pe nimeni; 421 dar el făcea un încungiur cu deosebire lung și era plin de mocirlă și jumătate de crâng și așa de greu de umblat, încât se întârzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seamă al artileriei? care mai toată rămase înapoi. 422 în cale, armia mai întâmpină niște oști turcești rămase în urmă, pe care foarte le snopi și le zdrobi, încât multe mii de trupuri de om, de cai și de cămile zăceau în lungul drumului, și aerul se împuti de o mare putoare. 423 Dar turcii, în ameteala fugei lor, uitaseră câteva poduri netăiate; astfel creștinii avură noroc a găsi nesfârșit podul de la Argeș, pe care trecuse turcii! și putură și ei înainta fără zăbavă. 424

Când ajunseră la o depărtare de două mile de Giurgiu, primiră veste că Sinan, aflând prin oameni de loc de sosirea lor, trecuse cu o zi înainte Dunărea cu cea mai mare parte din oștile sale, că rămăsese încă dincoaci de râu o mulțime de cară, bagaje, o pradă însemnată de tot feliul, cu un mare număr de robi, spre paza cărora lăsase opt mii turci, care nu trecuseră încă, căci nu îndrăzneau a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate așa de mare ca a carelor și a tunurilor, până a nu trece mai întâi pedestrima și călărima. 425

Bathori atunci, sfătuindusă cu toți generalii, își întocmește armata de bătaie. Mihai, ce se aflase mereu la avangardă, pomi iute înainte cu românii săi ca să dea harță vrăjmașului și să-l împiedice a trece podul până să sorească Bathori cu toată armia. Înaintând românii către Giurgiu „întâmpină în cale o seamă de turci furagieri ce ducea niște turme de dobitoace, îi împrăstie îndată, ucid

po cei mai mulți, pe ceilalți prind și îi trimit îndărăt lui Hathori, căruia deteră aceleași știri despre Sinan. Acum l. Athori grăbi și mai mult la drum, părându-i tare rău că o împreunare de împregiurări fatale l-au făcut să piarză mu 11 timp și prilej! scăparea lui Sinan, într-această vreme Mihai-Vodă sosise la Giurgiu și ajunsese pe turci (15/25 octomvrie).426

XXXIII

Orașul Giurgiului, afară de un zid slab ce îl încungiura, ora ocrotit de castelul San Giorgiu. Acest castel avea o poziție foarte tare. Arta și natura contribuieră a-l întări. El <tu a. Șezat pe un ostrovel foarte frumos, numit Slobozia, format de un mic braț al Dunării, care se desparte puțin în Îi deasupra și, încungiurând un spațiu de două jugăre, îmi le iarăși în matca râului. 427 Astfel castelul, acoperind în lotul mica insulă până în mărginele ei, părea a pluti pe dr impra undelor. 428 După temeliile lui, ce astăzi încă se va<l, acest castel nu e îndoială că a fost zidit de romani. Dărâmat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la aaul 1.000 după Cristos de genovezide la care luă și inunde de San Giorgiu, patronul acelei neguțătoare republici/'20 Pe la sfârșitul veacului al XIII-lea, Negru-Vodă, ducă al Făgărașului, întinzându-și stăpânirea peste toată Ț. I a Românească până la Dunăre, mai întări castelul San Giorgiu. La 1418, când Mahomet I năvăli în Țara Românească de pustii o parte dintr-însa. Între alte cetăți după I lunare ce cuprinse fu și acest castel, pe care îl mai înliri 1; îl Puțin dup-aceea, românii îl luară înapoi supt ves.

titul domn Dan 111 Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, regele Ungariei, mai întări acest castel cu fortificații și alte zidiri, când el trimise pe un vestit general, Ioan Marotius, în agiutorul lui Dracula-Vodă împotriva lui Radu, poreclit Prasnaglava, care intrase în țară cu agiutorul turcilor. 431 Căzând după aceea iarăși în mâinile turcilor, castelul San Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăți de către Vlad-Vodă Țepeș. 432 Dar după

moartea acestui domn de crudă și vitează aducere-**aminte**, turcii îl luară înapoi la 1479, fiind**du**-le dăruit de Vlad VII, pe care ei numiseră domn fără alegerea țării; 433 dar îi pierdură curând după aceea și românii îl stăpâniră până la anul 1544, când turcii îl luară iarăși, împreună cu Brăila și Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpânirea turcilor până în acest an 1595; și apoi, după moartea lui Mihai-Vodă, pică iar în mâinile lor și fu în stăpânirea lor până la tratatul de la Adrianopol (1830), în urma căruia se dărmă cu totul și orașul intră în stăpânirea noastră.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziția sa, prin întăririle sale și prin ocrotirea ce primea de la cetatea Rusciucului, încât dobândise reputație de a nu putea fi luat. 434 El era atunci fabricat după obiceiul vechi, de ziduri tari, dar fără valuri de pământ și fără flancuri la ziduri, având numai turnurile împregiur, și înăuntru cu turn mare (donjon). 433 Mergea atunci podul făcut de Sinan de la capul cel de lângă orașul Giurgiului, loc unde se varsă două râuri în Dunăre, 43, 3 până la poalele castelului, unde, trecând o întindere de pământ de zece pășuri, se unea cu celălalt braț al podului, cel mai lung, care ducea la insula cea mare și d-**acolo** în malul Rusciucului. 347

V

XXXIV

Sinan-Pașa, ajungând la Giurgiu (23 oct om.) cu armata în cea mai mare neorânduială, obști că va șădea acolo trei zile și astfel mai adăugă încă o greșeală la câte făcu pân-atunci în această retragere. 438 Pricina aceștii nouă zăbăvi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunăre fu o măsură l'inașțială a administrației turcești. Fiindcă turcii pustii. Seră și prădaseră toată țara până în hotarale Ardealului, luând mai multe mii de robi, o cătăvne nenumărată de vite, ce se vânduseră la mezat în tabără, și atâta pradă încât încărcaseră cu dânsa ca la 10 mii cară, 430 vezirul puse la intrarea podului un inspector și un scriitor, însărcin**ându**-i a cere de la neguțători, care ducea dobitoacele și celelalte mărfuri și lucruri cumpărate,

legiuitul drept de 1 la 5 (pentzik) pe seama sultanului. 440 în vreme ce se urma această nenorocită lucrare, iată ajunge vestea (24 octomvrie) că Mihai se apropie în capul armiei sale și că acum nu e departe. 441 Măsura fiscală fu îndată părăsită; 442 și mai întâi Sinan-Pașa trecu singur în noaptea aceea (24 spre octomvrie) podul. 443 După dânsul, toată noaptea până la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilionul vi/irului cu corturile și ianicerimea și cu o parte din tunuri și muniții de război; 444 dar coloanele cele mai mari rămăseseră încă pe malul românesc; 445 asemenea rămăseseră năpustite multe tunuri și bagajele cele grele, căci în acel grozav amestec și spaima ce stăpânea pe toți, nimeni nu voia să ajute pe soțul său. 446 Se dedese voie atunci soldaților și neguțătorilor a trece care cum va putea ca să scape; 447 și soldații stricându-și rândurile, neguțătorii păi ășindu-și avuțiile încărcate în cară, să repeziră toți cu toiul și în amestec spre pod. 448 O mulțime fără seamă de oameni și de vite se înghesuiseră pe pod în cea mai mare neoi înduială. O spaimă panică stăpânise toate duhurile i pretutindenii era cea mai mare dezorganizare 449 când, la ia veste, pe la patru ceasuri după-amiazi (25 octomvrie), oast. Ea lui Mihai se arată și intră în șesul dinaintea Giurgiului (l'esplanade), unde tăbări. 450 Dar fără a pierde vreme, românii, împingând înaintea lor și deschizându-și drum printre mulțimea turmelor de vite mari și mici și printre un mare număr de robi, 451 cad peste tabăra și bagajele turcilor, 452 îi izbesc în spate cu atâta iuțeală, încât pe toți o oschiră, pe unii taie fără milă, pe alții prind, pe alții I>mi în goană spre pod și mântuie vreo 5 mii români, afară de temei și copii, ce fuseseră robiți în Țara Românească II Moldova. 453 Acești români, scăpând astfel din robie, se

O i. Omului supt Mihai Voievod armară cum putură și deteră mână de ajutor fraților lor împotriva dușmanilor. 454

O despărțire din oastea lui Mihai înaintă până la malul Dunării și alte patru scadroane cu pedestrime armată cu puști începură a slobozi asupra podului; 455

apoi Mihai își așază tunurile pe un delușor vecin și astfel, de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăria, făcu să plouă un pârâu de foc asupra turcilor. 456 În toată lungimea podului se vedea atunci o gloată adâncă, îndesită, amestecată, de ostași, neguțători, femei, copii, cai, cămile și alte dobitoace, tunuri și cară, împingându-să, îmboldindusă, strivindu-să unii **într**-alții, fiecare om îngrijitor de mântuirea sa căutând a lua pas înaintea vecinului său, unii călcați în picioarele cailor, alții răni**ndu**-se în armele celorlalți, apoi primejdia și temerea crescând din ce în ce, începând a se bate. Și a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite, se auzea uneori o murmurare ce zbârnâia înecat, alteori o larmă mare amestecată de gemete și groaznice blesteme. Aceeași îmbulzeală și aceleași nevoi se petrecea la capul podului între cei ce, simțind în spate paloșul românesc, se munceau să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privea această chinuire a armatei sale fără a-i da niciun ajutor. 457 Garnizoana castelului numai, prin tunuri și puști, începu a vărsa o ploaie de gloanțe-și ghiulele asupra românilor. 458 Dar aceștia, fără a se spăimânta de această furtună, iuțiră și mai mult focurile lor, încât neorânduiala și spaima turcilor ajunseră în culme și o groaznicădesperare îi cuprinse. 459 Cei după pod, neputând răzbi înainte și nemaivăzând alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria și carăle în Dunăre, ca să-și facă loc și ca să nu cază și ele în mâinile creștinilor; 400 apoi mulți din ei se azvârliră în apă, chemând. În ajutor numele lui *Alah* și cercând a scăpa înot 401 Dar unii din neștiința de a înota, alții din vârtejurile râului ce aveau a trece în toată lărgimea lui, periră, înghițiți de unde; 462 ceilalți fură uciși, căci îngrozitorul Mihai îmbărbăta pe ai să-i și îi îndemnă la bătaie cu graiul, cu mâna și cu pilda. 463 Prin artileria sa, el izbuti în sfârșit a rupe podul prin mijloc în două. 464 Un geamăt de groază umplu atunci aerul și prăpăstiosul adânc al râului, cu gura căscată, sorbi și înghiți **într**-odată gloate de vrăjmași. 405

În vreme ce o parte din armata musulmană se zbugiuma și se lupta astfel împotriva valurilor râului și perea.au de unde, sau de gloanțele ce le trimitea creștinii, fără a căpăta de nicăiri agiutor, sosi pe loc și Bathori cu oștile sale.466 Turcilor care rămăseseră pe malul românesc, închiși între jumătatea podului sfărâmat și ai noștri, li se lăiasă tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decât a se lupta, a se îneca sau a se preda.467 Ei încercară un minut a se apăra supt ocrotirea unei baricade de cară legate în mare număr, strâns unul lângă altul, pe care o făcuse Sinan la capul podului spre a stăvili năvălirea că-l a rimei creștine. 468 Dar Bathori, îndată ce sosi, orândui o ceată de pedestrime aleasă de sfărână această baricadă.469 Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, carii căzură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți și slăbiți, măcelărindu-i groaznic. 470 Acei ce putură scăpa cu fuga dinaintea crudului și neîmblânzitului paleș creștinesc, în desperarea lor, se aruncară în râu, încercându-se în zadar a-l trece înot; astfel mai mulți își aflară moartea în valurile Dunării. 471 Atunci se prăpădi cu totul acolo vestita ceată a echingiilor, care două veacuri stătuse gfoaza Ungariei și a Germaniei ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul romanesc și niciunul dintr-înșii nu putu scăpa; 472 asemenea niciun om nu mai rămăsese pe lângă I lașan-Pașa, la ariergardă. 473

În izbândă aceasta se deosebi mai cu seamă pedestrimea aleasă a secuilor ce purta numirea de pixidari, sulița: i, vestită de vitează.474 Dunărea se umpluse de trupuri moarte de turci și undele ei se roșiseră de sângele vărsat.475 Afară de leșurile turcești, ce stau așternute și grămădite ca niște movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri de oameni, de cai și de cămili se afla în brațul Dunării ce desparte insula San Giorgiu de malul românesc, grămădite și încleștate astfel unele de altele, încât în acel loc Dunărea abia putea a-și urma cursul său; și când, după bătălie, voiră creștinii să adape dobitoacele, nu puteau scoate apă de acolo fără a scoate deodată vreun

trup de om sau de cal. Mult mai mulți turci încă se vedea plutind pe unde, în cursul apei, plini de răni, jumătate morți, gemând și văitându-se cu jale. 470 Urâcioasă și îngrozitoare priveliște de omor! 477 Turcii care trecuseră în insula cea mare căutară să ajute pe ticăiților frați, 478 Satârgi-Mehemet-Pașa puse d-acolo de îndreptă tunurile spre tabăra creștinească, dar loviturile n-ajungea, 479 sau din neștiința tunarilor, sau din reaua poziție, și nu putură vătămă pe ai noștri; în vreme ce aceștia, având buni tunari și favorizați și de poziție, nu slobozea nicio împlutură în sec. Prin**tr**-acest mijloc ei putură cuprinde două din cinci corăbii ce aveau turcii atunci acolo pe Dunăre, celelalte trei scăpând cu fuga. 480

Martori ce au văzut cu ochii spun că peri **într**-această bătaie de la trecerea Dunării ca la 18 mii turci.481 Deosebit de robii ce mântuiră, creștinii dobândiră o mare parte din artileria vrăjmașilor, steagurile lor, bagaj urile, o mulțime de dobitoace și șase mii cară încărcate cu pradă. 482 Analistul turc contempuran Seadedin încheie descrierea ce face de această bătălie, așa de nenorocită pentru a-i săi, prin aceste cuvinte: „Covârșirea amestecului și a spaimei fu așa de mare, încât putem zice că niciodată nu se văzu o asemenea desăvârșită înfrângere (une pareille deroute)”.

XXXVI

După ce creștinii împiedică ră pe barbari în trecerea lor, sfărâmând podul ce ducea la insula San Giorgiu și făcând atâta peire **într**-înșii, vrură unii **dintr**-înșii să ooprinză îndată și al doilea pod, care ducea de la poalele castelului la insula cea mare, 483 și să stăpânească această insulă, ucigând și aruncând în râu pe turcii ce se afla acolo. Două steaguri din pedestrimea domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăzneală se repeziră pe acest pod. Turcii din insula cea mare» văzând aceasta, foarte se îngroziră și temâ**ndu**-se ca toată armata să n-aibă același gând, începură a tăia cu securi capul podului din partea lor. Dar ceilalți ostași creștini nu îndrăzniră a însoți pe inimoșii moldoveni, ca să nu se espiie între armata lui

Sinând-o parte și focul castelului «le alta.184 Ei nu știa că acest castel nu-i putea supăra, liw**indu**-i praful de pușcă. Sinan încărcase patru cară cu lir/. I cu praf ce poruncise a se duce în castel, dar, din învălmășeala în care picară turcii la sosirea creștinilor, aceste i ara nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoi, ciuro seară, din întâmplare, foc, prin creștinii ce rățăceau printre rândurile carălor spre a jefui, și săltară deodată, cu mare zgomot, în coloane de fum în aer; lucru minunat însă, că nimeni nu fu rănit. 485 Deci acei viteji moldoveni, nevăzâ**ndu**-se ajutați de nimeni, fură nevoiți a lăsa îndrăzneată lor întreprindere, care ar fi fost atât de frumoasă a folositoare armiei și ar fi înlesnit mult cuprinderea castelului.

Acestea petrecâ**ndu**-se astfel până înnoptă, armia ereș-Imă, nemaiavând vreme a tăbărî, se hotărî a bivuaca pe loc. 48, 1 Călărimea de sineși arată voința de a sta înarmată în ăla noaptea aceea, temâ**ndu**-se ca nu cumva dușmanii, folos**indu**-se de întunericimea nopții, să treacă din insulă cu corăbii, ca să vie să-i izbească. Pilda călărimei fu urmații de toate celelalte oști și astfel armia întreagă veghe înarmată toată noaptea, puind în toate părțile streji spre i priveghea-mișcările turcilor.487 Aceștia atunci se aflau, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rusciucului; vreo 5 mii din**tr**-înșii tăbărâseră, din porunca lui Sinan, în insula e a mare; 488 alții, din spaima ce le dedese creștinii, scăpa era; i s-a trăsese răsupăstea, la intrarea podului ce ducea la această insulă, de unde fu trimisă o altă mână de O! (lați spre paza acelu pod și spre a da putere garnizoanei castelului, 489 care se urcă atunci la numărul de 800 oslași. 490

A doua zi (26 octomvrie), Bathori, încredințâ**ndu**-se că iei mai are nimic de temut, purcezând din locul unde peirei use noaptea, ceva mai nainte își așeză tabăra; în apoi îndreptară asupra castelului San Giorgiu chiar tunurile luale de la turci la Târgoviște. 492 Loviturile cele dese și nentrerupte ale artileriei, în puține ceasuri, fac. O spărtură în ziduri, care socotindusă îndestul de largă, îndată se ilese de tot cortul câte doi soldați și, formându-să

astfel o ceată bună, i se porunci a da asalt, trecând brațul Dunării pe vase, căci podul era sfărâmat, 493 Această ceată era alcătuită nu numai de pedestrași, dar și de călăreți, care, lăsându-și caii, cerură a merge la asalt și, cu sabia în mină, se repeziră cu inimă dasupra zidurilor, prin ruine. Dar nenorocita pedestrime ungurească, atât de vitează în multe rânduri, nerăbdătoare d-a intra în castel, se repezi cu multă nebăgare de seamă și cu curagiu înaintă până în vârful spărturei, unde fu izbită c-o neprevăzută furtună de gloanțe, care trânti morți pe acele dărâmături ca la două sute; mulți alții fură răniți; ceilalți învinși și împinși înapoi. 494 Ginizoana castelului, într-adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apăra cu o îndărătnică bărbăție, aruncând asupra creștinilor nu numai cu puștile din care trăgea rar, având lipsă de praf, dar din care trăgea de aproape foarte și drept la țintă, ci încă cu săgeți, lănci, sulite, gereturi, pe care le aruncau cu mâna, și în sfârșit cu mari bolovani de piatră. 495 Ea primi mai apoi praf și alte ajutoare din insula cea mare, prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. 496 În acea insulă știm că era o tabără de cinci mii turci, care începură acum a supăra prin tunurile lor rău pe ai noștri 497 și, atât prin aceasta, cât și prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea toate silințele ce făcea creștinii d-a-l cuprinde. Afară de aceasta, Sinan, pe lângă mal, luându-se cu corăbiile, veni până în dreptul castelului și d-acolo, cu balimezuri de cele mari, numite doubles faulconeaux, duplices falcones, trăgea nencetat asupra creștinilor cu mare vătămare a tuturor, mai cu seamă a acelor ce bătea cetatea sau se urca la asalt. 498 Se judecă atunci a fi de mare trebuință a pune o stavilă între castel și insula de unde îi venea ajutoare. Pentru aceea se hotărî să se taie partea de lângă-castel a podului ce duce la insulă. 499 Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care primise comanda a toate i artilerii, se încumătă a-l săvârși cu bine. El se puse însuși în capul unei cete și merse spre pod, dar, fiind nevoit a trece supt castel, a-și espune oastea descoperită la focurile lui și încă

a să apuca și la harță cu turcii ce sta de pază în acel loc, el pierdu mulți ostași; și noaptea apucându-l când d-abia puțin din pod să tăiasse, fu silit a să trage. Astfel această întreprindere, făcută cu mai multă vitejie decât înțelepciune, nu izbuti.500 Se chipzuiră atunci a arde podul prin tunuri și prin focuri fabricate 501 și acest mijloc

I u norocit cu izbândă. 502 Un bun număr de turci, carii veneau atunci pre acel pod în ajutorul asediaților, se îne - I r. I Dup-aceea, creștinii îndreptară toată artileria sau br; t zidurilor castelului. 504 Această artilerie era puțin numeroasă, căci, din greutatea drumului, cele mai multe și mai mari tunuri rămăseseră în urmă; și cu toate că să-i Irplau în tot ceasul, încă nu sosiseră. 505 Cele mai mari Imun i ce aveau ei atunci în tabără d-abia purtau ghiulele < l> 30 livre.306 Curând însă înaintarea nopții sili și tunurile a tacă. 3, 17

XXXVII

I, a miezul nopții începură din nou tunurile a bubui51) 8 i lunara cetatea până puțin după miezul zilei (27 octom -, i în), cinci se făcu o bună spărtură (brèche), ca o crăpătură de patru hiaturi de ziduri. 309 Piccolomini judecă că această pai l ura < <l<tulit:.prea putea intra în castel, cu atât mai mult ca descoperea între apărători temerea și confuzia; 310 ilar mic. Uj îi speriați de cea dintâi a lor neizbutire, nu voii a a urca la asalt supt pricinuire că spărtura nu e destul de l-ai ca, 311 cu toate că italienii trebuia să meargă înaini (a lor, '1 Piccolomini atunci se întoarse către ai săi și îi 111< 11 - 1 llla ai face cinste și a păstra reputația nației și a im în în, câștigate în multe alte întreprinderi mult mai în mu-idioa. Se dar nu într-o cauză nici mai puțin dreaptă, mei despre care mai mult pot nădăjdui ajutorul ceresc, de vremi ce se luptă împotriva vrăjmașilor fățișați ai legii

11 «\șline”.3*

Xicind aceste, împreună cu cavalerii săi îmbărbătați de cuvintele lui, năvălește vitejaște cu sabia în mână și se urca peste micile dărâmături ale acelei spărturi.314 Ion Ven-hir, lăsând caii, aleargă și el cu ai săi, inimos, la asalt.

Alți ostași se mai luară după dâșii și, năvălind cu toții cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri și înfig un steag.³¹⁶ Dar turcii se apăra cu energia desperării, ⁵¹⁷ aruni noi în creștini grenade și pietre.⁵¹⁸ De o jumătate de ceas ținea acum lupta pe ziduri cu o deopotrivă înverșunare între asediatori și asediați, când Piccolomini, văzând că puținii ostași ce se urcaseră la asalt nu vor putea izbuti de na vor fi îndată sprijiniți de oștiri proaspete, se întoarse cu iuteală către unguri⁵¹⁹ și le strigă: „Nu sunt oare acolo italienii puși în primejdie pentru mântuirea patriei voastre și spre a încerca tot o soartă cu voi. Spre nimicnicirea dușmanilor universali, iar ai voștri particulari împilători? Puteți oare suferi a-i vedea acum sau trăgându-se înapoi, părăsiți fiind de voi, sau însemnând cu sânge locul și întemeindu-l cu moarte, într-o vecinică aducere-aminte viitor-imei de nobila lor înfocare și de puțină recunoscătoare a voastră moliciune?” ⁵²⁰ Ungurii făcură atunci de rușine Aceea ce temerea îi oprise d-a întreprinde, și cu multă fierozitate alergară a reînnoi asaltul, ⁵²¹ Comandantul castelului, văzând această nouă năvălire ce-l amenința și spăimântarea oamenilor săi, desperă de a se mai putea apăra și dete tristul semn că voiește a parlamenta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor sale a sta în loc și să gătea să asculte propunerile turcului, când deodată ungurii și săcuii, nerăbdători acum a răzbuna pierderea soților lor, se reped furioși în castel, făcând multă larmă ⁵²² și împingând înaintea pe italieni, carii, aflându-să astfel striviți între soții lor și vrăjmași, suferiră foarte, rănindu-se mulți dintr-înșii.⁵²³ După oarecare împotrivire a vrăjmașilor, creștinii cuprind castelul către seară și turcii care scăpară de cea dintâi furie a soldatului biruitor se închiseră în turnul dinlăuntru. Dar nici în acest post nu se putură ei mult apăra și, cuprinzându-l creștinii și pe el cu asalt, mai pe toți turcii câți se afla acolo îi trecură prin ascuțitul sabiei.

În acest loc să răniră câțiva din ai noștri, cei mai mulți de Petre; iar tunurile și puștile din insula cea mare vătămară pe ungurii ce se aflau despre acea parte și le

omorără ca la patruzeci oameni. 525 Săcuii trecură tot ce întâmpinară, fără milă, supt sabie, necruțând nici sex, nici vârstă. 526 Acei din turci ce fugiseră afară din castel fură măcelăriți sau se înecară în Dunăre. 527 Vreo sută dintr-înșii, pogo - Rândusă după ziduri, vrură să fugă într-o galeră ce era acolo la țarm, dar, urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună pe galeră și, ucigând ai noștri pe tarei - rămase acea corabie în stăpânirea noastră. 528 Ea - fuunoscută a fi una din acele ce în anul trecut luaseră turcii u dânșii când au plecat de la Comorn. 529 Altă galeră ce se află între insulă și pod și pe care era 2.500 turci și tătari, zdrobită fiind de loviri de artilerie, se afundă mergând în i-ursul râului; numai vâslașii (chiourme) putură scăpa. 530 Din opt sute turci ce alcătuiau garnizoana numai unul se mântui. 531 El se aruncă în Dunăre spre a o trece înot și, cu toate că fu ochit de ai noștri, care azvârliră o mulțime (! (gloanțe după dânșul, avu minunat noroc de ajuns neatins, tot înot, până în tabăra lui Sinan de la Rusciuc. 532 Din creștini căzură la această luare a castelului 250 oameni și mulți se răniră. 533 în castel se găsi 39 tunuri. 534 din care două foarte mari, două culevrine de 38 și celelalte mai mărunte. 535 Prada ce pică atunci în mâinile ostașilor fu neprețuită. O mulțime de bani, arme, scule și alte lu'→-i un scumpe, o cățătime nemăsurată de grâu și un mare număr de capete de vite, cămile, catări, cai frumoși ce Sinan luase din Țara Românească și n-apucase a-i trimite, cum voise, la Constantinopol, și care era atât de numeroși, încât, după ce luară pre cei mai buni, nefiind destui oameni; pre a încăleca pe ceilalți, îi mânau cu cârdul amestecați eu vitele. 536 în toate părțile se vedea fluturând steaguri musulmane, stofe de aur, brațare scumpe, paviloane de mătase care contrastau cu hainele cele proaste ale românilor și ale săcuilor. 537 în acea bucurie generală, italienii mimai se arătară foarte mânăniți, căci ungurii, năvălind înantei tocmai când turcii era gata a capitula, le-a răpit îl oria acelu cuprinderi; dar prințul Bathori cu nunciul bap «i și internunciul împărătesc îi mângâie cu cuvinte

dulci, eu laude și cu daruri. 538 Trofeeale aceștii campanii deosebit de mai multe mii de robi mântuiți, fură 27 steaguri, 539 ca la 120 tunuri, 540 din care unde de o mărime nemăsurată „i, de la 18 octomvrie, luarea Târgoviștei, până la 27 ale ic Iiași luni, atât la Târgoviște, cât și în goana ce creștinii loterii turcilor până la Giurgiu, **într**-această din urmă bălule și la luarea castelului, turcii pierdură peste tot ca la (J mi i oameni. 541

Acest sfârșit nenorocit avu acea îngrozitoare espeditm t» lui Sinan în Țara Românească, care amenințase că va lui liți pentru totdeauna nația română și cu dânsa și creștinluatea, pe care ea mai puternic o ocrotea atunci. Eroilor de la Călugăreni să cuvine mai ales cinstea izbânzii în această glorioasă campanie. Venirea lui Bathori nu făcu alt decât reschiră și goni un dușman învins și demoralizat, și care și fără aceasta ar fi fost curând nevoit a deșerta țara. Datoria și gloria lui Bathori era a nu lăsa niciun picior de turc a ieși din țară; și ar fi put**ut**-o, de nu umbla așa moale și cu sfială; chiar și zdrobirea turcilor la podul după Dunăre o fură creștinii datori mai mult iuțimei lui Mihai și a românilor săi. Pentru aceea putea acum aceștia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular: „Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ți sunt voinicii, pașo cu trei tuiuri? Vântul împotrivirei sfarmă zăbalele armăsarilor tăi; năvala se trase înapoi spăimântată de pepturile goale ale vitejilor!”

XXXVIII

Sinan, după malul drept al Dunării, privi cu jale trista Boartă a armiei sale și cuprinderea castelului San Giorgiu, blestemând în desperarea sa ceriul și pe Mahomet. 542 El. Marius al osmanlâilor, el, triumfătorul Asiei, Africii și al Europei, el, Sinan cel nebiruit; care în trufia și zădărnicia sa disprețuia pe toată lumea și credea că ea trebuie! să robească caprițiilor și ambiției lui, 543 să se vază el acum. La o vârstă trecută de optzeci ani, după o carieră atât de strălucită, răsturnat din culmea gloriei sale, biruit de niște domni tineri și fără barbă, după cum arăta el mai ales pe Bathori! 544 Și armia lui, acea frumoasă și numeroasă

armie, groaza lumii, atât de puternică, atât de bine îngrijită și înzestrată cu bani, cu arme, tunuri și muniție din destul, să o vadă acum fără steaguri, fără tunuri, fără bagajuri. Fără corturi, cu totul demoralizată și adusă **într-**o asemenea stare de niște oști adunate în pripă, slabe și rău armate! 543

„Sinan - zice Sagredo - ostaș deprins în războaie și învechit în arme, nu avu atâta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa, și, obicinuit a birui, el se plânse amar că norocul la bătrânețe își luă înapoi favoarele sale”. 546

Nenorocitul vizir fu siat îndată a-și trage tabăra după malul Dunării de la Rusciuc, căci creștinii, cum dobândiră castelul, îndreptară gurile tunurilor după ziduri spre taliaia turcească și începură a tuna asupra-i. 547 La Rusciuc el făcu căutare armatei sale ca să vadă ce i-a mai rămas; alese pe Satârgi-Mehemed-Pașa și pe Seghan-bași-Ianin-Aga pentru paza și apărarea Vidinului și îi trimise cu o mie de oameni călărime, sub comanda agăi lor, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunării 548 și, împărțindu-și oștile în cete puțin numerite, se r, ° își rădică tabăra și luă cu grabă calea Rasgradului. Cu toți neguțătorii armatei. Acolo lăsă pe Hașan-Pașa, dându-i titlu de serascher, cu vreo câțiva sangiaci din oștile I; Ilmoliei, pe Zagargi-bași cu munițiile de război și tunuri V, dând poruncă ofițerilor să ierneze la Șumla. **Într-**acest loc află prin scrisori din Ungaria, de la fiul său, Mehem: Pașa, izbânzile creștinilor **într-**acea țară și luarea vestit”: cetăți Cranul de armata împărătească. 550*

Vestea cuprinderii aceștii cetăți adăugă foarte mâhnirea lui Ninan”. El se grăbi a scrie sultanului, spre a se dezvinovăți și spre a micșora pierderile sale, zicându-i că creștinii n-au stricat decât bagajurile și puținei oameni de cei în eprinși din ariergardă, dar că nervul oștilor e cu dânsul;

I i dacă iarna ce se apropie și asprimea timpului nu mai

1 În manuscris urmează aici următorul pasaj șters cu

creionul: „În vara aceea, această armată, fiind bine povăţuită de vestitul prinţ M.mst. eld, luase cu izbândă ofensiva şi chemase biruinţa supt steahui de şale. De o lună de zile ea bătea cetatea Granului, când Muhaim-d-Paşa, feciorul lui Sinan, ieşi din Buda şi veni de izbi pe asediatori. El fu însă biruit şi fugi lăsându-şi steagurile, bagajele şi ar11 Ier ia sa în puterea învingătorilor. Dar moartea lui Mansfeld, et (întâmplă câteva zile dup-aceea (14 avgust 1595), îmbărbătă iarăşi p «turci şi Kara-Ali-bei. Guvernorul cetăţii Granului, ceru o întâlnro cu generalii unguri Wadusdy şi Palfi, încercând a-i face să ridice asediarea. Spre răspuns l-această propunere, Palfi făcu ştire turcului de învingerea ce Sinan păţise la Călugăreni, a căni veste ulorioasă ajunsese tocmai atunci, şi cum turcul nu voia a crede, l’află îi zise: «că numai turcii au obicei să minţă». Învingerea lu’ şi nan de la Călugăreni făcu mare impresie asupra turcilor din Unaria. Descurajă pe apărătorii cetăţii Granului şi înrâuri mult în hoinrirea lor d-a capitula. Astfel se ţin, strâns legate unde de altele operaţiile războiului şi sabia românilor de la Călugăreni răsturnă puternicele ziduri ale cetăţii Granului din Ungaria de sus!” (n.ed.).

dă cale izbândirei, el şi-o păstrează - pentru primăvara viitoare, când sau va muri, sau îşi va îndrepta învingerea ce din întâmplare i-a venit şi îşi va izbândi de la inimă prin prăpădirea lui Bathori şi a lui Mihai. În această scrisoare. El îşi vărsa mai cu seamă focul asupra lui Mihai-Vodă. Dar sultanul nu se mulţămi cu aceasta şi, chemând pe muftiul, află de la dânsul mărimea pierderii şi purtarea cea neînţeleaptă a lui Sinan. 352 Groaza domni în Constantinopol când se auzi de păţirea lui Sinan. Îndată ce el sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat şi îl trimise în locul său obicinuit de exil, ia Malgara; 553 asemenea depărtă din slujbă şi pe caimacamul Ibraim-Paşa, învinovăţindu-l că n-a trimis la vreme oştiri, bani şi bucate, şi numi vezir pe Lala-Mohamed-Paşa. 334 Muftiul, spăimântat atunci de nenorocirea musulmanilor, prezentă sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi asupra

tristei stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (atmeidan) și predicatorul Sfintei Sofii, șeicul Mohijedin, căuta a întări curajul poporului și sentimentele lui religioase prin verseturi din Coran și tradițiile profetului.³³⁵

XXXIX

După glorioasa cuprindere a castelului San Giorgiu, se ținu sfat între capii armiei creștine, spre a hotărî de trebuie a trece Dunărea spre a lua în goană în tot locul pe îngrozitul dușman, sau a trece cu armia în Moldavia, spre a izgoni pe poloni și pe domnul pus de dânșii acolo și a trage această țară iarăși în alianța creștină. ⁵³⁶ Cea dintâi părere era fără îndoială minunată, căci, cătând la demoralizația turcilor, biruatorii creștini ar fi putut acum înainta, fără a întâmpină grele stăvili, până la Constantinopol. ³³⁷ Dar i se aduse împotriva: lipsa mijloacelor de a trece Dunărea, căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de turci, și alte vase pentru trecere n-aveau decât două galere din cele luate de la turci; apoi apropierea iernii și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii, care sileau a pune capăt acei espediții; tar n-ai ales se temeau ca nu cumva polonii din Moldova, ce în înțelegere cu turcii și cu tătarii, să supere Ardealul **t** Țara Românească pe când armia ar înainta în Turcia **în** \ceste temeuri înrâuriră mult asupra duhului lui Bathori i îl hotărî a se întoarce în Ardealde unde să treacă în Vldova, spre a goni pe poloni și a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul său. ⁵⁵⁹ Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa cei mai buni ostași, făcând-o astfel să câștige în calitate aceea ce perdea în număr, și, încredințând-o lui Mihai-Vodă, l-ar fi trecut în Bulgaria, aceea ce nu era cu neputință. Mihai, care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut în acea iarnă a curăți Bulgaria de tot de turci, trecându-i Balcanii, lăsând pe de primăvară spre a porni către Constantinopol. Ce ieșituri minunate n-ar fi putut atunci avea această expediție, pe care nepriceperea lui Bathori o stârpi cu totul! Unii din capetele armatei, între

care Piccolomini, povățuiră atunci a drege castelul San Giorgiu și a pune garnizoană **într**-însul, spre a închide în viitor turcilor trecerea Dunării prin**tr**-acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea lui va costa prea mult, porunci să-l dărâme și să dea foc caselor, și în cea din urmă zi a acei lunise? puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. 501 Apoi, lăsându-și armia supt comanda lui Ștefan Bocskai, locotenentul său general, 562 însoțit de o ceată de călărime, având cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii ai, luă calea Brașovului, 363 Cu dânsul plecă și nunciul papei și internunciul împărătesc, generalul Carol cel Mare, istoriograful împăratului, care descrie toată această campanie și o trimise stăpânului său la Praga, după care descriere spune analistul Guerrin că a copiat pe a sa. 564 Miercuri, la zi întâi de noiembrie, Bathori și cu soții săi se duseră la București, pe care îl aflară deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile, 565 își urmară calea înainte până la orașul Gherâhîța, care și el se afla deșert de locuitori. 306 Mihai însofise pe Bathori până într-acest oraș. Înainte de a se despărți aci unui de altul, prințul Ardealului, vrând să-și arate recunoștința sa pentru atâta vitejie și înțelepciune cu care se deosebise Mihai în această campanie „se învoi a preface tractatul de la 20 mai, ce era atât de nesuferit acestuia, și a-i da înapoi toate drepturile stăpânirii de sineși, oprind pe seamă-i titlu onorific de suzeranitate. 567

Fără îndoială că Bathori n-avea alt încotro face, temându-să că, și de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit l-aceasta de Mihai, ce acum era slobod de grija turcilor. După-această învoire prietenească, Bathori luă cu voia lui Mihai 50 tunuri din cele dobândite de la turci și apoi, luându-și ziua bună de la dânsul, porni spre Brașov. 568 **Într**-acest oraș el așteaptă câteva zile până îl ajunse și Ștefan Bocskai și Răzvan-Vodă împreună cu toată armata. Apoi dete lui Răzvan două mii săcui ajutor ca să intre în

Moldova, să gonească pe Ieremia-Vodă și pe Ieși. 569 Așa Bathori, în relele sale chipzui, nu numai că nu trecu în Bulgaria spre a da goană turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o expediție serioasă, după cum se făgăduise. Adevăr că el înștiință pe Răzvan a nu întreprinde nimic c-o îndrăzneală nesocotită, și, de va vedea că polonii sunt mai mulți la număr și în puteri, să nu dea bătaie, ci să aștepte până să-i trimită un mai mare agiutor. 5/O Dar era lesne de înțeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpân a se feri de bătaie, chiar lăsând dopârte natura lui cea prea cutezătoare. Ar fi fost mult mai bine dacă Bathori întreprindea însuși această expediție, sau de da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan și oastea lui de trista soartă ce întâmpinară în Moldova.

În urma acestor orânduiele, Bathori, ridicându-se de la Brașov, merse în scaunul său în Alba-Iulia, vesel de triumfurile sale. El scrise de aci, în 16 noiembrie. Papei, vestindu-i de biruința dobândită asupra lui Sinan și trimițându-i vreo câteva steaguri mai însemnate luate de la turci, 571 între care și steagul cel verde al prorocului dobândit la bătălia de la Călugăreni. 572 Pontiful rămase foarte îndatorat de acest dar, mulțami lui Bathori, făgăduindu-i ajutoare în bani și de oameni și porunci a se face rugăciuni și *tedeum* în toate bisericile Romei pentru aceste izbânzi; iar cu steagurile împodobi templurile sale. 573 El trimise apoi prințului Ardealului, prin comitele Luigi delfanguisciola, camelierul său de cinste, o sabie și o pălărie binecuvântate. 57/1 Mai hori pornise și la Praga un curier spre a duce vestea biruinței, care sosi în acea capitală în 4 dechembrie. Arhiduca Matei, aflând la Viena această veselitoare știre, puse *d.* cântă un *tedeum* în biserica Sfântului Ștefan și în toate celelalte biserici ale acelui oraș. 575 Europa întreagă se înveseli văzându-se mântuită de primejdia ce o amenințase și al rând smerirea lui Sinan, acel dușman cumplit și nempăcat ce mult o îngrozise. Numele lui Bathori, care știu a trage asupra-și gloria principală a acestei izbânzi, fu trâmbițat în toate

părțile de scriitorii și oratorii contemporani și în furia (frenezia) entuziasmului și a lingușirei, el fu asemănat cu Alexandru cel Mare și Iulie Cesar, cei mai vestiți căpitani din vremea veche. R, 7B.

XL

După plecarea prințului Bathori, neobositul Mihai-Vodă, fără pierdere de vreme, hotărî a sfârși campania, cucerind cetățile după ambele țarmuri ale Dunării, pe unde se mai afla turci carii ar putea fi vătămători țării. Drept aceea; el porni spre Brăila, care se cuprinsese, cum știm, de turci, în vreme ce, din porunca lui, spătarul Udrea luă calea Nicopolului și aga Fărcaș se îndreptă spre Vidin. Furcii din Brăila, cum aflară că Mihai să apropie de dânsii, năpustiră cetatea și fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică, Trei sute din ei se înecară în acest râu. 577 Mihai primi glas atunci de la îndrăznețul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s-a lovit de față cu Afis-Pașa, care îi ieși într-o întâmpinare, și foarte i-a tăiat și i-a spart oastea, încât acest pașă d-abia a putut scăpa cu două-slugi. Mihai pripi atunci de alergă spre Nicopol 578 și ajungând mai întâi la Tur, îl bătut, luă cetatea și apoi, trecând Dunărea, se împreună cu Udrea, izbește Nicopolul și arde, sfarmă, robește și pustiește toate serhaturile. Turcești din Bulgaria până la Vidin, 579 Ajungând aci, el găsi cetatea în puterea îndărătnicului viteaz Farcaș, care își izbândise glorios acum pierderea ce prin înșelăciune încercase **într**-acest loc câteva luni mai nainte. Acest general, mai mult voinic decât norocos, fusese mal nainte preot în satul Fărcășani în județul Romanați și se numea Popa Stoica. Aflându-se **într**-acest loc de margine, care era adesea bătut de turci. Popa Stoica luase obicei, după săvârșirea liturghiei, de-și lăsa patrahirul și, armându-se cu secura, pleca în capul sătenilor de vâna la turci. Vestea voiniciei lui ajunse până la Mihai, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă îl investi eu ceapcăn, și în loc de cruce îl armă cu sabie, crezându-l mai vrednic de a sluji patria cu armele decât cu liturghiile. Farcaș adevărat nădejdea domnului, și vitejia cu care se deosebi în mai multe rânduri îi dobândi

de la dânsul slujba de agă sau general de pedestrimie. Astfel acum, ca în multe alte rânduri, vom vedea pe acest domn răsplătind deopotrivă meritul și slujbele către patrie, fără a căuta privilegiurile nașterii sau ale stării.580

Locuitorii din Bulgaria, aflând de sosirea lui Mihai la Vidin, se adunară toți din toate părțile de i se închinară. 581 Vitejiile acestui domn aprinsese toate duhurile popoarelor chinuite ele turci; locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și mai multe părți ale Greciei alerga din toate părțile supt steagurile lui și toate popoarele acestor provincii își întoarseră privirea spre dânsul ca către un înger de mântuire. De atunci ele începură a-l numi *Steaua lor de la răsărit*.582

Aceste din urmă biruinți de la Nicopol și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoare campanie de vară a anului 1595, într-o toamnă vrednică de cea de iarnă, Rădicarea românilor ca un viscol de mânie purtase fierul și pârjolul peste toată întinderea împărăției turcești de la Dunăre până la Constantinopol, zdrobise și doborâse la pământ mai mult de - trei sute mii turci și tătari, carii, în câteva rânduri și în deosebite trupuri de armie, în zadar se ispitiseră a-l stăvili. Puterea și energia ce **într**-acest an desfășurată niște țări mici și de multă vreme slăbite ca Țara Românească, Ardealul și Moldova, numeroasele și minunatele fapte de vitejie ale acestor popoare, văzute astăzi, în starea de apunere în care ele se află, și prin mulțimea grămadită a anilor, ni se par fabuloase și am. Simți greutate a le da crezământ, dacă istorici vrednici de credință, contemporani și martori de față, și mai toți protivnicii noștri, nu **s**-ar învoi într-o arătare și mărturisire lor și dacă **n**-am ști câte minuni este în stare să producă patima unui popor întreg răsculat împotriva streinului, pentru altarele patriei și ale credinței sale. Dacă vecinii noștri făceau atunci asemenea jertfe ca ale noastre, sau măcar de **n**-ar fi sprijinit ceva mai bine, dacă nemții nu. Bv. Arătau așa de molatici în purtarea războiului și așa de nestatornici în făgăduielile lor, dacă polonii nu ne puneau mereu stăvili, arătându-să cu atâta vrăjmășie către

noi, și dacă Bathori n-ar fi fost așa de ușure și nestatornic în faptele lui, de atunci turcii, acei cruzi dușmani ai civilizației, a căror barbarie cu veacuri întârzie luminarea și libertatea lumii, ar fi fost azvârlți în pustiile lor asiatice și Europa Orientală ar fi avut o altă soartă!!

CARTEA Iii

SERVAGIU³

(dechembrie 1595-aprilie 1599)

I

Am văzut că la propunerea ce împăratul Germaniei făcuse regelui Poloniei d-a intra în legătura creștină în contra turcilor, acesta îi răspunse **într-un** chip rece și nehotărât, adăugând că trebuie a consulta dieta și c-atunci îi va da răspuns. În 7 februarie 1595 se deschise dieta Republicii Tsâc] Polonia la Cracovia. Papa trimisese acolo legații săi, pe Annibal de Capua, arhiepiscop al Neapolelui, 1 care împingea pe rege și poloni a se alia cu împăratul și cu toate popoarele creștine în contra dușmanului comun al creștinătății. Această treabă importantă se dezbătu cu multă înfocare.2 Regele era aplecat spre această unire și acei ce țineau de Curte sfătuia alianța cu împăratul, în numele religiei ce o poruncea. 3 Ceilalți declară că nu ce prudent d-a rupe o pace de 70 ani cu turcii4 și a pune în primejdie mântuirea patriei lor, spre a face slujbă streinilor; că războiul va naște multe rele, care anevoie se vor putea vindeca; 5 că, în lipsă de arme și bani, trebuie mai întâi a aduce țara **într-o** stare înfloritoare și puternică.3 Partizanii războiului propunea a pune un bir de un scudin de tot capul de ovrei, precum se făcuse la 1578, în războiul cu muscalii.7 Ion Sarius Zamoisky, cancelarul regatului și marele hatman a\ coroanei, 8 care avea mare înrâurire în dietă și întorcea inima regelui cum voia, ura pe nemți și se lupta în contra lor, 9 sprijinind că ar fi cu primejdie a se amesteca în acel război și adesea repetând vorbele regelui Ștefan Bathori: că republica polonă, câtă vreme va fi aliată cu turcii, va păstra toată mărirea sa. 10

3 Alt titlu, scris de autor în sumarul general : Robirea țăranului (n. ed.).

Acestea se petrecură înainte de sosirea lui Stanislas Pavlovici, episcopul Olmiitzului, și Venceslas Berka, soli din partea împăratului, și Dimitrie Napi adi, prepozitul Arabului, Nicolae Socol și Mihai Kelemeși, trimiși din partea dietei Ungariei, 11 pe lângă care să unirà și deputații lui Kathori, prințului Transilvaniei, și ai lui Mihai, domnul Țării Românești, 12 și ai domnului Moldovei. Dieta se prelungise spre a aștepta sosirea acestor soli. Solii din partea «lectorului Brandeburgului, Ion Costâțz și Ion Benkendorf de Wardin, și din partea electorului Saxoniei, Nicolae Reusner și Christofor Brokendorf, sosiră asemenea în Cracovia pe la sfârșitul lui martie, spre a îndemna pe poloni a - Și uni puterile lor cu ale împăratului, spre a apăra o cauză așa de dreaptă; 1 Legatul papei, Malaspina, își îndoise obicinuita sa activitate. Îl vedeau alergând mereu în toate părțile, când la rege în audiență particulară cu solii, când la cei mai de căpetenie nobili și la senatori, ce vizita îndeosebi, împingându-i, îndemnându-i, amenințându-i, silindu-i pe toți a nu sta de lături din această cruciadă în contra paginilor. *4 Dar toate aceste căzură înaintea urii ce Zamoisky avea pentru nemți și aplecării ce avea pentru I icea cu turcii. Și cu toate că, spre a nu descuragea pe soli, i-a le lăsa nădejdea putinței unei învoiei, se numise o comisie din senat spre a cerceta condițiile tractatului propus de împărat¹⁵ dar nu se încheie nimic, trăgând la vreme, până când sosirea unui ceauș turc, cu scrisori din partea sultanului către rege și din partea lui Ferhat-Pașa e. Între senat, cerând de ia poloni păstrarea păcii, primind t i; i răspuns favoritor, 16 toate nădejtile solilor se curmară vei fură siliți a se întoarce la locul lor fără nicio ispravă.

MM

În vreme ce Sinan-Pașa se apropia de Dunăre ca să năvălească peste țările române și se vestise că și tătarii are să năvălească în Moldova în ajutorul turcilor, Răzvan-Vodă, văzându-și țara slăbită de atâtea nevoi a războaielor» a domnilor tirani și răsipitori de țară, ce încercase (toată Țara de Jos pustiiată, locuitorii

descurăgeați și risipiți fugind înspăimântați de sila ce le făcea d-a fi războinici și d-a-și apăra vetrele, boierii, în capul cărora se afla umil numit Nedelcu, om cu mare autoritate, desperând de mântuirea țării lor, trăgându-să de dânsul și năzuind în agiutoare streine), fu silit a se adresa la poloni, cerând alianță și agiutor împotriva paginilor.¹⁷ Răspunsul ce dobândi fu că, de vreme ce nu e în stare a-și apăra țara, să se lepede de alianța cu creștinii și să se supuie mai bine turcilor.¹⁸ Astfel, strâmtorat din toate părțile, Răzvan-Vodă, pe care Sigismund Bathori îl chemă **într**-agiutor, văzând că singur nu își va putea apăra țara, atunci, la nevoie de a veni tătarii, hotărî a se duce în tabăra lui Bathori, în contra lui Sinan. De aceea, luându-și soția și încărcându-și avuțiile în cară. Cu oastea ce avea luă calea Transilvaniei.¹⁹

Îndată ce se află în Polonia de plecarea lui Răzvan, marele hatman al Poloniei, Zamoisky, care se afla nu departe de graniță, 20 hotărî a se folosi de războiu' dintre români și transilveni cu turcii, spre a cuprinde țara Moldovei, rămasă fără stăpân, a o smulge de supt influența prințului Transilvaniei și a împăratului Germaniei și a așeza în acea țară vechile pretenții de supremație ale Poloniei. Aceste pretenții că Moldova ar fi fost vreodată un feud al Poloniei era. Pentru aceea luând de pretext că, de vreme ce se aude că tătarii au trecut Boristenul și se apropie de Moldova pe drumul numit Negru, apoi această apropiere a tătarilor putând aduce-vătămare provinciilor polone mărginașe, cum Pocuția, Rutenia și Podolia, e nevoie ca el să ia poziție în Moldova, spre asigurarea Poloniei. Având puține oștiri pe lângă dânsul, el să adresa la cazaci, chemându-i în agiutor, dar aceștia, supărați căci Zamoisky le refuzase d-a le plăti leafă și le declarase că De vor supăra.

sau jefui vreun oraș turcesc, îi va privi ca dușmani ai Poloniei, în loc d-a-i veni **într**-agiutor, năvăliră în Polonia și. Deteră în jaf provinciile Volinia și Podolia. Trimișii lui Zamoisky către rege, **cerându-i** ce să facă, îi aduseră acest răspuns: „Poartă-te după împregiurări!” 21

Hatmanul, fără a aştepta o hotărâre lămurită din partea regelui, îşi urmă planul său. Spre a se descărca oarecum de răspunderea ce putea să cază asupra-i, el convocă un sfat ostăşesc, în care pofti pe toţi senatorii din tabără şi din vecinătate şi îi făcu să primească hotărârea lui.²² Spre a nu pica în vrăjmăşie cu turcii prin această demonstraţie, trimise un sol la Sinan-Paşa cu declaraţie că Polonia, fiind legată de veacuri d-o prietenie strânsă cu Poarta otomană, doreşte a o păstra nesiluită; că această prietenie nu s-a clătit prin năvălirea de curând a tătarilor în Polonia; că intrarea ce fac polonii acum în Moldova ţinteşte numai a pune supt ocrotire hotarele poloneze în contra tătarilor ce se apropie de dânsule; că organizaţia ce are să ia Moldova nu va fi împotrivoitoare drepturilor Porţii, ci, din contră, această ţară va rămânea ca şi mai nainte o mijlocitoare între Turcia şi Polonia, puind astfel distanţă între hotarele lor, depărtând orice pricină de război şi chezăşuind prieteşugul acestor două naţii. ²³

III

În 27 avgust, la facerea zilei, Zamoisky porunci să zică rânjbiţele şi trecu însuşi, cu armia lui, Dnistrul, care era f >; irte scăzut atunci, prin trei locuri şi înot.²⁴

Armata polonă era veselă şi plină de încredere în genele ilul său, îndată văzură cu bucurie că sosi şi Zotkiewsky a rămăşiţa regimentelor Liovului.²⁵ în Hotin, cetate, a Moldovei pe marginea Poloniei, era numai o garnizoană il două sute unguri. ²⁶ îndată ce locuitorii aflară de plecarea lui Răzvan şi intrarea lui Zamoisky, temându-se d-a îi. F; v asupra-le răzbunarea polonilor sau a turcilor, prin la şi ameninţări izbutiră a scoate, din această cetate găr îi r/uană şi a-i deschide cale spre a trece în Transilvania.

Zamoisky atunci puse în cetate garnizoană polonă şi comandant pe comitele Beltzan.²⁷ O deputăţie numeroasă le locuitori cerând protecţia regelui Poloniei, numai să-i scape să nu cază în mâinile turcilor, boierii ce însoţiseră pe Zamoisky din Polonia îi îndemnă a cere un domn. ²⁸ între candidaţii ce se arată era un grec oarecare ce ţinea pe fata

unui fost domn, Alexandru Bogdan, și trăise în Polonia; dar acesta fu depărtat, căci moldovenii ura pe greci și pe domnii streini. 29 Ceilalți candidați fură Luca Stroici, logofăt mare, și vornicul Ieremia Movilă, ce se afla în tabăra lui Zamoisky. Ei emigraseră din Moldova cu Petru-Vodă Șchiopul, la 1591, când acesta preferă a se lepăda mai bine de domnie decât a mări haraciul țării, după cum cerea turcii. 30 În vremea petrecerei lor în Polonia, pentru dragostea ce arătară către acea țară și slujbele ce făcuseră, ei dobândiseră titru de nobleță în Polonia. 31 Ieremia, prin bogățiile și moșiile sale și prin alianțele sale eu cele mai însemnate familii polone, fu mai favorizat, și Zamoisky de sineși îl numi domn, cu aceste condiții: ca el să trimită o deputație la regele Poloniei ca să-l roage ca să primească pe Moldova supt ocrotirea și ca un feud al regatului Poloniei; că el se va bucura de țara Moldovei socotindusă cu titru și rangul de palatin al Poloniei; că, întâmplându-să cumva ca creștinii să biruie pe turci, atunci Molejova va rămânea supusă singur numai Poloniei; iar dacă pacea cu Poarta se va păstra, Ieremia va elrmui țara după cum au cârmuit-o și cei mai dinainte domni, păstrând, în orice caz, credință regelui Poloniei. Movilă primi aceste condiții și, întări~~ndu~~-le prin giurământ, trimise solie regelui. 32

Familia Movileștilor, care acum pentru pieirea Moldovei se urcasă pe scena politică, începu a se face cunoscută din vremea lui Ștefan-Vodă cel Mare. Când acest viteaz domn merse de întâmpină la Schee, pe Siret, pe Hroiote, ungurul ce năvălise în țară, îi căzu calul ucis în bătaie. Atunci un Purice-aprodul dete calul lui domnului său; iar Ștefan-Vodă nu putea încăleca în grabă, fiind om mic, și îi zise Purice-aprodul: „Doamne, eu mă voi face o moviliță și vino de te suie pe mine și încălecăi! Și suindusă pe dânsul, Ștefan-Vodă a încălecat pre cal, zicându-i; „Sărace

Purice, de-oi scăpa eu și tu, atunci ți-i schimba numele din Purice, Movilă!”. Și vrând Dumnezeu [și] izbutind în bătaie Ștefan-Vodă, și scăpând și el și aprodul,

îl făcu boier armaș mare și dintru acest Purice să trase neamul Movileștilor. 33

În vremea aceea sosi la Hotin Ambrosie Casquida, din partea lui Sigismund, prințul Transilvaniei, cu scrisori către Zamoisky, prin care îl poftea să lase Moldova, că e a lui, și îi anunția că Sinan trecuse Dunărea cu mari oștiri, adăugând ca să se unească împotriva vrăjmașilor comuni și să oprească năvălirea tătarilor. Zamoisky răspunse că moldovenii sunt foarte întăritați asupra lui Răzvan, pentru care aleseseră ei alt domn; că el nu poate singur a vorbi despre alianță și că trebuie a se înțelege **într**-aceasta cu regele.34

Zamoisky, intrând în grijă de venirea tătarilor, începu a căuta o poziție bună, în care, la nevoie, să se poată apăra cu oastea sa, ce spun că era numai de zece mii, 35 împotriva norilor de tătari, și, pogorându-se la vale, găsi un loc cum dorea și își așază tabăra între râul Prutului și râul Iasă (Jijia), încungiuându-o, după obiceiul polonez, cu o îngrădire de cară. Ambele râuri nu numai că apăra tabăra, dar încă slujea spre a transporta mai lesne bucatele.36 După ce sfârși de a-și întocmi tabăra, Zamoisky își lepădă veșmintele sale de hatman, se îmbracă ca un simplu soldat și intră pe ascuns în Iași, vrând să vadă cu ochii dacă castelul acestui oraș poate a se întări în grabă; dar găsi orașul stricat și ars de curând de cazaci, după cum am văzut, și înfățișând o tristă priveliște de grămăzi înnegrite. Castelul numai sta în picioare, zidit fiind de piatră tare, precum și trei biserici grecești, una armenască și alta catolică, toate de piatră, și zidirea băilor d-o arhitectură orientală minunat de frumoasă. Zamoisky se încredință îndată că acest oraș, fiind cu totul sfărâmat, nu se poate întări **într**-o vreme scurtă și fără mari cheltuieli. Dar fiindcă Iașii era capitala țării, Zamoisky vru să ducă acolo pe noul domn i să-l puie în scaun cu multă solenitate; el porunci la trei regimente de gvardie d-a însoți pe domn la intrarea lui în oraș. Când bieții locuitori văzu pe noul domn în capul unei cavalcade mărețe intrând în oraș, ieșiră din mijlocul ruinelor și din

găurile unde stau ascunși până atunci și îl întâmpinară, ocolind*u-i* cu strigări de bucurie și, după obiceiul locului, aruncând*u-i* roade îmbelșugate, cum spicuri de grâu și struguri. Când se apropie domnul de biserica cea mare (mitropolia), care era supt palat, îl întâmpină vlădica în capul clirosului său, purtând cruci și icoane, și îl duse în altar, unde, sfârșind*u-se* ungerea obicinuită, îl urcă pe scaunul domnesc din biserică. După ce se sfârși rugăciunea, ieșind de acolo, merse la palat, unde Zamoisky, luând*u-l* de mână, îl duse la tron, pe care șazu ca un prinț suveran; iar Zamoisky îi adresă aceste cuvinte: „Prințe! Armele poloneze te-au pus pe acest tron, aceleași arme, pe cât Dumnezeu o va îngădui, te vor ocroti și te vor apăra Te-ai făcut vasal, nu ca odinioară, a unor tirani barbari, dar a unui rege peste un popor liber și mărinimos... Fii-le dar credincios și recunoscător în toate faptele tale, „37

IV

Când sosi la Varșovia vestea că Zamoisky, de capul lui, fără împuternicirea regelui, intrase în Moldova, se tulbură foarte mult duhurile și se scorni multă larmă din partea celor ce îl ura. Mitropolitul L. Kankowski, vechiul primat, fu cel dintâi a cărui mânie izbucni în contra hatmanului El adună îndată nobilimea marei Polonii și trimise o scrisoare, în numele acestor dietine adunate, arătând mirarea lor cea mare ca un singur cetățean să îndrăznească a intra în capul unei armii **într-o** țară streină, și aceasta fără învoirea staturilor generale. **Într-**aceeași vreme, se afla (a curtea Poloniei arhiducesa (Maria?), muma reginei, cart; după ce vizitase pe cealaltă fiică, princessa Transilvaniei, sosise acum la Varșovia. Această arhiducesă, cu totul plecată la interesele împăratului și ale prințului Transilvaniei, se sili, prin fiica sa, ca să facă pe rege ca să cheme înapoi pe Zamoisky. Regele însă, deși tulburat despre rezultatul unei așa de îndrăznețe întreprinderi, nu îndrăzni a dispăcea lui Zamoisky și partidei lui, cărora era dator tronul, și lăsă această treabă în hotărârea senatului ce era să se adune.

Dar hatmanul însuși, în tabăra sa, era cuprins de temere și se gândea cum va ieși cu cinste din acest pas greu ix> făcuse și unde puse în primejdie armia și răspunderea sa. El scrisese lui Sinan, precum și sangiacului de la Tighina, că Polonia nu voiește a rupe prietenia cu Poarta și că ea dorește numai să adăpostească de tătari hotarile sale din partea Moldovei. 39 El rugă încă pe Sinan d-a nu se împotrivi la înălțarea lui Movilă, făcută în folosul comun al turcilor și polonilor, ci să-l sprijine cu creditul său lângă sultanul, după făgăduielile noului voievod d-a plăti un tribut îndoit (50 mii lire, în loc de 25). 40 Dar trufașul Sinan, ce se afla atunci în Valahia, plin încă de nădejde că va birui pe creștini, răspunse că cugetul stăpânului său nu se învoiește cu intrarea polonilor în Moldova, fiind destul de puternic spre a apăra ale sale: 41 că sultanul dispozase de Moldova și că n-are trebuință de armia polonă ca să puie în stăpânirea acestei țări pe cela caria a dat-o. 42 Un răspuns așa de mândru băgă în multe griji pe Zamoisky. El se temu încă de ocazia ce da acum vrăjmășiei dușmanilor săi din Polonia spre a-i face rău în acest pas greu în care nesocotința sa îl aruncase, neavând cu sine decât 10 mii oameni, 43 el căută a scăpa prin virtutea sa și hotărî a se împotrivi bărbătește la armia nenumărată a tătarilor ce s-apropia 44

Într-adevăr, Gherei, hanul Crâmului, avu același gând ca Zamoisky. El nu se prea grăbise a veni în ajutorul lui Sinan, după cum fusese poftit, dar socoti a se folosi de teele tulburări spre a cuprinde Moldova și a o împopula îi tătari. Pentru aceea se sculă împreună cu fratele său, Kede-Gherei, și cu nepotul său și totodată cumnată-său, Angiacul Teghinei, și plecase spre Moldova⁴⁵ cu 70 mii Uitari cu copiii și nevestele lor, și 2 mii ianiceri.⁴⁶ El pretindea că, după făgăduiala și învoirea Porții, el trebuie să ilăpânească toată Moldova, afară de partea despre hotarul Poloniei, care se va stăpâni de nepotul său de soră, Adil-Clierei, ⁴⁷ sangiacul Tighinei și a Chiliei, ⁴⁸ supt titlu de i-așă.⁴⁹ Aceasta însă nu era adevăr că i s-ar fi îngăduit

de Poartă, căci solii ce trimise el pentru aceasta la Poartă, după intrarea în Moldova, sosind după desăvârșită învingere a lui Sinan, se întoarseră fără niciun răspuns din partea sultanului. 50

V

În 9/19 octomvrie, 51 Zamoisky, așteptând venirea tătarilor, și-a mutat tabăra din acel loc și, trecând eu armia Prutul, din partea de unde se aștepta tătarii, 52 se așează la Țuțora, 53 în niște câmpii întinse udate de două părți de cotitura apei, 54 și își întări tabăra cu valuri și șanțuri adânci din părțile cele două deschise, făcând tăbii de pământ ca niște turnuri și alte întăriri, departe de tabără de o lovitură de tun, unde puse balimezurile, lăsând taberei patru porți înzestrate cu tunuri⁵⁵. În 10/20 octomvrie, avanposturile polone întâmpinară pe avangarda tătarească și, încăierându-se puțin la luptă, luară câțiva prinși, pe care îi aduseră lui Zamoisky. Chiar în ziua aceea, hanul înștiință pe hatmanul că va sosi a doua zi cu oastea lui. Zamoisky chemă îndată pe polcovnicii cei mai deprinși la război în cortul lui și le spuse că în ziua dintâi voiește a se feri d-a izbi pe dușman, **țiindu-se** în defensivă și hărțuind numai pe dușman adesea cu cete mici, până să apuce oștile a se obicinui cu acei nori de tătari și a se îmbărbăta, după obicei. A doua zi, în 11/21, hanul, după făgăduială, să apropie de tabăra poloneză și Vlanicki, în capul brigadei sale, zbură întru întâmpinarea lui. În această luptă, carabinierii poloni trântiră după cal vreo câțiva tătari, iar Turecki, un ofițer polon, fu prins de dușman. Coloanele tătarești începură atunci a urma una după alta și, după obiceiul aceluia neam, călăreții răspândiți în câmpie căuta a se bate îndeosebi. Sangiacul începu a pușcări cu vreo 500 ianiceri, cu carabinele lor cele lungi ce duce gloanțele atât de departe, încât, uciseră și calul pe care se afla călare Zamoisky, la poarta taberei. Hanul, văzând că polonii se țin bine și că răniră mulți din ai săi, poruncește fratelui său, Fede-Gherei, să treacă Prutul pe de la vale cu două corpuri de armie din cele mai viteze. **Într-**aceeași vreme, din partea polonilor porniră câteva

regimente întru întâmpinarea sa. Hanul, văzând aceasta, mai pornește coloane nouă, care să atace pe poloni în flanc și să-i arunce în Prut. Zamoisky, văzând aceste manevre, își gătește armata, poruncește de deschide porțile taberei și, scoțând înaintea din toate părțile pe carabinieri, 56 atât poloni cât și unguri, 57 salută pe barbari cu atâtea gloanțe, încât doboară o mare parte la pământ și silește pe ceilalți a se retrage. 58 Fede-Gherei se și trase în grabă, pierzând mulți din ai săi. Atunci sangiacul trimise o trompetă și ceru a parlamenta; se numiră spre1 acest sfârșit parlamentari din ambele părți războitoare, dar noaptea opri orice înțelegere și lucrare. A doua zi, hanul și sangiacul, sau spre a speria pe poloni arătând îndrăzneala lor, sau că vrură să-și schimbe poziția din lipsa pășunii, puseră de defilă în coaste toate trupele lor înaintea taberei polone. Norii nenumărați a acestor oarde ascunsese plăcuta vedere a frumoaselor livezi, verdeața nu se mai vedea, ci în toate părțile numai o gloată îndesită de oameni și de cai; cei mai vechi dintre războinicii Ieși nu-și aducea aminte să fi văzut vreodată o armie așa numeroasă.59 Zamoisky se temu ca tătarii să nu voiască a trece Prutul și a merge spre Iași; de aceea, poruncind a pușcări cu tunurile defileaoa dușmanului, totodată pornește o seamă de oști cu artileria, ca, în întâmplare când tătarii vor apuca spre Iași, să arză podul după Prut cu ghiulele aprinse. 60 Dar hanul nu voia a merge spre Ieși, ci numai se silea a scoate pe Ieși din tabără în câmpie, unde credea că lesne i i va birui; 61 căci tătarii, obicinuiți a se bate în câmpie și călare, nu voiră a se lupta pe gios și a ataca fortificațiile. 02 Astfel și unii și alții, neputând a se vătăma, veniră la nevoia a căuta a se înțelege. Sangiacul. Ceru din nou a parlamenta. Tunurile tăcură și se deschise conferințele între capii poloni și capii tătarilor. 03

— În manuscris: „și nu numai” (n. Ed.).

Poziția lui Zamoisky într-adevăr ajunsese foarte primejdioasă; departe de țara sa, fără nădejde de ajutor, tară bucate, împresurat de o parte de o gloată de tătari, de dincolo, din partea Țării Românești, având temere ca să nu

fie izbit de turcii de la Brăila, el să temea încă ca nu cumva tătarii, lăsându-l în tabără, să ia calea Poloniei, spre a o pustii în lipsa lui și pe când el nu i-ar putea goni în urmă în acele locuri deschise, cu artileria și călărimea grea, niște cete așa de ușoare și sprintene ca ale tătarilor. 64 Ieremia Movilă, văzând primejdia în care se afla polonii, nu dormise în vremea acestor zile de bătaie, ci veghe spre a-i mântui pe ei și pe sine. 63 El trimisese daruri hanului, dându-i acele 5 sate ce până astăzi se numesc Hănești și legându-se a-i da tot anul miere supt numirea de *Baltzi Pașalâki* și altele, și astfel se apropiară tătarii de învoire cu polonii, cum am văzut, și dându-și zăloage din ambe părți, începură a trata. 66 Condițiile păcii, după cronicarii poloni, fură aceste; 1. Ca sangiacul să depună dignitatea sa de pașă a Moldovei; 2. Ieremia Movilă, pe care îl vor locuitorii, să fie păstrat de domn; 3. Armiiile tătărească și turcească să se întoarcă tot pe unde au venit și în trei zile să iasă din Moldova, fără a face nicio nedreptate; 4. Prinșii de război să se întoarcă de la unii la alții, fără nicio răscumpărare; 5. Hatmanul să tragă grația regelui, hanului și sangiac. Ului. Pentru cele făcute de dânsu; 6. Aceștia făgăduiesc și se îndatorează că sultanul va trimite steagul și tuiurile de domn cu hatîșerif lui Ieremia; 7. Hanul să trimiță o ambasadă regelui Poloniei. 67 Acest tractat pe care cronicarii poloni l-au numit glorios. (chwalebne przymierz). Observează tare bine un învățat polon, d. Senkowski „nu arată în ce stă această pretinsă glorie. Mai întâi că condiția dinții, prin care sangiacul depune demnitatea ce își arogase de pașă al Moldovei, este o absurditate și un joc al tătarilor cu Zamoisky, de vreme ce el cu aceasta nu perdea nimic, n-avea niciun drept asupra Moldovei, căci divanul nu vrei. Se a primi cererea lui și lăsa pe trimișii banului a pleca fără niciun rezultat.

„Primirea unei asemenea condiții din partea Ali Zamoisky - zice d. Senkowski - dovedește numai că în tabăra polonă nu se știa nimic lămurit și că toate se făcea pipăind prin întuneric”. 68 Afară de acestea, cronicarii poloni, pentru gloria lui Zamoisky, nota aceste condiții:

I. Că Ieremia nu numai că se recunoaște tributar al turcilor, măbind tributul, dar încă să recunoaște tributar către ha - Nul și împarte pământul Moldovei, dându-i satele de care s-a vorbit; 2. Că oștirile polone să iasă și să nu mai intre în Moldova; și al 3-lea. Că regele Poloniei să trimită un sol la împărăție spre întărirea prieteșugului între ambele puteri; 69 4. Că polonezii să-și unească puterile cu tătarii împotriva cazacilor de la Nistru, ce făcea război turcilor și tătarilor și nu mai trimitea acestora darurile obicinuite. 79 Afară d-aceasta, cronicarii poloni mai uită - zice d. Senkowski - „că Zamoisky dedese asigurare deosebită tătarilor că donația ce li să făcuse supt regele Ștefan I. (1578), ce sta în zeci mii galbeni și un număr oarecare de blăni de jder și samur, să li să plătească d-aci înainte pe tot anul. Istoricul Naima-Efendi, vol. I, p. 338, pomenește lămuri despre aceasta și această singură împregiurare e de ajuns spre a talmăci grabnica bunăvoință cu care tătarii încheiară acest tractat. L-această nație a tătarilor, pricina sultanului era cu totul deosebită d-a lor. În toate războaiele hanii n-au vânat decât folosul lor și d-acilea vine că ei era gata a încheia un tractat de pace, îndată ce dușmanul lor le da un câștig mare” etc. „Celelalte condiții ale acestui pretins tractat sunt obicinuite și asemenea tuturor celor ce s-a făcut în toate tractatele glorioase sau nenorocite cu turcii și cu oardele Crimei. Astfel, reducând acest tractat la dreapta lui valoare, vedem că strălucirea lui și calificația ce îi dau cronicarii de tractat *glorios* pierе în fața nepărtinirii și a criticei sănătoase”.

După ziseălirea condițiilor tractatului, Zamoisky dăruia sangiacului o haină de mătase tai, sută cu aur și lui Ahmet-Aga o cupă de aur. Hanul dăruia asemenea pe zăloagele poloni ce era la dânsul cu haine de mătase aurită și a doua i se trase cu oștirea⁷ i să îndreptându-se către Crâm, Zamoisky plecă asemenea spre a se întoarce în Polonia, la

În manuscris: „hanul” (n.ed.), sunt în leafă lui Ieremia, după cererea lui, trei mii ostași poloni, 72 supt

comanda lui Ioan Potocki, starostele Oamenii, și lui Stanislas Chański. 73 Ieremia însuși se duse de se așeză în scaun în Suceava.71 Hanul, pân-a nu se depărta, scrisese regelui Poloniei, trimițându-i o ambasadă, prin care îi cerea să întărească pacea încheiată cu hatmanul Zamoisky, adăugând că, de nu vor pedepsi polonii pe cazaci, apoi va rupe negociațiile și va reîncepe război. 75 Trimisul tătearului] dăruie regelui un cal și o săgeată din partea hanului. Regele scrisese hanului și, dăruind solului o frumoasă blană de cacom, îl porni înapoi.76 „Toate acestea - spune un analist contemporan - nu fu decât o tîmbră e! e pace **într-un** soare ce roșea de războaie. ** 77

VII

Sigismund Bathori umpluse Europa de plîngerile sale în contra polonilor, pentru faptele lor în Moldova. El îi acuza cu cuvînt că au intrat **într-această** țară fără niciun drept, fără a fi provocați, ca **s-o** smulgă de supt ascultarea sa și **s-o** reducă iar supt jugul turcilor, de care se mîntuise cu atâtea jertfe. Împăratul și papa, la care se plînsese scriindu-le îndeosebi, trimiseră îndată soli și scriseră în pricina aceasta regelui Poloniei.

Împăratul scrisese în 30 octombrie [și] rugă pe rege ca să strice tractatul făcut cu păgânii în contra prințului Transilvaniei și să lase Moldova în stăpînirea lui Răzvan.78 Papa scrisese la 8 noiembrie 1595 la regele Poloniei, **într-un** chip foarte aspru, o scrisoare pe care acesta o primi în dechembrie. „Cu condei de durere - începe el - vă scriu că cele făcute în Moldova crud m-au întristat”. îi impută apoi că în loc d-a asculta rugăciunile ce mereu i-a făcut de a se uni cu creștinii în contra turcilor; [sic] că nădăjduia că, cel puțin, dacă considerații particulare îl oprea d-a se declara pe față împotriva turcilor și a le face război, încai nu va aduce stăvili și opoziție scopurilor prinților federați și nu va tulbura cursul fericit a armelor lor. După cum lămurit o făgăduise atât către dînsul, cât și către împărat V-i Sigismund; că cu fapta lui a întărit pe turci în puterile: i nădejtile lor și a slăbit pe creștini. „Toți te învinovătesc zice papa - că te-ai

confederat cu turcul și tătarul împotriva prinților federați și mai cu seamă împotriva prea iubitului nostru fiu Sigismund, prințul Transilvaniei, căci, spre a-l vătăma, ai numit alt domn în Moldova, făgăduind a-l apăra cu ajutorul turcilor și tătarilor”. Această faptă papa o califică de nevrednică și încheie propună arbitrajul său pentru diferențul dintre regele Poloniei și cumnatul său, prințul Transilvaniei, „ca să stârpească dintre dânșii toate rădăcinile amari de prigonire și vrăjbi, să le smulgă și să le arunce în foc”.79

Mult mai aspră fu scrisoarea ce papa adresa, tot în acea zi, către Zamoisky: „Fapta ta din Moldavia va trage defăimarea și hula tuturor oamenilor cinstiți care trăiesc astăzi și care vor fi în viitorime. Ce prieten al binelui public, ce om înflăcărat de dragostea lui Dumnezeu nu va tângui că chiar în acel moment când se făcea turcilor, acești dușmani veciniei și neîmblânziți a creștinilor, un război sfânt și trebuincios pentru mântuirea și libertatea poporului creștin și apărarea credinței, atunci când, ocrotiți **într-un** chip minunat de mâna lui Dumnezeu, dobândiră izbânzi astfel încât nici n-am văzut, nici n-am auzit altele asemenea, nici în anii aceștia, nici în veacurile trecute, cine, zic, nu va tânjui că chiar în acel minut când să nădăjduia atâta izbândă, Mă făcu în Moldova tot ce putu ușura și întări pe dușmanii crucei și a lui Hristos și dimpotrivă să opri și se slăbi în cursul biruințelor lor apărătorii credinței, se tulbură rezultatul războiului și [soț puse tot în primejdie etc”. 80 Îi amenința apoi pentru relele poveți ce da regelui și pentru această „crimă și scandal împotriva creștinătății”. 81 Papa scrisese asemenea cardinalului Bathori, muștrându-l părintește pentru că ațâță pe poloni în contra vărului său, prințul Transilvaniei, și poruncindu-i să vie la Roma.82 Mihai-Vv. Trimise și el atunci o ambasadă la regele Poloniei, care sosi la Cracovia și în 14 noiembrie 1595 fură primiți în audiență de rege. 83 Istoricii tac despre misia aceștii deputații, dar se dau cu socoteala că ea privea tot în pricina Moldovei.

Viteazul Răzvan nu aşteptă să vadă isprava acestor tractații, de la care puțin se nădăjduia, și hotărî cu armele în mână a-și redobândi tronul ce i se răpise. Cu puținul ajutor ce luase de la Sigismund Bathori, el purcese spre Moldova, la 27 noiembrie, 84 trecu munții Oituzului ce despart Țara Secuiască de Moldova, în 29 noiembrie 1595, și, aflând vești despre starea dușmanului, văzându-se mai slab cu numărul, trimise îndată la Bathori cerând un adaos de oaste și mai cu seamă un mai mare număr de călăreți; dar pân-a nu sosi aceștia la hotarale Moldaviei, Ieremia-Vodă cu polonii se grăbesc a izbi pe Răzvan.⁸⁵ Oștirea polonă să afle răspândită în deosebite stații în țară, când deodată Chański, care se afla pus de Potocki cu despărțirea lui în garnizoană la Suceava, înștiință pe Potocki că Răzvan se apropie în grabă și drept spre Suceava în capul unei numeroase oști. ⁸⁶ Ieremia îndată adună oștire de țară cât putu ⁸⁷ și porunci lui Potocki de adună în grabă regimentele sale, și grăbi de se uni cu ceata lui Chański, d-abia cu două ceasuri înaintea bătăii. ⁸⁸ Era într-o duminică, 5 dechembrie, când Răzvan sosi aproape de Suceava. ⁸⁹ Oastea lui se alcătuia de patru mii pedestrași, cea mai mare parte vechii săi ostași, cu puțini ce înrolase de curând și apoi săcuii ce îl însoțiseră din porunca prințului Bathori, și o mie călăreți armați cu lance, tot d-ai prințului Transilvaniei. ⁹⁰ Armia lui Răzvan-Vodă înainta pe dealuri prin niște locuri mai nalte decât acela unde se afla oastea împotrivică, astfel încât ea se vedea mai lesne de către aceasta. El își întocmi rânduială bătăliei astfel: la stînga sa, care era apărută prin cară și tot aparatul de război, era cinci sute călăreți; la dreapta, care era apărută de un zid, ce începea de la șanțurile taberei și se întindea mult departe pînă la tabăra polonă, era asemenea călărime; în centru, două batalioane pedestrime, după care urma alte zece pe urmă, rămășiță de călărime și pedestrime, ca o rezervă. În toate părțile se vedea steaguri fluturând; steagul călărimei era cel mai împodobit; el purta o frumoasă inscripție care spunea că Moldova s-a dat lui Răzvan de Transilvania.⁹¹

Ieremia-Vodă ieșise înainte la satul Areni, unde își așezase oștile sale, iar pe oștirea polonă o rânduia la Schei, despre câmpie, și sta ea la pază de supt un mal care e dealături și aproape de drumul Băii. 92 Rânduiala ei era în coloană treptată astfel: înainte sta ca avangardă, în lipsă de călărime ușoară, 100 moldoveni; după dâșii venea două batalioane a lui Stanislas Miński și Nicolae Zobrzydowski; era așezate puțin mai la dreapta, din pricină că poziția era mai bună și spre a fi ferite de vânt, astfel [că] batalioanele lui Tworzański și Milewski, ce se afla la stânga, era puțin mai înainte decât dâșele, dar mai înainte încă se afla batalionul lui Zawrowski, ce nu se vedea de celelalte, fiind ascuns de fortificații; la centru era Porycki, cu regimentul său, având de reazăm trupele lui Potocki, comandantul Oamenii, a fratelui său Ștefan, și la stânga pe al treilea frate, Iacob; după dâșii, tot la mijloc, venea apoi o trupă de pușcași a lui Ioan Tomas Drohojewski, și lângă dâșii pedestrimii, supt comanda lui Albert Vitoslawski și Andrei Klopocki. La stânga, împregiurul zidului de care am pomenit mai sus, se așezase niște tunuri mari și altele de câmpie, care amenințau dreapta lui Răzvan și ocroteau pedestrimii moldovenească și pe cazaci. 93

Pân-a nu se apropia oștile de bătaia puștilor, polonii descărcară de două ori tunurile în oștirea lui Răzvan; una dintr-însele răsturnă pe Valentin Gheghe, unul din capii pedestrimii lui Răzvan. 94

IX

Ieremia era la biserică, ascultând liturghia, când avangarda lui Răzvan se apropie de oștile țării; și când ieși Ieremia de la biserică, îndată să încăierară moldovenii lui Răzvan cu ai lui Ieremia. Lupta între ambele aceste oști nu ținu mult, căci urând, se vede, a-și vărsa sângele frate cu frate, și unde și altele se traseră din luptă. 95

Polonii atunci, din dealul de unde, era despre Schei, se repeziră asupra săcuilor. 96 Zobrzydowski eu trupa sa și a

II-Românii supt Mihai Voievod lui Chański, căci

acesta se afla atunci lângă Potocki, și Christofor Broniewski se azvârlă peste dreapta lui Răzvan; mais Zobrzydowsky. Cu toată bărbăția ce arătă, răni**ndu**-se la obraz și la braț, nu putea sprijini izbirea lui Răzvan și ar fi pierit cu oastea sa, de nu grăbea Potocki a-i veni **într**-agiutor. **Într**-aceeași. Vreme, Porycki, cu infanteria și cu pușcașii lui Viersbowski, izbește centrul lui Răzvan, în vreme ce batalioanele lui Tworzański și Milewski se azvârlă asupra dreptei, în agiutor lui Zobrzydowsky. Toate izbirile împreunate ale acestor cete sfarmă rândurile sacuilor, care se trag înapoi puțin și astfel polonii pătrund în tabără: 9 Răzvan-Vodă, care cu toate că să văzuse mai slab mult cu numărul și cu valoarea oștilor de dușman, nu numai că nu se ferise de bătaie, dar o căutase cu bărbăție, 98 se afla atunci lângă infanteria sa; el se credea apărat de cavalerie, când aceasta, deodată, părăsind tunurile, o ia la fugă. În zadar Răzvan omorî cu mâna lui mai mulți, ca să-i întoarcă înapoi; silințele lui fură zadarnice. Polonii cuprinseră tunurile.⁹⁹ Săcuii, văzând fuga călărimei, întoarseră și ei spatele.¹⁰⁰ Răzvan, părăsit de oștire, rămânând numai cu puțini din ai săi, se luptă multă vreme încă cu cel [mai] mare curaj ce putu; ¹⁰¹ doi cai fură uciși supt dânsul, ¹⁰² el sări pe un al treilea cu multă sprintenie și izbea de moarte pe toți câți întâmpină paloșul său. „Ce mai viteaz!” striga, minun**ându**-să de atâta curagiu, atât ai lui, cât și dușmanii ce-l vedeau. Dar, în sfârșit, părăsit de ai săi și de noroc, ¹⁰³ văz**ându**-și toată tabăra cuprinsă, oștirea rezlățită fugind în toate părțile, cu inima sfâșiată de durere, el să lăsă a se trage de puținii credincioși rămași pe lângă el, care vrea a-l mântui; ei o luară cam spre stânga și se înfundară ¹⁰⁵ în păduri.¹⁰⁵ Polonii lăsară regimentele lui Drohojewski în tabără și toate celelalte se luară a goni pe ostașii lui Răzvan. Aceștia fugind răspândiți și rătăcind în voia întâmplării prin munți și prin păduri, cei mai mulți căzură în mâinile dușmanilor. ¹⁰⁶ Foarte puțini fură aceia ce putură ajunge a trece munții în Transilvania. ¹⁰⁷ Ei cuprinseră o mare pradă, câteva tunuri de câmpie, toate stindartele și toată averea

ce Răzvan dobândise de la Aron-Vodă, și prada dobândită de la turci la Târgoviște și Giurgiu. 108

Sărmanul Răzvan, după ce rătăci multă vreme cu soții «ăi, ajunse spre seară **într-un** sătuleț, unde se adăposti puțin, schimbându-și și hainele, și se depărta supt ocrotirea nopții. Îndată sosi în sat niște poloni, trimiși d-ai lui Ieremia, ce alerga după Răzvan; gazdele acestuia, speriați <1 (! vecini, care îi muștra că au primit un dușman în casă, r ură siliți a mărturisi calea încotro a apucat fugarii. Astfel acești nenorociți fură îndată agiuși în cale și prinși, nu l ară o luptă bărbătească, în care Răzvan fu rănit și un-Ijurul Matei Sekiel, ce comanda peste 400 călăreți, și Elie Ivakoci, vechiul soț a lui Răzvan în oastea lui Aron-Vodă, cu, Ură morți împreună cu alții. Între prinși se afla fratele lui Răzvan, Un boier mare anume Calotă, vistierul și logofătul domnului, împreună cu alți boieri și capete din unguri. Aduși înaintea lui Ieremia, Răzvan și cu soții lui se purtară, în cumplita nenorocire, cu toată vrednicia și bărbăția cuvenită. La toate întrebările ce li & e făcu, ei toți păstrară o tăcere mândră și disprețuitoare.109

Câteva zile dup-aceea, pe la jumătatea lui dechembrie, 110 crudul Ieremia, nesocotind și legile războiului, care sfințește persoana unui prins, și legile omenirii, osândi pe toți prinșii la moarte. Printr-o cruzime înspăimântătoare, >1 porunci a pune pe Răzvan la caznă, apoi îi tăie nasul și buzele, 111 și dup-aceea puse de-l trase în teapă, 112 espuiindu-l astfel - privește de jale! - la armie și la locuitorii țării.113 în minutul în care mult nenorocitul Răzvan-Vodă gemea de dureri pe țeapă, [cu] o crudă barbarie adu-:.<Ta pe fratele său înaintea lui de-i tăiară caprti. L-această vedere, durerea morții fratelui său adăugându-se la a sa, Răzvan deodată se ridică, țâșni pe țeapă, întinse brațele către dragul său frate și într-această mișcare își dete sufletul. 114 Să întoarcem mai bine ochii de la această crudă privește care răscoală inima, crimă uneioasă ce va rămâne o pată vecinică de necinste asupra numelu. Lui Ieremia Movilă, ce o porunci, și asupra polonilor, ce o suferită fără împotrivire, cu atât mai mult că

Răzvan era prinsă! lor;

În drumul ce merge de la Suceava la Baia și până astăzi se arată și se pomenește movila lui Răzvan-Vodă, 115 locande zac, neuitate de popor, oasele viteazului domn.

Astfel de cumplită moarte avu acest bărbat, pe care meritul său și norocirea îl înălțase din pulbere pe tronul patriei sale. Născut țigan, dintr-un neam osândit de veacuri la robie, el fu încă o dovadă puternică că în ochii providenței au sunt popoare alese și popoare osândite, că ea răspândește deopotrivă îndurările sale peste toți oamenii, fără osebite de nație și clasă, puind pe fruntea fiecărui pecetea dumnezeirii și declarându-l cu drepturi deopotrivă ca toată omenirea, la libertate, la egalitate, la virtute și la adevăr.

XI

Cumplita moarte a lui Răzvan întristă foarte nu numai pe prințul Transilvaniei, dar și pe împăratul și pe papa Clement.116 Bathori hotărî să-și ia satisfacție cu armele în contra polonilor, și împăratul, părtaș al mâniei sale, hotărî a-l ajuta și a lua parte la răzbunarea aceștii insulte a polonilor, ce le era comună la amândoi, 117 Pontiful însă, temându-se cu tot dreptul că acest război între creștini va fi vătămător războiului cel cu noroc început în contra turcilor și va putea încă arunca creștinătatea în vreo primejdie mare fără niciun leac de mântuire, se puse între părțile prigonitoare, propună mijlocirea sa părintească, ca prin creditul său să împece aceste certe și să aducă unirea și o norocită împăcare, în El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe episcopul de Caserta, Alfons Visconti, milanez, la regele Poloniei și la prințul Transilvaniei.119 Sigismund III, regele Poloniei, mișcat de aceste muștrări, trimise la Roma pe Florian Gembicki, secretarul coroanei, ca să arate pontifului că armele polone în Moldova făcuse mare slujbă creștinătății, scăpând această țară de tătari și totodată oprind pe aceștia d-a năvăli asupra Ungariei și a staturilor împărătești.120 Zamoisky scrise și el papei, în 10 ianuarie 1596, arătându-

i aceleași și îndreptându-și cu multe sofisme **h**.

și neadevăruri faptele sale. 121 Spre a împlânzi mai lesne pe papa, ce era foarte întărit în contră-le, și a-l trage în partea lor și a-i dezarma mânia, regele Poloniei și Zamoisky îi trimise, din partea sinodului de legea grecească, doi episcopi ruteni, ca să fi soț închine și să recunoască supremația papei. Într-adevăr, această faptă, ce nu izbuti până în urmă, făcu mare plăcere papei, 122 încât se amână cu totul satisfacția ce aștepta Bathori de la poloni și mârni pe acesta **într**-atât încât căzu în greșeli mari, foarte vătămătoare creș-I înătății. 123 Zamoisky fu atacat cu multă înverșunare în iliota de la Cracovia de dușmanii lui, care îl acuza cu mult drept că a implorat și a cumpărat pacea de la tătari. El se scuză dând faptelor colora ce vru și foarte neadevărată. 124 Senatorii regatului scriseră atunci, în 24 martie 1596, împăratului Rodolf, arătându-i că ei simt că datoria comună este ca să se împiedice pe turci a reduce în pašalâc principatele Moldova și Valahia; că neputând prințul Transilvaniei a le apăra, e nevoie ca polonii să le ia supt protecția lor; că pentru această slujbă creștinească ce ei vor să facă cer ca împăratul să le dea o sută mii florinți și să depărteze pe Mihai din Țara Românească, căci nu-l pot apăra fără a rupe de față pacea cu turcii. 125 Această scrisoare sucită și plină de viclenii, vrând să zică ceva și într-adevăr nezeicând nimic, nu dovedea altceva - zice un contempuran - decât dorința polonilor d-a pune ei în Țara Românească alt domn în locul lui Mihai. 126 Asta fu cel dintâi semn de ura ucigătoare ce polonii purtară eroului nostru.

XII

Mihai-vodă, după luarea Vidinului, unde îl lăsarăm, se întoarce tla] Târgoviște. 127 întoarcerea sa în țară este un marș triumfal; toți ostașii sunt încărcăți de prăzi; poporul îl primește cu cântece de veselie și vrăjmașii tremură de numele lui. 128 El începu îndată a se ocupa să vindece rănila și ticăloșia ce pustiirile războiului adusesese asupra țării. Într-adevăr, starea ei era vrednică de jale. Populația se micșorase foarte mult prin moarte, prin

pribegirea locuitorilor în țări streine și robirile turcilor; numai în această din urmă campanie Sinan robise douăzeci mii locuitori și apucase a-i trece Dunărea.¹²⁹ Orașale și satele era ruinate și prefăcute în cenușă; câmpurile era părăsite, viile smulse, grânele, călcate de oștirile ce serpuiseră prin toată țara, nu putuseră da rod, 13 fdbitoacele moarte sau răpite de vrăjmași, care apucaseră a trece peste Dunăre mai mult de 60 mii vite. ¹³¹ Românii jertfiseră pentru dezrobirea independinții și a libertății lor, dar aceasta e un bine atât de mare, încât cu nicio jertfă, fie cât de grea, nu e scump cumpărată.

Mihai-Vodă trimise în Transilvania, cu multă cheltuială - fiind și acolo mare lipsă, căci negoțul încetase cu totul din pricina războiului - de cumpără grâne, făină, vin, sămânță și toate cele trebuincioase, de împărți între popor, care, la glasul domnului său, părăsi pădurile și vizuniile munților unde se trăsesese și începu a rezidi orașele și satele pe ruinele celor vechi și a se apuca de lucrul pământului; și putu îndată să prețuiască foloasele independinții ce dobândise cu atâtea jertfe. ¹³² Iar ca ostașii fără de esersitie să nu se înmoaie și corupă în lene și nelucrare, domnul dete voie la vreo câteva mii să treacă Dunărea și să necăjească pe vrăjmaș. Aceștia năpădesc peste Pelinul, oraș întins, și, după ce au ucis mai mulți locuitori, îl prefăcură în cenușă și, robind o femeie cu o fată și un băiat a unul din cei mai bogați și însemnați locuitori, anume Michal-oglu, îi aduse în dar domnului, care, tratându-i cu multă omenie, întoarse pe femeie cu copii înapoi la soțul ei pentru o răscumpărare de 50 mii galbeni (aur).

Nenorocirea expediției lui Sinan desperă pe sultanul d-a putea învinge fățiș pe Mihai-Vodă. El se încredința că spre a-l vătăma trebuie a alerga la intrigi, a lucra mai întâi spre a-l desface de aliații săi, împăratul Germaniei și prințul Transilvaniei, și a ațâța în țară partide în contra lui. Spre acest sfârșit, prin begler-beiul de la Pesta, făcu propuneri foarte bune împăratului, numai ca acesta să se tragă de Mihai și să-l consădereze ca un rebel către

Poartă; dar împăratul depărta cu mânie aceste necinstite condiții ce i se propunea. 133 Sultanul atunci întrebuiță alte mijloace; prea ajunge la scopul său. Trimite mai întâi un agă în Țara Românească; ca să ațâțe pe boierii nemulțămii și a-i; cula în contra lui Mihai și în favorul Porții, și deodată dă poruncă pașilor după margine și hanului tătarilor să stea gata a intra în țară spre a ajuta partida ce era a se revolta la favorul turcilor. Tot **într-o** vreme, sultanul trimise la Sigismund Bathori un ceauș cu făgăduială că-i va lăsa Transilvania fără niciun tribut decât vasele de argint ce era obicei de se da când se plătea tributul, îndatorându-se încă a-i da și Țara Românească, dacă el va primi a goni pe Mihai și a se trage din confederația cu împăratul Rodolf. 134 Bathori, după ce ținu câțva pe ceauș la sine, îl trimise înapoi, zicându-i să spuie stăpânului său că el, prinț al Transilvaniei, niciodată nu va lăsa partea creștinilor: prea se uni cu dușmanul lor; 135 și, prin povața nunriului papei și a lui A. Carilio, 136 plecă la 4 februarie cu 11 trăsură și 20 cai de călătorie la Praga, spre a se întâlni cu împăratul și a dobândi ajutoare de război.137

XIII

Sultanul, ce nu putu izbuti lângă împărat și Bathori - prea vătămă pe Mihai, fu mai norocit pe lângă români, de la care dobândi ceea ce nu putuse avea de la streini. Aga **l** rimis în țară găsi între boieri aceea ce totdeauna a fost lesne a găsi: oameni corupți, carii pentru o mârșavă ambiție și lăcomie de bani sta gata a vinde domnul și țara lor. O conspirație întinsă și groaznică se formă, în capul i-airia sta din boierii cei mai de frunte unul anume Dumivu, cel mai bătrân din sfetnicii domnului, și logofătul liic sar cu un fiu al său. Șase mii tătari din Dobrogea, cu: iv se unise și trei mii turci, trebuia a năvăli fără veste ui țară, spre a ajuta pe conspiratori, ce se uniseră eu turcii iitru ca să mântuie țara, cum zicea ei, a pierde pe Mihai, O'În 1 în mâinile dușmanului. Dar acesta află prin**tr-un** Hip îmi Unat din vreme planurile, nemature încă, ce un zeau nelegiuții boieri în contra lui și a țării. El puse streji lângă Dunăre,

ca să primească pe dușman, ce era gata a năvăli, și puse de tăie pe trădătorii Dumitru, Chiesar și cu fiul său, ca niște vicleni de domnie și stricători de țară. Patru zile după pedeapsa conjurațiilor, cei 9 mii turci și tătari trec Dunărea; domnul mai trimite un agiutor de trei mii pedestrași și 300 călăreți oștirea trimisă de mai nainte la graniță, care, izbind pe dușman **într-o** luptă norocită, îi biruie, cuprinde tunurile și bagajurile lor și pe cei mai mulți îi omoară sau îi prind robi. 138 Tot în acele. Zile, cu patru mile mai gios de la locul aceștii bătălii, alte trei mii turci, tot în înțelegere cu conspiratorii din țară, trec Dunărea, dar fură îndată întâmpinați de către locuitorii țărani adunați și de către păzitorii marginilor și fură învinși, deși nu fără puțină pagubă a românilor.189

În vremea aceasta (februarie 1596), hanul Gherei intrase în Moldova cu 30 mii tătari110 și patru mii turci111 cu tunuri împărătești. El avea poruncă a sultanului a intra în Valahia, dar, neîndrăznind, vru a încerca să înșale pe Mihai-Vodă. El se adresă lui Ieremia-Vodă al Moldovei, care îl primise cu drag ca pe un prieten și aliat, și îi făgăduiră două mii galbeni de va voi a favoriza planul său de a înșala pe Mihai, făcându-l să primească a se supune Porții. Domnul Moldaviei făcu cunoscut lui Mihai-Vodă că hanul are deplină putere de la sultanul d-a încheia pace între români și turci, puind condiție ca Mihai să gonească trupele streine luate în leafă de dânsul, care, zicea hanul, nu numai că Pustiesc țara turcească, dar încă sunt o sarcină pentru țară, Hanul trimise totodată lui Mihai-Vodă, spre mai mare încredere, doi din cei mai însemnați tătari, ca zăloage, cerând numai, pentru slujba sa, câteva mii galbeni. Mihai-Vodă avea trebuință de câțeva vreme de pace după atâtea zdruncinări și suferințe de războaiele trecute, cu atât mai mult că Bathori pornise la Praga și nu putea aștepta agiutor de la dânsul, ba încă vestea să răspândise că acesta voia a abdica cârmuirea staturilor sale și drepturile dobândite asupra Țării Românești împăratului Rodolf. Aceste priviri înduplecă pe Mihai a primi mijlocul ce i se înfățișa a intra în împăciuire

măcar vremelnică cu turcii. El trimise hanul lui] solii săi cu un dar către dânsul, ca să trateze despre condițiile propusei păci; totodată dete drumul trupelor transilvane. Cum află hanul că Mihai căzuse în cursa ce i-o întinsese, își luă masca după obrae și năvăli deodată cu toată armata sa în șesul dintre Buzău, Brăila și București, unde tăbărî, trimițând cete în toate părțile, care mai mult de opt zile călcară țara, arzând orașele, hrăpind bucatele, robind pe locuitori, pustiind tot și căutând în tot chipul a pune mâna pe Mihai, Prăpădiră mai multe orașe și sate, tratând pe locuitori **într-un** chip grozav și fără omenire.¹⁴² Două sute de cazaci, care era de pază la graniță, supt comanda lui Koseza, Kirecki, Siemanowski și Bilecki, cum văzură apropierea tătarilor, trecură în partea lor în Moldova, după ce jefuiră pe țăranii și satele ce era însărcinați a apăra; numai 40 din**tr-înșii** își păstrară datoria și giurământul și, văzând că nu e chip de împotrivire la o așa mulțime de tătari, grăbiră de alergară a vesti domnului această năvălire neașteptată. Poziția acestuia era foarte grea. Fără bani, fără oștire, căci oștirea țării ce rămase era răspândită în țară și în efortirurile de iarnă, încungiurat de nevoi, nesigur dacă dușmanii boieri nu-l vor trăda în mâinile dușmanilor, umbla rătăcit căutând mijloace de a mântui pe el și țara de această mare primejdie, „În acele nevoi mari - zice Walther - eroicul său suflet scoate cea mai de apoi virtute a lui” **într-un** curț timp el adună 6 mii oameni și, sprijinindu-să în agiutorul lui Dumnezeu și în mângâierea că să luptă pentru buna cauză, pornește întru întâmpinarea înfioroasei mulțimi a tătarilor, izbește, taie și pune în goană niște cete mari de tătari ce se rezlățiseră după pradă și, gon**indu-i**, merse la orașul Gherghița, unde găsi greul ordiei tătarești. Hanul rămase încremenit la o îndrăzneală așa de mare din partea lui Mihai și, cu toate că oștirea sa era Mi mult de 8 ori mai mare, nu îndrăzni a primi bătaia i i; e trase rușinos spre țara sa.¹⁴³ Spun că atât în luptele parțiale, unde îi bătu Mihai, cum și în goana ce dete hanului, îi omorî ca la opt mii tătari.¹⁴⁴ Mihai cuprinse apoi i... Ui Brăila, pe care o cuprinsese tătarii,

făcând multe grozăvii. Mihai omorî pe toți tătarii și turcii ce găsi vii. Afară de cai; pre mulți turci spânzură afară din oraș. Unii care vruseră să treacă Dunărea, goniți fiind eu multă iușteală, se îneacă; puțini numai putură scăpa...145

XIV

Videana cursă ce i-o întinsese tătarul făcu pe Mihai foarte neîncrezător către turci și a nu mai vrei a* trata cu dânșii.148 De aceea, când în aprilie sultanul îi trimise doi ceauși, vorbindu-i de pace și rugându-l a-l lăsa a trece cu oștirile în Ungaria, el nici nu vrei a-i primi, 147 ba încă, spre a-și răzbuna despre ocară făcută de tătarii ce îi călcase țara, dete drumul la vreo câțiva ostași ai săi să treacă Dunărea ca să prade pe turci. '148

1200 haiduci lovire orașul Nicopoli și prinseră pe Buraș, beiful - cu femeia și copiii săi și eu multă avuție a lui care de curând sosise de la Adrianopol, numit fiind de împăratul în acest post. Ei pustiiră tot locul numit Plenia și omorâră tot ce se împotriva trecerii lor; rămășița fu dată flăcărilor. Întorcându-se din această expediție. Ianicerii din Nicopol, în număr de 1.000, M izbiră și, după o luptă tare, haiducii biruiră. Numărul turcilor uciși în aceste deosebite locuri se urcă la 3.000. Haiducii se întoarseră cu multă pradă (Turkische und Siebenburgische Victorien).

Dup-aceea, Mihai-Vodă trimise la mai 6 pe Velicico cu 1 300 haiduci la Baba, în Bulgaria, oraș neînchis, bogat și mare ca de 20 mii case, cele mai multe de meșteri, o bătură și o cuprinsă și încărcară 150 cară de avuție dobândită, luând prinși și pre mulți turci însemnați, cu muierile și copiii. Ei șăzură acolo trei zile, apoi, dând foc orașului și sfărâmându-l, luară calea înapoi spre Dunăre cu toată dobânda; iar turcii se s-trânseră din toate părțile în număr de 12 mii supt un pașă. Și ajunseră pe Velicico cu oastea lui la un loc ce se cheamă *Comisul*. Haiducii, văzând aceasta, începură a se hărțui zi și noapte cu dușmanul, până când, văzând că le va fi cu anevoie a scăpa, tăiară pe toți prinșii, prefăcură în cenușă tot calabălăcul lor și prada făcută și, recomândându-se la Dumnezeu, se aruncară cu furie asupra dușmanului și mai toți căzură morți; dar supt

dânșii, în loc, zăcea patru mii turci. 149

Mihai-Vodă foarte se întristă 150 și înștiință pe prințul Transilvaniei 14 zile dup-aceea. 151 Acesta atunci se întorsese de la Praga. El sosise în acest oraș în 4 februarie și fu foarte bine primit de toți domnii curții. Îndată dupaceea căzu bolnav greu de lingoare, fiindu-i viața în primejdie. Când începu a se însănătoși, îl duseră la catedrală ca să asculte liturghia. Aci se făcu un cuvânt plin de laude pentru dânsul. Bathori răspunse foarte frumos în limba latinească, asigurând că el va stăruie cu statornicie în partida ce luase și că niciodată nu se va dezlipi de casa Austriei și de împărăție, dar că nădăjduia că și împăratul și împărăția nu-l vor părăsi; că e încredințat că, de i se vor da ajutoarele făgăduite, va dobândi cu sprijinul lui Dumnezeu mai mari biruinți asupra dușmanului numelui creștinesc decât cele dobândite pân-acum. Împăratul, dându-i apoi o audiență particulară, îi dete slobozenie a se întoarce, după ce îl încărcară de daruri și făgăduieli. I se făgădui trei mii pedestrași și două mii călăreți, pe care împăratul să-i ție trei luni cu câte 24 mii scuizi pe lună, de care să dispozeze după plac. Papa îi făgădui 40 mii galbeni pe lună și însărcină pe Francisco Murio dei Monte să strângă pentru dânsul ostași în Italia.

După ce își luă ziua bună de la împăratul, Sigismund se duse la Viena. În toate părțile fu primit cu Aceeași Fală și, spre a-l îndatori și mai mult la urmarea războiului, iezuviții colegiului Vienei îi făcură un cuvânt în public și vorbiră de dânsul ca de un al doilea Iosua. Cugeta Bathori să treacă de acolo la Gratz, spre a vizita pe soacră-sa, arhiducesa Maria de Bavaria, când afăă că în Transilvania săcuii, supărați căci în dieta din urmă li se luase drepturile ce li se dedese când se porniră împotriva lui Sinan și întărâtați de cardinalul Andrei și Ștefan l'athorești ce se afla proscrisi și fugari în Polonia, se revoltaseră. Această împregiurare îl făcu a-și schimba hotărârea și a porni spre Transilvania. Pân-a nu ajunge el în această țară, 152 unchiul său. Ștefan Bocskai, potolise răscoala, înecându-o în sânge și pedepsind pe șefi cu mare cruzime, căznind pe

unii, la alții tăindeapul, pe alții spânzurând și la alții tăindu-le nasul și urechile.¹⁵³

Cum sosi în Transilvania, Sigismund își adună oastea și plecă să bată Temișoara (9 iunie); după ce luă două mici cetăți, Fillack și Czenad, cu o mare pierdere de turci, la 10 ale lunii iunie izbi Temeșvarul prin trei părți.¹³⁴ Înaintea acestui oraș sosi și Mihai-Vodă, chemat de Bathori. Cu 4 mii luptători și o mulțime de boieri.¹⁵⁵ După o asediere de zece zile, la sfârșitul lunii, fu izbit de turci și de tătari, în număr de vreo 40 mii, care venise prin Bulgaria în Banat. După o luptă sângeroasă de amândouă părțile, Sigismund fu silit a ridica asedierea, căci nu numai ajutoarele făgăduite de împărat nu sosea, ¹⁵⁶ ba încă însuși trebuia a merge cu douăzeci mii ostași spre a se uni cu arhiduca Maximilian, ca să întâmpine puternica oștire turcească ce însuși sultanul povățuia în Ungaria, ¹⁵⁷ iar Mihai se întoarse spre a-și apăra țara.

XV

Lala-Mahomet, ce se numise vezir, surghiunindu-se Sinan, murise trei zile după-aceea și această întâmplare păru turcilor un semn ceresc ce poruncea d-a numi din nou pe Sinan în locul său >

Astfel acest nempăcat dușman al creștinilor fu scos din esil și din nou, pentru a cincea oară, fu investit cu slujba vezirească. Toată grija lui atunci fu să-și răzbune rușinea ce îi făcu creștinii. El avu curagiul și energia să insuflă sultanului hotărârea d-a merge însuși la război, urmând pilda lui Suleiman cel Mare. Armia, poporul, șeicii în predicării și provinciile de margine în jebile lor cerea încă aceasta ca singurul mijloc d-a mântui împărăția. Hotărârea sultanului d-a merge la oaste în primăvară se obștise și pregătirile de război se făcură cu grabă mare în toată iarna. Sinan întâmpină însă acum un rival în - ambiția lui, pe vechiul sau prieten, cumnatul sultanului, Ibrahim, fostul caimacam, care, dorind viziratul, spunea de față că bătrânețele fac pe Sinan nevrednic. L-aceste vorbe, furiosul Sinan striga față cu sultanul însuși: „Spune că sunt bătrân și slăbit; dacă zice așa Ibrahim, iasă cu mine în

curte, să ne luptăm în sulii și în sabie împreună!" și zicând acestea, apuca pe Ibraim de brâu de-l târa afară din sală.158

La începutul primăverii, în minutul când să măgulea cu nădejdea de a-și răzbuna asupra creștinilor și d-a se încorona cu lauri noi, crudul arnăut muri **într-o** miercuri (3 aprilie 1596), zi rea în ochii moslimilor. Acest ministru, de un caracter aspru și lacom, lăsă avuții foarte mari, adunate în campaniile sale în Ungaria, Valahia, Georgia și lemnul. 159

Ibraim se numi atunci vizir și serascher al armiei Ungariei. Trei zile după numirea lui sosiră la Constantinopol cărțile și solii [trimiși] de Mihai și boierii Țării Românești, cerând a face împăciuire. Aceasta era învoirea ce făcuse cu hanul, pe care o trimisese spre întărire la Constantinopol, pân-a nu-și da tătarul pe față viclenia sa. Hogea Seadedin, istoricul ce ne-a fost atât de folos în această scriere, citi aceste corespondințe în divan în locul lui Reis-Effendi, și o dispută înfocată se aprinse între muftiul și hogea. Acesta era de părere ca să primească pacea, dacă Mihai va da pe fiul său drept zălog (otage), și muftiul Bostansade era împotrivor, zicând că nu se poate a trata cu Mihai. Fiindcă muftiul se sculă îndată și ieși afară, Seadedin se supără, dar își luă seama și, foiaundusă de lipsa protivnicului lui, înduplecă pe Reis-Ef-Cendi să facă un răspuns lui Mihai și boierilor țării **într-un** înțeles favoritor, după cum vrea.160

Dar aceasta nu sluji de nimic, căci Mihai, cum știm, neîncrezător acum, după înșălăciunea hanului, refuză d-a mai trata cu turcii. Aceștia însă nu îndrăzniră a-l mai izbi atunci, speriați de atâtea învingeri, și hotărâră a purta războiul în Ungaria, unde însuși sultanul să meargă. Depărtarea sultanului la oaste era foarte neplăcută mumei lui, venețianca Baffa, care era sufletul cârmuirei și făcea **m**; fiul său să facă toate după placul ei. Wotărând să facă orice numai ca să oprească această depărtare, care putea să slăbească influența ei, ea rupse toate legăturile cu credința părinților ei și propuse o măcelărire generală a

tuturor creștinilor. Aceste comploturi din Norocire nu izbutiră. Sultanul, se mulțămii a goni din Constantinopol cu ferman pe toți grecii nensurați, pu**indu**-le un soroc de trei zile. *M* Sultana mumă (valideaua), văzând că a pierdut stăpânirea pe inima fiului său, căută a se folosi de farmecul celui mai frumoase roabe din serai, spre a-l redobândi. Mahomet se părea la început că căzuse în cursă; el răspunse la dezmiertările roabei cu amorul cel mai înfocat; dar când ea deschise gura ca să-l roage să rămâie în Constantinopol, Mahomet, chiar în pat, centru al plăcerilor sale, puse mâna pe cuțit și ucise fără milă acea jertfă nevinovată a ambiției mumă-și, 162 faptă ce, dovedește mai mult o inimă fieroasă, decât curajoasă. El puse apoi de mai înecă câteva femei, supt pretext că n-au ținut postul; 163 apoi, în 21 iunie (1596), se puse în cale spre Ungaria, însoțit de un alai măreț și cu toată oastea, ducând cu dânsul derviși, femei, ieioqlani, Eunuci, din de vânătoare și șoimi.¹⁸⁴ Ambasadorii Franciiei și Engiiteriei primiră poruncă a însoți pe sultan în această expediție în contra creștinilor.¹⁸⁵

XVI

Îndată după luarea Graanului, în anul trecut, feldmarșalul împărătesc din Ungaria, Mansfeld, muri (14 august 1595), și cu dânsul și disciplina din armia nemțească. Țăranii din Austria, împovărați de despoierile și jafurile nobililor de o parte și a trupelor de alta, se adunară. Între Ciaus și râul Ens și se revoltară. Această revoltă crescui și se mări foarte și fu cumplită nu numai nobililor, dar și împărăției. Oștirile ce se trimise în contra lor, nemulțumite căci nu îi se plătise simbria, se revoltară și ele și începură a prăda orașele și satele ce scăpaseră neprădate de țărani. Aceste întâmplări opriră cursul fericit al izbânzilor în contra turcilor și câtăva vreme puse Austria **într**-o anarhie grozavă, de care d-abia scăpă, ajutată de neunirile și lipsa de disciplină a revoltanților.¹⁰ (i îndată ce împăratul înțelese de pregătirile ce turcii fac împotriva Ungariei, trimise solii săi 3 a papa și la prinții Europei, rugând să caute a-l ajuta în această primejdie comună a

creștinătății. 367 Papa se sili din nou a reînsufleți zelul pentru război, cu totul slăbit, al prinților italieni, căută în zadar a face pe spanioli și francezi a înceta războiul între dâșii și a întoarce armele către turci, și, cunoscând ca toată lumea de ce mare folos ar fi Polonia când ar primi a intra în legătura creștină, hotărî a mai face o încercare și trimise pe cardinalul Henric Caetan în calitate de legat în Polonia, ca să silească, când se va aduna dieta, ca să îndatoreze pe rege și pe cei mari ai crăiei a-și uni puterile cu ale împărăției.168 Papa scrisse îndeosebi și crăiesii Poloniei și puse și pe arhiducesa Maria di Grazzo, muma ei, și pe soră-sa, prințesa Transilvaniei, să-i scrie ca să îndemne pe regele **într**-această faptă, spre slujba lui Dumnezeu și în obștescul interes al creștinătății.109 Legatul papei ajunsese în Varșovia cu episcopul de Bresław, ambasador al împăratului, și, dobândind audiență de la dietă, îi espuse **într**-un frumos cuvânt, ce s-a Tipărit atunci, misia lui, arătând jertfele ce papa a făcut pentru creștinătate și datoria polonilor d-a ajuta pe creștini, căci fără dâșii puterile împărăției Germaniei întregi nu sunt în Stare a sta împotriva puterii celii peste măsură mare a paginilor.170 Episcopul ce prezida dieta răspunse că această propunere cere o mare și coaptă dezbatere. „Polonezii - zice un analist contemporan - voia pace cu dușmanul păcii și nicio price cu pricinuitoarul gâlcevelor”. 171 Ura veche și naturală a polonilor și mai cu seamă a lui Zamoisky către casa Austriei izbuti și legatul papei plecă fără a dobândi nimic. 172

Intrigile Engiiterii nu puțin slujiră spre a împiedica această unire a polonilor cu împăratul în contra turcilor... Ambasadorul englez, ce sosise în iarna aceea în Constantinopol, răspândise vestea că misia lui este d-a uni pe turci

V i poloni în contra voievozilor Țării Românești și Transilvaniei. 173 Simpatii însă și agiutoare din**tr**-altă parte veni a încuragea pe creștini în războiul greu ce purta. Țarul muscalilor, Fedor I, și șahul perșilor trimiseră ambasadori la Praga de încheiară alianță cu împăratul în

contra turcilor, și vreo câteva cete de ecosezi vin pe la Dantzig în Transilvania, spre a lua parte la război; 174 și deputați din partea popoarelor din Hertegovina și alte locuri supuse turcilor reclamă în zadar agiutoare de la împăratul spre a se revolta.175

XVII

În vremea aceasta, sultanul, cu două sute mii oameni și 300 tunuri mari și mici, sosise la Belgrad și d-acolo merse la Buda, unde ajunse în 2 sept.176 Înapoia lui, Mihai izbea ariergarda și răpea proviziile oștirii. El coprimese (avgust) pe Dunăre 6 corăbii mari încărcate de muniții, ce [soț ducea la Belgrad, omorâse 1 200 turci ce le însoțea, luase tot ce era în corăbii și pe dânsle le dete afund.177 Cu puține zile mai înainte, la 16/26 iulie, trimisese Mihai-Vodă o seamă de oști alese ca să la Vidinul, puindu-le cap pre aga Fareașiu. Românii trecură Dunărea pre la Sdegla. Turcii însă le prinse de veste și, adunându-să în mare număr, nu ieșiră să se lovească de față, ci se ascunseră de făcură meșteșug. Așa, mergând oștile lui Mihai-Vodă fără teamă, turcii le lovi de față și fără veste și, după un război are ce țină multă vreme, biruiră turcii pe ai noștri și câți fură călări printr-înșii scăpară câte ceva, însă puținei, iar pedestrașii periră cu totul.178 Această pierdere scârbi tare pe Mihai-Vodă și, văzându-să în lipsă de soldați, țara fiind foarte depopulată, trimise prin țări streine să strângă în leafă voinici viteji și aduse o seamă de leși și cazaci și altfel de oameni care îi era de folos.179

Iar sultanul, de la Buda, merse de tăbărî înaintea cetății Erlau, la 21 sept., a căni izbire se hotărâse într-un sfat de război. După ce sultanul, potrivit unei porunci (precepte) a Coranului, somă garnizoana. D-a îmbrățișa islamismul și d-a preda cetatea, începu asedia și, după șapte zile, capitulă; cetățuia nu întârzie a urma această pildă.

Puțină vreme după această importantă cuprindere. Geafer-Pașa întâlnește în câmpia Keresztes armia creștină, comandată de arhiduca Maximilian și prințul Sigismund al Transilvaniei; sosiți prea târziu spre a scăpa Erlau [1]. Ei

vrură încai să-și răzbune printr-o biruință de pierderea acestui oraș. Trei lupte aproape una de alta se făcură și, în cea din urmă, otomanii, cu toată îndărătnica lor împotrivire, fură respinși și pierdură vreo mie oameni și 40 tunuri. Această neizbândă mai crescă dorința ce de mai multă vreme arăta sultanul Mahomed d-a se întoarce la Constantinopol. În sfatul ce se ținu pentru aceasta, se hotărî, după părerea lui Hogeia Seadedin, că ființa de față a padișahului era trebuincioasă spre a îmbărbăta pe ostași. În 26 oct., nemții și ungurii izbesc trupul de armată unde se afla sultanul, care se trase supt cortul lui Ionis-Bei, capul mutefericalilor, așezat în dosul bagajelor. Bătălia era acum pierdută pentru otomani, artileria lor era în puterea dușmanului, corturile sultanului era în jaf și oamenii casei sale nu stăvilea lăcomia biruitorilor, fără numai cu o nefolositoare împotrivire, când o izbire făcută la timp de vizirul Djigala, care era pus la pândă, puse neorânduială (embuscade) între creștini și le smulse biruința: cincizeci mii oameni supt paloșul musulmanilor sau în mocirlă; Djigala, căruia sultanul îi era dator izbândă, fu numit mare vizir în locul lui Ibrahim-Pașa.¹⁸⁰⁴

Spun că mai mult de 50 mii creștini periră în baltă sau de sabia tătarilor, iar turci numai 20 mii. Zece mii galbeni în aur și 97 tunuri fură prada biruitorilor în această bătălie, ce analiștii lor aseamănă cu cea de la Mohaci și de la Cialdiran. „Astfel fu - zice Sacy - această bătălie de la Keresztes, pe care creștinii o câștigă prin

4 Într-^{Ambele} armate protivnice se întâlneau atunci în preajma acestei cetăți, în cîmpia numită Keresztes, unde râul Cincia se varsă în bălți, pînă o primă redactare, neînălăturată de autor, pasajul arată astfel, „Maximilian, arhiduca care era numit generalism al împărăției, și prințul Transilvaniei, ce se unise cu dînsul, sosiră prea tîrziu în ajutorul Erlaului.

4 a nu se uni cu Tisa ; după o luptă înversunată de trei zile (23, 24 și 25 oct. 1598), oastea creștină cîștigă bătălia, în ziua de '10 oct. ; 109 tunuri căzură în mîinile lor ; turcii era scoși din tabăra lor și puși în fugă. Izbîndă era acum a creștinilor, dar, din nenorocire, nu știură a se cumpăta și, călcînd porunca lui Maximilian d'a nu jefui, se aruncară pe corturile sultanului în neorîndu-

curagiul lor și o pierdură prin lăcomia lor; pildă îngrozitoare, care arată generalilor că vitejia poate izbândi a dobândi foloase, dar că numai disciplina le poate păstra". 181

Dup-această învingere strălucită, sultanul se întoarce la Constantinopol. 182

XVIII

Când turcii după margine văzură trecerea sultanului cu atâta oștire asupra Ungariei, începură a se semeți și a ieși în Țara Românească pe marginea Dunării, și prinseră a prăda și robi. 18: 5 Mihai-Vodă își strânse atunci oștile și, după sărbătoarea Sf. Mihail, purcese cu 2 mii oameni asupra turcilor. 184 Mergând prin țară, domnul întâlnește o seamă de turci pre apa Teleormanului, robind și stricând țara; el îi izbi și îi prinse pre toți vii, apoi merse de ocoli cetatea Turnul, o bătu și o arse.¹⁸³ Dup-aceea trecu Dunărea și izbi cetatea Nicopolul, în 12 noiembrie, ucise pe toți turcii ce îi stătură împotrivă, cuprinse un bulevard, cel mai însemnat, pe care îl asemănă cu pământul, și pe însăși cetățuie era să cuprinză, când află vestea nenorocitei bătălii de la Keresztes, 186 care îl în tristă foarte. Sangiacul Nicopolului, ce era închis în cetate, trimise atunci domnului stofe țesute cu aur și argint, samururi frumoase, zece cai cu harșale de argint, iată, strigând biruință. Atunci pașa Cicală, care era la ariergardă, văzând netoemeala creștinilor, îi izbi cu călărimea sa, în minutul când nemții și ungurii înfîșeau steagul crucei și dănuia în triumf Impregiurul acei bogate prade. În mai puțin de o giumătate de ceas el împinse în baltă călărimea creștină, care trecu peste pedestrime și fu și ea nimicnicită. O groază panică cuprinse armata creștină; ea se împrăștie în toate părțile, fiecare ostaș fugind încotro vedea cu ochii, fără să știe unde. Maximilian ftigi spre Casovia, Sigismund Bathori spre hotarul țării sale" (n.ed.).

argint, samururi frumoase, zece cai cu harșale de argint, rugându-l să lase de a mai bate cetatea și a nu mai întărită mânia sultanului, care, acum biruitor, se întoarce

din Ungaria și se așteaptă la Sofia. Pașa încă se făgăduia că va mijloci ca Mihai să-și aibă pacea de la turci și ca sultanul să-l recunoască pe el și fiul său de domn moștenitor al Țării Românești. Domnul căta mult mai puțin la aceste făgăduieli frumoase, cât la puterea zidurilor cetății și la vestea întoarcerii sultanului, care putea năvăli asupra-i. Se prefăcu dar că e înduplecat de sfaturile sangiaeiului, primi cererea sa și, ridicându-se de acolo, unde zăbovisse 5 zile, trecu Dunărea.¹⁸⁷ Domnul trecuse râul în țară **într-o** dimineață, la răsăritul soarelui, și, însoțit numai de 6 inși din căpetenii, apucase fără grijă înainte, urmat **într-o** lungă depărtare de 50 călăreți și, în sfârșit, mai departe încă, venea toată, oastea după rânduiala ei. Astfel mergând în cale, domnul și cu soții lui întâlniră doi turci pe care îi prinseră și aflară de la dânșii că fac parte dintr-o bandă de 500 turci, care bântuie satele aceluia județ, arzând și jefuind, și că această ceată nu e departe. Cum află aceasta, viteazul domn se repede iute cu cei 6 soți ai săi că Tre' acei cinci sute turci, îi ajunge și îi izbește furios. Spun că omorî paisprezece inși cu mâna lui, până când apucă de îi veni agiutor din oaste, de-i prinse pe toți câți scăpară de moarte. După această faptă de o semeață și de o nesocotită vitejie, eroul se duse la Târgoviște, spre a se odihni și a se bucura în pace de triumfurile sale, 188

XIX

Par intrigile și vieleniile ticăloșilor boieri ai țăm nu-l lăsa în repaus multe zile și a îngriji de treburile fâșii în cele dinți i zile ale lui dechembrie, potrivit făgăduielilor și. Învoielei făcute cu sangiacul Nicopolului, sultanul se grăbi i imite lui Mihai o deputăție de 20 inși, cu steag roșu spre semn de pace."» Boierii, dușmani ai domaiiui, se mosiramdata d-aceasta, spre a învinovăți *pe Mihai Voda* către prințul Transilvaniei, cum că ar fi hemrât a.

se trage din legătura cu dânsul și eu creștinii, spre a se lega cu turcii. Bathori, slab de minte și bănuitor, adună îndată sfetnicii săi spre a se chipzui despre ceea ce trebuie a face în aceste împregiurări, cu atât mai grele că el nu era

în stare a ataca de față pe Mihai. Acesta află bănuielele ce boierii băgaseră în capul lui Bathori și toată intriga țesută spre pierzarea lui, și îndată înștiință pe acesta că, întărit prin nevinovăția sa, el a hotărât să meargă în capitala lui să-l întâlnească numai cu o mică suită și nădăjduiește că va da de minciună pe cei ce l-au pârât și îi va arăta că e credincios giurământelor sale. Această hotărie? îndrăzneală a lui Mihai înmărmuri pe duș manii lui și ridică după inima lui Bathori toată bănuiala. 190

Mihai lăasă supt îngrijire și pază pe deputația sultanului până la întoarcerea sa. 191 Apoi, luând cu dânsul pre Mihalcea banul, Radul Buzescul și puțini alți boieri, porni în Transilvania 192 și ajunse la Belgrad în 30 ale lui dechembrie. Bathori îi trimisese înainte pe secretarul său de stat, Pangratie Sennyei, cu 40 trăsuri de paradă și o mulțime de nobili; 193 el însuși îi ieși înainte cu un sfert de leugă din oraș, lingușindu-i cât putu cu dragostea. 194 Astfel, cu cea mai mare pompă fu primit Mihai-Vodă în capitala prinților Transilvaniei. A doua zi, în cea din urmă zi a lui dechembrie, Bathori trimise o seamă de călăreți lui Mihai-Vodă, ca să-l însoțească la curtea sa. Acolo, de față cu cei mai de căpetenie domni ai țării Ardealului și cu nuncăui papei, ambii domni vorbiră ca la două ceasuri; pe urmă Mihai-Vodă fu dus cu multă cinste la casa sa, gătindu-se Bathori a-l ospăta a doua zi cu toată fala cuvenită unui asemenea domn. În ziua cea dintâi a anului nou, Mihai-Vodă se duse cu multă solenitate la biserică, pe urmă merse ia prințul Transilvaniei, care îl ospătă măreț, și la patru ceasuri se întoarse la cvartirul său. În 2 ianuarie, voievodul fu ospătat la casa cancelerului lojica, unde banchetul ținu până la 7 ceasuri seara.

În 3 ianuarie, ofițerii și pajii prințului Transilvaniei aduseră ia Mihai-Vodă, din partea lui Bathori, șase pahare mari de aur smălțuite, un ibric și un lighean de argint. Oamenii domnului fură asemenea tratați după obrazul fiecăruia. Mihai-Vodă trimise și el prințului Bathori daruri frumoase, ce sta în vreo câteva blăni de mult preț și haine bogate, o blană de samur și haine țesute cu aur, 195 ce

fură primite cu aceeași bunăvoință cu care fură trimise.

În 5 ianuarie, Mihai-Vodă merse de își luă ziua bună de la Bathori, spre a se întoarce în țară. 196 Atunci Bathori făcu cunoscut lui Mihai-Vodă: că inima lui e foarte amărâtă, căci autoritatea papei și făgăduielile ce a dat împăratului îi leagă mâinile și nu-l lasă a-și lua satisfacția și răzbunarea ce i se cuvine despre poloni; că Polonia nu numai că e hotărâtă a ține supt protecția ei pe Moldavia, dar încă voiește a o întinde și asupra Valahiei; că împăratul nu-i dă agiutoarele făgăduite în bani și oameni și astfel el se află în nevoia sau de a se ruina cu totul, sau de a face pace cu turcii; că **într-o** asemenea poziție și ostenit de atâtea griji ale puterii, a hotărât a abdica și a-și lăsa țara în stăpânirea Austriei, după tractatul încheiat cu această putere /. A... ianuarie 1595; că spre acest sfârșit pleacă la Praga spre a negocia.197 Mihai, care vru să ia parte la acele deliberații și negociații, arată lui Sigismund că dorește și el a trimite un sol la Praga. Spre acest sfârșit, lăasă lângă Bathori pe banul Mihalcea, ca să-l însoțească la Praga.198 El zise lui Sigismund și însărcină și pe solul său d-a spune împăratului Rodolf II că el va sta mijlocitor, de va voi să facă pace cu Poarta, îl va ajuta, de va voi război. Dar că în acest din urmă caz arată împăratului ca nu cumva să-l mai înceapă până nu va uni puterile tuturor prinților creștini; că atunci trebuie a izbi deodată și cu toții împreună și că astfel e sigur de biruință.199

Dup-aceea Mihai-Vodă se întoarce în Țara Românească, și Bathori, însoțit de banul Mihalcea, plecă spre Praga cu 40 trăsuri, unde ajunse în 17 februarie (1597), fiind primit și tratat cu mare fală și cinste în toată călătoria sa prin staturile Austriei.

XX

Îndată ce Mihai-Vodă se întoarce în capitala țării, asemănat cu înțelegerea ce avusese cu Bathori chemai pe ceașul turcesc ce îl aștepta, pnum de fața bteagul de pace ce îi adusese din partea sultanului și îi dete un răspuns mulțămitor, așezând astfel pace cu turcii. Această pace fu cu atât mai mult în nevoie a o primi atunci, că aflase că o

armie puternică să aduna la Sofia, gata a năvăli în Țara Românească și că acum Transilvania, ca și împărăția, nu se îndemâna a-i sta în ajutor. 200 Această pace nu era alt decât o încetare a vrăjmășii (ostilități) și n-avea niciun caracter definitiv. Astfel, supt umbra aceștii păci, Mihai căută a se pregăti pentru război. El să înțelese cu Bathori ca acesta să dobândească agiutoare de la împărat și cu pregătirile ce va face și el, să năvălească împreună în Turcia, siguri că multe popoare creștine se vor rădica la vederea stindardelor lor. Într-adevăr, Mihai, prin agenții săi, și mai cu seamă prin vestea vitejiei și a triumfurilor sale, pregătise popoarele supuse turcilor spre a scutura greul și rușinatul jug ce le apăsa. Un complot întins în toată Turcia, al cărui cap era episcopul de la Târnova, se formase. Sârbii și bulgarii să făgădui lui Mihai că, îndată ce va trece Dunărea, se vor rădica cu toții din toate părțile, vor tăia toate garnizoanele turcești, îi vor da Sofia în mână și îl vor trece Balcanul. 201 Mihai începu cu multă activitate a se găti de oaste; el începu a strânge oameni de țară la oaste și începu a chema în leafă oștiri streine, după obiceiul de atunci. 202 Din nenorocire, Ieremia-Vodă din Moldova, dușman al creștinilor și partizan al turcilor, nu numai că deschise calea tătarilor prin țara sa, dar încă se opuse la trecerea a 6 mii cazaci ce venea în slujba lui Mihai. 203 Dintr-altă parte, Sigismund Bathori câștigă numai făgăduieli mari, dar nici bani, nici oștiri de la împărat. W Astfel creștinii nu putură fi gata la vreme 205 și turcii, care nu se amăgea asupra gândurilor ostile ale lui Mihai, 200 descoperiră complotul bulgarilor, și episcopul de la Târnova, împreună cu mulți alții, fură prinși, chinuiți groaznic și tăiați în bucăți. 207 Zece mii sârbi atunci, desperați, vor să se scoale; în iunie trimit soli lui Mihai-Vodă, numindu-l cap al lor și făgăduindu-i că vor cuprinde cetatea Vasița și Cladova și că nu vor cruța nici sângele, nici viața lor pentru dânsul și pentru a scutura acel trist jug al barbarilor împilători. Mihai-Vodă le răspunse să mai aștepte câțva, până să vie o ocazie mai priincioasă, care să înlesnească mai mult izbutirea unei așa de primejdioase

întreprinderi. Deși acest plan de izbire asupra turcilor se nimicnici deocamdată, Mihai își urmă pregătirile sale. La începutul lui iulie (1597) el făcu căutare armiei sale, care era de 15 mii oameni, și dete de fiecare ostaș câte 5 talere. El mai aștepta încă 6 mii ostași silezieni, trimiși în ajutor de împărat. Tot în acea lună, Henric Lesota, un ofițer al împăratului, sosi în Târgoviște ca să plătească, în numele stăpânului său, leafă ne toată luna la patru mii aleși călăreți d-ai lui Mihai-Vodă. 208

XXI

Văzând greutățile ce întâmpină din partea aliaților săi ca să facă o expediție puternică și serioasă în contra turcilor, Mihai-Vodă se încredința că nu va izbuti nimic în contra turcilor câtă vreme nu va fi destul de tare spre a se lupta singur cu dâșii, iară a mai năzui la ajutor strein, care când nu vine, când trebuie a-l cumpăra cu jertfe scumpe, după cum i se întâmplase cu Bathori. El se încredința că o nație, spre a câștiga și a-și păstra independința, trebuie s-o puie supt ocrotirea puterii sale, iar nu a streinului, oricât de blând și dulce s-ar arăta. El căută dar care sunt elementele de putere ale patriei lui și nu-i fu cu anevoie a le găsi.

Potopul de nații barbare și furtunile veacurilor ce trecuseră peste pământul vechii Dacii, de la descălecarea lui de romani, nu-l putură deșerta de acești locuitori, care prinsese rădăcină puternică și adânc înfiptă aei. Românii se păstrară dar în toată întinderea Daciei, eu limba, eu obiceiurile străbune, cu caracterul lor național, fără a se împetrișta cu alte neamuri streine; [în Valahia și Meldova se păstrară locuitorii în cea mai mare omogenitate; în Transilvania însă, pe alocurea, se așezară, în puțin număr, săcui, sași și unguri, precum și sârbi în Banat, dar în toate locurâle majoritatea era români. Timpul viforos al veacului de mijloc împărțise pământul românesc în trei țări: Transilvania cu Banatul, Moldova și Țara Românească; dar în inimile tuturor românilor rămase neștearsă tradiția unul trai comun și dorința de a-l înființa din nou. În acele timpuri grele a năvălirii barbarilor, în două rânduri

Moldova și Țara Românească se pustiiră, locuitorii trăgându-se ia munte și în Ardeal, de unde, când barbarii deșertară locurile, ei se reîntoarseră supt domnii lor la vechile lor vetre. Dar multă vreme încă, până la 1467, domnii-Țării Românești păstrară stăpânire peste ducaturile Omlașului, Făgărașului și Rodna în Transilvania, precum și domnul Moldovei stăpâni mai multă vreme ducatul Maramureșului. Întâmplările păstrară aceste țări, Transilvania, Țara Românească și Moldova, singure, izolate, slobode, între împărăția Turcească, Ungaria și Polonia, care toate amenința cōtropirea lor. Era dar firesc lucru ca orice voievod din aceste trei țări [cel se simțea în putere să caute a le uni într-un stat și astfel a reîntemeia vechiul regat al Daciei. Dacă vedem această „idee intrând adesea în capul domnilor ungurești din Ardeal, cu atât mai mult ea trebui să intre în capul acelor mari voievozi români care se inspirară de sentimentul național și personificară individualitatea națională a românilor. Naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter mintos și ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă și mai puternică ca sentiment. Toți istoricii Veacului de mijloc se miră de puterea cu care românii își păstrează obiceiurile romane și sentimentele lor naționale, trăind în mijlocul barbarilor, fără a se amesteca cu dânșii. „Țin ei - zice Tomasi, autor contemporan al lui Mihai-Vodă - de ocară numirea de valah, nevrând a fi chemați altfel decât români, glorificându-se (lăudându-se) că să trag din romani”. 209

Mircea cel Bătrân fu cel dintâi domn român care se luptă pentru unitatea națională. Vru să cuprinză Transilvania și ațâță un război cu Sigismund, regele Ungariei, ce dote pas turcilor a intra în mijloc și silii pe Mircea, la 1393, de a se declara vasal al lui Baiazid. Apoi Mircea își întoarse armele asupra acestuia și, după ce cuprinde Moldova și o răpește de la Iuga-Vodă, reclamă moștenirea împărăție! româno-bulgare de la turci și își întinde stăpânirea până în Balcani. 210 Dar isprava acestor silinți ale marelui Mircea fu până la urmă întemeierea suzeranității turcești asupra țării.

Ștefan cel Mare al Moldovii calcă pe păsurile lui, cuprinde Țara Românească, pe care n-o poate ținea, și trage prin aceasta asupra-i furia turcilor. Apoi dobândește de la învinsul său de la Baia *, vestitul rege român al Ungariei, Matei Corvin, în proprietate Cetatea de Baltă și Ciceiu din Transilvania. Acest dar mai târziu silește pe un urmaș din osul lui, pe Petru Rareș, a se amesteca în treburile Transilvaniei și a vrei a cuprinde această țară, și cade și el jertfă aceștii ambiții naționale. Dar cu cât această idee dobânda martiri mai mari, cu cât costisea mai mult pe români, cu atâta, după caracterul lor stăruitor, ținea ei la dânsa. În zilele lui Despot-Vodă (1572) în Moldova, acest zvânturatic de geniu, trei îngeri, se zicea în popor, s-a arătat domnului în vis în dimineața Crăciunului, cu coroane de aur, prorocind că el va stăpâni curând peste Moldova, Țara Românească și Transilvania. 211 Marea idee a unității naționale era dar pe acele vremi un sentiment popular, în ochii poporului, ea era aceea ce e astăzi un drept și o datorie, singurul mijloc d-a se mântui de supt stăpânirea streinilor, d-a intra în întregimea drepturilor sale naționale și d-a le păstra nevătămate de bântuirea dușmanilor. Spre a o realiza, ce trebuia oare? O sabie românească puternică. Românii acum găsiseră aceasta. În capul Țării Românești sta un domn român tânăr, îndrăzneț, ambițios, cu minte înaltă, cu inima aprinsă spre fapte vitejești, vestit și meșter în războaie. El se inspiră de sentimentul nației, se aprinse de această idee a regenerației naționale și, cu puternica lui voință, hotărî a nu pregeta până la moarte întru îndeplinirea ei. Impregiurările politice îi fură favoritoare, I deschidea un câmp întins la îndrăznețele sale proiecte. e

— În manuscris: „Piatra” (n.ed.).

** **Într-o** primă redactare, la care autorul nu a renunțat*... im Iii t î<! lui celii mari” (n. Ecl).

Maehinațiile și intrigele de atâta vreme pregătite de curtea Austriei aduseră isprava lor. Sigismund Bathori, povățuit de duhovnicul său, iezuvitul Carilio, și de Silvio Piccolomim, amândoi vânduți Curții Austriei, fu târât spre

Praga, cum știm, unde ajunse în 17 februarie. 212 Acolo, după o primire strălucită, care era pregătită, împăratul, în numele craiului Spaniei, îi dăde ordinul Mielul de aur, ce atâta îl dorise; zădărnicia acestui prinț ușure la minte fu foarte măgulită și fu plecat a asculta aceea ce îi insufla partizanii Austriei. În conferințele ce se deschise, Bathori propuse ca, de vreme ce neputința lui fizică nu-l iartă a, avea moștenitori, voiește a se lepăda de acum de stăpânirea Transilvaniei și a o da Austriei. Împăratul, învățat de ai săi a fi viclean, se prefăcu mai întâi a să mira de această propunere și a n-o primi; dar se îmblânzi îndată și se încheie cu Bathori aceste condiții: ca împăratul să-i dea, pe viață» în schimb pentru Transilvania, ducatele Gppeln și Râtitaf - dilî Silezia; ca să-i dea încă pe tot anul o pensie de SOȚ mii scuzi de aur, plătiți la Veneția, la Roma sau la Germa; că „fiindcă are de gând a se călugări, să urmeze despărțire între el și soția lui, care va păstra titru de princesă a îrabsilvaniei; că de va intra în ordmîle bisericești, să i se dea. Fin venit în Vreo mănăstire și să mijlocească la papa spre a-l face cardinal; că, în orice vreme și caz, împăratul găi dea titru de prea-strălucit. 213 Depărtându-se de Praga, Bathori hotărî cu împăratul ziua în care acesta să trimită ambasadori la dietă, ca să primească stăpânirea Transilvaniei, după care faptă apoi, arhiduca Maximilian, fratele împăratului, să fie trimis spre a elrmui țara.214 După încheierea acestor capete, care se hotărâse a fi ținute secrete, 215 Sigismund Bathori se întoarse în Transilvania și îndată convocă staturile la Alba-Iulia pentru 17 aprilie, unde ceru cheltuieli pentru război, care i se și decretă. Dar vorba se răspândise de oarecare învoieli făcute între Sigismund și împăratul; și, deși staturile nu știa desigur feliul acelor învoieli, dar le bănuia și începură a se plânge cu oțerime că de două ori Sigismund, fără învoirea țării, se dusesse la împăratul. Toți se aduna și își împărtășea în taină temerile lor, căci nu îndrăznea a se aduna și a vorbi de față. Spăimântați fiind de pățirea nobililor din anul 1594. Își aducea aminte suăeririle ce țara pățise de la nemți în zilele lut Ferdinand

și nu se îndoia că, de va cădea iar supt jugul [lor], va păți acum și mai rău. Sigismund însă, nesocotind și dieta și drepturile țării, se purta în toate după placul lui, 216 sau mai bine după cum îi șoptea iezuviții vânduți Austriei, ce îl încungiura. După sfatul lui Carili02, 7 și a partizanilor Austriei, trimise în 27 sept. Pe Ștefan Iojica să asedieze Temișoara, dar, din pricina ploilor, fu silit a lăsa cetatea, în 17 noiembrie, și a se întoarce în Ardea12115

XXIII

Câtând însă la caracterul ușure și nestatornic a lui Sigismund, nimeni nu era sigur despre ceea ce va face până la urmă. Aci se arăta că să căiește de cele încheiate cu împăratul și declara că, de nu se vor împlini făgăduielile de ajutor ce i se făcuse, va strica toate îndatoririle sale253 - și va face pace cu turcii, aceea ce sperie atât pe curtea Austriei, încât îi trimise o solie nouă, pe episcopul de Agriea, baronul Adangelo Popel-Brun, împreună cu contele Sigismund della Torre, spre a-l liniști și a-l păstra în aplecarea către Austria.220 Aci se lăsa cu totul de urma după sfaturile vătămătoare ale iezuviților. Apoi, temându-să că unirea celor mai însemnați ai țării să nu fie o stavilă neînvinsă planului lui d-a închina țara Austriei, căuta în mintea lui. În veci tulburată, mijloacele d-a împiedica acea unire. Spre acest sfârșit scrise **într-o** zi lui Gaspar Corniș: „Iată voința mea: când voi ieși din Transilvania, tu să nu lași domnia la nimeni altul, ci **s-o** iei pe seama ta; pentru aceea le am făcut cap peste armiiile țării”. **Într-**altă zi luă deoparte pe unchiu-său Ștefan Bocskai și îi zise: „Te sfătuiesc, de îți trebuie domnia Ardealului, să nu lași să ți-o i; i oarecare român” (dând a înțelege pe Iojica). Apoi propune domnia lui Iojica chiar.

Ștefan Iojica, cancelerul Transilvaniei, era român. Meritul său singur. Îl ridicase din pulbere în cea mai înseranată slujbă a țării. D-abia intrat în vârstă bărbătească. Iojica avea minte sănătoasă, împodobită cu multă învățătură înaltă, iscusită, vioaie, ambițioasă de mărime (putere) și de fapte mari și laudate. El dobândise atâta influință asupra tânărului și fără de esperiință prinț,

încât să putea zice într-adevăr că el era adevăratul stăpân al țării. Învățătura și limbuția lui îl făcea de unea favorul și dragostea tutuler. El ajunsese **într-o** poziție înaltă, încât cei mai mari domni ai Transilvaniei privea ca o mare fericire d-a merita, cu multă închinăciune și jertfire, favorul și creditul său. 221 Astfel Sigismund puse în rivalitate pe cătetrei acești bărbați puternici și aruncă între dânșii semințele dihoniei și a vrăjmășiei. Obicinuit de demult a semăna vrajbă între curtezanii săi, în acest minut, încă mai mult, el nu să credea în siguranță decât văzând pe toți ceilalți a nu se încrede unii **într-**alții. Dar Ioșica priveghea cu luare-aminte la toate gândurile prințului. Îl încurajă în hotărârea d-a părăsi tronul, dar îi zicea a nu-l lăsa pe mâna nemților, dar a i-l da lui. El îndrăzni în public a se arăta ca candidat la tron și a căuta a dobândi voturile poporului. El zicea sau punea pe prietenii săi să zică că curagiul și cinstea lui îl făcuse a merita acest post înalt la întâmplarea abdicăției lui Sigismund. Îndrăzneala și influință ce avea în țară nimicnicise nădejile tutui or competitorilor săi. Bathori, **într-un** moment de căință, încheie eu dânsul o învoială asemenea celia ce încheiase, Ta 1594, cu Baltazar Bathori.

El pornește la Poartă un trimis secret ca să ceară să se trimiță, după obicei, lui Ioșica, întărirea domniei Transilvaniei prin steag și buzdugan. Dup-aceea, ca lucru mai sigur să izbândească, Ioșica, prin înțelegere cu Sigismund, scrise la vice-craiu de la Casovia, ca nici el, nici cezarul să nu se grăbească d-a intra sau d-a trimite comisari în Transilvania, căci nu **s-a** hotărât pân-acum nimic despre ieșirea prințului Sigismund din Transilvania și staturile țării nu vor ca Transilvania să cază în mâini streine. Aceste scrisori, trimise la Ioșica, vice-craiu le espediază îndată la împăratul, care se hotărî atunci a trimite fără pierdere de vreme în Transilvania pe arhiduca Maximilian; și până a se găti acesta de drum, numi trei comisari ai săi ca să meargă înainte să îndatoreze pe Sigismund a se ține de învoiala făcută și a le preda în mână guvernul țării. 222 Comisarii numiți era Ștefan Zuchaia,

episcop de Vacia, Frânase Nadazdi și Bartolomeu Petz, consilier de război; dar fiindcă Nadazdi își ceru iertăciune a nu primi, fiind bolnav, se numi în **locui** Nicolae Istvanfi, vice-palatin al phgariei, 223 autor mai pe urmă a mult lăudatei istorii a acelor timpuri, care ne fuse mult de folos și lui îi câștigă măguli” toarea numire de Tite-Live al Ungariei. *M*

XXIV

În vremea aceasta Mihai-Vodă; - văzând că Sigismund, de temerea turcilor, umblă să-și dea țara împăratului²²⁵ și că caută a se împăca cu turcii; ²²⁶ că împăratul însuși, desperat de o nouă și mai îngrozitoare revoltă a țăranilor» umbla a se împăciui cu turcii, speriați și ei de revolta ianicerilor, și, puțin dup-aceea, deschidea conferințe de pace la Weizen ²²⁷ - gândi și el a căuta a încheia o pace hotărâtoare cu turcii, pace ce îl va lăsa slobod a lucra la planul ce își închipuise în mintea lui. El primi bine pe Hali-Massar-Ceauș, ce veni la dânsul în vara acelui an. 1597, din partea sultanului, ce se spăimântase de pregătirile ce auzise că face Mihai-Vodă. Pricinile care silea pe sultan a face pace [erau] două: revolta ostașilor, lipsa și foametea. *M* Desele răscoale ale Ianicerilor la Constantinopol opri pe turci d-a întreprinde ceva însemnat în acest an (1597).²²⁹ Solul aduse domnului din partea sultanului scrisori și l’oliuri de făgăduieli măgulitoare, unde, cu vorbe dulci, i se arăta că sultanul nu a vrut a-i porunci, ci l-a rugat și îl roagă d-a se face prieten al său, că îi făgăduiește că tătarii nu vor mai încerca a trece prin Țara Românească, numai Mihai să se unească cu turcii împotriva creștinilor, sigur fiind că, de vor fi comandați de un general viteaz ca dânsul, turcii vor fi nebiruiți. Mihai-Vodă răspunse că primește! Kice și prieteșug cu turcii, dar că niciodată nu va lupta i dâșii împotriva creștinilor, că tot ce poate făgădui este i i (sta neutru. ²³⁰ Sultanul fu foarte vesel și de această ispravă, la care nu se așteptase, și îndată, după povața lui Ibraim-Pașa Vezirul, ²³¹ se grăbi a trimite o ambasadă mai strălucită decât toate cele trecute. Țăranii din Austria

— Călcați (foules) prin trecerea necurmată a oștilor și aruncați în desperație de garnizoane, care, supt pricinuire că nu li se plătește (li se mănâncă Ielele de capi), jefuia în toate părțile - care se rădicaseră în celălalt an, se revoltară cu totul în acest an (1597), puind în capul lor pe unul dintr-înșii numit George Bruner. Ei să plângea între altele că, fiind împovărați de biruri și reduși în robie de nobleță, nu mai era în stare a suferi aceste jefuiri și că ei nu puteau nici să muncească, nici să semene pământurile, de vreme ce îi lua mereu de la munca lor; că după ce da' stăpânilor a treia parte din toate produsele, apoi era și espuși la prada soldaților... Ei adăuga că nu stau împotriva a-plăti dăjdiile pentru războiul cu turcii, la care gata sunt să meargă însuși, însoțind pe stăpfrii lor.

Aceste plângeri nefiind ascultate, revolta se destinse cu furia răzbunării multă vreme înăbușită. Oștirea împăratului fu silită a lăsa pe turci departe, spre a îneca cu greu și c-o luptă lungă dreapta sculare a bieților țărani. 232

În 13 avgust (1097), 233 sosiră în București doi ceauși, solii sultanului, aducând pentru Mihai-Vodă și fiul său Pătrașcu, atunci în vârstă de 13 ani, un firma» de domnie pe viață - necerând decât jumătate tributul ce plătea domnii mai naiate - o lance și un buzdugan, semnele puterii, 234 și alte multe daruri de mare preț, scoase din hasnaua împărătească: douăzeci caftane țesute cu fir de aur, sabie cu teacă de aur împodobite cu pietre scumpe, un surguci lucrat cu mare măiestrie, împodobit cu briliante, rubine și mărgăritare, o coroană de diamante, cai împărătești cu barșale și frâne aurite și altele.

Mai îi primi pe soli cu mare cinste, ieșind într-o întâmpinarea lor eu multă fală și pompă domnească, căci „mult a prindea domnia”, zice un contempuran. Solii i se închină și îl salută cu vorbe dulci și cu hainele de aur împărătești l-au înveșmântat, cu sabia strălucită l-au încins și coroană însă i-au dat să poarte. Domnul făcu asemenea mare cinste solilor, îi puse a șădea lângă dânsul, porunci d-aduse caftane de-i înveșmântă, precum și alte daruri multe

le făcu; apoi, **ospătându-i** frumos și dăru**indu-i**, îi trimise înapoi. 235

Cu încheierea aceștii păci cu turcul, încheie și Walther interesanta biografie ce ne-a lăsat despre Mihai-Vodă și pleacă la Constantinopol. El petrecuse câțeva vreme în Țara Itomânească, chemat fiind a îngriji de învățătura lui Pă Irașcu, feciorul cel mare al lui Mihai, în ziua de Sf. Petre anul 1597, acest învățat bărbat dete școlerului său un compliment în versuri cu această cuprindere:

ELEGIA ÎN GENEROSAE ÎNDOLIS DN. DN. PETRI
PALATINI-DIS MOLDAWIAE TRANSALPIANE NATALEM
IPSO DIVORUM PETRI AC PAULI FESTO TARGOWISTARE
ANNO MDXCVII SCRIPTA ET EXHIBITA

*Annuus assvetum quando Natalis honorem Posceret,
et promptas ad pia festa manus:*

Flore capul viridi veteres ornare solebant.

Et dare thuricremis annua liba focis.

*Suavisonis tenues mulcebant cantibus auras,
Fundebantoue suas ore favente preces:*

Coepta juvarentur felicibus omnia fatis:

Et superum firma protegerentur ope.

Vana celebrabant devotaie. Numina genies.

Dum fuit a vero mens aliena De-o.

*Quo magis, ut solitum renoves gaudebis, honorem
Annua festa, dies dum genialis agit.*

Qua prodire tibi sub coeli contigit auram.

Inque salutiferis sumere nomen aquis.

Qua sacer expansis famulus te fovit în ulnis.

Fatidico miscens vota precesque sono.

Salve parve puer, felicibus edite stellis:

Egregia pollens indole crește puer.

*Nomine Petrus eris, constanți pectore Petrus Robote
petra animi, robore petra manus.*

*At velut ad petram valido fundamine nixam Saeva
procellosi volvitur unda maris:*

*Șic animum, quamquam divino Numine fultum Fata
fătâgabunt inferioara, scias.*

Ferrea, dante De-o, Rumpuntur vincula Petro:

Aspera tu vinces fata, jur ante De-o.

*Ergo dies dum grata redit, quam laeta Diones
Stellula purpureis reddidit orta comis:*

*Non bove mactato Christum, non thure merove Scă
pietate colas, scă sine labe fi de.*

*Bos mortale notat corpus: thus ardua cordis Vota:
sed în lipsa, gaudia, mente merum.*

Ara tibi tenero sub pectore sacra paretur.

Qua tua solemnis munera flamma cremet.

*Ac ubi thura feres pingues facientia flammis: Inque
pio fumus fulserit igne merum:*

*Poplite perge Deum curvato, animoque fideli Ad pia
sublata dona rogare mânú.*

*Tutelaque tuae vitae sortisque parentum Larga
recordatus munera, gratus ades.*

*4 c inopes releva potuque ciboque: Redemptor - Facta
SIBI, viva, talia voce refert.*

*Faustior utque dies Natalis saepe recurrat: Funde
verecundo pectore et ore preces.*

*Ut patria augescas felix virtute, gerendis Rebus, ut et
haeres Martia signa regas.*

j; îi ftom & nii supt Mihai Voevea

*Hoc generase tibi Waltheri Musa precatur Petre, det
omnipotens, qui regit astra Deus.]**

În orefața scrierii sale, Ce o tipări ia Gorlitz în anul
1599, încă trăind Mihai-Vodă, Walther spune că ea fu
tradusă de dânsul în latinește după un original - românesc,
scris de un logofăt al domnului, în luna lui iulie 1597 și
aprobat de dânsul chiar. Acest original românesc încă nu
s-a putut găsi.

— XXV

Sigur acum. Că nu va fi supărat de turci, Mihai se
dete cu totul întru înființarea planului său. În vreme ce în
Transilvania, prin înțelegere cu Iojica, lucra spre a opri pe
nemți a apuca acea țară și a o lua el în stăpânire sau
prietenul său Iojica, agenții săi în Moldova pregătea
duhurile în favorul lui. El vru încă atunci, mai nainte de

toate, a cuprinde Moldova și a-și răzbuna asupra lui Ieremia Movilă și asupra polonilor. Într-adevăr, polonii de mai de mult nu mai ascundea vrăjmășia lor către Mihai-Vodă; ei mereu lucra a-l strica când cu împăratul, când cu sultanul. Ei propuseseră în mai multe rânduri papei și împăratului că se vor învoi a da ajutor împotriva turcilor, de-i vor lăsa a goni pe Mihai și a lua stăpânirea acestor două țări române; și, văzând că propunerile lor nu sunt primite, ei frânseră fearăle lui Petru, așa vei învinge și tu, cu ajuto. Râul lui, și rele mai mari fatalități. Deci, când luceafărul dimineții, în razele-i purpurie, ți-anunță dorita aniversare, vei adora pe Crist cu pietate și în credință curată, iară nu arzând boi, profumuri și vin. Boul înanină corpul muritor, profumul dorințele inimei asuprite, vinul i incuria. Sub tânăru-ți piept, vei prepara altariul pre care să ardă solemnele tale daruri, și când vei oferi miresme ce îngrașă flacăra și vinul turnat va scăpăra în Sacrul foc, atunci cu genunchiul plecat, cu inima devotă și cu mâinile tinse în sus, roagă-te lui Dumnezeu, „nod apărământul său ție și părinților, ele la carii ai primit atâtea Ilinei aceri. Nu uita a adăpa pre cei setoși, a nutri pre cei flămânzi, i Vis!; zice că LUI însuși se fac toate acestea. Roagă-te în toată moVst. Ia ca aniversarea nașterii să-ți revină de nenumărate ori tot în D fericită. Odată pre tronul părintesc, să porți cu Onoare semnele inimarte, adăugându-ți patria și făcând-o tare și fericite prin virtuți. Airstea, generoase Petre, urează Musa lui Walther, să-ți dea atotwuii» i: <! le ce dirige toate” (n. Ed.).

se adresară cu asemenea propuneri la Poartă (sept, 1597), făgăduind că vor da tributul obicinuit al acestor țări și ajutor în contra creștinilor, 233 Ieremia-Vodă, creatură a polonilor, își dezvălise vrăjmășia către Mihai. Cum am văzut, în mai multe rânduri și domnia lui era o primejdie mare pentru Țara Românească. Moldovenii, care învățaseră a cunoaște pe Movilă și ura domnia lui asupritoare și jugul totdeauna greu pentru Moldova al influinței polonilor, se înveseliră cu inimă când le veni vești și făgăduieli de mântuire de la Mihai-Vodă, pe care îl

slăvea ca pe un viteaz și îl cinstea ca pe un erou român și de la care aștepta mântuirea nației întregi și supt steagurile căruia mulți dintr-înșii alerga spre a se lupta. Ei primiră bucuros a-și uni țara cu Țara Românească, supt cârmurirea unui așa mare domn, care le aducea aminte pe și Ștefan-Vodă, a cărui pomenire neștearsă era din inima lor. Mihai-Vodă, asigurându-se de aceste bune aplecări ale moldovenilor, începu a se pregăti în acea iarnă pentru a intra în Moldova în primăvară (1598) și înștiință pe prințul Transilvaniei că moldovenii îl doresc de stăpânitor și ca să-i stea și el într-agiutor, spre a goni pe Ieremia Movilă și a-și izbîndi asupra polonilor. K

XXVI

Dar Sigismund Bathori acum căzuse iarăși supt influința nemțească și, uitând făgăduielile și legăturile de curînd făcute cu Iojica, se hotărî a se ține mai bine de cele încheiate cu împăratul; și aflînd de sosirea comisarilor⁵ împăratului, convocă, la începutul lui aprilie, dieta la Alba-Iulia; și, ascunzându-i cu mare îngrijire planurile lui, se prefăcu a-i cere bani pentru urmarea războiului cu turcii.

5 1862, pp. 50—ol, unde aflăm și traducerea :

„Elegia la aniversarea nașterii domnului D. Petru, fiul [voievodului Țării Românești și al Moldovei], scrisă și prezentată chiar în ziua dumnezeieștilor Petru și Paul, în Tîrgoviște, anul 1597.

Cei vechi, cînd celebrau aniversarea nașterii, cu onoarea uzitată și cu festivități religioase, ornau capul cu flori și cu verdeață și ardeau sacrificiile lor în profumul altarelor, făeînd să răsune eterul de cîntece suave, recitînd urări și rugînd zeii să le vină într-ajutor și să conducă toate eele începute la bun rezultat. Vane divinități adorau pietoși gentili, mintea lor necunoscînd încă pre adevăratul Dumnezeu. Cu cît mai mult ai a te bucura Tu, reînnoind sărbătoarea zilei în care, năseîndu-te, văzuși lumina Cerului, și afundat în mîntuitoarele ape primiși numels de la servitoriul lui Dumnezeu, care ținîndu-te pre brațe, între rugăciuni-ți făcu urările de bine. Te salut, prunc fraged, născut sub o stea favoritoare ; crești mare, că ești dotat cu indole rară, Numele-ți e Petru, de la peatră, auguriu de constanță, de inimă tare și de braț robust. Vei ști însă că, precum asupra pietrei se răstoarnă furioasele unde ale mării turburate, așa și inima ta, deși tare prin speranța pusă în Dumnezeu, va fi zgduită de valurile acestei lumi. Dar, precum, voind Domnul, se

Era atunci în Transilvania, lângă prințul Bathori, un nunciu al papei, episcop de Cervice, Acesta prinsese cu cancelerul Iojica un mare prieteșug și astfel aflate toate pianui de șale. Dar, ambițios și prieten mincinos, călugărul, care ttu-și îndrepta căile decât spre mijloacele cele mai sigure d-a dobândi favorul papei, socoti că pentru aceasta va ajunge mai lesne scopului său prin împărat, 11 <: îl privi Iojica. Se hotărî dar a trăda prieteșugul și în

I ivderea lui Iojica și, ieșind la Turda înaintea comisarilor împărătești, le spuse că Iojica umblă prin toate mijloacele i dobândi tronul și a nu lăsa pe nemți a stăpâni țara; că el, prin influință și făgăduieli, a tras în parte mulți din deputații dietei și că, prin îndemnurile lui, dieta nu voiește îi recunoaște de bune învoielile făcute între Sigismund și cezarul, fără știrea ei. Deputații, auzind acestea, își urmară drumul către Alba-Iulia, unde Sigismund îi primi cu cinste și le dete bună făgăduială că își va ține cuvântul către împărat. În conferința ce avu Sigismund cu deputații, față fiind și Bocskai, se chipzuiră despre mijloacele il-a sili pe deputații îndărătnici a primi învoirea făcută; hotărâră a dobândi de la dânșii prin spaimă aceea ce nu credeau că pot dobândi cu voie. Se învoiră dar a izbi o lovitură puternică, jertfind vreunul din cei mai puternici magnați, spre a îngrozi pe ceilalți. Jertfa aleasă chiar> de Sigismund fu sârmanul Iojica. Inima dușmană de ungur să dete pe față prin această alegere. Sigismund luă cuvântul și arată că Iojica merită pedeapsa etc. (după Istvanfi).

Inima lui Iojica se umplu de grijă când văzu sosirea Neașteptată a comisarilor împăratului, de la care nici un bine nu putea aștepta. A doua zi des-de-dimineată, plin de acel neastâmpăr, presimțire a unei nenorociri ce ne amenință, Iojica, sau spre a se liniști și a se gândi de scăparea sa, sau spre a se chipzui despre trebile ce era să se trateze în dietă, încalecă pe un cal ce îi dăruise de curând Sigismund și vru în iasă din oraș, însoțit numai de vreo câteva din slugile sale. Pe când trecea pe poarta-și George, calul său, împiedicându-se de pod, ce era stricat,

căzu astfel încât p-aci era să sfarme capul lui Iojica. Dar acesta, nespăimântându-se. Se urcă îndată pe cal și înaintă. Câtva în câmpk>; apoi același neastâmpăr îl întoarse în oraș.

Dar pâna nu sosi el, Sigismund. În vreme ce staturile, după obicei, merse în biserica cea mare spre a ține seanta lor!<. trimise poruncă, d-a se aduna la palat. Deputații ascu fără de porunca-prințului și. Fără a bănui nimic, intră în palat. În vremea aceasta Iojica sosind, intră și ei cu dâșii. Dar îndată văzură că ieșirea li să închide de pretorien. Îndată intră în sală comisarii împăratului, care, „arătând adunării cărțile de îputernicire ce avea de la împărat, espuseră prin grai misia lor, zicând că au venit ca să puie în lucrare tractatul încheiat între Sigismund cu împăratul și că acum rămâne ca staturile să întărească prin jurământ această învoire. Sigismund intră și el atunci în sale adunării și mărturisi că a făcut cu împăratul schimbul Transilvaniei pentru ducaturile Ratibor și Oppeln, Pentru aceea poruncește staturilor ca să asculte, căci de nu, are la poartă lictori ca să pedepsească neascultarea lor.

XXVII

Îndată ce prințul sfârși cuvântul său, comisarii împărătești scoaseră scrisorile trimise de Iojica la vice-craiu de la Casovia, de care am pomenit înapoi, și le arată adunării, zicând că e de tânguit că între magnații Transilvaniei se află unul care să îndrăznească, prin machinațiile sale tulburătoare, a ruina alianța și învoielile încheiate de atâta vreme între cezarul și Sigismund și a băga vrăjmășia între dâșii.

Auzind acestea, Bathori vru să depărteze dasupra-i bănuiala de nestatornicia sa și, cu o mârșavă viclenie, descarcă toată vina pe Iojica, zicând că aceste scrisori nu sunt prin știrea lui, că Iojica este autor acestor machinații și aceștii conspirații ascunse, dușman al cezarului și al republicii, că are comunicații secrete cu Mihai-Vodă și că el nu poate suferi ca o asemenea crimă să rămâie nepedepsită. 288 Apoi porunci lui Ștefan Bocskai de

arestui chiar în adunare pe bietul Iojica, ce rămăsese înmărmurit văzând și auzind o asemenea nerușinoasă trădare. El fu dat în paza lui Ștefan Lazăr, cel întâi căpitan al pedestrașilor palatului, care îl puse în fiare 239 și îl duse în temniță.²⁴⁰ Căderea unin așa însemnat om, favoritul pân-atunci al prințului, și fără martori și judecată, produse efectul care se aștepta de uneltitori. Spaima intră în inimile tuturor, încât priviră înmărmuriți și în tăcere această priveriște.²⁴¹ Spre a insufla și mai mare groază în inimile deputaților, Sigismund puse de arestui pe un ostaș ce Lsel deosebise foarte mult atât în război cât și în pace, anume Torna, supt pricinuire că i s-a spus de niște pârători cum că el ar fi vorbit oarece despre împilarea libertății; apoi, spre noapte, fără judecată, puse de-l spânzură în vileag.³⁴²

„Toate aceste fărădelegi - zice un istoric ungur - insuflă tuturor o mare durere și se văitau încet, zicând că niște oameni. Liberi, care, după vechiul decret al strămoșilor lor și după legile patriei, nu se putea nimeni atinge de persoana lor, nu să cădea a fi pedepsiți astfel după caprițul unui om, cu spânzurătoare și cu tăiere de cap, fără pricină și fără să li se lase un minut ca să cunoască învinovățirea ce li se aducea; că, dacă e un lucru groaznic și criminal d-a omori pentru orice pricină un om care n-a fost cercetat, nici învinovățit, nici osândit, era tot asemenea nedrept a-l arunca în temniță. Dar aceste plângeri zadarnice erau; nimeni nu îndrăznea a vorbi în public pentru legile patriei, știind foarte bine că, îndată ce o vorbă liberă va ieși din gura lui, vor trimite lațuri, securi, lictori și călăi, ca să-l omoare”. „i:

XXVIII

Sigismund publică atunci un decret prin care îndatori pe tot proprietarul de un domen dăruit de slănini re sau cumpărat, cum și pe tot proprietarul de un oficiu municipal, a jura credință lui Rodolf, împăratul, craiul Ungariei, adăugând că cel ce nu va primi aceasta se va privi ca unul ce a băgat sabie și foc în țara sa și va fi pedepsit cu moarte și confiscăție.²⁴⁴ Acest amenințător

decret fu primit de toți **într-o** adâncă și tristă tăcere; nimeni nu murmură, nimeni nu arată că se învoiește.

În sfârșit, deputații îndrăzniră a face o încercare fricoasă. Ei trimiseră la Sigismund pe Frâneisc Theke, unui din cei [mai] însemnați nobili, spre a-l ruga în numele tuturor d-a nu părăsi țara **într-un** asemenea minut, d-a cumpăni cu minte coaptă hotărârea ce va lua, d-a nu se lăsa în asemenea însemnate lucruri a fi povățuit de capriciu, dar.

de judecată; că, dacă în orice, lucru semeția și graba sunt ele» ăla sunt mai primejdioase decât oricât când se amestecă cu primejdia patriei; că, de i **s-a** unt atâta-cu nația și poporul, încât voiește, fără ca nimeni să **i-o** ceară, să-și lase dregătoria sa, cel puțin să lase nevătămată și curată libertatea de care totdeauna țara **s-a** bucurat, d-a-și alege prinți, și să păstreze neclintit drepturile țării de la Sf. Andrei, regele Ungariei, pe care a jurat el cu toți ceilalți prinți și. Nobili a le păzi. Bathori răspunde necăjit la această solie:

— „că el nu. Vrea a umbla după placul altora, ci după al său! i. Ouând. Francisc Theke acest răspuns la deputați, aceștia, desperați și îngroziți de ceea ce pățise Iojica, nu mai îndrăzniră a sta împotrivă și, plecându-se împregiurărilor, se hotărâră a asculta nedreapta poruncă a prințului și a consuma astfel, prin învoirea lor, mișeleasca trădare de țară a lui Bathori. Senatorii mai întâi, apoi cei mari și ceilalți deputați ai staturilor făcură jurământ lui Rodolf, mai mult am gură decât din inimă.

Dup-aceea comisarii împăratului, în numele lui, jurară paza drepturilor Transilvaniei. Esemplare ale jurămintelor deputaților și copia învoiei între Sigismund și cezarul **s-au** pus în păstrare la Sibiiu și un exemplar de jurământul transilvănenilor să trimise împăratului.²⁴⁵ **într-**acest chip Transilvania fu trădată Austriei.

XXIX

Magnații și nobilii caută atunci să capete, o răsplată a laș etății lor. Ei trimiseră la Sigismund pe Francisc Theke șx pe Albert Liâveg, jude din Sibiiu, ca să-l roage să scoată

din temniță pe Iojica, un om așa de însemnat și care să rodea cu cele mai dintâi familii, chiar și cu a prințului; că de a făcut vreo crimă „să fie judecat în calea legii, și că Sigismund nu se cade să risipească așa, de pe față, libertatea nobililor, și adăugând că ei stau gata a chezașui pentru Iojica la aceste Sigismund răspunse că Iojica acum. E în puterea. Comisarilor împărătești, cărora el a dat țara și puterea d-a face dreptate. 846

Chiar în noaptea aceea, târziu, Cristofor Keresztun-porunci să scoată pe Iojica din casa unde era arestuit. Acesta, urcându-se în trăsură, față cu Eustafie Guylasi, zise; „*Iată prețul prieteniei crailor!*” Atunci Kereszturi îl dete în mâna lui Bartholomeu Petz, care se întorcea la împăratul. Acesta îl duse în închisoare la Szathmar. Toată averea lui Iojica fu confiscată. Se găsi la dânsul niște cupe de argint „pe care Iojica pusese de săpase aceste cuvinte, presimțire a sorții ce îl aștepta: „Tu nu m-ai înălțat atâta. Dumnezeu meu, decât ca să mă faci să cad de mai sus”.

XXX

Predarea Ardealului de Sigismund în mâna Austriei fu peste voia [nu] numai a locuitorilor din țară, ci încă „și-a acelor ce se afla espatriati. Știm că între aceștia era și cardinalul Andrei Bathori, care petrecea în Polonia, El se credea firește chemat a moșteni tronul după Sigismund și află cu părere de rău că acesta, după ce l-a prigonit, l-a izgonit din țară și i-a răpit averea, acum îi răpește șinădejdea ce avea d-a se urca într-o zi pe tronul Ardealului. El scrise o scrisoare lui Sigismund care, firește, avu puțin efect; apoi îndrăzni să intre să facă vreo mișcare, dar, găsind pe nemți întemeiați, se văzu silit a ieși îndată; 247 alergă în grabă lângă regele Poloniei și, știind că împăratul nemțesc era să dea Ardealul în stăpânirea arhiducii Maximilian, ce păstra încă titru de rege al Poloniei - se sili cu aceasta cât putu spre a întărită pe craiul Poloniei asupra împăratului și a frăține-său. „Nu e destul - îi zise el - pentru casa Austriei, care crede că tot îi este iertat, d-a «ălea toate tractatele și d-a vrea să uzurpeze toate coroanele; ea întrebuințează astăzi nu

puterea, ci șirătenia și înșălătoria cea mai meșteșugită, spre, a despuia pe niște prinț? vecini, aliații Poloniei: Ambiția ei e pricina că astăzi toată Ungaria geme sub jugul psgânilor; astfel va ajunge și Transilvania, de nu se Vor grăbi a lua armele spre a înfrâna dorințele ambițioase ale unei familii a căni lăcomie n-are margini”.

Nunciul papei, ce se afla atunci la curtea Vienei, aflând de proiectele cardinalului, povățui pe curtea Austriei ca arhiduca Maximilian să lepede titru ce încă purta de crai ai Poloniei, ca prin această satisfacție data polonilor să-i îndatoreze a nu lăsa pe cardinalul Bathori a face tulburări în Ungaria, 248 Dar craiul Poloniei nu sta atunci a sprijini pretențiile cardinalului Andrei. El să gătea pentru nesocotită și nenorocita expediție ce făcu în anul acela în Sveția. E știut că, moștenind după moartea tatălui său crăia Sveția, el nemulțărnișe poporul aceștii țări, vrând, după sfaturile cele rele ale iezuviților, să silească pe acest popor protestant a primi legea catolică. Țara atunci se răseulă, puind în capul guvernului pe Carol, ducă de Sudermania, unchiul craiului Sigismund.

XXXI

Pân-a nu se depărta din Transilvania, Sigismund Bathori trimise c-o ambasadă solenelă pe Sarmasagi la Mihai-Vodă în Țara Românească, despre care aflase că s-a tulburat foarte primind vestea abdicării sale în favorul împăratului. El îi trimise scrisori în care îi scria că ar fi vrut a-i trimite pe Bocskai, dar, fiindcă comisarii cezarului sunt acelea, el are trebuință de dânsul și pentru aceea îi trimise în loc pe Sarmasagi, ca pe cel mai credincios al casei sale pe care ar fi putut trimite, și că dorește ca Mihai să aibă toată încrederea într-însul. Afară din aceste scrisori, prin zisul deputat făcu cunoscut lui Mihai-Vodă că el nu voiește a lăsa Transilvania fără nădejde de a se mai întoarce, dar că crede că prezența sa poate ațâța pe prinții creștinia lua armele în contra turcilor toți împreună și deodată; că crede că, fiind de față, mult mai bine va putea înlesni toate pregătirile de bani și armii și câte trebuie la război, decât lucrând prin deputați; iar dacă nu va izbuti a

atâta (a împinge), a arma pe creștini asupra turcilor, cum dorește, va lucra atunci a așeza o pace generală între toți creștinii și barbarii, pace care. După asigurarea lui, va cuprinde și pe Țara Românească, Tot atunci răspunse la cererea ce

MUiai-Vodă îi făcuse mai nainte d-a-l ajuta spre a cuprinde Moldova, că îl povățuiește să stea liniștit, căci atât papa, cât și împăratul sunt hotărâți a opri orice război între munteni, moldoveni și poloni, intrând în mijloc spre a-i împăciui la nevoie.

Iluziile de care să hrănea sau le arată numai Bathori era cu totul copilărești. Depărtat de tron, putea el oare avea mai multă influință în Europa decât când era pe tron, strălucind de slava biruințelor sale? Stavila care oprea legătura creștină d-a izbuti era temerea tuturor stăpânirilor Europei despre ambiția și mărimea casei Austriei. Popoarele Europei nu voia a-și vărsa sângele, banii și sudoarea lor pentru un război al cărui câștig era să fie pentru Austria. De atunci asistența Turciei se privea ca necesarie echilibrului european, ca **b** stavilă naturală ambiției Austriei, precum aceasta era o stavilă ambiției Turciei. Iată pricina pentru care Polonia, Franca și Anglia nu num, ai că nu voia a intra în legătură în contra turcilor, ba încă ajutară pe aceștia, căutând a le dobândi pacea când îi văzu căzuți în grea nevoie. Chipul cu care Austria luă în mână Transilvania și abdicarea prin înșălare a lui Bathori mai mări în Europa dreptele temeri despre nesățioasa ambiție a curții Austriei.

XXXII

Într-aceea, Sigismund se găti a pleca spre Silezia. Ei nu luă pe soția lui cu dânsul, de care hotărâse a se despărți, ci o lăsă ca să cârmuiască tronul împreună cu comisarii împăratului. În 17 mai, el ajunsese la Zaurin, care, din neîngrijirea turcilor, de curând căzuse prin apucare fără de veste în mâna oștii împăratului. Arhiduca Matei veni acolo a doua zi să-l întâlnească pe Bathori cu un cortegiu pompos. După o șădere de trei zile, în care nemții se siliră cât putură să facă pe Bathori a-și petrece prin

turnire (tournois)

I alte petreceri, se duseră ambii la Viena și apoi la Breslau, și în toate locurile fură primiți cu cea mai mare cinste, după poruncile **într-**adins ale împăratului.²⁴⁹ Pe la sfârși. Ul lui iunie, Sigismund se duse la Qppeln și Ratibor, unde ambasadorii împăratului îl instalară în noul său stătuț, 2 Se Petrecerea lui Bathori în Austria produse un entuziasm pregătit și ațâțat de curte, care ținea a-și acoperi mașinațiile cu care îl» despuise de tron. Austrieii urcară până în slava cerului această lepădare mărinimoasă a lui Sigismund de un tron întărit prin atâtea izbânzi slăvite. Triumful lui Bathori asupra lui însuși, zicea ei, este. Mai presus de biruințele ce pân-atunci strălucise viața sa. Toate sitele se întrecură spre a consfinți memoria acestui eveniment. Vestitul Sadeler, zugrav împărătesc, din porunca **h.** D Rodolf, făcu portretul prințului și îl împodobi cu figuri alegorice privitoare la abdicarea lui. Se vedea o ancoră de care să ținea, trfii coroane cu această deviză:

*Scio cui credm*⁶

Aceste coroane arăta Transilvania, Moldova și Valahia, pe care Bathori le dăduse împăratului, p-aceste două numai *cu* numele; dedesubtul portretului se săpă aceste versuri: (*Magnus es, ingeți cum Marte tot agmina fundis Barbara, et aeqmta est, tune, tua fama Coslo;*

Ai maior dum te superas, tuaque omnia tecum.

Sacrați subdis Caesaris Imperio;

Maxirhusf et vere surges virtutibus cum.

*Et tua perpetuus facta ihoquetur Honor.*⁷

6 Știu în cine nîam încrezut (n. ed.).

7 Băleeseu indicase doar : „Vezi în textul notelor”. Completarea ne aparține, versurile redîndulată și traducerea versurilor :

„Mare ești cînd în crîncenă luptă împr.ăștii atîtea armate Barbare,’ și atunci faima ta se ridică pînă la cer;

Dar si mai mare cînd ie întreci pe tine însuși și împreună cu tine

se după o gravură de Aegidius Sadeler, aflată în Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei.

pe toate ale ta].e

Le supui stăpîni! ii sfințitului împărat; vs foarte mnre cu-adevărat te vei

În țările streine mai întâi nimeni nu vrei a crede* lepădarea lui Sigismund¹ de tron. Oamenii ambițioși se mira rum să-și lepede el astfel țara și tronul. Toți oamenii cu minte nu să puteau domin cum el, domn stăpânitor. Să râvnească după o pălărie de cardinal. Abdicarea lui li să părea un amestec de mărimă și slăbiciune, mai mult un caprițiu decât o faptă cumpănită și serioasă, 251 Din aceasta să putea lesne bănuși că; mâine poate, acest om ușure, ascultător la alt caprițiu sau la alte inspirații contrarii, se va căi și va lucra cu totul în contra faptei de acum.

XXXIII

Vestea prefacerilor din Transilvania și ambasada lui Sarmasagi tulbură foarte pe Mihai-Vodă. Singur, izolat, țință a vrăjmășiei turcilor, polonilor, care tocmai atunci înnoiră pacea cu turcii, a tătarilor și a lui Ieremia Movilă, lipsit de bani și mijloace d-a ține o oștire mare în picioare spre a se apăra în contra atâtor dușmani puternici, pân-aci el își răzimase spatele și armele de Transilvania. Frm aceea numa că această țară pică supt stăpânirea Austriei, Mihai-Vodă cu țara trebui totodată să cază supt influin ța aceștii împărății; chiar și dacă Sigismund nu ar fi tratat pentru Valahia, lăsând drepturile protectuitoare dobândite de dânsul Austriei, Mihai putea tare lesne a nesocoti aceasta dare, ce n-avea nimic serios, de vreme ce vitejiile lui Mutai rupsesse tractatul de la mai 1595. Dar putea el oare, aflândușă încungiurat de atâți dușmani, sigur că turcii caută prilej a reîncepe războiul, a se strica acum cu Austria? El văzu că proiectul său asupra Transilvaniei se nimicnici, că nădejdea sa cea iubită de a cuprinde Moldova trebuia amânată deocamdată. Începu să creadă că, alăturându-se pe lângă împărăția Austriei, va putea. Izbuti a face pe aceasta! înțelege importanța d-a organiza și d-a întemeia un stat român mare și puternic supt protectoratul ei și care să fie sabia și bulevardul ei și a creștinătății în contra Orientalui. Credea însă mai. Mult într-însul. El nu părăsi proiectele lui, ci amână numai îndeplinirea lor...

înălța prin vitejia ta givrie veșnică ra p"eas!âvi faptele tale." n. ed.).

Spre a arăta bunăvoința sa către împărat, se grăbi a trimite către comisarii împărătești în Ardeal doi soli, pe Elie Cacucin, săcui, și pe Petre Oermeny, ca să le zică că, după plecarea lui Sigismund, el nu știe ce să facă și în cine să se rezeme, neavând bani de ajuns spre a plăti oștirea trebuincioasă spre război; că neștiind ce au de gând cezarul și comisarii, trimise să-i întrebe de-i pot trimite bani acum, sau de se îndatorează a plăti mai pe urmă banii ce el va lua împrumut, zălogind averea lui; că, spre a se înțelege de toate aceste, **s**-ar fi dus însuși la dâșii, dar că **n**-a putut, fiindcă își scrântise un umăr la vânătoare, căzând după cal.

Comisarii gândiră că cu orice preț trebuie a ține în partea Austriei pe acest îndrăzneț și întreprinzător războinic și a nu-l supăra și a-l sili să treacă la dușman, și îi răspunse să aibă puțină răbdare și să fie sigur că toate se vor încheia după dorințele sale; că despre toate aceste ei se vor înțelege prin oameni aleși sau însuși vor veni la dânsul; că îndată ce prințul Maximilian, ce se așteaptă, va să vie, nu va uita nimic din cele de trebuință spre a-l apăra și întări în puteri, ci încă îi va trimite cinstiri (**demnități**) mari, care vor crește și înălța slava lui. Mihai-Vodă așteptă câțava vreme, dar văzând că arhiduca Maximilian nu mai sosește, trimise o nouă solie, pe spătarul Radu și logofătul Miriște, ca să arate comisarilor că el nu mai poate aștepta și cere un răspuns hotărât. Ambii comisari împărătești, episcopul de Veitzen și Istvanfi, ținând sfat cu unii din cei mai însemnați ai Transilvaniei și lăsând oameni aleși spre a purta trebile Transilvaniei în lipsa lor, plecară însuși spre a veni la Mihai-Vodă în Țara Românească, luând cu sine pe Gaspar Corniș și Pangratie Sennyei, cunoscuți bine ai lui Mihai din deosebite ambasade ce avură la dânsul. Luând pe la Sibiiu și Brașov, ei trecură munții pe la Rucăr și ajunseră la Târgoviște peste șase zile după plecarea lor din Alba-Iulia. Mihai-Vodă, aflându-să tot bolnav, trimise înaintea lor pe fiul său Pătrașcu cu mai mult de trei mii soldați și îi aduse cu mare cinste în Târgoviște. După ce* conferințele se prelungiră trei zile, se încheie un tractat eu

cuprinderea următoare: 252

„Mihai, voievodul Țării Românești și sfetnicul maiestlății sale împărătești și crăiești etc., din preună cu Eftimie, mitropolitul Târgoviștei, vornicul Dumitru, banul Mihalcea, clucerul Radu, logofătul Teodor, vistierul Andronachi, spătarul Negru, logofătul Miriște, banul Calotă, sfetnicii lui și reprezentanți ai Țării Românești, sunt hotărâți să-și unească țara lor cu coroana Ungariei. Spre acest sfârșit, înfe Jegându-se cu vrednicul de cinste Ștefan Szuhay, episcop de Veitzen, prefect al camerei ungurești de la Presburg, și [cu] prea strălucitul Nicolae Istvanfi de Kisasazonfalva, propalatinul regatului Ungariei și căpitan al cetății Oedenburgul, legați plenipotențieri și comisari împărătești în Transilvania și Țara Românească, au încheiat cele următoare:

1. împăratul să îndatorează a da leafă la 5 mii soldați d-ai lui Mihai; cât pentru alți 5 mii oameni, călărime și pedestrime, ce cere Mihai, comisarii să se silească a face ca împăratul sau a-i trimite oaste, sau a le da leafă pentru ținerea și armarea lor, însă vara leafa întreagă, iar iarna pe jumătate. Afară d-aceasta, având Mihai nevoie absolută de un mai mare agiutor, împăratul, sau, în numele lui, arhiduca Maximilian, se îndatorează a-i veni în agiutor cu oștitg Ardealului și din alte părți. Asemenea și Mihai se îndatorează d-a se sili d-a împinge mereu pe turci din partea locului și a merge în agiutorul Transilvaniei și a părților vecine ale Ungariei, când nevoia o va porunci.

2. Mihai și fiul său Pătrașcu și toți următorii lor în linie bărbătească să stăpânească Țara Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, ca vasali ai împăratului, fără a plăti vreun alt tribut decât să dea în tot anul la împărăție un dar de cinste, după voia și alegerea sa.

Moșiile cumpărate de Mihai și fiul său cu banii lor să fi ale lor și să aibă voie d-a face cu dânsle ce le va plăcea.

3. Întâmplându-se ca Mihai și Pătrașcu să moară fără moștenitori, măria sa împăratul să aibă a întări pe domnul o s-o va alege prin învoirea obștească a boierilor,

staturilor și rândurilor țării.

Maria sa va da domnului, oricare va fi, în Ungaria sau în Transilvania, o cetate cu venituri îndestule spre ținerea lui.

4... Făcătorii de rele și dezertorii ce din Țara Românească trec în Transilvania și Ungaria să se poată prinde și aduce înapoi.

5. Neguțătorii din Țara Românească vor avea slobod comereiu cu Transilvania, fără însă a vătăma privilegiurile cetăților slobode din această țară. În Țara Românească negoțul va fi slobod, plătind taxa hotărâtă.

6. Religia și biserica română să fie slobode, ocrotite și neatrinse de nimeni.

7. Muncii și ambasadorii ce domnul țării va trimite la împăratul sau la arhiduca Maximilian să aibă îndată audiință și să fie tratați după cum cere cuviința.

Acest tractat să încheie în 9 iunie 1598, în biserică. Sf. Nicolae din Târgoviște". 253

XXXV

În aceeași zi (9 iunie), înainte de încheierea tractatului, Mihai-Vodă, în aceeași biserică a Sfântului Nicolae, depuse jurământul de credință lui Rodolf al III-lea] și urmașilor lui și după dânsul jură mitropolitul Eftimle și toți boierii.

Pân-a nu pleca din Țara Românească, comisarii deteră domnului prețul de 17.500 florinți de Ungaria pentru pregătirile de război; zece mii florinți îi plătiră în monedă, și pentru ceilalți șapte mii Mihai-Vodă primi un inel cu un mare diamant și alte treizeci, și șase diamante mai. Mici.234

Acest tractat a fost mult lăudat de unii din istorici. Țara Românească singură, zis-au ei, nu putea a-și păstra neatârhnarea ei; cum putea dar face mai bine decât a se închina Austriei, cu asemenea favoritoare condiții? Alăturându-se de Austria, românii din Țara Românească se alătura deodată și de atâția români, frați ai lor din Transilvania, Banat și părțile orientale ale Ungariei. Moldovenii încă n-ar fi întârziat a se lipi de Austria cu

aceleași condiții ca muntenii Prin lipirea cu Austria, românii înceta d-a face parte din Orientul barbar și se unea cu Apusul luminat și astfel sporea iute și ei în calea civilizației. Încet cu încet, împregiurările ajutând, românii, supt ocrotirea Austriei, se întărea și, dobândind unitatea națională, dobânda puțința d-a câștiga cu vremea neatârhnarea lor și intra în toate drepturile naturale ale națiilor.

Toate aceste considerații sunt frumoase și ar fi fost adevărate, dacă din norocire sinceritatea **s**-ar putea afla vreodată în învoirile făcute între o parte slabă și alta mai puternică, totdauna plecată a abuza de puterea și prolecția ei; dacă firea împărățiilor, care sunt niște adunături de staturi și nații fără nicio asemănare și legătura între [ele], strânse și ținute laolaltă **într**-un stat numai prin silă, **s**-ar putea învoi cu ideea naționalității și a independinții națiilor. Austria dar ar fi abuzat de protecția ei, aceea ce ar fi silit pe români a se arunca din nou în brațele turcilor spre a scăpa de nemți, după cum făcuseră în vremea lui Mircea, spre a scăpa de unguri. Apoi, chinuiți și de turci, ar fi agiuns firește acolo unde au agiuns, a se arunca în brațele muscalilor, spre a scăpa de turci, pentru ca un veac după aceea să se arunce în brațele turcilor spre a scăpa de protectoratul împilător al muscalilor. Oscilații nenorocite, dar neapărate când un mic stat se află între altele mai mari și smâțit de dânsule, Asta este soarta nenorocită a națiilor care se bizuiesc în streini, iar nu în ele însăși; astfel a fost și va fi soarta țărilor române, câtă vreme nu se vor împuternici prin unitatea națională. (Că streinul e totdauna vătămător unei nații și că facerile lui de bine chiar sunt rele mari.)

În acest tractat vedem că Mihai-Vodă ținti încă a face tronul ereditar și a întemeia o dinastie. Mulți din voievozii noștri cei mari, înainte și în urma lui Mihai-Vodă, visară ereditate și, prin**tr**-o fatalitate minunată, acest vis făcu să se stingă cu sunet moștenirea lor. Mircea cel Bătrân visă ereditate și, pân-a nu muri. Avu durere să vază pe numeroșii săi fii legiuți și bastarzi a sfâșia țara prin! în

manuscris: „nenorocirile” (n, eduji.

pretențiile lor la tronul de [la] care tatăl lor îi gonea. Neagoe Basarab visă ereditate și pretenția fiului său d-a domni răsculă țara și o aruncă în niște războaie civile și o anarhie grozavă, care dește prilej turcilor a face țara pașalâc; și ar fi perit, dacă din norocire țara nu își alegea domn pe Radul de la Afumați, care o mântui, iar fiul lui Neagoe-Vodă muri pribeag și în ticăloșie la Constantinopol. Mihai-Vodă visă ereditate și fiul său muri pribeag în pământ strein, fără a-și mai vedea țara după moartea tătâne-său. Șerban Cantacuzino visă ereditate și bău otrava vărsată de chiar rudele sale de aproape, iar fiul său rățaci izgonit în țară streină. Brâncoveanu-Vodă visă ereditate și, pân-a nu muri, văzu capetele a eltepatru fii ai săi rostogolindu-se la picioarele sale, tăiate de sabie turcească. Pretenție nebună, într-adevăr, d-a întemeia stabilitatea unei dinastii într-un pământ ce se mișcă și se cufundă în mijlocul furtunurilor dese ce de dinafară îl cutreieră, în mijlocul unor oameni ce lesne se prefac și se schimbă. Moldovenii începură statul lor prin ereditatea domniei, dar îndată caracterul nestatornic al poporului îl aduse a face domnia alegătoare. La un popor de un caracter schimbător și nestatornic trebuie instituții în analogie cu caracterul său, care să reguleze această nestatornicie, fără a pretinde a o înăbuși. Un asemenea popor are trebuință de instituții libere, alegătoare, republicane.

XXXVI

Cuprinderea Transilvaniei de austrieci și tractatul lui Mihai cu dâșii supără foarte pe turci și îi hotărî a nu suferi aceasta și a să oști din nou asupra Transilvaniei și a Țării Românești, până se afla încă în amețeala acelor prefaceri de stăpânire. Satârgi-Mehemet-Pașa, al doilea vizir, ce se afla în Ungaria, primi poruncă a intra în Transilvania, și pașii după marginea Dunării trebuiră a-și împreună puterile spre a năvăli în Țara Românească. Mihai, împuternicit prin agiutorul ce luase de la comisarii împăratului, se pregătea acum a face o nouă campanie cu

turcii, când o întâmplare neprevăzută de nimeni curmă proiectele sale, aruncă Ungaria, Transilvania și Valahia în valuri noi și în sfârșit deschise calea dorinței inimei sale.

În palatul din Ratibor, în Silezia, Bathori, în loc de acea liniște filosofică de care își făcuse o icoană așa de încântătoare, găsi neplăcuta uniformitate a unei vieți fără lucru și urâtul stăpâni inima sa.

Ca toți domnitorii care de bunăvoie se pogorâse după tron, el se hotărâse a o face stăpânit fiind de ambiția de a minuna lumea prin disprețul măririlor omenești și printr-o faptă neobicinuită. Dar, deodată ce ast minut trecu, începu a dori după tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viață molatică, fără trebi dinlăuntru -, fără griji dinafară, i se făcu dor de larma taberelor și de acel cort deschis în care aerul bătea în toate părțile. Fiindcă din puterea și gloria militară nu prețuise decât vanitatea lor, trufia lui suferea, căci n-are cui da destule porunci și inima lui ofta după războaie, care hrăneau dragostea d-a auzi pe toți slăvind numele lui. 253 El începu a blestema, acum în zadar și târziu, pe acei ce îl sfătuiră l-această lepădare după ti on, rușinoasă și pricinuitoare de atâtea nenorociri. Și, cu aceeași ușurință cu care veni în Ratibor, gândi să se întoarcă în Ardeal. 256 însă mai întâi ispiti dacă duhurile în Transilvania îi sunt spre favor și adresă o scrisoare unchiului său, Ștefan Bocskai, printr-un trimis într-adins, espuindu-i ca un copil urâtul ce îl cuprinsese și rugându-l, prin jurămintе, ca să lucreze pentru dânsul, să poată scăpa din acel grozav esiliu. 257 în Transilvania, eirmuirea comisarilor împăratului și oarecare prefaceri ce ei încercară a face nemulțumise pe acei aspri magnați unguri, care de atâtea vreme învățase a urî pe nemți. El era atunci foarte îngrijați de amenințările turcilor din Banat de a năvăli fără veste asupra-le, fără a fi gata de împotrivire. De vreme ce Maximilian arhiduca era hotărât a lua stăpânirea Transilvaniei, magnații trimiseră la dânsul să-l roage a veni cât mai în grabă cu oaste, ca să ia guvernul țării și s-o apere de dușman. Dar Maximilian, încurcat în războiul cu

Ungaria, da zi de zi și nici el nu venea. Nici oaste nu trimitea. Locuitorii transilvăneni, în griji ați, începuseră a cârti asupra împăratului, zicând că nu-și împlinește făgăduielile făcute când i **s-a** închinat Transilvania, Bocskai cârtea mai mult decât toți, pără**ndu**-i rău că, **[p**rintz abdicarea nepotului său, Bathori, pierduse toată importența și puterea ce avea în țară. 258 Când primi scrisoarea lui Sigismund, el o comunică lui Demetrie Naprasdi, episcop de Transilvania, opozant al guvernului împărătesc și care avea de prieteni pe Gaspar Corniș și Lupu Corniș, unii din cei mai însemnați săcui, și, în înțelegere cu dânsul, răspunse lui Sigismund ca să fie plin de nădejde, că lucrează pentru dânsul și să se grăbească a veni în Transilvania.259

XXXVII

Cum primi Bathori această scrisoare, fără a mai întârzia, începu a se pregăti de plecare. Temându-să ca duhovnicul său, părintele Carilio, al cărui zel pentru Austria îi era acum cunoscut - aducâ**ndu**-și aminte cu câtă înfocare îl povățuise a se lepăda de tron - să nu-i aducă vreo împiedicare, se gândi a-l trimite la împărat, ca să-i arate că sorocul când trebuia a i se plăti pensia hotărâtă a trecut și încă n-a primit nimic, și să-l roage ca să i se adauge în stăpânire Lactemișiu, moșie a doamnei Mar-ia Marica, fosta soție a **[lui]** Vratistau Prenestem. Vicar de Boemia, care avea un frumos și mare palat, ce se zice că semăna cu vestitul palatul Pitti din Florența, sau alt loc frumos de locuit, plângâ**ndu**-se că în statul lui nu are casă care să-i placă de locuit. Părintele Carilio plecă și în puține zile se întoarse, dobândind ambele cereri de la împărat. Dar Sigismund nu așteptase întoarcerea lui și, puține zile după plecarea-i, 260 însoțit numai de doi inși și îmbrăcat, după cum zic unii, călugărește, plecă pe ascuns din Rati bor și, lăsând drumul mare, spre a nu cădea în cursele lui Maximilian, se îndreptă pe altă cale mai lungă, pe lângă hotarul Poloniei și, în timp de noapte, ajunse fără veste la Cluj, în Transilvania, 261 în 20 ale limei lui avgust. *M* îndată ce sosi se îndreptă către Mihai Katonai, ce era

prefect al oraşului, care îi spuse că şi soţia lui se află sosită cu o zi înainte în oraş, spre a aştepta venirea arhiducei, care acum era în Casovia, şi trimisese o mie de călăreţi spre a o însoţi în Germania.²⁶³ El îi porunci să meargă la dânsa să-i spună că a sosit şi **s-o** saluteze în numele [lui]. Princesa se afla la biserică, făcându-şi rugăciunea, când i se aduse această veste neaşteptată ce o miră şi o tulbură foarte. Ea răspunse că îndată ce se va săvârşi slujba bisericii, şi că nu leapădă o convorbire faţă cu martori. Sigismund, îndată ce se întâlneşte cu soţia lui, simţind cât îi va fi de trebuinţă în acele împrejurări, trase spre sine. Şi cu mângâieri prefăcute şi făgăduieli pe această sărmană femeie, lipsită de sfat şi ajutor, pe care atât o nesocotise şi o urgisise mai nainte. După-aceea, fără întârziere, porni pe Benedict Macedius şi pe Ştefan Lazarius, cap al soldaţilor palatului, care avea cheile cetăţii, la Alba-Iulia, unde intrară fără a afla comisarii împăratului şi duseră lui Bocskai scrisoarea lui Bathori, Acesta, chiar în noaptea aceea, luând cu sine o trupă de soldaţi, se duse la cortul lui Gaspar Corniş, ce se afla tăbărât lângă Sebeş, cu oastea ţării adunată pentru apărarea despre turci, şi îi vesteşte sosirea lui Sigismund la Cluj, cu soţia lui, şi îl îndeamnă cu cuvinte scurte şi aspre a-l recunoaşte de prinţ. Corniş, după oarecare îndoire şi ameninţări ale Lui Bocskai, se învoi. Moise Săcuiu trase îndată pe săcui, ce alcătuia cea mai mare [parte] din oştire, în conspiraţie, făgăduindu-le libertatea. Pilda săcuilor trase şi pe celelalte oşti, care recunoscură de cap pe Bocskai. Comisarii împărăteşti, părăsiţi de oşti şi de Corniş, trimiseră cărţi cetăţilor săseşti şi la clujeni spre a le aduce [aminte] jurământul făcut împăratului. Ei trimiseră şi lui Maximilian trei plicuri de scrisori tot într-un fel, ca să-i zică să grăbească a veni până n-a apuca duşmanul a se întări. Dar aceste scrisori n-avură noroc a merge la adresa lor. Un plic ce se dedese lui Gheorghe Palatici fu dat de acesta lui Bocskai, ca să-i tragă favorul. Altul se luă de la Nicolae Honol pe când acest curier îşi schimba calul la Torda, cu mare primejdie a vieţii sale. I; ual treilea, Ioan Marcul, raguzanulce-l ducea,

trădat de Boții săi italieni, fu silit a-l înghiți când. În vremea nop H, aprozii, bănuind ce avea, încungiurară casa sa și umbla a sparge ușile spre a intra.

A doua zi des-de-dimineată, Bocskai ieși din tabără cu Corniș și se duse la deputații împăratului, de le arătă scrisorile lui Sigismund, ce îi cheamă la dânsul. Aceștia răspunseră că vremea îi va sfătui. Bocskai atunci puse pază la palatul unde se afla comisarii și, întorcându-se în tabără, chemă o adunare, unde se plânse de nemți că sunt grei și scumpi, că nu trimiseseră pân-atunci nici oștiri „nici bani, nici ajutoare; că Maximilian nu îndrăznește a veni în provincie; că până în acea zi ei fusese purtați de deputați cu nădejdi zădarnice; că nu trebuie a mai aștepta nimic de la dâșii; că dușmanii sunt în arme, primejdia de față, nevoia e neapărată d-a-și întoarce dorințele asupra celui prinz ce mila dumnezeiască aduse înapoi și că trebuie a-i da înapoi sceptrul. Toți aclamară aceste cuvinte și urară ani mulți și fericiți prințului și trimiseră deputați la Cluj, spre a-l felicita. Deputații cezarului fură aspru păziți. 264

XXXVIII

Sigismund, după ce primi jurământul locuitorilor Clujului, trimise în toate părțile în Transilvania, spre a înștiința pe popor de-sosirea lui. Toți se supuseră. Saxonii numai stătură în cumpănă câtva. Ei zicea că nu pot a-i face jurământ, din pricină că tot el le poruncise d-a jura împăratului și că înainte trebuie a-i dezlega de acest jurământ, 265 Cetatea Oradea Mare, ce era comendată de Georgie Kiraly, singură rămase de nu vrei a se supune lui Sigismund și a călca jurământul făcut împăratului. 266 în 22 avgust, Sigismund scrisese arhiducelui Maximilian, ce era în cale ca să vie în Transilvania, că, văzând însuși cu ochii că principatele Oppeln și Ratibor, ce i se dedese spre compensație pentru Transilvania și Valahia, era de o valoare mult mai neînsemnată decât ceea ce i se arătase, găsise de cuviință, pentru aceste drepte și puternice cuvinte, a se întoarce în țara sa; că acum e sfăpân pe Cluj, capitala Transilvaniei, că e hotărât a se sili cât va putea ca să păstreze ce e al lui, împotriva oricărui ce ar năvăli

asupra-i. De aceea roagă pe Maximilian d-a nu-și mai urma înainte călătoria, ca să nu-l puie în reaua nevoie d-a se apăra și d-a supăra pe cei ce caută a îndatora; că, în orice chip, el e hotărât a cruța totdeauna și caută, după cum se cade, cinstea și protecția împăratului și a casei Austriei, d-a respecta sf. Împărăție, după cum totdeauna a făcut, și d-a sprijini interesele lor pe cât îi va sta în putință. 287

Dup-aceea Sigismund se duse la Torda cu soția lui, unde convocă dieta și trimise cărți poruncitoare, iscălite de dânsul și de soția lui, la comisarii cezarului, amenințându-i că-i va aduce cu sila de nu vor voi a veni de voie. Pentru aceea comisarii, însoțiți de o trupă de călăreți, fură aduși la Torda și, după cinci zile de la sosirea lor, Sigismund îi aduse înainte-i și, depărtând orice martor afară de soția lui, le zise cu vorbe prefăcute că este tare mâhnit că a supărat pe cezarul prin întoarcerea sa din Silezia, dar că a fost silit fără voie a o face, căci locul acolo nu era plăcut de locuit; că păstrează încă cezarului vechea sa credință, numai acesta să nu-i facă război și Maximilian să nu caute a-l goni din țară; că crede că n-are a se teme de una ca aceasta de la niște prinți așa de buni și înțelepți. Dar că, dacă din întâmplare va vedea că pregătesc împotriva-i vreo vrăjmășie, va aduna puterile și ale altor prinți și se va pregăti de apărare. Apoi făgădui comisarilor că îi va slobozi îndată ce supușii săi i-o vor ierta.2 (38

Într-aceea Maximilian, ce sosise la Casovia, prinse câteva cară ale prințului Transilvaniei, ce venea din Silezia încărcate cu mult aur în bani și bucăți și alte lucruri prețioase și pe care era mulți oameni din suita prințului. Maximilian duse aceste care în orașul cel mai apropiat. Cum află aceasta, Sigismund declară că nu va da drumul comisarilor până nu i se vor întoarce carăle. Din aceasta începură vorbe mai aspre între dânsul și curtea Austriei. El striga tare împotriva-i, acuzând-o că a întrebuințat rău credința sa cea lesne și încrederea lui. L-aceste cuvinte, casa Austriei răspunse tare că Sigismund adaugă obraznicia la viclenia sa.269

Reurcarea pe tron a lui Bathorî, ca și abdicăția lui, trebui să fie fatală unui om ce îl slujise cu atâta credință și fu jertfit de dânsul cu o cruzime atât de vicleană. Lojica, cum știm, zăcea în închisoare la Szathmar, când împăratul, turbat de mânie că Sigismund – îi răpi Transilvania, vru să-și răzbune asupra cuiva și să înfricoșeze cu aceasta pe împotrivnicii transilvăneni. El trimise îndată la Szathmar pe Ioan Marin, dalmat de la Raguza, că să omoare pe Ștefan Lojica. Acesta, ce fusese rudat cu Lojica, temându-se a nu fi acuzat că s-a purtat nelegiuit cu un așa mare om, chemă vreo câțiva inși spre a-l judeca, pârându-l că a pretins la domnia Transilvaniei și că e vinovat de iese-majestate, căci a ațâțat pe cei mari și poporul și a vrut a dobândi o țară ce împăratul o hotărâse pentru Maximilian. Lojica suferi cu multă mărime nedreptatea sortii. Sigur despre soarta lui, el disprețui orice apărare, nu primi nici avocat și nici nu vrei a răsturna multe cuvinte mincinoase și nedrepte ale pârrei; și nu vrei a cere mici de la judecători, nici de la împărat revizia procesului. Îi fu osândit la moarte.²⁷⁰ Singură femeia lui numai, ce era și ea româncă, fostă doamnă în Țara Românească, făcu oarecare rugăciuni și ispitiri zadarnice a mântui pe soțul său. ²⁷¹ Osânditul fu mai întâi pus la caznă, apoi îl duseră la poarta cetății, unde, după ce rosti câteva cuvinte spre apărarea sa și ceru după obicei iertăciune la mulțimea de oameni adunată, fu izbit cu securea de un turc rob și capu-i se rostogoli la pământ. S-a băgat de seamă că Lojica fu omorât în aceeași lună și zi când, patru ani înainte, prin inspirația lui, a lui Gesti și Bocskai, se sugrumară Baltazar Bathori și Wolfgang Kovatzâus. El fu înmormântat fără nici **q** cinste **într-o** biserică din cetățuie și d-abia acoperit de pământ, aceea ce vâcând-o un prieten a lui Lojica, ceru voie căpitanului din Szathmar ca să-l îngroape mai bine, Voia i s-a dete și el puse de-l înmormântă după cuviință. *M* Astfel fu sfârșitul acestui bărbat, unul din cei mai mari ai românilor din Ardeal, Dacă norocirea ar fi ajutat meritul și ambiția lui, el ar fi ajuns să domnească în Patria și soarta fraților săi români ar fi fost cu totul alta. Vina lui fu

că dori independința patriei sale. El peri nevinovat și ucis fără de lege de Austria, căci ea n-avea drept usupră-i, nefiind supusul ei, vina ce i se imputa fiind săvârșită înainte de a ocupa Austria Ardealul. Averele sa fu confiscată de împărăție. Lăsară numai soției sale și junelui său fiu câmpul Gerend, spre a putea suferi amărăciunea stării de față și a îndulci dorul stării trecute. Vremea însă întoarce o parte mare din moșiile lui Iojica la fiul său.²⁷³ Urmașii drepecți ai lui Iojica și până azi se țin în bunăstare și treaptă; dar, cu totul deosebiți de străbunul lor, ei trădară naționalitatea română pentru a îmbrățișa pe cea maghiară, și trădară și pe aceasta, dându-să cu totul în partida casei Austriei, dușmana Ungariei și ucigașa străbunului lor.

XL

Se auzi atunci că al doilea vizii Mehemet-Satârghi-Pașa se apropie de hotarale Transilvaniei, că împresurase Cernaclul și îl luase, după ce bătuse pe comandantul cetății, Francisc Lugaci, și oștile sale; că într-o alergătură cuprinsese Aradul și Naglaciul, care fusese părăsite de oștile împărătești, și că acum se îndrepta spre Oradea. Sigismund trimise la Satârghi pe Matei Borbeli, ceiând să-i trimită patra deputați la Lipova, ca să trateze de o alianță. El făgădui încă că, de vor voi turcii, le va da în mână pe deputații împăratului, numai să facă pace. Dar Satârghi îi răspunse d-a se adresa la Constantinopol de voiește a contracta alianță. Acest răspuns spăimântă pe Sigismund și, văzând că alt. Chip decât a căuta a se împăca cu împăratul [nu este], începu a trata mai cu omenire pe deputați și pomi la Casovia, la Maximilian, pe Gavril Helleriu și Luca Trausneriu, cetățeni din Cluj, spre a pipăi gândurile arhiducei. Deputații îi aduseră cuvinte blânde de la Maximilian și făgăduiala d-a-i întoarce carale și oamenii prinși, de va da drumul deputaților până în 9 zile. Și

gismund, vesel de acest răspuns neașteptat, se grăbi de trimise pe deputați la Casovia, lângă Maximilian, pe care îl găsiră greu bolnav.²⁷⁴

Era învederat că Austria, în acel minut când turcii c-o

nouă furie se pornise spre război, nu îndrăznea a deschide război cu transilvănenii și va prefera mijloace paeinice de învoire. Această încredințare încurajă pe Sigismund de porni la Praga pe episcopul Albei, Naprasdi, și pe Ștefan Bocskai, împreună și cu contele Sigismund della Tore, care fu însărcinat de la Praga d-a trece la papa Clement la Roma. Deputații era însărcinați a cere reînnoirea alianței de la

594.275

Sigismund trimise **într**-aceeași vreme pe Ștefan Bodoni la Mihai-Vodă, de care simțea cât are trebuință Transilvania, ca să-l roage a încheia un tractat de alianță și totodată să-i ceară și un agiutor de oaste împotriva gloatei turcești ce se înainta spre a pustii Transilvania. Mihai-Vodă se temu că, nepriimind alianța lui Sigismund și de nu i-ar sta în agiutor, l-ar putea sili pe acesta a se arunca în brațele turcilor, aceea ce ar fi o mare primejdie pentru Țara Românească, căci turcii o ar putea izbi și din partea Dunării și din partea munților. Pentru Țara Românească, lupta cu o armie ce vine despre Dunăre e peste putință de nu va putea a se rezema în siguranță pe munți. Alianța Transilvaniei, în acest caz, îi este dar neapărată. Mihai știa încă că împăratul caută împăciuire cu Sigismund; de aceea nu se îndoi a primi alianță, puind condiție cu giurământ că, câtă vreme Sigismund va sta pe tron, nu va lăsa pe turci a intra în acea țară. Această condiție prim**indu**-se, Mihai-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea a primi rugăciunea ce îi face ca să vie însuși **într**-agiutor, din pricină că însuși e amenințat de turci din partea Dunării, dar la trebuință îi va trimite oricât agiutor va putea.276 Fără multă întârziere, Mihai-Vodă trimise lui Sigismund trei mii voinici archebuzieri pedestri, investiți ungurește, toți **într**-o formă, și cinci sute călăreți cazaci cu paloș, arc și archebuză, 277 pu**indu**-le cap pe aga Leca. 278 Ei sosiră în Cluj, unde era adunată armata lui Sigismund, ce priveghea mișcările turcilor ce bătea Oradea.279

XLI

Hafiz-Ahmet-Pașa, fostul begler-bei în Bosnia, [cel se

afla de curând numit pașă la Vidin cu însărcinare d-a apăra și a strejui țărmurile Dunării, primise poruncă să se unească cu Mehemet-Pașa de la Silistra, ca să năvălească în Țara Românească. Mihai-Vodă, aflând aceste găti îi ale turcilor, își strânse oștile și le porni spre Nicopol, unde se puseră a pândi pe Hafiz-Pașa, care împreună cu Ramazan-Zadsh, bei de Adana, și cu alți bei ce i se dedese în ajutor, ieși din Vidin și luă calea Rusciucului și Silistrei, spre a se uni cu Mehmet-Pașa. Când ajunse Hafiz-Pașa în câmpia Senau din, lângă Nicopol, la satul Chiselești, 280 vornicul Dimu sau Dumitru, capul oștirei române, se prefăcu că e însărcinat de Mihai spre a trata de pace Ț, supt pretext că aduce carăle cu tributul, el apropie de tabăra turcească tunurile sale acoperite cu postav roșu; douăzeci mii români deteră deodată și fără veste năvală asupra turcilor, ce era d-abia trei mii, care foarte puțin stând împotriva, deteră dosul și scăpară în Târnovița.^{28*} Vornicul Dimu de întoarse la Mihai, în Caracal, cu două tuiuri ce luase din acea izbândă.

Mihai trecu atunci cu toată oastea sa Dunărea - mai presus de Nicopol, și întâmpină pe Hafiz-Pașa, care, cu oști ce căpătase din Dobrogea și Zagre, 282 în număr de 13 mii, venea să-și răzbune învingerea. Mihai-Vodă izbește de față pe turci, îi biruie, pe mulți ucide, pe alții. Îi împrăstie, le cuprinde tunurile și toată tabăra.²⁸³ Spun că în această învingere Hafiz-Ahmet-Pașa pierdu tot, încă și hainele sale și turbanul, și că Mihai, vrând să-și rădă de dânsul, îmbracă o babă bătrână cu hainele și turbanul pașii și o arată armiei sale, zicând: „Iată serdarul; l-am prins. Cel puțin nu e deosebire de la unul până la Altul”; și râdea zicând acestea. ²⁸⁴

Mihai-Vodă se apucă apoi a bate cu tunurile cetatea Nicopolei și sâmbătă, în 10 septembrie, dete un asalt mare, dar nu putu intra în cetate, căci turcii zidea noaptea aceea re spârgea românii ziua. După ce mai șezu Mihai-Vodă acolo trei zile, arseră orașul și plenui țara împreginr, [apoi] purcese cu toată oastea în sus, spre Vidin. Sangiacui ce rămăsese acolo trimise degrab de strânse toți turcii din

ținutul Vidinului - trimise și la beiul de la Baia de veni cu oști **într**-agiutor și ieși întru întâmpinarea lui Mih u-Vodă în șesul Vidinului. Războiul ținut tare și multă vreme; în cea de apoi, fură biruiți turcii, cu multă peire a lor; puțini scăpară în cetate, ceilalți fură tăiați, goniți, risipiți.

În goana ce dete turcilor, Mihai, ce după obicei se afla în fruntea oștilor căutând a se bate singur ca un soldat, precum făcea eroii vechimii, învăpăiat de bărbăția sa, fără să simtă se văzu singur, rezlățit de oamenii săi. O ceată de turci, văzându-l, se întoarseră cu mare furie asupra-i; Mihai se apără vitejește, ucide vreo câțiva din dușmani, când un turc cu sulița o împontîșă asupra lui Mihai și i-o înfipse puțin în pantece. Dar domnul, văzând primejdia, se grăbi a apuca sulița cu amândouă mâinile de fier și căută în toate părțile ca să-i vie cineva din boieri în agiutor, să-l izbăvească de peire. Alți boieri mai aproape nu se aflară, fără numai Preda Buzescul și frate-său, Stroe stolnicul, care grăbiră de tăiară capul turcului și pre celelalte soții ale lui și izbăviră pre domnul lor, care le fu totdeauna recunoscător pentru bărbăția ce arătară atunci.285.

După această bătălie, șezu Mihai-Vodă supt cetate

10 zile deplin, arzând împregiur toată marginea țării turcești, apoi, cu toate oștile și cu toată dobânda, plecă spre a trece Dunărea, pe la Rușava, în țară. Însă când fu oștile jumătate trecute, să lăsă un vânt cu vifor pe Dunăre, încât fu silită ceilaltă jumătate din armie a aștepta zece zile oină se potoli vântul, în care vreme oștirea a tot plenuit - i-a ars țara turcească împregiur. Dup-aceea trecu și ea și se adunară în 5 noiembrie, iar domnul, cu toți boierii, se întoarse în scaun în Târgoviște. 286 El aduse în țară 16 mii creștini de ambele sexe din Bulgaria, cu averea lor. Pe care îi așeză în țară, dându-le pământuri, spre a umplea locurile pustiite de turci. 287 Apoi, cum ajunsese în capitală; trimise în dar lui Bathori, din dobânda lui, pe fratele pașii de Anatolia, ce prinsese în bătaie, un steag mare aurit cu o coroană de argint poliit și un hanger turcesc **într**-o teacă de aur. 288

Aceste strălucite izbânzi ale lui Mihai-Vodă spăimântă pe turcii ce se lupta în Ungaria și încurajă pe creștini Batârgi-Mehemet-Pașa - care, după cum știm, bătea Oradea Marea de șapte săptămâni prin mine și dese asalturi, ce era vitejește apărată de locuitori - cum află vestea că trei casteluri mici în Ungaria picară în mâna nemților, că Buda e asediată și în sfârșit că Mihai-Vodă a bătut pe Hafız-Pașa, se ridică cu oștirea și se trase spre Solnoc.² **r** Sigismund Bathori se întoarse la Cluj, unde licenție o tirea și plecă cu principesa în preumblare prin țară. 290 Răsuflând atunci de temerea ce avusese de turci, începu a fi frică ca nu cumva împăratul, folosindu-se de învingeri i turcilor, mai sigur și slobod în mișcările sale, să nu voiască a-i impune aspre condiții. Începu a se căi din nou că's«urcat pe tron și scris deputaților săi la Praga ca să caute cel puțin a dobândi ca să i se adauge, pe lângă principatele Oppeln și Ratibor, ținutul Kremmer în Moravia, cu o pen sie de 50 mii scuizi de aur și amnistia despre revoluția aceasta a Transilvaniei.²⁹¹ în vreme ce ambasadorii săi lucra cu inimă la Praga și izbutiră până în sfârșit a dobândi condiții foarte favorabile de la împărat și astfel cum nu se aștepta a dobândi, partida contrarie Austriei, care acum M-a foarte mare în Transilvania, lucră mai cu grabă. Folosindu-se de orice zgomot, ea făcea pe Sigismund a-se schimba părerea, arătându-i nencetat că tractatul lui cu împăratul este o mare ocară pentru dânsul și va fi o pală vecinică pentru familia lui; că din prinț suveran a ajuns. Rob al Austriei; că de va pune în îndeplinire un asemî* nea tractat nedrept, trebuie să se teamă de viața lui și că, în sfârșit, Transilvania are să fie în primejdie d-a fi năpădii a de turci, care nu vor suferi niciodată ca Casa Austrie să stăpânească această țară. 292 Ei zicea că țara e ostenita dr război și că singura mântuire pentru dânsa e alianța cu turcii. Dar, fiindcă Sigismund are legături prin giurământ ru Mihai-Vodă d-a nu se dezlipi de împărat și d-a nu indii-ia alianță cu turcul, e bine ca Sigismund să abdice înfavorul vărului său, cardinalul Bathori, pe care să-l Hume din exiliu. 293 Și încheia

făcându-i un tablou îngrozitor de primejdia la care să espune însuși, de nenorocirile care vor împovăra patria sa, jurându-l să primească mai bine dragostea rudelor sale decât jugul nesuferit ai Casei Austriei.

Aceste povești auzea adesea Sigismund de la cei ce-l încungiuira, 294 acestea i le scria și hatmanul Zamoisky, cumnatul său din Polonia.295 Un iezuit, anume Kaboși, izbuti în sfârșit a îndupleca pe Sigismund ca să cheme din Polonia pe vărul său, cardinalul Andrei Bathori. 296 Acesta, cum i se vesti că poate a se întoarce în Transilvania, unde îl așteaptă un tron, merse la Cracovia de luă sfatul regelui Poloniei și [al] lui Zamoisky și apoi, supt hainele de negustor, ajunse în Transilvania în luna lui februarie 15 9 9 297 și merse la Sibiu, unde se afla sosit Sigismund cu soția din preumblarea prin țară și unde, fiind la hotarul Țării Românești, Mihai-Vodă trimisese boieri de- l complimentă. 298

XLIII

Sigismund primi foarte bine pe cardinalul și îi arătă multă dragoste. El vărsă multe lacrimi îmbrățișându-l, crezând cu aceasta să șteargă aducerea-aminte a trecutului. Se umili fără demnitate înaintea dușmanului său, îl rugă să-i ierte nebunia ce făcuse, împins de sfaturi rele și oarbă patimă ce îl pornise a face atâta rău familiei sale, îl jură în numele lui Dumnezeu să primească, ca o ștergere a acei oări, această deschisă destăinuire ce face și d-a nu păstra despre aceea nicio mânie. 299 Cardinalul, stăpânit de dorința de a se urca pe tron, închise în inima lui pentru un minut toată dușmănia sa împotriva fățarnicului său văr și răspunse la fățarnicia lui cu o asemenea fățarnicie și semne de dragoste.300 Ei plecară împreună la Alba-Iulia, unde Sigismund, spre a trage mai mult prieteșugul. Și încrederea vărului său, îl opri să șadă în ca să i Se minuna toți oamenii văzându-i în toate zilele plimblându-se împreună într-aceeași trăsură și arătându-și atâta dragoste, cum acești dușmani de atâția ani începură îndată a se iubi atât de mult. 301

Sigismund se învoi cu cardinalul ca să-i plătească în

tot anul 24 mii scuzi de aur, să-i dea în stăpânire cetatea Bistrița, cu pământul său și a zecea parte din venit, și alte cetăți mai mici și venituri. 302 Apoi ambii plecară la adunarea dietei, ce se convocase la Mediaș în luna lui martie. Acilea mai întâi se revocă osânda împotriva izgoniților din țară. Cardinalul și cu partizanii săi căpătară cu cinste iarăși rangul și avuția lor, făcândușă întru aceasta un edict, prin care să poruncească ca toți care au vreun esemplar din actul de osândă făcut înainte exilaților să-l aducă guvernului spre a fi arse, eu pedeapsă de o gloabă de două sute scuzi de aur pentru acel ce va călca această poruncă. 303 Se propuse apoi la dietă să se aleagă cardinalul de prinț al Transilvaniei, și toată nobilimea ungurească grăbea cât putea această alegere. Sigismund ținu, în treaba aceasta, un lung cuvânt în limba ungurească. El vorbi mult despre slujbele ce cardinalul a făcut creștinătății și faptele cele mari ce tatăl să-ți (?) Ștefan făcuse în vreme de pace și de război. Vorbi încă și mai mult de tot ce el însuși făcuse pentru binele statului și, după ce a arătat primejdiile în care era Transilvania, zise că, vrând a o feri de toate acele calamități, nu vede alt mijloc mai bun și mai lesne decât să puie pe cardinal în locul lui, dându-i sarcina cârmuirii, ce el nu se mai simte în stare d-a purta.

„Cunoașteți - adăugă el - și primejdiile în care m-am aflat m-au învățat, că noi avem deopotrivă a ne teme de puterea ambilor împărați, vecinii noștri, în contra cărora am avut a ține atâtea războaie. Este peste putință să ne bucurăm de pace de nu vom găsi mijloacele i-a cruța (iconomisi) într-aceeași vreme p-amândoi acești stăpânitori. Unchiul meu, politic iscusit ca și căpitan viteaz, de multe ori mi-a zis-o, când eram copil; dar dacă n-am urmat acele sfaturi înțelepte, voi încai a drege toate relele ce nesocotința mea a făcut și a lăsa locu-mi vărului meu, care, singur numai, poate priveghea la păstrarea aceștii provincii și să-i aducă pacea. El are curagiu și statornicie i se bucură de o sănătate desăvârșită. Slujbele cele mari re a făcut la ambele împărății îl fac a fi cinstit de

dânsele și el are încă de prieten de aproape pe craiul Poloniei } acest puternic vecin, încât, oricum s-or întoarce trebile, domnia acestui prinț va fi fericită. Transilvania, sleită și ostenită de atâtea pierderi, are trebuință de pace și numai cardinalul o poate iconomisi cu ambele puteri vecine. Polonia și Moldavia, care au mare credit la Poartă, fiind în interesele noastre, va fi lesne d-a ține pacea cu turcul. Și nici despre partea împăratului nu e mai greu; acest prinț n-are nimic a se plânge de cardinalul, care. Apoi are protecția papei, și când curtea Romei va primi alegerea sa, împăratul nu va mai îndrăzni nici a mișca.

Cât pentru mine - adăugă el - sunt bolnăvicios. Părul meu cel alb, cu toate că sunt într-o vârstă puțin înaintată, și boalele ce simt în trupul meu mă silesc a lăsa cârmuirea statului. Însuflețit d-un adevărat zel pentru patria mea, dau de bunăvoie sceptrul la un om care are puterile trebuincioase ale duhului și ale timpului spre a purta această sarcină. Abdicarea mea nu e nepilduită. Carol al VI-lea] și vreo câțiva alți regi, a căror aducere-aminte totdeauna va fi vrednică de cinste, după ce multă vreme și după legi au cârmuit pe popoarele lor, au preferat mântuirea patriei lor la interesele lor particulare și o depărtare de bunăvoie de grijile cârmuirii”.

După aceea, el acordă o amnistie generală despre trecut și puse pe toți deputații, oameni obicinuiți din cele trecute a primi toate poruncile cu supunere și răbdare, de jurară credință cardinalului. Acesta, după ce făcu și el giurământ deputaților, 304 mulțumind lui Bathori și la toți deputații țării, trimise îndată unul din ofițerii săi la Poartă, ca să capete o trecere slobodă la ambasadorii săi care să trateze cu sultanul.

Acest trimis căpătă de la turci o vestă de mătase țesută cu aur, după cum se obicnuiește, și fu însărcinat a spune stăpânului său că poate, până în cele patru următoare luni, să trimită pe miniștrii și darurile lui. 305

Această revoluție din Transilvania fu privită de români ca un complot pentru pieirea lor și a domnului lor. 306 Cronicele românești acuză cu acrime viclenia

făcută de Sigismund, abdicând în favorul cardinalului, numai ca să poată face pace cu turcii, de la care el era oprit de giurământul făcut lui Mihai, și prin aceasta să-l înșele. Cea dintâi abdicare a lui Sigismund silise pe Mihai-Vodă a se în i: luna nemților și întărită pe turci asupra-i, și când, pn mejduindusă a supăra pe nemți, Mihai-Vodă primești. Alianță cu Sigismund, acesta, prin a doua abdicăției d... Arma țării în mâna prietenului turcilor, polonilor și lu', Ieremia-Vodă, coaliție dușmană de moarte a lui Mihai-Vodă, [care] pune în primejdie mare țara și tronul său Drept aceea, cum află Mihai-Vodă de noua revoluție a Transilvaniei, puse mâna pe sabie.

CARTEA A PATRA

UNITATEA NAȚIONALĂ

(aprilie 1599-iulie 1600)

I

15 României supt Mihai Voievod

Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolesc, precum zidul o cetate, toată această țară, și dintr-însu], ici-eolea, se disface, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șăruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, care varsă urnele lor de zăpadă peste văi și peste lunci. Mai presus de acel biiu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie, ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, care îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei, peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miazănoapte și miazăzi trăiesc

într-acest ținut alături una de alta și armonizând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi **într**-o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul. Oriîncotro te-î uita, vezi colori felurite ca un întins curcubeu, și tabloul cel mai încântător farmecă vederea. Stânci prăpăstioase, munți uriași, a căror vârfuri mângâie norii, păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gârle a căror limpede apă lin curge pântre câmpiile înflorite, păraie repezi, care mugind groaznic să prăvălesc în cataracte pintre. Acele amenințătoare stânci de piatră, care plac vederii și o spăimântează totodată. Apoi, în tot locul, dai de râuri mari, cu nume armonioase, a căror unde port aurul. În pânțelele acestor munți zac comorile minerale cele mai bogate și mai felurite din Europa: sarea, fierul, argintul, arama, plumbul, mercurul, zincul, antimoniu! arsenicul, cobaltul, tuteaua, teluriul și, în sfârșit, metalul cel mai îmbelșugat decât toate, aurul, pe care îl vezi strălucind până și prin noroiul drumurilor. 1

Astfel este țara Ardealului.

Dar nu-numai artistul și naturalistul, ci încă strategicul, politicul și arheologul au de multe a se minuna **într**-acest împodobit ținut. Cel dintâi va privi și va cerceta cu mirare această puternică și întinsă cetate naturală, scăparea neamurilor în epocile grele ale istoriei lumii. De oriunde vei veni, ai să urci mult spre a ajunge la dânsa și nu poți intra fără numai prin șapte porți întărite de natură, lesne de apărat, foarte anevoie de cuprins. Politicul va admira felurimea națiilor și a religiilor adunate din toate colțurile lumii pe acest pământ, unde Dumnezeu însuși pare a le fi chemat, întinzând înaintea lor o masă așa de îmbelșugată, cum și minunatele instituții democratice ce au ocrotit acești munți, pe când despotismul le mătura din toată Europa. În sfârșit, istoricul-arheolog va cerceta cu interes survenirile și rămășițele dacilor, a acestui viteaz și nenorocit popor, cea din urmă odraslă din acel neam minunat al pelasgilor, care se arată la leagănul civilizației tuturor popoarelor și formă vârstă eroică a omenirii. El va

întâlni încă la tot pasul urmele de uriaș ale poporului crai aici, romanii, domnii lumii, căci Ardealul e cea mai frumoasă parte a Daciei ferice (felix Dacia), draga țară a cezarilor.

Aci era Apulum, Salinae, Napoca, Patavium, Pretoria, Augusta, Aquae, Aurăria, frumoase și însemnate colonii romane, din care patru cu drept italic, și cea mai vestită decât toate, Sarmiseghetusa Regia, capitala lui Decebal, numită apoi Ulpia Traiana, de a cât îi ruine plină e și astăzi valea Hațegului. 2 Rămășițele templurilor, basilicelor, apeductelor, băilor dau și astăzi puternică dovadă de cultura cea mare în care ajunsese Dacia supt romani.

II

Dar nu ținū nici două veacuri înflorirea Daciei, și împăratul Aurelian, la 272, își retrace legiunile dintr-însa și o lasă în mâinile goților. D-aci înainte cumplite nevoi, în vreme de mai multe veacuri, copleșiră Dacia. Aflându-se în calea barbarilor, peste dânsa se varsă mai întâi acel îngrozitor potop de neamuri care înecă toată Europa. După goți, hunii cei groaznici, gepizii, avarii, bulgarii, patinați! comanii etc. Trecură asupra-i, până către sfârșitul veacului al IX-lea], dar fără a o putea însă îneca, fără a putea sili pe locuitori a-și părăsi patria. În acele vremi grele, Ardealul mai cu seamă fu scutitorul nației române. În munții lui scăpă locuitorii Țării Românești și ai Moldovei când se văzură năpădiți de barbari. De unde, când se mai limpezea locul de dușmani, ei se cobora la șesuri, către căminele lor. Era atunci, în veacul IX de la căderea avarilor, Dacia liberă, și în vreme ce în Dacia Inferioară se întemeia Banatul Craiovei, în Dacia Superioară se întemeia mai multe staturi române libere.

Pe la începutul veacului al X-lea domnea peste Ardeal - Banat și Bihor ducii români Gelu, Menomorut și G Iad în, când un nou neam barbar din Asia, ungurii, năvăliră asupra-le. Românii stătură puternic împotriva acestui nou potop. După două lungi războaie, ducele ungurilor, Arpad, încă nu putu cuprinde Bihorul, țara lui Menomorut, și tocmai după moartea acestuia intră în stăpânirea ei cu

drept de moștenire, fiindcă fiul său, Zolta, luase în căsătorie pe fiica ducelui Menomorut. Gelu, domnul românilor din Ardeal, încă se împotrivi eroicește ungurului Tuhutum și muri în bătaie de o moarte glorioasă pentru patria sa (904). „Atunci românii, văzând moartea domnului lor, deteră mâna cu ungurii de bunăvoia lor și își aleseră domn pe Tuhutum, tatăl lui Horca”.

Așa românii, nu învinși și coprinși fiind, dar printr-o unire politică, primiră pe unguri în țara lor. Într-acest chip, după un război sângeros, intrară ungurii și în Banat, unde domnea Gladiu.

La începutul domniei ungurilor, soarta românilor fu mai blândă. Ei își păstrasera constituțiile lor provinciale cu ducii lor proprii. Românii era atunci soți ai ungurilor, iar nu supușii lor. Tot Ardealul nu încăpuse încă în stăpânirea ungurilor și pe lângă hotarele de miazăzi se afla ducaturi cu totul libere, precum era cele ale Făgărașului, Omlășului și Maramureșului. În celelalte părți ale Ardealului, supuse ungurilor, aceștia era foarte puțini; mai mult o armată decât o populație. Afară de dâșii, se mai afla atunci în Ardeal niște oarde din același neam, ce locuia munții de către răsărit. Aceștia era săcuii, ce se cred a fi rămășițe din oștile lui Atila. El era împărțiți în scaune și avea o organizație cu totul democratică.

Mai târziu, pe la anul 1143, o colonie germană veni în Ardeal, chemată fiind de craiul Gheiza II și așezată de dânsul pe pământul numit crăiesc. Cu toți ungurii, săcuii și sașii, românii, cu toate că mulți din ei trecuseră în vecinele principate, rămaseră însă tot în mai mare număr în Ardeal și își păstrasera, până în al XIII-lea veac, împreună cu sentimentul dreptului lor de moșteni ai țării, încă multe drepturi și pământurile lor. 3 Dar jaluzia națiilor ce vecuiau cu dâșii într-aceeași țară, iar mai cu seamă de când ducii ungurilor se urcară la vrednicia de or. U și introduseră iobăgia, începură a trata pe români ca o nație cuprinsă și, după dreptul cuprinderilor de atunci; i i despoia de pământurile lor, spre a și le împărți între sine-și a reduce pe moștenii țării în starea de iobagi.

Românii nu suferiră în tăcere tirania și reducerea lor rfw. Stare de nație liberă la starea iobăgiei; dar norocul nu-i ajută și toată răscoala nefericită îngreueie mai mult jugul lor. Astfel, încă din vremea lui Ștefan, craiul Ungariei, în Banat, Optum, nepotul ducelui Glad. Văzând **1** indințele tiranice ale ungurilor, chemă poporul la arme și, după un înfricoșat război, numai prin trădarea ginerelui său, Cinad, fu învins. Apoi, mai târziu, când jugul ajunsese și mai greu, românii, reduși acum toți în stare țărănească, se sculară în mai multe rânduri în veacul al Xlii-lea], al XIII-lea și al XIV-lea. Istoria Ardealului și a Ungariei după acele timpuri e plină de așa-numitele *răscoale rânești* (tumultus rusticorum). Aceste răscoale nu erau numai rădicarea iobagului către stăpânul său, dar mai mult răscoala sentimentului național al unui popor chinuit de alt popor. De atunci ura neamurilor luă proporții mari și, în vreme ce această deosebire a sângelui slujea împilătorilor de pretext la tirania lor, în inima împilaților ea hrănea vecinica dorință a neatârnării.

III

Jugul românilor din Ardeal se îngreuia mai mult pre an ce trecea nu numai din partea nobililor unguri, ci încă și din partea popilor catolici. Era o întreită tiranie: religioasă, politică și soțială. La 1366, Ludovic I, regele Ungariei, dedese voie nobililor să stârpească de tot nația română. 4 Această cruntă prigonire ajunse atât de nesuferită, încât, la 1437, românii apucară cu toții armele împotriva tiranilor. Ei își aleseră povățuitor pe Antonie Magnu. Ungurii chemară **într**-agiutor pe secui și pe sași, se conjură împreună și făcură legătură spre apărarea comună și stârpirea românilor, întărind cu jurământ a lor legătură în 17 sept. 1437. Această legătură o mai întăriră încă în

2 februarie 1438 și fu temelia constituției ce a domnit în Ardeal până în anul 1848. Dar țărani români, ajutați și de puținii nobili din neamul lor ce se mai păstrase, ținură războiul mai bine de doi ani și tocmai la 1439, căzând asupra-le toată puterea Ungariei, ei se liniștiră, după ce însă craiul Albert le dete libertatea de a se strămuta în

verice loc și vericând le va plăcea. Înălțarea românului Ioan Huniade la guvernul Ungariei și aceea a lui fiul său Matei la demnitatea de crai opri furia ungarilor d-asupra românilor. Matei pedepsi încă cu crâncenie pe cerbicoșii nobili unguri din Ardeal, rebești în contră-i, supt pricinuire că nu vor a se supune la un crai român. Vrând să dea satisfacție cererilor poporului român de la 1437, el îl scăpă de dijmele ce plătea la popii catolici și îl apără de asupririle nobililor. Craiul Matei, ca și tatăl său, Ioan Huniad, spre. I rădica nația lor apăsată, nu știu face altceva decât a înmulți numărul nobililor români. Această măsură fu slabă în adevăr, căci acești nobili sau era săraci și neputincioși.1 ține frunte numeroșilor nobili, sau, de era bogați, dobânda interese protivnice mulțimei și se îneca în aristocrația maghiară, pierzându-și naționalitatea. Adevăr e că Corvinii, înălțați în mărimea lor prin unguri, care îi priveghea de aproape, știindu-i de sânge român, nu putea l'ace mai mult. Ei nu putea și de ar fi avut acele idei și ar fi vrut să desființeze regimul feudal sau să gonească pe unguri din pământul românilor și să despartă acestora, din crăie, țară deosebită. Cu totul împotriva, țințirile lor era să îngloteze pe toți românii în același stat cu ungurii; pentru aceea ispitirile lor nenorocite de a cuprinde Țara Românească și Moldova.

Dar cu craiul Matei muri și dreptatea, după spusa și de astăzi a poporului în Ungaria și Ardeal, și asuprirea țăranilor români crescă din zi în zi. La anul 1514 izbucni acea revoluție a țăranilor din Ungaria supt Doja, îngrozitoare prin crâncenia faptelor ei și a pedepselor ce trase asupra-i. Românii din Banat, precum și chiar nobilii români din Maramureș, luară parte l-această revoluție. Țăranii români din Ardeal, ce nu se mișcaseră, împărtășiră pedeapsa celorlalți și pierdură dreptul a se muta după o moșie pe alta. Apoi se introduse și cartea de legi a lui Verboczy, care legiuia: că țăranul n-are nimic afară de simbria pentru munca sa (rusticus praeter mercedem laboris sui nihil habet).

Pedeapsa dumnezeiască nu întârzie a izbi pe

aristocrații unguri.

Când puternicul sultan Soliman năvăli asupra Ungariei, țărani nu voră a se scula spre a apăra o patrie unde nu li **s**-a lăsat niciun drept; și Ungaria căzu pentru toi dauna, împreună cu craiul său, în bătălia memorabilă de la Mohaci (29 avgust 1526). Banatul de atunci căzu cu totul în stăpânirea turcilor și Ardealul rămase supt prinți unguri» aleși și vasali ai Porții. Această nouă epocă în care intră Ardealul fu și mai fatală românilor. Atunci se iviră acele legi batjocoritoare pentru români prin care veneticii linguri și soții lor ocăresc numele și neamul lor, și religia lor numai o suferă vremelnicește, și pe dânșii îi declară de hoți, tâlhari și vagabonzi în țara lor, moștenită de la părinți; legi care cu totul fii] depărtează de slujbe civile; nu le iartă a umbla cu sabie, paloș și altă armă, pedepsind cu tăiere de mână dreaptă pe acela la care se va găsi o pușcă; legi prin care nu le este iertat a purta haine de postav, nici pantaloni, nici cizme, nici pălărie de un fiorin, nici cămașă subțire; apoi alte nenumărate legi despre iobăgie vecinică etc.

Ura națională a românilor în contra tiranilor unguri se întrupă atunci în oarecare individualități puternice, care, fără a simți poate, se făcură organul ei. Astfel Ștefan Mailat, român din ținutul Făgărașului (1537 - 1541), și mai apoi Gaspar Bekeș de la Caransebeș (1573 - 1575) și Pavel Macikași (1586) clătiră torța discordiei peste capetele ungurilor și îi vătămă greu prin răskoalele și războaiele ce ațâțară. Astfel viteazul domn al Moldovei Petru Rareș de zece ori năvăli în Ardeal (1528 - 1544), pustiind când pe sași. Când pe săcui, când pe unguri, și reclamând moșie părintească în acea țară. Îndată după - aceea, Alexandru-Vodă al Moldovei și Petru-Vodă al Țării Românești intrară de mai multe ori (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), mijlocind între deosebitele partide și totdauna pedepsind când pre unii, când pre alții din asupritorii românilor. Aceste întâmplări făcură ca, în acest veac, românii din**tr**-o parte și din**tr**-alta a Carpaților se frecară unii cu alții, își vărsă durerile și își aduseră aminte tradițiile unui trai

comun și doriră înființarea lui. De atunci, de câte ori un steag românesc se ivește fâlfâind în vârful Carpaților, Ardealul întreg se înfioară: românii de nădejde, tiranii lor de spaimă.

Am văzut în cartea din urmă cum. Schimbându-să lucrurile și vremile, ajunse Ardealul în stăpânirea cardinalului Andrei Bathori, prietenul polonilor, al turcilor și a lui Ieremia-Vodă Movilă din Moldova, toți dușmani înverșunați ai lui Mihai-Vodă. Cea dintâi grijă a noului stăpânitor fu d-a trimite un sol la Poartă, spre a încheia pacea, și Poarta, după ce întoarse pe sol cu răspuns favoritor, nu întârzie a trimite în Ardeal un ceauș spre a trata de pace. Cardinalul se arătă dintru-ntâi că voiește a sta neutru și a fi totodată prieten și cu turcii și cu nemții, cumpănindu-se astfel între ambele aceste părți războitoare până să vază care îi va da mai mari foloase. Pentru aceasta hotărî a trimite o solie la împăratul. Acesta primise bine pe solii trimiși de Sigismund și îi pornise înapoi cu condiții moderate. 6 Abia ieșiseră ei din Praga, când împăratul află de revoluția din Transilvania. Mâniat foarte, văzându-să înșălat astfel de ușurința sau viclenia ungurilor, el porni îndată pe doctorul Petzen cu poruncă să arestuiească pe soli, oriunde îi va găsi. 7 Aceștia ajungând la Thorn, aflară că Sigismund, cu „obicinuita sa ușurință de minte”, 8 lăsase Ardealul cardinalului, și hotărâră să nu meargă mai departe, până să afle voința cezarului. 9 Acolo îi ajunse Bartolomeu Petz și îi puse să facă giurământ de credință împăratului, și ei nu se întoarseră în Ardeal decât mai târziu, după moartea cardinalului. 10

Dar în Ardeal, acesta revocase pe soli din însărcinarea lor și trimise în locul lor la împăratul pe Kamuthie, care fu arestat de Petzen la Viena, iar cărțile lui i se luară și se trimiseră împăratului. 11

Petz, sosind în Ardeal, găsi interesele stăpânului mult mai rău decât bănuia. Nobilii și popoarele era foarte întărătate împotriva Austriei și erau cu toții încredințați că ora mult mai bine pentru dânșii d-a se bucura de dulcele păcii supt un prinț pământean, care avea învoirea și

ocrotirea turcului, decât a avea de stăpân un strein, care să-i arunce fără îndoire **într-un** război sângeros.¹² Cu toate aceste, cardinalul, căutând a câștiga vreme, scrisese lui George Basta, generalul împărătesc, ce se afla cu oastea sa la Casovia, și îl rugă d-a nu-l supăra și lovi nici **într-un** chip, căci el voiește a întări toate cele încheiate cu solii lui Sigismund de-ampăratul; că el n-avea alte țintiri decât păstrarea păcii și a bunei rânduiei în Ardeal; că astfel umbletele lui nu vor fi neplăcute și nu va fi nevoie a întrebuinta sila către un prinț aliat al împărăției. ¹³ Basta ascultă bucuros această rugăciune și dete poruncă la ai săi d-a nu supăra nimeni hotarale Ardealului. ¹⁴ Petzen se întoarse la Praga pe la sfârșitul lui aprilie. Cardinalul îi dedese o scrisoare către împăratul, prin care ruga pe **m.** S. A crede că el e gata la orice slujbă, mai cu seamă în ce privește interesul comun al creștinătății; că spre a sfârși în pace pricea ce **s-a** ivit, el va trimite îndată soli cu deplină împuternicire. ¹⁵

El propunea încă ca, spre a strânge și mai mult legătura sa cu împăratul, să zise dea în căsătorie princessa Maria-Cristina, care acum se învoise a se despărți de Sigismund Bathori.¹⁶ Această jună și frumoasă princesă, jertfită prin o politică perfidă ca să fie soția lui Bathori, după patru ani de suferințe, acum, prin învoire cu soțul său, iscălise acturile prin care cerea papei a strica unirea lor. Pricinuirea fu neîmplinirea căsătoriei. Aceste acturi se atestară de cardinalul Andrei și de alți trei martori din partea prințului și patru din a princesii, între care era duhovnicul amânduror și două dame din casa sa, de cele mai aproape de persoana sa.¹⁷ Atunci se ivise în public multe fabule spre a tălmăci neputința fizică a lui Bathori. Unii ziceau că el fusese legat prin farmecile unei babe fermecătoare, numită Ioana, care era a lui Ioan Koacock.¹⁸ Alții prepuseră că muma lui Ștefan Bocskai, dorind ca Sigismund să ia în căsătorie pe o fiică a ei și neizbutind, căci vanitatea lui îl făcu a prefera pe nemțoaică, prin farmeci îl legă. ¹⁹ Cardinalul porni atunci la Roma pe secretarul său Tomasi, mai pre urmă autorul a două scrieri

despre acele timpuri, ca să vestească papei înălțarea sa pe tronul Ardealului, și să-l roage a-i da iertare spre a se putea cununa cu Maria-Cristina. Papa, primind actele de despărțenle, strică căsătoria în 14 iulie (1599), **într-un** consistoriu; 20 dar Maria-Cristina era dezgustată de lume și sătulă de suferințe și, nepriimind propunerile cardinalului, lăasă. Ardealul și se întoarce la Gratz, lângă părinții săi. De acolo se trase fără întârziere în monastirea Santa Maria d'Halla la Insbruck, unde se călugări. Ea avea d-abia 25 ani. Era o femeie frumoasă, cuminte, împodobită cu învățături, iubeață, dar avu nenorocirea a fi născută arhiducesă și osândită din naștere a sluji de instrument orb politicei familiei sale. Ea fusese mai întâi hotărâtă a se căsători cu posomorâtul bătrân, tiranul Filip II, craiul Spaniei; apoi i se schimbă nenorocirea, dând-o în căsătorie după Bathori. Astfel, în acea mănăstire, periră îngropate sub vâl atâtea daruri strălucite ce împodobi acea nenorocită femeie, laudată și căită de toți câți au cunoscut-o. 2 i

V

Împăratul nu răspunse la scrisoarea ce îi trimisese cardinalul Bathori prin Petzen și porunci generalului Basta să se grijească de oaste, spre a intra în Ardeal. 22 Asemenea, primind scrisori de la Mihai-Vodă, cum că el să teme de o trădare din partea lui Andrei și că ar dori să se oștească în contra lui, îi trimise prin **tr-un** raguzean o bună sumă de bani. 23 Cardinalul, văzându-se amenințat din toate părțile cu mai multă grabă decât prevăzuse el și îngrijat de primejdia în care se afla, ceru un [bilet de liberă trecere] (sau **conduit**) și trimise pe Gaspar Corniș la Basta, spre a câștiga vreme. Acest trimis arată că: dacă împăratul nu primește o învoire pe care stăpânul său totdeauna a dorit, acest prinț va fi nevoit, pentru apărarea a, a-și căuta un puternic protector; că el roagă pe în.**s.** Împăratul să declareze curat de voiește a trata pe cardinal ca un aliat sau ca un dușman; că un ceauș al Porții, ce era lângă dânsul, îi făgăduia ajutorul și prietenia sultanului, fără a cere mai mult de 10 mii galbeni tribut anual, în loc de 15

mii ce era mai nainte, și că, neputând sta fără protecție, se va declara pentru Poartă; dar că cardinalul, gândind mai mult la ceea ce cereau de la dânsul rangul și calitatea sa, dorea mai bine să se unească cu împăratul împotriva dușmanului comun a numelui de Creștin, decât a se arăta că jărtfește intereselor sale particulare cauza religiei și mântuirea și libertatea patriei sale; că multe era mijloacele de împăciuire și că trebuia mai strânge nodurile printr-o nouă căsătorie cu casa Bathorilor, asupra căreia casa Austriei a vărsat atâtea faceri de bine; că cardinalul, văz primar cu Sigismund, se va sili d-a merita această alianță prin jertfirea și credința sa; și că el dorea ca împăratul să binevoiască a-i da în căsătorie pe princessa Maria-Cristina; că atunci acest prinț, rezemându-se pe această augustă căsătorie, va privi de aci înainte ca dușman nu numai pe turc, acest crud bici al creștinilor, dar încă pe toți câți vor izbi casa Austriei.

Basta fu puțin atins la inimă de aceste cuvinte și, încredințat fiind că cardinalul nu lucra cu bună-credință, răspunse, trimisului cu aceeași prefacere: că stăpânul său trebuie a nădăjdui mult de la bunăvoință a împăratului; că el va face îndată cunoscut în S. Aplecările în care se afla cardinalul., și că crede că va asculta bucuros propunerile acestui prinț; că, afară de aceasta, el le va rezema cu tot creditul său. 24

Cardinalul, într-adevăr, nu era de bună-credință. Prieten al Poloniei, căreia era mult îndatorat, el nu putea să voiască serios alianța cu împăratul. El știa acum că căsătoria ce cerea era peste putință. El credea mai mult în turci, care îi mulțumea dorințele și îi făgăduia și Țara Românească.²⁵ Lui îi trebuia însă oarecâtăva vreme spre a se înțelege bine cu turcii, polonii și Movilă și a se întemeia în țară, a se îngriji de oaste și a dobândi ajutoare de la aliați. El trimise spre acest sfârșit în Polonia pe Gavril Banfi, unul din senatori, și pe Ștefan Cacasiu de la Cluj, și în Moldova pe Ioan, cu numele Nagy (Mare) din orașul Korobanya. Acesta era însărcinat d-a negocia o căsătorie între unica fată a lui Ieremia-Vodă cu Ioan Iffiu, fratele său

din în & mă. 26

Acum cardinalul, crezând că a înșelat și a adormit pe împăratul, vru să adoarmă și să înșele și pe Mihai-Vodă, de care simțise că nu e iubit, precum nici el nu-l iubea. Mihai-Vodă, într-adevăr, înțelese bine cât de primejdioasă e pentru dânsul urcarea cardinalului la domnia Ardealului. El desperase cu totul de a se mai putea acum împăciui cu turcul, 27 și a se bate cu dânsul, având Ardealul dușman, îi era foarte cu greu. El începu a priveghea cu luare-aminte toate mișcările cardinalului și află acurat: că acesta făcuse alianță cu polonii, turcii și Ieremia, și că, înainte de toate, aliații asupra Țării Românești și asupra capului lui vor năpădi, că turcii se învoiseră a lăsa lui Andrei Transilvania și Țara Românească, scăzând și tributul cu 5 mii galbeni, și că, după povața și sfaturile cardinalului, Poarta urzea acum curse private spre a-l pierde. Mihai înștiință de toate aceste pe împăratul, făgăduind că va goni pe cardinalul din Ardeal.²⁸ Afară de primejdia cu care îl amenința cardinalul, lui Mihai îi era ciudă mare, cum un popă (cum îi zicea el) să domnească peste o țară așa de frumoasă, de care el se credea mult mai vrednic și pe care o iubea foarte.²⁹

Cardinalul trimise la Mihai-Vodă pe Gaspar Corniș, pe care îl numise general mai mare peste toată oastea sa. Acesta fusese unul din sfetnicii lui Sigismund la anul 1594, când se ucise nobilii. El ura pe cardinalul Bathori și partida turcească și se temea de răzbunarea lui. Cu puține zile înainte, el primise o înfruntare grea de la junele Iffiu, fratele vitreg al cardinalului și al cărui tată peri. Se în acea ucidere de la 1594. Corniș avea drept a se teme că amnistia și uitarea făgăduită de cardinalul nu va fi ținută în seamă. Astfel inspirat, Corniș, spun că întâlnindu-să cu Mihai-Vodă, îl mai întărită încă asupra cardinalului, încredințându-l de gândurile vrăjmășești ale acestuia, și îl întemeie mai mult în proiectul său d-a intra în Ardeal. Întorcându-se lângă cardinalul, Corniș îl asigură că Mihai-Vodă nu hrănește niciun cuget de dușmănie asupra-i și nu bănuiește nimic.³ n Nu mult după aceea, cardinaul trimise

la Mihai-Vodă alți doi soli, pe bătrânul George Ravazdi, unul din senatori, și pe Nicolae Viteaz, bărbat însemnat și care cunoștea limba românească, „spre a-i făgădui prietenie și raport de bună vecinătate, cerând și de la dânsul asemenea”.³¹ Mihai, necunoscând încă deplin cugetile împăratului și crezând în sinceritatea cardinalului, să înduplecă a încheia cu acesta un tractat, puind în condiție; ca cardinalul să nu să dezbine de împăratul, nici să se alieze cu turcii, ci, unindu-și armele împreună, să poarte război împotriva lor. Acest tractat încheiat la 14 aprilie 1599 să iscăli de Mihai și de zece boieri ai săi și prin giurământ pe Evanghelie să întări. Apoi, solii ardeleni, după o zăbovire de două luni în Țara Românească, să întoarsără acasă. ³²

Dar nu trecu vreme multă și Mihai-Vodă să încredință de viclenia cardinalului către dânsul. El prinse un trimis al cardinalului ce mergea la turci și, din cărțile ce să găsi la dânsul, să dovedi cum că cardinalul încheiasse pace și alianță cu turcii și cu Irimia-Vodă și voia să-l răstoarne din tron, să-l prinză, pentru care sfârșit chipzuiau fiecare a-și aduna oștile în tabără. ³³ Mihai, văzând că este astfel înșălat, să hotărî d-a le apuca înaintea vrăjmașilor lui, a izbi până a nu fi ei în stare să-l izbească. Deci începu a aduna și a scrie soldați numeroși, parte mare din poloni, cazaci, sârbi. ³⁴ El scrisse împăratului toate faptele cardinalului, arătând că va să-l răzbune despre dânsul și să coprjnză Ardealul, cerând pentru aceasta de la maiestatea sa să contribuiască cu 30 mii talere pentru plata oștilor și

10 mii puști. În vremea aceasta, spre a nu insufla bănuieli cardinalului, răspândi vorbă că aceste gătiri de oaste le face împotriva turcilor. ³⁵

VII

Cu toate aceste, faima, adesea prevestitoare adevărată a nenorocirilor ce amenință, începu a să lăți, ațâțând toate vorbirile, spăimântând toate fețele, vestind că acele pregătiri de război ale lui Mihai-Vodă nu să fac împotriva turci lor, ci împotriva Adealului.³⁶ Atunci prințul

Andrei porni un sol la Casovia, spre a întreba pe generalul Basta dacă e adevăr că Mihai-Vodă pregătește o revoluție și fierbe în duhul său proiectul d-a-l goni și d-a stăpâni Ardealul. Basta, ascultând vorbele acestui trimis, răspunse foarte simplu că gândurile lui Mihai îi sunt necunoscute; i că cardinalul îl poate întreba pe el însuși de ceea ce pregătește. 37 Cardinalul se hotărî atunci a trimite la Mihai-Vodă pe senatorul Pancrătie Sennyei, spre a iscodi gândurile lui. Mihai primi pe sol cu multă bunăvoință și cinstiri, în palatul său de la Târgoviște, încungiurat fiind de soldații săi. Sennyei ceru de la dânsul: d-a nu lăsa pe prințul Andrei în cumpănă între temere și nădejde; d-a împrăstia printre-o declarație cu inimă curată zgomotul rău ce alerga nu numai în Ardeal, dar încă în toate părțile dinafară. Mihai, văzând proiectele sale descoperite, să simți în nevoie d-a înșăla pe dușmanul său, spre a nu fi însuși înșelat și pierdut de dânsul. El protestă cu multă înfocare, înaintea lui Sennyei, împotriva nedreptelor bănuieli ce cardinalul are asupra-i; el aduse aminte de giurământul ce a făcut că va păzi pace și prietășug cu Ardealul și că aceasta i-o povățuiește și interesul său; el adăugă protestații și jurăminte că astfel va urma și în viitor, declarând în sfârșit că el stă gata a trimite în Ardeal pe soția și pe fiul său, Pătrașcu, ca zăloage ale credinței sale, numai cardinalul să trimiță pe frate-său, Ștefan Bathori, la Turnu Roșu, lângă hotarul Țării Românești, spre a-i primi, și să se îndatoreze că va pune pe fiul său să învețe limba latinească și că va purta grijă pentru siguranța și buna petrecere a familiei sale, după cum o cere datoria și prietășugul. 38 Istoricul Bethlen, în cuvântul ce pune în gura lui Mihai în această împrejurare, pretinde că el ar fi zis că, de va intra în Ardeal, să-l ducă Dumnezeu a mânca trupul femeii sale și a bea sângele fiului său. Nouă ne vine cu greu a crede la acest jurământ, când știm cât de mare era credința sa și cât de puternic inima sa, ca toate inimile de leu, își iubea familia. Credem mai mult sau că aceste cuvinte sunt niște esagerații ale analiștilor unguri contemporani, sau că Sennyei chiar, care

și el era tainic dușman al cardinalului, a adaos de la sine aceste cuvinte, spre a insufla călugărului o încredere oarbă în Mihai-Vodă. Gaspar Corniș încă declara că el își pune capul că Mihai-Vodă n-are niciun fiind de vrăjmășie. Astfel crezuții prințului Andrei slujiră mai mult a-l înșăla decât chiar dușmanul său Mihai-Vodă.39

Într-acest chip Andrei Bathori să înșălă; și, încredințat acum că Mihai-Vodă nu cugetă rău asupra-i, îi dete voia cerută de acesta d-a cumpăra în orașele săsești arme, praf, trâmbețe, steaguri și tot ce-i trebuia pentru război și de a le trece în Țara Românească. 40 Asemenea el îngădui la vreo câțiva unguri, precum George Mako și frate-său Grigore, Francisc Lugaciu, războinici viteji și cercați, și la mulți alții, a intra în slujba lui Mihai-Vodă, dorind ei a se bate supt dânsul.41 Dar această încredere ce avea în Mihai nu opri pe cardinalul d-a lucra cu și mai multă înfocare cu aliații săi întru înființarea planurilor comune. El să învoi pentru încheierea păcii și alianței cu turcii prin Mustafa, solul turcesc, și ceașul Ușaim, care de câțava vreme să afle în bună cinste petrecând la curtea lui; din**tr**-altă parte să înțelese cu Ieremia-Vodă și cu polonii ca fiecare, strângându-și oștile în taberi, să stea gata a-i veni **într**-agiutor. 42 El însuși își adună oștile, puind tabără la Sas-Sebeș, și aștepta numai sosirea aliaților săi, spre a să porni împotriva lui Mihai.

În vreme ce cardinalul, fără grijă, până să-i vie aliații, își petrecea timpul plimbându-să prin munți, vânând la păstrăvi și desfătându-să prin mâncări și băuturi, armia lui, ce sta în nelucrare la Sas-Sebeș, începu a cârti și a să plânge, mai cu seamă nobilimea. Fiecare după caracterul său striga și zicea că-și-pierdeau vremea **într**-o nelucrare nefolositoare și rușinoasă; că să ruinau acolo nefăcând nimic; caii slăbeau și ei nu puteau merge să îngrijească de trebile casnice ale lor; că e necuviincios lucru, în vreme ce erau în siguranță, fără dușman de nicăiri, de a-și petrece vara închisi în tabără, topindusă în moliciune. Cei mai limbuți nu respecta nici pe prințul, nici pe sfetnicii săi; ei striga că cardinalul era fricos, nesocotit, nehotărât și

leneș, și că, obișnuit fiind la trândăvie călugărească și la o viață delicată și singuratică, el nu știa ce trebuie unei armii și ceea ce cerea interesul statului; că el a luat domnia fără să știe ce ar putea mântui republica și cum și cu ce să face războiul. Cardinalul, cum auzi aceste cântări ale ostașilor, se îngriji foarte, și îndată, lăsând în tabără numai pe pretorimi și trupele mercenare, dete la toate celelalte oști voie ilr; t să întoarce pe la casele lor.⁴³ Astfel, nu oarba încre<lite* în Mihai-Vodă, ci temerea sa de cântirile oștenilor săi! mâni pe: cardinal a strica lagărul și a se dezarma deocamdată.

Vili

În vremea aceea, sosi în Ardeal la Alba-Iulia t. () aug. 1599) germanu Malaspina, episcopul de Caserta, ca nunțiu apostolic pe lângă cardinalul. ⁴⁴ Acesta fusese, cum știm, în aceeași calitate în Polonia, unde, din reaua-credință a lui cu care se purtă, își trase hula tuturor, și polonezii făcură un joc pe numele lui, ce însemna spin râu, zicând: „Niciodată nu poate fi spin bun, măcar deși ar fi trimis de la Roma”.⁴⁵ El era într-adevăr un ambițios și intrigant mare, căutând prin toate chipurile a dobândi pălăria de cardinal, ce foarte mult o, dorea. După o ședere de câțiva ani în Polonia, desperând de a-și vedea dorința împlinită, trecu în Ardeal, pe care teatru atunci se pe1 recea multe intrigi. El dorea în tot chipu să câștige favoru împăratului, ca printr-însul să dobândească cardinalatu.⁴⁶ El se sili a face pe Andrei Bathori să înțeleagă cât este de urât și ocărător pentru dânsul, fiind creștin și cardinal încă, să se alieze cu turcii împotriva creștinilor și a papei; că el trebuie a se teme de mânia papei și a sfântului colegiu; i de răzbunarea împăratului și a tuturor creștinilor. El îi făgăduia încă că va mijloci la papa ca să-i dea voie a se căsători, ca să nu se stingă astfel familia Bathoreștilor.

Un analist ungur după atunci, anume Szamoskozy, pretinde că prințul Andrei se lăsă a se convinge de aceste cuvinte ale lui Malaspina și se făgădui că va strica alianța cu turcul, cu atât mai mult că aceștia pretindea ca să le dea înapoi cetățile de margine Lipova, Ieneu și alte treceri

vecine. Zicea numai că, temându-se de împotrivirea lăcuitorilor, voia ca să țină aceasta secret până la epoca-adunării dietei; 47 iar pentru încheierea acestei alianțe, porni îndată pe Ștefan Cacasiu la împăratu; 48 și că apoi, chemând la sine pe solii turci, le declară că voiește război cu Poarta. Istoricul Bethlen face bine de a se îndoi, observând că ceilalți analiști tac despre aceasta și că solii săi lângă sultanul, Nicolae Gavay și Francisc Buclai, nu se întoarseră de la Poartă decât după intrarea lui Mihai-Vodă în Ardeal.

Urma însă ne va arăta că Andrei Bathori nu era deloc sincer în făgăduielile sale, O dovadă despre aceasta încă este că, în vreme ce el protesta de hotărârea lui d-a se alia cu împăratul, el scria lui Ioan Zamoisky, cerând povești și protestând de voința lui de a ține eu Polonia, Zamoisky îi răspunse, în 23 septemvri le (1599), ca să se grăbească a trimite o ambasadă la staturile Poloniei, cerând protecția lor pentru dânsul și pentru provincia sa. 49 Este adevăr că toți actorii aceștii scene umbla căutând a se înșăla între sine unii pe alții; Andrei Bathori înșăla pe împăratul, pe Mihai, pe Basta și pe Malaspina; împăratul înșăla pe cardinalul, pe al căruia trimis, Cacasiu, îl primi foarte bine la Pilsna, unde se dusesse, și-i dăte nădejdi că va încheia în curând tractatul cerut, și **într**-aceeași vreme trimitea instrucții tainice la Mihai-Vodă și la generalul Basta, ca să se înțeleagă împreună spre a intra cât mai în grab în Ardeal și a goni d-acolo pe cardinal u. El încă înșăla și pe Mihai-Vodă, lăsându-l a nădăjdui mult, dar bine hotărât a se sluji de dânsu ca de un instrument - și a nu-l lăsa a să întemeia în stăpânirea Ardealului. Mihai-Vodă căuta a înșăla pe cardinalul și **într**-aceeași vreme voia a înșăla pe Basta, intrând în Ardeal înaintea lui, cum și pe împăratu, fiind hotărât a păstra această țară supt cârmuirea lui. Basta asemenea voia să silească în toate chipurile spre a dobândi el, iar nu Mihai, cârmuirea Ardealului; în sfârșit, Malaspina umbla să înșăle pe toată lumea, vânând în toate părțile mult dorita pălărie de cardinal. Acest chip viclean de a lucra - deși în ziua de astăzi, când ideile morale sunt

mult mai dezvoltate, este oarecum iertat, decorându-se cu numirea de diplomatie și înșălăciune de război - datoria istoriei, această conștiință a neamului omenesc, este de a-l osândi. Mihai-Vodă, din toți, este mai lesne de ierta* <! era amenințat cu viclenie în cârmuirea și patria sași era nevoit a să apără cu aceleași arme cu care era izbit; ambiția lui încă avea un scop mult mai nobil și mai înalt decât a celorlalți: el ținea a regenera nația sa.

XI

Mihai-Vodă, aflând de tabăra cardinalului de la Sas-Sebeș, trimise în Ardeal pe banu' Mihalcea, sfetnicul său (le-aproape, și pe George Raț, sârb cu neamul și cu numele: prea cerceta puterile și gândurile lui Andrei. Sosind lângă acest prinț... ei îi declară că Mihai-Vodă voiește să năvălească în Bulgaria în vreme ce Ibrahim-Pașa războia în Ungaria, după cum făcuse cu izbândă în anul trecut, și că ar dori pentru aceasta să nu i se întâmple în lipsă vreo primejdie din partea Ardealului. Cardinalul încredință pe trimiși că Mihai-Vodă poate fi sigur că nu i se va aduce nicio stânjenire la întreprinderile sale; pe lângă acest răspuns, trimișii raportură lui Mihai că în tabăra de lângă orașul Sas-Sebeș Andrei avea numai niște pretorienii și oarecare oști mercenare, iar oastea țării se licențiasse] * din pricina sărbătorilor și fiind fără grijă de vrăjmași.

În acele zile, Mihai-Vodă trimisese lângă Rodolf cezarul unul din boierii săi, anume Stoica, boier ales, înțelept și de cinste al țării, ca să dea poruncă lui George Basta cu oștile sale ca să se unească la Casovia cu garnizoanele germane și, cu Ștefan Bocskai, împreună cu oștile Varadinului, Hă cază cu toții asupra Ardealului, în care el, Mihai, va năvăli **într**-aceleași vreme, și astfel Andrei, silit fiind a-și împărți oștile, să nu poată respinge și pe unul și pe celălalt dușman. Cezarul, trimițând pe Stoica la Szathmar, îi răspunse că va afla voința sa de la vice-craiul de ia Ca - Ovia. Cu toate acestea, trimise cărți lui Moise Szekeli, căpitanul Szathmarii, poruncindu-i d-a da la vreme tot ce va fi trebuincios. 50 Generalul său George Raț aduse încă lui Mihai o sumă de bani din partea

împăratului și el să

— Loc gol în manuscris (n. Ed.).

puse atunci a-și aduna oastea și a-și pregăti expediția ce avea în gând, răspândind mereu vorba că să gătește împotriva turcilor, 51

Autorii contemporani vorbesc astfel de armata lui în această epocă: „Slujesc de soldați acestui voievod, afară de români, a căror vitejie o cunosc bine turcii din vremea viteazului lor Căpitan Draeola, mulți unguri, ardeleni, câțiva arnăuți, greci, bulgari și sârbi. Are puțini pușcași, de care se află în lipsă și ardelenii, căci aceste popoare și mai cu seamă ungurii se bat mai voios cu săbiile și călări cu sulitiile, și cu mare îndrăzneală arăt fața la vrăjmași”.

Mihai își iubea ostașii și cea dintâi a lui îngrijire era pentru dânșii. Totdeauna în mijlocul lor, făcându-le necurmat căutare, cercetând trebuințele lor, când arătându-le. Familiaritatea unui camarad, când vorbindu-le oi puterea și mărimea unui domn, când cu dragostea unui părinte, el fermeca și răpea mintea și inimile ostașilor. Vitejii din toate părțile și din toate națiile alerga cu entuziasm supt steagul unui erou care le făgăduia biruinți slăvite, căci ei știa bine că el își ține făgăduiala, și înfocarea lor era așa de mare cât și încrederea lor. Cu un asemenea căpitan ei erau gata a întreprinde tot, siguri că vor izbuti. El era mândri de dânsul și mândri de ei înșiși, gândind că fac parte dintr-o armie nebiruită. Românii, precum și moldovenii, îi urma îmboldiți mai mult din datorie și dragoste către patrie, pe care el o făcuse atât de glorioasă și făgăduia de a o face pe atât de mare. Sârbii, bulgarii, grecii, arnăuții alerga la dânsul ca către un înger de libertate și de mântuire pentru neamul lor. Cazacii, polonezii, ungurii să întocmea supt steagul lui, unii povățuiți prin admirarea lor pentru un mare erou, alții împinși prin dragostea războiului și a foloaselor ce aducea ostașilor, alții, ca mai toți vitejii, căci inima lor era aprinsă de acea nobilă dragoste a gloriei, care împinge pe om la moarte ca să dobândească nemurire. 53

Într-acea, în cursu lui septembrie, Mihai-Vodă

trimise alți doi boieri, anume unul vistierul Damian și celălalt Preda, ca să ceară, în numele lui. O trecere sigură prin mijlocul Ardealului în Ungaria, unde îl cheamă împăratul în ajutor împotriva puternicului Ibraim-Pașa, făgăduind a trece prin Ardeal fără a vătăma pe nimeni. Dar cardinalu răspunse că nu crede că vreo primejdie așa mare mnerință creștinătatea, încât să aibă trebuință de ajutorul lui Mihai, îndemnându-l în orice caz a trece mai bine cu armia sa Dunărea, în Bulgaria, după cum îi era gândul, și va face prin aceasta o diversie mult mai folositoare creștinilor. 54

D-abia să întoarseră acești boieri lângă Mihai-Vodă și îl trimise din nou cardinalului pe Mihalcea, banul Craiovii. Vi pe George Raț, căpitanul gvardiilor sale. Spre a-i vesti că, după povața ce i-a dat el, este gata să treacă Dunărea: prea pustii Bulgaria. 55 Dar cu toate acestea, Andrei nu să încrezu și porni la Mihai pe George Palatiei, om foarte dibaci, ca să-l încredințeze că pacea încheiată cu turcii și cu tătarii este numai o prefacere, până să-i vie bine a să declara dușmanul lor, aceea ce nădăjduiește a o putea face curând; și că el voiește a cultiva cu dânsul sfintele drepturi a unei bune vecinătăți și a unui prieteșug nesiluit. Mihai, care știa acum ce temei au cuvintele lui Andrei, răspunse că și el voiește să trăiască în bună unire cu prințu Andrei. Mihai lucră cu atâta taină, încât, împărțindu-și armia în deosebite locuri, nu lăsă lui Palatiei. Să vază fără numai trei sute pedestrași din gvardiștii săi. 50 întorcându-să lângă cardinalul, Palatiei îi raportă răspunsul lui Mihai, adăugând că n-a văzut la dânsul nicio pregătire de război. 57

Cardinalul, sigur acum că Mihai va sta în liniște și că o câștigat astfel timpul trebuincios pentru înființarea pre îi cetelor sale, crezu că va putea acum a-și căuta și a d'". În ce de împotrivnicii săi dinlăuntru și a răzbuna uci<! ere a fratelui său Baltazar. Cu toate că la alegerea sa de îl jurase, pentru dânsul și pentru fratele său Ștefan, mari" de Săvârșită și că nu va căuta nici răzbunare, acum mul>la a prigoni supt alte pricini pe acei ce-i credea ca's! iilllln-i ai

aceștii ucideri; astfel era Ștefan Bocskai, I; I pai Corniș, George Ravazdi și alții. Puind pricină că 1 <. Kai nu a intrat în Ardeal când a fost chemat, cardin lliil iici11> a se cetățile Deva și Gorghiu, ce era în stăpânirea Im II. N. L-ai. Asemenea Ștefan Bathori trăgea la judecată p îi în I uniții sfătuitoari ai osândeii lui Baltazar, cerând i i i ml „— arcă starea acestuia, ce Sigismund Bathori o

243

Împărțise între dâșșii. Drept aceea cardinalul convocă dieta pentru 18 oct. (s.n.), ziua Sf. Luca, la Alba-Iulia, spre a hotărî despre aceste pretenții ale lui și ale fratelui său. 58 în vremea aceasta, Sigismund Bathori, după o petrecere d-abia de câteva luni în Polonia, scrise cardinalului că i s-a urât cu traiul în țară streină și dorește a intra în Ardeal, spre a trăi o viață liniștită. Cardinalul, temându-să cu tot dreptul de un om atât de neastâmpărat, îi răspunse printr-un catren (în patru versuri), povățuindu-l a sta liniștit, și! refuză cererea.58

X

Într-aceea Ieremia-Vodă din Moldovai făcu știre cardinalului că Mihai-Vodă voiește a intra în Ardeal cu oști grele. Și tot într-o vreme, Ioan Maro, sârb de neam, dar născut și crescut în Ardeal, care, cunoscând bine limba românească și latinească, se afla în slujba lui Mihai-Vodă ca secretar și cunoștea proiectele lui, scrise cardinalului că să nu crează încredințările lui Mihai, căci el are de gând a năvăli în Ardeal și a cuprinde această țară, pentru care sfârșit își adună toate oștile. 60 Andrei Bathori porni îndată la Mihai-Vodă în solie pe Tomas Csomortany, om ager la minte, ca să caute prin toate chipurile a descoperi proiectele lui Mihai. Csomortany sosi la București sâmbătă spre seară, 11 octomvrie, și îndată avu audiență de la Mihai-Vodă, și după câțava vreme de vorbă, luând cuvântul domnului, se întoarse a doua zi, duminică, către cardinal cu un răspuns pacinic. 62 Despre această solie analiștii contemporani se deosebesc între sine. Cronica română și unii din analiștii unguri pretind că cardinalul însărcină pe Csomortany a spune lui Mihai a-și lăsa țara și scaunul, căci

apoi de nu, va fi izgonit de dânsul și de turci și va încăpea în mâna acestora. 03 Se vede că cardinalul își dote astfel pe față gândirea sa, sau pentru că credea că peste puțin va fi în stare, a o pune în lucrare, fiindcă îi și sosise acum niște cete de polonezi și moldoveni **într**-agiutor, 64 sau că a vrut a aperia pe Mihai și a mai dobândi un repaus de câțva timp. Aceiași analiști unguri spun că Mihai-Vodă, auzind vorbele lui Csomortany, se înfurie și era cât p-aci a da morții pe aducătorul aceștii obraznice solii, dar că, stăpân**indu**-și mânia, el gândi că e mai bine a respecta dreptul gintelor și; i căuta a răzbuna acest afront asupra lui Andrei, de la care i-a venit, decât asupra solului. Pentru aceea răspunse acestuia cu vorbe dulci și bune, făgădui a fi îngăduitor întru toate și nu-l lăsa a descoperi pe fizionomia lui niciun semn care să-i arate cugetul. Astfel, acest minunat bărbat știa, când voia, a să stăpâni pe sineși și a-și înveli astfel proiectele, încât nimeni să nu le poată pătrunde.⁶⁵

Dar un alt analist, Ambrosie Simigianus, pretinde: că Andrei propuse lui Mihai a-i da azil în Ardeal dacă turcii vor voi a-l goni din Țara Românească, și până să-și facă pace cu dânsii; că Gaspar Corniș, dușman cardinalului, răstălmăci altfel vorbele acestuia - în înțelegere fiind cu Csomortany, care și el era tainic partizan al lui Mihai, în slujba căruia comandase niște oștiri - puse pe acesta a spune lui Mihai că i se poruncește d-a ieși îndată din Țara Românească, altminteri va fi prins de turci, fiind el o stavilă între alianța cardinalului cu turcii.

Simigianus ca și Szamoskozy bănuiesc că Gaspar Corniș cu Pancrație Sennyei, unul din senatori, și cu mulți alți din coi mari ai Ardealului, mai cu seamă din cei compromiși cu Sigismund Bathori în uciderea nobililor la 1594, temându-să d-a cădea jertfă lui Andrei și Ștefan Bathorești, chemară pe Mihai-Vodă a intra în Ardeal. Cel din urmă. malist pretinde că adesea mulți au auzit pe Gaspar Corniș /icând: „Când tai un cap din Bathorești, îndată se ivește altul în loc, dar voi face astfel de bine că m-oi mântui pent.ru totdeauna de această peire”.⁶⁶ Aceste

învinovățiri, precum și altele ce vom vedea mai la vale, nouă, după cum a altor istorici unguri și streini, nu ni se par destul de tei leinice ca să putem încheia și acuza pe Corniș și pe soții li a de trădare către neamul lor. Fără îndoială că aceștia nu iubea pe cardinalul, de care avea a se teme, dar mai toți un). Urie simțea ca dânsii; și de la sentimentul de ură până la trădare e încă mult.

Mihai-Vodă, iarăși, nu avea trebuință de ajutorul unor trădători dintre nobili, când avea în parte-i pe toate popoarele Ardealului, României, poporul cel mai numeros dintr-această țară, de mult ațintise ochii „spre dânsul cu credința nădejdiei și îl aștepta ca pe un mântuitor, spre a-i scăpa de tirania aristocraților unguri, într-adevăr, printr-o fatalitate a lucrurilor, asuprirea ungarilor ardeleni asupra iobagilor lor români se adăuga într-o progresie crescătoare de ce se mai apropia ceasul ursit spre pedeapsa ei. Într-o cronică săsească după acele timpuri, citim, la anul 1592, acestea: „Foarte adevărat este ceea ce zice Livie (în Cartea IV, decada 4), îmbuibarea și zgârcenia sunt ciumele care răstoarnă toate împărățiile cele mari. În ambele acestea se deprindeau nobilii foarte tare, mai ales Chendeștii atâția bani storceați de la iobagi, încât nimăru nu îi era iertat a lua bani împrumut sau alte soiuri de hrană decât numai de la ei. Apoi vinurile ce le da iobagilor era foarte acre, fără gust și nici de o treabă; asemenea și grâul era muced și tărâtos, și totuși cu preț mare; carnea de bou, de oaie, sau era de vită bolnavă, sau de mortăciune, pe care iobagir măcar că nu le putea nici gusta, era siliți a le plăti cu preț destul de mare; nu căuta nime la milă, nu la sărăcia plebei cei mai ticăloase, nu la Dumnezeu, ci făcea fiecare ce voia, Fiecare era crai sau principe etc.

Chendeștii, Spre a-și asigura lucrurile sale, trimitea scrisori în toate părțile, ca principii, pe aceștia îi urma alții, astfel încât și cei mai trențuroși nobili deprindeau tiranie și răutate asupra sârmanilor țărani ș.c.l., ș.c.l. Te uiți, Doamne, și rabzi! Faimos au fost și Francisc Alardi, ce locuia la Murăș lângă Sân-Paul, și bătrânul Bogăție,

cămătari și sfárnari foarte avuți, carii au întreprins cea mai mare tiranie cu ticăloasa plebe”. 67

Aceste se urma la 1592, înaintea războiului. De 7 ani de când urma nencetat războiul, chinurile și nevoile românilor crescuseră peste măsură, încât inima lor acum fierbea de dorința d-a-și vărsa focul răzbunării peste capetele tiranilor lor. Domnii Ardealului.

Deosebit de români, pe care, în lipsă de alte pricini, legătura sângelui i-ar fi silit a sta mai bine cu frații lor din țară decât cu neam strein, chiar sașii și săcuii erau cu totul ni favorul lui Mihai-Vodă. Orașele săsești, ostenite și nemulțumite de domnia ungurească, aplecate din natură către împăratul Germaniei, spăimântate încă de câțeva vreme de ura cea mare ce le hrănea cardinalul și de țin-I irite lui d-a-i reduce cu sila la legea papistășească - după făgăduiala ce dedese papei, nădăjduind a intra astfel în favorul acestuia - sau a-i stârpi cu totul, se pleca bucuroși către Mihai-Vodă, care zicea că cuprinde țara pentru împăratul, Ei aflaseră că la Alba să și ridicase în piață 7 țepi, în care Andrei vrei să tragă pe cei 7 judecători saxoni înainte de 18 octomvrie, ziua hotărâtă pentru deschiderea dietei, la care aceștia trebuia să se afle. Albert Hull, cornițele sașilor și unul din cei mai mari din bărbații lor, descoperind acest groaznic proiect, hotărî a-și mântui compatrioții de tirania unui popă crud și fanatic. El se grăbi a seri lui Mihai, rugându-l a grăbi a veni în ajutor, făgăduind a răscula toată nația în favoru-i. 68

Mihai, spre a le da dovadă de încrederea sa într-înșii, alesese pe Christofor Herzely - cetățean de la Brașov, frate cu judele acelui oraș, pe care îl trimisese la Praga la împăratul cu cărți în care se trata gonirea cardinalului din Ardeal. Se zice că Herzely făcu această călătorie supt pretext de comerț și că Mihai dădă lui Herzely pentru drum 100 galbeni de aur, și împăratul, după ce l-a răsplătit cumsecade, îl trimise înapoi la Mihai. 69

Săcuii asemenea, după cum știm, avea o ură feroasă împotriva nobililor și mai ales asupra familiei Bathorești lor. Purtarea cea înșelătoare a acestora, dându-le

libertatea rînd avea nevoie de dînșii și răpindu-le-o îndată ce trecea primejdia, chipul cumplit prin care cea din urmă răscoală a lor (1596) fusese pedepsită îi făcuse nerăbdători de a scutura jugul, stînd a da mîna de ajutor oricărui dușman al casei Bathoreștilor.

Așa, toate popoarele Ardealului ura pe cardinal, aștepta cu nerăbdare și sta gata a ajuta pe Mihai spre a răpi din mână-i țara Ardealului, Mihai, dar, în Ardeal, era nădejdea îți sprijinul intereselor popoarelor împotriva aristocrației și a domniei ungurești. Vai! pentru ce necunosc el această frumoasă misie și trase asupra-i pedeapsa meritată acelor ce calcă menirea cu care providența, i-a însărcinat!

Dar afară de popoare, știm că o mare parte din cei mai mari nobili ai Ardealului, nemulțămîți de Bathorești, chema în dorința inimei lor pe Mihai; deși, în lipsă de dovezi temeinice, nu credem că această dorință a mers pînă la trădare și că ei ar fi înlesnit cu ceva la triumful lui Mihai.

Astfel, cursoarea ce târa pe Mihai și îl împingea în Ardeal era puternică, nebiruită, providențială.

XII

A doua zi după pornirea lui Csomortany spre Ardeal, luni în 13 octomvrie 1599, Mihai-Vodă adună la Ploiești o parte mare din oștile sale. Toată gloata ostașilor români și sârbi erau așezați în piață și pe uliți, iar călăreții gvardiei sale, numiți *curteni*, și o ceată de cazaci și de polonezi îi răspîndi împrejurul orașului. Generalului Baba-Novac, care avea supt comanda lui 5.000 oameni pedestrime precum și pe haiducii din Ungaria, îi dete poruncă de a-și întocmi ostașii săi armați în cinci jînduri, din piață pînă la curtea palatului domnesc. Astfel fiind posturile așezate, aduseră înaintea lui Mihai mai întîi pe viteazul George Mako cu ceilalți căpitani de oaste, Ștefan Tascuni, Ion Tamasfalvi, Grigore Kiș și pe toți ofițerii unguri ce slujea în armata sa. Domnul le luă mîinile lor în ale sale și-i puse să jure că-l vor urma oriunde îi va povățui, mai ales în expediția ce el pregătea, că vor asculta și vor îndeplini

toate poruncile sale și că nu vor trăda steagul său nici de față, nici **într**-ascuns. După ce dete astfel drumul lui Mako și oștilor sale, aduse asemenea de la satul Florești 500 călăreți unguri comandați de Dimitrie, ce-i zicea cel Mare, și de locotenenții săi Georgie Horvath, Ioan Kiș, Petru Kidel, Ioan Sindi și câțiva alții. El aduse încă și pe beșlii, de care avea două sute în oastea lui. Această ceată de călăreți, supt această numire turcească, era întocmită de

Mihai-Vodă. Ei avea o plată deosebită și ajunseră fruntașii vitejilor. Capul lor era Ștefan Petnahazi. Mihai-Vodă îi aduse pe unul după altul spre a face jurământul. Fură unii (are se îndoiră puțin a face im jurământ orb și cam neliotărât. Către care întorcându-să Mihai, le zise cu oarecare asprime: „Faceți, căci datoria soldaților este a urma pe general, iar **[nu]** a generalului a urma pe soldați; mie să cade a, porunci, vouă a asculta!”

Mihai, căutând, mereu a ține cât mai ascuns proiectul său, răspândise vorbe, ca mai nainte, că această gătire de război să face asupra turcilor. Dar o seamă de boieri pătrunseseră proiectele sale. Era mulți din boierii săi cei mai iubiți, cărora nu prea plăcea ținirile *ambilor Mihai*, cum se; zicea atunci, adică ale domnului și ale banului Mihalcea, care mereu ațâța ambiția și pofta de domniri și de cuprinderi a domnului. Acești boieri iubea țara și pe domn, dar voia să vază pacea și se împotrivea expediției în Ardeal, ca una care poate avea până în urmă sfârșit rău, ațâțând mulți dușmani asupra țării și zădărniciind nădejdea de a o vedea împăciuită și culegând rodul de atâta sânge vărsat. Între acești boieri era și Theodosie Logofătul, boier bătrân, ales, de cinste și priceput la sfat. Folosindusă de lipsa banului Mihalcea, ce se afla încă în Ardeal, lângă cardinalul, acest boier vru să facă o silință spre a întoarce pe Mihai-Vodă din hotărârea sa d-a intra în Ardeal. **[El]** trase în **j**. Îndul **[său]** pe soția lui Mihai, doamna Stanca. Era o femeie aleasă această doamnă, ale căni calități chiar dușmanii soțului ei nu se putură opri a le încununa cu laude entuziaste. Bună, blândă, supusă, înger de mumă și de soție, ea adesea

domolea iuțimea și asprimea caracterului soțului în, și **într**-aceeași vreme, inimă eroică, ea împărtășea de multe ori primejdiile bărbatului său, însoțind**u-l** în războaie i până pe câmpul bătăliilor stând în coasta lui. Ca logofătul Tudosie, ea nu iubea pe banul Mihalcea, pe care îl învinovătea că sfătuiește rău pe domn. Fie un presentiment de nenorocirile ce cuprinderea Ardealului va trage asupra familiei sale, fie numai niște scrupuluri nobile și poruncite

— În manuscris: „doamna Florica”. Confuzie cu numele fiicei liil Mihai Viteazul (n.ed.).

oricărui e în poziție d-a asculta numai glasul inimei sale, fără a avea alte datorinți mai înalte a împlini, ei i s-a părea că e nedrept lucru a purta războiul în Ardeal. Cu inima, stăpânită de aceste simțiri, ea se duse lângă soțul său, silind prin rugăciuni și lacrimi a-l întoarce din hotărârea sa. Ea îi aduse aminte azilul ce le dedese Ardealul atunci când erau amândoi pribegi, prizoniți de tiranul Alexandru, ajutorul ce îi dedese prințul Sigismund spre a se face domn și mai pre urmă spre a mântui țara de năvălirea lui Sinan-Pașa; și îl jura pe Dumnezeu, pe sf. Mihai și pe sf. Nicolae, patronii casei lor, d-a nu purta războiul **într-o** țară de la care primise numai bine, spre a nu trage asupra-i osânda nemulțămitorilor.⁷⁰ Înlocuțiile și elocuentele cuvinte, precum și lacrimile ei fură zădarnice; ele nu putură clăti hotărârea soțului său. Și oare **s**-ar fi căzut ca el să lase tocmai acum, în minutul d-a o îndeplini, o idee care de multă vreme frământa în inima sa? În ce oare se arăta el nemulțămitor? Dacă Sigismund Bathori l-a ajutat oarece prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase - biruințele sale a adus Ardealului și care sporiră gloria lui Sigismund? Trebuie oare a uita la câte umilințe supuse Sigismund pe Mihai și patria lui? Trebuie a uita că pata rușinosului tractat de la 1595 nu era încă ștearsă? Dacă Sigismund a venit a-l ajuta împotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sineși și Ardealul, ce era deopotrivă amenințate? Atâta numai că, în loc să aștepte

pe turci în Ardeal, veni să-i întâmpine în Țara Românească și feri prin aceasta Ardealul de pustiirile războiului. Apoi, chiar de ar fi avut Mihai și românii datorie de a fi recunoscători lui Sigismund, acesta mai cârmuia acum Ardealul? Nu-l lăsase, pentru pieirea lui Mihai, în mâinile cardinalului? Acesta apoi nu era vădit de dușman al nostru? Trebuia oare a-i lăsa timp a ne izbi și a ne pune în stare d-a nu-i putea sta împotrivă? Și chiar de ar fi fost altfel purtarea cardinalului, chiar de ar fi avut Mihai datoria a se arăta recunoscător către dânsul, recunoștința personală a unui domn poate oare stinge dreptul și datoria unei nații? Putea el dezerta cauza națională pe care se făgăduise a ajuta? Ardealul, a căni gloată a populației sunt români, nu este el o țară; mîncască? Trebuia oare a mai lăsa în stăpânirea ungui lilor toată această țară*, care, după dreptul naturii și drep

1 li-l oamenilor, este a românilor? Mai ales când chiar și populațiile de alt sânge îl chema 1

Ce, fiindcă ne tragem din acel glorios popor, stăpân al hunei, care întemeie cea mai minunată și mai colosală unitate cunoscută în cartea istoriei omenirii, fi-vom noi i isândiți a trăi alături frate cu frate în veci strein unul de uliul? Suntem noi osândiți a ispăși mărimea strămoșilor noștri și jugul supt care ei osândiră lumea, trăind vecinic Izolați unul de altul, supt un deosebit jug barbar? Dumnezeu nu ne-a dat și nouă oară un același drept ca celorlalte nații și o aceeași datorie, o misie a împlini în omenire? Dar întreprinderea de a crea unitatea națională e una; ea va ațâța mulți dușmani asupra-ne și curând sau mai târziu ne va fi fatală, precum fu lui Mircea, Ștefan cel Mare și Petru Rareș, Ce, pentru că o datorie, o datorie națională, o datorie de viață și de moarte e anevoie, suntem n-are în drept a ne apăra de dânsa? Se poate oare nașui ova în lume fără jertfe și dureri? Eroul va cădea într-adevăr supt această grea sarcină. El va adăuga un nume glorios mai mult la șirul martirilor unității naționale; dar silințele lui, sângele său vărsat, până și greșeli e lui vor lumina calea generațiilor viitoare, și o zi va veni, rit de

târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație se vor împlini.

XIII

Pin-a nu intra în Ardeal, Mihai se chipzui a feri, în lip. A-i, Țara Românească de năvălirile turcilor. Spre acest sfârșit, după spusa lui Bethlen, le trimise soli vestindu-le își povățuiește o armie împotriva cardinalului, care a indii-i. it pace cu împăratul, și că se va sili în tot chipul a-Indiice la ascultare și a-l face credincios sultanului. Spre a îți mai mult credit aceștii fabule în ochii turcilor, el lăsă în Târgoviște un ceauș însărcinat a primi în lipsa lui un mi, ut pentru sultanul. 71 Adesea turcul ca și Mihai au căutat a se înșala unul pe altul prin asemenea fabule groase, la care nimeni nu putea crede. Și fără îndoială că și acum, dacă turcii nu năvăliră în țară, era mai mult din neputință decât de încrederea în vorbele lui Mihai. Slujindu-se cu asemenea vorbe, acesta nu vătămă decât caracterul său și își trăgea asupra-și, din partea dușmanilor săi, cu oarecare temei, învinovățirea de a fi om viclean (ruse), prefăcut și fără credință.

Înainte de a ieși din țară, Mihai așeză pe bătrâna sa mumă, Teodora, pentru care era plin de dragoste și de îngrijire, ca într-un loc de siguranță, la monastirea Cozia, clădită în poalele Carpaților, ca să șază câtă vreme va ține războiul. Această bătrână doamnă, care văzu și presimți cu inima nestatornica norocire a fiului său, fericirea și restriștea lui, până și tristul său sfârșit, muri în aceeași monastire, cinci ani după această expediție (1603).

Doamna Stanca⁸, neizbutind a întoarce pe soțul său de a întreprinde expediția hotărâtă, vru a-l însoți în Ardeal, și împreună cu fiul său, Petrașcu, ce avea atunci 15 ani, a împărtăși primejdiile soțului ei.⁷¹

XIV

Mihai-Vodă nu se mulțami, ca un general harnic, a învălui expediția sa de cel mai mare secret, dar încă adoptă un plan de operații a cărui idei strategice cu drept

⁸ Aici și în continuare, denumind Munții Carpați (n. ed.).

poate minuna. În înțelegere fiind cu sașii, sigur d-a trage pe săcui în parte-i, el hotărî a intra cu oastea principală pe la Văleni și pasul Boza în Ardeal, a se așeza între sași și săcui, a ține pe aceia în supunere, a trage pe aceștia în partea lui și a închide calea prin care ajutoarele de poloni și de moldoveni putea sosi cardinalului. Tot într-o vreme el trimise peste Olt, la Radu Buzescul și la banul Udrea. Ca să sale și ei cu toate oștile Craiovei, ale Jiului și cu ale Mehedinților, să-i iasă înainte către luncile Sibiiului și.

— În manuscris: „Florica” (n.ed.).

ocupând acest oraș aliat, să ție calea deschisă către Alba-Iulia, capitala Ardealului și punctul obiectiv al operațiilor războiului.7/1

Astfel toate întocmind și prevăzând, trei zile după depunerea jurământului oștilor, la 16 oct., Mihai-Vodă porunci ungurilor săi să meargă a tăbărî la poalele Carpaților ce despart Țara Românească de Ardeal. Acolo chemă în grabă toată mulțimea ostașilor, ce era împrăștiată prin pregiur în batalioane, puse prin glasul erolzilor de proclamă: ca toate trăsurile să rămâie în urmă; fiecare să-și poarte bagajul; lucrurile cele mai grele să se încarce pe c-ii de cărăuși, puține trăsură rămase pentru femeile și avuturile boierilor; ca să încarce lucrurile taberei pe cai ușori de munte, lăsând tot ce e greu de purtat; că prințul Andrei. Fi făcut pace și alianță cu turcul; că oastea va trece prin Ardeal, căci cezarul i-a dat loc de întâlnire în Ungaria; că el voiește ca în această cale căpetenii și soldați să fie unul lângă altul, soți de drum. Astfel poruncind, el se pune cu toată oastea a trece munții, îndreptându-să către pasul Boza. Înainte trimise o ceată aleasă spre a ocupa trecătoarele și a stăpâni strâmtoarele, ca să nu lase pe dușman să răstoarne pe drum copaci, lucru ce lesne se face într-acele locuri, și astfel să-i taie drumul sau să-i întinză curse în strâmtoarele de dincoace; și că, de se va găsi, să le strice, ca să înlesnească trecerea armiei. El se luă pe urma aceștii cete cu atâta iuțeală, încât într-o zi și o noapte trecuse Alpui mai cu toate oștile sale, pân-a nu merge încă vestea în Ardeal că el a pornit din Țara

Românească.75 Această extraordinară iuțeală dovedește lămurit că acest mare războinic fu poate cel dintâi în Europa care simți zisa, comună acum, „că secretul tacticei stă în picioare”.

Timpul uscat și arzător al verii trecute, și acela al toamnei din acest an favoriza întreprinderea lui Mihai, căci nici cerul nu fu ploios, după cum adesea se întâmplă în această lună, de face pământul noroios, nici zăpada, nici frigul și nicio altă tulburare a aerului nu întârzie această expediție. 7 (i „Un geniu favoritor lui Mihai, împotrivor ungurilor - zice Bethlen - îi făcuse tot lesne de îndeplinit.

Drumurile nu era închise prin copaci răsturnați, nici apărate prin oștire; el nu întâlnește nicio oaste care să-l oprească în cale și trecu Alpii cu mai mare iuțeală decât odinioară Anibal”. 77.

XV

După ce a trecut munții, găsind un loc priincios pentru hrana și odihna oștilor la trecerea din Țara Românească în Ardeal, numită Boza, Mihai-Vodă tăbărește acolo în acea zi, care era o sâmbătă 78 (18 octomvrie). 79 Îndată pomezi pe George Mako, Ioan Tamasfalvi, Ștefan Haraly și un alt Ștefan Domos, toți săcui de neam, ca să îndemne pe săcui la revoltă. Ajungând lângă concetățenii lor, aceștia să siliră cât putură ca să-i aducă cu gloata în tabăra lui Mihai. Ei le făgăduiră mari răsplătiți și mai ales o libertate temeinică, pentru care d-ațâtea ori ei să sculară și trăseseză asupra-le cumplită pedepsi de la prinții Bathorien și cei mai dinaintea lor; ei îi povățuiră d-a scutura acum acest jug nu numai rușinos, dar și nesuferit; să nu gândească că vor fi la siguranță de nu vor îmbrățișa nicio parte, nici pe alta; să se socotească că lângă Mihai vor fi îndată răsplătiți prin redobândirea libertății și că n-au nimic a nădăjdui de la prințul Andrei, un Bathori și un popă; că mai bine este a scutura odată o nevrednică robire, decât a să lăsa a trăi vecinic supt împilare, ei și neamul lor. Auzind aceste vorbe și altele, secuilor care locuia Csiku! și Gherghiul răspunseră că ei nu vor lua armele și nu se vor duce la Mihai până când

cetățuia Varhegy, zidită dasupra capeților lor de Ioan Sigismund, ce fusese ales crai al Ungariei, nu va fi dărmată; că dacă Mihai, ieșind biruitor, voiește a primi această condiție și să le dea libertatea, făgăduiesc d-a alerga îndată lângă dânsul și d-a urma steagul său. Înștiințându-să Mihai d-aceasta, primi cererile lor, și săcuii, cum aflară răspunsul domnului, să adunare în mare număr lângă cetățuia Varhegy și o deteră pradă flăcărilor; apoi vreo mie dintr-înșii alergară la arme.

În vreme ce aceștia să gătesc a să duce lângă Mihai-Vodă, sfărâmând și arzând palaturile nobililor, ceilalți săcui, în pilda lor, năvăliră cu atâta furie asupra palaturilor celor mari, încât mai niciunul nu scăpă de omor. 80 între aceste palate fură arse și palatul și posesiile lui Ion Boldi din tăcuime, pe care cu greșeală spun unii că se arseră de Mihai-Vodă. 81

Într-acea, ridicându-și tabăra de la Boza, Mihai o așeză duminică (19 octomvrie) lângă Prasmar, oraș din Țara Uârsei sau ținutul Brașovului. 82 Mihai-Vodă, nevrând a lăsa în urmă-i un oraș așa de important „ca Brașovul, care ar fi putut a-l izbi în spate, a ridica oștiri sau a-i tăia linia de comunicație și proviziile, 83 chemă îndată în cortul său pre cei mai de căpetenie ai orașului, între care judele Valentin Kersely, om ales prin calitățile și prin avuțiile sale, și le zise ca să-i dea orașul și să-i jure credință, fiind mai bine pentru dânsii a-l sprijini decât a-l mânâia. 84 Judele se consultă cu magistratul orașului și, nu atât pentru orășeni, îl Pentru Țara Bârsei, ce le era supusă, hotărâră și să învoiră cu toții ca să facă pe voia lui Mihai, supt condiție Juca va cuprinde țara. Așadar, în 20 octomvrie, ieșiră deputați din partea orașului Chirilă Greissing, senator și bătrân respectat prin părul său cel alb și prin înțelepciunea. A, 85 împreună cu Luca Hirscher. Oratorul comunității”. I cu alți doi cetățeni jurați, însoțiți și de câțiva soldați. Apropiindusă ei de tabără, le ieșiră întru întâmpinare i-îiiva cazaci carii îi duseră la cortul domnului. 86 Ei îi - prezentară un car cu cojoace, trebuincioase soldaților spre a io feri de frig, și bucate

multe, și îl rugară să tracteze orașul Brașovului cu milostivire, căci populația, fiind puțin războinică și cu totul dedată la industrie, nu-l poate întru nimic vătăma. 87 Mihai le răspunse că ei, prin înscris întărit u pecetea cetății, să se îndatoreze cu credință împăratului nemțesc, căci de nu, el va da în pradă cetatea cu tot ținutul ei. L-aceste cuvinte, deputații, văzând primejdia, își «ri-iiră trei zile spre a se chipzui.88

În noaptea acei zile, luni spre marți (20 spre 21 oct.), după miezul nopții, pe o ploaie și o grindină grozavă. Mihai dete semnalul d-a rădica tabăra de la Prasmar89 și merse de tăbări la Codlea (Zsunyog-szeg?). a e în ziua următoare (21 oct.), sosiră în tabără solii brașovenilor, anume Pavel Kertz, doctorul cetății - Mathei Frontus și Ion Hirscher, jurați, cu câțiva din șutași, spuind că comunitatea n-a mai vrut a aștepta până în sorocul de trei zile ca să aducă răspuns și că i-a însărcinat ca să roage pe Mihai-Vodă a să mulțami cu făgăduiala că-i vor fi credincioși, de-l va ajuta Dumnezeu a izbuti asupra lui Andrei; că de vreme ce le voiește binele, după cum zice, să se îndure asupra-le și să nu-i puie în primejdie de a peri prin răzbunarea lui Andrei; 91 cu toate acestea, ei făgăduia de acum a nu unelti nimic împotriva-i, nici de față, nici pe ascuns, și [a]l sta în liniște desăvârșită, numai și domnul să fie binevoitor locuitorilor târgului și locului din împrejur. 92 Mihai îi ascultă cu luare-aminte și le răspunse astfel: „Văd că voi vă temeți și de mine și de principele vostru, și nu fără cuvânt. Deci eu sunt mulțămit cu făgăduințele voastre, numai să rămâneți statornici”. 93 în 22 oct., Mihai trece cu toată oastea sa peste măgura Codiei, și încă în aceeași zi ajunse la Șărcaia, o moșie de ale Brașovului.94 Trecând armia prin pădurea numită Dracon, care se întinde la 16 mii de pășuri, niște veliți poloni din avangardă, întâlnind niște negustori ce veneau cu marfăj îi prădară și îi uciseră. 95 Alți soldați în cale aprinseră câteva sate, între care Feldioara și Măghiurușul, w prădară câțiva preoți și rădicară mai ales toți caii și bucatele ce găsiră prin sate. Asemenea rele, care făcură pe analiștii și istoricii unguri a

urla și a se văita de fărădelegile oștirii lui Mihai, chiar și astăzi, când armile sunt bine disciplinate și administrația proviziilor organizată, sun: foarte comune la o oștire care năvălește în pământ strein și este nevoită a se hrăni cum și unde va putea. Apoi îno.11 ălnieia locuitorilor de a-și ascunde bucatele mânia pe Lași. Mihai se silea cât putea a ține în frâul disciplinei pe ostași, dar strășnicia lui nu putea vedea și pedepsi tot. Așa* mul plecă oastea din Prasmar, niște ostași puseră foc târtfului. Mihai, cum află, sări și puse oamenii săi să stingă forul, „jurându-să - spune o cronică vrăjmașă lui - cum că cu voia lui nu se fac acestea, însă el nu e în stare a ține în frâu o astfel de mulțime de ostași furioși”. 97 El află mai apoi că niște ostași izbiseră castelul de la Heltii și era p-aci să-l cuprinză și îndată trimise poruncă strașnică de-i opri de la această întreprindere.98 Aceste sunt destule spre a nimicnici nerușinatele hule ale istoricilor unguri, care învinovătesc pe Mihai nu numai că n-a făcut nimic spre a înfrâna ostășimea, ci încă a îndemnat-o „la hoție, ti! - lui de pustiire, aprinderi și omor”.99 Era cu greu, într-adevăr, a nu se întâmpla oarecare eccesuri și a păstra o strașnică disciplină într-o armie numeroasă, compusă în mare parte de ostași mercenari de felurite nații. Spre a-și închipui cineva ce fel era armile atunci, trebuie să-și aducă aminte cum eră ele câțiva ani mai în urmă, în războiul de 30 ani. Armia lui Mihai trebuia să semene cu aceea împărătească a vestitului Wallenstein.

În 23 oct., Mihai scoase afară o proclamație, vestind că el a venit ca să ție pe locuitorii Ardealului în credința și supunerea ce ei juraseră mai nainte împăratului și a scoate din scaun pe Andrei Bathori, care. Lăsând partida creștinească, va să predea Ardealul turcilor. Dup-aceea el porni de la Șărcaia spre Făgăraș, „nevătămând pre ninse zice aceeași cronică citată mai sus - nici prădând satele, pentru că de bunăvoie îi dete cele trebuincioase spre hrană”, și chiar într-aceeași zi ajunse la Chertșioara.

Iu cale, în toate părțile Mihai revoluționa popoarele și îl silea, mai ales pe sași (pe care nu voia a-i lăsa în urma

sa în stare de a se arma), a se uni cu armia sa. 101

Mihai făcea toate cu o grabă mare. Încredințat fiind (a Andrei se află cu totul fără putere, încât el credea că, alind la drum, îl va putea ajunge pân-a nu apuca el a-și sll inge armia și că lesne îl va putea nimicnici. *M*

11 Românii supt Mtboi Voievod

La Alba-Iulia, dieta se adunase chiar în aceeași zi în care Mihai-Vodă tăbărâse în strâmtorile Alpilor. Ea se apucase îndată, după cererea prințului, de a face proces lui Bocskai, care nu voise a se înfățișa în persoană înainte-i, după cum fusese citat. După două zile, iată sosește un curier trimis de Valentin Herschely de la Brașov cu cărți către cardinalul, pe care, deschizându-le sfetnicul sau Gaspar Corniș, văzu că se vestește că deocamdată tot e liniștit și sigur, afară numai că s-au văzut rătăcind într-o trecere în vecinătatea Bozii niște companii de veliți polonezi, dar că ei nu făcuseră niciun rău nici oamenilor, nici vitelor, și că de se va întâmpla ceva mai însemnat o vor face îndată cunoscută. Dar curierul care adusese scrisorile, când ieșise din Brașov, văzuse avangarda lui Mihai întinsă de bătaie în preajma orașului. Ajungând la Alba-Iulia încă galben de frică și socotind că în cărțile sale se pomenește de năvălirea lui Mihai, nu spuse nimic lui Gaspar Corniș, dar răspândi această veste printre orășeni, încât tot orașul se umplu și fierbea pe uliți vorbind de aceasta, când cei mari nu știa încă nimic. Un căpitan de călăreți pretoriani, anume Gaspar Libek, ducându-să la Corniș, îi făcu cunoscut zgomotul răspândit în oraș de curier. „Ajută-ne, Doamne!” strigă Corniș tremurând l-această groaznică știre, și îndată, aducând înainte-i pe curier, se asigură de adevăr și, după ce

Îl muștră rău, alergă la prințul Andrei spre a-i spune primejdia ce îl amenință. Cine ar fi văzut tulburarea și spaima lui Corniș atunci s-ar fi încredințat că acest om nu putea fi trădător, după cum l-au bănuț unii din analiști.103

Spun că Andrei Bathori dintru-ntâi nu vru să crează, tratând această veste de fabulă și glumă, mai ales că solii lui Mihai, banul Mihalcea și George Raț, se afla la Alba.

Lângă dânsul. Și îl încredințau a nu se îngriji, căci toate or ieși cu bine. 10” și cu toate acestea, țiind după obicei îndată sfat cu cei mai mari, porunci să trimiță fără întârziere ÎA toate părțile, spre a chema pe lăcuitori la arme. **Într**-acea, nobilimea săcuilor, mai aproape fiind de rău și credincioasă prințului Andrei, trimitea curier peste curier, spre a-i vesti că Mihai-Vodă a trecut Alpui și. A sosit cu o armie însemnată la Prasmar; că a aprins nu numai castelul lui Ion Beldi, ce se afla atunci la dietă, dar încă a purtat flacăra și sabia prin toate satele și orașele ce a întâmpinat până la Foltvar. Spune Ambrosius Simigianus că mulți din nobilii voitori de rău ai prințului Andrei prindea scrisorile cei era adresate și oprea pe curieri d-a se înfățișa înaintea lui; pe lângă aceasta, vorbile despre sosirea dușmanului să împotriva una altia și el să silea prin multe cuvântări a - 1 încredința că n-are a să teme de nimic. Cu toate acestea, zice Bethlen, precum valul gonește valul, d-asemena o vorbă despre sosirea lui Mihai marea și întemeia pe ceilaltă vorbă și umplea urechile tuturor. A doua noapte după sosirea curierului de la Brașov, să duce Ștefan Bathori, Gaspar Corniș, Pancrație Sennyei și Ștefan Bodoni lângă prințul Andrei, pe care îl găsiră meditând și cântând din**tr**-un instrument de muzică, pe când țara era în foc. Ei îl deșteptară din meditația sa, descoperi**indu**-i adevărata stare a lucrurilor. Andrei, fără a să prea grăbi și fără a-și pierde cumpătul, 105 dă drumul dietei și, numind pe Gaspar Corniș locotenent al său peste toată armia, 100 trimise îndată porunci strașnice în toate părțile crăiei, 107 spre a se purta, pre obicei, în tot locul o sabie cruntată în sânge 108 și a vesti ca, fără zăbavă și cu cea mai mare iuțeală, toată nobilimea, toată breasla ostășească să se adune în grabă înarmată la Sas-Sebeș, căci o primejdie obștească amenință și nu suferă nicio întârziere; că toți aceia ce nu se vor grăbi a veni vor fi priviți ca niște trădători și dezertori și se vor pedepsi cu moartea cea mai cruntă. 109 El scrise asemenea și la săcui, care era scutiți de slujbă ostășească de când fuseseră despuiați de libertatea lor, ca, **într**-o primejdie atât de

grea, să-și unească și ei puterile spre a goni din patrie pe dușmanul comun, făgăduind a da libertate la toți aceia ce-i vor sta **într**-ajutor; că era mult mai bine și mai sigur pentru săcui d-a-și dobândi libertatea de la un prinț ales de dânșii, care are aceeași nație, limbă și obiceiuri ca și ei, decât a lua armele în favorul unui strein, împotriva aceluia ce este os din osul lor și sânge din sângele lor. Și pentru ca să-i facă să se lupte cu dânsul și fără voia lor, Andrei luă măsuri aspre în țara săcuilor dintre râurile Mureș și Crișul (odinioară lââuul Aurit). Una din aceste măsuri era punerea în lucrare a). Unui obicei vechi, întrebuințat de schi ții și apoi și în Ungaria pe la începutul acestei crăii. Acest obicei era ca la o primejdie mare eu care amenința vreun dușman strein țara, acel locuitor ce nu să scula îndată după poruncă, spre a lua armele împotriva dușmanului, era legat cu funii prin mijlocul trupului și cu multă rușine pedepsit. Un Dar ura săcuilor asupra lui Andrei era atât de mare, încât nici amenințările, nici făgăduielile lui nu-i putură îndupleca a lua armele în favorul lui.¹¹¹

În urma acestora, cardinalul merse de întâlni pe Malaspina, ce se afla bolnav. Îi espuse primejdia în care se află și dobândi de la acesta făgăduiala că va sta mijlocitor spre a-l împăciui cu Mihai-Vodă. Ei se chipzuiră de a trimite mai nainte pe un nobil. Isac Csejtie, la Mihai, spre a afla cererile lui și a căuta a-l aduce la sentimente pacinice. Dar Mihai, fără a da niciun răspuns, opri la sine pe Isac Csejtie până după bătaie. Fără a mai pierde vreme, cardinalul, urcându-să **într**-o trăsură, ieși din capitala sa, ce nu mai era **s-o** vază, ursit a fi o priveriște ticăloasă a lunecoaselor lucruri omenesti. El lăsă în locul său în Alba-Iulia pe fratele său. Ștefan Bathori, și pe Ladislav Gyulasi, și se duse la Sas-Sebeș, unde se făcea adunarea oștilor.¹¹² Aci aflând Andrei că Mihai înaintează repede spre Alba, fără a aștepta toate oștile - ce soseau încet, își rădică tabăra de aco*¹⁵. El porunci ca cei ce vor sosi să-l urmeze și, lăsând departe Făgărașul, unde avea garnizoană, se îndreptă cu mare grabă spre Sibiiu, ¹¹³ unde ajunse a treia zi, ¹¹⁴ în 24 oct.¹¹⁵ Locuitorii Sibiiului, care,

împreună cu căpetenia lor, Albert Stiveg, era aliați cu Mihai, îl primiră reci, fără a-i da datoriile de credință cuvenite. 116

XVIII

Într-aceea, Mihai înainta cu grabă spre Sibiu, socotind să ajungă acolo înaintea lui Andrei. În 25 octomvrie el ajunsese lângă târgul Tălmaciului cu oastea, soția și familia

În manuscris: „Sălmariului” (n.ed.).

Na. Ținta lui era a înlesni unirea cu armia sa a șase mii o. Sluși olteni, ce-i aducea pe la Turnul Roșu Radul Buzescu, I Banul Udrea, pe care îi aștepta în tot minutu și cart? Osiră tocma a doua zi, în 26... Armia lui Mihai se mai adio-Ijase în cale cu o seamă de săcui, sași și alți partizani ai săț din Ardeal, mai ales români ce-i venise în**ți**-ajutor. W Astfel împreun**ându**-și oastea, Mihai-Vodă, mai naintâtwl spre Sibiu, își așază tabăra la sat la Vestem, llf* **țiindu**-și astfel armia între cotiturile munților, până va socoti c-a venit vremea ca **s-o** scoață ia câmpie! lfi între strâmtorile munților era un spațiu săț îndestul de mare, unde Mihai putea tăbărî și a-și întocmi oștile. Acolo el ascunse ceata femeilor, tot ce după vârstă și după sex nu era în stare d-a se lupta, împreună cu bagajele și **n** mare mulțime de cară. 120 Miercuri în 17/27 oct., strejie ambelor armate protivnice se arătară și se văzură. Uneie cu altele. Dar, atât pentru că tunurile noastre rămăseseră ui urmă cale d-o zi, cât și pentru că în acea zi era sărbătoarea evanghelistului Luca, pe care românii îl cinste» foarte mult. Mihai hotărî a-și ține oștile în strâmtorile munților și d-a nu da bătaie în acea zi. 121

Cardinalul, văzând apropierea armiei lui Mihai, intră în grijă mare, căci, **nesosindu**-i încă ajutoarele de ia Lipova. Ieneu, Caransebeș și ale săcuilor din scaunile Arianos și Mureș, el se socotea mai slab în puteri nu numai e «numărul, dar și cu calitatea oștilor. „Într-adevăr - zice Bethlen - românii, care de mai mulți ani se afla în război neconținut cu turcii, obicinuiți cu munca și cu primejdiile, era priviți de toți ca mult mai buni ostași decât ungurii”.

„SR Între aceste oști românești, mai deprinse la izbândă și mai vestite, era cetele ce se chema *Buzeștii* și *Rățeștii*, pre numele căpitanilor săi, frații Buzești și George Raț. 123

Cu toate că, în adevăr, oștile lui Mihai era mai bune decât ale lui Andrei, în care să afle mulți țărani rău armați și nedeprinși cu războiul, 124 dar cu numărul nu se deosebea mult între dâștile. 125 Fiecare armie număra ca la 25 mii luptători; 126 artileria lui Andrei era mai bună și mai numeroasă decât a lui Mihai; el număra mai mult de 40 tunuri, în vreme ce Mihai avea numai 18 bucăți, mari și mici. 127 Cardinalul, în tabăra sa, adună pe lângă sine senatul și alți oameni încercați, spre a să sfătui cum să poarte mai bine războiul. Părerile fură împotrivite; unii sfătuia d-a prelungi războiul și a nu lăsa să hotărască soarta și norocul unei singure bătălii. Ei zicea că această prelungire va dezorganiza armata lui Mihai prin foamete, ostenele războiului, lipsa banilor și nedisciplinarea ostașilor; că, cu cât vor întârzia mai mult, cu atâta armia lor va crește în număr, în vreme ce a lui Mihai va slăbi. Alții zicea că trebuie a rezema toată tabăra de zidurile Sibiului și s-o întărească prin metereze făcute cu cărăi legate împreună; că astfel, unind tabăra cu orașul, or putea avea îndestulare despre hrană și respinge pe dușman prin lovituri de tun, de s-ar ispiți el să-i lovească; că trebuie. A potoli focul dușmanilor, prelungind războiul prin amânări, făgăduieli, înșălăciuni și solii; că astfel puterile dușmanului se vor moleși și se vor slăbi prin așteptare și prin izbiri parțiale, mai ales cu un om ca Mihai, iute, îndrăzneț, și nerăbdător; astfel, încheia ei, Fabius - birui pe „Anibal și craiul Matei triumfă lângă Vratistav de silințele a doi puternici crai, al Poloniei și al Boemiei. Emeric Sziczai, unu din credincioșii prințului Andrei, îl rugă îndeosebi d-a-și căuta un azil înaintea luptei, spre a se feri de primejdii războiului, aducându-i aminte nenorocirile de la Varna. Și Mohaci. La acestea Andrei răspunse: „D-aș fi în locul tău, și eu aș face-o; dar știindu-mă cap al aceștii armii, nu voi să fiu fugăr și să dezertez p-ai mei”.

Dar alții, pe care bănuitorii cronicari îi numără între

dușmanii lui Andrei, povățuiau a nu se trage înapoi și a nu lăsa a trece ocazia d-a stăvili năvălirea dușmanului ș-a opri răul d-a să întinde mai mult; că cu cât mai mult vor întârzia, armia lui Mihai va crește prin unirea săcuilor ce îi mai așteaptă să vie ș-a altor partizani ai săi; că dușmanu va fi mult mai de îngrozit atunci când își va uni toate puterile. Pentru aceea nu este vreme de pierdut; trebuie a lua armele pentru patrie și pentru libertatea copiilor săi și a cerca norocu războiului. 128 Acest sfat era și cel mai bun, căci orice prelungire a războiului ar fi fost în paguba lui Andrei și în folosul lui Mihai. De vreme ce popoarele Ardealului ținea cu acest din urmă. La acest sfat se uni și Andrei și hotărî a-și cerca norocul.129 Mai nainte însă el vru să sleiască toate mijloacele de împăciuire. „O! nepricepută minte omenească! zice unul din cronicarii noștri; câtă vreme fu de a tocmi țara și a face pace, și nu vru; ci vru să tocmească când nu fu de niciun folos”. 130

XIX

Mihai-Vodă, precum am văzut în urmă, și din pricinile arătate, nevrând a da bătaie în acea zi de miercuri 17/27 oct., spre a îndatora pe dușman a nu-l izbi, se socoti a-l ocupa în acea zi cu negociații. Trimise dar soli la Andrei, cerându-i ca să-i deschiză cale pentru el și armia sa, spre a merge să se unească cu nemții împotriva turcilor, căci de nu, apoi ș-o va deschide el cu sabia; că el n-a intrat cu /; înduri vrăjmășești în Ardeal; că de s-a făcut vreo pustiire prin sate și orașe, a fost fără porunca lui. Andrei, doritor d C pace, ascultând solii, îi trimise înapoi la Mihai, împreună cu doi ai săi, cu acest răspuns: că Mihai-Vodă trebuie să se tragă în Țara Românească tot pe drumul pe unde a venit și să despăgubească toate relile ce au făcut ostașii săi și apoi să facă o nouă legătură de pace și alianță temeinică împreună.

Mihai, ascultând propunerile deputaților, se arătă a le primi în de bine și, spre a insufla mai multă nădejde de pace lui Andrei, el încheie cu aceiași deputați o încetare de arme pentru acea zi, și pentru care ceru zăloage, făgăduind de a trimite și din parte-i. Andrei se grăbi a

trimite P Moise Săcuiul și pe Melhior Bogathie, 131 cel dintâi căpitan vestit, cu cinste, cunoscut de Mihai pentru campaniile sale în Ardeal, celălalt june, ales prin nașterea și calitățile sale. Mihai îi trimise doi boieri străluciți, postelnicii Preda și George, cu care Andrei vorbi și se plânse cu viiciune de purtarea lui Mihai către dânsul. 132

Într-această vreme sosi, în tabăra lui Andrei, Malaspina, legatul papii, pe care îndată prințul îl porni lângă IVI - ihai-Vodă, ca să se silească în tot chipu spre a-l aduce a face pace. I;!: 5 Nunțiul, înfățișându-să înaintea lui Mihai, au se temu ci-a necinsti caracterul său de episcop și de sol, pogorându-să până a minți **într-un** chip nerușinat. Prefăcându-să că vine de la curtea împăratului și sluj**indusă** cu numele **m.s.i.**, de la care spunea că are carte la mină. «1 porunci lui Mihai să iasă îndată din Ardeal, fără a face nicio vrăjmășie. Cerând Mihai să i s-a arate porunca împăratului, nunțiul răspunse că ea se află în mâinile prințului Andrei, căruia a lăsat-o, dar că peste puțin poate să i-o aducă. Malaspina fu nenorocit în înșălăciunea sa, căci Mihai II dete de minciună, scoțând o carte a împăratului cu totu' dimpotrivă, prin care i se porunca să izbească pe carefinal fără întârziere, declarând că la această poruncă voia să asculte. Nunciul î.1 conjură atunci în numele lui Dumnezeu că să nu facă nicio mișcare în ziua aceea, până ce va vorbi cardinalului ca să-l aducă la alte sentimente, Mihai nu mai răspunse nimic nunțiului¹³⁴ și acesta se întoarse chiar în acea zi la Andrei, 135 Din partea lor, Moise Săcuiu și Melhior Bogathie să siliră prin multe cuvinte a aduce pe Mihai la sentimente pacinice și binevoitoare către Andrei, zic**ându-i** cu înșălăciune că un tractat de pace **s-a** și încheiat între acesta și împăratul și rug**ându-l** ca, privind nestatornicia lucrurilor omenești, să se mulțumească pe poziția sa de acum și să n-o jertfească la ambiția sa și la un viitor nesigur. 136

La acestea iată care fu răspunsul lui Mihai: „Am jurat lui Hristos pe turci să nu slujesc, și. Voi pe ei iubiți; cum oare să mă încred vouă? De aceea hotărât-am a vă cuprinde țara, a muri ca un creștin sau peste voi a

domni.<! 137 El adaugă că alianța ce spun ei c-au încheiat cu împăratul este o pricinuire deșartă, spre a ocoli greutățile de față și mai mult spre a rupe pacea decât a o face; că e mai bine a hotărî prin arma decât a mai face tractat de pace. „Încât pentru nestatornicia norocului, știu - zise el - că sunt. Om, dar știu încă că Dumnezeu ajută războaiele drepte, c-am luat armele pentru lege; că el va întări pe cei ce se luptă pentru dânsul, va prigoni pe cei ce-l vând”. 138 Joi în 13, 29 oct., zi consfințită după cărindarul nou la apostolii Simon și Iuda, 139 des-de-dimineată, Mihai-Vodă trimise înapoi lui Andrei pe Moise Săcuiu și pe Melhior Bogathie, cu următorul ultimatum: „Andrei Bathori, ca un partizan al turcilor și vânzător al priciâiei creștinătății, să se lepede de stăpânirea Transilvaniei, să îmbrace haina popească, să se ducă în Polonia și să lase prinți patul pe seama lui Sigismund Bathori, sau să hotărască puterea armelor; 140 că atunci el, domn.al Țării Românești, se leagă că îl va face a dobândi milostivirea împăratului”. Cardinalul înțelese atunci că trebuie a să găti de război și trimise înapoi zăloagele lui Mihai. El să gândească însă să mai trimită o dată pe Malaspina lângă Mihai, spre a mai face o cercare de pace. Ur cândusă. **Într-o** trăsură și însoțit de o mică escortă, Malaspina intră în tabăra lui Mihai, dar acesta nu vru să-l primească, și, fiindcă Malaspina se apucă în tabără a vorbi ofițerilor și ostașilor, îndem**nându-i** să lase armele ca să nu verse sânge creștin, Mihai, văzâ**ndu-l** călcând astfel de a doua oară datoriile sale de sol și încă că nu-i adusesese porunca împăratului făgăduită, îl chemă înainte-i, îl mustră puțin pentru înșălăciunea lui și. Fără a vătăma întru nimic respectul cuvenit obrazului său, îl trimise, până la a doua poruncă, la arest în coada taberei, pui**ndu-l** supt paza fiului său Pătrașcu, ca să nu i s-a întâmple niciun rău. 141

Fără cuvânt au bănuț unii unguri că și Malaspina, vrând să câștige favoru împăratului și a dobândi prin mijlocirea lui dignitatea de cardinal, lucra în secret în favorul lui Mihai și că de bunăvoie el rămăsese în tabăra

lui. T4: i Polonezii mai ales, urând pe Malaspina, umplură Europa de învinovăţirile lor, zicând că el a fost un spion al împăratului şi a înşălat şi pierdut pe cardinal. 143 Această bănuială a venit căci în urma bătăliei, Malaspina se arată plin de zel pentru Mihai şi împăratul. Dar este de crezut că el se arată astfel căci se comprometase foarte mult în ochii lor prin focul cu care apăraseră, pe Andrei înaintea bătăliei. Aceea ce silise pe Malaspina a sta în favorul cardinalului era căci acesta, câţva înainte, făgăduise în secret papei a-i închina Ardealul, nădăjduind astfel a-l avea, ia nevoie, sprijin împotriva împăratului şi a putea păstra această ţară ca un feud atârănător de sf. Scaun. 144

În vreme ce Andrei şi ungurii sta în cumpănă între temere şi nădejde şi aştepta întoarcerea lui Malaspina, ca să vadă de le aduce pace sau război, Mihai îşi ia toate măsurile pentru bătaie. El îşi întocmeşte armia, îşi aşază tunurile, pune lut lucru la locul său şi, înaintând spre

Sibiu, trimite un erold cardinalului ca să-i spuie că el voieşte să cruţe sângele creştinilor, că el nu vine ca să-l verse, dar ca, în numele împăratului, să-i asigureze învoirile ce i s-a dedese şi i s-a jurase de Sigismund, cum şi să-l facă a intra în stăpânirea aceştii ţări; că cardinalul ţinea un prinţipat ce nu era al lui; îi declara în sfârşit că, de nu va lăsa mai curând armele spre a se supune la m.s., el îl va goni după urmă cu foc şi cu sânge până îl va scoate afară din ţară.140

XX

La această vestire trufaşă, prinţul Andrei, pierzând nădejdea de împăciuire cu care în zadar se măgulise, mimat peste măsură, trimise înapoi pe erold, 147 xncălecă calul şi porunci lui Gaspar Corniş, general-en-şef, d-a forma cinci urile şi d-a întocmi armia de bătaie. Locul unde armia fu. Întocmită era o câmpie nu prea bună, aşezată între oraşul Sibiu şi târgul Şelimberg; această câmpie este din natură aşa de nepotrivită, încât pământu' să pleacă din partea Şelimbergului şi dimpotrivă să ridică din partea oraşului Sibiului; întinderea ei este d-aproape 4.000 paşi. Mihai era spre răsărit, urmând râul Cibin *; Andrei era de

ceilaltă parte 4 râului, spre apus. Armia lui Andrei fu întocmită astfel că ea ocupa partea cea mai de jos a câmpiei, închisă de ambele părți între oraș și râul Cibin. Mihai, din contră, răspândise ostașii parte în șes, cea mai mare parte pe înălțimile care, din sus de Sibiu și de Șelimberg, să țin de munți. Astfel încât, după împrejurări, voievodul putea alege, sau după natură, sau după voință, un loc mai priincios, în vreme ce prințul Andrei n-ar fi putut lua decât unul mai rău.

Întocmirea armiei lui Andrei era astfel: la centru o mie călăreți, al căror cap era viteazul Moise Săcuiul, având de locotenenți pe Francisc Sevri și cei doi Toma, numit unul Csomortany, celălalt Becz, ambii săcui și vestiți în

În manuscris: „Sibiu” (n.ed.).

război; pe lângă dâșii era trei sute polonezi armați cu arcuri, puști și săbii, comandați de un nobil și voinic polon. La dreapta era așezați pedestrașii luați din garnizoane și o mie sași; această aripă o comanda Ștefan Lazăr, războinic harnic, care se slăvise în războaiele cu muscalii din vremile lui Ștefan, craiul Poloniei; acestuia se dete George Aradi, ungur, căpitan al pedestrașilor Brașovului, ce se afla pe lângă Andrei dinaintea năvălirii lui Mihai. La stânga venea întâi 600 pedestrași pretorien, ziși *albaștri*, după uniforma lor; capul aceștii cete alese era Matei Pereseth, voinic îndărătnic, având de locotenent pe Franciseturi. După dâșii venea o armie ajutătoare, povățuită de Petru Huszar și Ștefan Tahi, ambii unguri din Ungaria, care fuseseră pentru vestea vitejiei lor chemați de prințul Sigismund în Ardeal. Huszar primise de la Andrei comanda întregii aripe strânge. Alături cu oastea lui Huszar, tot la stânga, venea cei mai de căpetenie magnați și nobili, Melhior Bogathie, Nicolae Zalasdi și mai mulți alții, iar la stânga lor era Andrei Bâresai, banul Lugoșului, cu o călărime voinică, Gaspar Sibrik, căpitan al călărimei pretoriene, și junii nobili ce slujeau la palat, al căror regiment se urca la 400 oameni, adăugat încă cu mai

atâți pedestrași aleși, veniți, cum se zicea, de la porțile comitaturilor. În a doua linie, venea falanga sau corpul armiei de rezervă, formată de oamenii comitaturilor și nobile. Capii erau: Ion Iffiu, numit Junele, după vârstă-i, ce era frate vitreg prințului Andrei, Ștefan Toldi, George Ravazdi, Ștefan Bodoni, dintre senatori, Baltazar Corniș, asemenea senator și fiu al lui Gaspar Corniș, și. Mulți alții. Capul tuturor era Gaspar Corniș, dar fiindcă, ca general-en-chef, el comanda toată armia, Pancrație Sennyei comanda în **locui** această trupă. La spatele ei venea, ca la 600 călăreți, a căror capi era Benedict Menzenti, Mihai Szemere, Wolfgang Petki și Ștefan Besenie.

Astfel întocmindu-se armia, Andrei se apropie de capi și le ținu un cuvânt lung, plin de patimă, fără demnitate și cuviință, în care se vădește semeția și obraznicia ce mai totdeauna a întrebuițat ungurul către român. El nu se mulțumește, numai a imputa lui Mihai muștrările obicinuite atunci de unguri, adică că **s-a** arătat ingrat către unguri, care **l-a** ajutat a se face domn și **l-a** mântuit de Sinan, dar încă aruncă înjurături groase și nevrednice asupra lui și a nației române. „Mihai - zicea Andrei - e un șarpe pe care **l-a** hrănit în sânul său și al cărui venin umblă să-i otrăvească. Frații lui pasc și astăzi porcii și caprele în pădurile Țării Românești. El seamănă mai mult unui dobitoc fioros, decât unui om. El **s-a** unit cu tâlharii și cu țărani, semenii lui din toate țările, spre pieirea noastră”. „Nu vă temeți - adaugă el - de această nație proastă și defăimată. De veacuri dajnică Ungariei, nație de robi, pe care se cuvine a-i bate mai bine cu nuiiele și bețe decât cu fierul. 148 Apoi, spre a aprinde și mai mult mânia ostașilor săi către Mihai și să le dovedească reaua lui ere - Dinț, el puse de ceti tractatul de alianță ce acesta încheiase cu Ravazdi și Viteazul, și îl întărise prin jurământul lui și al boierilor. Andrei uită numai a spune că el a fost cel dintâi care călcă și rupse acest tractat, prin comploturile sale împotriva lui Mihai și prin pacea ce încheiase cu turcii. După-aceia cardinalul se așeză la dreapta falangei sale. Pe un loc rădicat, spre a priveghea la toate întâmplările

războiului, și, pentru ca locul său să poată fi văzut de către ai săi» el puse înainte-i un steag mic pe care era țesut cu aur litera A. El purta platoșă ostășească și încăleca un cal negru și generos, ce îl avea în dar de la Sigismund Bathori; lângă dânsul sta Ștefan Csaki, din magnați, George Palatiei și vreo câțiva alți nobili dintre săcui., w

XXI

Mihai cătă la întocmirea oștii lui Andrei și după dâasa își întocmi pe a sa. El văzu că Andrei întărise mai bine *cu* oști aripa stângă, apoi centru, iar aripa dreaptă era cea mai slabă; deci el hotărî a-și concentra silințele și izbirea asupra aceștii din urmă aripe a dușmanului, și a centrului, refuzând a înfa Ața bătaie între dreapta lui și stânga dușmanului. Pentru aceea el întări bine stânga sa, față cu dreapta, lui Andrei, puind acolo pe Baba-Novac, vestit general pre acele vremi, 130 cu catanele sale și haiducii; r, i la dreapta ora călărimea sârbească, „, 2 o ceată de cazaci și alta de moldoveni. Ist la centru era ungurii, având cap mai mare pe George Mako; iar capii cohortelor era Francisc Lugași, Dijnitrie, numit, cel Mare, George Horvath, Mihai Gyulai, Lupul Noak și alții, care comanda batalioane sau companii. În dosul lor era polonezii și o seamă de cazaci și numeroasa călărime românească. În sfârșit, venea Mihai cu falanga sa, o trupă de o mie săcui, împreună cu boierii și milițiile lor. 1/1 Trei cruci mari întregi de aur era înaintea lui Mihai, și îndată după cruci venea eroica lui soție, doamna Stanca. * în r

Pân-a nu se înhăța oștile la luptă, Mihai protestă, prin un erold ce trimise în tabăra lui Andrei, pentru sângele ce are să se verse; că împotriva voinței sale cardinalul îl silește a se bate. Apoi declară că el dă iertare tuturor celor ce vor voi a recunoaște pe împăratul de stăpân., 5B El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi a fugi dintr-o tabără într-alta, sau căci nădăjduia că lui mare număr clin soldații lui Andrei vor trece la dânsul, precum să și întâmplă, sau că voia a da ardelenilor un semn de bunăvoința lui către dânsii. K?

Mihai, trecând în fruntea oștilor, le vorbi puțin, cu

cuvinte scurte și energice, astfel cum trebuia unor ostași doritori de a se bate. I; s Purtând în dreapta și în stânga trupul, ochii și brațele sale, domnul, mai mult prin gesturi expresive decât prin cuvinte, îndemna pe ai săi, zicându-le: „Aicea (și arăta tabăra sa), aicea este dreptatea, aicea pricina cea bună, tocmelile, legăturile și giurămintele de pace, împăratul și Dumnezeu. Grăbiți dar, căci cu biruința vă așteaptă o slavă mare și bogată pradă. Iar dușmanul (întorcându-și mâna către dânsul), ce are oară pe seamă-i, fără numai credința călcată în picioare și giurământul batgiocorit, lipsa de brice bărbăție, vicleniile, cursele, sfaturile oțărătoare cu turcii și nelegiuirea unor legături vinovate? Supt un cap chemat la cele sfinte, soldatul e pângărit: supt o purpură sfântă e un piept nevrednic și răzvrătit către cer. De la unii ca aceștia ce mai e de așteptat? fără numai aceea ce ei ne arată: inimi îndoite, tremu. Rul trupului lor.

— În manuscris: „Fk>rica” (n.ed.).

blesteme femeiești și prin urmare fuga mai nainte de a se bate”. 159

Astfel scurt cuvântă Mihai, și grăind, chipu-i fulgerează, ochii-i scânteiază și focul inknei sale aprinde în inimile ostașilor săi un eroic entuziasm. Ei sunt siguri acum că vor birui.100 Domnul porunci îndată a se invoca în toată tabăra de trei ori sf. Nume al lui Iisus.101 O strigare mare se înălță deodată la cenuri; semnul de bătaie să dete și trâmbițele începură a suna din ambele taberi. 162

XXII

Era zece ceasuri de dimineăta (18/28 octomvrie) când începu bătălia prin o furioasă tunărire din ambele părți. 163 Sunetele trâmbiților, urletele tunurilor, înfiorătoarea șuierare a ghiulelelor ce se încrucișa în aer, clincăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului înzgomota aerul, întuneca ceriul, răspândea în toate părțile spaima morții și curriia vieți fără număr. 184 Tunurile lui Mihai-Vodă era așezate pe un loc mai bun decât al ungurilor și ar fi făcut mult rău acestora de ar fi

avut tunari mai meșteri, căci ghiulelele, aruncate prea sus, trecea peste capetiie ungurilor, lovea numai vârful lăncelor și făcea mai multă spaimă decât vătămare. *M*

D-abia să începuse bătaia, când un nobil român din oastea lui Andrei, anume Daniil Zalasdi, își lăsă postul ce i se încredințase și, dând pinteni calului, trecu în tabăra noastră. Talentele sale și favoarea prinților Bathoreștilor rădicasă pe Zalasdi dintr-o treaptă de jos la aceea de nobil. El făcuse Bathoreștilor multe slujbe, care strălucise numele lui. Cinstea și slujbele făcute și primite l-ar fi îndatorat a rămânea credincios lui Andrei, dar glasul sângelui îl împinse, cu marea mirare și întristare a ungurilor, în tabăra lui Mihai, Spun că el făcu cunoscut lui Mihai poziția armiei vrăjmașe. Un an după aceea, vom vedea cum ungurii răsplătiră cu moarte cumplită lui Zalasdi pentru această faptă. 10S

Cea dintâi izbire o făcu Baba-Novac cu recea-i vitejie, în capul călăreților săi, asupra lui Ștefan Lazăr, pe care îl avea în față; dar cu toate, silințele ce puse, el fu respins înapoi de voinicii pedestrași, ai acestuia. Îndată Mihai îi trimise în ajutor o trupă voinică de călăreți armați cu lance; era călăreții unguri și săcui, comandați de George Mako. Aceștia, ajungând în mijlocul ostașilor lui Baba, uimiți de neizbânda lor, îi îmbărbătează din nou și împreună, împingând înainte caii lor, cad peste oștile lui Lazăr și ale lui Andrei; apoi, despărțindusă în două trupuri, unul se lasă asupra pedestrașilor care siliseră pe Baba a da înapoi, îi măcelărește groaznic, călcând pe unii în picioarele cailor lor.

— Lovind pe alții cu lăncile. Acolo peri Ștefan Lazăr, ce comanda această aripă. El să jertfi din bunăvoie morții, az „vârlindusă în mijlocul măcelului soldaților săi și strigând: „Voi să mor, ca să nu mai slujesc un popă nemulțămitor, care mi-a răpit cinstea și vrednicile mele”.

Celălalt trup căzu peste oastea lui Moisi, ce era în față. Aci se făcu o mare ucidere, căci fiind punctul principal al bătăii, și o parte și alta se purta cu bărbăție și se vătămară greu. „Ungurul - zice Bethlen - era în luptă cu

ungurul; unul să bătea spre a apăra patria, celălalt spre a o robi.'1 în sfârșit, după ce să luptară câțva cu puteri clopotrivă, trimițând Mihai încă un ajutor la ai săi, Moise Săcuiu fu împins înapoi de Mako și pierdu multă lume în retragerea sa. Un steag Investit cu semnele Bathoreștilor fu răpit de la oastea sa; stegarii Toma, numit Grecul, Ștefan Szeplaki și Tudor Colbaz fură omorâți.

Petre Huszar, din aripa stângă, văzând oastea lui Moise c-a dat înapoi și că bătălia este mai pierdută, grăbi a alerga **într-**ajutorul lui Moise cu voinica trupă de lăncieri ce comanda și, dând asupra sârbilor și unguirilor lui Mihai, osteniți de o lungă luptă, îi respinse înapoi. Văzând aceasta, Mihai, cu rămășița călărimii sale ungurească și românească, și cea mai mare parte din rezerva sa, aleargă însuși asupra lui Petre Huszar, dă ajutor unguirilor și sârbilor săi și, după o multă vărsare de sânge, respinge înapoi toate trupele lui Huszar, încremenite de atâta voinicie. 167 Mihai însuși alerga ca un leu prin mijlocul vrăjmașilor, țiind în mână sabia sa mare, groaznică și amenințătoare, cu care doboia în dreapta

Și în stânga pe câți întâmpină. *M* El nu se mulțumi lasă ar inima pe ai săi prin pilda ce le da „ci încă prin cuvinte I» îndemna, îi împingea, îi îmbărbăta spre a să folosi dhaesfe minut priincios, ca să spargă de tot armia dușmană. *M*

XXIII

Ungurii acum pierduseră bătaia; armia lor în îi & tg» fugea în toate părțile; rezerva numai singură mai ținea Această trupă numeroasă și curajoasă, care încă nu dedese în bătaie, stătu în ajutor ia celelalte oști. Le opri din fuga lor și le sili a să întoarce spre armia împotrivică. Andrei Baresai, Moise Săcuiu, Ștefan Tahi, Petre Huszar și ceilalți capi, temându-să ca izbândă lui Mihai să nu se prelungească și spre a pune stavilă furioaselor sale izbiri „să îndeamnă și se îmbărbătează unii pe alții, își pun în orânduială batalioanele a căror orânduială era stricată și, cu energia desperării, cu o numeroasă călărime de lăncieri și cu toată pedestrima gvardiei, furios se aruncă asupra

lui Mihai, mândru și sigur acum de izbândă sa. Lupta reîncepe atunci cu mare înverșunare din amândouă părțile și ajunge îngrozitoare, desperată. Românii și ungurii se sfâșie unii pe alții ca niște tigri flămânzi, știind bine că prețul biruinței e frumoasa și mănoasa țară a Ardealului. Unii se luptă ca's& ție, ceilalți ca să ia înapoi moștenirea părintească. Biruința: multă vreme stătu nehotărâtă, până când silințele desperate ale Ungurilor și împrăștierea oștilor lor sparseră oastea ostentivă a lui Mihai și o siliră a da dosu. Cea mai spăimântătoare nerânduială intră atunci în rândurile acelor ostași care câțva timp înainte era biruitori. Fuga lor fu atât de repede, încât cu mare greu Mihai izbuti a-i opri în loc. Călare pe un cal spumegător, plin de foc, acoperit de sudoare și de praf. El alerga într-o parte și într-alta, întrebându-i când îndemnările, când amenințările, când loviturile, spre a întoarce pe ostași la bătaie. El izbuti mai întâi, prin autoritatea persoanei sale, a opri steagurile apoi, pe lângă dhssele, se nevoi a opri pe fugari, strigându-le: „Ce va să zică această mișel le? Ce va să zică această spăimântare neol. Icinuită care vă face să lăsați să vă scape din mâini o biruință câștigată? Voi vă trageți dintr-o luptă cu noroc începută: voi dați pas unui dușman îngrozit și pus în risipă a-și aduna puterile. Unde sunteți voi, vitejii mei soldați, care odinioară ați pustiit Bulgaria, care ați zdrobit armile lui Caraiman și ale lui Ahmet, care ați îmbogățit Țara Românească de jafurile barbarilor? Pentru ce puterile voastre sunt acum topite, mâinile voastre slăbite și inimile voastre fără bărbăție? Și - aceea ce este rușinos de spus, nevrednic de făcut - pentru ce mâinile voastre armate cheamă în ajutoru lor picioarele voastre nearmate? Astfel oare o să biruiți și să luați voi Ardealul? Astfel o să umpleți casele voastre de dobândă? Pentru ce dar nu vă opriți? Nu vreți oară mai bine a dobândi astăzi slava decât o vecinică necinste? Prin asemenea cuvinte îi apostrofa Mihai. Dar spaima era mai puternică decât rușinea. Ea biruia nu numai cuvintele, ci încă rănilor și loviturile. În dosul taberei românilor era un deal năltișor, înconjurat cu șanțuri, lângă satul licitau. 170

D-abia în acel loc. Numit tufișul Cisnădiei, în Mihai izbuti a opri fuga ostașilor, a-i întocmi în orânduială și a-i întoarce cu fața către dușman. 1, 4

XXIV

Ungurii făcuseră un pas mare spre biruință și ar fi pu-
îi U izbuti a sparge cu totul și a răzleți oastea noastră
spăimântată și pusă în goană și a împiedica pe Mihai-Vodă
a o întocmi din nou, dacă acei ce comanda rezerva ar fi
clus-o în ajutorul lui Baresai și Moise, care izbutiseră a
înfrânge armia română; dar Corniș și Pancrație Sennyei
ținură la. Nemișcare rezerva ce era supt comanda lor. În
vremea aceea, IVI i hai își clăti oștile din nou asupra
vrăjmașului. El porni înainte două cete de polonezi ce nu
dedeseră încă [luptaj în acea zi, care năvăliră cu furie
asupra oștilor lui Baresai a Moise. Ucigând și răsturnând
tot înaintea lor. Moise și Iâaresai sprijiniră câțva această
furtunoasă izbire; dar văz. ind că nimeni nu le vine într-
ajutor, Că flancul lor deso. Peri te amenințat de Mihai, Se
trag cu grabă spre rezervă

Atunci o ceată de poloni, ce slujeau în armia lui
Andrei, văzând fuga ungurilor și crezând că bătaia e
pierduță de dâșii, trec lângă compatrioții lor, în armia
noastră.¹⁷³ În vreme ce se petreceau aceste, Gaspar
Corniș, generalul-enchef al dușmanului, vrând să facă o
recunoaștere spre dreapta, ca să vază ce e de făcut în
starea de atunci a luptei, fu fără veste ocolit de
scadroanele moldovene ce slujeau în armia noastră, prins
și adus înaintea lui Mihai, care, cunoscându-l de mult din
soliile lui și respectând virtutea și vrednicia ce împodobe-
pe acest laudat războinic, îl trată bine și îl puse în loc
sigur, ca să nu i se întâmple nimic. *Iir* „Au fost unii - zice
Bethlen - vrăjmași ai cinstei și ai reputației lui, care au zis
că Corniș de bună voie și într-adins s-a lăsat a fi prins și
dus la Mihai, fiind de partida împăratului”. 1, 3 Analistii
streini stau însă în îndoială despre aceasta.¹⁷⁰ Prinsoarea
fără veste a generalului-en-chef, dezertarea polonilor,
spargerea oștilor lui Moise și a lui Baresai încremeniră de
spaimă pe Andrei și pe ostașii săi, încât ei nu mai

îndrăzniră a ține lupta cu Mihai, 1, 7 în vreme ce acesta, reîmbărbătând pe ai săi, se aruncă puternic înainte, taie, tulbură și pune în nerânduială cetele ungurești. 178

Era acum trei ceasuri după-amiazi. Andrei, care de la 7 ceasuri dimineața stătuse în acel loc, văzând acum, după o bătaie de 5 ceasuri, armia sa în risipă, fără nădejde a mai îndrepta bătaia, gândi la sine spre a se mântui prin fugă. După povața unora; și, înainte de scăpătatul soarelui, el își părăsi postul 1, 9 și armata, luând fuga, însoțit fiind de o sută de călăreți, 180 între care era frate-său Ioan Iffiu, Ion Gerendi, George Palatiei, Ioan Beldi cu fiii săi Pavel și Clement, Toma Csomortany, Nicolae Mico și mulți alții. 181 Oastea lui Andrei, părăsită astfel de prințul său și lipsită de generalul său rob, căută a mai ține până la sosirea nopții, ce nu era departe, ca să se poată trage în siguranță. Obosirea armiei noastre o ajută întru aceasta.

Noaptea acum sosise și bătaia tot mai ținea. Pancrație Sennyei, Moise Săcuiu, Ștefan Toldi, Petre Huszar mai sprijină încă mai multe izbiri ale lui Grigorie Mako, când, pe la

8 ceasuri, Mihai, înțelegând de fuga lui Andrei și văzând că bătălia nu mai e nehotărâtă și că rămâne numai a o sfârși, împinge înainte câteva cete din oastea sa, zicându-le: „Fetii moi, mai opintiți încă o dată; biruința e a noastră; vitejia Voastră mi-o cheazășuiește”. Năvala acestor cete sparge cu lotul rămășița ostașilor lui Andrei și le pune pe fugă. „Ei. Să trag în tăcere - zice Bethlen - cu pași grabnici și fără lunduială; părăsind românilor tabăra, biruința și patria”. 182 Ai noștri se aruncară îndată în tabăra ungurească, unde găsiră și prădară mult aur, argint, haine, cai, corturi, multe. Steaguri și 45 tunuri. Ls; i Ostașii noștri petrecură noaptea aceea prădând tabăra ungurească și sărbătorind biruința lor prin mese, cântece și chiote de veselie. 18, 1

Armia lui Andrei lăsase pe câmpul bătăliei 2 027 morți și aproape la 1.000 răniți și prinși. K; între acești din urmă, afară de generalul Corniș, căzuse și George Ravazdi, pe care săcuii, urându-l de moarte pentru tirania cu care

pedepsise revolta lor, îl omorâra a doua zi de bătălie. Asemenea păți de către R amâni și socinianul Wolfgang Corniș. Toți ceilalți prinși cu mărinimie de Mihai fură liberați. Perdeiva noastră a trebuit încă să fie însemnată, deși mai mică decât a ungurilor.¹⁸⁰ Dintre ai noștri încă rămaseră morți mai mult ostași de rând, în vreme ce din unguri pică mulți nobili, între care, afară de cei mai sus însemnați, fură Francisca Tholdalasi, Ioan Lascovius, Mihai Culpenius, ce purta steagul gvardiei, Ioan Berendei, Daniil Bako și alți.

„Multe muieri unguroaice - zice Stavrinus - rămâne ră văduve în ziua aceea; tulburatu-s-a soarele și ziua i... I întunecat; praful în aer să înălța și pământul tot **s-a** ieșit de sângele vărsat... Să fi văzut acolo trupuri moarte i tineri viteji cum zăceau în țărână, goi, fără suflare”. Leșurile ce stau mormane în câmpie fură adunate de locuitorii Mi 1 >fiului și îngropate toate laolaltă. Astfel acei ce cu puțin înainte erau dușmani înverșunați, mijlocind natura, se lăs o a fără împotrivire a fi împreunați **într**-același mormânt.

l ilirica groapa făcută nu putea cuprinde atâția morți, grămădiră trupurile unul peste altul, puind între fiecare din ele o mână de iarbă, astfel încât se făcu o movilă mare, ce. E întindea la un mii de oraș, și „care va fi - zice dureros llehlen - pentru veacurile viitoare, un monument vecinic de peirei Ardealului”. ¹⁸⁸

A.1 fel fu bătălia de la Sibiiu, una dintre cele mai vestite în analele gloriei române. Ea fu mult mai mare prin rezuli. Iielt ei, căci ne făcu îndată stăpâni ai Ardealului.

A doua zi, vineri 29 oct., la răsăritul soarelui, Mihai porni în deosebite direcții numeroase cete, spre a lua în goană pe dușman. El le porunci ca să fie cu mare îngrijire, ea nu cumva dușmanul să umble a se aduna undeva și a întinde vreo cursă. Spre a studia bine starea lucrurilor, el trimise spioni în toate părțile, mai ales spre Alba-Iulia, poruncindu-le d-a-i raportul îndată. ¹⁸⁹ într-adevăr, ieșise vorbă că spre Alba și Cluj prințul Andrei făcea pregătiri de război și că și rădicase un mare număr de soldați. Mihai. Însă află îndată că nicăieri nu se află oști care să

îndrăznească a sta sau de față, sau pe ascuns împotriva lui, biruitor, și hotărî a-și duce armia drept spre Alba-Iulia, spre a stăpâni. Această capitală a Ardealului și, împreună cu dânsa, și toată țară. 11, O

Într-aceeași vreme, făcu deobște cunoscut prin proclamații și prin erolzi că în orice parte se va arăta Andrei Bathori, să-l prinză și să i-l aducă la Alba, viu sau mort, făgăduind o bună răsplătire pentru o asemenea slujbă și declarând că va pedepsi strașnic pe aceia ce îi vor da lăcaș sau îl vor scăpa. 1: 11 El porunci încă a se închide toate trecerile și porni 1 200 oameni din oaste de împănară toate drumurile, căutând pe Andrei. 1: 13

La Alba-Iulia, Ștefan Bathori și Ladislau Gyulasi, pe care Andrei îi însărcinase cu administrația țării, cum aflară de bătălia nefericită pentru dânșii de la Sibiiu, luară ce avea mai scump și, cu o mică suită, fugiră, Gyulasi la Cseh, în Ștefan Bathori mai întâi la Cluj, apoi la cetatea Hosta, pe hotarul Poloniei. Acolo așteptă câțva, dar pierzând nădejdea d-a căpăta ajutoare de la poloni, el se duse la Somlyo, loc de unde să trage casa Bathoreștilor. *M*

Cum se văzură slobozi prin fuga lui Ștefan Bathori, albanii se grăbiră a porni înaintea. Lui Mihai trei deputați, oameni înțelepți și elocuenți, anume Martinturi, Ștefan, ce-i zicea Sartorius, și George Nagilabu. Aceștia găsiră pe Mihai tăbărât nu departe de Sibiiu și. Înfățișându-i niște cupe de aur și alte daruri scumpe, îl rugară „ca să fie mai mult cu îndurare decât cu asprime, d-a nu pustii un oraș biruit, care se predă fără împotrivire, și d-a nu da în jaf o **r**. Ipilală unde el are să locuiască; că ei stau gata, pentru proiecția ce le va da, a se jertfi, ei și tot ce au. Pentru ilinsul-l. L-aceasta răspunse Mihai „că el n-a întreprins acest în/boi spre a strica acea țară și că iubește mult mai bine i i vedea semănată și plină de avuturi și bucate decât de a o pustii și ruina cu cruzime; că el a vrut numai să aducă: pe locuitori la credința către împăratul, ce ei îi jurase și apoi și-au călcat jurământul nesocotind legile dumnezeiești vi omenești; că gândul lui, cuprinzând țara, n-a fost altul fără numai d-a înfrânge pe rebeli, a da pacea

și liniștea popoarelor; pentru aceea, el nu va face nicio sminteală nior locuitorilor Albei, nici la toți cei ce vor recunoaște autoritatea sa, ba încă el îi va însoți cu toată bunătatea sa câtă vreme îi vor fi credincioși, „m

XXVI

Într-aceea, Mihai-Vodă, ridicându-și tabăra de la Sibiiu, înaintă cu încetul spre Alba-Iulia. L% Prin toate orașele pe unde trecu în cale, locuitorii alerga înainte-i cu daruri, slobozind puști în semn de veselie și primindu-l cu mare dragoste și entuziasm. 197 Apropiindusă de Alba, locuitorii orașului și ai județului îl întâmpinară cale de o leugă înainte cu multă cinste și daruri. 108 În capul lor era episcopul catolic Dimitrie Naprasdi, încungiurat de tot cîerul său. El fericită în numele poporului pe domn de sosirea sa, urm îi a-i tot feliul de fericiri, o domnie vecinică asupra țării Ardealului, ce el dobândise cu sabia, o viață îndelungată și izbânzi multe, care să se adauge unde peste altele.

În aceeași zi, luni 1 noiembrie (s.n.), Mihai-Vodă intră cu mare pompă în capitala Ardealului. Dorința ce adesea ivea d-a face întipărire popoarelor printr-o strălucită priveliște. *, adăugându-se la vesela îmbătare a unei izbânzi de a li ta vreme dorită, făcu pe Mihai de puse în această intrare triumfală o podoabă neauzită în părțile noastre. Intrarea... I făcut prin poarta Sf. George, De la această poartă până l. i palatul domnesc, sta înșirați ostașii de ambe părțile uliței în mai multe rânduri, în dosul cărora se grămădise mii de mii de popor. Înainte venea episcopul și clerul său.

— Insafurile (corporațiile) orașului, apoi o bandă de muzică ce se compunea de opt trâmbițe, care cu multă armonie modula sonurile lor, de atâtea tobe de oțel pre obiceiul turcesc, de un bun număr de flaute și falșinete. În urma acestei orchestre, venea Mihai, călare pe un măreț cal alb. Opt paji investiți cu mare eleganță încungiura calul domnului. Înaintea lui opt seizi duceau de frâu opt cai acoperiți cu șeje prețioase, lucrate cu aur și argint, și împodobiți cu pene mari.

Mihai purta pe cap un calpac unguresc împodobit cu o egretă neagră de pene e-e erodiu legate cu o [copcă] de aur;

O manta lungă albă de mătase țesută cu fir, având pe de lături țesuți vulturi de fir; tunică albă de aceeași. Materie; lungi ciorapi de mătase albi, garnisiți cu Petre scumpe și botine de saftian galben; de brâu atârna o pală de Taban împodobită cu aur și rubine.

O ceată de zece lăutari țigani urma îndată după domn, cântând imnuri naționale. Apoi venea o mulțime de boieri și ofițeri străluciți, toți călări, și o număroasă trupă de soldați. Lângă domn se ducea steagurile lui Andi ei Bathori luate în bătaie. Ele era desfăcute și plecate spre pământ, spre semn că Ardealul e supus.

Astfel, în mijlocul concertului trâmbiților, tobelor și altor instrumente, la sunetul clopotelor și vuietul tunurilor, la care se unea strigările de bucurie ale poporului, intră Mihai în capitala Ardealului și trase la palatul domnesc, în cale, pân-a nu ajunge l-acest palat, Mihai spun că să îndreptă către un 'nobil ungur, Ștefan Bodoni, ce căzuse prins în bătaia de la Sibiu, și îl întrebă unde-ar fi mai bine să tragă. „Fără îndoială - zise Bodoni - în palatul prințului Andrei”. La care vorbe Mihai răspunse: „Ce, nu sunt încă biruitor?” 199 Toată ostășimea se împărți în liniște și cu orânduială prin birturi și case publice, fără a face nici, o pagubă ăau vătămare locuitorilor. Nimeni n-ar fi îndrăznit a face vreun rău, știind pe strașnicul domn acoloa. 200

Pilda albanilor fu urmată de locuitorii tuturor orașelor țării, care se grăbiră a trimite deputați la Mihai, spre a-i aduce supunerea și credința lor și a cere mila și ocrotirea lui. 201 Cetatea Clujului, la cea dintâi somație ce i se făcu, se închină în 4 noiembrie și primi în garnizoană 1.000 soldați supt comanda banului Mihalcea. Mihai porni 3.000 soldați spre a aduce la supunere toată țara de jos și într-aceeași vreme scoase un decret deosebit, prin care făgăduia mila și iertarea sa la toți deopotrivă, de orice treaptă ar fi, carii vor depune armele și vor asculta de dânsul și de slujbașii săi. El obști acest decret în toate

părțile prin obicinuiții curieri. 203 Astfel, toată țara Ardealului, până la Solnocul din acest ținut, era acum supusă lui Mihai, deosebit numai de cetățile Husta și Uioara. *M* Mihai începu a purta titlul un îi uitor: „Mihai, voivodul Țării Românești, al sfințitei maiestăți cezaro-crăiești consilier și locoțiitor asupra Ardealului, și a oștii maiestăței dincoace de Ardeal și de părțile lui supuse căpitan etc”. 203 *

— Bălcescu adaugă în manuscris: „A urma citind capitolul XVI din Bisselius sau parte din el”. Întrucât *n*-a mai făc**ut**-o, reproducem cap. XVI din traducerea cronicii lui Bisselius, publicată de A Papiu-Ilarianu în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, I, 1862, pp. 136 – 137: „După cai e Mihai, învingând și supuind tot Ardealul, pre când se părea că, afară de *constantă*, nimic altă nu mai lipsea gloriei sale, trimise împăratului și *Cheile Dadelor*, în Nemn de deplină supunere. Iată împăratul - considerând mulțimea și mărimea evenimentelor petrecute cu succes atât de ferice, **într**-un răstimp atât de scurt, a tresăltat de bucurie și prin epistole și cărți împărătești a celebrat **într**-un mod magnific faptele ducelui român către septemvirii și mai-marii imperiului roman. Numele ducelui câștigă prin aceasta o mărime și o celebritate neînchipuită, care-l răspândi peste toată fața pământului, încât toată lumea era plină de acest nume, nemaîndo**in**du-se de mărimea lui nici turcii, nici tătarii, carii toți tremurau de puterea armelor lui. Dar, din cauze mai de aproape, Mihai era în mare stimă la popoarele creștine, care cu plăcere și aplauze comentau faptele și virtuțile lui. Ce să mai zicem? După ce stinsese pe rebelii din Dacia și împăcase tulburările și neliniștea popoarelor ei, prefăcuse în cenușă coloniile turcilor și devastase satele și orașele lor, după ce, în fine, culcă la pământ. Tei zdrobi atâta mulțime de barbari, *românul*, prin numele său, deșteptă în inimele muritorilor numele și memoria *arhanghelului Mihail*, ducelui oștilor cerești, care trântise și alungase cândva din cenuri pre *balaurlul*, luceafărul diavolilor, împreună cu toți demonii, soții rebeliune! lui. Pentru aceea, în mintea

popoarelor creștine se formă cu încetul părerea că, cu prea puțină schimbare de cuvinte, **s**-ar putea aplica foarte bine la Mihai-Vodă vechea cântare de biruință a bisericii, și mai ales acea parte în care preoții ții sacral cor cântau: *Lăudați și preamăriți pre toți ostașii în genere, iară mai presus de toți pre Mihai, ducele oștii învingătoare, care ifurimă Bosforul prin puterea și virtuțile sale"* (n.ed.).

Oare ce **s**-o fi făcut nenorocitul Andrei Bathori? Din ziua în care, eu desperarea în inimă, el fugi din câmpul bătăii de la Sibiiu, i **s**-a pierdut urma. Nimeni nu putea spune unde se află. Rămas-a încă în țară, oprit de vreo nădejde, sau că, pierzând tronul, își părăsi și patria, silind numai a-și mântui viața? izbutit-a încă **într**-aceasta? încep**ut**-a oare în țară streină tristul și decoloratul trai al pribegiei, acea suferință crudă care usucă pe om fără a-l omorî? Astfel se întreba toți în Ardeal, biruitori și biruiți. Vai! în vreme ce trufașul său biruitor intra cu o pompă măreață în capitala sa, sârmanul Andrei, în colțul împotrivi tor al țării, răsplătea prin**tr**-o moarte cruntă nenorocirea de a domni.

El să trăsese, cum am văzut, din câmpul bătăii, însoțit d-o sută inși călări, trecu pe lângă Sibiiu și luă direcția Sighișoarei (Seghesvar), vrând să se îndrepteze prin Moldova în Polonia, unde să aștepte vreo ocazie priincioasă spre a-și dobândi tronul pierdut. El ajunsese **într**-o fugă la Oltzina. Acolo calul său. Căzu în noroi și el trebui să-l lase, împreună cu multă avuție ce era pe dânsul, ca să scape cât mai iute în cetatea Odorhei, 20, 5 în săcuime, unde soții săi îl povățuiră a merge: aci el cercetă pe unde e mai bine a trece în Moldova.² El dete aci porunci spre a ține în datoria supunerii pe săcui, de nu **s**-a revoltat încă, făgădu. **Indu**-le uitarea revoltei lor și că le va da vechea libertate. Dar toate era zadarnice. Poporul săcui îl ura de moarte; 208 nobilii săcui, numai, care fusese la bătaie și aceia ce îi găsi pe la casele lor primiră bucuros a-l însoți și a ocroti fuga sa. Ei se temea a rămânea în țară de Mihai, iar mai cu seamă de ura înverșunată ce avea asupra-le compatrioții lor; ruinați prin

libertatea ce Mihai-Vodă dedese țăranilor săcui, ei dorea încai să-și poată scăpa viața fugind în țară streină.

Pregătirile ce nobilimea trebui să facă pentru fuga sa sili pe prințul Andrei a aștepta pe loc trei zile, și această zăbavă fu pieirea capului său. Văzând el această întârziere și gândind că mulțimea soților săi să nu vădească mai mult dușmanului fuga sa, el hotărî a se despărți de dânșii. El lăsă în cetățuia Odorhei pe George Palatiei, apoi, alegând un număr oarecare din nobili spre a-l însoți, dete drumul celorlalți, mulțamindu-le de credința ce i-a arătat și povățuindu-i să meargă a se închina biruitorului Mihai, de la care crede că vor primi iertare, și să aștepte în liniște vremea care Dumnezeu, ce ține în mâna sa ursitele împărățiilor, va însemna pentru mântuirea Ardealului; din puterea acestor biruitori streini. 21111 De acolo Andrei, lăsându-și bogatele sale veșminte de purpură spre a pune haine țărănești, 210 să îndreptă spre Moldova, depărtându-se mult de drumul cel mare, luând potecile și făcând ocoluri, spre a-și ascunde și mai bine fuga. După câțava cale, ajunse într-o vale unde găsi un izvor cu apa dulce și îmbelșugată; vederea locului plăcându-i cu deosebire, el să opri acolo, apoi, deschizând sacul unuia din soldații săi, luă puțin vin și pâine, spre a potoli oarecum foamea și setea sa și a stămpăra amarul inimei sale. Făcând acest mic ospăț, el să adresă către acei ce-l Ineun jura și le zise: „Precum, mântuitorul Hristos, înainte d-a să dea jertfă morții, făcu cina cea din urmă cu ucenicii săi și fu vândut de Iuda, unul dintr-înșii, care îi întinsese cursă, asemenea și eu, căzut în nenorocire prin trădători, poate fac astăzi cea din urmă cină cu voi, pe care o consfințesc morții mele”. Această presimțire a morții ce îl aștepta și pe care o și întâmpină în ziua următoare mișcă foarte inima sa ca și a tuturor celor ce îl asculta. Plecând din acest loc, ei ajunseră a doua zi în vederea munților celor mari ce țin până la hotarele Moldovei, în capătul ținutului orașului săcuiesc numit Csik, și sosesc la un loc pe care locuitorii îl numesc Sf. Thomas, după o biserică ce îi e consfințită. Acolo, în a șasea zi după nenorocita bătălie,

se opri Andrei, gândind că în aceste locuri va fi mai în siguranță împotriva curselor săcuilor. Aceste locuri, ca toate cele ce Ineunjur Ardealul, sunt aspro, muntoase, păduroase.211

Era între săcui un nobil din neamu' lor, anume Blasie Ordog, care, prin facerile de bine ale cardinalului „ajunsesse din stare săracă la o avuție însemnată. El nu vruse să meargă la bătaie, luând de pricinuire starea cea rea a sănătății sale; dar îndată ce auzi despre învingerea și fuga lui Andrei, el puse să tragă clopoșile, spre a aduna, după. Cum este obiceiul la țară, rudele sale, clăcașii și compatrioții săi și începu a-i ațâța spre a lua vrăjmășește în goană pe Andrei. El zicea cu o mare furie, la o nație acum destul de înfuriată, „că ei trebuie să arestuiască pe Andrei, uneltitorul atâtor rele, ca să merite bunăvoința lui Mihai; că numele Bathori vecinic a hrănit nenorocirile publice și private și că este bine a-l stârpi din țară; că trebuie a ucide p-acest popă nevrednic în pace și în război, ca să nu mai rămâie nimeni din această afurisită familie, spre a chinui țara prin tirania sa”. Nici că făcea trebuință de multe îndemnări, săcuii fiind insuflați de o ură omorătoare asupra numelui Bathoreștilor, căci mai întâi Ștefan Bathori și Sigismund Bathori în anii trecuți le răpise nu numai orice libertate, ci însă îi pedepsise foarte aspru pentru revolta lor și apoi îi supusese nobilimii ca niște robi vânduți. Ei căuta toate mijloacele spre a scăpa de această robire pentru aceea ei mutase asupra lui Andrei toată ura ce hrănise către cei mai dinainte Bathorești și își făgăduia prin moartea sa d-a-și redobândi libertatea și a să mântui de o robire ocărătoare. Pentru aceea ei voiau mai bine să piarză pe prințul Andrei și nobilimea săcuie, decât să piară el însuși și să fie vecinic robi. Ei alergară toți din toate părțile, bătrâni și juni, care cu arme, care fără arme, unii împinși de furie și de îndrăzneală, alții de nădejdea jafului, închipuindu-și că Andrei cu nobilii ce-l însoțeau trebuie să aibă multe avuții cu dânsii. Întru aceasta nădejdea lor nu era cu totul înșălată. Prințul Andrei și suita sa aflaseră că sunt goniți de o ceată de săcui, dar nu o credea îndestul de

mare spre a-i putea vătăma. Cu toate acestea, Andrei, nevrând a îi întârziată suita sa de bagajele cele multe, vrea să le părăsească, dintr-altă parte, strâmtorile mocirloase nu-i lăsa a să prea grăbi.

Numeroasa ceată a săcuilor izbi pe fugari în poalele muntelui Sf. Thoraas. Când să apropie prințul Andrei cu soții săi d-acest loc, pe aproape de scăpătatul soarelui, dete peste niște strâmtori, șanțuri, găsiră drumul acoperit de copaci și vreo sută de săcui stând în loc și așteptându-i. Ei întărise așa de bine ac ea strâmtoare, încât era siguri că nimeni nu va putea răzbi printr-însa. La stânga acelu loc era un munte foarte înalt, ale cărui povârnișuri era pline de păduri și de mărăcini. Când suita lui Andrei apucă de intră în acele strâmtori, cătând mai mult la fugă decât la bătaie, săcuii o izbiră cu strigări mari deodată în față și în dos. Fugarii să opresc atunci bărbătește și să întocmesc spre bătaie. Săcuii, văzând micul număr al protivnicilor lor, năvălesc cu mai mare foc asupra-le, descarcă în ei puștile ce aveau, apoi încep a zvârli într-înșii cu săgeți, sulți, durde și lănci; alții, ca dușmanul să nu-i poată lovi, fiind el călare și ei pe jos, răstoarnă caii, târând ploi pe pământ, dezrădăcinând alți copaci și silindusă în tot chipul spre a face lupta deopotrivă. Nu cu mai puțină înfocare nobilimea își apără viața și pe prințul său și răspânde cât poate izbirile țăranilor; mulți căzură din ambele părți, dar mult mai mulți din partea lui Andrei. Într-adevăr, căzând fără veste în cursă, încurcați de Bagajele lor, ei nu putea a se sluji cu folos de caii lor și nu le venea lesne a-și întrebuința armele împotriva dușmanului. Deosebit de aceasta, ei era foarte puțini și săcuii mai mult de opt sute. Pentru aceea, Andrei și nobilii, răzbiți de mulțime, încep a să trage înapoi răzlețiți; unii, pierzându-și caii, să arunca pe jos, pântre stejari și. Crânguri și fug încotro pot. Țăranii săcui, mai ageri la picior și cunoscând locurile, se urcă mai cu înlesnire prin strâmtorile și. Asprimile munților, caută, găsesc și ucid pe nobilii ce nu cunoșteau căile și sângerează până în departe toate acele locuri de uciderile lor.212

Prințul Andrei, rugat fiind de ai săi ca să fugă, să scape până când ei mai ținea frunte dușmanului, se și trăsesese cu un mic număr, lăsând drumul mare și luându-l prin cotiturile muntelui. După ce a făcut ca vreo două mii de pași, el fu silit, din pricina prăpăstiilor și-a greutăților drumului, a-și lăsa călăria, cu atât mai mult că ea nu mai putea umbla, fiind cu totul obosită. Deci el începu pe jos. A să urca pe munte, ajunge cum poate în locuri anevoie de apropiat și își îndreptează fuga spre părți nelăcuite, Lepădând tot ce ar fi putut întârzia fuga sa, cu patru soți ce din întâmplare găsise, el pătrunse până în adâncul munților, Prin acești munți, Ștefan, numit Negrul, era foarte - trebuincios prințului, cunoscând bine căile, dar fiindcă sângele ce curgea din Rana ce primise îi lua puterea și simțirile, Andrei și soții săi, temându-se ca dușmăniile ce îi gonia să nu-l găsească și să-i răpească puțină viață ce-i rămăsese, îl culcară mai mort într-un loc umbrit și-l acoperiră cu frunze uscate. Vindecându-se după aceea și prin multe primejdii întorcându-se la casa sa, el povesti această barbară măcelărie.

După acest fel de îngropare a lui Negru, Andrei mai înaintă câțiva, doborât de sete, de căldură și de drum; în sfârșit, făcându-se dintr-o dată în ce mai mult noapte, el și singurii soți ce-i mai rămăsese, un nobil credincios, anume Nicolae Mica, zăriră lucind în depărtare un foc. Ei se îndreptară spre acest loc numit Nascalat, care să străluci de atunci prin crunta dramă al căreia fu teatru. Sosind lângă acest foc care ardea în coliba unui păstor, Andrei, obosit de osteneala drumului, nu mai putea face un pas și, murind de sete, ceru de la țăranul ce găsi într-acel bordei să-i dea de băut. Țăranul, neavând altceva, îi dăde puțin zer. Prințul Andrei luă cupa și mai întâi o întinse lui Nicolae Micu ca să guste, zicându-i: „Să bem aceste amărăciuni cu care viclenii și trădătorii ne-au adăpat îndestul”.²¹³ El înghiți puțin, apoi trimise îndată pe țăran să-i caute puțină apă, dându-i un galben de aur unguresc, numai să vie mai curând. 2, Ieșind atunci din colibă, Andrei se duse de să întinse pe iarbă - sub un copaci

vecin, își rezemă capul de un trunchi pe jumătate putred și însărcină pe Micul să stea de pază, în vreme ce el se va odihni puțin, ca să poată apoi a-și urma drumul, făgăduind că va sta și el la rândul său de streajă până când Micul va odihni. 215 Zăcând astfel pe pământul gol, Andrei luă breviarul în mână, se puse a ceti la lumina lunii ceasurile canonice și îndată, osteneala biru**ndu**-l, somnul pe nesimțite îl cuprinse. 210

În vremea aceasta, trupa săcuilor, uimind deosebitele cotituri și locuri grele pe unde Micul și Andrei fugiseră, sosesc cu o iuțime minunată și cad asupra țăranului, strigând: „Ce procleți de nobili ai primit în gazdă? De nu ni-i vei da îndată, te vom ucide, după ce te vom face mai întâi a suferi mii de chinuri, călăule”. Spăimântat foarte și neștiind ce vrea ei să facă, țăranul le spuse: „că doi inși intrase la dânsul, șazuse puțin ș-apoi ieșise: că el nu știe deloc cine era ei și. Că gândește că sunt ascunși p-aeolo aproape”. Micu, auzind zgomotul acelor ce sosea și întrebările ce făcea țăranului, se duse spăimântat de sculă pe prințul Andrei și îi vesti că dușmanii i-au călcat, rug**ându**-l să caute a scăpa cum va putea. Dar luna, ca cum s-ar fi temut a lumina fărădelegea, să ascunsese supt negrii nori, și în acelântunerec, Andrei, care nu cunoștea locurile, n-avea chip de scăpare.217 El trimise pe Micu înaintea vrăjmașilor, spre a căuta a-i împlânzi prin vorbe și făgăduieli.218 Dar gloata săcuilor, furioasă, în loc d-a asculta rugăciunile lui Micu, întorc către dânsul armele lor; după ce să ocroti un minut cu sabia sa, Micu, plin de răni, fu prins viu. Se povestește că, doritor d-a scăpa mai curând de viață și simțind pe gât*u*-i tăișul ruginit al paloșului unui țăran, el îi întinse sabia sa. Care era mai ascuțită, zic**ându**-i: „Slujește-te cu aceasta, prietene, și nu mă mai sfâșia răn**indu**-mă cu arma ta fără tăiș”. Și zicând aceste, el îi întinse gât*le*ju, ca să nu se zică că un viteaz a avut, ca un om fără inimă, capul tăiat pe dinapoi.

În vreme ce Mie*u* era astfel prins și ucis, Blasie Orddg, de care am pomenit mai sus, împreună cu alți trei soți, izbește pe Andrei. Împins «n-ai mult de nevoie decât

de vitejie, Andrei trase sabia cea lată ce purta la coastă și începu a să apăra cu o mână slabă, 219 silind să nu moară fără răzbunare. 220 El izbutise a răni pe unii din vrajmași» când Blasie, mai îndemânatic în luptă, îi dete o lovitură de săcure în frunte, făcându-i o rană mare dasupra ochiului stâng, 221 de unde începu sângele pârâu a curge de-i acoperi vederea.2 iân această stare, nenorocitul Andrei încercă să fugă, dar, urmat de aproape de ucigași, el primi cu o asemenea armă o altă rană în partea din dos a capului, dasupra grumazului, 223 și, pierzând simțirile, căzu la pământ, bătându-să în sângele său. 224 N-apucase încă să-și dea sufletu', când ucigașii, urându-lisă de vremea ce perdeau ca să-i smulgă un inel frumos de diamant, ce purta în degetul cel mic, îi tăiară degetul ca să poată lua inelul; 225 apoi, apropiindu-se de dânsul, Blasie Ordog îi tăie capul, 220 pe care, punându-l într-o sulită, 227 îl luă cu dânsul, iar trupul îl lăsară în acel loc. Despuiat de orice veșmânt și în prada fiarelor sălbatice. 228 Această tragedie se petrecu lângă satul Szent Domokos (Sf. Dominic). Astăzi încă, într-acel loc, țăranii își arăt locul unde fu omorât sârmanul Andrei și credinciosul său Mico.223

XXX

Astfel fu sfârșitul lui Andrei Bathori, prinț, cardinal și episcop de Vanilia în Prusia. El era de vârsta de 28 de ani230 numai; nalt la stat, barba și părul capului galben, pe care, după ritul religiei, el avea obicei a le purta rase. Era d-un caracter dulce și blând și mai bun pentru biserică decât pentru război. Din copilăria lui avusese plecare către călugărie. Din nenorocire, calitățile lui private chiar făcu dintr-însul un rău stăpânitor; ambiția de a domni îl pierdu; el cumpără printr-o crudă moarte o domnire de opt luni asupra Ardealului și fu numai o jalnică pildă a ticăloșiei ursitelor omenești. 231

După arătarea unor ahaști, nenorocirea în care pică Andrei și ungurii din Ardeal fură prevestite prin niște semne cerești. În luna lui iunie se ridică deodată despre apus o furtună grozavă, care îngrozi pe toți și pricinui

multă stricăciune **într-o** parte mare a Ardealului. De dimineață norii se rostogolea unii asupra altora. Cerul întreg se întunecare; tunetul urla neîncetat; trăsnetul - ce rădea, fulgerele ce strălucea prin întuneric, o ploaie deasă și repede și mai ales o vijălie grozavă spăimântase pe toți. Parte din acoperișurile caselor din Alba-Iulia fură ardicate, înălțimele zidurilor doborâte, precum și grajdurile din curtea prințului, care era foarte puternic zidite; păstorii pe drumuri fură răsturnați sau târâți cu iuțeală încotro nu voia; mulți cai ce păștea pe la câmp fură azvârliți în Murăș, unde se înecară; o mulțime de stejari mari și pomi roditori fură smulși din rădăcină. Această furtună ținu ceva mai puțin d-un ceas și fu privită de toți ca prevestirea nenorocirilor ce sosiră cu câteva luni în urmă. **Într-**aceeași vreme globuri de foc se arătară în deosebite locuri, răspândind groaza. O mulțime de lupi se pogorâră cete-cete din munții numiți Meszes și se răspândiră în șăsurile Ardealului și prin sate, asemenea și multe alte fiară sălbatice. Cinci zile înaintea bătăliei de la Sibii, toată noaptea se văzu flăcări pe cer, astfel încât armata lui Andrei merse la drum luminată d-această minunată flacăară. Când Andrei tăbări la orașul Szeredahely din pământ săsesc, el văzu trecând pe dinainte-i un arap negru, purtând în mână o coasă grozavă. El întreabă cine are o slugă cu un chip așa de neplăcut și toți magnații, după ce cercetară și căutară, îi. Răspunseră că un asemenea om nu se află în arm, le. Cu puține zile până a nu se întâlni Andrei cu Mihai-Vodă, el. Visă că picase în niște turme de țapi furioși și că d-abia scăpă, când niște porci - îi sfâșiară mantela și coiful. Încredințat că acest vis este un semn de rău, el îl povesti îndată la Alba-Iulia lui Ștefan Bathori și la alți. În vreme ce Andrei se scobora pe scara palatului său din Alba-Iulia, ca să meargă la tabăra de la Sas-Sebeș, unul din pintenii săi de aur se sfărâmă, și când ieșea pe poartă își sfurâmă asemenea și încheitoarea mantelii sale. În sfârșit, duhul de superstiție și de misticism al ungurilor merse până a crede că și schimbarea portului ce ei făcuse de vi e câțiva ani fuse un

semn rău, care arăta că ei trebuie să sufere **într-o** zi jugul unei nații streine.233

După uciderea lui Andfei, Secuii se apucară a căuta prin păduri și prin strâmtori pe nobilii care umbla rătăcind prin întuneric. După ce îi ucise mai pe toți, se întoarse în locul luptei spre a culege jaful. Dar cu cât pusese mai multă grabă spre a câștiga această pradă, cu atâta pierdură din vreme spre a o împărți, certându-se, înjurându-se între dânșii, încât p-aci era să se înhațe la bătaie cu armele. Fură omorâți atunci, parte cu Andrei „parte în fuga lor, Ioan Beldi cu junele său fiu Pavel, Nicolae Mico, frații Tomas și Emeric Besz, Francisc Romany, comis a lui Andrei, căruia scăpă viața în luptă omorând un săcui ce-l amenința cu moartea, Emeric Cazar. Francisc, numit cel Mare, Mihai Caraczoni, meșter căpitan d-artilerie, și mulți alți, vestiți prin meritul și avuțiile lor, „Săcuii îi ucidea fără milă» încredințați că nimic r. U putea fi mai folositor republicii să cuiești decât moartea a tuturor acestor oameni care îi ținuse **într-o** robie aspră, ca pe niște robi cumpărați cu bani Ei credea că numai acest mijloc au spre a-și redobândi starea lor cea dintâi și a-și. Asigura libertatea pe care o dorea cu înfocare”. 233 Numai un singur nobil, Csomortany, bărbat vestit în războaie, scăpă în Moldova. Acesta este același care, după cum s-a văzut înapoi, fusese trimis se! de Andrei la Mihai-Wodă și care „cu toate că credința lui era bănuită lui Andrei, îl însoți în fuga sa. Dovadă puternică câtă ușurință pun oamenii în bănuielile lor! 334

Fu atunci o dispută între săcui, din care unii voia să păstreze în viață vreo câțiva din nobilii prinși, iar alții cerea ca să se omoare îndată „acești oameni nesuferiți și vrednici de ură”; se învioră apoi a amâna pentru câtăva vreme moartea unora dintr-înșii. Aceștia era Ioan Iffiu, fratele lui Andrei, Ștefan Kabosi, Gaspar Palosi, Nicolae Bartacuti, Francisc Gereb și Wolfgang Lazar. Săcuii le leagă mâinile la spate și tot înjurându-i mereu îi pornesc ca să-i ducă spre Alba-Iulia, la Mihai-Vodă. 235 Înaintea lor, Blasie Ordog ducea, înfipt **într-o** sulită, sângeratul cap

a lui Andrei Bathori 236 învelit **într-o** pânză, 237 Până a nu ajunge însă la Alba-Iulia, săcuii în cale neiseră pe prinșii lor; trul>utile lor le aruncară **într-un** șanț lângă Alba, iar capetele lor sângerate și vinete le azvârliră neîngropate în oraș. (Iasie Ordog păstră numai pe Ioan Iffiu, pe un fiu al ha Nicolae Micu, anume Mihai, în vârstă numai de 12 ani, și capul lui Andrei, pe care îl înfățișă lui Mihai-Vodă **m**

1 1 ale lui n-oiemv.23 e

Puseseră capul pe o masă și Mihai căta puțin la dânsul în tăcere, până când, văzând pe doamna Stanca *, ce era lângă linsul, înecându-să în lacră-mi, o întrebă pentru ce plânge?

„*Pentru că -* răspunse această miloasă și simțitoare femeie - *aceea ce i s-a întâmplat lui se poate întâmpla și (le sau acestuia arătând pe fiu-său Pătrașcu. Această vorbă pătrunse inima oțelită a asprului domn și-i aduse aminte nestatornicia lucrurilor omenești. Cuprins de milă, el plecă capul cu întristare, lacrămile deodată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: „O, săracul popă f sărucul popă!”* Astfel, plânse marele Coșar când văz»
mainte-i capul dușmanului său Pompei. 239

După aceasta, Mihai trimise acest cap, pus supt un disc, lui Malaspina. Acesta puse un zugrav de scoase un portret după dânsul, pe care îl trimise împăratului, 240 Mihai trimise pe Ioan Iffiu în închisoare, la cetatea Deva și, după povața ce îi dete logofătul Teodosie. Porni oameni să o. Auttrupul lui Andrei, pe care îl găsiră gol, dar nevătămat de pășuri și dobitoace, nelipsind de la dânsul decât degetul cel mic, care fusese tăiat de ucigători, după cum am spus. Crupul mortului fu pus **într-un** car și, ca să nu fie **într-o** asemenea stare expus privirilor, când băgară carul în oraș **d** acopleră cu foi de copaci verzi. Astfel îl aduseră. În Alba-Iulia, nouă zile după moartea sa: îndată, cu mare îngrijire, din porunca lui Mihai, trupul fu investit eu haine mărețe, întins pe o piatră de marmură și acoperit cu o manta. În purpură. Apoi îi duseră în templu cel mic, ca să stea puiă la ziua înmormântării. Câteva zile după aceea.,

după, < se adună acolo și deputații țării, convocați pentru descinderea dietei, Mihai trimise de aduse și trupul lui **l r.** Uliazar Bathori, pe care prințul Sigismund pusese de-**l tiign>p.** Use fără nicio cinste în cetățuia de la Szamosujvar, i apoi se făcu înmormântarea lui Andrei cu o pompă de tot

— Io manuscris; „Fiofica” (**n** ed.)

crăiască: 241 Cusciugul era purtat de doi juni nobili 242 și încungiurat de toți boierii rumâni. Armăsarul lui, frumos împodobit cu toate armele sale, urma după cuseiug. 243 Apoi venea Mihai însuși cu fața întristată, cu o mulțime de nobili, ofițeri și popor. 244 Înainte și înapoi păseau cu toată cuviința oștile înarmate și în bună rânduială. Apoi preoții, cântăreții și faclele nu mai avea număr. 245 Astfel duseră trupul lui Andrei în biserica cea mare și îl puseră în acel monument ce el, în viață fiind, zidise pentru frate-său Balthazar. Acolo trupul ambilor frați fură împreunate. 246 În același templu zăcea de mai multă vreme îngropați doi alți călugări, bărbați mari și puternici, care periră cu aceeași moarte ca Andrei: cardinalul George Martinuție, ucis din porunca împăratului Ferdinand, moșul lui Rodolf II, și episcopul Oradiei, ucis de Griti. 247 Blasie Ordog, ucigașul lui Andrei, în loc de răsplata ce aștepta de la Mihai, fu osândit ai să tăia capul pentru fărădelegea ce făcuse. 258 Toată prada ce săcuii luaseră de la Andrei și soții **[lui]**, în aur «**t** argint, din porunca lui Mihai fu vărsată în vistieria țării.249

XXXII

Mila, îndurarea și generozitatea ce arată Mihai-Vodă către cainicul său dușman mări favorul popoarelor pentru dânsul, trase inimile nobilimei Ardealului și lauda tuturor națiilor streine. Nobilii Ardealului simțiră mai ales atunci că, urâți fiind de moarte de popoare, singura lor scăpare *e* Mihai acum. Ei gândiră că, de au pierdut cârmuirea țării și au căzut supt un stăpânitor de alt sânge, încai să caute a-și păstra starea și viața. Aceste într-adevăr era atunci foarte amenințate. Am văzut înapoi ce fel ura și trata săcuii pe nobili. Ostașii mercenari, unguri, poloni, sârbi, cazaci și

alții, răspândindusă prin țară, nefiind supt ochiul strașnic al domnului, necăjea încă pe locuitori, iar mai ales pe nobili, făcându-i să simtă toate relele războiului. Apoi chinuita nație a românilor din Ardeal, cum află de învingerea de la Sibiiu, Se ridică în picioare groaznică, învinsă, amenințătoare.²⁵⁰ Cu cât fuseseră ei mai cumplit împilați de nobilii unguri, cu cât mai mult înecaseră în inima lor suferințele lor și ura ce avea către dâșii, cu atât izbucnirea aceștii un fiu puternică și pustietoare. Românii ardeleni cuvânta astfel și într-un chip simplu către unguri: „Sunteți niște venitici care ați venit prin silă de ne-ați călcat țara, ne-ați răpit pământurile, drepturile, viața, ne-ați chinuit și ne-ați. Aruncat în cea mai cumplită robire. Între noi și între voi n-a domnit dreptatea sau sentimentul omenirii, ci numai sila; acum, că ne-am deșteptat, că ne simțim puternici, vrem să intrăm în drepturile și pământurile noastre, ce ne-ați răpit odinioară; vom lua, dar, pe seamă-ne moșiile și casele voastre, iar pe voi vă vom ucide sau vă vom goni, ca să curățăm țara de voi”. Aceste idei și sentimente povățuiau toate revoluțiile făcute sau încercate de români de la năvălirea ungarilor până astăzi. Astfel revoluțiile veacului de mijloc, cea de la 1437, răscoala de la 1599 până la insurecția lui Horia de la 1784 și revoluția de la 1848 fură mai mult inspirate de setea răzbunării decât de dragostea libertății, și pentru aceea românii nu-și putură asigura libertatea; căci libertatea triumfează fără a-și răzbuna; altminteri ea nu mai e libertate, ci numai răzbunare. Niciodată și nici într-un loc libertatea nu s-a putut întemeia prin călcarea dreptății și prin cârmuirea groazei. Libertatea nu să ține și nu se întemeiază prin tiranie, ci numai prin libertate.

Românii, crezând a-și asigura libertatea și a stinge aristocrația, se puneau de ucidea la aristocrați și pustia acareturile lor; și fiindcă mai adesea nobilii apucau de fugea, ei își vărsa furia mai mult asupra bieților burgeri unguri duprin orașe; și cum trecea furtuna, aristocrația era iarăși în păr și românul iar cădea în gheara ei. De

asemenea mai mulți domni români din principate, dușmani ai aristocrației, printr-un guvern de teroare, credea că fac ceva ucigând la boieri, în loc de a ucide boieria; toată schimbarea era de persoane, dar duhul de castă și instituita se păstra, ba încă să mai întărea prin interesul ce insufla oamenilor cei prigonți și împilați.

Revoluția de la 1848 din Țara Românească singură pricepu că, spre a asigura libertatea, trebuie a lăsa pa boieri a putrezi în pace și a ucide boieria prin proclamarea dreptului comun.

Românii ardeleni n-au priceput aceasta nici la 1843, cu atât mai mult ei n-o pricepu la 1599. Ei nu gândea că nu e nici drept, nici folositor, nici cu puțință de a curăți țara Ardealului de toate populațiile streine, care fac mai de a treia parte din totalul populației; ei uitară că o posesie îndelungată aduce drepturi pozitive și netăgăduite, că o naționalitate, ori cât de mică va fi, trebuie respectată, căci sfânt e dreptul ce are ea de a trăi în pământul ce ocupă; că acest drept natural e pe dasupra oricărui drept istoric, de vreme [cel pământul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pământului. Problema de dezlegat în Ardeal era și este nu cum vor face românii, ungurii, sașii și săcuții ca să rămâie numai ei singuri **într**-acea țară și să gonească pe celelalte popoare, ci, porci am înd dreptul comun sau egalitatea pentru individe și naționalități, să caute mijlocul de a armoniza împreună, alcătuind un stat federativ. Fără îndoială că numărul românilor în Ardeal le asigura în orice caz o preponderență naturală și dreaptă în trebile țării și prefăcea oarecum Ardealul **într**-o țară românească.

Astfel românii și ungurii la 1848, luptându-să unii împotriva celorlalți, pleca de la aceleași principii greșite și căzură supt același jug.

XXXIII

Așa și la 1599, românii ardeleni, ridicându-să, nu se purtară ca un popor njator, insuflat de dragostea libertății, prin care purtare ei ar fi impus și lui Mihai și asupritorilor lor și ar [fi] silit și pe unul și pe ceilalți a-i întregi în drepturile lor naturale și soțiale, ci, setași de răzbunare, se

apucară să plimbe torța și paloșul prin pătaturile nobililor. Mulți nobili periră atunci. Cei mai mulți scăpară, unii afară din țară, alții supt protecția lui Mihai. Acesta nu putea să sufere asemenea neorânduiei, care se descărca asupra-i Bănuț încă p. Mă a nu intră în A-eleat» de unguri, că lucrează prin preoții români a scula pe Țărani împotriva nobilimii ungurești, el dorea să dovedească în adevărul acelor bănuiei, cu toate că, după intrarea sa ui Ardeal, el fu îndemnat spre uciderea nobilimii ungurești nu numai de către românii ardeleni și o seamă de boieri, dar încă și de un număr însemnat din cei mari ai Ardealului, în capul cărora era episcopul catolic Dimitrie Napi azdi. O politică fără inimă ar fi îndemnat poate pe Mihai a-și asigura stăpânirea Ardealului prin nimientuirea aceștii aristocrații puternice, care totdeauna era să-i stea împotriva; dar inima sa, dorința d-a-și da un nume mare. Și bun în Europa, care își ațintise ochii acum asupra-i, 2 depărtă de la o asemenea faptă, preferând a încerca cu binele a-și trage inimile nobililor unguri. Din nenorocire» el nu se mulțumi numai a-i tolera și proteja. Ci se încungiu de dânșii, le încredință posturile cele mai însemnate în armie și administrație și împărți iarăși între dânșii averea confiscată de la cei uciși în bătăie sau care pribegiseră. 251 Umilița ce arăta către dânsul acești aspri și trufași nobili și setea cu care vâna favoarea lui înșăla pe Mihai. El crezu că ei nu vor mai ridica niciodată capul lor, după ce l-au plecat atât de gios. El socoti că va găsi un reazăm și o putere într-înșii. Și că prin ei va trage mima întregii nații ungurești și va deschide un câmp mare la întinsele și ambițioasele sale proiecte. Aceasta îl orbi și îl făcu deâmpinse până la nesocotință generozitatea sa către dânșii; și cu cât ei stăruia în învinovățirile și bănuielile lor, cu cât ei complota și umbla mai rău să-l surpe, cu atâta el se arăta mai îndurător către dânșii, încât generozitatea lui ajunse o slăbiciune care îl pierdu.

Aceasta îl făcu că el, după ce domoli setea de răzbunare a țăranilor români, nu le dete libertatea, spre a nu vătăma interesele nobililor. Adevăr că el nu putea

lucra în Ardeal împotriva de ce făcuse în Țara Românească. Nenorocitul *așezământ de rumânie* ca un butuc îl ținea în lanț și-l târa. Spre pierzare. El dedese libertatea săcuilor nevoit fiind și fiindcă aceștia numai de puțină vreme o pierduseră și o dorea cu înfocare. Dar românii de mai multe veacuri își pierduse libertatea și fiind și mai-numeroși, paguba ce ar fi simțit nobilii unguri ar fi fost mult mai simțitoare. Apoi săcuii era o populație foarte războinică, în vreme ce românii, supt împilare, uitaseră până și întrebuintărea armelor ce stăpânii lor nu le lăsa să aibă. Apoi Mihai, ca toți războinicii, credea mai mult în soldat decât în popor; duhul lui era mai mult de concherant decât de naționalist. Nobilii, în ochii lui, era reprezentanții popoului, nația armată, și pe arme voia a se întemeia.

Mihai socoti să urmeze în Ardeal, în privința românilor, politica Corvinilor, adică a ușura oarece sarcinile țăranilor, a-i ocroti în contra abuzurilor nobililor și a înălța mai mulți dintr-înșii în treapta ele nobili, ca astfel nația să fie reprezentată în dietele țării. Dar am văzut mai înapoi că această sistemă nu adusese mari foloase românilor, căci nobilii lor, dobândind interese împotrivitoare gloatei poporului, se alia cu ceilalți nobili unguri și se lepădau și de naționalitatea lor. Datoria lui Mihai ar fi fost de a da românilor libertatea din ohăgie și proprietate de pământ spre chezășuirea acei libertăți și a da nației o reprezentare deosebită în dieta celor trei nații. Astfel el ar fi dat stăpânirii sale în Ardeal o temelie neclintită. Niciodată ocazie mai bună pentru aceasta nu se înfățișă ca acum, îndată după bătălia de la Sibiiu, când ungurii, îngroziți, amortiți cu jtotul, se mulțumea de li s-ar fi lăsat măcar viața. Mai târziu Mihai în zadar vru; anevoințele crescuseră prea mult: ocazia trecuse. Și nu trebuie a crede că noi aci judecăm pe Mihai după ideile de democrație ale veacului nostru, iar nu după-acele a veacului său; căci urmă ne va dovedi că aceste idei era bine simțite atunci și chiar de Mihai.

De asemenea idei inspirat, Mihai-Vodă deschise la 20 noiembrie, în Alba-Iulia, adunarea generală, în care el

făgădui că va păstra constituția țării și toate privilegiile, libertățile și daniile nobililor, afară de cele făcute de Sigismund. Reprezentanții depuseră jurământul de credință și, spre răspuns la cererile domnului d-a i s-a da provizii și bani pentru ținerea oștilor, s-a orânduit ca de fiecare casă sau poartă (cum să zice în Ardeal) să se dea câte opt măsuri de făină și opt măsuri de ovăz sau orz și de la

10 case câte o vită de tăiat „și, fiind omul sărac, în lipsă de vila, să dea trei oi. Asemenea se hotărî ca, de vreme ce s-a dat libertatea săcuilor, aceștia să aibă a da, după verhiid lor obicei, când se schimbă domnul sau când să însoară, din șase boi. Unul pe seama domnului. Această dare se numea de secui friptura *de bou*. Încât pentru bani spre purtarea războiului, se hotărî ca să se dea de fiecare casă, tară a fi nimeni scutit, nici domnu', nici boierii, câte șase florini; trei florini să se dea până în 25 zile, socotindusă din ziua publicării decretului, iar ceilalți trei, cu 25 de zile mai târziu. Toate celelalte articole [cel se încheiară atunci și fură cuprinse în actul general al dietii, ce se întări de Mihai-Vodă și se publică, 252 privesc numai interesurile nobililor: dă voie unora dintr-înșii a se întoarce în țară, asigură libertatea săcuilor, iar pe români, fără nicio ușurare, îi lasă în starea de obagi ai nobililor. Astfel Mihai trădă misia sa în Ardeal și merită d-a cădea.

XXXIV

În vreme t aceasta se răspândi faima în Ardeal cum că o oștire turcească ar fi intrat în Țara Românească pe la începutul lui dechembrie, și mulți se îngrijiră; dar aceasta peri îndată, lămurindusă cum că turcii, ce într-adevăr intraseră în țară, cu toate că bine armați, după obiceiul lor, era însă puțini și veniseră numai ca să cumpere miere și unt, aceea ce făcând, ieșiră din țară fără a vătăma pe nimeni. Cu toate acestea, Mihai, îngrijindusă, porni o mie de călăreți în Țara Românească, care să împiedice astfel de venituri ale turcilor și să apere țara. 2 „J Scurt după aceea, Mihai porni și pe fiu-său Pătrașcu în Țara Românească, cu o seamă de oaste, spre a elmuț țara în locul lui, și-i dete de curator pe Pancrație Sennyei, pe care,

însă, după o lună îl rechemă înapoi, nu se știe din ei pricină.² **r/1** Mihai poruncise la o seamă de nobili din Ardeal ca să însoțească pe Pătrașcu în Țara Românească. Dar ei începură a tremura-toți, gândind că merg la pieirea ilor de se vor duce în Țara Românească și rugară pe Mihai d-a amina deocamdată pornirea lor, la care el se învoi. 253. La sfârșitu dietii, Mihai puse de aduse la Alba-Iulia vistieria prințului Sigismund, ce el pusese în cetățuia Vecs. Supt paza lui Ștefan Bodoni. Era un număr însemnat de vase de argint: cupe, talere, discuri, vasuri și, între altele, niște cupe de argint așa de mari, încât doi oameni ab; a putea duce una goală; pe lângă aceste mai era podoabe de cai, platoșe, șei garnisite eu pietre scumpe și diamanturi, săbii, pumnaluri, paloșe, hangeruri, săcuri și alte lucruri asemenea: apoi mai multe veșminte scumpe, prețuite 32 mii florinți. Din care unul împodobit cu diamanturi era prețuit 15 mii florinți, pe urmă un mare număr de monede de aur numite de Portugalia, din care una făcea 10 galbeni de aur. Când intră Mihai ca să vadă această avuție în casa unde era așezată, răpit de mirare striga: „Ce de bani am să fac d-aci ca să-mi plătesc ostașii și oamenii mei”. Prețul se ridica într-adevăr la mai multe sute mii de florinți. - de

Mihai își așază apoi oștirea în deosebitecomitaturi pentru iernat, împărțind-o mai ales prin cetăți; dar oarecare eccesuri ce făcură ostașii, iar mai ales ungurii, sârbii și cazacii, ridicară plângeri din partea lăcuitorilor, iar mai cu seamă din partea nobililor, care alerga la Mihai văitându-să. La aceste plângeri, Mihai răspundea adesea cu bunătate, zicând că aceste se fac fără știrea lui, făgăduind că va pedepsi strașnic pe cei vinovați; că de vreme ce, din mila lui Dumnezeu, Ardealul este acum al lui, el se va sili spre a face să domnească într-însul pacea și liniștea și ca nimeni să nu încerce vreo pagubă. - '7

În vremea aceasta, cuprins de mânie asupra lui Ioan Maro, puse să-l caute și să-l gonească prin toată țara până îl vor prinde. Este știut că acest sicritar al lui Mihai dezvălise mai întâi prințului Andrei proiectul stăpânului său d-a năvăli în Ardeal. Mihai îi iertă cu generozitate

această vină; dar, în ajunul bătăliei ele la Sibiu, nemulțumitorul Maro trecuse din tabăra lui Mihai în cea a lui Andrei, nădăjduind că acesta va izbândi. Mihai, care iertase întâi pe Maro, intră într-o mânie furioasă la această nouă. A lui trădare. Maro, care aflase mânia domnului asupra-i, rătăcea pe ascuns într-o parte și într-alta, în sate și orașe, pe la deosebiții nobili, căutând vreo ocazie spre a fugi în Ungaria. Astfel umblând, el se duse din întâmplare sau într-adins la Ștefan Tholdi, nobil ungur, rugându-l a-i da un azil ca să scape de goana ce-i dă Mihai. Tholdi îl primi și îi făgădui că va fi în siguranță în casa lui; dar temându-se de Mihai și dorind a dobândi favorul său, îi descoperi îndată că Maro este ascuns la dânsul. Târât la Alba-Iulia, Maro fu dus înaintea lui Mihai, care, după ce îl mustră pentru fărădelegea lui, îl dete pe mâna călăilor, harnici a chinui pe vinovați. Aceștia îl legară strâns de picioare și de mâini la un stâlp. Care se afla într-una din mahalalile Albei: apoi îi cionțiră mai întâi picioarele, pe urmă genunchii unul după altul și în sfârșit brațele până la coate. Trupul lui, sfâșiat și despuiat de toate veșmintele, rămase două zile în privirea tuturor, acoperit de noroi și de Sânge.

Dar să întoarcem mai bine ochii de la această urâcioasă priveliște, tânuind barbaria acelor timpuri. →: '8

XXXV

Mihai-Vodă trimisese o deputăție de două persoane, între care și Petru Ormeni - '1 ca să meargă la Praga să vestească împăratului norocita biruință asupra lui Andrei și cuprinderea Ardealului. Ajungând deputația la „V iena și dând lui arhiduca Matei această învesilitoare știre, el puse îndată a să cânta în toate bisericile *Te Deum lawlamux* și, poruncind să ducă toate tunurile pe bulevarde, sloboziră mai multe salve de artilerie spre semn de bucurie. Arhiduca Matei dăruie căpeteniei i deputați îi un lanț de aur și la Hoții săi câte un pahar de argint sui lat cu aur: apoi depuln ți-a porni și se duse la Pilsen, unde găsi pe împăratul. J ° Kii raportul împăratului de izbânda

dobândita. Această ambasadă fu vesel primită de mărirea sa și, fiind bine dăruită. Primi poruncă a să întoarcă înapoi.

Împăratul scrisse îndată papii, vestindu-i norocita cuprindere a Ardealului și (necunoscând încă moartea cardinalului) plângându-să foarte de purtarea cardinalului, învinovățindu-l că este în înțelegere cu turcu, și rugând pe sfinția sa d-a-l afurisi și a-i lua înapoi pălăria de cardinal. Într-aceeași vreme, sosi la Roma și scrisorile episcopului Malaspina, care vestea moartea cardinalului. Tot atunci solul craiului Poloniei făcu cunoscut că învingerea și moartea cardinalului adusese mari neplăceri la toată curtea craiului Poloniei și că toți strigă împotriva Malaspinii. Cu ocazia acestor deosebite scrisori, papa convocă la 12 ianuarie 1600 o congregație de 19 cardinali, ca să chipzuiască de trebuie a cere vreo satisfacție și a huli omorârea cardinalului. Papa mai întâi și apoi cei mai mulți din cardinali fură de părere „că nu trebuie deocamdată a proceda nici cu cenzura, nici a cere vreo satisfacție despre moartea cardinalului, cu atât mai mult că el fusese ucis în război, purtând arme și. Într-o haină și meserie deosebită de acea de cardinal; că nu se știe cine l-a ucis și dacă aceia știa sau nu că ucid un cardinal, nici dacă sunt ei catolici sau schismatici și afară de jurisdicția sfântului scaun; că, înainte cl-a proceda la afurisanie, trebuie a face vreo formă de judecată pe care, în acea nehotărâre, nu știe de unde s-o înceapă; c-apoi cu aceasta papa ar supăra pe împăratul și pe prințul Țării Românești, pentru pizma acestora asupra cardinalului, a cărui memorie ei se vor sili a o înnegri cât vor putea; că în acel caz ei ar putea privi ca făcute indirect împotriva lor acele proceduri și cenzuri și vor face a se compune cărți împotriva cardinalului, în care nici colegiul cardinalilor, nici sfântul scaun nu vor fi cruțați; că mai bine este să aștepte sosirea nunțiuului Malaspina, care acum lăsase Ardealul și se afla în cale spre a se întoarce la Roma, și de la care vor afla mai multe și mai deslușit și vor ști ce este de făcut. 201

Se vede că mai târziu papa se hotărî a pedepsi uciderea cardinalului, osândind, după cum spune analistu

Timon, pe toată nația săcuie la un post strașnic de o sută de ani. 282 Malaspina întorcându-să la Roma, papa îl făcu [să] simtă că aflatese purtarea lui, căci îi porunci să se tragă în episcopatul său, unde muri de mâhnire, ducând dorul pălăriei de cardinal. 263

Ci dar în mijlocul acestor vremi, la 2 noiembrie, generalul Basta. Pe care arhiduca Maximilian, depărtându-să la Viena, îl lăsase locotenent în **locui** la Casovia și în Ungaria de Sus, însoțit de Mihai Sekeli, Pavel Nias și David Ungnad, se duse cu oștile lor la Oradea Mare, purtând cu dânșii și o mare sumă de bani ce împăratul trimisese la Casovia pentru plata armiei. Ei voia să vie în Ardeal spre a da ajutor lui Mihai întru cuprinderea acestei țări, când aflară că Mihai a și izbutit a cuprinde această țară fără a mai aștepta ajutorul lor. 204 Cu toate acestea, Basta hotărî a intra cu armia sa în Ardeal, cu pretenție d-a elrmui țara în numele împăratului. David Ungnad, sfetnic însemnat al împăratului, strălucit prin multe solii la Constantinopol și **într**-alte părți, apucă înaintea lui Basta și, însoțit de Petre]. Asii, sosi în 12 noiembrie. La Alba-Iulia, spre a curteni pe Mihai-Vodă despre norocita sa biruință. Acesta le dete audiență a doua zi, în 13, la 8 ceasuri de dimineață, primind**u**-i foarte bine. După aceea le trimise acasă capul lui Andrei Bathori, pe care îl bălsămise. Ungnad puse îndată de scoase un portret după cap, foarte asemănat. În 17 noiembrie, când Ungnad voi să plece, Mihai, care primise în dar de la dânșul un ban de aur mare, pe care era 10 portrete ale împăratului, îi trimise și el, prin**tr**-unul din cei mai mari ai săi ofițeri, o harșă frumoasă, rugându-i **s-o** primească cu bunăvoință. Ungnad primi acest dar arătând o mare mulțumire și apoi porni din Ardeal.2C5

Mihai-Vodă, aflând de venirea lui Basta, trimise îndată vreo mie de oameni către cetatea Husta după Mureș, care e cheia drumului ce din Polonia, Ungaria și Moldova duce în Ardeal. În această cetate era o garnizoană de 19 companii de trabanți, căroră se poruncise d-a să țină bine acolo până la cel din urmă om; dar ei, văzând cetatea ocolită și izbită, pierdură curagiul și se închinară, cu

condiție că li: a vă cruța viața. Intrând valonii lui Mihai în cetate, **pu**:. „rămână pe avuții neprețuite, căci acolo Bathori și mulți nobili își” lăsase averile lor. Spun că aceste avuții se urca la 10 milioane. 266 Tot atunci Mihai cuprinse și Lipova și al în orașe din Banat. 287

Basta, intrând în Ardeal, prinse la Somâyo pe Ștefan Bathori, care fugise acolo de la cetatea Husta. Elâi făgădui că îi va dobândi iertare de la împăratul dacă va mijloci predarea cetății Uioara, cea mai puternică a Ardealului, și unde era atunci în garnizoană 2 009 de trabanți cu multe arme. Ștefan Bathori primi a-și cumpăra libertatea prin predarea Uioarei, Mihai se grăbi a trimite o garnizoană în acea cetate. Astfel acum, prin predarea aceștii din urmă cetăți, Ardealul întreg căzu supt stăpânirea lui Mihai. 208

Atunci pentru întâiași dată se întâlni în față Mihai cu Basta, a cărui nume era menit a fi înscris cu sângele său în istoria vieții sale. Ei nu se plăcură; după ce își arătară antipatia lor în public prin vorbe amari și Împungătoare ce unul zicea asupra altuia și mușcându-se prin satire împrejurările îi aduse îndată a și-o arăta prin fapte, 269

Să ne oprim puțin asupra acestui geniu fatal al eroului român.

George Basta era de neamul lui arnăut, dar născut **într**-un sat numit La Rocca, lângă Tarent, la anul 1547, Tatăl său, Dimătrie, nobil din Albania, își părăsise țara împreună cu alte familii, spre a scăpa de tirania otomană, și trecuse în Puglia, supt umbrirea craiului Spaniei, care îi făcuse o pensie anuală și îi dedese comanda unei companii de lăncieri, tot arnăuți] cu care îl trimise la Milan, El luă de soție o damă din Alexandria și avu doi feciori, din care cel mai mare, Nicolae, ajunse locotenent-general de cavalerie în armia craiului Spaniei. Cel de-al doilea, George Basta, intră la 14 ani ca șoldat în compania tatălui său, apoi. După moartea lui, trecu ca stegar în compania fratelui său. El ajunse curând locotenent în acea companie, pe urmă căpitan de archibuzieri călări, căpitan de lăncieri „sfetnic de război. El comanda un regiment de călărime de arnăuți, când ducă de Parma fu numit cârmuitor în Țările

de Jos, la 1579, și el se perfecționează în meseria armelor supt acest mare căpitan, care, recunoscând meritul lui Basta, îl făcu comisar-general de călărime la anu' 1580. El se deosebi în asedierile cetăților An vers (1584) și Buona (1588), însoți în Franța pe ducă de Parma în ajutorul Ligei, în anii 1590 și 1592; asemenea făcu parte din expediția.com ți] telui

< arol de Mansfeld în Franța, la 1 593. După aceea merse ție făcu câteva campanii în Ungaria, se întoarse iarăși în Țările de Jos la 1596 și, la 1597, fu cerut de împăratul la Kilip II, craiul Spaniei, ca să-l lase să intre în slujba sa și, dobândând [a-l], îl numi general de artilerie și guvernator al cetății Vienii și apoi general în oastea arhiducei Maximilian. Fratele împăratului.

El era mare și plin la trup. Gras la față, ochii mari și privirea aspră, gura potrivită, dar buza de sus cam ridicată, fața măslinie; caracterul fizionomiei lui arăta viclenie; iar <\caracterul lui moral vom lăsa ca faptele lui să ni-i viniască. 2/O

XXXVII

Mihai-Vodă se supără de venirea lui Basta, nu voi în niciun chip a-l cunoaște ca general-căpitan al țării, zicând că el este numit, căpitan-general și prinț vasal și tributar al împăratului. El] făcu cunoscut lui Basta că, de vreme iv a biruit pe cardinalul fără ajutorul nimului, va putea păstra prea bine țara în supunere, și el ar face bine a se trage în Ungaria" de Sus. Căci n-are trebuință nici de dânsul, nici de oștii? sale. - 7I Dar Basta. Care eră sigur a dobândi el de la împăratul cârmuirea Ardealului, nu numai că nu voi a asculta Cererea lui Mihai. Dar încă pretinse să puie garnizoane nemțești prin cetățile Ardealului, silind pe IVlihai, în numele împăratului, a primi aceasta măcar pe o vreme, până când Ardealul va fi cu totul liniștit și nu va mai avea a se teme de năvălirea streinilor. 272 Mihai-Vodă, care primi se în numele împăratului, și numai ca locotenent al lui, jurământul de credință al Țării Ardealului, jurase asemenea că va păstra toate prăveleghiurile și drepturile aceștii țări. El era hotărât a-și

ține jurământul chiar împotriva împăratului, al cărui scop înțelese că era; i reduce țara **într-o** provincie a împărăției, iar nu a o ține ca o țară deosebită, liberă și numai dajnică coroanei sale, după cum se făgăduise întâi. Afară de aceasta, Mihai nu voia a lăsa din mână-i guvernul Ardealului, pe care îl câștigase cu sabia, și a-l vedea mai ales trecând în mâinile lui Basta, pe care de acum nu-l putea suferi.

Peste puțin, ura acestor doi oameni se vădi publicului **într-o** ciocnire care fu p-aei a aprinde flăcările războiului între dâșii, Basta, spre a începe îndeplinirea voinței sale d-a pune garnizoane din oștirea sa prin cetăți, trimise o ceată de germani ca să intre în cetatea Husta după Tisa. Dar comandantul român ce Mihai pusese în acea cetate nu voi să - primească înăuntru oamenii lui Basta și, închizându-le porțile cetății, îi respinse înapoi cu vorbe răstite. Oastea împărătească fu nevoită a petrece noaptea acea în câmp pe o brumă și un frig mare și pe urmă a să întoarce îndărăt. Basta, aflând aceasta, să înfurie foarte și îndată începu a se găti de război, trimițând să-i vie călărimea din Silezia și pedestrimea după marginile vecine ale Ungariei și întocmându-și astfel o numeroasă oaste supt arme. Mihai nu se lăsă mai în urmă și își strânse și el pe lângă sine toate puterile. Amândouă taberele era acum gata a începe război între dar. Sale și a să dumica una pe alta. Dar jurisconsultu Petz, om îndemânatec, ce să afle atunci în Ardeal, alergând când la Mihai, când la Basta și arătându-le primejdia în care se espune creștinătatea deschizându-să între [ei] un război civil, pre când Ibrahim-Pașa, în Ungaria, începu a amenința prin mișcări războinice, izbuti, prin autoritatea cuvintelor lui, a-i împăca. Și deși ei urmară a se urî în inimă, dar în vederea oamenilor trăia în pace. *M*

Mai apoi însă, rugat de Petz, Mihai primi în 24 dechembrie, în cetatea Husta, pe lângă garnizoana românească, și 200 de soldați ai împăratului. În orașele Tatta și Somlyo încă era niște cete de nemți. 27/1 Iar în celelalte cetăți, Mihai nu lăsă să intre garnizoane

împărătești, zicând că aceasta este împotriva privileghiurilor și libertăților țării 275 și că acum războiul încetând **într**-această țară, el **n**-are trebuință **d**-alte puteri, decât **d**-ale lui. 270

Aflând el prin comisarul împărătesc Petz că împăratul voiește a da cârmuirea Ardealului lui Basta, se mânie foarte de înșălăciunea, nemulțumirea și perfidia împărătească și strigă tare că în această revoluție Ardealul a dobândit mai mult un stăpân puteai nic, al cărui jug nesuferit o va împovăra, decât un apărător împotriva puterii turcești.²” Mihai împruță încă prin vorbe amari cruzimea, scumpetea și obrăznicia cu care puțin mai nainte oamenii împărătești trataseră Ardealul. 278 în urma acestora, domnul făcu sfat cu toți boierii români și nobilii Ardealului, arătându-le lupta ce are cu oamenii împărătești pentru drepturile țării. La acest sfat toți fură de părere și îndemnară pe Mihai ca să ție domnia aceștii țări, fiind numai tributar către împăratul. Spre a face cunoscut împăratului această hotărâre a țării, Mihai îi trimise îndată doi soli, pe banul Mihalcea și pe logofătul Stoica, cei mai străluciți din sfethicii lui.², 9 Aceștia, sosind în 13 ianuarie (1800) la Pilsen, înfățișară mai întâi împăratului, din partea lui Mihai-Vodă, sabia, buzduganul și steagul lui Andrei Bathori, precum și calul ce el încălecaseră în bătălie. 2 eO⁹ Apoi ei îi făcură cunoscut că Mihai-Vodă nu se privește în Ardeal decât ca un guvernor spre a administra țara și a o păzi de năvălirile dușmanilor și că supt acest titlu el voiește ca împăratul să i-o încredințeze; al doilea, cerea ca să se hotărască ce să facă cu orașul Clujului, care de mai multe ori necunoscuse și trădase autoritatea împărătească și merită o pedeapsă pilduitoare; și, în sfârșit, cum să se poarte cu acei nobili din Ardeal care fugiseră și acum cerea iertare, vrând a se întoarce înapoi. Solii, după ce fură ascultați cu multă bunăvoință de împăratul și după ce **m.s.** Ținu sfat, fură

9 Aici urmează indicația lui Bălcescu : „A vedea în text un pasaj ce nu s' a pus aci, fiind anevoie de înțeles. Acest pasaj trebuie adăogat aci” (n. ed.j.

bine dăruți și trimiși înapoi cu mare cinste, cu acest răspuns: „Că împăratul va trimite comisarii săi în Ardeal și că prin**tr**-înșii va face cunoscut lui Mihai voința sa”. 281

În vremea aceasta, sosise la curtea împărătească scrisori secrete ale lui Basta împotriva lui Mihai-Vodă, prin care el făcea cunoscut sfatului împărătesc că acest prinț voia să uzurpeze suveranitatea țării; că omenirea ce acest om barbar afectează și dragostea ce el arată că are pentru popoarele învinse măresc bănuielile. Și e de temut ca rugăciunile cele vii ce el face împăratului pentru păstrarea privilegiurilor țării și spre a-l îndemna a nu trimite **în**-înșă oștiri streine, să nu ascundă gândiri ambițioase. Aceste scrisori aruncă în deosebite păreri sfatut împărătesc, sau mai bine acea camarilă de femei și *de* tezuviți ce cârmuia împărăția în locul slabului și leneșului Rodolf al H [-lea], Unii, câștigați cu totul în favorul *lui* Mihai, striga că Basta scrie ca un rival și ca un pizmaș al gloriei sale; că Mihai este mult credincios împăratului *și* un căpitan cu merit și eu vitejie sublimă. Dar alții, și a căror părere birui, ziseră că trebuie a da mai mult creșana în lui Basta, căpitan credincios și cu sfat înțelept, decât lui Mihai. A cărei nesățioasă ambiție de a domni este dpobște cunoscută. 283

XXXVIII

Mihai, sigur acum că, după ce l-a ajutat norocul ca să cuprinză Ardealul, îl va ajuta ca să-l și stăpânească, Aștepta cu o veselă nerăbdare sosirea comisarilor împăratului și urmă a administra Ardealul ca pe o țară a sa. La 9 februarie el convocă dieta țării, 284 unde, după zisa unui cranicar sas, nu făcură alta decât „mâncară, băură și numărare bani lui vodă, „. 285 Iar după mărturia istoricului Bethlen, această sesie se vede a fi fost mai serioasă; căci Mihai. Începând a se deziluziona de nobilii unguri și vrând a face oarecare ușurări poporului, aceștia începură a-l ruga d-a nu se atinge de privilegiurile lor. Ei îndrăzneau a vorbi de privilegiurile lor, atunci când, cu orice jertfă» trebuia a uni pe toți locuitorii țării spre a apăra privilegiurile țării ce erau amenințate de nemți. Domnii,

furios de aceasta, răspunse lovind cu mâna minerul sabiilor sale și strigând: „Iată privilegiul vostru!!” Din nenorocire el amenință numai, dar nu lucră. Într-adevăr, acum era mai greu d-a o face decât îndată după bătălia de la Sibiiu, El apucase, din nenorocire, a jura paza constituției țării și, credincios jurământului, ca un domn constituțional, el nu putea preface nimic în țară fără învoirea dietei. El nu voia încă să facă ca Sigismund, să silească dieta prin împilare a-i împlini voința. Astfel acum, ca și mai pe urmă, ne vom. Încredința că buna-credință îl pierdu pe el, și

Iuc. mai această virtute îi tăgăduiră dușmanii săi. Ungurii îi învinovățiră atunci că el ar fi vrut să stingă nobilimea și că ar fi și făc**ut**-o, dacă Dimitrie, arhiepiscopul bulgarilor, nu s-ar fi dus cu Biblia la dânsul, ca să-l întoarcă din acea hotărâre. Vom mai vedea în urmă această învinovățire repetându-să de mai multe ori, la care singurul răspuns ce istoria poate da. Spre a o nimicnici este că Mihai a avut multe ocazii de a o face, ba încă și împrejurările

I - au îndatorat spre aceasta, și tot n-a făc**ut**-o. Asemenea suntem la îndoială de arătarea ce singur numai Bethlen (ace, cum că Mihai ar fi poruncit în acea vreme lui George Rata. Comandantul cetății Deva, a arunca în Mureșul înghețat pe junele Ioan Iffiu, ce să afle acolo la închisoare. 260 Mihai era un om iute la mânie, dar nu era crud. Viața lui ne dovedește. Cu ce generozitate nu l-am văzut purtându-să **într**-atâtea rânduri către boierii din Țara Românească ce complotase pieirea lui! apoi am văzut dorința lui d-a trage prin bunătate inima ungarilor și îl vom vedea în privința lor generos până la nesocotință.

Într-aceea, Mihai, spre a păstra memoria biruinței sale în Ardeal, pusă de tăie o medalie, care să afle în cabinetul împărațesc de la Viena, bătută în aur și trăgând 10 galbeni Pe fața principală se vede portretul lui Mihai. Atât impregiurul portretului, cât și pe ceealaltă parte, se cuprinde titlul lui în latinește astfel:

„*Michael Valacmae Transalpinæ Woivoda. Sacra? Caesareae Regiae Majestățis Consiliarius per*

Transylvaniam.

I, ocumtenens. Cis transylvaniam partium dus super exerciții Generalis Căpitaneus". Și în mijloc: „*a De-o vigâlanha, virtute et armis victoriam naclus* (1800)". 287

„Și într-adevăr - zice Ioachim - vegherea lui era neobosită. Ea nu-l părăsea niciodată și el a arătat în toate împregiurările că știa să se păzească de cele mai mici lucruri ce l-ar fi putut vătăma; vitejia lui era în tot chipul încercată și **într**-aceasta dușmanii săi cei mai înverșunați îi da dreptate. În sfârșit, născut, ea să zicem așa, în tabără, crescut supt corturi, mânuind armele mai bine decât orișicine din ai săi, el nu dete de minciună deviza sa”.

288 țin sfârșit, împreună **într**-însul virtuțile ce un Poet cânta des -, pre un alt erou:

„*Labor împinger, aspera virtus.*

Vâs animi excellens, ar dor, vigilantia, cura Et durum iractandis robur în armis.”¹⁰

Mihai-Vodă, care - mai demult făgăduise că se va duce la Brașov și fusese împiedicat prin venirea solilor și prin Alte trebi, se duse, în sfârșit, în acest oraș la 1 martie, unde. Intră cu mai mult de 6.000 călăreți și pedestri și cu o pompă necrezută. La 9 martie ajunse la Brașov un sol de la împăratul turcesc, pașa de la Timișoara, 289 bătrân venerabil, numit Huraia-Aga. Mihai îi ieși înainte cale de o jumătate de mii 290 de oraș, la Ghimbav, 291 cu o cavalcadă măreață. Când se întâlnește, și unul și altul se deteră jos după cal și, după ce se îmbrățișară, aga luă de la Mihai o pală persienea & că ce acest domn purta la coasta sa și îi dăruie alta turcească, împodobită cu aur și pietre scumpe. Pe lângă aceasta, îi mai dete 292 un steag verde, spre semn de protecția otomană, 293 mai multe pene de erodiu din cele mai frumoase, spre a face egrete, șapte cai de preț și un foarte bun șoim. Aceste daruri fură purtate înaintea lui Mihai și astfel ei intrară amândoi în Brașov, în zgomotul artileriei întregi. 294

Trimisul turc se sili în tot chipul spre a îndupleca pe

¹⁰ „Muncă neobosită, curaj aprig, putere covârșitoare a minții, înflăcărare, duh neadormit, grijă și tărie neînduplecată în iupte” (n. ed.).

Mihai d-a se dezlipi de împăratul Germaniii, spre a să alia cu sultanul. Mihai îi răspunse cu bunăvoință, dar îi declară curat că el niciodată nu va recunoaște altă autoritate decât p-a. Împăratului creștinesc.295

Tot atunci sosi și trimișii împăratului către Mihai-Vodă, neamțul David Ungnad și ungurul IVI – mai Sekeli, căpitanii Sathmarii. 290 Ei fură martori la această primire făcută solului turcesc. Lui Mihai îi păru bine d-aceasta; el nu se îndoii că o privește așa de nouă nu-i va pune în grijă și că bănuielele ce-i va cuprinde îi va face a fi mai înduplecători. Cu toate acestea, el le dete să înțeleagă că ei nu trebuie a se scandaliza de ce văzuseră; că el nu putea a nu primi cu cuviință un ambasador și de a-i face cinstea ce i se cădea, fără a fi privit de toți ca cel mai puțin politico din toți prinții. 297

Mihai porni. Înapoi pe solul turcesc, făcându-i multe daruri și cinste mare, trimițând sultanului vorbe pacinice și în secret făgăduind munți de aur, cum se zice. 298 Agenții împărătești, înfățișându-să înaintea domnului, îi ziseră: „că cezarul, pentru. Atâta credință și slujbele memorabile ale lui, îi făgăduiește toată clemența și toată bunătatea sa împărătească. Dar fiindcă împregiurările și starea Ardealului o cer, el îi poruncește d-a se întoarce îndată în Țara Românească și d-a păzi hotarele împotriva turcilor”. Spre dovadă de favorul cezarului, ei îi înfățișară o carte împărătească cu această cuprindere. 299

XXXIX

„Rodolf II, din mila lui Dumnezeu împărat al romanilor, pururea august.

Noi recunoaștem și facem a se cunoaște prin cuprinderea acestora tuturor:

După ce din mila atotputernicului Dumnezeu (pentru gloria căruia ne luptăm împotriva națiilor păgâne și barbare) Ardealul a fost supus puterii noastre și strălucitul Mihai-Vodă din Țara Românească, înflăcărat de un mare zel pentru creștinătate, a supus pe sine și țara sa maiestății noastre și ne-a dovedit credința sa către noi prin fericitele. Și curagioasele sale întreprinderi împotriva

turcului și în Ardeal, unde a tras această țară de supt domnirea nedreaptă a cardinalului Bathori și a dobândit o mare biruință. Atât pentru îngrijirea cu care priveghem la păstrarea posesiilor noastre, cât pentru bunătatea și dărnicia noastră obicinuită către supușii și vasalii noștri, am vrut să mărturisim că statornica credință a strălucitului voievod Mihai către noi și slujbele sale ne-au fost plăcute, încredințați nu numai că strălucitul voievod va urma a fi credincios, precum a fost, dar încă că urmașii vor imita această laudată pildă de credință și de curagiu.

Pentru aceea, din chiar voința noastră, după ce am chipzuit îndestul, prii mim în credință și clientela noastră și aceea a următorilor noștri erai ai Ungariei pe numitul Mihai-Voievod și copiii săi și ținutul său Țara Românească, precum o mărturisim prin aceste cărți. Astfel, de câte ori va i-i trebuință, precât vom putea, noi îi vom da ajutor, pentru ca domnia aceștii Țări Românești să treacă regulat de la persoana strălucitului Mihai la legiuirii săi copii de sexul bărbătesc, de la cel dintâi născut la cel dintâi născut, cu această condiție însă că De câte ori se va înfățișa un nou caz de moștenire, acel ce va moșteni va face nouă și următorilor noștri jurământul de credință ce Mihai ne-a făcut. Spre dovadă acestor cărți scrise cu mâna noastră și la care s-a pus pecetea noastră. Datu - s-a în orașul nostru Pilsen. În 11 februarie, anul domnului 1600, al 24-lea al stăpânirii noastre ca crai al romanilor, al 28-lea ca crai al Ungariei și al 24-lea a stăpânirii noastre ca crai al Boemiei.

Rodolf

Prin porunca sfințitei. Maiestății sale împărătești *Ion Barvitijs*" 300

Mihai-Vodă, auzind aceea ce îi spuneau agenții cezarului în numele său. Nu-și putu ține mânia și le răspunse îndată de față: „că el nu va lăsa Ardealul spre a se întoarce în Țara Românească și nu va face pe voia împăratului; că, deși cezarul i-h plătit în toți anii o subvenție, dar că prin toate ostenele și primejdiile ce a suferit de la dușmanii cezarului, luptându-se pentru

dânsul, el meritase guvernul Ardealului, care după dreptate și. Legiuit i. Se cuvine", 1 dând a înțelege că numai puterea armelor, cu care câștigaseaceastă țară, îl va putea îndatora a o întoarce înapoi.: *m*

Apoi Mihai de a doua oară adună la sfat boierii, carii toți fură de părere „că îi este prin înțelepciune poruncit a păstra pe seamă-i Ardealul; că el suindusă pe scaunul Țării Românești, țara era ocolită de vrăjmași, și că Dumnezeu îi puse în mână Ardealul ca, cu Puterile unite a ambelor țări, el să se poată apăra11.303 Mihai, văzând că simi uuentele boierilor și nobililor Ardealului conglăsuiesc cu de sale, se internele și mai mult în hotărârea. «a d-a ține Ardealul. În 15 martie el deschise dieta, pe care o chemase la Brașov. Cu două zile înainte, el vrusese *s-o* amine și să-i Mt/himbe locul la Sibiiu, dar fiindcă deputații veniseră din luate părțile, îl rugară a o continua. Toată sfătuirea diete* ținu numai un ceas, aruncând o contribuție de 4 fiorini de cap. Toți se aștepta la o contribuție mult mai aspră; apoi. Auzind aceasta, o priviră ca o binefacere deosebită și se învoi ră cu toții. 30”.

În 16 martie, la 7 ceasuri, porni din Brașov la Sibiu și *d* acolo la Alba, 305 ducmd și pe agenții împărătești cu sine Aci, după ce îi ținu câteva săptămâni și îi mai zăbovi și fa Cluj, îi trimise înapoi la împăratul Rodolf cu acest răspuns: „că de nu îi va trimite subvenția anuală, și aceasta în grabă, el va duce asupra împăratului nu numai oameni „dar încă mii de mii de demoni; că el *n*-are trebuință de agiutorul streinilor; că are destui soldați, numai bani îi lipsesc spre a-i putea ținea!! 306 El rugă încă pe agenți d-a să sili ca împăratul să numească altă persoană în locul lui Hasta, care îi era bănuitor din deosebite cuvinte și pentru ca sfăzile lor particulare să nu tulbure liniștea țării în

*l n*și.307 jgi învinovățea mai ales pe Basta că În locul să grăbească a-i aduce ajutorul ce era dator împotriva cardinalului, își petrecuse vremea în zadar în [cuvânt indescifrabil] de nimic, încă să prefăcuse că e bolnav, pentru că primise o sumă mare de hani de la Cardinal, prin

mijlocul lui Corniș, ca să nu-l vaterne și pentru aceea el se mișcâse prea cu încetul cu oastea sa spre Ardeal, lăsând să scape ocazia d-a intra împreună cu dânsul în acea țară. 308 Deosebit de acestea, Mihai făcu a se propune pe de lături agenților împăratului: că de vreme ce Ardealul i se face din ce în ce mai iubit, el dorește ca să-l stăpânească și după (I insul să treacă la fiul său, prin drept de moștenire; că pe lângă Ardeal să i se adauge încă Oradea Mare, Husta, Nagybania (Baia Mare) și părțile dinafară ale hotarului Ungariei, care mai nainte ținuse de Ardeal; și că tot ce va mai câștiga cu vreme, țări și oameni, să rămâie pe seama-I-ii și a fiului său; ca să i se dea bani pentru a rădica oști șt U-„leși pensii și aceeași cinste de care se bucurase Sigi»

mund Bathori, 309 între care a fi făcut princip al sfintei împărății și a i se da ordinul Mielul de aur; 310 că împăratul și ceilalți principii creștini care țin de împărăție să se îndatoreze d-a-l răscumpăra cu bani de la turci, întâmplându-să să cază prins în mâinile lor; că întâmplându-să a fi gonit de dușmani din Transilvania sau Țara Românească, împăratul să aibă a-i plăti o sută mii talere pentru traiul său în Ungaria de Sus. El adăuga, spre a pipăi mai bine plecările deputaților împăratului, că nădăjduiește că nu i se vor cere înapoi cetățile Ardealului pe care le și luase în stăpânire. Apoi, din parte-i, se îndatora către împăratul a-l privi cu un puternic prinț; că niciodată nu va umbla a-i smulge țările ce el îi încredințase, ci, dimpotrivă, a i le păstra prin slujbe credincioase; precum asemenea și celelalte părți ale Ardealului, ce sunt ale mării sale, cu partea de țară până în Tisa, el le va cuprinde și le va supune împăratului. Dacă toate aceste dăruiri le va dobândi el de la bunătatea și dărnicia împăratului, făgăduiește d-a face pentru mântuirea creștinătății mai multe izbânzi și cuprinderi asupra dușmanului comun decât să făcu vreodată de cineva; și că, de i se va da numai atâția bani cât se cheltuia pe fiecare an în Ungaria pentru armie, se leagă că va supune împăratului toată țara de la Marea Neagră până la

Ofen, Stuhiweissenburg și Solnoc. 311

Deși aceste cereri ale lui Mihai era mult mai prejos de condițiile ce împăratul dedese lui Sigismund Bathori prin tractatul de la 24 ian. 1595, ele se părură peste măsură de mari agenților împăratului și, aprinși încă de Basta împotriva lui Mihai, se întoarseră foarte întărâtați și cu inimă bănuitoare lângă împăratul, căruia insuflară aceleași bănuieli. 312

Mihai nu-și mai făcea iluzii acum asupra nemților; el înțelese că de bunăvoie ei nu-i vor da nimic, ci numai siliți de dânsul și de împregiurări. El se gândi a se împăciui cu dușmanii săi, ca să încete odată acest îndelungat război și spre a putea fi slobod, la întâmplare, în fața nemților. Pentru aceea trimise o solie la craiul Poloniei, pentru a încheia pace și alianță. 313 Vorba ieși atunci că Mihai propuse și lui Irimia, domnul Moldovei, ca să-și dea pe fie-sa după Pătrașcu, fiul lui Mihai, că așa Ardealul, Polonia.

Moldova și Țara Românească, fiind una, să n-aibă temere nici de tătari, nici de turci, cu mult mai puțin de nemți. 3W

Dar o nouă dorință de domnire ce cuprinse pe nestatornicul Sigismund Bathori împiedică orice tratație și aprinse din nou flăcările războiului. 315

XL

Când Sigismund Bathori află tragica moarte a vărului cău Andrei, alergă îndată către cumnatu-său, Ioan Zamoisky, marele cancelar al crăiei Poloniei, ca să-l roage să-i vie **într**-agiutor, spre a redobândi Arclealu și a goni **dintr**-însu pe Mihai-Vodă. Din nenorocire pentru dânsul, în acest drum i s-a aprinsă două trăsură, care arsă împreună cu mai mulți cai și cu tot ce avea mai scump. 31G Zamoisky nu-i tăgădui agiutoriu său. Astfel Sigismund, pe care niște emigrați din Ardeal, anume Francisc Jerrei, Gabriel Bethlen. Și alții îl ațâtau mereu spre a răzbuna moartea cardinalului, 317 făcu confederație cu Ieremia-Vodă din Moldova și cu Zamoisky. Se zicea că el se învoise cu acesta pe următoarele baze: ca Zamoisky să-l ajute pe Sigismund din toate puterile cu

bani și oameni, spre a-l restatornici pe tron; Sigismund să ia în căsătorie o fată a lui Zamoisky, sau pe oricine alt, numai să nu fie nemțoaică. De va muri **l** ară feciori, atunci domnia Ardealului să cază în moștenire la fiul lui Zamoisky, născut din Griselda, sora lui Sigismund. În tot cazul, Sigismund și Ardealul să fie cu totul desfăcuți de nemți. 318

Sigismund și Ieremia-Vodă se adresară la sultanul, cerând bani și oaste **într**-agiutor. Sultanul nu îndrăzni a să declara de față împotriva lui Mihai, refuză a le da bani, dar în taină era cu dânșii; el mijloci mult prin scrisori ca polonii să le stea puternic în agiutor și le trimise o seamă de oaste în agiutor, care de față se privea ca volentiri. 319 Zamoisky asemenea își puse toate silințele spre a hotărî pe crai la acest război și prin aceasta dete o bună ocazie «yeților de a se scăpa de acest crai al lor, pe care nu-l mai vusa.

Astfel craiul Sigismund își pierde drepturile sale din Sveția. Spre a călca pe ale vecinilor săi.33B Aliații pusă astfel în picioare, o armie de mai mult de 40.000 ostași, 321 compusă de moldoveni, unguri, poloni, tătari și turci. 3 Ei se apropiară de hotarul Ardealului [**și**] sta acum gata a năvăli asupra lui Mihai-Vodă.

Mihai află furtuna ce îl amenința și începu a se pregăti în grabă a o stăvili cu toată puterea ambilor țări ce stăpânea. El în inima sa se bucură de noua ocazie ce dușmanii săi îi dă. Sau mai bine de silința ce ei îi fac d-a-și. Îndeplini proiectul său cel vechi d-a cuprinde Moldova, precum cuprinsese Ardealul. El era sigur de ostașii săi și popoarele sale și avea toată credința într-înșii. Săcuii îi era cu tutu jârftiți pentru drepturile ce căpătase de la dânșul; cazacii, «sârbii și bulgarii sta gata a muri pentru dânșu, căci el îi îmbrăcase, îi înarmase. Îi căuta adesea și le plătea simbrii bune. Trupurile lor cele mari. Barbele cele lungi, strălucirea veșmintelor și a armelor lor insufla groaza. Dar Mihai punea temei mai mult pe iubirea oștilor românești, viteze și cercate în atâtea războaie: și apoi se întemeia el pe dragostea poporului” român din ambele, țări. Care în

răpirea entuziasmului ce avea pentru eroul său nu-l numea altfel decât „Mavedirh *al nostru*”. Moldovenii însuși iubea mai de mult pe Mihai cu atât mai mult pre cât ura acum de moarte p.re Ieri mia. Pentru asprimea cârmuirii sale și pentru dăjdiile nesuferite ce el scosese. Într-adevăr, el pusese o dajdie de un sold în de aur pe lună și toți banii ce-i strângea îi trecea în Polonia, spre a avea cu ce trăi acolo la nevoie; căci el nu se întemeia în puterile sale și încă mai puțin pe dragostea supușilor săi. 12 *

Mihai își avea armia astfel împărțită în deosebitele părți ale Ardealului: săcuii rămăseseră în ținutul lor; ungurii mercenari. În număr de 1.500, era așezați lângă orașul Brașov, pe malurile râului Bârsa, prin satele și castelurile nubililor, ca **într**-un loc mai lesne de hrană; iar pe cazaci îi așază în tabără **într**-un târg numit Arany, pe țărmul Mureșului, lângă cetatea Deva. 325

Mihai, sau din dorința de a se feri de război și de a înființa planul alianței între Ardeal, Moldova, Țara Românească și Polonia, ce își închipuise, sau că, desperând de a putea împiedica războiul, voia numai că c-îştige vreme ca *nit* se poată găti și izbi pe dușman fără veste, deschise traplație. După cum avea obicei de a vorbi tot de pace pe când *ne* pregătea cu dinadinsul la război. El trimisă un sol la Sigismund, prop**undu**-i că îi va întoarce Ardealu, dacă el va lua în căsătorie pe flica sa. Florica, făgăduind că nu va păstra pentru sine decât orașul Brașovului și cetatea Făgărașului. Sigismund era gata a primi această propunere, dar Balthazar Szilvasi și Hertelius. Carii era pe lângă dânsu, îl făcu a schimba părerea, 32<și cu atât mai mult că de această propunere a lui Mihai se ținea și alta ce acesta, tot cu aceeași ocazie, făcuse lui Ierimia. Mihai îi cerca să dea pe fie-sa după fiul său Pătrașcu! și apoi de bunăvoie să se tragă în Polonia, lepăd**ându**-se de domnia Moldovei, care. Să rămână pe seama lui Mihai, ca de acolo să aibă ocazie a goni pe tătari de la Dunăre până la Cetatea-Albă și Nistru, și astfel să-și mărească statul. 327

Negoțiațiile cu Sigismund și cu Ierimia nu izbuti. Mihai, văzând că nu va putea încungiura războiul, vru încai a se sili să slăbească cât va putea mai mult dușmanul. Spre acest sfârșit. Trimisă la sultanul un sol, anume Mihai Torok, spre a-i vorbi de dorința lui de a ține pace cu turcii și a-i cere semnele întăririi domniei sale asupra Ardealului. 328 Asăminea trimisă o solie și la craiul Poloniei, poftindu-l ca să nu sprijine pe dușmanul său. Ierimia Movilă, nici să dea ocrotire emigraților din Ardeal, între care era și Thomas Csomortany. Această solie nu numai că nu fu ascultată^{32H}, dar încă craiul Sigismund înștiință pe Ieremia de hotărârea lui Mihai d-a-l izbi, ca să ia măsurile cuviincioase, să gătească provizii pentru armia polonă și r. A întărească cetățile Suceava și Hotinul.³³⁰

Mihai se tulbură foarte văzând pe poloni declarați cu totul și de față vrăjmași ai săi. El își închipui atunci un plan de uriaș: el vru a năvăli în Polonia, a se folosi de simpatiile ce avea în poporul acei țări, spre a face o revoluție, a răsturna craiul, a pune pe altul sau a opri acea crăie pe seamă-i. Într-adevăr, o parte mare din lăcuiitorii Poloniei și popoarele Rusiei, speriați de unirea religioasă la care craiul Sigismund, împreună cu iezuiții ce-l cârmuia, îi silea a face cu religia catolică, chema pe Mihai din toată inima lor. „Nu era acum de temut - zic cronicarii poloni - de pierderea unii singure provincii, dar de schimbarea guvernului pentru toată crăia”. 3: it Mărturisesc încă unii din analiștii poloni că el merse și mai departe, că vrusese a dezmădula crăia Poloniei, fărădelege împotriva sfântului drept al națiilor, care din norocire nu întină atunci sabia română, rămâind ca să fie, în zilele noastre, povara rușinoasă a crailor Europei.

Spre îndeplinirea planului său asupra Poloniei, Mihai se pusă în corespondință cu patriarhul de la Constantinopol, mitropolitul de la Kiev. Marele ducă al muscalilor și Carol, ducă de Suderman, care cârmuia crăia Sveției. El făgădui la acei doi arhiepiscopi că, de-l vor ajuta cu mijloacele ce le sunt prin putință, el va cuprinde Polonia, va întemeia acolo religia Răsăritului și o va întinde

mai departe în Europa. 332 Stăpânitorilor propunea o alianță pentru împărțirea Poloniei pe aceste baze: casei Austriei să se dea Polonia cea mare; muscalului, Lituania; Sveciei, Livonia. Iar celelalte provincii le oprea pe seama sa. 333

Mai înainte însă de a-i sosi răspunsurile de prin toate locurile de unde trimisă soli. Mihai își pusă oștile în mișcare asupra Moldovei. Această grabă a lui îi fu folositoare **într**-acea că îi înlesni repede cuprindere a Moldovei; dar îl vătămă mult apoi, căci, nefiind sigur de aliații săi, el nu îndrăzni a trage foloasele izbânzilor sale, năvălind în Polonia, ca să schimbe soarta aceștii țări sau **s**-o silească a încheia pace. Era într-adevăr o mare greșală din partea lui Mihai, pe care o plăti scump, de a întărită pe toate puterile vecine împotriva-i, lăsându-se pe sine fără niciun, aliat. De ar fi apucat încai a se învoi cu împăratul pentru Ardeal, ca să fie sigur că nu va fi izbit în lipsă-i, sau de ar fi dat în Ardeal de temelii stăpânirii sale întreaga mulțămire a poporului român; dar el jărtfise pe acesta nobililor, a căror dragoste tot nu-și putu trage și care acum și ei completa pieirea lui.

Mihai, într-adevăr, prevăzuse multe din aceste, el căutase să amâne și acest război, la care ca [de] o fatalitate era târât. Hotărându-se a-l face, el nădăjduia că, pe lângă aceea că-și împlinea o veche dorință a inimei sale, cuprinzând Moldova, această nouă izbândă va putea încă: luă a învinge îndărătnicia Austriei și a o sili, fără voie chiar, a-i acorda toate cererile sale în privirea Ardealului; și **într**-aceasta nu se înșală. El nu știa însă că această împărăție nu uită niciodată aceea ce i **s**-a smuls prin silă, nu iartă pre cei ce au făcut-o și că perfida ei politică, cumplită în setea-i de răzbunare, nu alege mijloacele. Mihai înștiință însă pe împăratul că el voiește a face o expediție împotriva Moldovii spre a goni de acolo pe emigranții din Ardeal, partizani ai lui Andrei Bathori și ai familiei lui, dându-i mult a nădăjdui. Spre a să asigura că nobilii unguri din Ardeal nu vor face nicio mișcare, porni la fiul său Pătrașcu, în Țara Românească, treizeci din cei mai

de căpițenie nobili, ca să fie ca niște zăloage.334 El nu voi să ia în agiutor nici pe Basta, nici vreo ceată din oastea împărătească, sau din **într**-adins, sau din graba cu care ora silit a năvăli asupra dușmanului.335 (A intercala aci un capitol deosebit de descriere a Moldovei.)

XLII

Adun**ându**-și în grabă oștele sale străine din cvartirurile lor, Mihai le împreună cu armia sa și cu a Ardealului, lese din Alba-Iulia 330 și, la 1 mai, își așază tabăra lângă orașelul Preșmăr. 337 Acolo porunci la toți săcuii să se Scoale în arme și să-l urmeze. 338 El făcu cunoscut atunci armiei că are să intre în Moldova spre a răzbuna moartea lui Ștefan-Vodă Răzvan, aliatul său, pe care Ierimia-Vodă 51 omorâșă cinci ani mai nainte, **într**-un chip crud, rușinos și împotrivor obiceiurilor creștinești. 339 Armia lui Mihai spun că trecea peste 50.000 ostași, din care.38 (RMI.p jșcași¹¹ 3.000 cazaci, 4.000 călăreți sârbi, 4.000 săcuiși 4.000 va «lontiri supt comanda lui Baba-Novac. 340 Cea mai mare parte din această armie trebuia a se pogon din Ardeal la Moldova pe la Trotuș; ceailaltă să treacă din Țara Românească pe la Focșani. 341

În 8 mai 1600, Mihai, lăs**ându**-și soția în Ardeal, porni spre Moldova; 342 și vrând a sosi chiar și înaintea vestit sosirei sale, cu o grabă de care toți **s**-au minunat „fără a da răsufare oștilor sale, trecu munții nu prin dramul obișnuit, pe unde știa că-l așteaptă dușmanul, **ciurcând u**-stor în munții cei mai grei, pintre stânci și pintre strâmtori aspre. Pe acolo armia avu a suferi mult „mai cu seamă din lipsa proviziilor ce nu găsiră nici pe acolo, nici în părțile Moldovii, pe care dușmanul le pustiise mai înainte Caii nu avură pășune, și ostașii fură siliți a se hrăni cu foi de copaci. Oștile însă nu murmurară deloc împotriva aceștii răpegiuni. Într-adevăr, Mihai le dedese încredințare că vor birui și le făcuse a nădăjdui mult în îmbeășitgarea și gloria ce vor dobândi prin biruința câștigată fără niciun aliat. 343 Oștile vrăjmașe orânduite

11 în manuscris : „dînsul* (n. ed.)

spre paza acelor munți; văzând cu mirare și spaimă că dușmanul, trecând prin prăpăstii, i-au ocolit, se traseră spre șasul Moldovei, către tabăra lor cea mare. 344

Sigismund Bathori și Ieremia-Vodă, Eare se afla atunci la o nuntă în orașul Trotuș, luând veste că Mihai. A trecut munții cei mari și că acum, rânduitor de bătălie, se apropie de dâșii, rămaseră încremeniți. 355 În groaza ce îi cuprinse, ei gândiră că aceea ce e mai sigur pentru dâșii este d-a se trage înăuntru țării; și fără zăbavă sculându-se cu toată armia, se îndreptară spre Suceava, 346 Mihai-Vodă. Neîntâmpinând în fața-i pe dușmani, după cum se așteptaie să luă după dâșii cu aceeași rafală cu care trecuse munții. Armia lui avu și aici a suferi mult de sărăcia locului, mai ales că dușmanul pustia tot, în cale, spre a întârzia goana ce-i da ai noștri, 347 Dar oștile lui Mihai, biruind aceste suferințe, se îmbărbătară și mai mult, siliră la drum și în sfârșit agiunsără pe oștile vrăjmașe la un loc anume *lancea* și le nevoiră a sta de război.: **v, s** Avangarda dușmanului, alcătuită de câteva regimente poloneze bine armate, izbiră avangarda noastră, alcătuită de câțiva români și Kirbi, și. O sparsără. Mihai trimise îndată de chemă o seamă de unguri din Ardeal, carii se afla mai în urmă, și îi zvârli asupra polonilor din avangarda dușmanilor, care, după o puțină apărare, se întoarseră în respă, lăsând în loc ca la Z00 morți dintr-înșii.: în între aceștia era și un viteaz polon, anume Dydynski.: „**r**”, °

Îndată după această luptă de avangardă, ambele trupuri de armii protivnice se arată unul în fața altuia. Ele e Al ară câțva una către alta, ca cum ar fi așteptat ceva. Ce va face armia moldavă? Lupta-se-va ea alătura cu polonii pentru un tiomn pus de dâșii și nesuferit țării, împotriva fraților lor de sânge-și a unui erou, fala tuturor românilor? Moldovenii nu stătută mult în cumpănă. Într-o clipă, 15.000 dintr-înșii, puindu-și cușmele în vârful lăncilor, cu mari strigări de bucurie trecură în tabăra lui Mihai. 351 Ierimia nu mai avu atunci alt ce face decât a fugi cât mai în grabă, împreună cu oastea ce-i rămase, spre llotin.: u-

Agâungând la Suceava, el nu îndrăzni să intre în «etate, neîncrezându-se în lăcuitori.!:;) 3 „Era așa de groaznic Mihai-Vodă și vestit de războaie în toate aceste părți

— Zice M-iron feostin] - cât îndată ce au sosit la Suceava

I s-au închinat cetatea Sucevii și a Neamțului și pusă în «etăți o seamă de ai lui pedestrași. * 3: „Cronicarul polon

I Icidenstein bănuiește că comandantul Sucevii, un polon anume Trzaska, ar fi trădat cetatea, câștigat fiind printr-o mică răsplătire - 1—5 Mihai-Vodă apoi pripi așa de aproape p «„Ierimia, încât avangarda sa agi unsă niște haiduci pe«leștri cu câteva cară din ariergarda lui Ierimia. Haiducii filatură cu inimă la război, apărându-se câteva ceasuri, dar, înglotindu-se oastea lui Mihai, ei fură spărți și deteră dorul. Această luptă stătu lângă râul Jijia, la un sat anume *Vt rbia*. Unde stă o movilă mare peste trupuri, făcută după «< < ea de Ierimia.: i5G

În sfârșit, dușmanul, agâungând la Nistru, la cetatea de margine a Moldovii numită *Hotinul*, pe care Ierimia o grii. Să foarte bine cu slujitori de ai săi nemți, 357 hotări de ai, a opri acolo sure a da bătaie, 358 nădăjduind că va putea izbuti a birui oștile lui Mihai, obosite de atâta cale. 359 Numărul ostașilor ce-i aveau aliații cu dânșii se urca până la 30.000.360 în 18 mai sosi și Mihai pe loc și îndată se înhăță bătălia la *Otani*, lângă *Hotin*. 301 Bătălia ținu de la

10 ceasuri dimineța până în seară și, cu toate că dușmanul se purtă mai vitejaște în această bătălie, dar nu” fu mai norocit decât altă dată. Mihai, cu o furie mare, cade asupra armiei dușmane, care, după o lungă împotrivire, pierde câmpul de bătaie, pe care îl roșește și îl udă cu valuri de sânge; 8.000 din vrăjmași zăceau în câmpul bătăliei, iar din oastea noastră numai 2000; mulți dușmani încă periră ca vai de ei, înecați în râul Nistrului. Românii câștigară o pradă bogată; 3 ti2 iar dușmanii ce scăpară se închisără cu toții în cetatea Hotinului. 303

Mihai începu a bate cetatea. Ghiulelele lui, spune Miron, să cunoștea în zidurile cetății până la surparea ei. 36, 1 Și după o asedie de trii zile, văzând că nu o va putea sparge, 3*5 căci îi lipsea tunuri mari, puse un trup de pază împregiurul cetății 307 și, lăsând în capul oștilor pe Udrea, împreună cu Deli Marcu și Baba-Novac, el se întoarse la Suceava 308 și de acolo la Iași, unde intră cu triumf, se sui în tronul domnilor Moldovei, primind **într-o** ceremonie solenelă giurământul de credință al boierilor aceștii țări. 309 De atunci el începu a se intitula și a se scrie: „Domn al Țării Românești, al Moldovei și al Ardealului”. 37°.

Ierimia-Vodă, văzând că îl vor scoate din cetate, fugi **într-o** noapte, pe furiș, cu toți boierii lui în Polonia. 371 Mihai, deși cunoștea bine cât de mulți partizani are în Polonia întreagă, iar maț cu seamă că vecina țară a Podoliei, care era de lege orientală, îl chema și îl aștepta cu mare bucurie spre a i se închina lui, 372 tot nu îndrăzni a trece peste hotar în Polonia, spre a sfârși războiul, încheind pace sau îndeplinindu-și planurile sale în acea țară, din pricină că el încă nu era înțeles bine cu aliații săi, că nu putuse cuprinde cetatea *Hotinul* și că trebi grabnice îl chema în Ardeal. Aceasta fu o mare greșală a lui Mihai, căci vecinătele provincii era fără oști și, cu simpatia popoarelor, și fără aliații săi el ar fi putut impune voința sa în Polonia. 373

El scrise craiului Poloniei că a luat armele și a intrat în Moldova spre a opri izbucnirea unui complot rău ce Ieremia urzise împotriva-i. 37, 1 Era atunci polonii strânși la Dietă la Varșovia, sfătuind oaste împotriva Sveciei, silind mult craiul ca să i se dea mijloace a-și redobândi crăia de moștenire. 373 Ieșise vorba cum că Mihai dobândise de la Poartă întărirea nu numai de domn al Moldovei, ci încă i: dedese o diplomă scrisă cu litere de aur, prin care i se întărea stăpânirea peste toate provinciile polone ce va putea cuprinde. Toate aceste ațâțară mari dispute în dietă. Slăvitorii și partizanii lui Mihai, carii era mulți, tăgăduia adevărul aceștii din urmă vorbe, și, lăudând faptele eroice

ale lui Mihai împotriva turcilor, încredința că el va fi un om foarte folositor republicii și că pregătirile războinice ce vor să facă împotrivă-i sunt de prisos... Siguranța crăiei Poloniei - zicea ei - nu să reazemă pe Moldova. Ce ne pasă nouă și ce pierde sau câștigă republica, dacă va domni

111 acea țară Ieremia sau Mihai? De trebuie a apăra pe Ieremia, apere-l aceia care au câștig dintr-aceasta și cărora le place orice pricinuire, numai să poată face război". Această din urmă observație bătea în Zamoisky și în ambii frați Potocki. 376 Cel dintâi era patronul lui Ieremia, pe care îl pusese pe tronul Moldovei și făgăduise a-l apăra; ceilalți era rudiți cu Ieremia prin căsătorie. Partida lui Zamoisky striga împotriva partidei lui Mihai, învinovăț 1 icl-o de a fi duh austrian și prietenă a religiei Răsăritului.

O greșeală să făcu atunci din partea noastră. Baba-Novac intră în Pocuția, provincie a Poloniei, cu gând ca să îi agă pe cazaci în partea lui Mihai. El pustii acolo moșiile lui Ștefan Potocki. 377 Fără îndoială că aveam drept a în

11 a în Polonia, care ne făcuse război până-atunci; aveam drept a intra în Pocuția, care este o veche provincie a Moldovei, fiind cumpărată la 1431 de Alexandru-Vodă cel Bun i, I Bătrân de la craiul Poloniei, Vladistau, într-o mie de ruble de argint 378 și apoi multă vreme ea stătu o pricină de războaie necurmăte între poloni și moldoveni Mihai cunoștea aceasta și reclama acum drepturile Moldovei asupra Pocuției. Dar nefiind hotărât Mihai a purta îndată războiul în Polonia, intrarea în Pocuția era o greșeală, căci întărită mai mult pe dușmanii săi din Polonia și le dete cuvânt împotriva partizanilor noștri. Partida lui Zamoisky începu într-adevăr a striga tare că Baba-Novac a pustii Pocuția prin foc și sabie, ducând în robie o mulțime de oameni, femei și copii, prin mijlocul orașelor și satelor aprinse.

— Cu toate aceste, dieta nu voi a slobozi bani pentru pregătirile de război. Zamoisky nu se descurajă de acestea, nici să lăsă din hotărârea sa. El câștigă pe craiul, asupra căruia. Știm că avea mare influință, zicându-i mereu prin

scrisori și prin grai că unchiul și vrăjmașul său. Duca de Suderman din Sveția, se va bucura mult și se va întări în puterea sa văzând că streinii calcă țara Poloniei nepedepsiți. În înțelegere dar cu craiul. Zamoisky dă poruncă hatmanului Zotkiewsky de a se duce în grabă, cu câte oști va putea aduna mai curând, ca să se așeze pe Nistru, spre a apăra hotarul și a observa mișcările lui Mihai. 379

Acesta, văzând atunci că polonii nu sunt încă în stare a-i face vreun rău, că ei se mulțumesc a sta în poziție de apărare, socoti până una-alta să se întoarcă în: Ardeal, spre a pune capăt la pricea ce era între dânsul și împăratul pentru stăpânirea Ardealului. El trimisese curieri la cetățile aceștii țări, spre a vesti triumfurile sale în Moldova, și tot Ardealul își arată veselia prin descărcături de tunuri și; alte ceremonii. 380 Asemenea, Mihai porni și curieri la împăratul, ca să-i facă cunoscut cuprinderea Moldovei și a i-o închina din partea sa și a fiului său, Pătrașcu, pas -, trănd însă pe seamă-i stăpânirea ei. 181

XLIV

Îl roman: supt Mihai Voievod
, 320

Apoi, spre a-și trage dragostea poporului Moldovei, îi iertă birul și îl adusă a făgădui că, câtă vreme se va păstra această iertare, cu mijloacele lor vor apăra țara de tot felul di dușmani.:! s-El oprise asăminea prin strașnică poruncă jaful în orașe și sate, hotărând a fi osândiți la bătaie toți ostașii români cari o vor călca; iar pe ostașii unguri, fiind mai deprinși la pradă, îi osândeau la moarte. Din nenorocire, nobilii unguri, care strigasă atât de mult asupra relilor ce făcea ostașii lui Mihai în Ardeal, găsea că este pre natural ca ostașii lor să prade în Moldova nepedepsiți. **Într-o** zi. Șapte unguri din oamenii lui Pancrație Sennyei și Giorgi Sibrik, nobili însămnați din Ardeal, fură prinși jefuind și aduși înaintea lui Mihai. O mulțime de nobili alergară atunci și se rugară de domn, în numele întregii armii un* „gurești, de a da drumul vinovaților. Mihai le dăde drumul nu vorbe nehotărâte, și

cum plecară nobilii, îndată trimesă poruncă să omoare pe acei şapte prinşi. Începură atunci ungurii a murmura, zicând că fără dreptate au fost aceştia ucişi.

Nişte intriganţi ambiţioşi, precum Moisi Secuiul şi Ştefan Czaki, se folosiră de ocazie spre a întărită pe nobili împotriva cârmuirii lui Mihai şi a-i aduce a trimite pe ascuns deputaţi către Sigismund Bathori, care se auzise că se afla la marginile Podoliei, în tabără cu Ioan Zamoisky, cancelerul crăiei Poloniei, spre a să sfătui cu dânsul şi cu Zamoisky despre chipul cu care ar putea să intre mai lesne în Ardeal spre a goni pe Mihai, făgăduind că ei îi vor sta întru ajutor şi că poporul îl va primi cu mare bucurie. Sigismund le răspunse că: „Dumnezeu e bun şi că, de va voi să-l cheme iarăşi la cârmuirea Ardealului, el nu va lăsa să-i scape din mână ocazia, de temere ca să nu stea împotriva voinţei lui Dumnezeu. Dar că acum trebui a suferi cu răbdare toate relile la care ca oameni suntem supuşi, şi a aştepta vremea hotărâtă la Dumnezeu pentru sfârşitul tiraniei lui Mihai”. Zamoisky încă făgădui ca, la vreme, va da ajutor aliatului său Sigismund. 383

Boierii Moldaviei să rugară de Mihai ca să le dea domn, spre a-i elmuie în **locui**, pe fiul său Nicolai. Mihai le făgădui întâi a le face pre voie şi porni numaidecât pe Radul Buzescu şi pe postelnicul Stoica, cu o suită de 300 inşi, ca să meargă să aducă din Țara Românească pe fiul său Nicolai. Dar pe urmă să socoti cum că fiul său este prea tânăr şi nu va putea elmuie o țară de margine, mai ales că avea încă a să teme de Ierimia şi de poloni, şi îşi schimbă hotărârea, orânduind o comisie vremelnică de cârmuire pentru Moldova, alcătuită de patru generali ai săi, anume hatmanul Udrea, vistierul Androni, armaşul Sava şi spătarul Negrea. 384

Apoi, în 27 iunie, părăsind Moldova, 385 trecu pe la Oituz în Ardeal 386 şi veni la Braşov, însoţit numai de 400 călăreţi cazaci, şerbi şi valoni. 387 El poruncise ca armia să-l urmeze, rămânând în Moldova numai 6.000 pedestraşi şi călăreţi, supt comanda unui boier strălucit în războaie, anume Mârza, şi a lui Moise Săcuiu, pe care îl numisă în

această expediție căpitân-general al ungurilor.³⁸⁸ La Brașov, Mihai petrecu cinci zile. Aice, năcăjându-se pe brașoveni pentru niște vorbe deșarte ce auzise de la dânsii, îi amenință că le va prăda cetatea, dar rugat de unii din oamenii săi și mai ales de Moise Săcuiu, care îl însoțise din Moldova, să îmblânzi și îi iertă, că ei el ades avea asămine mâinii prefăcute. F89 El își împărți apoi armia în Ardeal astfel: pe unguri supt poruncile lui George Mako și Ștefan Tarkany, în țara Bârsei; pe sârbi, în scaunile sașilor de la Cohalom și Șinca, pe poloni și pe cazaci asăminea în scaunile săsești de la Sighișoara și Mediaș, și cu toată ceealaltă oaste intră în triumf în Alba-Iulia, în cele dintâi zile ale lui iulie, și hotărî ziua de 20 a aceleiași luni pentru a să aduna acolo dieta țării.³⁹⁰

XLV

Când se vesti cuprinderea Moldovei, toată lumea rămase uimită de mirare. Acel căpitan care umblă și izbește cu iuțeala trăsnetului, acei minunați ostași care suferă în tăcere marșurile cele mai repezi, osteneala și foamea cumplită. Trăind numai de entuziasm și de glorie, bătându-și joc de puterile naturii, ca și de ale oamenilor, buna rânduiala. Disciplina și jertfirea ce ei păstrară în această campanie. Strălucitele triumfuri care încununară strădaniile lor fură slăvite și trâmbițate în toate părțile. Acel veac nu arătase încă în Europa o asemenea armie și un asemenea general, în toate părțile-se zicea că Mihai a cuprins Ardealul în 11 zile și Moldova nu priai în 8.³⁹¹ Toți dușmanii săi se îngroziră. Ei se încredințară că singuri nu pot face nimic împotriva-i, ci numai coalizându-să toți împreună. Mihai ajunsese acum în culmea slavei și a mărimii ce el visase. Cinci ani abia trecuse de când el trăsese sabia spre: i apăra țara sa de tirania turcească și, după o mulțime de eroice triumfuri, respinse potopul turcesc departe de dânsul și de Europa creștină. Nu numai atât, El voi a-și crea

O patrie mare pe cât ține pământul românesc; și norocul **ajutându-l**, în câteva luni Ardealul, Moldova și o parte din Banat sunt unite cu Țara Românească. Rămăsese

numai Timișoara cu ținutul ei, ce se afla supt turci, și Oradea Mare, cu părțile orientale ale Ungariei, pe care el le cerea de la împăratul cu dreptul că ele fac parte din Ardeal, precum ținuse și supt Sigismund Bathori Aceste mici ținuturi dobândite, unitatea națională era completă, Independința absolută ar fi urmat fără îndoială. Mihai realizase acum visarea iubită a voievozilor cei mari a românilor. Acum românul **s**-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cârmuire națională, astfel precum ei **n**-au fost din vremile uitate ale vechimii. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, pământul său destup de binecuvântat de cer, locuitorii săi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, a sta de sineși și a se apăra împotriva năvălirilor streinilor. Mihai avea destulă înțelegere spre a constitui acest stat, a cărui hotare le trăsese cu sabia sa. Dar spre a așeza bine temeliile și a usca tencuiala aceștii zidiri prea grabnic făcută, îi trebuia vreme; și vremea îi fu de lipsă. El **h**-apuoase încă a încununa zidirea sa **d**-abia ridicată, și iată glasul robitor al clopotului restrîștei sună cu tărie, și din toate părțile, înversunați, aleargă dușmanii săi mii de mii și toțiint, **r**-una spre **a**-l dărâma. Vai, căci nu **ne**-am putut opri aei.

În culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria!

Pentru ce, după draga povestire a atxtor norocite și mari izbânzi, să fim osândiți a descrie și cruntele noastre nenorociri?

CARTEA A CINCEA

MIRISLĂU

(iulie 1600-ianuarie 1601)

I

Îndată după întoarcerea lui Mihai în Alba-Iulia, sosiră acolo olaci de la împăratul, aducându-i urări pentru norocita izbândă din Moldova și înștiințându-l ca să se mulțamească cu Țara Românească și cu Moldova și să lase Ardealu pe seama împăratului. Mihai nu se putea învoi cu aceste propuneri, neîndurându-să a lăsa Ardealu; el porni

îndată la curtea împărătească doi soli, pe Tudogie Logofătul și pe Gaspar Corniș, spre a ruga pe Rodolf II ca să-i lase Ardealul, căci l-a dobândit cu sabia și cu atâta sudoare, osteneli și sânge, și să-l sloboadă asupra turcilor să meargă a lița mai întâi de la dânsii Temișoara, pe care s-o închine împăratului.¹ După aceea, Mihai schimbă cârmuirea vremelnică din Moldova și-orându-i acolo. În locul său pe Marcu; fiul lui Petru-Vodă Cercel, trimițând împreună cu dânsul și pe Preda Buzescu.², întru acea, Mihai, la 20 iulie 1600, deschisă dieta în Alba-Iulia, spre a o consulta despre deosăbite trebuinți ale țării; El o puse din nou de-i jură credință. Încă nu se spărsesă dieta, și Mihai, aflând că doctorul Bartholomeu Petz, trimis de împăratul către dânsul, Sosise la Sathmar în Ardeal, trimisă - doi ardeleni, pe Francisc Alard și Andrei Baresai la Cluj, ca să se împreune cu banul Mihalcea, ce era acolo, ca să meargă tustrei la Sathmar, lângă acest ambasador, spre a-l invita să vie la Alba, unde îl așteaptă dieta cu nerăbdare, a aduce banii ceruți într-atâte rânduri împăratului de Mihai și, în sfârșit, spre a trata despre trebile Ardealului și ale cârmuirii sale. El le zisă că la întâmplare când solul, bănuitor cum să aude, s-ar teme să vie, ei să rămâie la Sathmar zăloage până la întoarcerea sa.

Ajungând aceștia la Sathmar, înduplecară pe Petz a merge la Alba și ei rămaseră în acel oraș. 3 Petz fu adus în câmpia Albii în mijlocul mulțimii de popor și încungiurat de un strălucit cortegiu de pedestrași și de călăreți; pe urmă, după un măreț cuvânt de urare ce îi ținu Pancrație Sennyei, fu dus la palat, unde Mihai îi ieși întru întâmpinare până în mijlocul rândurilor. Bartholomeu Petz, fiind astfel primit, aduse domnului, în numele împăratului, daruri scumpe, titlul de locțiitor al său în Ardeal, acela de sfetnic împărătesc și o sumă însemnată de bani pentru plata ostașilor, 4 pe care însă o lăsase la Sathmar, sau din pricina nesiguranței drumurilor, cum da el a înțelege, sau pentru că nu voia a da acești bani în mâna lui Mihai până a nu se asigura mai înainte bine de sentimentele sale.⁵

Mihai, după ce primi bine pe solul împărătesc, îi trimisă răspuns prin Gaspar Corniș și Pancrație Sennyei: „ca să binevoiască a se întoarce îndată lângă cezar, spre a-i cere, pentru dânsul și în numele său, ca să-i dea Ardealul supt niște nouă condiții și să-l roage d-a trimite răspuns craiului Poloniei ca să nu-l izbească cu puterea în Moldova, pentru ca el, cu oștile ardelene, moldovene și muntenesti și acele ce avea în leafă de la împăratul, să poată cu mai multă grabă și siguranție merge împotriva turcilor, a trece Dunărea și a amenința Constantinopolul”. Auzind aceste, Bartholomeu Petz le răspunsă în taină: „că el știe că, după pornirea sa, Mihai nu va împlini niciuna din făgăduielile sale, că înșălătoria lui este acum deplin cunoscută; dar i. să le - treaba voastră este de a priveghea toate faptele 1111 și, de-l veți vedea că proiectează ceva împotriva împăratului, dați îndată de știre maiestății sale”.⁸ Aceste cuvinte ale lui Petz ne dezvălește caracterul adevărat al misiunii sale; cu toate acestea el făgădui d-a sprijini înaintea în>natului cererile lui Mihai. Astfel să întoarsă Petz, după ct1 în câteva zile fu tractat cu mare cinste de către Mihai și umplut de daruri. În această vreme Mihai începu a-și lua următorul titlu: *Mihai voievoda Țării Românești, al Molilnrii sfetnic al sfințitei majesfăți împărătești și crăiești y lucotenentul său în Ardeal*.⁷

Într-aceea, dieta hotărî o contribuție de Șasă fioi mi 1. Fiecare poartă pentru ținerea oștilor domnului, poronemd. A toți a fi gata spre a pleca la război la porunca domneasca în vremea aceasta, nobilii din Ardeal ce fuseseră trimiși în Țara Românească, la Pătrașcu, se întoarseră înapoi.

II

Înche**indu**-se dieta, vestiră lui Mihai că un sol de la marele vizir Ibraim să apropie de Brașov cu darurile ce-i trimite împăratul turcesc. De îndată el porni **într-**acolo cu o escortă numeroasă. Aflând sosirea solului, el ieși din orașul Brașov în câmpie, spre a-l întâmpina împreună cu toți guardiștii săi și alte oști, ducând înaintea, prin seizi, câțiva frumoși cai. El să pogorî de pe cal, primi steagul

sultanului - plecându-se și îmbrățișându-l, pe urmă, salutând cu mult respect pe sol. Primi de la dânsul sabia și cuca, pe care o puse pe cap. Pe urmă încălecând, puse pe sol la stânga sa (aceea ce pentru turci este un loc mai de cinste decât dreapta), pe urmă îl dusă în oraș, în mijlocul descărcăturilor a tuturor tunurilor și bombardelor ce să afle în Brașov, și îl primi, în această lungă proțesie - cu toate semnele putincioase de bucurie și cu toate grațiile unei gazde recunoscătoare. După ce l-a tratat măreț, l-a împovărat cu daruri și l-a ținut câțeva vreme la sine, Mihai îi dete drumul și să întoarsă la Alba-Iulia.¹⁰

Împreună cu solul turc, Mihai trimisă în solie la marele vizir Ibraim, care bătea atunci cetatea Kanischa, pe vornicu Dima sau Dumitru, spre a trata despre trebile Ungariei. După luarea Kanischei pe la începutul lui septembrie (1600), vizirul Ibraim trimise la Constantinopol pe ambasadorul român cu Iazid Șade, reis-efendi al taberei, spre a se înțelege acolo cu divanul și sultanul. Hafiz-Pașa eunucul, văzând pe Dima, care îl înșălase și îl biruise la Nicopol în anul 1598, cum am văzut înapoi, vru să-și răzbune. El dobândi de la muftiul Sanollah o fetvă care declara că solul unui domn viclean ca Mihai este afară de dreptul neamurilor. Pe această fetvă rezămându-să, eunucul puse mâna pe Dima și îl bătu la falangă până ce își dete sufletul în groaznice dureri. Această urâcioasă călcare a dreptului solilor trase asupra lui Hafiz-Pașa: mânia tuturor, chiar și a turcilor. Ibraim-Pașa mai ales se supără foarte și scrise într-aceasta la sultana Valide. Hafiz-Pașa fu îndată depărtat din slujba de caimacam.¹¹ Această întâmplare însă mânie Toarte pe Mihai și din nou îl întărată împotriva turcilor.

Într-acea Mihai, aflând că polonii adună oaste pe hotarul Moldovei și e» ș-au așezat tabăra lângă Nistru, în dreptul Hotinului, 12 scrisă îndată generalului împărătesc din Ungaria de Sus ca să-și ție armia gata, ea la trebuință s-o poată avea supt mână.¹³ Era Basta care comanda această armie. Din porunca împărătească el să trăsăsă din Ardeal la Casovia, capitala guvernului său, cu durerea în

inimă că lasă Ardealu în mâna lui Mihai. El avea însă poruncă de a sta gata de a ajuta pe Mihai la orice cerere.¹⁴

Dar aceste favoruri ce împăratul făcu lui Mihai ascundea o *vicleană trădare*. Am auzit vorbele lui Petz către Corniş şi Sennyei şi am observat că ele vădesc adevărata misie a lui. Într-adevăr, el fusese însărcinat ca, pe de o parte să aducă lui Mihai împlinirea cererilor lui, iar pe de alta a pregăti elementele prin care să poată trage răzbunare asupra lui Mihai pentru siluirea ce stăruinţa sa făcuse împăratului. În lipsă de oaste spre a putea scoate prin silă pe Mihai din Ardeal, cezarul, care să temea de ambiţia lui ca el să se alieze cu turcii şi să se proclame neatârnat de împărăţie, hotărî a-l adormi, dându-i cererile sale, şi, într-aceeaşi vreme, cunoscând ura nobililor unguri către Mihai, prin tainice instrucţii ce dete lui Petz şi lui Basta îi însărcină a se folosi de această ură, a o aţâţa şi a o lăţi şi mai mult şi, când va izbucni răscoala, a o ajuta cu putere împotriva lui Mihai.

Petz şi Basta nu pregetară **într**-aceasta; elemente găsi ră cu prisos. Cunoaştem viclenile uneltirii ale lui Moise Secuiu şi Ştefan Csaki în Moldova. Cu tot favorul la care îi avea Mihai pe amândoi, cinstea şi darurile ce le-a făcut, ei îşi urmară în taină comploturile lor. Moise Secuiul lăsase pe Mârzea în Moldova şi însoţise, cum am văzut, pe Mihai în Ardeal. La întoarcerea sa, el se opri câţeva vreme în ținutul Bârsii, în oraşele Foldvar şi Botfalva; el să înţelesă acolo cu George Mako şi cu ceilalţi căpitani ce comanda pe ostaşii unguri despre întoarcerea lui Sigismund şi de revolta împotriva lui Mihai, aţâ**lindu**-i a sta şi ei una spre a mântui naţia lor de supt domnirea unui așa de rău stăpân.¹⁵ După aceea el trecu la Sighişoara (Sasburg) supt cuvânt ca să-şi vază femeia şi pe ginerile său, Wolfgang Corniş, şi, şăzând puţin acolo, fugi în Polonia la Zamoisky, e ca să-i ceară ajutor de oaste împotriva lui Mihai. Îndată ce acesta auzi de dezertarea lui Moise şi înţelesă uneltirile lui, porni la Sasburg pe George Racz ca să prindă pe Wolfgang Corniş şi să-l aducă în fiară

la Alba-Iulia. Pe când să săvârșea aceasta, săcuii din scaunul Odorhetului, aflând vicleniile nobililor, pe care atât îi ura, puseră mâna pe doi nobili, anume Francisc Farcaș și Mihai Szemere, și îi ucisă acolo, în Sighișoara. Unul din complotiști, anume Ioan Petki, ce să afle acolo, luă fuga; dar domnul, spre pedeapsă, îi confiscă avuturile, iar pe Wolfgang Corniș. După ce fu adus la Alba-Iulia, îl pusă la închisoare.

Uciderea acelor doi nobili și arestuirea acestui din urmă dăde pricină intriganților a atâta și a spăimânta lumea și a pregăti și întinde complotul lor. Ei striga mai ales mai tare

— Și la aceasta se părea că au oarecare cuvânt - asupra relilor ce făcea ostașii în țară și zicea că aceștia ar fi omorât un preot sas din târgul numit *Insula Creștină* și că ar fi jefuit pe alții. Dar aceea ce pricinui mai multă tulburare fu fapta ce se întâmplă în orașul Banfi-Hunyad. Mihai trimise să în acest oraș o sută de pedestrași români spre a fi hrăniți acolo. Lăcuitorii nu prea era mulțamiți de purtarea lor; când, **într-o** zi de duminică, dimineața, pe când ei mergea în mare număr la biserică, iată că văd în **p** iată mai mulți ostași români beți, făcând feluri de rele și necăjind oamenii, luându-le marfa. Larma și strigările negușitorilor și a soldaților auzindu-se în biserică, lăcuitorii ce să afle înăuntru, neștiind ce să petreacă afară, ieșiră înspăimântați din biserică și să siliră a împăca cearta; dar **întărtindu-se** și mai mult și unii și alții, românii cheamă pe soții lor întragiutor și urmează a prăda și a face multe rele; lăcuitorii, din partea lor, se adună mulțime multă, iau armele și năvălesc asupra românilor și îiucid pe toți, afară de un mic număr ce putu scăpa. Aflând aceasta, Mihai să tulbură foarte și, în aprinderea mâniei sale împotriva lăcuitorilor llunyadului, vrând a face o strașnică pildă, porunci lui Ștefan Csaki, căpitan-general peste toată armia țării, să ia câtă oaste îi va trebui, ca să meargă să spargă orașul, să ucidă pe lăcuitorii sau să-i aducă prinși. Csaki, neîndrăznind a sta împotriva poruncii domnești, plecă spre a o îndeplini; dar apucă înainte de trimisă pe

ascuns un om care spusă lăcuiitorilor primejdia ce-i amenința. Locuitorii se grăbiră atunci a fugi cu familiile lor și cu tot ce avea mai scump la munți; un mic număr numai de nenorociți, crezând că nu li se va întâmpla nimic, rămasăra pe loc și orașul fu ars împreună cu dânșii.¹⁶

III

Vestindusă toate acestea în țară, se spăimântară peste măsură nobilii, încât mulți (ca la o sută dintr-înșii), încercând în care familiile și cu tot ce avea mai scump, se silea a să mântui prin fugă.¹⁷ Aflând Mihai aceste mișcări ale nobilimei [și] dezertarea lui Moise Secuiul, spre a opri ca din această, fierbire să nu să aprinză un foc mai mare, plecat mai mult a întrebuința mijloace blânde decât aspre către nobili, trimisă oficial în palaturile și locuințele lor pe Nicolai Viteazul, un român din Ardeal, vestit orator pre acele timpuri. Viteazul, supus și jertfit cu totul domnului, primi cu bucurie însărcinarea ce-i dete, închinându-i-se plecat, și se duse la fiecare nobil îndeosebi. Întrebuințând deosebite argumente după duhul celor 3 a care se adresa, el; a silea a-i încredința de strălucitele proiecte ce are dom - nul pentru creștinătate. Adesea sfârșea cuvântul său zicând ră „Mihai iubește mai presus de orice mântuirea și păstrarea creștinilor; că zi și noapte el să gândește numai cum ar putea sluji mai cu credință pe împăratul, a întinde hotarul e creștinești, a doborî puterile turcilor, în sfârșit a păstra. Udelenilor, a căror vitejie o prețuise în cea de curând biruință asupra lui Ierimia, vechile lor legi și privilegiuri. Că o) n-are nimic mai scump ca sângele nobililor, nimic care; i iubească mai mult ca nația ungurească și că nu va întreprinde nimic împotriva legilor obștești a acestei patrii, precum de curând o încredința, să lui Bartholomeu Petz, solul împăratului. Că nime nu trebuie să se tulbure de fuga lui Moise Secuiul, care în cea din urmă expediție din Moldova făcuse parte dintr-o conjurație al cărei scop era de a omorî pe domn, spre a da prințipatul lui Sigismund, și că el, prin fuga sa în Polonia, scăpase de dreapta pedeapsă a vicleniei sale. Că deși doi oameni însemnați (Francisc Farcaș și Mihai Szemere)

fusesără uciși la Seghișoara, prin furia secuilor, aceasta foarte a fost neplăcută domnului și el asigurază că uneltitorii morții lor se vor pedepsi îndată cu moarte, iar pentru vătămarea ce soldații domnului au făcut, fără știrea lui, lăcuiitorilor, după o cercetare și oprețuire făcută, se va plăti până la o para". Prin asemenea cuvinte și giurăminte personale, Nicolai Viteazul, părăndu-se a fi domolit înfierbântarea nobililor, să întoarse triumfător lângă Mihai.¹⁸

Nobilii unguri erau însă împărțiți în deosebite păreri și partide. Acei veniți din Ungaria, care numai de câțeva vreme se statorniciseră în Ardeal și care nu împărtășeau ura națională a nobililor ardeleni către români, se lipiseră din inimă de Mihai. Ei vedea de atâția ani, de la nenorocita înfrângere de la Mohaci, draga lor patrie, Ungaria, robită și sfâșiata de către turci și nemți. Ei vedea acum că n-au altă nădejde d-a mântui patria lor și a o reîntregi în libertatea și unitatea sa decât în Mihai. Într-însul ei își pironise toate nădejdlile lor; ei îl încungiura, îl ațâța, îl îndemna, îl lingusea, dându-i titlu de crai, titlu cu care îl salutase și viziru Ibraim, 19 și rugându-l de a scăpa crăia Ungarii din mâinile turcilor și a nemților și a [o] opri pe seamă-i, aducându-și bine aminte că cele mai strălucite timpuri ale acei crăii au fost când ea era cârmuită de familia română a Corvinilor.

Aceste nădejdi nu era deșarte; ele cuprindea o mare idee, care fusese visarea bărbaților celor mari, unguri și români, în Trecut și care a rămas de atunci până astăzi și va fi încă în viitor idealul oamenilor de stat a acestor două nații, deopotrivă viteze și generoase. Într-adevăr, lăcuind în parte pe același pământ, singure numai deosebindu-se cu sângele de celelalte neamuri dimpregiur, deopotrivă amenințate și bătute de puternicele împărății ce le ocolesc, aceste nații dintru început semăna menite a-și uni viața printr-o legătură frățască, spre mântuirea și dezvoltarea comună și spre a forma un stat mare și puternic între Adriatica și Marea Neagră. Mai mulți crai ai Ungarii, precum Ștefan cel Mare, Carol Robert, Sigismund

I și 4. Udovie *i*, precum și Corvinii doriră și se ispitiră a înființa această idee; dar, înfățișători a ideilor veacului lor și a geniului sumeț și iubitor de domnire a ungurilor, în loc d-a vorbi românilor de frăție și egalitate, cereau ca să li să supuie și să [re] cunoască supremația lor. Aceste sminti le și nenorocite pretenții atâta în inima românilor, înfocată atunci pentru libertate, o ură mare împotriva ungurilor; și încercările crailor Ungariei, și năvălirile lor în Țara Românească și în Moldova fură greu pedepsite. Ambiția lui Mihai zâmbea la proiectele nobililor din Ungaria; e! întrevedea poate în viitor o zi în care se va ispiti într-un îndeplinirea lor; dar deocamdată se vede că, deși amenința prin vorbe «Austria, ca s-o aducă a-i împlini cererile, dar în adevăr nu avea de gând a ridica război asupra-i spre a-i smulge drepturile ei asupra crăiilor Ungariei, după cum îl învinovătesc unii din istorici.²⁰ Nevoia și înțelepciunea sa îl silea spre aceasta. Încungiurat de atâția dușmani, el nu putea ridica sabie și asupra Austriei, când toată nădejdea lui de sprijinire o avea numai într-însa.

IV

Cu totul altele era sentimentele nobililor unguri din Ardeal către Mihai. Un mic număr numai dintr-înșii, recunoscători pentru purtarea cea blândă a lui Mihai către nobili. Se lipise de dânsul și îl Slujea în dreptate. Ei vedea bine că, de vor scăpa de stăpânirea lui Mihai, vor cădea supt nemți - turci sau supt Sigismund Bathori și vor fi mult mai rău. Cei mai mulți însă ura în Mihai un domn. Român, învățați a urî și a disprețui nația română în iobagii lor țărani, lor le vepea cu ciudă a-și pleca trufașul și sumețul ap supt un stăpân român. Ei se temea încă, cu mare cusiiit, de relele urmări ce poate avea pentru dânsii întemeierea unei stăpân în românești în Ardeal. Ei se temea de o schimbare de politică a lui Mihai „de o zi când el va înceta d-a fi generos, ocrotind pe ei și privilegiile lor cu paguba românilor. Se temeau încă că chiar cei mai mulți dintr-înșii, câștigați de domn sau mânați de duhul slugăriei și al ambiției, să nu se lepede cu încetul de naționalitate lor și a se români.

Aceea ce se petrecea în Ardeal de câțva timp da temei mare temerilor lor. Mihai începuse a favora cu deosebire pe români și a căta cu ochi bănuitor către nobilii unguri, pe care îi învinovătea de a fi nemulțămitori către dânsul, iar mai ales către nobilii tăcui, pe care îi știa dușmanii lui, pentru libertatea ce dedese poporului.²¹ El înălță din românii ardeleni la treapta de nobili, silise pe unguri a face oarecare ușurare țăranilor și ocrotea pe aceștia împotriva abuzurilor.²² Deosebit de acestea, începuse a umplea Ardealul, deșert în mare parte de locuitori, cu colonii de români din Țara Românească și de bulgari, și nu se încredea decât în acei nobili unguri care adoptaseră cu totul obiceiurile și înveșmântarea românească.²³ Deosebit de acestea, Mihai, spre a plăcea românilor, le zidise mitropolie în Alba-Iulia și o înzestrase cu multe averi. ²⁴ Un baston de argint, dăruit de dânsul mitropolitului Ion la anul 1599, se păstrează până astăzi la Blaj.²⁵

Toate acestea dovedea în Mihai planul d-a români cu încetul Ardealul. Toate acestea îngrija tare pe nobilii unguri; ei vedeau că să stinge cu totul supremația lor în Ardeal, care se va preface **într-o** țară ales românească. Aceste temeri le atâta și le mărea încă micul număr de complotiști pe care i-am văzut în lucrare încă din expediția în Moldova. După fuga lui Moise Săcuiu, soțul său Ștefan Csaki rămăsese capul complotului. Csaki să trăgea din**tr-**una din cele mai strălucite familii ungurești din Ardeal. Era el om ager la minte, harnic, cu falnică înfățișare, dulce la limbă, dar. Videan la inimă și ambițios peste măsură: el își închipuise d-a aduce răsturnări în Ardeal, ca da de va putea dobândi pe seamă-i tronul aceștii țări. El începuse prin a se face. Cu totul curtezan al lui Mihai, imitând în toate gesturile și obieele lui, apărând cu înfocare faptele și proiectele lui, înălțâ**ndu-l** până la ceriu și comparî**ndu-l** cu cei mai mari eroi ai lumii, a căror mari fapte slăvește istoria. Prin aceste chipuri, iar mai ales prin vitejia ce arată în expediția Moldovei, Mihai îl luase foarte i. i inimă, îi arăta mare încredere, îl numise căpitan-general i! toate i

armiei sale și îi dăruise mai multe moșii însemnate ni Ardeal.^{2*} Csaki trădă cu nevrednicie încrederea domnului și bunătățile lui către dânsul și profită de favorul ce avea ca să comploteze fără temere și să surpe pe făcătorul său de bine. Pe lângă aceea că povățuia propaganda rebeliei în Ardeal, el era în corespondință necurmată cu generalul Basta, către care se arăta cu totul jertfit Austriei și că lucrează numai pentru dânsa, și într-aceeași vreme, prin Moise Săcuiu, sta în relații cu polonezii, [cu] Sigismund Bathori și [cu] Ieremia Movilă. Acesta se puse atunci în raport cu tătarii și cu turcii, cerând ajutor împotriva lui Mihai. Și unii și alții fuseră voioși a intra în coalțiie. Turcii trimiseră îndată „cu taină, 40.000 galbeni de aur, sumă însemnată pe acele timpuri, la Ieremia Movilă, ca să facă oști asupra lui Mihai, și hatîșerif de domnie neschimbată în Moldova, lui și seminției lui.²⁷ într-aceeași vreme, adună oști în Bulgaria, gata a năvăli la vreme în Țara Românească.

Astfel o coalțiie puternică și îngrozitoare „se pregătea asupra capului lui Mihai. Austrieii, ungurii, polonii, Ieremia cu partida sa în Moldova, turcii și tătarii, toate aceste popoare, care fuseseră umilite prin triumfurile noastre, călcate prin oștile noastre, acum, înțelegându-să din mână în mână împreună, se înfiora de mânie și de nădejde și să gătea a năvăli într-una mii de mii, ca o vijelie furioasă, spre a doborî la pământ un singur om; dar acest om era Mihai Viteazul, domn al vitejilor români.

V

Mihai nu bănuia nimic de furtuna ce îl amenința. El se încredea încă în steaua sa și în fatalitate, această superstiție a oamenilor căroră mult le-a slujit norocul. El vedea bine că polonii sau turcii nu-l va lăsa mult în odihnă, dar socotea că, cu sprijinul Austriei, de care nu să îndoia, va putea lesne a pedepsi îndrăzneala dușmanului. Se vede că Mihai să ținea de hotărârea sa d-a porni împotriva turcilor ca să le ia Banatul, după cum se făgăduise Austriei. El nădăjduia că pe lângă folosul d-a uni Banatul cu celelalte țări române, printr-acest război va câștiga

încă cu totul încrederea Austrier temătoare ca el să nu să alieze cu turcii. Spre acest sfârșit. Mihai avea nevoie d-a fi sigur că nu va fi izbit de poloni. Pentru aceea trimise la era în Polonia doi soli, pe George Ratz și Stroe Buzescu, boier însemnat, spre a-i arăta pricinile care l-a silit, a cuprinde Moldova, asigurându-l că „nu are de gând a face nimic împotriva Republice! Poloniei și a craiului ei, că încă el se pune la voia craiului. Îmbiindu-l cu prietenie și bună vecinătate, numai să voiască a se uni cu creștinii și a se lepăda de alianța turcească”. Pretinde Bethlen că **această** solie era o prefacere din partea lui Mihai, ca să înșele pe craiul Poloniei, după cum înșelase pe Andrei Bathori și pe Ieremia Movilă, și a-l izbi fără veste și fără a fi gata de apărare; iar că scopul lui Mihai era de a subjuga Polonia; că solii săi, sosind la Sathmar, spuseră în numele lui Mihai, la ofițerii împăratului ce găsiră acolo, că Mihai are mare prietenie către arhiduca Maximilian și are de gând să-l facă crai al Poloniei; că întru aceasta are corespondință tainică cu ducă țării muscălești, pentru ca muscalii de o parte, Mihai de alta și Maximilian de a treia parte, **într-**aceeași vreme să izbească Polonia; că pe urmă, comunicând la acei ofițeri solia lor către craiul Poloniei, ei asigura că merg la dânsul numai spre a-i da mai multă încredințare de gândurile lui Mihai; dar într-adevăr proiectele acestuia țintea întru a goni, de se va putea, pe craiul Poloniei, pe urmă a da mai lesne deoparte pe Maximilian și a-și asigura pentru sine crăia Poloniei.

Solii, sfârșind treaba lor la Sathmar, plecară spre Muncaci.²⁸ Este cu greu a crede că Mihai, pe care acești istorici streini îl arăt atât de ascuns și prefăcut în gândurile sale, să și le **[fi]** dat pe față cu o asemenea nesocotință. Credem că multe din aceste sunt bănuieli; că Mihai să mulțumea pe câte ținuturi cuprinsese, ca să voiască a mai răpi și altele de la poloni, și că ar fi fost mulțămit dacă polonii l-ar lăsa a stăpâni în pace Moldova, dorința lui fiind acum d-a-și mări țara, cuprinzând locuri, țări și. Cetăți de la turci, iar mai ales Banatul Temișian și cetățile Ghiula și Solnocul din Ardea.], ce se afla în mâinile

VI

Dar cu toate asigurările ce Mihai dedese nobililor unguri prin Nicolae Viteazul, fierberea tot domnea între dânșii. Aceasta începu a neodihni pe domn. O rază de tristă îngrijire - presimțire a viforului ce urla. În depărtare, amenințându-l - intră în cutezătoarea și voinica sa inimă. Crezând, ca toți contempuranii săi, în înrâuriri misterioase ale naturii asupra omului, în astrologi și ghicitori, el întrebă pe mumă-sa. Ce era meșteră în a ghici viitorul, care îi răspunse că „termenul puterii sale se apropie”. Fără a se îndupleca la această dezvălire a viitorului, Mihai, într-o zi când un mare număr de nobili se afla adunați la Alba-Iulia, puse de alese juni sprinteni români, și unguri, spre a-i pune să se lupte înaintea lui, ca să prevadă prin ieșitul bătăii dacă până în sfârșit triumful va rămânea pe lângă nația română sau pe lângă cea ungară. Se alese dar atâția români cât și unguri și îi armară numai cu dărele și ciomege. Rânduindusă în bătaie în fața domnului, lângă râul Ompoly, junii luptători români și unguri se înhățară la luptă cu o potrivită îndrăzneală și se luptară multă vreme, ținând biruința în îndoială, nevrând a se lăsa unii altora. În sfârșit, ungurii, carii era mereu umiliți prin cuvintele ocărătoare cu care românii se obicinuiseră a întrebuița când le vorbea, văzând și că unii din pedestrașii români se amestecă pîntre luptători, năvăliră cu mînie mare cu dardele lor asupra românilor și izbutiră a-i pune pe goană până la porțile cetății. Domnul, după ce a lăudat pe junii unguri pentru izbândă lor, îi chemă la curtea palatului său și puse de le dete cu îmbelșugare pâine și vin și apoi le dete drumul. Pe când junii unguri ieșea din curte, fericiți de mulți că în această luptă s-au arătat mai voinici ca românii, soldații români ce păzea la poartă, supărându-se de îngâmfarea lor, puseră mîna pe unul dintr-înșii și începură a-l bate cu nuiiele, și ciomege. Soții lor, mai luând îndrăzneală din vinul ce băuseră, alergară în ajutor și încăierară din nou lupta cu ostașii români, pe care îi răsipiră, 30

În aceleași zile, altă întâmplare veni de mai adăugă
ura între cetele ostășești. Vreo sută de ofițeri cazaci
veniseră la Alba-Iulia spre a-și primi leafa. Aci în oraș,
unul din cazaci găsi o femeie publică și o luă la sine.
Amorezul aceștii femei, care era din curtea domnului,
aflând aceasta, se duse de-și luă cu sila amoreza înapoi.
Cazacul, mâniat asupra românului, cheamă pe soții lui
într-agiutor, românul chemă pe pedestrașii români și
îndată se încăierară la luptă cu armele. Aflând căpitanii
cazaci că soții lor în oraș se află în primejdie, ies cu
armele, ucid și răpesc mai mulți din români. Aceștia se
adun atunci în mai mare număr și dau năvală cu puștile în
cazaci; și îndărătnicindusă și unii și alții, ținură bătaia ca
la trei ceasuri, încât peri din ambe părți ca la 100 oameni.
Auzind aceasta, ceilalți cazaci din tabără se ridic cu toții și
sosesc înglotiți lângă Alba, amenințând românilor. Aflând
domnul aceasta, se grăbi a trimite oameni de-i împăcară și
liniștiră pe unii ca pe alții, prin amenințări și făgăduieli.³¹

Aceste dezbinări arătau slăbiciunea unei armii
compusă de oști de felurite nații, neînfrânarea, gelozia,
pizmuirea și vrăjmășia unor cete către altele și da curagiu
[la] dușmani în uneltirile lor cele tainice în contra lui
Mihai.

VII

Într-adevăr, nobilii ce complotau se foloseau de
orice spre a ațâța lumea și a o îmbărbăta spre a o aduce la
o revoltă de față împotriva lui Mihai. Spre a trage prin
spaimă pe toți” nobilii în sfaturile lor viclene, ei răspândeau
mereu vorba că Mihai are de gând să-i puie supt sabie pe
toți. Prin asemenea vorbe intrigoase, ei ațâțau patimile,
deșteptau pizmele, hrăneau spaima între nobili. Noi am
arătat înapoi viclenia aceștii mincinoase veste și cuvintele
ce depărta pe Mihai de la o asemenea urmare. Analistii
unguri, Care pun temei pe această bănuială, nu aduc nimic
spre a o întemeia prin dovezi, fără numai aceste două
fapte, care încă și ele au trebuință de a fi adevărate. Ei
spun că, **într-o** seară, Mihai, aflându-să în palatul din Alba-
Iulia, în camera numită *Veres Bärsonyos* (căci supt vechii

principii zidurile erau îmbrăcate în purpură), unde pre obiceiul său se odihnea (reposa) pe perne și pernțe puse unde dasupra altora, după moda turcească numită *ketevat*, chemă la sine pe un ofițer ungur, anume Ștefan Hadnâgy, din legionul mercenarilor unguri, ce se afla în cvartir în țara Bârsei. După ce l-a pus de a jurat pe icoana-Maicii Domnului, ce era spânzurată pe zid, Mihai spun că-i vorbi astfel: „Îți aduci aminte, Ștefane, tot ce am făcut pentru creștinătate în Țara Românească, ce primejdii am înfruntat spre a supune Ardealul rebel craiului romanilor și spre a birui pe cardinalul care dobândise, peste voia împăratului, prin îndemânarea și înșălătoria prințului Sigismund, domnia aceștii țări. Cât pentru voi, pe care ceilalți principii nesocotea, nedându-vă nici bani, nici cinstirile cuvenite vitejiei voastre, dărnicia mea v-a încărcat de faceri de byje; ajutând Dumnezeu și norocirea, v-am făcut din săraci bogați, din pedestrași călăreți, din necunoscuți vestiți și faimoși, fiind eu singurul prinț care caută mai puțin. La naștere, avere și altele - lucruri ce ceilalți prinți cinstesc mai cu seamă în supușii lor - decât la vitejie și la fapte frumoase... Am câștigat trei frumoase provincii, Țara Românească, Ardealul, Moldova, pe care le-am luat cu mare greu de la prinți puternici. Ce ne mai rămâne oare să dobândim, după părerea chiar a-împăratului turcilor, fără numai diadema crăiască? împăratul, creștin ne-o va acorda lesne, mai cu seamă după ce va încerca puterile noastre, de vreți voi. După dărnicia mea cea veche către voi, atunci când n-aveam atâtea mijloace, puteți a vă închipui ce cinstiri vă așteaptă pe tine și pe soții tăi. Dar. Iubite Ștefane, avem o stavilă, pe nobilii ardeleni, obicinuiți a trăi în desfătări casnice, ținându-se de lucrarea pământului, vânătorie, negoțul și alte petreceri. Puțin doritori de slavă, de triumfuri asupra națiilor streine, d-a mări hotarele țării lor, ei să mulțumesc pe starea de acum a lucrurilor. Ei Viu purtat cu părere de rău armele pân-aci împotriva turcilor; a căror alianță le-a slujit d-a petrece câțva timp în desfătări. Dar fiind opriți prin credința ce au făgăduit într-atâtea rânduri împăratului, ei privesc ea o fărădelege d-a

întreprinde ceva împotriva-i sau de față, sau pe taină. Așadar, numai zdrobind și pierzând până la Cel mai din urmă pe aceste trândave trunchiuri ale creștinătății, vom putea noi dobândi adevărata glorie a unei mari vitejii și marginile dorite a celor mai bogate țări. Trebuie să-i zdrobim pe toți, al meu Ștefane. Aleargă îndată către ungurii noștri lăsați în ținutul JBârsei și zi-le în numele nostru ceea ce ai auzit. Ei uciși și țara umplându-să de sârbi și români, atunci lesne vom putea pune mâna pe hotarale Ungariei și cu încetul vom putea merge până la Praga. Acum primește 200 colonate, preț al credinței tale, și, de ne va ajutanorocul, vei primi și mai mult". Aceste zicând, dete drumul lui Hadnagy, primind de la dânsul făgăduiala că îi va fi credincios și va împlini însărcinarea sa.³²

Ca Mihai să se fi plâns adesea de nemulțămirea către dânsul a nobililor unguri, ca el să-i fi amenințat poate că-i va pedepsi de vor urma comploturile lor este lesne de înțeles. Dar ca el să fi avut hotărâre a-i ucide, aceasta n-avem destul temei a crede. El totdeauna a tăgăduit aceasta. De ar fi avut el o asemenea hotărâre, cum de nu-i ucise într-atâtea rânduri, când îi avea pe toți adunați la un loc, cu ocazia dietelor, sau pentru alte pricini? Spre îndeplinirea acestui scop, el nu avea trebuința d-a câștiga pe Hadnagy sau chiar pe cei 1.500 unguri ce formau legionul ce se afla în ținutul Bârsei, având destui soldați în jertfirea cărora avea deplină încredere. Apoi chiar în lipsă de soldați, spre a se curăța de nobili, n-avea decât să închiză ochii și să lase pe țărani români din Ardeal și pe săcui a-și împlini înfocata lor răzbunare asupra-le.

A doua faptă adusă de unguri împotriva lui Mihai este o scrisoare ce el, spunea, a scris lui Tamasfalvi. Acesta era de neam săcui și de mai mult slujea în armia lui Mihai, care, pentru vitejia ce arătă la bătălia de la Sibiiu, îi mărise leafa și îl făcu prefect mai mare și căpitan peste săcuii din scaunul Mureșul. În campania Moldovei, fiindcă jefuise o mănăstire. Mihai poruncise să-i taie capul, dar apoi îl iertă. Tamasfalvi, cum vom vedea, fu nevrede de

Încrederea și generozitatea domnului său.

Scrisoarea ce spun că Mihai scrisese lui Tamasfalvi suna a. Șa: „Tamasfalvi! în cele mai mari greutăți, în minutele cele mai critice, noi am încercat și niciodată nu ne-am îndoit de jertfirea ta pentru noi, cunoscând vitejia ta, talentele tale și credința ta. Când. Vei vedea această carte*, desfășură-ți steagurile și pune-te în cale cu ostașii tăi; pe unde vei afla că să află *vreo tabără de nobili*, du-te acolo în grabă și ucide-i până la cel mai duple urmă. Tu vei primi peste puține zile o mare și însemnată dovadă de recunoștința mea”. 33 Scrisoarea aceasta, adevărată fiind, nu dovedește ceea ce au cugetat ungurii a o face a dovedi. Ea se vede scrisă după răscoala nobililor, și atunci Mihai era în drept a porunci de a risipi *taberele* nobililor și a-i ucide.

VIII

Într-aceea, George Mako, capul legionului de unguri ce se afla în Țara Bârsei, după înțelegerea, ea am văzut că avusese cu Moise Săcuiul, nu numai că lucra mereu a face pe ostașii legionului ce comanda a se revolta împotriva lui Mihai, dar încă îndemna de față și pe alți prieteni ai lui a sta gata a se răscula. Unul din acești prieteni trimise lui Mihai-Vodă o scrisoare ce îi scrisese Mako, în care spunea: „Să ai de sigur că nelegiuitul Mihai-Vodă conspiră moartea tuturor nobililor. De aceea trebuie prin toate chipurile, prin înșalăre sau silă, de-se poate, a-l pierde mai dinainte... Iată-mă eu, chiar de m-ar chema el lângă dânsul, nu mă voi duce, [ci] cu soldați aleși, pe care cred a-i aduce lesne ea să apere sângele lor și patria lor, voi apăra nația mea până la cel din urmă suspin împotriva cruzimii acestui tiran. Nu mă îndoiesc că vei face asemenea”. Aflând apoi Mako că această scrisoare a picat în mâna lui Mihai, scrisese lui Ștefan Halmagy, nobil ungur, prieten al său, care se afla în slujba prea de aproape a domnului, d-a-i trimite cum va ști acea carte scrisă în glumă, fiindu-i teamă a, lăsa în mâna lui Mihai acea dovadă materială, cu care putea fi tras în judecată. Dar Halmagy, și el prieten necredincios, spuse tot domnului și se sili prin multe

cuvinte a-l face a întoarce acea carte lui Mako; unul din cuvintele sale era că „dând. Înapoi acele cărți, vă rădica orice neîncredere de la Mako și că, liniștindu-l și mântuindu-l de temerea pedepsii ce îl așteaptă, va putea lesne a-l trage la curte”. Dar Mihai-Vodă răspunse: „Nu se poate, fătul meu, nici se cuvine a da o scrisoare atât de obraznică și atât de primejdioasă la cel care a scris-o. Ea e o dovadă a vicleniei lui împotriva mea și o mărturie temeinică a dreptei pedepsi ce am hotărât a-i face”. Cu toate acestea, junele Halmagyi înduplecă pe domn a rupe o parte pe care să o ție ca o dovadă de dreptatea pedepsii ce îi hotărâse și să-i dea pe celelalte, pe care să le trimită înapoi lui George Mako. Halmagyi duse aceste scrisori lui Mako, asigurându-l că domnul nici le cetise, nici le văzuse. Dar Mako, băgând de seamă că lipsește din ele, îi crescuseră temerea și, cu toate că domnul îl chema prin scrisori a veni cu soldații în tabăra sa, el rămase statornic pe lângă hotărârea sa de mai nainte de a nu merge.

El nu stătu însă în nelucrare și în toată ziua răspândea vorba printre soldații săi că Mihai voiește a ucide pe toți ungurii, vorbă care să mărea trecând din gură în gură, fiecare, după obicei, mai adăugând ceva de la sine; și să silea a aduce pe ostașii, mâniați prin aceste vorbe, a se revolta împotriva domnului lor. Dintr-altă parte, Mihai îl chema mereu prin cărți a veni la Alba cu oștile alese și nobilii ce avea supt porunci, fiind gata a întreprinde o expediție împotriva turcilor. Văzând însă că supt niciun cuvânt nu poate birui îndărătnicia lui George Mako, Mihai, plecat mai mult spre mijloace blânde și împăcătoare, chemă la sine pe Grigore Mako, fratele lui George Mako, ostaș curajos, mai dulce la caracter decât frate-său, pe care îl avea în de bine, fiindu-i foarte credincios, și îl trimise cu însărcinare ca să caute a îndupleca pe frate-său și să-l aducă la Alba-Iulia. Acesta se duse lângă frate-său, dar nu izbuti într-altceva fără numai că făcu pe George Mako de trimise domnului, în numele legionului întreg, pe Martin Vereș și George Borsai cu însărcinare să-i zică: „că ostașii nu pot veni lângă domn până nu li se va trimite

leafa pe patru luni, ce nu li se plătitise încă; că afară de aceasta, ei se roagă ca domnul să ia în băgare de seamă că ei l-au slujit cu bărbăție și că acum **s-a** răspândit o groaznică vorbă cum că domnul pe toți i-a hotărât jertfă morții; că soldații, spăimântați de aceasta, se tem a se împreună cu oștile taberei; că chiar dacă acest zgomot nu are temei, el făcuse însă o așa mare întipărire asupra duhului oștilor, că supt nici. O pricinuire ei nu vor merge la dânsul, de nu le va trimite mai nainte cărți care să declare de mincinos acest zgomot”.

Auzind Mihai acestea de la deputați, rămase încremenit de mirare și de ciudă de aceste nevrednice zgomote răspândite de voitorii de rău. El răspunse, jurându-să pe tot ce avea mai sfânt, pe viața sa, norocirea sa, femeia și copiii săi, că niciodată el n-a meditat un asemenea proiect. „Ar trebui” - zicea el - a avea o inimă de fier spre a nu recunoaște meritele și faptele lor cele bune; ar fi cea mai mare nemulțămire de a trata pe niște veterani ce l-a slujit așa, de bine, pe el și pe copiii lui, ca niște făcători-de-rău, prin pedepsi. Deci să nu se mai teamă nimeni de acest zgomot mincinos, semănat de tulburătorii păcii obștești și prin dușmanii norocirei sale. Căci el le va da cărți încredințate, unde le va arăta gândurile. Lui; asemenea le va plăti și leafa ce aveau a lua”. 34

Dar aceste asigurări curate și sincere zădarnice erau, căci Mako; ca și nobilii care știa bine că acele zgomote era mincinoase erau bine hotărâți a duce complotul până la sfârșit.

IX

Toate aceste fapte de care atinserăm pân-acum **într-**această carte se petrecură în cursul lunii lui avgust (1600). Pe la capătul aceștii luni, fiind lucrurile **într-**această stare între domn și George Mako, Ștefan Csaki cu vreo câțiva magnați, conjurații lui, se adunară la Cluj, unde ținea sfaturi tainice cum vor face spre a împărtăși proiectele lor nobilimei și a scula țara; și hotărâră a trimite veste tainică la fiecare d-a se afla **într-o** zi hotărâtă în câmpiile vecine

oraşului Torda. Mihai-Vodă, aflând această adunare a nobililor la Cluj şi bănuind - din cele ce ştia despre complotul unor nobili în Moldova, ca să cheme pe Sigismund şi pe Zamoisky. Şi din scrisorile lui Mako - că este oarecare mişcare în Ardeal, trimise, răspuns acestor nobili adunaţi în Cluj să vie îndată la curtea lui. Dar aceştia, ştiindusă vinovaţi, să tremură, să escuzară cu deosebite pricinuri şi îndată se răspândiră.

În vreme ce aceste se petreceau în Ardeal, Mihai primi veste sigură din Polonia că Zamoisky, Ieremia Movilă şi Sigismund Bathori, cu o puternică oaste stau gata a intra în Ardeal. 35 îndată el porni olăcări spre Casovia, către George Basta, ca, după cum îi era poruncit prin cărţi de arhiduca Matei, să-l invite cu cea mai mare grabă a veni împreună cu oastea sa spre a se împreună cu dânsul la Alba-Iulia, rugându-l foarte că, de va vedea că nu poate ajunge la vreme cu pedestrima, să-i trimită înainte cât mai curând două mii călăreţi. 36

Trimişii lui Mihai întâmpinară pe Basta, două marşuri de Casovia, în cale spre Ardeal.³⁷ Printr-o coincidenţă lesne de înţeles din cele ce am văzut înapoi, pe când nobilii se aduna la Cluj şi hotăra ziua izbucnirii revoltei, Basta să mişcase şi el din Casovia, 38 în 2 sept. (1 (300), 39 şi luase calea spre hotarele Ardealului. El avea cu dânsul pe colonelul Rotowitz, cu o mie călăreţi reiteri, un regiment de o mie pedestraşi toţi din Silezia, regimentul lui Pezzen de trei mii nemţi, apoi o seamă de oşti din partea locului, cu patru companii numai de nemţi de călărime de rând şi compania gvardiei sale de călărime valonă, cu vreo câţiva husari şi haiduci. Peste tot oastea sa se urca la 7 mii oameni pedestrima şi călărime şi 9 tunuri, din care trei de baterie şi şase de campanie, cu toate cele trebuincioase. /!
° Basta, înaintea trimişilor lui Mihai, se prefăcu că are mare prietenie către domnul lor şi se arătă foarte voios a-i veni într-agiutor. 41 El le zise că nu poate, fără a face o mare nesocotinţă şi a se pune în primejdie, a trimite înainte călărimea, cum cerea Mihai, de care are nevoie spre a sprijini pedestrima prin câmpiile pe unde are a

trece și unde poate fi izbit de turci, poloni sau tătari; dar făgăduia că, cu cea mai mare grabă putincioasă, va șterga cu toată oastea spre a da ascultare poruncilor cezarului și a sluji pe Mihai **într-o** așa frumoasă ocazie. 42 Trimii se întoarseră spre a aduce acest răspuns lui Mihai, și Basta, trecând râul Tisa și câmpia Kaão cu o iuțime neauzită. Își aduse oastea pe la Sathmar la hotărâle Ardealului, la satul Maitin, unde se opri spre a priveghea cele ce se petrecea în Ardeal., 3

X

Mihai-Vodă, nădăjduind că Basta va veni în ajutorul său, poruncise la toți ai țării d-a veni armați în tabăra de lângă orașul săsesc numit Sas-Sebeș. Aci se adunară îndată toți ostașii, românii, polonezii, cazacii și săcuii toți, deosebit de călăreții din scaunele Mureșul și Aranyos. Dar nobilii unguri, după cum li se dedese cuvântul de magnații conjurați, se adunară cu toții lângă orașul Torda, în câmpia numită *Keresztes*, lângă râul Aranyos, și tăbărâră acolo. Văzând Mihai că nobilii nu înaintează mai încolo de Torda, începu a le da zor și le porunci ca în trei zile să pornească spre Alba-Iulia. Dar nobilii, dând de azi până mâine, îi trimiseră pe Gabriil Banfi ca să arate domnului cuvintele ce îi oprea d-a veni la Sas-Sebeș, din care cea mai de căpetenie era: că în ținutul Albei și al Sebeșului, fiind pustiit prin atâta soldăție și prin oamenii curții ce alerga mereu **într-o** parte și **într-alta**, nu pot găsi nutreț de cai, în vreme ce la Torda era livezi și izlazuri de vite și de cai îndestule și că viața oamenilor e mai lesne; că toți comiții ce se afla duși ca să strângă contribuțiile hotărâte de dietă încă n-au sosit; dar că ei stau gata la cel dintâi semn al domnului să meargă unde le va porunci.

„Astfel - zice Bethlen - nobilii, ca niște păsări care au să fie prinse în cursă, viitor a împregiurul lațurilor ce pe ascuns ei întinseseră lui Mihai, „Acesta păru a se domoli prin cuvintele lui Banfi și făcu cunoscut magnaților și nobililor ca să vie la Alba-Iulia fiecare cu câte o slugă, lăsând celelalte oști ale lor în tabără, fiindcă împregiurările cereau ca să le comunice lucruri de interes

public. Pretinde Bethlen că această chemare era cu gând ca să-i omoare; că banul Mihalcea dedese acest sfat, pe care îl aprobase cea mai mare parte din boieri, care ziceau că va pieri domnul de nu va face să piară nobilimea. Dar Radu Buzescu, care era aplecat către unguri, căci slujise odinioară ca stolnic pe Ștefan Bathori, când era el prinț în Ardeal, fu de părere d-a întrebuița mijloace blânde către nobili, fiind mai lesne a le câștiga dragostea decât a le insufla temerea. 44

Este anevoie de înțeles cum Mihai să poată crede că nobilii, care nu voiau a veni la dânsul cu oștile lor, să vie fără oști. Fără îndoială că acum nu mai era de întârziat. Trebuie a merge asupra acelor nobili care îndrăznea a nu da ascultare poruncilor domnului lor, a le împrăștia oștile încă nehotărâte și neadunate toate și a pedepsi pe capii conjurați. Iar de apuca ei a se întemeia în puteri, a face un apel poporului, români și săcui, și, la insurecția nobililor, a răspunde printr-o insurecție populară. Cu această pârghie puternică în mână și sprijinind cu oastea sa regulată, ce avea în leafă, armia națională, Mihai ar fi fost sigur d-a nimicnici orice. Putere dușmană în Ardeal.

Adevăr că furia poporului ar fi cucerit toată nobilimea. Fie! piară! căci și-au meritat pieirea. Din nenorocire, Mihai nu pricepu niciodată că în popor și numai în popor e adevărata lui putere, adevăratul său sprijin. El îl căutase când în nobili, când în armie și în oștile mercenare, când în Austria. Deși, încă apăsând poporul sau nefăcând nimic pentru dânsul, el îi depărtase inima de la dânsul, dar poporul, în care sentimentul național vecinic și curat trăiește, era încă gata a se scula la chemarea lui. Când însă Mihai se hotărî a o face, era prea târziu.

O fatalitate orbește pe Mihai, sau mai bine el este târât și pedepsit prin urmările neapărate ale grgșelelor sale. El, care a minunat pe toată lumea prin îndrăzneala sa. Prin iuțimea prin care apuca de izbea pe dușman pân-a nu prinde acesta de veste, el, care a zdrobit atâți puternici dușmani, acum stă amețit înaintea răscoalei a unor nobili,

în loc d-a porni asupra-i, el stă în nelucrare, măgulindusă cu nădejdea că cu vorba îi va aduce la cunoștință. Asigurarea că Basta îi va veni în ajutor și că astfel nobilii, aflându-să prinși între două armii, nu vor îndrăzni a face nimic, singură numai poate tălmăci purtarea lui. Astfel, ca cum și-ar fi pus în gând, cu paguba sa, a arăta neade

Vărul calomniilor analiștilor unguri asupra-i, în loc d-a porni asupra nobililor, trimise în tabăra lor doi unguri, pe Ioan Kemeny, un senator, și Ștefan Petki, războinic ales (acesta, căzând în vină mare, fusese osândit ai să tăia capul, dar Mihai, după rugăciunea senatorilor și mai ales n episcopului Ardealului, Naprazdi, luând în privire că q1 să purtase vitejaște la Lipova și într-alte părți, îl iertă), spre a afla ce vor ei și a căuta a-i împăca prin făgăduieli.45

XI

Acești doi trimiși unguri trădară încrederea ce Mihai puse într-înșii. Sosind în tabăra nobililor, ei auziră plângeri, tânguiri ascunse, văzură pe unii vărsând lacrimi. Cu toate că toți nobilii adunați în tabără erau împotriviți domnului, nu era nicio unire între dânșii, niciunul nu îndrăznea a se încrede în altul. Numele numai al lui Mihai îl amuțea pe toți și, deși știau că sufăr tot d-o durere, nimeni nu îndrăznea a descoperi rana comună. „Corturile răsuna de suspinuri și vaiete; ar fi zis cineva [că sunt] niște oameni izbiți fără veste de focul trăsnetului, spăimântați de zgomotul tunetului, care arată însă print-o calare neghioabă că o otravă de o duhoare puturoasă i-a pătruns”. 40 Puțini era care îndrăznea a-și vărsa mânia ce fii-bea în inima lor, și aceia, vorbind încet și numai către prieteni, zicea: „că voievodul este un înșălător, un adevărat turc, că trebuie a se mântui de această peire prin orice mijloc11. Cu toate că puseseră în capul oștilor lor pe Ștefan Csaki, dar știindu-l favorit și entuziast de Mihai, nimeni nu avea încredere într-însul și nimeni, chiar din prietenii săi, nu îndrăznea înaintea lui a spune ceva împotriva domnului, chiar în glumă.

În această stare de spaimă și neîncredere reciprocă în e. Iv se afla nobilii, ar fi fost foarte lesne a-i resipi. Dacă

Mihai, pe lângă solie și vorbe blânde, ar fi înaintat îndată spre dânșii cu armia sa. Ar fi fost asemenea cu puțință, alunei la început, a-i împăca și prin vorbe și prin făgăduieli, dacă trimișii lui Mihai, în loc d-a căuta a face pace, ms ațâța încă mai mult pe nobili și [nu] îi apropia unul de altul. Csaki, înțelegând inima lui Ioan Kemeny și Petki, trimișii lui Mihai, și văztn, dusă obiectul neîncrederii tuturor, se adresă către dânșii, zicându-le: „Îndrăzni-voi a vorbi cu siguranță înaintea voastră „Și noi înainte-ți? îi răspunseră ei. Csaki le-o asigură, dându-și cuvântul și mâna dreaptă. Atunci aceștia îl îndemnară a nu pierde vreme. Conjurații toți, care era înțeleși unii cu alții, se adunară.⁴⁷ Ei convocară o adunare generală a nobililor, în care Csaki luă cuvântul și îi îndemnă cu multă eloeuență „a scutura jugul unui domn strein, barbar și tiran, care a jurat pieirea lor, și pentru aceasta a se folosi de ocazia de față, când se află toți adunați la un loc și armați și când oastea cezarului nu e departe”. Și sfârșaste propună: „ca să trimiță adunarea soli la Basta, generalul Ungariei de Sus, care acum se află la hotar, spre a-l chema într-agiutor, arătându-i că a venit vremea ca să dobândească Ardealul pe seama împăratului și a-și izbândi despre Mihai și totodată pe dânșii să-i mântuiască de tirania lui”.⁴⁸

Avu mare, putere cuvântarea lui Csaki asupra nobililor adunați, nu spre a crește ura lor către Mihai, dar spre a-i hotărî spre răz bunare. ⁴⁹ Îndată ei aleseră din sânul lor pe Francisc Alard și pe Gabriil Haller ca să meargă lângă Basta, însărcinându-i „ca să-l roage de a le da agiutor spre a-i mântui de jugul și cârmuirea cruntă a lui Mihai; să-i spuie că voievodul este aliatul tainic al turcilor; că d-abia dedese drumul trimisului împăratului Rodolf, când primi cu mare pompă pe trimisul turc, care îi dedese, spre întărirea domniei, semnele de la împăratul turcesc; că ei făgăduiesc o vecinică credință împăratului Rodolf, către care sunt și de mai nainte legați; că primejdia grăbește, paloșul domnului amenință acum capetele ungurilor; că după nimicnicirea lor, acest trufaș barbar va merge cu sabia și focul în mână să-și cerce norocul spre

Casovia, după cum o făgăduise la marele vizir Ibraim-Paşa; 50 că dacă Basta nu le va da ajutorul nădărdit, ei, care sunt hotărâţi a nu mai suferi pe Mihai, se vor vedea nevoiţi sau a chema pe Sigismund, ce era la hotar cu oaste puternică, sau a cere ajutorul sultanului turcesc”. 51

Nimic nu era mai neadevărat decât aceste învinovăţiri ce aducea ungurii lui Mihai. În loc de a se arăta tiran către nobili, el le raintuise viaţa de furia săcuilor şi românilor; în loc d-a-i ucide, după cum. Făcuse Sigismund, pe care ei dorea a-l avea domn în locul lui Mihai, acesta nu pedepsise pe nimepi fără vină şi judecată, ba încă pe mulţi din cei osândiţi iertă. El păstrase starea şi privilegiurile lor cu paguba românilor şi scăderea sa; păstrase cu scumpătate constituţia ţării, nu făcu nicio schimbare în legi, nu scoase nicio dajde fără învoirea dietei şi nu silui hotărârile dietei, după cum într-atâtea rânduri o făcu Şi (Sigismund. Pe lângă aceasta, e învederat că nu el era tainic aliat al turcilor, ci tocmai nobilii, care în faţă se arăta jertfici împăratului, iar pe ascuns îşi da mâna cu Sigismund, polonii şi turcii, ale căror viclene urmări nu întârziară a ieşi la iveală. Pe nădejdea lui Sigismund şi a polonilor mai mult se sculasera ei, şi dacă acum se adresa lui Basta, era de nevoie, căci Sigismund şi polonii era încă departe i vegeta încă şi le era teamă d-a nu fi izbiţi de Mihai în grabă; pentru aceea se adresară la Basta, pe care-l ştia aproape şi gata a-i ajuta. Gândind nobilii că Basta va voi un act de credinţă publică, deteră deputaţilor spre a-i duce

< arţi iscălite cu mâinile tuturor stărilor şi pecetluite cu pecetea lor. În care îşi da credinţa lor cezarului Rodolf. 52

XII

După ce porniră p-aceşti deputaţi la Basta, nobilii Uimiseră alţii lui George Mako, ca să-l roage, de-i este scumpă mântuirea patriei, să vie îndată la dâşii cu oştile ce el comanda. Aflând aceasta, Mako lăsa ţinutul Bârsei şi se îndreptă spre oraşul Mediaş. Când primiră veste nobilii de sosirea lui la Mediaş, îi trimiseră pe Nicolae Boltalhi, ca

să-i tăgăduiască, între alte lucruri, că ei nu-și vor mai aduce aminte de relele ce el le-a făcut de curând... i nu-i vor lua niciodată fără despăgubire și fără o judo-... Îi, a mai dinainte moșiile ce voievodul îi încredințase și inc - 1 că îi vor dărui leafa pe două luni. Și spre a da mai mult ternei acestor făgăduieli, îi trimiseră în același oraș, unde încă se afla, pe Ioan Kemeny și Ștefan Petkl, care veniseră la dâșii de la Mihai, și îl rog d-a-și aduce aminte de nația ungară din care, și el să trage, de a urma ceea ce a început, d-a veni în tabăra de la Torda, a-și uni puterile sale cu ale lor, spre a depărta din țară un tiran crud, d-a nu să teme de un popor căruia norocul a slujit mai mult decât curagiul.

În vremea aceasta, curierii Vestiră lui Mihai că Mako, stăruind în îndărătnicia sa, în loc d-a merge cu oastea sa la Alba-Iulia, după cum îi poruncise, s-a dus la Mediaș. Țiindu-se de hotărârea sa d-a umbla cu binele și a-i liniști și domoli mai mult cu mijloace împăciuitoare, Mihai găti două solii, una către soldații lui Mako, puind în capu-i pe Ioan Nemeș, cu însărcinarea de a astâmpăra duhul oștilor și a le ridica orice bănuială, plângându-să de răscoala lor, chemându-i la datorie, pentru ca în acest minut greu pentru creștinătate să nu-l puie în nevoie a-i pedepsi el, care totdeauna a fost binevoitor către dâșii, și pentru ca ei să nu fie o stavilă la bunele și cuvioasele sale strădanii. Ceailaltă, compusă din Pancrație Sennyei și vistierul Stoica - român, ispravnic al palatului - care de curând se întorsese de la Pilsna, unde fusese trimis ambasador către împăratul Rodolf - la Tabăra nobililor la Torda. El era însărcinați să dea de minciună zgomotul răspândit între nobili că el voiește pieirea lor. Cu aceștia dete împreună și pe trimisul către Mako, spre a-l prezenta nobilimei.

Ajungând cu toții la Torda, acești deputați, înaintea tuturor nobililor adunați, față fiind și doi deputați trimiși de George Mako, își împlinesc misia ce li se încredințase, Făcândușă tăcere, vistierul Stoica, cu gravitatea sa obicinuită, astfel cuvântă: „Cu mare părere de rău a aflat domnul răzvrătirea lui George Mako și răscoala legionului

său, răscoală ce el n-a întărâtat prin nicio nedreptate, fiind mulțămît de bunele slujbe ale ei până acum; că el nu cunoștea pricina unei așa de fără veste dezghinări; că bănuia că poate ea ar fi ieșitul unei. Mișcări pricinuită **printr-un** zgomot mincinos mai mult decât **printr-o** veste sigură. Dacă ei au fost îndemnați l-această îndârjire nesocotită căci le-a rămas simbrie neplătită, iată că le-a trimis prin Ioan Nemeș simbria pe patru luni întregi: de au altă temere, **s-o** părăsească, căci domnul le-a trimis cărți de încredințare, la care tot creștinul trebuie să creadă. Dacă sunt în ceva vinovați în legătura făcută cu Sigismund, domnul îi îmbiază cu o uitare și o iertare deplină. Cu mai mare părere de rău a-aflat domnul că nobilimea **s-a** tulburat de oarecare larmă răzvrătitoare, care dă domnului gânduri mincinoase și nelegiuite; că el ia de martor pe Dumnezeu și pe sfinți că n-are nimic mai scump ca sângele nobililor, că nimic nu are mai la inimă fără numai de a păstra legile lor cele vechi și ale patriei, și că el stă gata a răsplăti fiecăruia după meritele sale”.

Abia sfârși Stoica cuvântul și cei doi trimiși ai lui George Mako strigară: „că soții lor de arme nu vor să meargă a se împreună cu domnul, că ei nu mai vor să slujească supt steagurile lui; că ei vor mai bine să treacă îndată în Ungaria, unde vor găsi vechea libertate a patriei, administrația dreptății, siguranță pentru viața lor și milostivirea împăratului; că în zadar Stoica ostenește urechile lor **printr-atâtea** vorbe, căci Mako a și hotărât a trece în Ungaria/1

Deputații români, văzând îndărătnicia lor, nebănuind nimic nici de înțelegerea lor cu nobilii, nici de hotărârea acestora d-a rădica cap și sabie împotriva domnului, crezând vorbile trimișilor lui Mako și gândind că acesta se va îndrepta spre Cluj, ca să treacă în Ungaria, se duseră acolo spre a-l întâmpina. Ei avea de gând să laude lui Mako și oștilor sale milostivirea domnului, d-a se sili a domoli mânia lor și a-i aduce în tabăra domnului, sau, de nu izbutea cu vorbe, d-a scula în numele dorgnului pe țărani și d-a ucide pe soldați până la unul. Aceasta fusese,

I dorința lui Mihai. O asemenea hotărâre ar fi trebuit a o lua la vreme și a o îndeplinește pe toată țara. Din nenorocire, nu s-a făcut nici în acest caz în parte. Deputații, mergând la Cluj. Așteptară acolo în zadar, mai multe zile, sosirea oștilor lui Mako și, văzând că nu mai vin, se întoarseră la Alba-Iulia, lângă domn, fără să fi făcut nimic. Asemenea și Ioan Nemeș, ducându-să la George Mako, îi spuse tot rezișe voievodiil, dar văzând că cântă înaintea unui surd, pierzând toată nădejdea, se întoarse și el lângă Mihai...53

Într-aceea, deputații nobililor trimiși la generalul-Basta ajunseră la Maitm, unde se afla acesta, și, spu**indu**-și însărcinarea lor, fură cu multă bunăvoință și dragoste primiți. 5, 1 Basta se arată mult vesel și prea gata a-i sluji, și le făgădui ajutorul și sosirea sa. 55 Sunt însă unii analiști care, nebănuind că Basta avea instrucții tainice de la împăratul, instrucții provocate fără îndoială de ura lui, spre a lucra întru surparea lui Mihai, pretind că Basta stătu puțin în cumpănă când primi solia nobililor. 56 Dar și de e această îndoire a lui Basta adevărată, e învederat că că era o prefacere. Mai mulți analiști și istorici mai noi nu se îndoiesc că Basta ar fi putut îndrăzni a nu asculta porunca împărătească de nu ar fi avut tainice instrucții d-a lucra în contra poruncii de față. Dar chiar dacă curtea Austriei e nevinovată, dacă Basta, mânat numai de ura sa către Mihai, a lucrat în contra poruncei împăratului său, acesta, nepedepsind neascultarea lui, n-a luat oare asupra-i toată răspunderea, și nu dă drept temei la orice bănuială?

Basta, spre a acoperi răspunderea sa personală și aceea a curtei împărătești „ale căni tainice instrucții nu putea arăta armiei sale și căreia spusese că o duce în ajutorul lui Mihai, spun că convocă un sfat de război, propu**ndu**-i de a-și da părerea de treabă a ajuta pe Mihai ori pe nobilii revoltați. Trei fură părerile în care se împărțiră mădularii acelui sfat. Unii de părere d-a nu ajuta nici pe o parte, nici pe alta și să aștepte să vadă ieșitul și a dobândi nouă porunci de la împăratul. Alții că, potrivit poruncilor cezarului, trebuie a da ajutor lui Mihai și să nu dea ascultare la acei oameni răzvrățiți la Torda,

râvnitori mereu de lucruri nouă și pe atât streini de împărăția cezarului, pre cât sunt îndărătnici și dușmani lui Mihai-Vodă; că ei nu cer ajutorul lui Basta pentru că iubesc mai bine pe împăratul decât pe Mihai, ci numai siliți fiind de greșeala rășcoalei lor a chema ajutorul cel mai vecin. Ei adăuga: că bine este ca voievodul a înfrâna trufia revoltanților, fiind niște oameni îndrăzneți cu duhul și pururea gata la lucruri nouă. Astfel apoi, când se va lepăda Mihai de Ardeii, această țară va fi mai lesne și mai în pace cârmuită de miniștrii cezarului. Urma va dovedi că această părere era cea mai înțeleaptă. A treia părere, pe care Basta o inspiră la un june cu totul jertfit lui, comitele Tomaso lauriolo, strejar-maior general, și care o sprijini - era: că trebuie a se uni cu revoltanții și a se folosi de această ocazie spre a răpi Ardealul din mâinile uzurpatoare și tirane ale lui Mihai; că deși poruncă au de a ajuta pe acesta, dar împăratul nu știa, cum le-a aflat ei, înșălăriunea cu care Mihai voiește a prăpădi oastea lor și a. Se rebela împotriva cezarului; că prin ajutorul ce vor da nobililor și mântuindu-i de Mihai, voi îndatora și mai mulj pe aceștia la credință către împăratul; că cu oastea lor și cu cei 12 mii și mai bine de luptători ce spun că au nobilii, și prin aceea că Mihai nu cunoștea scopurile ce au și îi așteaptă a-i veni întru ajutor, vor putea lesne a-l izbi pe neașteptate și a-l birui. 57

Sfatul, care era întocmit de Basta mai mult de oameni siguri ai lui, aprobă această părere a comitelui Tomaso lauriolo. Și Basta, care „era de mai nainte hotărât la aceasta”, 58 îndată ce primi din nou de la solii nobililor jurământul că vor fi pururea credincioși cezarului Rodolf, 59 chemă la sine pe Rothalt, capul celor patru companii de rând nemțești din călărimea Ungariei de Sus, și îi porunci în secret d-a se pune îndată în cale cu călărimea sa spre Torda și, de va găsi acolo lucrurile sigure, astfel după cum făgăduiseră solii, să se unească cu nobilii, asigurându-l că cealaltă oaste, în vreo cincimile, se va. Împreună cu dânsul. El îi porunci să caute a bate locurile și a lua limbă unde e Mihai și cu ce puteri se află: că dacă din întâmplare

el, apucând înaintea gândurilor altora, se va fi unit și împăcat cu nobilii, să-și schimbe hotărârea și meargă la dânsul să-i spuie că, potrivit poruncilor cezarului, armia vine în ajutoru-i. Co

Astfel Basta, după împregiurări, sta gata a trăda sau pe Miha. I, sau pe nobilii ardeleni. El chemă apoi pe deputații nobililor și stăruie mult ca nobilii să nu dea bătaie voievodului până nu va apuca să sosească și dânsul; că dacă, după natura locurilor, fără voia lor vor fi siliți a veni. În Luptă, să se tragă mai bine spre Cluj. **Într-**aceeași vreme, să facă știre tuturor nobililor Ardealului, la toate breslele de ostași, d-a-și aduce aminte de credința ce au jurat împăratului Rodolf, d-a părăsi pe voievod și d-a veni în tabăra lor. 61

XIV

Întorcându-să deputații în tabăra nobililor, le spuse câte le zisese Basta. Deci ei îndată; ascultând sfatul acestuia, trimit deputați la săcuii ce țineau cu Mihai, ca să-i îndemne a se uni cu dâșii. Dat săcuii, recunoscători către Mihai pentru libertatea ce le dedese și temându-să că, de vor veni ungurii iar la putere, nu numai că < o vor. Pierde cu vreme, dar încă că vor căuta a-și răzbuna asupra-le pentru mulți nobili ce omorâseră, răspunseră: „că ei sunt mulțămiiți de un domn așa mare ca Mihai”... Tot **într-o** vreme trimiseră nobilii la cazacii lui Mihai pe Balthazar Vereș și pe Ioan Zoltai jurisconsult, ca să-i invite a se uni cu dâșii cu bune și sigure condiții. Cazacii însă erau cu totul jertfiți lui Mihai. Slujind în dobândă și iubitori de bogăție, ei dobândiseră mult de la Mihai și nădăjduia încă a dobândi.

j Românii supt Mihai Voievod

Mihai, cum am arătat, avea multă îngrijire pentru ostașii săi. Adesea, la mese, el dăruia cazacilor, ca și celorlalte oști, bani, cai, haine cusute cu fir, ce luau vederile prin felurimea* cotoarelor și a florilor. Astfel toată armia sa era frumos împodobită și mândră de strălucitoarele ei costumuri, cât și de vitejia ei. Adesea Mihai, când le da daruri sau leafa, îi. Îndemna să stea

credincioși pe lângă prietenia și norocirea lui și le zicea: „Mai adăstați puțin, ostași, și vă voi duce **într-o** țară unde se găsește cu îmbelșugare mătase, aur, diamante și tot feliul de avuții”. Aceste făgăduieli și bunăvoința ce Mihai arăta oștilor lipiseră cu totul inimile cazacilor de dânsul și, când deputații nobililor se duseră să-i îndemne ca să se tragă din partea lui Mihai, înfuriați, ei uciseră îndată pe Balthazar Vereș și duseră domnului toate cărțile ce le trimisese nobilii. Soțul lui Balthazar Vereș, jurisconsultul Ioan Zoltai. D-abia scăpă;

pe când el se silea a dovedi cazacilor că, potrivit legilor lui Justinian, ei au dreptate cuvinte de a părăsi pe Mihai, aceștia năvăliră asupra-i sudu**indu-l**, băt**ându-l** și rup**ându-i** hainele, încât cu greu apucă de scăpă în strâmtoarele munților.

Fură mai norocoși nobilii cu alte oști. Ei rugaseră încă să vie la dânsii pe pedestrașii pretorianiai voievodului, carii era în număr de 700, și pe călăreții beșlii, ambele cete compuse de unguri; dar pedestrașii avură anevoință a fugi, căci domnul, simțind gândul, îi sili a sta în frâul disciplinei, ucigând câțiva centurioni ai lor, și îi închise pe toți **într-o** grădină îngrădită cu ziduri, ce se afla lângă camerele sale. Această grădină, în care Mihai zidise o baie frumoasă, fu mai târziu făcută cetățuie de prințul Ardealului Gabriil Bethlen. Câțiva din acești pedestrași, care putură scăpa, fură uciși. În cale prin paznicii orânduți de sireajă de Mihai, și foarte puțini - făcând un mare ocol, ajunseră târziu, și tocmai după bătaie, în tabăra nobililor. Călăreții beșlii izbutiră mai bine. **Într-un** semn hotărât, ei se sculară cu toții și se duseră la Torda a se uni cu nobilii. Pe lângă dânsii se luă și Ioan Iacobini, un tânăr cu duh, ce era secretar al canceleriei domnului. 62 El fusese mai nainte, în aceeași calitate, pe lângă Sigismund Bathori și, însoțind pe acest prinț în expediția sa în Țara Românească împotriva lui Sinan vezirul, la 1595, descrie această campanie.

XV

Nobilii trimiseseră asemenea, încă din 2 septembrie,

scrisori la sașii din Brașov și Sibiiu, spre a-i trage în par îi a lor, părăsind pe Mihai. Sașii însă, necunoscând mărimea mișcării împotriva lui Mihai și temându-se de puterea acestuia, spre a se arăta cu slujbă și credință către dânsul, îi trimiseră acele cărți. Încă nu sosiseră acestea în mâna domnului, și brașovenii precum și sibienii primesc, I alte cărți de la nobili, în care se cuprindea pre larg tot plănui dezghinării ungarilor. Brașovenii îndată porniră aceste cărți cu un om **într**-adins la domnul, iar sibienii, spre a se arăta și mai cu bunăvoință, plecară mai mulți în persoană spre a duce cărțile, luând cu dâșii și pe omul trimis de brașoveni. Era ei mai să intre în curtea domnului, când aflară de la unii oameni ai curții că celelalte cetăți săsești **s**-a lepădat de credința lor către Mihai, precum și că toți ungurii ce se afla în tabăra acestuia au fugit și **s**-au împreunat cu nobilii, **câștigându**-și mai întâi amnistie deplină pentru câte făcuseră când se afla supt poruncile lui Mihai, lucru ce nobilii bucuroși le acordară, mai ales nădăduind că cu modul acesta vor putea trage în partea lor și pe săcui. Acestea înțelegând, sibienii se întorc din drum la ai săi și trimit la brașoveni nouă scrisori ale nobililor, cu altele ce primiseră de la germani și unguri și de la oamenii și generalii împăratului, îndemnătoare de revoltă, vestindu-le că și ei, în 10 sept., **s**-au răsculat, și rugându-i d-a sta împreună cu dâșii. Sașii n-avea niciun temei a se revolta. Ei, împreună cu săcuii, chemaseră pe Mihai în Ardeal. Acesta nu numai că îi mântui de tirania lui Andrei Bathori, dar încă îi favorase cu deosebire în toată vremea; dar sașii, nemulțămitori și mișei, cât bănuiră slăbiciunea făcătorului lor de bine și văzură că și împăratul e împotriva-i, nu pregetară a-l părăsi și a răsplăti prin**tr**-o trădare mârșavă binele ce le făcuse românii.

Brașovenii, cum primiră acele scrisori de la sibieni, încă atunci seara, duminică 11 sept., toți cu mare aplaus se învoiesc a se dezbate de supt Mihai și îndată, în acea noapte, prind și pun la închisoare pe toți românii pe câți putu pune mâna, între carii erau vistierul Vistelie și George, fratele banului Mihalcea; pe alții iarăși îi omorără,

„căutându-să românii în toate unghiurile și văile și dându-să morții fără nicio cruțare*. 63 Dup-aceea, în zadar se ispitiră ei în câteva locuri a pătrunde până la tabăra nobililor, căci oștile lui Mihai îi stăvili. 64 Ei fură siliți a-și mărgini revolta în ținutul lor și a urma a ucide mișelește pe români, după cum începuseră. Sașii de la Bistrița numai putură trimite câteva sute de pedestrași în tabăra nobililor. Aceștia se adresară cu rugăciune și la clujeni, zicându-le: „că voievodul a hotărât d-a nimicnici de tot nația lor că trebuie a ajuta patria amenințată de o asemenea soartă; că clujenii, fiind singurii care au arătat virtute în împrejurări grele, generozitate la trebuințele patriei, pentru aceea cer de la dânșii de a le da o mie de pușcași și 700 talere împrumut¹¹. Clujenii, după ce răspunseră numai prin câteva cuvinte de nepriimire la deputații nobililor, porniră îndată lângă domn, printr-un lung încungiur, pe concetățenii lor Ioan Hosszu și Toma Litteratu, spre a-i spune cererile nobililor și a se lega către dânsul printr-o nouă legătura de credință; și spre răsplătirea creatnței lor, ei cerea să lise dea numai un singur târg. După ce i-a lăudat foarte, domnul le făgădui a le îndeplini cu prisos cererea, de îi vor rămânea credincioși. Ei dete știre deputaților d-a face un mare încungiur și d-a se întoarce în grabă către concetățenii lor, căci pe drumul cel mare ei vor putea să cază în mâinile ungurilor. Dar nobilii tăiară toate drumurile, ca domnul să nu știe nimic de starea lor, și deputații, cu toate că urmaseră sfatul lui Mihai, luând un drum cotit, lot fură prinși de nobili și aduși goi în tabără, de unde însă li se dete apoi drumul ca să se întoarcă la concetățenii săi. Clujenii rămaseră pe lângă Mihai. Unul dintr-înșii numai, anume Ioan Darabos, ridică câțiva călăreți și îi duse în tabăra nobililor, zicându-le: „Aideți să ne luptăm cu inimă - upt steagul împăratului, căruia am jurat credință!” și protestând împotriva lui Ștefan Sereș, magistratul Clujului, care oprea orice răscoală.⁶⁵

Astfel, mai mult în numele împăratului se făcea răscoala. Prin viclenia ungurilor, care se arăta în față supuși împăratului, luă insurecția întindere și putere mare

și încinse pe Mihai de toate părțile, în vreme ce, de ar fi sculat poporul cum trebuia, el ar fi putut încinge astfel pe dușman și nu i-ar fi dat vreme a se întări în putere și a-i dezorganiza armata sa cu încetul.

În pept inima ni se frânge de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă grozavă, la care ne târî aceste greșeli; căci de aci izvorără nu numai nenorocirile acestui bărbat mare, unul dintre cei mai minunați ai istoriei omenirii, dar încă și nenorocirile nației române, care, dintr-atâta mărire și glorie, căzu, împreună cu eroul său, într-o prăpastie spăimântătoare, de unde două veacuri și jumătate de suferințe nu o au putut încă mântui.

— Textul lui Walter lipsind din manuscris, îl reproducem din A. Papiu-Ilarianu, *Tezauru de monumente istorice pentru România*.

* * * În manuscris: „unul” (n. Ed.).

lor. Dup-aceea îi duc în tabără, unde nobilii le dau la toți mese, le dăruiesc o câtime îndestulătoare de grâu, nutreț pentru cai și leafa pe două luni. 66

Astfel se împlini trădarea lui Mako și a legioanei sale.

XVII

Mihai-Vodă, cu toate că nu aflase încă nimic despre trădarea [lui] Basta, dar cunoscând acum puterile nobililor, începu cu tot dinadinsul a se găti de oaste. El chemă pe lângă dânsul toate ostile, chiar și p-acele din orașele de margine, precum Ieno, Lipova, Lugos și Caransebeș, supt povața lui Andrei Baresai. Scrise încă și lui Petrașcu a-i aduce o oaste însemnată din Țara Românească. Afară de aceasta, strângea arme, muniții și tot ce era de trebuință pentru un lung război. 67 Deși el să gătea de bătaie, dar dorința lui era statornică d-a o încungiura. Pentru aceea, el chemă la sine doi preoți, părintele George Vasarhelyi din societatea lui Iisus, om bun și predicator de minune, și pe Ioan Ungvari, alt predicator elocuent al reformatilor din Alba, care știa adânc din cărți, și îi trimise p-amândoi la Torda, fiind ei de religii deosebite, să poată sta fiecare pe lângă cei de credința lor, însărcinându-i a propune pace și iertare nobililor și a-i îndemna a-și uni mai bine puterile

împreună spre a se lupta împotriva turcului că dacă el sau soldații lui au făcut vreo greșală, **s-o** spuie de față și slobod; în sfârșit, să-i încredințeze că, prin căința lor și milostivirea sa, această răscoală se va putea ispăși prin**tr-o** vecinică-Hitare, Dar când acești deputați sosiră la tabăra nobililor, nu fură nici ascultați, nici primiți.^{6*}

Într-aceea, Rothalt, urmând poruncilor generalului său, Basta, se apropie de Torda și, aflând starea nobililor acolo, porni înainte cu călărimea sa în tabăra lor, unde fu primit cu mari demonstrații de bucurie. *M* El asigură nobililor că generalul său, doritor d-a-i ajuta și a-i mântui de tirania lui Mihai, în civici zile va veni a să împreună cu dâșii și pentru aceea-l-a trimis pe dânsul înainte cu călărimea sa, spre a le fi spre slujbă: până atunci. El-trimise apoi răspuns înapoi la Basta ca să-i dea de știre de ceea ce a făcut și porni vreo zece sau doisprezece călăreți ușori ca să ivită drumul nu numai spre Alba-Iulia, dar în toate părțile, ca să descopere unde se afla atunci Mihai. Doi din acești călăreți fură prinși de paznicii acestuia și de la dâșii el află că chiar în acea zi Basta trebuie să-și împreune armia cu a nobililor.⁷⁰ Basta, în adevăr, pornind de la Mai

— În veni la Tușnad, îndreptându-să către Ardeal pe drumul numit Mesesia, din pricina varului de care se afla acolo mulțime, sau a nisipului alb; ⁷¹ se opri apoi puțin la oralul Zilah din poalele muntelui Meszes, la hotarul Ardealului, de unde, în două marșuri, sosi la Cluj cu armia sa și bagajele sale, ⁷² la 13 septembrie.⁷³ Aici fu primit cu pompă de locuitori, care îi ieșiră întru întâmpinare.

Tabăra de la Torda să mărea pe tot ceasul. Trădătorul Tamasfalvi, de care am pomenit înapoi, sosi și el cu 400 călăreți săcui din scaunul Mureșului, lăudându-să că a venit nechemat ca să dea mână de ajutor împotriva tiranului și arătând nobililor scrisoarea ce îi trimisese Mihai și a căni cuprindere am văzut mai sus. Mai veniră încă o seamă de săcui din scaunul Aranyos. Acești săcui din scaunele Aranyos și Mureșul totdeauna și-au deosebit sentimentele și cauza de frații lor din celelalte scaune. Mai

iubitori de liniște, ei **s**-au ținut în veci departe de revoluții, ținând mai adesea cu puterea ce li s-a părea mai legiuită; așa ei au fost cu Andrei împotriva lui Mihai; pe urmă statură cu nobilii, căci aceștia se arăta că sunt supuși împăratului. În zilele noastre încă, ei au ținut pre partea împăratului împotriva tot neamului lor, rebelat asupra-i. Clujenii, și ei, văzându-să în mâinile armiei lui Basta, trebuiră să se supuie și ei a trimite nobililor oștile și banii ce le ceruseră. **Într**-aceea, în tabăra de la Torda zbură în toate corturile vestea sosirii lui Basta și, toți veselindusă, câștigară inimă și se arătară mai aprinși împotriva domnului, începând a striga de față: la arme! și înștiințând, la scăpătatul soarelui, pe împotrivnicii lor, prin descărcări de arme, semn obicinuit atunci la soldați în tabără, înfocarea lor și dorința d-a veni la luptă.

După ce dote la Cluj o zi de odihnă ostașilor săi, Basta sosi **într**-o singură zi la tabăra nobililor, departe de două mile. El fu primit cu semne mari de bucurie și salutat cu mare respect de toate stările, ce îi ieșise întru întâmpi - n-are. El tăbărî dincolo de podul după râul Aranyos, în locul unui sat de curând ars de cazaci, numit Keresztes. Îndată Ștefan Csaki și ceilalți magnați îi dau comanda tuturor oștilor Ardealului, ce erau în număr de 12 mii ostași călări și pedestri și 4 tunuri, se supun ei și toți ai lor la poruncile lui și îl îndăstulează cu grâu și bucatele trebuincioase.⁷⁴

XVIII

Aflând Mihai-Vodă sosirea lui Basta în tabăra nobililor, trimise în această tabără unul din cei mai dinții boieri, și anume Andrei Postelnicul, și pe Luca Trausner, **dându**-le trei solii:

Cea dintâi pentru George Basta, căruia îi însărcină să-i zică: „că de vreme ce n-are nicio poruncă de la împăratul să năvălească în ținutul său, **s**-o plece, **dându**-i pace. Să-și aducă aminte de trudele și cheltuielile sale împotriva turcilor în interesul creștinătății și cu ce greutate a supus Ardealul. Împăratului, răsturnind pe cardinalul Andrei, ce avea sprijin și putere în Polonia,

Moldova și Ardeal; aceea ce cu greu ar fi putut face împăratul, de nu era el; apoi ar fi nedrept a răspunde la atâtea slujbe prin**tr**-o pur -, tare dușmană.¹¹

A doua însărcinare era pentru nobili, la carii ei vrea să li să zică: „ca să-și aducă aminte că ei au fost toți în puterea lui atunci când a supus Ardealul, că el ar fi putut a-i ucide pe toți, dar că el fusese atât de milostiv, de nu le făcu niciun rău la sfârșitul războiului, dar încă îi păstră în legile și privilegiile lor, când, după dreptul războiului, ar fi putut a desființa și nimicnici toate acele legi și privilegii; că el e gata a le da tot ce e drept și a păstra în armie o aspră disciplină; și că să miră de ce ei vor să se revolteze împotriva-i, căci trebuie să gândească că Dumnezeu obicinuieste a sprijini pricinile drepte”.

A treia însărcinare era pentru ostașii ce îl părăsise, cărora puse să le zică: „că ei trebuie să-și aducă aminte că el îi rădicase din starea proastă la trepte mai înalte; că el, 1 și nu altul, în Țara Românească și Ardeal, le dedese cai, haine, arme și alte podoabe ce ei aveau; că în toate ocaziile el le-a arătat bunăvoința sa; că supt poruncile sale, în Țara Românească, ei au înfrânt pe turci și au câștigat reputație, bogății și că, atunci când ei se Umplea de dobândă de la dușman, el nu oprea nimic pe seamă-i, lăsând tot la dâșii și tratându-i totdeauna nu ca niște slujbași, dar ca niște copii ai săi; să se socotească împotriva cui au să rădice armă, și de Rușinea cu care va fi pătați pe toată viața ce le rămâne; că pentru dânsul, el jură pe tot ce are mai scump că se va purta cu Dâșii cu* bine și cu dragoste ca și mai nainta, de Se vor întoarce la datoria lor”.

Dar când deputații sosită în tabără, nu li să dete voie d-a arăta în public aceste propuneri.

Dar Mihai nu-și mai făcea acum iluzii asupra dușmanilor, și. În vreme ce aștepta întoarcerea acestor deputați, de sârg el să gătește ca să pornească împotriva nobililor și a lui Basta. În noaptea, înaintea zilei în care era să iasă din Alba-Iulia, el văzu în vis o mare și groaznică furtună, care să rădică despre Torda. Se opri și se sparse tunând groaznic nasupra Albei; pe urmă trăsnetul îl izbi pe

el însuși. Minunat de acest vis și deșteptându-se fără veste, Mihai din pat, *agprwie* o tponioane și purum-oște să vig îndată la dânsul Pancrație Sennyei, Ștefan Bodoni și vreo câțiva din cei mai jide] căpetenie boieri. Aceștia, alergând iute, găsiră pe domn tulburat foarte de „visul ce avusese, pe care îl destăinui și lor, spui^{ndu}-le că acesta îi prevestește nenorociri

Cu greu boierii izbutiră a-l liniști.⁷⁵ Urmă ne va arăta că acest vis fu, vai! eu prisos profetic.

XIX

A doua zi, Mihai, rădicând tabăra de la Alba-Iulia, dete poruncă armiei să se așeze de la vale de orașul Aiud (Knycd), în câmpia numită Tinod.⁷⁰ într-aceeași vreme, Basta, după ce dete o zi de repaus oștilor sale obosite de iuțimea cu care veniseră la Torda, în 16 septembrie 77, împreună cu oastea nobililor, rădică tabăra de la Keresztes [și] meraseră de o așezară într-o câmpie udată de râul Mureș din ținutul de Maros-Ujvar, 78 pe care Mihai o dedese banului Mihalcea.⁷⁹ De aci, în dimineața viitoare, 17 [sep - Tembrie], 80 rânduindu-și armia de bătaie, porni împreună cu toate bagajurile sale spre Aiud, cu gând d-a tăbărî în mai sus-numita câmpie Tinod; dar, aflând că Mihai l-a întrecut în ocuparea acestui loc, el să opri lângă satul Mirislău. El întâmpină aci pe Mihai cu tabăra așezată într-o câmpie alăturată, numită *Holtmaros*.⁸¹

Mirislău e un sat d5 uă leghe dincolo de Alba-Iulia.⁸² El e așezat în capătul de dincoaci a unei câmpii lungi de șase mile aproape, dar de o lărgime nepotrivită, fiind țarmurită de o parte de munți, iar de cealaltă de Mureș, râu plutitor în mare parte, care - din țara săcuilor trece prin mijlocul Ardealului, sosește la Lipova, în Banat, și se varsă în Tisa. Astfel încât în unde locuri lărgimea câmpiei e de un mii, în vreme ce de ce vine încoa spre sat se strâmtează de ajunge de o jumătate mii, încă și mai puțin. Satul era așezat astfel între dealuri și râul Mureșul, încălecând drumul cel mare care, pe la poalele dealurilor, duce de la Alba-Iulia la Cluj. Dincoaci de sat se întindea o câmpie cultivată de mărimea unui mii, care e sfârșită de un

pârâu adânc mult, ce din dealuri se varsă în Mureș. Pe acest pârâu era un pod, pe unde drumul cel mare și alte două mai mici, unul din sat și altul de la Mureș, trec spre Alba-Iulia.⁸³

Dincoaci de acest pod și pârâu era tăbărât Mihai. El lăsase de la corturi la pârâuri numai atâta loc cât îi era de trebuință pentru piazza de arme, spre a-și mânui armia. ⁸⁴ Era poziția taberei noastre atât de temeinică și în loc așa de bun, încât nu putea avea a se teme de nimic și niciun chip nu era ca vrăjmașul să ne poată izbi sau sili la bătaie fără voia noastră; ⁸⁵ căci aripa dreaptă, care era despre râul Mureș, era ocrotită de o mare pădure, care și dânsa se ocrotea de zăgazuri și țărmurile râului; la aripa stângă se înălța necurmat dealuri și munți, care încingeau până și spatele taberei noastre. Spre a trece printr-acești munți, nu se putea decât printr-un urcuș, care era o potecă strâmtă, și aceea foarte bine. Păzită și cu tunuri întărită; în frunte era pârâul adânc de care am pomenit, pe al cărui stilmt pod, „are și el lesne să putea rupe, anevoie și cu mare pierdere ar fi putut trece ostile dușmane. În tot lungul acestui pârâu, Mihai așezase baterii de tunuri.⁸⁰ El trimisese încă dincolo de Mureș, pe un deal nalt lângă satul Gombas, 300 călăreți spre a observa rânduiala oștilor dușmane și ce făcea ele.⁸⁷

Văzând că dușmanul înaintează spre satul Mirislău, el scoase din tabără o trupă de două mii călăreți poloni ⁸⁸ și îi trimise dincolo de sat, spre a recunoaște oștirea dușmanului.⁸⁹ îndată această trupă înhăță o luptă cu avangarda dușmană, compusă de călăreți ardeleni supt comanda lui Ștefan Csaki. Lupta ținu câțva îndoită, căci când unii, când alții dovedea și din nou se întorceau la lupta.: K) Aflând Basta de această luptă ce urma la avangardă, împreună cele două regimente nemțești, al lui Pezzen și cel din Silozia, făcând dintr-însele un batalion mare, ca un lung pâli at cu două mâneci, de cinci sute mușchetari fiecare, și în mijloc puind pe sulițași, lăsând deșert atâta cât încăpea cele șase tunuri de câmpie, pe care le puse acolo cu munițiunea lor, târându-le

pedestrimea cu mâinile. În această rânduială, deschizându-i cealaltă oaste drum, înainta acest batalion până la cele dintâi oști de la avangardie, unde, luându-și poziție într-un loc înălțat, văzu pe poloni stând, formați în îi udroane, în câmpie, puțin departe de sat, nehotărâți ce să facă. Îndată, la un semn dai: „se deschise în două aripi fruntea de sulii a batalionului, și tunurile se sloboziră drept în poloni, doborând gloanțele atâți oameni și cai, încât ceilalți, spăimântându-se, căzură în confuzie și nerânduială. L'Viră a le lăsa vreme a se dezmetici și a pune în rânduială, Basta înainta spre dânșii cele două mâneci de mușchetari, care începură a slobozi focuri în poloni, încât aceștia fură siliți a se trage înapoi. În retragerea lor, ei puseră foc de patru colțuri satului Mirislău, pentru ca dușmanul să nu se poată așeza într-însul. Dincoaci de sat, ei deteră peste o «ață de Husari unguri, care trecuseră gândind să-i ia pe poloni pe la spate, dar-fură ei prinși în mijloc de poloni de o parte, și de alta de o ceată trimisă de Mihai în ajutorul polonilor. Astfel acești husari fură toți snopiți acolo, fără un Basta, care privea această măcelărire, să voiască a le da «Mintor. Pricinuind că fără poruncă oi se duseseră acolo.1”.

3 ti3

Ungurii, văzând. Această izbândă alor săi, voia ca Basta să unească îndată puterile lor spre a izbi tabăra lui Mihai. Ștefan Csaki-cu Ioan Mikloș și vreo câțiva magnați se duseră la Basta ca să-i spuie această dorință a nobililor și a soldaților lor. Basta le răspunse: „Caut la așezarea locului și văd că voievodul și-a pus tabăra într-un loc prea tare, încât nu-l vom putea trage spre bătaie fără a pierde mulți d-ai noștri; pe lângă aceasta se apropie seara și vremea d-a ne bate a trecut astăzi. Voievodul întrebuințează meșterșug, deci trebuie a lucra împotriva-i cu multă minte. Cu toate acestea, de socotiți că trebuie să începem astăzi bătaia, nu stau împotriva; căci chiar când această parte a armiei împărătești o peri, cezarul, preamilostivul meu stăpân, mai are și alți ostași nemți; dar dacă - ferească Dumnezeu! - vom fi biruiți, cea mai mare

primejdie va amenința vouă și aceștii țări ce va cădea în peire. Socot dar că e bine să petrecem liniștit noaptea viitoare și nădăjduiesc că voievodul se va trage în această noapte, sau, de va avea gând a se bate, el va veni spre noi. Pentru aceea, gândesc să așteptăm ziua de mâine, care nădăjduiesc că ne va fi fericită. „Acest sfat a lui Basta fu primit de toți. 92 Cereau unii de la Basta ca să intre în sat să caute a stinge focul și a-și așeza acolo tabăra; dar din mai multe pricini, mai ales din iuțimea focului ce era anevoie de stins, Basta nu primi. El își așază oștirea dincolo de Mirislău, la apus, aproape de sat, într-un loc care parte se întindea în câmpie, parte se urca frumos pe deal. El despărți din oaste trei trupuri mari de gvardie, așezându-le la cele trei intrări ale satului, de către tabăra noastră: unul de unguri, în vârful unui deal, unde era o biserică ce domina satul, altul de ardeleni, dincoaci de sat, lângă drumul cel mare, și al treilea, alcătuit de toată pedestrima nemțească și de toată artileria, supt comanda strej arului general-maior contele Tomasi lauriolo, brescian - pe malul Mureșului, de mâna stângă, care era vecină de tabăra noastră d-o bătaie de tun. Acolo rădicară nemții o tabie între râu și sat și. Deodată ambele părți începură a tuna una asupra celiilalte. 93

Pe la cea dintâi mutare a sentinelilor de noapte, prinseră nemții «patru din șase români, care cu nesocotită îndrăzneală, vrând să calce vreo sentinelă, căzură într-o cursă pusă de cornițele lauriolo la povârnișul râului. Ei fură îndată duși își cortul lui Basta și amenințați de dânsul cu ștreang de nu vor mărturisi adevărul; spuseră că dincolo de pârâu. A tăbărât Mihai cu mai mult de treizeci mii luptători și 40 tunuri mari și de câmpie și că din ceas în ceas aștepta pe fiul său Pătrașcu cu deosebit agiutor, 94 Deși acești prinși, sau din neștiință, sau din nevoință, nu spuseră adevărul despre numărul oștilor lui Mihai, dar era adevăr numai că Mihai aștepta pe fiul său. Această pricină făcea pe Mihai a nu se prea grăbi la bătaie. Văzând că dușmanii stau liniștiți, își închise și el ostile în tabără, așteptând ziua de a doua zi, să vadă ce va face dușmanul.

XXI

Pe la miezul nopții aceleiași zi (17 sept.) însă, el chemă pe unul din cei mai viteji căpitani ai săi, Petre Armeanul, 95 și îl trimise în tabăra dușmană cu cărți către Basta și unguri, în care el lua de martori pe Cel înalt și toți sfinții: „că el nu e pricina aceștii nenorociri pentru creștini; că acest foc nu **s-a** aprins din greșeala lui. Ci din neastâmpărul și răutatea a doi-trei nobili numai; că el nici a gândit vrodută să ajungă treaba la o bătălie între creștini, l-acea cruzime d-ă-și vărsa sângele între dâșii; că de vreme ce el e credincios împăratului, ce cată Basta cu oștile împărătești în tabăra rebelilor Y Întoarcă-se dar toți mai către dânsul și meargă cu toții să bată Timișoara sau să se lupte cu turcii, oriunde îi vor găsi; ar fi aceasta creștinesc lucru d-a nu trage sabie între sine; ar fi aceasta slăvit pentru maiestatea sa împărătească”.

Basta și ardelenii răspunseră îndată lui Mihai * „că mai întâi ei nu-l cunoscuseră; că și lor li se părea crud lucru **d** a vărsa atâta sânge creștin, orișicare parte ar triumfa;

t dar că e prea târziu spre a da un răspuns hotărât **într-o** pricină așa de însemnată, pentru care trebuia sfatul și chipzuirea a tuturor stărilor; că vor face aceasta noaptea și că a doua zi des-de-dimineată îi vor da răspuns”. 96 Acest răspuns era înșălător, căci nicio hotărâre nu luară ungurii, nici răspuns nu deteră lui Mihai a doua zi dimineată. Ei îl făcură numai spre a hrăni în Mihai acea fatală nădejde ce mereu avu că va putea a veni la pace și a se feri de bătaie. Mihai într-adevăr o voia aceasta din toată inima. Fie oarba-i încredere în Austria și dorința nenorocită ce pururea a avut d-a se arăta credincios către dânsa, fie acea letargie morală care stăpânește mintea unui om mare și îi întoarce toate păsurile în greșeli, când providența a hotărât surparea lui, Mihai era îndoitor, nehotărât, fără. Voință statornică. „El se lupta cu inima jumătate - zice biograful său - căci nu voia a se bate cu nemții, ca să nu se arate trădător”. 97 Apoi niciun minut nu fu mai critic, mai însemnat în viața lui ca acesta.

Niciodată ca acum el n-avusese nevoie de a desfășura cele mai din urmă puteri ale sufletului său; niciodată nu fu el mai mult îndatorat a birui. Biruit, era pentru dânsul o ruină completă, după cum și fuse. Biruitor, el scăpa deodată și de legăturile sale cu Austria și de acelea cu ungurii. Aristocrația ungurească perea pentru totdeauna în Ardeal și această țară, cu pieirea ungurilor și a sașilor, rămânea o țară ales românească. Austria, amenințată de turci, neavând altă armie spre a-i opune, s-ar fi văzut silită a lăsa orice pretenții asupra Ardealului și a părților ce se țin de dânsa și a recunoaște independința noului stat românesc. Polonia n-ar fi mai îndrăznit atunci a ne supăfa, sau, deși o făcea, Mihai ar fi căzut asupra-i cu toate puterile sale, cu farmecul numelui său de nebiruit, cu simpatiile ce avea în populațiile ei, și amar de dânsa! De atunci, nația română, încungiurând toate nenorocirile ce o bântuiau în urmă, s-ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea și libertatea sa și s-ar fi apucat a îndeplini cu putere mare misia de liberare și civilizare ce providența i-a menit în orientul Europei. Câtă mărire, câtă glorie și fericire o ar fi întâmpinat în această cale! O biruință, și toată această visare, tot acest frumos ideal național de atunci se înființa!

A doua zi dimineață, 8/18 septembrie, Mihai nu se mișcă din tabăra sa, hotărât fiind a aștepta în acel loc puternic întărit de natură, sigur fiind că va zdrobi pe dușman de s-ar ispiti a trece pârâul spre a-l izbi. 98 Generalul Basta, în aceeași dimineață, își destinase armia în rânduială de bătălie lunară, dincoaci de satul Mirislău, în câmpia cea cultivată, cu hotărâre statornică a înhăța lupta cu Mihai. 99 Neîncre/induse însă numai pe arătarea ungurilor, care pretindea că e foarte lesne a trece pârâul, vru să meargă a vede lucru cu chiar ochii săi. El să asigure atunci de primejdia învederată la care s-ar espune de ar izbi pe Mihai în acel post bine ocrotit, atât de pârâul anevoie de trecut, ce apăra fruntea și o parte de flanc, cât și de o înălțime din mâna stângă, de unde artileria mătura tot locul cuprins între tabăra lui Mihai și sat. 100

Spun că privind aceasta, Basta încreți sprânceana și zise:

„Prietenii mă făcea să fiu acum șac-mat, din dorința ce au de a-și răzbuna, de nu cătam lucru aci cu ochii mei”, dând a înțelege pe unguri, care îi zisese că e lesne și comodă tre-cerea pârâului. 101 Deci, armat și călare cum se afla, el chemă sfatul de război și cu bune cuvinte dovedi primejdia la care **s**-ar espune armia lor, de **s**-ar ispiti a trece pârâul spre a izbi pe ai noștri, încheind că era de trebuință a face altceva. Părerea lui era ca să se tragă înapoi puțin, ca Mihai, înșălându-se de prefăcătoria aceștii fugi părute, **w** va lua în urmă-le și va pierde folosul ce îi da acea cetate a locului. Ungurii răspunseră l-această părere cu inima răsculată: că e lucru foarte necinstitor și vătămător de a face o retragefe în fața unui dușman numeros și îndrăzneț, căci a se retrage, spre a se feri de bătaie, după părerea Incului, nu e alt decât a fugi și a-și rupe însuși oastea, tăind inima la ai săi și mări**nd**-o la dușman; că părerea lor era ca, nesocotind acea mică greutate, cu vitejie să treacă râul, izbind pe dușman, sau să se închiză în acel post unde se află. Așteptând o ocazie priincioasă de a se lupta. 11, 2

Uasta se sili să le dovedească că aceea ce propune el nu e retragere, nici mai puțin vreun fel de fugă, ci o stratagemă militară, spre a scoate pe dușman din acel: loc ca o. Cetate, asigurându-le că el cu nemții săi se va pune la ariergardă, spre a nu se pierde niciun om. 103

Se făcea acest sfat de război, cum **s**-a zis, în câmpie și călare, făcând toți capii un cerc împregiurul lui Basta, cătând. A-1 păzi de lovirile tunurilor românești, grindinind din toate părțile „îndreptate fiind **într**-acea parte de capul tunarilor lui Mihai, un italian de la Mantua, anume Vincenzo. **Într**-acea, un soldat ungur, doritor d-a afla și el ce era hotărât în sfatul de război, apropiindusă de cerc, **țiindu**-și coiful în mână, iacă că o lovitură de tun, îndreptată la semn spire a lovi în acea adunare de ofițeri călări, zboară aceluia soldat coiful din mână, fără a-l răni nici pe dânsul, nici pe cal, care îndată se puse pe fugă,

trecând ghiuleaua alături cu contele Tomasocauriolo, care **într**-acea parte închidea ocolul sfatului, cu primejdie de moarte pentru el.

Această împregiurare făcu că sfatul se sparge deodată, **târându**-se și ungurii în grabă către părerea lui Basta.¹⁰⁴

Îndată, ridicând strejile, trăgând tunurile după fortificații, scoțând pedestrima din preajma satului și puind foc la sat, ¹⁰⁵ îndreptară avangardia către un pod peste Mureș; după aceea venea tot bagagiul cu alte care, apoi toată pedestrima și călărimea din Ardeal, deosebind dintr-însa numai două mii călăreți spre întărirea ariergărzii, la care rămăsese tunurile și toată pedestrima și călărimea germană, împreună și Basta cu cele două cete de mușchetari, patru companii de călărime de rând din Ungaria de Sus și compania de valoni, gvardia sa, având încă cu sine mai mulți nobili cavaleri nemți, unguri, francezi și italieni. ¹⁰⁶ în această rânduială, toată armia se îndreptă către satul Decs, de unde veniseră în trecută zi.

107

XXIII

Des-de-dimineată, Mihai, ieșind din tabără, își întocmise armia și aștepta să vadă ce face dușmanul, când strejile și spionii îi raportară lui că tabăra dușmanului **s**-a rădăcat și că merge acum înapoi spre partea de unde a venit, întru-ntâi lui îi veni cu greu a crede aceasta, dar văzând că așa era, își închipui - fatală orbire! - că într-adevăr Basta fuge, ¹⁰⁸ și, zâmbind, zise: „Unde fuge câinele de italian? Nu știe el că în tot locul îl voi ajunge?” ¹⁰⁹ Deci, îndată părăsind postul său atât de sigur, se puse în goană după dușman cu mare furie și nu cu mai puțină neorânduială. ¹¹⁰ îndoindușă însă că nu va putea ajunge pe dușman la vreme cu toată oastea, el porni înainte o mare parte din călărimea sa, cu câteva trupe de cazaci, ca să recunoască pe dușman și să-l supere și întârzie în retragerea sa. Dar cele două cete de mușchetari, care se opriră în loc, schimbându-să când una, când alta în luptă, ajutate de artilerie și de călărimea ușoară, ținu în

depărtare pe călărima noastră.

Dușmanul însă, din pricina acestor izbiri, să trăgea încet, și aceasta plăcea lui Mihai, doritor să sosească însuși cu toată oastea, spre a se destinde de bătaie dincolo de Mirislău, în acea spațioasă câmpie, crezând mereu că dușmanii fug de o întâlnire. Basta însă începu a se mișca și mai încet, ca să înșele pe Mihai, dându-i nădejde că îl va putea ajunge, și depărtându-l de sat cât putea mai mult. Inima lui sălta de bucurie când văzu că, după călărima, iese din sat și căruțele de artilerie română, semn că Mihai, părăsind de tot postul său, înainta cu toate puterile sale. El își însemnase dinainte un loc bun și destul de mare, care, în parte, puțin câte puțin, frumos se ridica, rămânând încă pentru călărima destulă câmpie. De acest loc apropiindu-se Basta, întorcându-se, privea mișcările lui Mihai. 111

Acesta, crezând mereu că dușmanul fuge și dorind foarte d-a-l ajunge la timp, silea pedestrima la drum și tot într-o vreme porunci să-i aducă înaintea un cavaler ungur, ce fusese prins, numit Baltazar Bornemissa, căruia făcu multe întrebări despre persoana lui Basta, de dânsul bine cunoscută, zicându-i, cam în glumă, de crede el că Basta îl va aștepta sau că fuge întins în Casovia. Bornemissa răspunse laudând talentele ostășești ale lui Basta și adăugând că crede că el va primi bătaia și că această retragere nu e fără vreun mister. Mihai fu foarte vesel la aceste cuvinte, arătându-se cu mare dorință de a se bate, 112 și ajungând în câmpie, ca la cinci sute pași dincolo de Mirislău, porunci armiei a se opri în loc și a. Se întocmi în rânduială de bătaie. 113

Basta, văzând aceasta, se opri și el 500 de pași departe de Mihai, în lângă satul Decs și își întoarse toată armia spre dânsul. 115 Băgând de seamă Mihai că dușmanul se oprise în loc și pentru întâiași dată bănuind că fuga lui fusese poate o stratagemă, se urcă pe un deal vecin ca să vadă mișcările și zise către Andrei Baresai, generalul său: „Ce gândești că vor dușmanii?” „Vor să dea bătălie 1, răspunse acesta. Atunci Mihai, din nou stăpânit de îndoirile și nehotărârile duhului său, îi zise: „Să facem

pace cu dâșii, domnule Baresai". - „E cam târziu acum, strălucite doamne - răspunse acesta - pune-ți platoșa, rânduiește soldații de bătălie și să ne pregătim de luptă”.
116

XXIV

Îndată Mihai se puse a-și întocmi ostile de bătălie. 117 El. Făcu din toată armata o singură frunte deopotrivă, destul de îndesită pentru îngustimea câmpiei, întinzându-să de la dealuri până în râpa râului Mureș. 118 în aripa dreaptă, începând de la Mureș, venea mai întâi toți cazacii, care era arcași și archebuzieri călări, împărțiți în patru scadroane, lângă care venea două scadroane de lăncieri români. 119 Numărul aceștii cete de călăreți români și cazaci se urca la 4.500 și era comandați de Ștefan Tahi, care arsesse Aiudul, și Francisc Lugasi. 120 Alături cu călărimea venea un batalion mare de pedestrime de săcui, sârbi și români, având în frunte patru tunuri mici, ocrotit din partea stângă de un alt scadron de lăncieri poloni și moldoveni. Peste toată această aripă dreaptă era mai mare Baba-Novac, cel mai întâi general al călărimei, „om - zice Spontani - deși bătrân, dar cu mare foc și curagiu și cu o deosebită esperiință”. 121 La aripa stângă, care era țarmurită de munte, venea rămășița călărimei, împărțită în cinci escadroane, 122 în număr de 4.000 români, sârbi și săcui, a căror capi era George Budai și Petre Odoabașă, 123 împărțită la laturile a doua alte batalioane de pedestrime săcuie, română, sârbă și moldavă, care era întărită cu câteva tunuri de câmpie; astfel că această aripă se sfârșea întinzându-să încovoiată pe drumul cel mare ce ducea la Alba-Iulia. 124 Toată cealaltă artilerie o așeză dintr-această parte, pe drumul cel mare, înaintea liniei de bătălie. 125 în centru venea câteva mii de pedestrași săcui, comandați de Pancrație Sennyei, Ștefan Bodoni și Andrei Baresai. 126 Aci era și Mihai cu o trupă strălucită, alcătuită de boierii săi și de toată acea nobilime ce îi rămăsese credincioasă în Ardeal și care îl însoțea din Moldavia și Polonia; 127 dar, pre obiceiul său, el nu sta la un loc, ci mereu alerga pîntre deosebitele rînduri. 128 în dosul

aceștii linii, ca rezervă, venea, supt George Farcaș, căruia de puțin timp domnul îi luase comanda cetății Lipova, trei mii călăreți săcui și un număr însemnat de țărani pe gios, români și săcui, pe care Mihai armase cu puștile ce îi trimise împăratul Rodolf, cum și o seamă de sârbi, care cu puțin mai nainte părăsiseră țara turcească și venise în mare număr a se așeza în Ardeal. Scopul lui Mihai era, după cum spun ungurii, ca nimicnicind pe ungurii ardeleni, să-i puie în loc, trimițând o parte în Țara Românească în locurile pustii. În urma acestora venea opt sute gvardiști pe gios, supt comanda ungurului Mathei Gyarmathy. 129 Numărul oștirii lui Mihai, după mărturia chiar a istoricilor unguri, se urca aproape la 22 mii oameni¹³⁰ și 27 tunuri, mari cu mici, după Tarducei, iar după Bethlen de 32 tunuri. Era acești ostași ai lui Mihai din cei mai de rând ce avusese, căci. Oștile cele mai bune se aflau în Moldova și în Țara Românească. Natura acestor soldați era astfel că ei nu-și ținea bine șireagul și să dea **într-o** parte și **într-alta**, după cum le venea, fără nicio rânduială. Aci **într-o** săritură se azvârlea prea departe și apoi se trăgea înapoi.¹³¹

Întocmindu-și astfel oștile, Mihai le ținu un cuvânt, le lăudă mult, 132 porunci la două mii pedestrași arkebuzieri săcui aleși să se urce pe cel mai vecin deal ce se ridica lângă (gramul cel mare 133 și dete semnul de bătaie. Soldații răspunseră cu mari strigări, 134 și tunurile de la cele trei batalioane și după drum începură deodată a tuna și a grindina asupra oștirii dușmane. 135

Basta, când întocmirea armiei lui Mihai, își întocmi și el pe a sa **într-o** singură frunte, paralelă la a lui. 136 El așează în capătul aripii drepte, asupra drumului cel mare, un scadron de pedestrime din Ardeal și Ungaria. 137 Alături venea o ceată de 2000 călăreți lăncieri, supt comanda lui Ștefan Csaki. Ladislau Petke și George Mako.¹³⁸ După dânșii venea pedestrașii săcui din scaunul Mureșului, pedestrașii clujeni și bistrițeni, având de cap pe Franciseturi.¹³⁹ Apoi venea o ceată de 1.500. Călăreți raiteri din Silezia, supt povățuirea lui Melhior Rottowitz și Ioan Se pratwitz. Peste toată această aripă era cap mai

mare Ștefan Csaki. 140 La aripa stângă, pe râpa Mureșului, sta două cete de lăncieri ardeleni, lângă care era **într-o** ceată călărima lui Propostvari și în coasta ei un scadron de pedestrime din Ungaria și Ardeal, comandată de Sigridie Prunitz, moravul, flăncuită de călărima ungurească din Ungaria de Sus, comandată de Ragozzi, lângă care venea un alt scadron de raiteri supt povățuirea lui Ballhazar Rottowitz, văr al lui Melhior. 141 În centru venea batalionul de două regimente de pedestrime nemțească, comandate de colonelul Ioan-Henri e Baptist Petz, în având la dreapta câțiva călăreți armați ușor supt poruncile lui Ștefan Petki. 143 între centru și aripa stângă sta Basta eu cei. O sută valoni aleși și cu cavalerii streini.144 El ținea de rezervă cele patru companii de rând de călărima nemțească din Ungaria de Sus, comandate de Rothâlt, puind în acest escadron și stindardul împărătesc, ținut de un june cavalier ungar.145 Tot înapoi - venea încă două sute călăreți supt poruncile lui Ioan, numit Cel din urmă. 146 Ioan Tamasfaâvi, cu 400 călăreți săcui din scaunul Mureșului, și Mathei Pereset, cu câteva mii de-țărani. Încungiura, învăluind toată armia.147 În sfârșit, artileria fu așezată înaintea centrului, pe părțile cele mai ridicate ale câmpiei. 148 Pe un car se vedea stând George Borbély, strălucit prin biruințele câștigate la 1595 asupra turcilor la Lipova, Csannad și leno. Neputându-se sluji cu mâinile și picioarele sale din pricina reumatismelor articulare de care suferea, el fusese poftit a sta privitor al luptei, sfaturile lui fiind prețioase. 149

Oștirea toată a lui Basta cu a ungurilor se vrea, clupe istoricii unguri, peste numărul de 18 mii, 150 iar după Spontani, panegirist al lui Basta, era de - 20. Mii, din care 12 mii pedestrime de deosebite nații; dar toți de o vitejie încercată, opt mii călărima și trei tunuri de baterie și 12 „de câmpie.

Astfel întocmind armia, Basta dete semnul de bătaie, în numele lui Iesus-Maria! 151

XXVI

Era după-amiazi când încep u bătălia102 prin**tr-o**

furioasă pușcărire din ambe părți. Artileria dușmanului ne supăra puțin, precum și puștile noastre pe dânsul; dar artileria noastră după drum îl vătăma greu. L03 El să clătise din loc și se apropiecu pas încet spre linia noastră, care sta frumos neclintită, așteptându-l. 104 Artileria noastră urma furtunând de peste toată linia cu mare pagubă a dușmanului; și i-ar fi pricinuit stingere multă, dacă nepotrivirea locului nu-i slujea pe alocurea de zid de apărare împotriva ghiulelelor, care se îngropa în pământ. Atunci, dintre vrăjmași, peri, izbit de o ghiulea de culevrină, Ștefan Borseny, unul din cei mai însemnați nobili unguri. 100 Pe la două ceasuri după-amiazi, 155 desperarea dușmanilor de pustiirile ce le făcea artileria română așezată pe drum inspiră strejarului-maior general lauriolo o idee fericită „care hotărî soarta bătăliei. El se înfățișă înaintea lui Basta și îi zise că el se leagă că, cu o bună mână de mușchetari aleși, va putea pune mâna pe artileria dușmană, așezată pe drum, care atât de vătămătoare este armiei lor. Plăcu lui Basta această propunere și îndată scoase din rânduri trei sute din cei mai buni mușchetari și îi dăde lui lauriolo. Acesta apucă cu vreo cincizeci pași mai nainte de aripa dreaptă și, luându-să pe lângă dealuri, ascuns și apărat de cotiturile lor, înaintează repede asupra gvardiei de săcui și sârbi ce era lăsată spre apărarea artileriei noastre. 157 Mihai, văzând acea ceată de mușchetari înaintând cu hotărâre, se îndoi de vreo stratagemă și porunci la cel mai vecin scadron de lăncieri, în număr de trei mii călăreți, ca să împresure pe dușman, izbind în coastă pe mușchetarii povățuiți de lauriolo. Basta însă văzu acea divizie de lăncieri stând gata a se pune în mișcare și, bănuind menirea lor, porunci lui Melchior Rottowitz ca, cu toți raiterii săi, să grăbească a îatâmpina pe lăncierii noștri și a-i izbi când se vor mișca, până a nu apuca ei a izbi pe mușchetari.

Într-aceea, artileria românească își urma pustiirile sale în rândurile dușmanului. Încă cei două mii archebuzieri săcui, ce se afla așezați pe înălțime, văzând că dușmanii înaintează spre dânsii, sloboziră asupra-le toți

într-un foc de rând; dar puțin îi vătămă, căci nu măsurase bine distanța și era la vreo două sute de pași departe de dâșii. În același timp se mișcă înainte și acel divizion de lăncieri mai sus pomenit, în care Mihai pusese nădejdea și de care Basta foarte «era în grijă; dar pân-a nu ajunge a izbi pe mușchetari, pe care i-ar fi zdrobit cu totul, Melchior Rottowitz se grăbi a sprijini furia lor, împresurându-i cu raiterii săi și, după ce se tăiară unii cu alții câtva, fură lăncierii noștri respinși înapoi.

Într-acest chip scăpând mușchetarii de izbirea lăncierilor români, năvăliră spre paznicii artileriei noastre. Aceștia, din pricina norilor de fum și de pulbere ce întuneca până în depărtare aerul, nu vedeau apropierea dușmanului, când acesta, ajungând la bătaie, începu a trage **într**-înșii, luându-i pe la spate. Astfel izbiți fără veste și fiind în mai puțin număr paznicii artileriei, tot ce făcu spre apărarea lor fu zădarnic și mai toți căzură mox și peste carăle artileriei, care pică astfel în mâinile dușmanului. Îndată lauriolo porunci de întoarse gurile tunurilor, astfel cuprinse, către linia noastră. 158

XXVII

Îndată ce Basta văzu izbuti rea lui lauriolo, porunci ca pedestrima și călărima ardeleană, ajutate de divizionul de pedestrima nemțească, sănăvălească asupra aripii stinge a noastre. Dar furia dușmanului întâmpină un curagiu deopotrivă. De mare în pedestrima noastră, care sta țeapăn, fără a-și strica linia. Nimic n-ar fi putut isprăvi aci dușmanul și ar fi fost respins cu rușine și pierdere înapoi, dacă artileria noastră, cuprinsă de dânsul, slobozind în ai noștri, nu ar fi făcut în rândurile lor adânci și îngrozitoare pustiiri. 159 Acestea îi aduse în nerânduială și până în urmă îi sili a-și strica rândurile și a se reschira. 160 Mihai [și] căpitanii săi, între care generalii Radu și Aga Leca, chior d-un ochi, dar viteaz mare, alergară înaintea ostașilor ce se rezlățea, silind a-i opri în loc și îndemnându-i cu vorba, cu gestul a se întoarce la bătaie dar văzând că silințele sale sunt zadarnice, 161 se duse la centru, clătit și el prin pierderea artileriei și resipirea

aripii stinge, spre a sprijini pe Basta, ce înainta către acea parte. Mihai sta căutând a inima pe ai săi și tot nădăjduia că va putea îndrepta bătaia, când văzu că și aripa dreaptă dă cu încetul înapoi. Ea fu izbită deodată de călărimea lui Ragozzi, de pedestrima ungurească a lui Prunitz și de rămășița călărimei ardelene și din Silezia; și cu toată puternica împotrivire și minunata purtare de vitejie a lui Baba-Novac, fu silită a se pleca acestor izbiri împreunate. 162 Cazacii, mai întâi de toți din această aripă, se azvârliră în râul Mureș, unde mulți din **tr**-înșii se înecară. 163

Văzând ostașii din centru că și aripa stângă **s-a** spart, încep și ei a-și părăsi rândurile, prăvălindusă în nerânduială, în voia întâmplării. 104

Mihai și generalii săi se silesc din toate puterile a opri pe fugari, împingându-i spre bătaie, pe unii prin cuvinte, pe alții cu mâna, pe alții eu pavăza sa. Zadarnică trudă! 165 Nicio putere omenească nu mai putea acum opri din fugă pe reschirații și spăimântații soldați. Părăsit astfel de soldații săi și de dușmanul noroc, Mihai rămăsese singur cu câțiva ofițeri și călăreți pe acest nenorocit câmp de bătaie. 166 El strânsese pe lângă sine steagurile, nădăjduind că armia se va aduna pe lângă aceste semne glorioase. Dușmanii se apropia să fi împresure, și Mihai, cu inima despicată de durere, nu se putea smulge din acel loc. Toți respecta acea tăcută (sombre et sinistre) durere; cu toate acestea, dușmanul se apropiase. Trebuie a fugi! aceasta strigă cu rugare către Mihai soții săi. El, Mihai... el să fugă? Oh! nu... Generalii săi, prietenii săi iubiți îl încungiu, îl roagă, îl îndeamnă, îl târâsc. El se hotărî în sfârșit. Mai întâi însă porunci să-i aducă steagul cel mare, steagul țării. Acest steag foarte vechi și privit de români ca sfânt era de damasc alb, având zugrăvit un corb pe un câmp verde, purtând în cioc o cruce îndoită roșie. Mihai puse de-l scoase după lancia pe care era atârnat și îl vârî în sânul său, dând astfel pildă la ofițerii săi de făcură asemenea, spre a scăpa cât mai multe steaguri se putea. 1, 17 Dup-aceea, dând pinteni calului, lăsându-i slobod frâul, luă fuga, însoțit de ofițerii săi, câțiva poloni și alți călăreți

ce putură scăpa, căci dușmanii împresurase pe Mihai și trupa sa și era p-aci să-i închiză din toate părțile în mijloc și pe toți să-i prinză, de mai întârzia puțin. Mihai fu gonit de aproape în fuga sa de călărima valonă și de alți călăreți și cavaleri din dușmani, având toți mare dorință să aibă cinstea a-l duce prins lui Basta.

XXVIII

Într-acest chip, necurmat și de aproape gonit de dușmani, Mihai ajunse la malul Mureșului, în vecinătatea arsului sat Mirislău; râul era lat, adânc și plin de trupurile ostașilor care cu încumătare se ispitiseră a-l trece; CU toate acestea nu era alt de făcut, căci dușmanul era în spate. Mihai nu stătu deloc în Cumpănă; el se azvârli în apă, încrezându-să în puterea iutelui său armăsar. Credința lui nu fu înșălată; generosul armăsar, deși obosit de truda acelei zile, se luptă împotriva talazurilor întărite ale râului, înotând cu putere și, ferind pe călărețul său de orice primejdie, îl depuse pe celălalt mal a: **1** rxului. Dar acolo el se opri sleit de puteri și Mihai, văzând neputința călăriei sale. Descăleca și, recunoscător pentru slujba ce-i făcuse, cu acea dragoste ce are. Călărețul pentru armăsar, soțul său iubit, îl mingile, îl trase de moț, îl sărută și apoi îi dete drumul slobod pe câmpie. Acest cal, frumos cu deosebire, roib înfocat, de viță turcă bastardă, 109 fusese trimis în dar lui Sigismund Bathori, când era prinț în Ardeal, de

Vieenzo, ducă de Mantua. De la Sigismund el încăpuse în ităpânirea lui Mihai și, părăsit fiind astfel de dânsul, pică în mâinile ostașilor lui Basta, carii mult se minunară de frumusețea lui. 170

Încălecând Mihai pe alt cal, se întoarce și aruncă o ochire asupra câmpiei de bătaie, unde se vedea ruinele armiei sale, toată reschirată, gonită și tăiată de dușmani. 171 Oh! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima lui în acea ochire! apoi se îndreptă spre Alba-Iulia. În cale, el ajunse pe ostașii săi ce fugiseră, îi puse în rânduială pe cât putu și împreună cu dâșii intră în Alba. Aci, pân-a nu sosi el, se aflase prin Fugari de învingerea românilor. Soldații

ce era puși de pază la cetățuia principală ieșiseră de acolo; Wolfgang Corniș, care se afla acolo, în închisoare, aflând aceasta, se pogorî în curtea cetățui. Ei; vreo cinci-șase paznici ce rămăseseră acolo, văzându-l plimbându-se singur (căci slugile ce avea pe lângă sine alerga prin palatele boierilor, spre a jefui), puseră mâna pe dânsul și, trăgându-l printr-o mică poartă a cetății despre grădină... Îi aruncară mai întâi o săcure pe frunte, pe urmă îi făcură trei alte răni cu săcurea și în sfârșit îl omorâră. 172

Mihai nu se zăbovi la Alba-Iulia decât până își schimbă calul și își luă ce avea mai scump, apoi își urmă drumul spre cetățuia Făgăraș. 173.

Astfel fu bătălia de la Mirislău. Această întâi nenorocire, începătura și pricina tuturor celorlalte. Astfel nestatornicul noroc în câteva ceasuri ne răpi aceea ce ne dedese în Ir-atâți ani și după atâtea mari strădanii. Vai! câte nădejdi frumoase înșală el, câte proiecte mari nimicnici!

Mirislău! Mirislău! blestem asupra ta, loc de peire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această zi pustie! Amar nouă! Acest sânge îl vom izbândi curând. Biruințele strălucite de la Goroslău (3 avgust 1601), de la Brașov (17 iul. 1603). De la Petersdorf (12 iulie 1611) ne vor răzbuna cu prisos asupra viclenilor unguri; ele însă nu ne vor putea întoarce mărimea pierdută în această zi; și nenorocitele noastre sfâșieri cu ungurii, de atunci până-acum, nu vor folosi decât despoticelor împărății, dușmănilor noastre comune. Ni s-a cade a vărsa lacrimi amari asupra acestii mari nenorociri de la Mirislău; dar să nu învinovățim de loc providența. Noi, care robiserăm pe frații noștri țărani din Țara Românească și păstrarăm în robia ungurilor pe cei din Ardeal, mai meritam noi oare atunci mărimea și fericirea?

XXIX

Armia noastră se reschirase în toate părțile. Spun că de la Mirislău spre Alba, ca la două mile de loc, era câmpiile și drumurile semănate cu trupuri de morți sau murinzi. 174 După mărturisirea cea mai dreaptă și a mai

multor, în această nenorocită bătălie noi pierdurăm 4.000 oameni, 12 tunuri, și toate bagajele. 175

Basta, folosindu-se de biruința sa, pornise îndată călărimea sa ușoară, însoțită de o mie din călărimea lui Csaki, spre Alba-Iulia, în urma ostașilor lui Mihai, din carii pe mulți întâmpinând, îi uciseră sau îi prinseră.¹⁷⁶ Ajungând aceștia în Alba-Iulia, cu toate că toți ai noștri se depărtaseră, ei însă - luând de pretest că încă a mai rămas lucruri d-ale românilor, deteră în pradă orașul și uciseră mai mulți nevinovați locuitori. Ei puseră acolo mâna pe armele trimise de împărat lui Mihai¹⁷⁷ Basta poruncise la toți gonacii săi ca să păstreze viața la toți acei săcui ce de bunăvoie vor depune armele, gândind să-i câștige în partea sa.¹⁷⁸ Această bunăvoință a lui Basta către săcui fu pricina că, chiar în noaptea bătăliei, neunirea intră între dânsul și unguri, care, în loc d-a se lăsa mâna [ți] de dânsul, îi arătară că el le-a slujit de instrument numai.

Știm că Mihai așezase pe un deal ce domina locul bătăliei două mii archebuzieri săcui, oameni aleși, socotind că prin înălțimea poziției vor putea face multă vătămare dușmanilor cu necurmata grindină a archebuzelor lor. Aceștia, fiindu-le poruncit d-a nu se mișca din loc fără numai fiind chemați, văzură priveliștea lăcrămoasă și fură privitori a nenorocitei bătălii, nemișcându-se din locul lor. După ce văzură măcelărirea soților lor, temându-se și ei de viața lor, făcură de mai multe ori semne cu bandierele că vor să se predea. Basta înțelese semnele lor și îi primi în milă și cu omenire le dăruie viață și libertate. Dar, în kva noapte chiar, care din întâmplare era foarte întune

3.oasă, Csaki, 170 care începuse a se îngâmfa, zicând că el și eu ungurii săi au câștigat bătălia, iar nu Basta, 180 chemă

4... Sine pe nobilii și credincioșii săi dintre ungurii din Ardeal și începu a se plânge de Basta, căci „a primit în milă pe acei săcui, carii era tocmai din acei ce se răsculasă ru plebea împotriva nobilimei, ispitindusă a o stinge cu totul; într-acest chip, ei, carii, cu obicinuita lor vitejie, dobândiseră o așa de strălucită biruință, să nu-și poată lua,

drept răsplata ostenelilor lor, satisfacția, deși mică, despre niște dușmani așa de neîmpăcați. Deci el era de părere că nu să cade a lăsa nepedepsiți pe acei șelerați (procleți); dar că, în acea noapte chiar, să puie sfârșit dușmăniei și vieții acelor oameni, de o partidă ce le e cu atâta supărara împotrivoare și dușmană. Cât pentru general, lesne se pot îndrepta înainte-i, cu cuvântul că ei n-au făgăduit nimic săcuilor și prin urmare n-au greșit nimic scoțând din lumina zilei pe acești tulburători ai odihnei comune". 181 Plăcură foarte cuvintele lui Csaki la acele inimi întărit. Ale de necazurile pățite, din natură nemilostive și peste măsură nesățioase de răzbunare.182 Deci toți deobște hotărî ră ca pe la miezul nopții să ucigă pe acei nenorociți, carii, pe parola dată lor de Basta, neputând bănuși o. Asemenea barbară întreprindere asupra-le, fără grijă sau dormeau, sau nearmați vegheau. În puterea nopții, în tăcerea cea mai mare. Nobilimea ridică din cvartirele lor câteva mii de pedestrime, sași și unguri, povățuiți de căpitani dintre nobili, dușmani de moarte a săcuilor, și încungiuară locul despărțit unde acești nenorociți avuseseră poruncă a tăbărî. La un semn dat între nobili, din deosebite părți ei năvăliră cu ostașii lor în mijlocul săcuilor și, cu vicleană și aspră cruzime, cu iuțeală și fără preget îi înjunghia și îi ucidea unde și precum îi afla. Prin această groaznică jertfă se stâmpără sufletele nesățioase ale nobililor cu moartea a două mii nenorociți săcui, toți oameni aleși și floarea nației lor. Fapta cu atât mai crudă și barbară - zice Spont. Oii că să săvârșea de oameni de aceeași nație, legi și obiceiuri". 183 Astfel de cinste (loyaute) și inimă curată avea aristocrații unguri, dușmanii noștri.

Desplăcu foarte cruda răzbunare la toată armia împărătească și mulți începură a povățui și a striga lui Basta d-a pedepsi pe acei ce au necinstit toată armia și pe generalul ei; dar Basta, deși amărât de aceasta, nu îndrăzni a face, nici a zice nimic. Aceasta dete și mai multă îndrăzneală lui Csaki și, puind mâna pe câteva tunuri și pe o parte de muniții din dobânda bătăliei, fără voia lui Basta

le trimise la castelul său de la Almaș.

A doua zi după bătălie, Basta porni pe comitele Tomaso lauriolo la curtea împărătească, ca să ducă bandierile și steagurile câștigate în bătăie. În zece zile ajunse acesta, la curte și fu îndată primit de împăratul, care se înveseli mult de izbândă, dăruind bine pe trimis și lăudă mult fapta lui Basta. 184 Astfel se dovedi complicitatea curții în purtarea generalului ei în Ardeal.

Într-aceea, Basta și ungurii, fără a mai întârzia, aleargă la Alba-Iulia, unde găsiră orașul prădat de oamenii lor și trupul lui. Wolfgang Corniș ucis. Ei poruncesc să-i puie trupul **într**-un cusciug, spre a-l înmormânta mai târziu și, nefăcând nicio răscumpărare bieților locuitori despre paguba făcută de soldații lor, fără a mai pierde vreme, se luară după Mihai, 185

XXX

Mihai, obosit și plin de grijă [și] întristare, cu puținii oameni ce îl însoțea, 186 lăsând de lături Sibiiul, 187 merse la Făgăraș, 188 unde avea în cetate femeia și multe lucruri prețioase. 189 Aci se apucă a-și aduna rămășițele spăimântate ale oștirei, care alergau cătând scăpare în acest loc sigur, între acești ostași se arătă și Baba-Novac, rănit, cu barba și părul capului arse, cu fața înnegrită de pulberea sângeroasă a bătăliei, căci el își făcuse cumsecade datoria lui în ziua luptei și împlinise totodată și slujba unui căpitan prevăzător și a unui voinic soldat. 190 Înfațișându-se el înaintea domnului său, îi zise suspinând și întristat: „Suntem biruiți și abătuți, doamne „mai mult de împotrivni

— Ul nostru noroc decât de armele dușmanului; și pentru cu el să nu rămâie cu totul mângâiat prin moartea ta, în

Ilccă-ți calul și mântuiește-te, trecând în Țara Românească. Acest loc nu e atât de sigur cât să nu poată fi luat de biruatorul Basta, care mereu gonește răspânditele rămășițe ale ticăitei noastre armii. Și într-adevăr, să mă crezi că aș fi vrut mai bine să rămâi mort între atâți viteji soldați, uciși în bătălie, decât, fugind, să mai trăiesc după

o pierdere atât de nenorocită și vrednică de laerămi, de n-aș fi dorit a îngriji încă de siguranța ta și a te sluji până la cel din urmă suspin. Fugi dar cu lucrurile ce ai mai scumpe, căci dușmanii peste puțin vor sosi aci, vor asedia această cetățuie și atunci va fi peste puțină a pleca. Eu însă voi rămânea aci spre a aduna pe nenorociții răspândiți și a sta până la moarte împotriva dușmanilor”. 191

Mihai iubea și-s. Tima foarte pe bătrânul său general Baba-Novac și hotărî a urma povața lui. Și, deși Baba-Novac stăruia ca să rămâie cu câțiva s-oldați spre apărarea ricelii cetățui și a ține în loc pe dușmani până să apuce Mihai să scape, vrând astfel a-și jertfi viața pentru mântuirea stăpânului său, dar Mihai în nici **într**-un chip nu vrei să plece fără dânsul. 192 Deci împreună intrară în țara Bârsei, în 23 sept., și tăbărâră la Codlea. 193 Aci Mihai întâmpină trupele ce, după porunca lui, îi aducea fiul său Pătrașcu din Țara Românească și cele ce-i venise în ajutor. Or din Moldova. 194

XXXI

Țara Bârsei fusese teatru de scene sângeroase. Brașovenii, în 12 sept., a doua zi după răscoala lor, rădicară furci în mijlocul pieții, unde acăța pe orice român putea pune mâna. În aceeași zi aflară că o trupă de români sunt aproape de hotarul Bârsei, la Rucăr, vrând a intra în Ardeal. Această știre o întări câțiva bărbați fruntași din oastea română, carii venea înainte și mergea fără bănuială, neștiind nimic de trădarea brașovenilor. Rosnovenii însă fără-veste cad asupra-le și, prinzându-i, îi duc în cetatea Brașovului; unde, după puțină cercetare, fură îndată omorâți, păstrând numai pe un agă cu viața. În aceeași seară, pe la 4 ceasuri, ieșiră brașovenii ca să întâmpine pe românii ce veneau. Dar aceștia, văzându-să mai slabi cu numărul, se traseră. Puțini picară în mâinile dușmanilor și fură uciși fără milă.

În 13 sept., pe la amiază, brașovenii merg de pun tabără la Preșmăr, ca în ziua următoare să năvălească asupra acelor români ce se așteptau să vină din Moldova, pe la Oituz. Pe lângă dâșii se uniră a doua zi 150

pedestrași unguri cu puști. În acea zi, 14 septembrie, ei năvălesc asupra românilor care începeau a se arăta. Dar ai noștri îi respinseră cu o astfel de tărie, încât pe mulți omorâră, pe alții răniră și capul tunarilor lor primi prin**tr**-o bombă o astfel de lovitură, încât **n**-a rămaspele pe trupul lui care să nu fie arsă. Către seară, umblară brașovenii mai bine, căci luară de la români un tun; dar a doua zi, aflând că vine din Moldova armașui Sava cu o trupă de moldoveni, năpustiră tot și fugiră de se închiseră în Brașov.

În aceeași zi săcuii după lângă Olt se ridic asupra sașilor și aprind Crisbavul și Bodila. A doua zi, în 16, se adună românii cu moldovenii, între carii era și armașui Sava, și. Cu săcuii, la Preșmăr, de unde, mai nainte de a începe ceva, trimit o deputăție la senatul din Brașov, ca să ceară următoarele: „1. Întreabă pentru ce nu **i**-au lăsat să treacă în pace, ci le-**au** făcut feluri de stricăciuni, omorând mulți din**tr**-înșii și luându-le și mașinile de război; 2. Cer ca să li să dea lor toți nobilii câți **s**-ar afla la ei și mai ales cei ce **s**-au împreunat în ziua trecută cu ei în contra românilor, asemenea și tunul luat de dânsii. „Acestea le cer prin**tr**-un brașovean pe care l-a fost prins în ziua trecută. Săcuii amenință brașovenilor cu foc, de nu le vor da pe nobili și tunul. Brașovenii răspunseră că de vor da foc, ei vor omorî femeile și copiii românilor și se săcuilor, carii se afla spre siguritate în Brașov.

În urmarea acestora, în 17 sept., trecură ai noștri în **I**>; **k**: o privi țara Bârsei, nefăcând altă stricăciune decât că Oprinseră un sat românesc ce se ținea parte de Brașov, **p**; nte era moșia unui nobil. Spun că numărul celor carii trecură se urca peste cinci mii. În**tr**-acest timp, brașovenii primesc scrisoare de la ungurii de la Torda, ca să închiză toate drumurile și să taie toate podurile* de către

Moldavia și România, ca să nu poată veni oaste ajutătoare lui Mihai. Dar brașovenii **n**-avură timp a face nimic, căci [în dimineța de 18 sept. Aflară prin**tr**-un român, anume Rascie, ce venea din Țara Românească și care picase în mâinile lor, cum că Pătrașcul, fiul lui Mihai, e aproape cu o armie de 29.000 și că românii sunt hotărâți

a deprăda toată țara Bârsei și a o nimici prin the. Și prin sabie. Lucru de care să și încredințară brașovenii, căci pe la amiazi o seamă de români, aflând că femeile lor lăsate în Brașov **s**-ar fi omorât de brașoveni, deteră deodată foc la satele următoare: Preșmăru, Hermanul, Bodul, Sânt-Petru, Heltiul, Noul, Feldioara, Rotbavul și Măgherușul. Brașovenii nu omorâseră însă pe femeile românilor, ci numai le adunaseră **du**/prin oraș, unde șădea împraștiată, și le închiseră în casa sfatului, ca să le opună acelor ce vor năvăli asupra cetății.

În 19 sept., românii se apropie de cetate și aprind într-o suburbie trei case, dar, fiind foarte puțini, se traseră înaintea năvălirii orășenilor. În 20 sept., Pătrașcu, care. Sosise cu armia sa, trimite prin amenințări și făgăduieli scrisoare orășenilor, îndem**nându**-i a să supune lui Mihai. Tot în acea zi, nouă cete ieșite din secuime în țara Bârsei prefac toate în pulbere și cenușă, aprind satele de-a rântlul, încât seara ardea și Codlea. Brașovenii, spăimântați de aceste pustiiri, **s**-ar fi supus îndată; dar a doua zi (21 sept.) prinseră veste cum că Mihai a fost bătut la Mirislău. Știrea aceasta îi îndârji spre apărare. 195

Acestea fură pustiirile ce cășunară pe țara Bârsei până în 23 sept., când sosi Mihai la Codlea, pustiiri care nu fură întrecute decât de înfricoșatul război civil de la 1848 și 1049.

În manuscris: „pădurile 1 (n.ed.).

3! + 8

Mihai, intrând în țara Bârsii, aprins de mânie asupra sașilor pentru trădarea lor, porunci de dete flăcărilor toate târgurile pe unde trecea.¹⁹⁶ Soldații săi de la Mirislău adun**nându**-se pe lângă dânsul și împreun**nându**-se cu oștile venite din Țara Românească și Moldova, el se văzu iarăși în capul unei armii puternice, pe care autorii poloni o urcă la 50 mii.¹⁹⁷ Be ar fi adevărată spusa cronicarului sas Fuchsie că Pătrașcu venise cu 29 mii și că armașii Sava adunase 5 mii supt comanda lui, adăug**ându**-se acesteia ca vreo. 15 mii scăpați de la Mirislău, arătarea polonilor **n**-ar fi o esagerație. Oricum, Mihai avea acum destule ca să

poată crede, că va putea a-și izbândi - despre Basta și unguri și a-și redobândi puterea asupra Ardealului.

El își așezase oștile la Bod și Preșmăr și aștepta sosirea nemților și a ungarilor, care acum era pe la Șercaia, ca să le dea bătaie, când, în 3 oct., îi sosi știrea că hatmanul Zamoisky cu Sigismund Bathori și Ieremia Movilă au intrat în Moldova cu o foarte numeroasă armie compusă de poloni, turci și tătari și că să apropie ca să năvălească în Ardeal.198 Polonii trecuseră Nistru în Moldova în 30 sept. Știm că cu câteva luni înainte, încă aflâtt dusă Mihai în Moldova, din porunca lui Zamoisky, Zolkiewicz cu armia sa **își** așezase tabăra înaintea Nistrului, în dreptul Hotinului, unde tăbărau românii.199 întâlniri particulare începură de atunci între ostașii ambelor taberi. Polonii, încuragiați de niște mici lupte în care fuseseră norocoși, cerea capului lor să-i lase să treacă râul. Zolkiewicz scrisese lui Zamoisky, **întrebându-l** de-i da voie a trece Nistru înainte de sosirea lui. Zamoisky îi răspunse că să iasă pe înțelepciunea sa, recomandându-i d-a nu espune cu ușurință acele oști ce are și care, pierzându-să, nu vor mai putea fi puse la loc, din ura ce are țara pentru dăjdii.

Zolkiewicz, încuragiat prin acest răspuns al lui Zamoisky, se urcă pe o înălțime, de unde putea vedea tot ce se petrecea în tabăra noastră.

Într-o zi, văzând el că la noi nu e așa de mare priveghere, după cum era totdeauna, trecu râul fără veste și făcu o izbire puternică cu tunuri mari asupra fortificațiilor taberei noastre, care, vătămându-se greu, ai noștri fură și-l iți a se așeza în altă tabără, un mii mai departe în dosu celii dintâi. Polonezii fură siliți îndată a trece râul înapoi. Tot ce câștigară prin această izbire fu că comunicația pentru transportul bucatelor să făcu mai lesne, **într-aceea**, polonii mai luară inimă și nădejde de izbândă „văzând că sosi în tabără și Ieremia-Vodă. El își lăsase femeia și copiii la Camienetș și venise de se uni cu Zolkiewicz, ducând cu sine o mie călăreți și cinci sute pedestrași. 200 t

Generalii noștri din Moldova scriseră lui Zolkiewicz,

întrebându-l pentru ce a trecut Nistru și de aduce război sau pace? Polonul răspunse că această întrebare din partea celor ce a vărsat sânge polon e o nouă ocară; că războiul și pacea atârnă de la crai; că el propune o armistiție de treizeci zile, ca să meargă un trimis din partea noastră a se înțelege despre aceasta cu craiul.

Această armistiție, pe care ai noștri făcură greșeala a o primi, o încheie Zolkiewicz, în înțelegere fiind l-acea & ta cu Zamoisky, numai cu acel scop ca să dea acestuia tiran să sosească cu armia sa.201

XXXIII¹²

NOTELE AUTORULUI

INTRODUCERE

I

20 Gibbon, *The History of the decline and fall of the Roman km pire*, volume the firet, chap. XI.

21 Hrisovul lui Ștefan Racoviță.

22 *Letopisețul Moldovei* de Kogălniceanu.

CARTEA I!

t După o veche lege a împărăției, la care însă până atunci nu fusese supuse Țara Românească și Moldova (Cantemir, t. I, p. 119) j

3 lammer, p, 285; Ureche; Cronicele române. TI Ureche.

! Walther; De Thou, p. 507.

23 Palia, p. 98.

Ti Walther.

(Walther.

II Această biserică o zidi la 1598 (*Istoria tis Vlahias...* p. 261), I! Bethlen, t. IV, p. 274 – 277.

II Mignot, t. II, p. 200 și 261.

II) Walther și alții. „Împodobit cu manta de aur și în cele mai liipi; ale veșminte de paradă domnești, tu spânzurat” (Sagredo, și 754).

V WMther; „Se găteau a face meceturi11 (*Ist. Vlah.*, p. 264)., IVI – ihai-Vodă, după atâtea jelbi ce a dat la

12 Aici se sfîrșește manuscrisul lui Bălceseu (o. sd.),'] 23 Românii subt Mihai Voievod

Poartă, ca să dea nizam, iiri lrtlind nimic, se sfătui cu boierii și cerând ajutor de oaste la Transilvania și ia Moldova etc". (Ibiel).

«îl»

13 Seadedin.

113 Walther.

114 Cronica lui Constantin Căpitanul.

115 Seadedin; Stavrinov Vistierul; Naima.

16 Hammer, t. II, p. 202; Sagredo, p. 705, face acest portret de Mahmet III; „Fu înfrânat în tinerețe, desfrânat și cărnos (dat plăcerilor trupești) în vârsta bărbătească. Se destramă pe dânsul spre a face alții. Născu 50 feciori și fete. Una din favoritele lui, mitigându-l, îi zise că în zadar se ostenește, căci nu naște oameni spre a lăcu lumea, dar spre a impopula mormintele. Trăi ani 5 (5, în domnie 20. Muri de apoplexie; și tremuratul lui împiedică ea să nu mai facă pe alții mai mult a tremura. Fu supărător... [rupt mss.] Vătămător unguirilor... [rupt mss.] Degeneră din vitejie... [rupt mss.] Nestatornic, temător, bănuitor, nehotărât, clar stăruitor în ceea ce întreprindea: astfel păstra legea, încât se opri pentru totdeauna de vin. Fu într-atât de interesat, încât își vindea până și florile din grădină. Nu stima alte litere decât cele ce încungiura moneda. Fu crud și scump, păcate originale a principilor din această țară. Plăti cu nemulțumire slujbele cele mari, și vițuriile sale fură atât de Emite, încât nu lăsară ioc virtuților”.

2 Hammer, t. II, p. 266.

3 Hammer, t. II, p. 260.

4 Hammer, ibid.

5 Hammer, t. II, p. 269.

6 Schiller.

7 Hammer, t. II, p. 269.

8 De Thou, p. 196.

9 Walther.

10 Istvanfi; De Thou, t. XJF, p. 190: 2 iunie 1594.

11 Tomasi, p. 7 și 8.

27 De Thou, t. XII, p. 192.

II De Thou, t. XII, p. 206.
 III Bethlen, t. II, p. 256.
 II Bisselie.
 3 Î Hammer, p. 267.
 Bethlen, t. III, l [ivre] VII, p. 35, 44 et 62.
 Ibid., p. 140.
 Istvanfi, 1. XXIX.
 Herrera, III pârtie, p. 471.
 Tomasi; Istvanfi.
 De. Thou, p. 233, XII.
 (stranfi.
 De Thou, t. XII, p. 235.
 De Thou, p. 234, XII.
 Vezi în Spontoni, p. 20, chipul arestareii
 Bethlen, t. III, p. 471.
 Istvanfi; Bethlen, livre VIII, t III, p. 461 – 4TO
 Spontoni; Istvanfi.
 Bethlen, t. III, p. 486.
 Istvanfi.
 De Thou, t. XII, p. 237.
 Hammer, p. 270; Sacy, *Histoire de Hongrie*, t M, p O.
 4! i de Thou, p. 213, II De Thou, p. 214.
 În de Thou, p. 214., iv Hammer, p. 272.
 v de Thou, t. XII, p. 191.
 vi Constantin Căpitanul, *Mag. Ist.*, t. I, p. 228.
 vii Seadedin, p. 76.
 viii de Thou, p. 237.
 Ix Constantin Căpitanul, *Mag. Ist.*, t. I, p. 223 și t. IX.

P

x Kogălniceanu.
 59 Walther.
 1 *Magazin istoric*, t. IV, p. 227.
 Ci Istvanfi.
 II Cronica română, în *Magazin*, t. IV, p., 227.
 III Enget, p. 224; Filstich.
 65 Walther.
 În Wilkinson, *Voyage dans la Walachie ei la MM &*
wte... F* ÎS (N Ti. El înțelege prin acești trei mii ianiccri

[pe] - cei ce «e dea ta lat a și care fură uciși la 13 noiembrie).

Iv Fotino, t. II, p. 116, v Naima.

vi Seadedin, p. 91 - 94, vii Istvanfi.

viii Hammer.

7! Walther; Bethlen, t. IV, p. 277.

Cronicele române.

Seadedin.

Ix *Magazin istoric*, p. 278, t. IV; Walther.

T'i Cantemir, t, I, p. 91.

76 Walther.

77 *Magazin istoric*, p. 280.

Ii-Istvanfi.

Walther.

Istvanfi; Walther.

Walther.

Istvanfi.

Engel, p. 231.

Istvanfi; Walther.

Walther.

Walther; Istvanfi.

De Thou, t. XII, p. 514; Baltazar Guerrin, p. 134; Montreux, p. 514.

Montreux, p. 514; vezi în Doglioni o anecdotă.

89 Seadedin; Naima.

Guerrin, p. 171.

Esprinchardt.

Walther.

Esprinchardt, p. 249.

Botero, p. 96.

Botero, p. 96.

Walther.

Esprinchardt, p. 249.

93 Ibid. Despot-Vodă, la 1562, urcase tributul din 30.000 galbeni - ce era mai înainte, la 40.000 (Hammer, p. 113). La 1574, Moldova plătea 60.000 galbeni tribut, și sultanul ceru a-l îndoii; pentru aceea se revoltă Ion-Vodă (Hammer, p. 193).

II Botero, t. III, p. 120, și Hammer»

III Campana, t. II, p. 810.

IV Seadedin; Naima; Walther; Istvanfi.

V Ureche; Walther.

VI Seadedin; Naima.

VII Seadedin, Naima, Doglioni, Campana, Stavrinou, Cronicele române. Toate aceste bătălii din începutul anului 1595 sunt foarte încurcate de deosebiții cronicari streini. De pildă, pe acest Mustafa-Paşa, Walther îl numește Ahmet-Paşa; Istvanfi: Hafis-Paşa; Guerrin, Dantiscani: Habrin-Hassan-Paşa; Herrera: Assan-Paşa, fiul lui Ibrahim-Paşa. Cronicele. Turcești, românești și italienești îl numesc Mustafa.

VIII Seadedin; Naima.

IX Ibid.

X Istvanfi; Walther.

XI Walther.

XII Cronicele române.

XIII Walther.

XIV Cronicele române. Herrera spune (p. 552) că împreună **nându**-se 7 mii munteni și moldoveni și trecând Dunărea, izbiră pe Asan-Paşa de Buda, pe care îl biruiră, omorându-i 4 mii turci, apoi pustiiră tot până unde se varsă Dunărea în Marea Neagră, luând, între alte locuri, Smilul, Ageman, Chilia, Menestro, Baba, Casachi, Macin, apoi Silistra și Nicopole; apoi bate pe Ioan, fiul lui Ioan Bogdan, care e venea cu Asan-Paşa, fiul lui Ebrahim-Paşa, apoi iau Tighina și Alba. (Asemenea spune Campana, *Histoire*, t. II, p. 857).

XV Cronicele române; Walther.

XVI Cronicele române.

XVII Șerbătești, în județul Vlașca: *Ist. Tis. Vlah.*, p. 264.

XVIII Walther.

XIX Cronicele române.

XX Ibid.

XXI Walther. /

XXII Ibid.

- XXIII Cronicele române; *Ist. Tis. Vlah.*, p. 264.
- XXIV Walther.
- XXV Walther; Cronicele române.
- XXVI Walther.
- XXVII Cronicele române.
- Iv Walther.
- 136 Cronicele române.
- 12 Walther.
- 13 Cronicele române.
- 14 Ibid.
- 15 Walther; Cronicele româna.
- 16 Cronicele române.
- 17 Campana, *Hist.*, t. II, p. 859.
- 18 Walther.
- 19 Walther.
- 20 Ibid.
- 21 Walther; Doglioni; Istvanfi.
- 22 Campana, p. 36; Guerrin, p. 126; Montreux, p. 499; Iacobi Francus, p. 139.
- 23 Walther; Seadedin; Naima.
- 24 Istvanfi.
- 25 Cronicele române Walther; Fessler, t. VII, p. S? -
- 26 Walther.
- 27 Doglioni, p. 9.
- 28 Stavrinos.
- 29 Istvanfi; Walther; Cronicele române
- 30 Istvanfi.
- M6 Walther; Istvanfi.
- În Kngel, t. II, p. 272.
- Iv Ibid.
- 14!) Seadedin, p. 100 – 130; Naima.
- În Campana, *Hist.*, p. 857.
- Iv Guerrin, p. 115.
- v Istvanl-i; Walther; Cronicele române.
- vi Do Thou, l. XII. P. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p. 300.
- vii Montreux, p. 500.
- viii de Thou p. 507; Guerrin, p. 121; Montreux, p.

560.

15< i Montreux, p. 500.

f. De Thou, t. XII, p. 593.

g. Guerrin, p. 133; Campana, p. 36.

h. Guerrin, p. Lift; Herrera. P, 557.

I. Guerrin, p. 116; Iacobus, t. V, p. 110.

j. *Mag. Ist.*, t. IV, p. 281.

k. Seadedin; Naima.

1. Epistola lui Aron-Vodă către principele Trausjãoamei, Beusner, *Ep. Turc.*, p. 122.

m. Seadedin; Naima.

n. Seadedin.

O. Seadedin.

p. De Thou, t. XII, p. 5G8; Bethlen, l [ivre] VIII, p.

578.

q. Reusner, *Ep. Turc.*, p. 122.

16!) Montreux. P. 500; Guerrin, p. 123; Dantiscani, p, 21?; Iacobus Frâneus, p. 137.

În Guerrin, p. 133; De Thou, t. XII, p. 513.

Iv Guerrin, p, 126.

v Miron Costin.

vi Guerrin, p, 126.

vii Sagredo, p. 699.

viii de Thou, t. XII, p. 239.

Ix Istvanfi.

x Montreux, p. 496.

xi de Thou, t. XII, p. 501 - 502; Montreux, p. 490; Sacy, t U. P 112; Bethlen, t. III, p. 513 - 530; Campana, *Hist*, t. II, p. 858; Jm Mont, *Corps clipi*, t. V, part. I, p. 514.

xii de Thou, t. XII, p. 503; Tomasi, p. 61; Spontoni, p.

- î.

xiii de Thou, t. XII. P. 503.

XIV Spontoni, p. 52.

xv de Thou, t. XII. P. 503.

XVI Ep. Lui Aron, Reusner, *Ep. Turc.*, p, 122.

XVII Dogifoni, p. 206.

XVIII Ep. Lui Aron, Reusner, p. 122 Herrera, p. 557, spune ea la Şmil omorfră mai mult de 2000 turci şi găsiră

34 tunuri, din care unele de la Huniad, și lăsară garnizoană 2000 români, fiind cetatea tare. Zice că Smilul să luă de Andrei Borestay. Zice că Albert Kiraly, la 10 sau 6 mai, după ce cu o trupă de români a bătut

— .000 turci ce venea prin Moldova, omorându-le 2000 de oameni, luă lesne Silistra și apoi veni la Brăila cu multă pradă (Campana, *Hist.*, p. 861).

XIX Beyerlitick, t. II, p. 225.

XX Bethlen, t. III, p. 534. Aceste tunuri se credea a fi fost luate de Ștefan cel Mare în bătălia vestită ce câștigă asupra lui Matiaș Corvin, regele Ungariei, la Baia (Miron Costin).

XXI Guerrin, p. 124 și 134; Montreux, p. 500 și 514; De Thou, p. 514.

XXII De Thou, t. XII, p. 514.

XXIII Walther; Frachetta, p. 3.

II. Walther.

II Seadedin.

III Guerrin, p. 134.

II Seadedin.

la Seadedin.

II Montreux, p. 114.

În Seadedin; Naima; Hammer.

Iv Walther.

la Ibid.

V Orașul de Floci, Brăila, Giurgiu, Rusciuku! Măemul Pur nul, Isaccea Hirșova, Silistra Ismailul chili -, n., j, 1, ««"» *ce o «*;

bricea, Zagora, Turtucaia, Nicopolea, Vracea, Vidinui.

CARTEA A DOUA

II Hammer, t. IX, p. 272 și 273.

În D'Ambry, p. 800.

Iv Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 274; Jouannin, p. 177, v Hammer, t. II, p. 276.

vi Hammer, p. 276; De Thou, t. XII, p. 500.

vii Naima.

viii de Thou, p. 500.

- Ix Hammer, t. II, p. 277.
x D'Ambry, p. 813; Jouannin, p. 178.
xi Montreux, p. 513; D'Ambry, p. 813.
xii Montreux, p. 513.
xiii Esprinchardt, p. 208; Montreux, p. 596; D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 113.
XIV Cuspinianus, p. 143.
xv D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 76, 104 și 112.
XVI Ibid. Vezi și *Histoire de la vie, miracles et prophéties de Merlin*, Paris, 1498, t. III.
XVII D'Ambry, *Tableaux prophétiques*, p. 112; Montreux, p. 499; Frachetta, p. G.
XVIII Montreux, p. 596.
XIX Hammer, t. II, p. 277.
XX Esprinchardt, p. 268.
XXI Ibid.
XXII Seadedin.
XXIII idid.
XXIV Hammer, t. II, p. 277.
XXV Naima.
XXVI Seadedin; Hammer, t. II, p. 277.
XXVII Naima.
XXVIII Seadedin; Naima. R
xxIX Naima; Seadedin, XXX Seadedin; Naima.
XXXI Naima.
XXXII Seadedin; Selaniki.
XXXIII „Izodeur de cette proie fire ces lions de leurs antres et les pousse *k* toute extremite pour la posseder: (Montreux, p. 521 }, XXXIV Ibid.
XXXV De Thou, t. XII, p. 5.37 - 538; Bethlen, t. III, p. 582 - 585;
Și tur d'Ambry, p. 814; Campana, p. 876; Frachetta; *Turkische uiul sicbenbiirgische Vi!*; *torien* etc.
XXXVI De Thou, t. XII, p. 511 - 510; Montreux, p. 505.
XXXVII Montreux, p. 519.
XXXVIII Montreux, p. 503; Guerrin.
xxXIX De Thou, t. XII, p. 509.

- xl Ibid.
- xii Montreux, p. 504.
- xiii de Thou, t. XII, p. 510.
- xiii Bethlen, t. III, p. 552.
- xiiv Montreux, p. 526.
- XIV Engel, t. II, p. 239.
- xivi Cronicele românești, în *Magazin*.
- xvii Engel, t. II, p. 239; *Historia von den Emporungen*, p. 71.
- xviii Cronicele române, în *Mag. Ist.*, t. IV, p. 281; *Historia von den Emporungen*, p. 71.
- xiix Cronicele române, în *Mag. Ist.*, t. IV, p. 281.
- l Heidenstein, p. 315; Walther; Bohomolec; Niemeewitz.
- II Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- la Kovachich, t. I, p. 209.
- lui Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- liv Heidenstein, p. 315; Bohomolec.
- lv Reusner, *Ep. Turc.*, p. 128.
- lvi Montreux, p. 526; Campana, *Histoire*, p. 868;
- Iacobus
- Frâneus, anul 1595, p. 3.
- lvii Vezi scrisoarea împăratului, în Reusner, *Ep. Turc.*, p. 114.
- lviii Cronicele române, în *Magazin*, t. IV, p. 281.
- lix Bethlen, t. III, p. 560.
- lx Montreux, p. 525; Cronica lui Fuchsle.
- lxi Ibid.
- lxii *Mag. Ist.*, t. IV, p. 281.
- lxiii Vezi tractatul întreg la sfârșitul tomului.
- lxiv Bethlen, t. III, p. 571; Katona, t. 27, p. 188; Fessler, t. 7, p. 355; Nicolae Costin.
- lxv Vezi Bisselie, Frachetta și alții.
- lxvi După Sigismund Bathori, prinții următori păstrară ideea lui de crâia Daciei. Astfel fu cardinalul Andrei Bathori, Gabriel Bathori și Betlen Gabor, care la 1628 ceru de la sultanul Murad a-i recunoaște titlu de *crai oZ Daciei*.

68 Bethlen, t. III, p. 572; Katona, p. 189.

87 Scrisoarea lui Albert Kiraly din tabăra de la Colintina

(iunie 1595) către Sigismund Bathori, în Eeus.net, *Epistolae Turcicarum*, p. 122...

II Ibid., Frachetta, p. S.

— Scrisoarea lui Kiraly; Herrera, Campana și Frachetta spui? că era numai 508 luni.

7 (i Frachetta, p. 3.

În Frachetta, p. 3; Herrera, p. 550; Campana, *Histoire*, p. 863.

Iv Kiraly, ibid.

v Montreux, p. 549.

vi Kiraly; Herrera; Campana; Frachetta.

vii Kiraly.

7 (! Kiraly; Campana, p. 863.

77 Herrera, p. 559; Campana, p. 863

— Kiraly.

— Ibid.

Frachetta; Campana, *Histoire*, p. 863; Herrera, p 559.

Și Kiraly; Frachetta.

II Kiraly.

În Sagredo, ed. Fr., t. V, p. 20; Montreux, p 587, îacobi Frac.

cus, anul 1593, p. 16; *Historia von den Emporungen*, p „71; Ortelius, p. 233.

Iv Seadedin.

v Hammer, t. II, p. 278.

vi Seadedin.

vii Herrera, p. 559.

viii Seadedin; Naima.

Ix Seadedin.

x Naima.

xi Ibid.

xii de Thou, t. XII, p. 535.

xiii Seadedin; Naima; Selaniki; Hammer, t H. - p tră.

M Ibid.

4. Seadedin.

5. Guerrin, p. 158; Bsudier, p. 564; Montreux, p, 56»). *Ts Aittbey*; îacobi Francus, an. 1395, p. 34; Sacy, t, II, p. Iii»

6. Seadedin; Naima; Guerrin, p. 157; Montreux, p 369, esprinchardt, p. 265.

7. Esprinchardt, p. 265.

8. Seadedin.

3.00 Seadedin.

8. Montreux, p. 369; Guerrin, p. 157.

9. Senkowski.

10. Esprinchardt, p. 211.

HM Walther.

MS Stavrinis Vistierul.

II Hammer, t. 11, p. 272.

În Sagredo, p. 724.

Î63 Guerrin, p. 162.

r. Seadedin.

11 Istvanfi, p. 411.

12 Seadedin.

13 Numărul armiei turcești e cam nehotărât. Analistii turc), «hipe care se luară și unii analiști italieni, o scad la 70 mii oameni numai; dar Hammer ne spune a nu ne încrede, în buletinurile turcilor. Istvanfie spune că armia turcească trecea peste 100 mii, iar Filstich o face de 200 mii oameni. Noi am primit numărul de îi mii, dat de Walther, care, fiind pe atunci în țară și curând dup-aceea la Constantinopol, ni se pare a fi mai exact. Iacobi Francus pretinde că Ferhat adunase 150 mii oameni în tabăra sa. Apoi Sinan știm că a mai adăugat multe oști pe lângă cele adunate de Ferhat.

14 Esprinchardt, p. 212.

15 Ibid., p. 218.

16 Esprinchardt, p. 212.

17 Esprinchardt, p. 214; Senkowski.

18 Sagredo, p. 675.

19 Hammer, t. II, p. 265; Cronica lui Fuchsie.

20 De la această solie în Ardeal, documentele istorice

pierd din vedere pe viteazul Radu din Calofirești, pe care îi văzurăm înapoi strălucindu-se în războiul cu tătarii; dar un cântec vechi popular ni-l arată rivalizând necurmat în vitejii „cu Buzeștii amândoi și cu Clăpeștii cătetrei, fruntea boierilor și domnii războiului 1, până în zilele lui Radu-Vodă, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci, întâmplându-să ca tătarii să vie să robească moșiile, casa și pe mama bătrână a lui Radu din Calofirești, el alergă la domn cerând agiutor pe Buzești și pe Clăpești. Domnul refuzându-i agitator, atunci el, însoțit de dreapta sa slugă Nedea și cu vreo câțiva oameni, se aruncă asupra tătarilor. În bătaie, Nedea striga stăpânului său:

„Taxe, că nu e pe boierie, ci este pe vitejie.

Taie marginile și-oi tăia mijloacele!”

Tătarii fură învinși și Calofireșcul își mântui pe mumă-sa. La întorsul său, întâmpină în cale pe Buzești și pe Clăpești, carii îl omoară și duc trupul lui Radu Mihnea-Vodă, zicându-i că de trăia îl scotea din domnie. Muma lui Calofireșcu, aflând de uciderea fiului său, aleargă la domn cu multe zapise, prin care să dovedea că Calofireșcu îi era frate. Atunci domnul, făcând divan, judecă pe Buzești și pe Clăpești de li să taie capul. Dintr-acest cântec se vede dar că Calofireșcul a fost fecior lui Mihnea-Vodă Turcitul, care însoți pe Sinan în Țara Românească. Poate fiul și tatăl și-au încrucișat unul cu altul paloșele la Călugăreni, fără a se cunoaște; poate glonțul sau paloșul Calofireșcului ti înti la pământ pe lepădatul Mihnea la luarea Târgoviștei.

21 *Magazinul istoric*, t. IV, p. 282; Filstich; *Cronicele române*.

22 Bethlen, t. III, p. 593.

23 *Magazinul istoric*, t. IV, p. 282.

24 Doglioni, p. 116; Ascanio Centorio, *Storia di Transilvania*, p. 100.

25 Walther.

26 De Thou, t. XII, p. 538.

27 Sieur D'Ambry, p. 815.

28 *Hist. V. Den Emporungen*, p. 78.

29 Walther.

30 Ibid.

31 Seadedin.

32 Walther.

33 Ibid.

34 Seadedin.

35 Walther; Iacobini; De Thou, t. XII, p. 539; D'Ambry, p. 815.

36 Cronicile române, în *Magazin*, t. IV, p. 282.

37 Crucea de piatră ce se află la Călugăreni este făcută de Șerban-Vodă Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce el făcu pe apa Neajlovului, dar nu privește băătălia.

38 Acestea s-a petrecut într-un club la Mitropolie, cea dintâi și din urmă oară când am stătut de față la seanțele acelui club. Trebuie a ști că puțini oameni din popor se afla l-această adunare și părerea mea e că poporul cel de gios, mai cu seamă ai Bucureștilor, și-a împlinit datoria revoluționară și națională, declarându-și, deși cam târziu, voir. Ța de a apăra revoluția cu paloșul; iar clasele de sus, guvern, boieri, negustori, junime, s-au aflat mult mai prejos și nevrednice de misia lor și de poporul ce conduceau.

Îi D'Ambry, p. 815.

3 Ibid.; Iacobini; De Thou, p. 539.

4 Walther; Iacobini; Filstich; Engel, t. I, p. 236. Alți analiști pretind că oastea lui Mihai se urca la 20 mii, dar ei n-au putut cunoaște mai bine aceasta ca Walther și Iacobini, ce se allară atunci în fața locului.

5 Cesar Campana, *Histoire*, t. II, p. 890.

6 Seadedin.

7 Ibid.; Noima.

8 Naima.

9 Seadedin.

10 Seadedin.

11 Walther, cu greșeală, confundă râul Salcia cu Neajlovul.

12 Seadedin; Naima.

13 Ibid.

14 Naima.

15 „Sinan admirant la patience, ou plustost la resolution des Christans qui avecques un si petit nombre avaient tout.es fois l'assurance de l'attendre de pied ferme [au combat], luy qui avait une. Si puissante armée” (D'Ambry, p. 816); Iacobini.

„Le Bascha jettant sã vue dans le câmp du Palatin, considv Ştant le peu de gens qu'il avait en comparaison de son armée, arresta longteitnps sã pensée sur l'admiration de la hardiesse du Palatin d'oser avec une poignee d'hommes attendre de pied ferme un si grand nombre d'ennemys. Mais celuilã lui fournira tanţoşt un plus grand sujet d'admiration, quand îl mettra une partie de ses gens en pieces, le reste en fuite et le reduirã luy mesme a un tel point qu'il se verra dans le boue jusqu-aux oreilles” (Baudier, p. 540).

16 Seadedin; Naima.

17 Seadedin; Hammer; De Thou; Iacobini; D'Ambry - p. 816.

18 Seadedin.

19 Naima.

20 Walther.

21 Seadedin.

22 Iacobini; Istvanfi; De Thou.

fi>9 Seadedin. În al XVK-lea] veac, românii, în bătãliile lor, s»

slujeau de bivoli, precum cei vechi de elefanţi. Vezi *Mag. Istoric „t. II.*

160 Seadedin; Naima.

11 „Tout le reste de ce jour se passa aux occupations de se coasiderer les uns les autres... Les Tures se mocquaient des Vaiaques et n avaient que ce deplaisir de ce que ceux-ci n etaient en. Plus grand nombre pour rendre la victoire plus glorieuse. Mais les Valaques, sérieusement attentifs a ce cu'ils devaient faire le leademain, portaient leuvs yeux et leurs ceeurs au e. Iel pour împietree du secour, sans lequel ils sentaient bien leurs forces trop debiles pour soutenir une si nombreuse multitude d'ennemis, Michel, leut Palatin. Ies exortait

genereusement au combat” (Baudier, p 541); Walther; Seadedin; Frachetta: Hammer; Scrisoarea l. Ui Bathori, către împăratul din Sas-Sebeș, 2 avgust, în Reusner. *Ep. Turc*; Cron. Rom., în *Mag. Ist.*, t. IV, p. 282.

12 Seadedin.

13 Naima.

14 Sieur D’Ambry, p. 816.

15 Bethlen, t. III, p. 593.

16 Sieur D’Ambry, p. 816.

17 Walther.

161! Naima.

— Seadedin.

— De Thou, p, 531.

— Walther.

— Ibid.

— Seadedin; Naima; Hammer.

— Naima.

— Walther; Cronicele române, în *Magazin*, t, IV, 3

Conspectus historiae Valachicae.

— Epistola lui Bathori către împăratul.

— Walther; Seadedin; Naima; *Magazin*, t. IV, p.,584

— Engel, t. I, p. 237.

— Montreux, p. 569; Larichianus, p. 219.

— Seadedin.

— Bethlen, t. III, p. 584; D Ambry, p. 816: I.» ci-bini;

Montreux, p. 569.

— „Turci pugnabant adjunti multitudine et *fluxnero*, Vajachit fortitudo et audacia” (Iacobini); *Conspectus historiae Valachicae*”.

— Walther.

— Istvanfie; *Conspectus historiae Valachicae*

— Walther; Cronicele române, în *Magazin*, t IV, p.

282.

— Walther; Fessler, t. 7, p. 358; Engel, t. I, p. 2

— Walther; Engel; Fessler, t. 7, p. 358; Fottne, t. H.

gălniceanu, p. 152.

— Sieur D’Ambry, p 817.

— Naima; Seadedin.

- Naima.
- Walther.
- Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 412.
- Seadedin; Naima; Hammer, t. II; Iacobini; latranfijj p. 412.

— Naima.

195 Seadedin; Naima; *Conspectus hist. Valachicae*; Stavrtnos; Hammer, t. II; Iacobini; Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui thori; Sagredo, ed. Ei., t. IV, p. 35; Jouannin, p. 178 ele

III Ibid.

IV Seadedin.

V Stavrinus; De Thou, t. XII.

VI Walther.

VII 960; r. IjX *tov e-ic/*. Rtz *xal zpriy*. C, rt y. Ocpmx Jia de *effpi* vî *o-asti vA* r. Uia-ij to (*Stavrinus Vistierul*).

VIII Walther.

IX Walther; D'Ambry, p. 817.

X Sagredo p. 724; *Conspectus historiae Valachicae*; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 595; Scrisoarea lui Bathori, în Retisnep.

XI Walther.

XII D'Ambry, p. 846, urcă numărul turcilor morți la 10 m. ÎL Alții încă au exagerat și mai mult, urcându-l la 25 mii. Vezi Campana, *Hist.*, p. 890.

XIII Sieur D'Ambry, p. 816; De Thou, t, XII, p 539; Walther; din contră, pretinde că din ai noștri căzură numai vreo câteva sute.

207 Walther; Cronica română, în *Magazin*, t, IV, p. 28:
2

II Guerrin.

În Naima.

Iv Sieur D'Ambry, p. 81 - 6; Iacobini; Campana, *Hi.it...* T. ÎI* p. 890.

v Stavrinus.

„212 Seadedin.

2 Seadedin; Naima.

3 Hammer, t. II, p. 279.

4 Walther.

5 Stavrinou Vistierul; Cronica lui Constantin Căpitanul, în *Magazin*, t. I, p. 231.

6 Walther; Campana.

7 Walther; *Magazin*, t. IV, p. 283; Iacobini; Bethlen, t. II, p. 595.

8 Sagredo, p. 724; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae*.

9 Walther.

10 Ibid. *Historia von den Emporungen*, p. 71.

11 Walther; Istvanfi, p. 412.

12 Walther.

În Istvanfi, p. 412.

În *Magazin istoric*, t. IV. P. 283; Filstich.

Iv Walther; Istvanfi, p. 412; Seadedin.

v Walther; Sagredo, p. 724; Istvanfi, p. 413.

vi *Magazin istoric*, t. IV, p. 283; Filstich.

vii Seadedin.

viii Ibid.; Naima.

Ix D'Ambry, p. 817. Analistii turci nu pomenesc nimic de aceste oști ce unii din analistii creștini spun că rămăsese peste Dunăre. Aceea ce ne face a primi aceasta cu îndoială, căci credem că, de ar fi fost cu temei, turcii n-ar fi uitat-o spre a îndrepta pierderea bătăliei.

x Engel, t. I, p. 238.

xi Seadedin.

xii Seadedin; Naima.

xiii Seadedin.

XIV Seadedin; Naima.

xv Ibid.

XVI Seadedin; Naima; Iacobini.

XVII Cron. Rom., *Magazin*, t. IV, p. 310, și pisania monasticea Radul-Vodă.

XVIII Naima.

XIX Seadedin.

XX Naima.

XXI Seadedin.

XXII Istvanfi, p. 412.

XXIII Seadedin.

XXIV Ibid.

XXV Hammer, t. II, p. 279.

*

XXVI Seadedin.

— 19 Seadedin.

9 „Est autem Tergovesta arx Valachiae munitissima et viro principe digna quam Voyvodae olim mansionis suae sedem elegerunt” (Beyerlinck, t. II, p. 226). Vezi și Botero, t. III, p. 94; Montreux; „Tergovist welches cine schöne und veste Stadl” (Ortelius, P 290).

10 *Odă la ruinele Târgoviștei.*

11 *Marșul Odă la oștirea română.*

12 Seadedin; Naima; Sagredo, ed. Fr., t. V, p. 34.

13 Campana, *Historia del mondo...* t. II, p. 901; Herrera, p. 574; De Thou, t. XII, p. 543; Montreux, p. 569.

14 *Historica relatio de stătu Valachiae*, în *Magazin istoric*, t. V, p. 60 și 69.

15 Walther.

16 Istvanfi, p. 412.

17 Seadedin.

18 Istvanfi, p. 412.

19 Walther.

20 Istvanfi, p. 412.

21 Seadedin.

22 Seadedin.

23 Istvanfi, p. 412; De Thou, p. 543; Engel, t. I, p. 238.

24 Fessler, t. 7, p. 360; Engel, p. 238.

25 „Mirabatur Sinan Valachos viso suo exercitu non fugae, f. Otl se ense stare” (*Conspectus historiae Valachicae*); Istvanfi, p. 412.

26 *Conspectus historiae Valachicae*; Hron., t. II, p. 196.

27 Walther.

28 Walther.

29 Istvanfi, p. 412; Scrisoarea lui Bathori către împăratul din 211 uvgust 1595; *Conspectus hist.*

Valachicae.

30 Bethlen, t. IV, p. 597.

31 Scrisoarea lui Bathori către împăratul, de la Sas-Sebeș, din în avgust, în Reusner, *Epistolac Turcicarum*, p. 156.

32 Bethlen, t. III, p. 589; Istvanfi, p. 412; D'Ambry, p. C17.

33 Bethlen, t. III, p. 597; *Conspectus hist. Valachicae*; D'Amliry, p. 817; Istvanfi, p. 412.

34 *Conspectus hist. Valachicae.*

35 Bethlen, t. III, p. 601; D'Ambry, p. 818; *Conspectus hist. Valachicae.*

36 D'Ambry, p. 818.

37 Istvanfi, p. 412; Bethlen, p. 593; Iacobini; *Conspectus hist. V & îaehicae*; D'Ambry, P318.

38 *Conspectus hist. Valachicae*; Istvanfi, p. 412.

2 S0 Bethlen, t. III, p. 603.

m Bethlen, t. III, p. 602; De Thou, t. XII, p. 542.

II Istvanfi, p. 412; *Conspectus hist. Valachicae.*

la *Historia von den Emporungen*, p. 77.

lui Walther.

liv Istvanfi, p. 413.

lv Walther.

lvi *Conspectus hist. Valachicae*; Engel, p. 238.

lvii *Conspectus hist. Valachicae*; Istvanfi, p. 413.

lviii Istvanfi, p. 413.

lix Istvanfi, p. 413; Iacobini; *Conspectus hist. Valachicae.*

lx Istvanfi, p. 413; Iacobini., lxi *Conspectus hist. Valachicae*; Istvanfi, p. 413.

lxii Ibid.

lxiii Iacobini; Bethlen, t. III, p. 599.

lxiv Istvanfi, p. 413; *Conspectus hist. Valachicae.*

lxv Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 603.

lxvi Sieur D'Ambry, p. 813; Iacobini; Bethlen, t. 111, p. 604; De Thou, t. XII, p. 544; Beyerlinek, t. II, p. 226; Dantiscani, p. 129; Sagredo, p. 725 Montreux, p. 566; *Neue ungarische und siebenburgische Kronik* și toți

istoricii contemporani ce au pomenit de aceste întâmplări.

În Dantiscani, p. 130.

Iacobini; Bethlen, t. III, p. 604; Istvanfi, p. 413;
D'Ambry, p. 319.

Istvanfi, p. 413; *Conspectus hist. Valachicae*.

Bethlen, t. III, p. 605; Campana, *Histoire*, p. 900.

Iacobini; Bethlen, p. 605; *Conspectus hist. Valachicae*
De: Thou, p. 527.

Iacobini; Bethlen, p. 599.

Sagredo, p. 724.

Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 413.

Iacobini; Bethlen, t. III, p. 605.

Sieur D'Ambry, p. 319; Iacobini; Istvanfi, p. 413;
Şacy, t. II, p. 127.

Ibid.; Frachetta.

3 W> U Ambry, p. 821; Iacobini; Dantiscani, p. 113;
Guerrin; şi 165; Frachetta, p. 23; Bethlen, t. III. P. 603;
Iacobi Francust p:!?; *Historia von den Emporungen*, p. 73;
Ortelius, p. 281 şi alţii.

310 Sieur D'Ambry, p. 821; Iacobini; Campana, p.
i00.

31.1 Guerrin, p. 165.

1. îi D'Ambry, p. 821; Iacobini.

1. În D'Ambry, p. 819; Iacobini; Istvanfi, p. 413;
Bethlen, t. III: p 609.

1. iv D'Ambry, p. 320; Tomasi, p. 22; Istvanfi, p. 413;
Iacobini 3 Bethlen, t. III, p. 611.

1. v Walther; De Thou, p. 543; D'Ambry, p. 320;
Istvanfi: p. 4 li!; Iacobini; Montreux, p. 567; Dantiscani, p.
114; *Historia von den Emporungen*, p. 73; *Neue
ungarische und sieberbiirgische Kronik*, p. 149.

l.vi D'Ambry, p. 820; Iacobini; Istvanfi, p. 413.

1. vii Iacobini; Istvanfi, p. 413; Bethlen, t. III, p. 613.

1. viii Spontoni, p. 39; Guerrin, p. 165; Fessler, t. 7, p.
360; En»; gel, t. I, p. 238; Ortelius, p. 291.

1. ix Guerrin, p. 167; Spontoni. P. 30: Dantiscani, p.
114; Francus, p. 39; Istvanfi. P. 413; Bethlen, t. III, p. 615;
Iacobini.

1. x Campana, *Historia*, p. 902; Herrera, p. 574.
1. xi D'Ambry, p. 820; Bethlen, t. III, p. 612; Frachetta.
1. xii Guerrin, p. 167; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78 5 Montreux, p. 578; Dantiscani, p. 115.
- 2 Guerrin, p. 167; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78: Orie* lius, p. 292; Dantiscani, p. 115.
- În Istvanfi, p. 413.
- Iv Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; *Hist. Ron den Emp8 rungen*. P 78; Ortelius, p. 293.
- v Sacy, t. II, p. 127.
- vi Campana, *Historia*, p. 901.
- vii Spontoni, p. 14.
- viii Campana, *Historia*, p. 901, ix Istvanfi, p. 414.
- x Campana, *Historia*, p. 902.
- xi Istvanfi, p. 414, xii Campana, *Historia*, p. 902, xiii Guerrin, p. 167; Dantiscani, p. 115; Montreo-s, p \$78
- XIV Guerrin, p. 168; Dantiscani, p. 116; *Hist. Van dat timpârungen*, p. 78; Montreux, p. 578.
- xv Campana, *Historia*, p. 902.
- XVI Istvanfi, p. 414.
- 11 Campana, *Historia*, p. 902.
- < Nicolae Costin.
- < Istvanfi, p. 414.
- < Walther; Iacobini; Istvanfi, p. 414.
- < Walther; Istvanfi, p. 414.
- < Walther.
- < Istvanfi, p. 414.
- < Walther.
- < Istvanfi, p. 414; Walther.
- < Walther.
- < Guerrin, p. 182.
- < Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.
- < Ibid.
- < Istvanfi, p. 414; Nicolae Costin; Sacy, t. II, p. 129»
- < Istvanfi, p. 414.
- < Ibid.
- < Istvanfi, p. 414.

< Ibid.

358 Iacobini.

II Istvanfi, p. 414.

III Iacobini; D'Ambry, p. 829; Niemcewicz.

IV Istvanfi, p. 414; Sacy, t. II, p. 129.

II Campana, *Historia*, p. 902.

În Istvanfi, p. 414.

3 G2 D'Ambry, p. 021.

În Iacobini.

la Istvanfi, p. 414; Iacobini; D'Ambry, p. 821.

lui Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini; D'Ambry, p...
821; Bethlen, t. III, p. 617.

II Tomasi, p. 22.

3 C7 Campana, *Historia*, p. 902.

3 G8 Istvanfi, p. 414; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 610;
D'Ambry, p. 821.

— Campana, *Historia*; p. 902. /

II Montreux; Guerrin; *Hist. Von den Emporungen*, p.
78.

III Walther.

IV Istvanfi, p. 414; Walther; Iacobini.

V Walther; Istvanfi, p. 414.

VI Walther; *Hist. Von den Emporungen*; Dantiscani, p.
116.

VII Tomasi, P. 22; *Neue ungarische und
siebenbürgische Krovik*, p. 149.

VIII Istvanfi, p. 414.

IX De Thou, t. XII, p. 543; Guerrin, p. 167; Montreux,
p. 578.

X Guerrin, p. 169; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78.

XI Aceasta e o fabulă pe care sau că capii creștini o
acredil. I se, căci Mihai-Vodă, la Călugăreni, încă o repetă
ostașilor săi, cum am văzut, spre a încuragia oștile,
ascunzându-le numărul cel mare al turcilor, sau că e
născocită de istoricii [turci].

XII D'Ambry, p. 822; De Thou, t. XII, p. 544; Walther;
Iacobini; Guerrin, p. 164 – 171; Dantiscani, p. 117 și 118.

XIII Ibid.

- XIV Ibid; Ortelius, p. 292.
- XV De Thou, t. XII, p. 545.
- XVI D'Ambry, p. 822.
- XVII De Thou, p. 545; D'Ambry, p. 822.
- XVIII Ibid.
- XIX Campana, *Historia*, p. 903.
- XX Sacy, t. II, p. 128; Dantiscani, p. 119; *Hist. Von den Em> părăungeri*, p. 78; Guerrin, p. 171.
- XXI Tomasi, p. 22.
- XXII Mikal-ogli (prințul Mihai), astfel îl numeau turcii.
- XXIII Seadedin; Naima.
- XXIV Naima.
- XXV Seadedin; Naima.
- XXVI Seadedin; Naima.
- XXVII Naima.
- XXVIII Montreux, p. 576; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78; Guerrin, p. 166; Dantiscani, p. 115.
- XXIX Seadedin; „Naima.
- XXX Seadedin.
- XXXI Campana, *Historia*, p. 902; Tomasi, p. 27.
- XXXII Seadedin; Campana, p. 902.
- XXXIII Istvanfi, p. 414.
- XXXIV Ibid.
- XXXV Seadedin; D'Ambry, p. 821; Istvanfi, p. 414.
- XXXVI Seadedin.
- XXXVII Istvanfi, p. 414.
- XXXVIII Iacobini; Istvanfi, p. 414; Seadedin; Tomasi, p. 27.
- XXXIX Campana, p. 40.
- XL Seadedin.
- lui Seadedin.
- II Campana, *Historia*, p. 903.
- III Walther; Engel, p. 239.
- IV Alexandrescu, *Odă la oștirea română*.
- 12 Montreux, p. 579.
- 112 Guerrin, p. 171; Iacobi Francus, p. 44; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78; Dantiscani, p. 120; Ortelius, p.

293.

113 Guerrin, p. 171.

114 Istvanfi, p. 414.

115 Campana, *Historia*, p. 903.

116 Walther; Istvanfi, p. 414.

117 Istvanfi, p. 414; Sieur D'Ambry, p. 822;
Frachetta, p...23; Campana, p. 903.

118 Campana, p. 903; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p.
822; Frachetta, p. 23.

119 Iacobini.

120 Campana, *Historia*, p. 903.

121 Guerrin, p. 172.

122 De Thou, t. XII, p. 545; Campana, *Historia*, p.
903.

123 Istvanfi, p. 415.

420 D'Ambry, p. 822.

2 Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, p. 621;
Dantiscani, p. 122.

3 Iacobini.

4 *Magazinul istoric*, t. II, p. 6?

5 Cantemir, *Histoire de l'Empire otlioman*, t. I, p.

266.

6 Istvanfi, p. 415; Hammer; Engel, p. 160.

7 Cantemir, t. II. P. 216.

8 Engel, t. I, p. 179.

9 Guerrin, p. 183.

10 Campana, *Historia*, p. 904.

11 Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122; *Hist. Von den
Emporungen*, p. 78.

12 Iacobini; Istvanfi, p. 415...

13 Seadedin.

14 Seadedin.

15 Hammer; Seadedin; Naima.

16 Seadedin; Naima.

17 Seadedin.

18 Naima.

19 Seadedin.

20 Naima.

21 Seadedin.

II. Naima.

I. II Ibid.

I. În Ibid.

I. iv Seadedin; Naima.

I. v Istvanfi, p. 415.

I.vi Seadedin; Tomasi, p. 23”.

I. vii Istvanfi, p. 415; Campana, p. 903; Campana și Tomasi prim că numărul robiților mântuiți se urca, deosebit de femei *t*, *i* copii, la 10 mii; Herrera îl face de 12 mii; iar Istvanfi, Wahiher și Sagredo îl fac de 4 la 5 mii.

I. viii Sagredo.

I. ix Seadedin.

450 Seadedin; Naima.

În Hammer, t. 11, p. 280; Istvanfi, p. 415; Iacobini.

Iv Campana, *Historia*, p. 904.

v Iacobini; Seadedin.

400 Hammer, t. II, p. 280.

401 Seadedin; Iacobini.

462 Istvanfi, p. 415; Walther; D’Ambry, p. 823.

403 Michaelis imprimis voce, mânu exempoque sucs
ză pugnam cohortante, Istvanfi, p. 415.

464 Naima; Walther; Selaniki; Hammer, p. 282.

465 Naima.

vi Istvanfi, p. 415; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.

467 Guerrin, p. 173.

468 D’Ambry, p. 828; Iacobini; Bethlen, t. III, p. 623.

469 Istvanfi, p. 415.

470 Naima; Istvanfi, p. 415; D’Ambry, p. 823.

471 Naima.

472 Naima; Seadedin; Hammer, t. II, p. 280.

473 Seadedin.

474 Iacobini; Bethlen, p. 623; D’Ambry, p. 823.

475 Hammer, p. 280; D’Ambry, p. 823; Iacobini;
Bethlen, p. 623. 470 Iacobini; Bethlen, p. 024; D’Ambry, p.
823; Istvanfi. P. 415.

477 Iacobini; Bethlen, p. 024.

478 Seadedin; Iacobini; D’Ambry, p. 823; De Thou, t.

XÂL

479 Seadedin.

4 SU Iacobini; Bethlen, p. 024; D'Ambry, p. 823; De Thou, t. XII

481 Numărul turcilor morți l-această bătălie este iarăși nesigur. În vreme ce Istvanfi și Frachetta îl face numai de 6 mii, Montreux îl urcă la 30 mii. Noi am primit de mai dreaptă cifra de

18 mii, dată de Walther, care se apropie de cea de 16 mii, dată de Sieur d'Ambry și atyi analiști, și ele cea de 17 mii, ce ne dă istoricul Sacy.

482 Walther; Istvanfi, p. 415; Sagredo, p. 723.

483 Iacobini.

484 Iacobini; N. Costin; Bethlen, t. III, p. 625; D'Ambry, p. 823.

485 Iacobini; Walther; Bethlen, p. 626; Istvanfi, p. 415; D'Ambry, p. 823.

486 Campana, *Historia*, p. 904.

487 Iacobini; D'Ambry, p. 824; Herrera, p. 575.

580 Tomasi, p. 23.

489 Campana, *Historia*, p. 904.

490 Istvanfi, p. 415; Herrera, p. 575. Alții spun că garnizoana castelului era numai de 700 inși; alții încă o scad la 600 numai.

491 Iacobini.

4.92 Walther; Iacobini; D'Ambry, p. 824.

493 Guerrin, p. 182; Spontoni, p. 40; Iacobini; Istvanfi, p. 415; Bethlen, p. 626.

4 D4 Istvanfi, p. 41.5; Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana; De Thou, p. 545; Ortelius, p. 294.

405 Istvanfi, p. 415.

496 De Thou, t. XII, p. 545; Herrera, p. 576; Campana, p. 904.

497 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40.

498 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.

499 Campana, p. 904.

500 Campana, *Historia*, p. 904; De Thou, t. XII, p. 545.

- 501 Herrera, p. 576; Campana, p. 904; De Thou, t. XII, p. 548.
- 502 De Thou, p. 546.
- 503 Frachetta, p. 23.
- 501 Herrera, p. 576; De Thou, p. 546
- 505 Guerrin, p. 173.
- 506 Campana, p. 904.
- 507 Guerrin, p. 173; Dantiscani, p. 122.
- 508 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 509 Campana, *Historia*, p. 905.
- 510 Ibid.
- 511 De Thou, p. 546; Campana, *Historia*, p. 905.
- 512 Campana, p. 905.
- 513 Ibid. Se deosebise și se vestise atunci în războiul Ungariei funeralii și ostașii italieni, mai presus decât toate oștile celorlalte Hramuri.
- 514 Tomasi, p. 23; Spontoni, p. 40; Campana, p. 905.
- 515 Walther.
- 516 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 517 De Thou, p. 546.
- 513 Guerrin, p. 174; Dantiscani, p. 122.
- 519 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.
- 520 Campana, p. 905.
- 521 De Thou, p. 546; Campana, p. 905.
- 522 Spontoni, p. 40; Tomasi, p. 23; Campana, p. 905.
- 523 Tomasi, p. 23; Campana.
- 524 De Thou, p. 546; Guerrin, p. 174; Campana, p. 905.
- 525 Campana, p. 905.
- 526 Spontoni, p. 40.
- 527 Guerrin, pe 174; De Thou, p. 546.
- 528 Campana, p. 905; De Thou, p. 546.
- 529 Guerrin, p. 175; Campana, p. 905; Dantiscani, p. 124.
- 530 De Thou, p. 546; *Hist. Von den Emporungen*, p. 78; Guer-Iin, p. 175; Dantiscani, p. 123; Campana, p. 906.
- 531 Walther; Istvanfi, p. 415.
- 532 Istvanfi, p. 415.

533 Guerrin, p. 175; *Hist. Von den Emporungen*, p... 79; Banti: vani, p. 124.

534 D'Ambry, p. 823; Dantiscani, p. 124; *Hist. Von den Empurungen*, p. 79; Ortelius, p. 294.

535 Istvanfi, p. 415.

536 Guerrin, p. 175; Herrera, p. 576; Dantiscani, p. 126; Ortelius, p. 205; *Hist. Von den Emporungen*, p. 79.

537 Sacy, t. II, p. 131.

538 Spontoni, p. 41.

539 Frachetta, p. 23.

540 îacobi Francus; Ortelius, p. 295; *Hist. Von den Empothngen*, p. 79. Alții scad numărul tuburilor la 100 și la 80.

541 Guerrin, p. 175; D'Ambry, p. 823; îacobi Francus, p. 44; *Ilist. Von den Emporungen*, p. 79; Dantiscani, p. 124.

542 Tomasi, p. 23.

543 Istvanfi, p. 415, se exprimă în aceste cuvinte asupra lui Sinan: „Astfel Sinan, care înăuntru și dinafară niciodată nu-și

1 Jecase capul, a cărui trufie și zădărnicie disprețuia pe toți ceilalți, care, mândru de puterile sale, nesocotea pe ale celorlalți și gândea ce tot trebuie a sluji caprițiilor și ambiției sale, izgonit din Țara Românească - peste Dunăre, fu cu dreptate pedepsit de cutezat*» și nesocotința sa; și Giurgiu, această cetate atât de tare, care de mai multe veacuri ținea de turci, fu luat înaintea ochilor săi de un cap nou și de niște oștiri adunate în pripă. Armata lui, zdrobită în cea mai mare parte, lipsită de toate bagajiurile sale, să îndreptă spre Constantinopol, printr-o retragere ce semăna mult la fugă, în trupuri deosebite și puțin numeroase”.

544 Tomasi, p. 23.

545 Istvanfi, p. 415; Frachetta.

546 A cita textul original în notă aci. [„Sinano Soldata agguerito e invecchiato nell'armi non hebe assai di costanza per tolterare

— Disastro; e assuefatto alle vittorie, pareagli, che la fortuna. Valesse, nell'era sua decrepita abbandonarlo de

suoi favori” - Sagredo, p. 496.]

547 Guerrin, p. 174; Seadedin; Naima; Dantiscani, p
ÎS Hist. *Von den Emporungen*, p. 79.

548 Seadedin.

549 Istvanfi, p. 415.

530 Seadedin.

551 Seadedin.

552 Sagredo, p. 726.

553 Hammer, t. II, p. 281.

554 Sagredo, p. 726.

555 Selaniki; Ilammer, t. II, p. 281.

536 Spontoni, p. 44.

557 Ibid.

558 Tomasi, p. 24; Guerrin, p. 176.

559 Spontoni, p. 44.

560 Guerrin, p. 176; Dantiscani, p. 125.

561 Iacobini; Istvanfi, p. 416; De Thou „p. 346

Wattotoe. T «masi, p. 24; Guerrin, p. 176.

562 D'Ambry, p. 824; De Thou, p. 547.

563 Spontoni, p. 41.

564 Guerrin, p. 184.

565 Walther; Montreux. P. 579.

566 Walther; Istvanfi, p. 416.

567 Walther; Cronica română, în *Magazin*, t. IV. P

2M.

588 Walther.

a» > istvanfi, p, 416.

570 Istvanfi, p. 416.

571 Guerrin, p. 183; Montreux, p. 585.

572 Ortelius, p. 285; Montreux, p. 533.

573 Montreux, p. 583.

574 D'Ossat, t. I, p. 220; Spontoni, p. 14.

575 Guerrin, p. 135; Dantiscani, p. 136.

576 Vezi Frachetta, Tarducci și alții.

577 Montreux, p. 587; *Hist. Von den Emporungen*, p.

FjO.

578 Cronica română, în *Magazin*, t. I, p. 233.

579 Ibid. Iaropwt m% Iââxjriaț, p. 266.

580 Fotino, t. II, p. 128.

581 Stavrinou: K-l <tt6 Uiäv/j Sia și; xe ther/} v Iv-iei
- în tponx jvr-acu, fixr, r, Iwjxyxptx; Cronica română, în
Magazin, t. I.P. 234

582 „Stella loro orientale” (Spontoni, p. 171).

CARTEA III

1 Heidenstein, p. 312; Niemcewicz.

2 De Thou, t. XII, p. 510.

3 Niemcewicz; De Thou, p. 509.

4 Plasecius, la anul 1595.

5 De Thou, p. 509.

6 Niemcewicz.

7 De Thou, p. 510.

8 Ibid.

9 Istvanfi.

10 De Thou, p. 510.

11 De Thou, p. 510; Istvanfi.

12 Beyerlinck, t. II, p. 228.

13 De Thou, p. 510; Istvanfi, p. 398.

14 Niemcewicz.

15 De Thou, p. 010; Niemcewicz.

16 Heidenstein, p. - 304; Niemcewicz.

17 Heidenstein, p. 315.

18 Heidenstein, p. 316.

39 Ibid.

20 Niemcewicz.

21 Niemcewicz.

22 Vezi Montreux, p. 514, cele vorbite în sfat.

23 Niemcewicz; Heidenstein, p. 316.

21 La 1 oct. Zamoisky trecu cu armia lui Nistru și
sosi a doua zi la Hotin, care se închină de popor la marele
cancelar, și puse acolo comandant pe graful Beltzen cu o
garnizoană. Cinci zile dup-aceea, el merse la Iași,
rezidența Moldaviei, unde fu, primit cu multă cinste. Craiul
Poloniei trimise prin contele Lyblin încă

1.500 călăreți și 2 mii pedestrași, oameni cu curagiu
(*Hist. Von den Emporungen*, p. 76).

25 Heidenstein, p. 317; Niemcewicz.

- 26 Heidenstein, p. 315; Niemcewicz.
27 Guerrin, p. 192.
28 Heidenstein, p. 3X7; Niemcewicz.
29 Heidenstein, p. 317.
30 Ureche, p. 205; Heidenstein, p. 317; Bohomolec.
31 Heidenstein, p. 317; Bohomolec; Niemcewicz.
32 Niemcewicz; Heidenstein, p. 317.
33 Letopisețul vornicului Ioan Neculce.
34 Heidenstein, p. 317.
35 Miron Costin.
36 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
37 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
38 Niemcewicz.
39 Heidenstein, p. 318; Niemcewicz.
40 Montreux, p. 584; De Thou, p. 540; *Hist. Von den Emporungen*, p. 76.
41 Montreux, p. 584; *Hist. Von den Emporungen*, p. 76.
42 De Thou, p. 540.
43 Miron Costin; *Hist. Von den Emporungen*, p. 76.
44 De Thou, p. 540.
45 Niemcewicz.
46 Miron Costin. Numărul oștirei tătare e încă nehotărât. Cronicarii poloni, ni se pare cu esagerație, îl urcă la 70 mii. Hanul, în scrisoarea sa către Zamoisky, spune că vine cu 20 mii numai. Iar alți autori pun numărul oștii tătărești de 30 mii (Guerrin, p. 192).
47 Senkowski.
48 Beyerlinck, p. 229.
49 Niemcewicz.
50 Naima; Seadedin; Hammer, p. 280.
51 Miron Costin.
52 Niemcewicz.
53 Miron Costin.
54 Niemcewicz.
55 Miron Costin; Niemcewicz.
56 Heidenstein; Niemcewicz.
5.7 Montreux, p. 580.

50 Ibid.

xi Niemcewicz; Heidenstein, p. 322; Plasetki, p. 128.

xii Ibid.

xiii Miron Costin.

XIV Niemcewicz.

xv Ibid. „La 13 oct., cancelerul strânse armia ca să-i vestească că tătarii vin cu gloata. Mulți se speriată și cerea să se întoarcă în Polonia; mulți încă preferară a muri cu dânsul, decât a fugi înaintea dușmanului. Îndată cancelerul alese un loc pe țărrhul apei și întări tabăra cu o baricadă de cară. **Într-**aceea sosi un cazac din partea șefului tătar, cu un bilet cu această cuprindere: «Tu, câine bătrân, dacă ești un viteaz războinic, nu fugi de mine, căci în trei zile voi fi negreșit lângă tine!» Același cazac aduse o scrisoare de la sangiacul de Tighina, care se zicea că e pașă în Moldova și Valahia, care îi zicea că sultanul dedese țăările întregi ale Valahiei și Moldovei la tătari, pentru bunele lor slujbecă el, Zamoisky, trebuie îndată să încalece, să iasă înaintea hanului, a se umili și pleca și să atingă cu fruntea lui picioarele lui, nefiind alt mijloc ele scăpare pentru dânsul. În 18 oct., tătarii sosiră până în tabăra polonilor, dar să traseră îndată. În 20 se întoarseră 10 mii tătari asupra taberei polone, împotriva cărora întoarseră artileria cea mare și pentru a doua oară fură puși în fugă și răsiți. A doua zi tătarul ceru o armistiție spre a se înțelege de pace, care fu primită. Se făcu o învoire pe șase luni și tătarul se învoi a dajtgagul său de domnie lui Ieremia, pentru dragostea craiului Polohiei. Din partea tătarilor rămaseră pe loc mai mult de 3 mii, din cară. Înuifransemnați. Numărul tătarilor se urca până la 70 mii, cu femei și copii. Sangiacul de Teghina avea 8 mii cu dânsul. Mulți din tătari se întoarseră la Torn a și cancelerul lăsă o mie călăreți în Moldova, și cu (vilalți 18 mii el plecă după cazaci, ca să-i supuie și să prinză pe trădătorul Nalipo-Waica” (*Hist. Von den Emporungen*, p. 77), XVI Niemcewicz.

XVII Miron-Costin.

XVIII Ibid.

- XIX Heidenstein, p. 322; Plasetki, p. 128; Niemcewicz.
- XX Senkowski.
- XXI Miron Costin.
- XXII Scrisoarea hanului către regele Poloniei, ia Reusner j
- Montreux, p, 594.
- XXIII Niemcewicz.
- XXIV Miron Costin; (patru mii după Plasetki).
- XXV Ivliron Costin; Niemcewicz.
- 74 Miron Costin.
- 75 Scrisoarea hanului către regele Poloniei...
- 76 Montreux, p. 594; Campana, *Hist.*, p, 900.
- 77 Montreux, p. 594.
- 78 De Thou, p. 542; Campana, *Hist.*, t. II, p, 097. Dă capie da scrisoarea împăratului.
- 79 Montreux, p. 590.
- 80 Reusner, p. 170.
- 81 Ibid; Montreux, p. 590.
- 82 Montreux, P. 584.
- 83 Dantiscani, p. 143; Montreux, p, 584.
- 84 Cron. Rom... *Mag. Ist.*, t, IV, p. 284.
- 85 Istvanfi, p. 416.
- 86 Heidenstein, p. 323; Niemcewicz.
- 87 Miron Costin.
- 88 Heidenstein.
- 89 Miron Costin.
- 90 Heidenstein.
- 91 Heidenstein; Niemcewicz.
- 92 Miron Costin.
- 93 Heidenstein, p. 323; Niemcewicz, v
- 94 Heidenstein, p. 323.
- 95 Heidenstein, p. 323; Istvanfi, p. 416; Miron Costia»
- 96 Miron Costin.
- 97 Heidenstein, ibid: Niemcewicz.
- 98 Istvanfi.
- 99 Heidenstein; Niemcewicz.

- 100 Istvanfi, ibidem.
 101 Fortiter, quam potuit; Istvanfi, ibidem.
 102 Istvanfi; Montreux, p. 587.
 103 „Sed tandem a suis et ab infesta fortuna desert*»

*:

- Istvanfi
 104 Heidenstein; Niemcewicz.
 105 Heidenstein.
 — ț. Românii subț Mihai Voievod
 106 Istvanfi, ibid.; Heidenstein, ibid”.
 107 Istvanfi, ibid.
 Iv Heidenstein.
 v Heidenstein vi Plasetki, p. 152.
 vii Istvanfi, p, 416
 viii Heidenstein; KTKanccvicz; Istvanfi; SMkwa
 Carfiag;
 Ix Istvanfi”.
 x Heidenstein; Niemcewicz.
 115 Miron Costin
 116 Istvanfi, p 416; Miron Costia
 117 Ibid.
 118 Istvanfi, ibid.
 119 Ossat, t, 1, p. 226.
 120 Niemcewicz; Hist. *Von den Empommem*, p. 81.
 121 Vezi scrisoarea în Reusner, *Ep. Turc., tp. W1-*1”*
 fă”.
 122 Plasetki, anul 1395; Niemcewicz; Ossat, t. % \$.
 Tfti
 123 Istvanfi.
 * - 124 Reusner, *Ep. Turc.*, p. 13 e r
 125 Reusner, *Ep. Turc.*, p. 182.
 126 Ibid „p. 184.
 127 Walther; Stavrinos.
 128 Stavrinos.
 129 Walther.
 130 Ibid.
 131 Guerrin, p. 171.
 132 Walther.

- 133 Reusner, *Ep. Turc.*, v. 101.
- 134 Bethlen, t. IV, p. 11 și Katona, p. 274; Fraefaeita „p. 493
- 135 Bethlen, *ibid.*
- 136 De Thou, p. 570.
- 137 Montreux, p. 596; Ortelius, p. - 30.1: 8 jt. *Von den Empăș rungen*, p. 83
- 138 Walther.
- 139 *Ibid.*
- 140 Walther; Guerrin, p. 215; Ortelius, p. 304.
- 141 Guerrin, *ibid.*
- 142 Ortelius, p. 30”.
- 143 Walther.
- 144 Campana, p. 51.
- 145 Ortelius, p. 304...
- 146 Walther.
- 14” Guerin, p. 228; *Hist. Von den Emporungen*, p. 86.
- 148 Walther. - 149 Cron. Rom., în *Mag. Ist.*, t. IV „p. 235; Guerrin, p. 287; De Thou. T. XII, p. 587; Iansonius.
- 150 Cron. Rom., *ibid.*
- 151 Guerrin, *ibid.*
- 152: De Thou, p. 570
- 153 Montreux, p. 596.
- 154 *Die Warhaftige neue Zeitung.*
- 155 Tomasi, p. 36.
- 158 De Thou, p. 574; *Die Warhaftige neue Zeitung.*
- 157 Tomasi, p. 36.
- 158 Naima; Hammer, t. II, p. 282.
- 159 Jouannin, p. 179.
- 160 Naima; Hammer, t. II, p. 283.
- 161 Hammer, p. 283.
- 162 Sagredo, p. 743; Sacy, t. II, p. 135.
- 163 Sagredo, p. 743; Hammer, p. 283.
- 164 Sacy, t. II, p. 136; Sagredo, p. 744; De Thou, p. 578 și 579.
- 165 De Thou, p. 579; Sagredo, p. 744.
- 166 De Thou, t. XII, p. 548.
- 167 Montreux, p. 615.

- 168 De Thou, p. 581.
 169 Tomasi, p. 44.
 170 De Thou, p. 581.
 171 Montreux, p. 625.
 172 De Thou, p. 582; Montreux, p. 625.
 173 Hammer, t. II, p. 283.
 174 Tomasi, p. 43.
 175 Montreux, p. 625.
 176 Montreux, p. 625; De Thou, p. 586.
 177 Guerrin, p. 288; De Thou, p. 586; Montreux, p. 625; Iangonii
 178 Cron. Rom., *Mag. Ist.*, t. IV, p. 285.
 179 Ibid., p. 286.
 180 Jouannin, p. 179.
 181 Sacy, t. II, p. 141.
 182 Hammer, p. 285; De Thou, p. 582 și 583; Sacy, p. gredo, p. 780.
 183 Cr. R. *Mag.*, t. IV, p. 288.
 184 Ibid... Walther.
 185 Cron. Rom., *Mag.*, t. IV, p. 288.
 186 Ibid.
 187 Walther; Cr. R., M., t. IV, p. 288; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580. *F*
 188 Walther; D'Ambry, p. 846; Baudier, p. 580 - 581.
 189 Guerrin, p. 333; Ortelius, p. 344.
 190 Cr. R., M., t. IV, p. 286; Xogălniceanu, p. 168.
 191 Guerrin. P. 333; Montreux, p. 641; Ortelius, p. 344.
 192 Cr. R., ibid.
 193 Ibid.
 194 Guerrin, p. 333.
 — Ortelius, p. 354.
 — Guerrin, p. 333 și 334; Ortelius, p. 344. Mihai-Vodă merse în Transilvania să roage pe Sigismund ca să continueze războiul cu turcii, zicând că nicio provincie nu e mai espusă și mai trebuincioasă la război ca Valahia. Prințul îi răspunse că primește cu bucurie voința sa și că o va împărtași împăratului. Mihai îi dete un l'oiier al său, ca

să meargă la împărăție să facă aceeași rugăciune ce a făcut prințului Sigismund (Herrera, p, 719).

— Tomasi, p. 53; Spontoni, p, 48.

103 Cr. R „M., t. IV, p. 287.

v Guerrin, p. 334; De Thou, t. XIII, p. 187.

vi Engel, p. 243.

vii Tomasi, p. 57.

viii Engel, p. 243.

Ix Tomasi, p. 57.

x de Thou, p. 187.

203 Tomasi, p. 37.

208 Walther.

S07 Tomasi, p. 57.

208 Walther.

209 Tomasi, p. 74.

210 A cita în noță aci titlu lui Mircea după hrisovul ad-se de Făt» no.

[„Drept-credinciosul întru „Hristos Dumnezeu, pietosul și iubitorul de Dumnezeu Mircea cel Mare, domn eu mila lui Dumnezeu și singur stăpânitor a tot pământul Ungro-Vlahiei și de dincolo de Munții Carpați, până la pământul tătarăsc, Herțog (duce) Almașului și Făgărașului, domn al Banatului despre apus, stăpânitor amletoz laturile ale Dunării până la Marea Neagră și domn cetății Drt, storului și al tuturor țărilor și orașelor până la hotarele Adria-S*>polei.”]

211 Hammer, t. II, p. 114.

212 De Thou, t. XIII, p. 107 și 233.

213 Istvanfi, p. 434; Spontoni, p. 56.

214 Istvanfi, p. 434.

215 Bethlen, t. IV, p. 35.

216 Bethlen, t. IV, p. 35.

217 De Thou, t. XIII, p. 187.

218 Bethlen, ibid.

21!) De Thou, p. 157.

220 Montreux, p. 655; Tomasi, p. 53.

221 Bethlen, t. IV.

222 Bethlen, t. IV.

- 223 Istvanfi, p. 438; Bethlen; Spontoni, p., 55.
224 Hammer, t. II.
225 Katona, p. 397:
226 Tomasi, p. 53; Montreux, p. 647; Frachetta.
227 - Hammer, t. III, p. 288. Vezi Frachetta, p. 115,
Tomase p. 83, Ț Ossat, despre tratațiile împăratului și lui
Sigismund eu turcii întunci.
223 Vezi în Montreux, p. 642.
229 De Thou, t. XII, p. 137.
230 Walther; Engel, p. 243.
231 *Mag. Ist.*, t. I, p. 234.
832 De Thei. 1 Xlli, p. 180 - 182.
233 Walther.
231 Ibid.
235 Stavrinou; *Mag ist.*, t. I, p. 234.
236 Hammer, t. II, p. 294. Polonii încheiaseră acum
(«ace? cu turcii. Aceștia trimiseseră un agiutor de oaste lui
îeremia, spre a putea rezista lui Mihai. Prin mijlocirea
ambasadorului englez: țarcu (acea feluri de făgăduieli mari
lui Mihai, numai să se lepede de prieteșugul transilvanului
și să asculte de turci (Herrera, p., T35V.
— 237 Bethlen, t. IV, p. 160.
238 Bethlen, t. IV, p. 63 - 64; Istvanfi, p. 437.
239 Bethlen, t. IV, p. 64.
— 240 Istvanfi, p. 439.
241 Bethlen, t. IV, p. 65; Istvanfi, p. 440
242 Bethlen, t. IV, p. 65.
243 Bethlen, t. IV, p. 65 - 66.
244 - I-bid., p. 67.
245 Bethlen, t. IV, p. 67 - 63.
246 Bethlen, t. IV, p. 84.
247 Bethlen, t. IV.
248 De Thou, t. XIII, p. 294.
249 De Thou, t. XIII, p. 295.
250 De Thou, p. 295.
251 Sacy, t. II, p. 480 și 143.
252 Istvanfi, p. 444.
253 Originalul acestui tractat în latinește se află

tipărit < «spray, *Anmles veteres Hunnorum* etc „p, 155 - 158.

254 Pray, p. 156. Acest autor dă asemenea și jurârrânhfl tui

Mihai-Vodă în latinește.

255 Sacy, t, II, p. 147.

256 De Thou, t. XIII, p. 295.

257 Bethlen, t. IV, p. 132.

258 Spontoni, p. 61.

259 Bethlen, t. IV, p. 132.

260 Spontoni, p. 60.

261 De Thou, t. XIII, p. 295; Tomasi, p. 61.

262 Istvanfi, p. 446; Bethlen, t. IV, p. 1 &

263 Tomasi, p. 61.

421

264 Istvanfi, p. 446.

265 De Thou, p. 295 și 296.

266 Spontoni, p. 62; Tomasi, p. 61.

267 De Thou, t. XIII, p. 296.

263 Istvanfi, p. 447.

269 De Thou, t. XIII, p. 296.

270 Bethlen, t. IV, p. 161.

271 Tomasi, p. 61.

272 Bethlen, t. IV, p. 162.

273 Bethlen, t. IV, p. 84.

274 Istvanfi, p. 447.

275 Istvanfi, p. 452; Tomasi, p. 65; Spontoni, p. 66;
De Thou, p. 297.

276 Bethlen, t. IV, p. 164 și 171; Engel, p. 246.

277 Tomasi, p. 65.

273 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 239.

279 Tomasi, p. 65.

230 Engel, p. 246. I

231 Seadedin; Hammer, t. II, p. 290 și 2 f 9; *Mag. Ist.*, t. IV, p. 289.

232 Seadedin.

233 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 290; D'Ambry, p. 049.

234 Seadedin.

- 285 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 290.
- 236 *Mag. Istoric*, t. IV, p. 291.
- 237 Bethlen, t. IV, p. 173; D'Ambry, p. 349. Vezi în Bisselie mai răulce amănunte.
- 233 Bethlen, ibid.
- 239 Hammer, t. II, p. 290.
- 290 Tomasi, p. 61.
- 291 De Thou, t. XIII, p. 326.
- 292 De Thou, t. XIII, p. 327.
- 293 *Mag. Ist.*
- 294 De Thou, t. XIII, p. 397.
- O!
- 295 Istvanfi, p. 452.
- 296 De Thou, p. 297.
- 297 Istvanfi, p. 452.
- 29B Tomasi, p. 79.
- 299 De Thou, t. XIII, p. 297.
- 300 Istvanfi, p. 452.
- 301 De Thou, t. XIII, p. 293.
- 302 Istvanfi, p. 452.
- 303 De Thou, p. 327.
- 304 Istvanfi, p. 452.
- 305 De Thou, p. 328 și 329.
- 306 *Mag. Ist.*, t. IV „p. 291.
- CARTEA A PATRA
- 1 Gerando, *La Transylvanie*, Paris, 1845, t. I, p. 35.
- 2 *Magazinul istoric*, t. I, p. 19; t. III, p. 97.
- 3 Vezi diplomele lui Andrei II din anul 1211 și 1222.
- 4 Katona, t. X, p. 375.
- 5 Tomasi, p. 75.
- G Istvanfi, p. 452.
- 7 De Thou, t. XIII, p. 329, Ortelius, p. 433.
- 8 „Solită mobilitate instabilis animi” (Istvanfi, p. 452).
- 9 Istvanfi, p. 452; De Thou. P. 329; Bethlen, t. IV, p. 248; Ortelius, p. 433.
- 10 Istvanfi, ibid.
- 11 Bethlen, t. IV, p. 248.

- 12 De Thou, t. XII, p. 330.
- 13 Ibid.; Ortelius, p. 432; Doglioni, *Theatro de-principi*, t. II, p. 744.
- 14 Spontoni, p. 83.
- 15 De Thou, t. XIII, p. 330.
- 16 Tomasi, p. 76.
- 17 Ossat, t. II, p. 74.
- 18 De Thou, t. II, p. 503.
- 19 Spontoni, p. 52.
- 20 Tomasi, p. 75; Spontoni, p. 86.
- 21 Spontoni, p. 86; Bethlen, t. IV, p. 249; Istvanfi; Tomasi p. 76.
- 22 De Thou, p. 330.
- 23 Tomasi, p. 77.
- 24 De Thou, t. XIII, p. 331; Bethlen, t. IV, p. 269 ei delius, p. 445; *Staat von Siebenbürgen* etc.; Doglioni, t. II, pe 744.
- 25 Bisselie.
- 2 ti Bethlen, t. IV. P. 269 - 273.
- 12 Cronica lui Fuchsie.
- 23 Bisselie, t. XI.
- 29 Spontoni, p. 88.
- 30 Bethlen, t. IV, p. 279; Istvanfi, p. 452.
- 31 „Amicițiam et boni vicini officium sollicitande cădemque vicișsim ab illo expetendo” (Istvanfi, p. 452).
- 32 Bethlen, t. IV, p. 283.
- 33 Bisselie, t. XI; Guerrin, p. 495.
- 34 Cronica lui Fuchsie.
- 35 Spontani, p. 89.
- 36 Bethlen, 1. IV, p. 289.
- 37 Bethlen, t. IV, p. 28!); Istvanfi, p. 452.
- 38 Bethlen, t. IV, p. 291 - 296.
- 39 Ibid., p. 296.
- 40 Bethlen, t. IV, p. 299; Istvanfi, p. 453.
- 41 Ibid., p. 209.
- 42 Bisselie.
- 43 Bethlen, t. IV, p. 303 - 304.
- 44 Istvanfi, p. 452; Bethlen, t. IV, p. 288; Plaseeius, p.

205; Engel. T. I, p. 249.

45 „N'onquam erit bona spina, licet mittatur (te Roroa” (Plasecius, p. 200).

46 Ibid.

47 Bethlen, t. IV, p. 304 – 310.

48 Ibid., Istvanfi, p. 452.

49 Bethlen, t. IV, p. 317.

50 Bethlen, t. IV, p. 314 – 317.

51 Bethlen, t. IV, p. 319.

52 La/are Soranzo, p. 147.

53 A cita pe Campana, p. 49.

IV istvanfi, p. 453; Bethlen, t. IV, p. 320.

55 Istvanfi, p. 453.

56 Bethlen, t. IV, p. 322.

57 Bethlen, t. IV, p. 322.

58 Bethlen, t. IV, p. 323 – 326.

59 Ibid., p. 326.

60 Bethlen, t. IV.

61 Bethlen, t. IV.

62 Bethlen, t. IV. După scrierea lui Ioan Csindi, ungur eesiit, ce slujea atunci în oastea lui Mihai-Vodă.

63 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 292; Bethlen, t. IV, p. 329.

64 Bisselie.

65 Bethlen, t. IV, p. 330. După analistul Ștefan Szamoskozy.

66 Bethlen, t. IV, p. 330 – 332.

67 Cronica lui Fuchsie, p. 100.

68 Seivert, p. 186 și 187.

69 Bethlen, t. IV, p. 332.

70 Bethlen, t. IV, p. 337 – 339.

71 Bethlen, t. IV, p. 339; Engel, t. I, p. 251.

72 Bethlen, t. IV, p. 340.

73 De Thou, t. XIII, p. 331; Guerrin, p. 495; Q «te) în, 452; *Neue ungarische und siebenbiirgische Kronik*, p. 160.

74 Cr. Română, *Mag. Ist.*, t. IV, p. 293.

75 Bethlen, t. IV, p. 343.

76 Bethlen, t. IV, p. 343.

77 Bethlen, t. IV, p. 344.

- 78 Ibid.
- 79 Cronica lui Fuchsie.
- 80 Bethlen, t. IV, p. 345, 346 – 347.
- Și Istvanfi, p. 483.
- 82 Bethlen, t. IV, p. 347.
- 83 Ibid.; Cronica lui Fuchsie.
- 84 Bethlen, t. IV, p. 347.
- 85 Bethlen, t. IV, p. 355.
- 86 Cronica lui Fuchsie.
- 87 Bethlen, t. IV, p. 356.
- 88 Cronica lui Fuchsie.
- 89 Bethlen, t. IV, p. 35».
- 90 Cronica lui Fuchsie.
- 91 Ibid.
92. JBethfen, t. IV, p. 356.
- 93 Cronica lui Fuchsie XIV Ibid.
- 93 Bethlen, t. IV, p. 358.
- 96 Cronica lui Fuchsie.
- 97 Cronica lui Fuchsie.
- 90 Ibid.
- 99 Bethlen, t. V, p. 357.
- 100 Cronica lui Fuchsie.
- 101 Bisselie, t. XI; Ortelius, p. 452.
- 102 Bethlen, t. IV, p. 359.
- 103 Bethlen, t. IV, p. 349.
- 104 Cronica lui Fuchsie.
- 105 Bethlen, t. IV, p. 352.
9. Istvanfi, p. 453.
- 107 Bethlen, t. IV, p. 352.
- 108 Cronica lui Fuchsie.
- 109 Bethlen, t. IV, p. 352.
- 110 Ibid., p. 354.
- 111 Cronica lui Fuchsie.
- 112 Bethlen, t. IV, p. 360.
- 113 Istvanfi.
- 114 Bethlen, t. IV, p. 362.
- 115 Cronica lui Fuchsie.
- 116 Bethlen, t. IV, p. 363.

117 Bethlen, t. IV, p. 363. Acest autor greșește puind aci numele lui Baba Novac, în locul lui Radu Buzescu și banul Ud rea. Novac cu haiducii săi intrase în Ardeal împreună cu Mihai-Vodă»

118 *Mag. Istoric*, t. IV, p. 293.

119 Ibid.

120 Bethlen, t. IV, p. 366.

121 Bethlen, t. IV, p. 367; Istvanfi, p, 453.

122 Bethlen, t. IV, p. 367.

123 Cronica lui Miron Costin, p. 220.

124 De Thou, t. XIII, p. 352.

125 Istvanfi, p. 453.

126 Un analist ungar, anume Szamoslââzy, martor de față, citat de Bethlen, vorbește astfel despre numărul oștilor lui Miha S-Vddă: „Este anevoie de-a spune acurat câte oști era, căci căpeteniile. Teșiși n-o știa: fiecare după patima sa ridica sau scădea nu mă îmacum vrea. Românii însuși, care vor să se arate mai curajoși, arâf un număr necrezut de mic. Iar noi, fără patimă, vom arăta aceea ce am văzut cu ochii noștri. Acei ce vorbesc mai mult urcă la 30 mii pedestrași și călăreți numărul ostașilor lui Mihai. Acei ce spun mai puțin, 20 mii. Românii spun numai 8 mii. Acei ce țin mijlocul spun

25 mii. Atâta sau mai atâta mi. Să pare a fi mai de crezut. Acei ce pun mai mult sau mai puțin fac abuz. De calcul și fără cuvânt se arată darnici în cifre. Nimeni nu, poate tăgădui că aceasta fu un potop mare de oameni, ca cum toată Țara Românească, smulsă de la vetrile sale, căzuse peste noi. O parte mare era voluntiri, ce alergaseră la dânsul trași prin nădejdea d-a putea prăda, și nu atât puterea lor reală, cât mulțimea lor insufla groază.

Este încă de sigur (certam) că Mihai-Vodă își adaugă numărul oștilor sale, după ce a intrat în Ardeal, atât pentru că mulți de la sine ajerga în tabăra lui, împinși de nădejdea prăzii, cât și pentru că Mihai, în toate părțile pe unde trecea, porunca să proclame, **într-o** parte și **într-alta**, că el va privi ca dușman și își va răzbuna ca de un asemenea pe oricine care, fiind în stare a purta armele, nu va urma

înarmat oastea sa. El lucra **într**-acest chip atât ca să sperie duhurile cu mulțimea, cât spre a nu lăsa în spate-i nimic din care să se poată organiza batalioane. Aceea ce, la vedere, marea oastea voievodului era un număr foarte mare de cară, pe care, împotriva unei strașnice porunci a domnului, fiecare târa cu sine, precum făcuse voievodul și toți boierii, purtând nevestele, copiii, Toată starea și averea, ca cum ar fi avut de gând de a schimba pentru totdeauna pământul de locuință; pricina era căci se temeau ca, în lipsa domnului și a armiei din țară, turcii sau tătarii să nu cumva, să năvălească spre a o prăda” (Bethlen).

Despre armia lui Andrei, analiștii unguri o scad peste măsură, făcând-o de 9 mii; alții încă numai de 5 mii. Dar mai mulți istorici și analiști streini, precum: De Thou, t. XIII, p. 352; Guerrin, p. 497, Ortelius, p. 453, Bisselie etc. O fac de 25 mii. Istvanfi, asemenea, zice că numărul oștilor era mai deopotrivă de arabe părțile.

Oui acestea să lămurește că, deși poate a fost «astea <>» sa A-easc8 mai mare decât cea ungurească, deosâbicea taa A era desasesamată.

127 De Thou, p. 352; Guerrin, p. 495; Orteuus, p S3”.

39 Bethlen, t, IV, p. 368 – 375.

129 Ibid., t. IV, p. 375.

130 *Mag. Ist.*, t IV, p. 293.

<Și Bethlen, t. IV, p. 367 – 377.; De Th» u, O. 353. Gtreart% p. 485; Ortelius, p. 452.

132 Bethlen, t. IV, p. 377.

133 Ibid.; Istvanfi, p. 453.

134 De Thou, p. 332; Guerrin, p. 495; Ortelius, p % %
%. Wicquefort, p. 779.

135 Bethlen, 1. IV, 378.

136 Bethlen, t. IV, p...379.

137 Stavrinos; Bethlen, t. TV, p...381...

13 Bethlen, 1. IV, p. 380 – 381.

40 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 293; Bethlen, t IV, p. M.; fsivaa
A* Bisselie și alții.

41 Bethlen, t. IV, p. 382; Engel, i 253, *Ole wuer & ffnete oilomanische Plorie*, p. 339.

- 42 Wicquefort, p. 799; De Thou „p. 338; «et-feten. –
 if4 p 383; Guerrin, p. 495; Ortelius, p. 497.
- 43 Bethlen, t. IV, p. 381; Wicquefort, p 7 §
- 44 Plasecius, p. 205.
- 45 De Thou, p. 332.
- 46 Bethlen, t. IV, p. 384; Wicquefort, p 77\$
- 47 De Thou, p. 332; Guerrin, p. <\$5; Ortelius, p. <\$2;
ttmfs ungarische und siebenbiirgische Kronik, p 161
- 48 De Thou, p. 332.
- 49 Bethlen, t. IV, p. 390 – 394.
- 50 Bethlen, t. IV, p. 395.
- 51 „Baba Novac, quoque famosus id tempore dax”
 (Betfatss* t IV, p. 363).
- 52 Bethlen, t. IV, p. 396; Stavrinos.
- 53 Bethlen, t. IV, p. 396.
- 54 Stavrinos.
- 55 Bethlen, t. IV, p. 39 fi.
- 183 Stavrinos.
- 150 Guerrin, p. 495 și 497; Ortelius, p. 452 și 453.
- 157 De Thou, p. 333.
- 158 Bisselie.
- 159 Bisselie.
- 160 Bisselie.
- 161 Guerrin, p. 497; Ortelius, p. 453.
- 162 Bisselie.
- *63 Tomasi, p. 80; Bethlen, t. IV, 397; Bisselie;
 Sper.tm».
- 164 Bethlen, t. IV, p. 397; Bisselie.
- 165 Bethlen, t. IV, p. 397.
- 166 Bethlen, t. IV, p. 397 și 393.
- 167 Bethlen, t. IV, p. 399 – 402.
- 168 Stavrinos.
- 169 Bethlen, t. IV, p. 401.
- 170 Bethlen, t. IV, p. 401 – 405.
- 171 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 218.
- 172 Bethlen, t. IV, p. 405.
- 173 Bethlen, t. IV, p. 408., ț0
- 174 Betheln, t. IV, p. 406 – 407; Spontoni, p. 91; Ton.

175 Bethlen, t. IV, p. 407.

176 Tomasi, p. 80; Spontoni, p. 91.

177 Bethlen, t. IV, p. 409.

178 Tomasi, p. 80.

179 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.

180 Ibid.; Tomasi, p. 81.

181 Bethlen, t. IV, p. 410; Istvanfi, p. 453.

182 Bethlen, t. IV, p. 418”.

183 Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454; Bisselie, t. XII; De Thou, p. 335, După Bethlen, p. 425, însă, numai 32 tunuri găsiră ai noștri în tabără.

184 Bethlen, t. IV. P. 419.

185 Guerrin, p. 97; Ortelius, p. 454. După acești autori, morții lui Mihai nu trecea peste 200 oameni, aceea ce e anevoie de crezut, **într-o** luptă așa de lungă și înverșunată. Bethlen pretinde că din tunbe părți împreună periră 2000 ostași, Istvanfi spune că din oastea cardinalului periră numai 1118 ostași. De Thou și Bisselie numără 3.000 oameni pel duți de Andrei. Apoi Montreux esagerează acest număr, urcându-l la la mii.

186 Bethlen, t. IV, p. 421.

187 Bethlen, t. IV, p. 422; Istvanfi, p. 453.

188 Bethlen, t. IV, p. 422.

189 Ibid., p. 420.

190 Bethlen, t. IV, p. 420.

191 Ibid., t. XIII, p. 421.

192 De Thou, p. 333; Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 498; Bissehe.

193 Bethlen, t. IV, p. 425.

194 De Thou, p. 333; Guerrin, p. 459; Ortelius, p. 454; Bisselie.

195 Bethlen, t. IV, p. 427.

196 Ibid., p. 431.

197 Ortelius, p. 454; Guerrin, p. 497.

19 C Ibid.

199 Bethlen, t. IV.

200 Ibid.

201 Ibid.

202 Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.

203 Bethlen, t. IV.

204 Guerrin, p. 499; Ortelius, p. 455.

205 Cronica lui Fuchsie; *Mag. Ist* -, t. II. Noi nu cunoaștem bine care a fost natura legămintelor dinainte între împărat și Mihai despre Ardeal. Este însă prea de crezut că acest titlu Mihai nu și l-a luat de la sine și că Austria i-l făgăduise.

206 Gerando, t. II, p. 22.

207 Bethlen, t. IV.

208 Istvanfi, p. 454.

209 Bethlen, t. IV.

210 Istvanfi, p. 454.

211 Bethlen, t. IV, 437 - 443.

212 Bethlen, t. IV, 443 - 449.

213 Bethlen, t. IV.

214 Bethlen, t. IV, p. 451; Istvanfi, p. 454.

215 Bethlen, t. IV, p. 452.

216 Spontoni, p. 91.

217 Bethlen, t. IV, p. 453...

218 Ibid.; Istvanfi, p. 454.

219 Tomasi, p. 81; Spontoni, p. 91.

220 Bethlen, t. IV, p. 454.

221 Ibid.; Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.

222 Tomasi, p. 81...<...

223 Istvanfi, p. 454; Tomasi, p. 81.

224 Tomasi, p. 81.

225 Bethlen, t. IV, p. 454.

226 Tomasi, p. 81.

227, Ortelius, p... 4.56.

228 Bethlen, t. IV, p. 455.

229 Gerando, t. II, p. 22. Analistii contemporani să deosebesc asupra zilei în care Andrei fu ucis. Timon și Alexandru Dubokay pomenesc de ziua de 31 oct. Ortelius o pune la 9 noiembrie, iar Bisselie tocmai la 20 noiembrie. Noi am urmat pe Bethlen, care o pune șase zile după bătălia de la Sibiu, adică în noaptea de 3 spre

— Noiembrie, socotind această dată, după potrivirea ce am făcut cu altele, ca cea mai adevărată.

230 După Bethlen, iar după Istvanfi, de 33 ani.

231 Bethlen, t. IV, p. 456; Istvanfi, p. 454.

232 Bethlen, t. IV, p. 477 - 480.

233 Bethlen, t. IV, p. 458 - 459.

234 Ibid., p. 459.

235 Bethlen, t. IV, p. 460.

236 Orteliu, p. 456.

237 Bethlen, t. IV, p. 460.

238 Ibid., p. 461.

239 Bethlen, t. IV, p. 401 - 463.

240 Ibid., p. 462.

241 Bethlen, t. IV, p. 468.

242 Bethlen, t. IV, p. 468.

243 Stavrinos.

244 Bethlen, t. IV, p. 468; Orteliu, p. 461.

245 Stavrinos.

246 Bethlen, t. IV, p. 468.

247 Tomasi, p. 81.

248 *Magazin istoric*, t. I-V, p, 28S.

249 Bethlen, t. IV.

250 Bethlen, t. IV.

251 Bethlen, t. IV.

'252 Bethlen, t. IV, p. 469.

253 Cronica lui Fuchsie; Guet na, p, 508: „Și 5 fe

254 Ibid.

255 Bethlen, t. IV, p. 470. Vezi acest act în *ag. Ist „î*, II; p. 358.

256 Bethlen, t. IV, p. 471.

257 Bethlen, t. IV, p. 472 și 473.

58 Bethlen, t. IV, p. 474 - 477.

„259 Bethlen, t. IV, p. 462; Orteliu „p. 4SS

2.60 Guerrin, p. 502; Orteliu., p, 456; Bethlea, p. «83 '261 Ossat, t. II, p...122.

362 Katona, t. XXVII, p. 600.

263 Ossat, t. II, p. 122; Bețirten, t I V, p 467 și m.

264 Guerrin, p. 500; Orteliu, p. 455.

- 265 Guerrin, p. 507.; Ortelius, p, 458 și 488.
- 266 Guerrin, p. 500; Ortelius, p. 459 Beyerimck, 4. II, p. 262.
- 267 Guerrin, p. 502.
- 268 Guerrin, p. 501; Ortelius, p 435; Bisselie. Qe Thou, p! 34.
- 269 Spontoni, p. 95; Bisselie.
- 270 Spontoni, p. 58, 59 și 336 și 337.). Sirtorî.; - Say. le, t. IV, p. '195. Basta e autorul a două scrieri i despre arta «Uiiitafă; 1 *Maestro di Campo generale*, Veneția, 1606, in40.; *Gmetmoella Cavalleria leggiera*, Frânefort „1612, in fol. Cea dința «în aceste scrieri se află în Biblioteca de la Sf. Sava în București, împodobită cu un portret a lui Basta; cea de a doua am. Găsit-o în Biblioteca Națională din Paris.
- 271 Ortelius, p. 460.
- 272 De Thou, p. 350.
- 273 Bisselie.
- 274 Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 4 e.
- 20
- 275 De Thou, p. 335.
- 27 ti Guerrin, p. 510; Ortelius, p. 480 *
- 277 De Thou, p. 335.
- 278 Istvanfi, p. 454.
- 279 *Mag. Istoric*, t. IV, p. 295.
- 280 Ortelius, p. 461.
- 281 Ortelius, p. 462; Bethlen. T. IV. P. 483; Guereti» O 50.;;
- 282 De Thou, p. 334; Doglioni, t. II. P. «S.
- 283 Spontoni, p. 95 și 96
- 284 Bethlen, t. IV „p. 484.
- 285 Cronica lui Fuchsia
- 286 Bethlen, t. IV, p. 45.
- 287 „Mihail, Voievodu Țării Românești, TOJWBS - fâțil ale imperiale, crăiesc locoțiitor al Ardealului; și geaersd «pitari pestearmia din părțile cele dincoace de Ardeal fiomodiad de la imimnezeu biruință prin veghere, virtute și arme, înkffl™ Assesă întrudovedește că această medalie nu s-a tăiat după <c0. Psiaâesea-9 teftdo.

— V «i, precum au bănuir unii din istorici.

288 Joachim, Das *neuerdffnete Mânz-KabkmL*

289 Cronica lui Fuchsie.

290 De Thou, p, 508; Doglioni, t. II - p...745.

291 Cronica lui Fuchsie.

202 De Thou, p. 508.

293 Spontoni, p. 97.

294 De Thou, p. 508.

295 Ortelius, p. 463.

296 Cronica lui Fuchsie; Bethlen. T. JV, <p; ce IFhofjJ
(508.

297 De Thou, p...509.

298 Bisselie.

299 Bethlen, t. IV, p. 487.

300 Acest act, spune Bethlen, care cel diiifi i-a scos
Ha temicia; în scris pe narşemin şi se afla în păstrare se
SSblistaaa fiudfâsibriel IMhlen, prinţul Ardealului, şi la
moantea lui trecu & chralteştefan Bethlen, fratele său.

III Bethlen, t. IV, p, 490.

IV Spontoni.

V *Mag. Ist.*, t. IV, p. 294; Filstich.

VI Cronica lui Fuchsie.

VII Cronica lui Fuchsie.

VIII Bethlen, t. IV, p. 491.

IX De Thou, p. 509.

03 Spontoni, p., 90.

Ortelius, p. 463; De Thou, p, 509...

Spontoni, p. 96.

r 3.1 - 1 Ortelius, p. 463 şi 464; De Thou, p. 509;
Doglioni, t, II, P745.

312 De Thou, p. 509; Bethlen. F. IV, p. 491.

313 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 296; Cronica lui Fuchsie»

314 Cronica lui Fuchsie.

315 Istvanfi, p. 459.

316 Ortelius, p. 461; De Thou, p. 334.

317 Istvanfi, p. 454.

318 Cronica lui Fuchsie?. - 319 Ortelius, p. 468; De
Thou, p. 510.

- 320 Bisselius, t. XXII.
- 321 Spontoni, p. 98...
- 322 De Thou, p. 510; Doglioni, t. II, p. 745; Ortelius, p. 468.
- 323 Bethlen, 1. IV, p. 492; Heidenstein; Engel, t. II, p. 246.
- 32.4 De Thou, p. 510; Ortelius, p. 468; Doglioni, t... II, p, 743.
- 325 Bethlen, t. IV, p. 493".
- 326 Bethlen, t. IV, p. 494.
- 327 Bethlen, t. IV, p. 495; Cronica lui Fuchsie.
- 328 Bethlen, t. IV, p. 491; *Mag. Istoric*, t IV, p. 296.
- 329 Engel, t: I, p. 258. K
- 330 Heidenstein; Niemcewicz.
- 331 Plasecius, p. 223; Bethlen, t. IV, p. 495.
- 332 Bethlen, t. IV, p. 532.
- 333 Heidenstein, p. 355; Niemcewicz.
- 334 Bethlen, t. IV, p. 495.
- 335 Bisselie, t. XXII.
- 336 Bethlen, t. IV, p. 496.
- 337 Cronica lui Fuchsie.
- 338 Bethlen, t. IV, p. 496.
- 339 Bethlen, t. IV, p. 495.
- 1 (O Ortelius, p. 467.
- 3 U *Magazin istoric*, t. I, p. 237.1142 Ibid., t. IV, p. 296.
- . '143 Spontoni, p. 98; Bisselie; Ortelius, p. 467.
- 841 Bisselie.
- ! 1 15 Bethlen, t. IV, p. 496. „Îl moldavo e Sigismondo rimaseră nitnniU e. Stupefia ti della spedita celerita con la quale îl valacco «i ilm-u viaggio compito haverò (Spontoni, p. 98).
- 340 Bethlen, t. IV, p. 479.
- 847 De Thou, p. 510.
- 348 *Magazin istoric*, t. IV, p. 296.
- 849 Bethlen, t. IV, p. 497.
- 350 Niemcewicz: Heidenstein, p. 351.
- 3 M Niemcewicz; Heidenstein, p. 351. Îl, >2 *Magazin*

istoric, t. IV, p. 297.

353 Nienicewicz; Heidenstein, p. 351.

354 Miron Costin, p. 222.

355 Heidenstein, p. 351.

356 Miron Costin, p. 222.

3. >7 Miron Costin, p. 222.

358 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

359 De Thou, p. 510.

360 De Thou, p. 511; Ortelius, p. 461; Bisselie.

361 Mai toți analiștii pun această bătaie pe Nistru, „însă uimi la Hillin, alții la un loc, aproape, pe care nu îl scriu tot un fel. Așa.

I în Thou scrie *Orthein*; Ortelius, Doglioni și alții, *Orthua*; Bis-M Iluh, *Orthano*. Acest din urmă se aseamănă cu numele satului (*liant* de lângă Hotin, unde credem că **s-**a dat această bătălie, ne cwnoscând vreun loc acolo al cărui nume să se apropie mai mult de i mei dat de istorici.

862 Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511; Bisselie; Doglioni, t. II.

(i 728.

363 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

11. Miron Costin, p. 222.

365 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

366 Bethlen, t. XV, p. 499.

367 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

368 Heidenstein, p. 351.

369 Sponteni, p. 93.

370 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

371 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

372 Miron Costin, p. 223...

373 Plaseeius, p. 223.

374 Heidenstein; Niemcewicz.

375 Ibid.; Miron Costin, p. 222.

376 Heidenstein; Niemcewicz.

377 Ibid.

378 Ureche, p. 107.

379 Heidenstein; Niemcewicz; Ortelius, p. 480.

380 Cronica lui Fuchsiș.

381 Ortelius, p. 468; De Thou, p. 511.

382 Cronica lui Fuchsie.

383 Bethlen, t. IV, p. 500 – 504.

384 *Mag. Ist.*, t. IV, p. 297.

385 Cronica lui Fuchsie.

386 Bethlen, t. IV, p. 504.

387 Ortelius, p. 471; De Thou, p. 511.

388 Bethlen, t. IV, p. 504.

389 Cronica lui Fuchsie.

390 Bethlen, t. IV, p. 505.

391 Cronica lui Fuchsie.

CARTEA A CINCEA

Î> *Magazin istoric*, t. IV, p. 297.

2, Ibid., p. 208; Cronica lui Fuchsie.

3 Bethlen, t. IV, p. 505; Ortelius, p. 479.

4 Bethlen, t. IV, p. 506 – 507.

5 De Thou, p. 511; Ortelius, p. 479.

8 Bethlen, t. IV, p. 507 – 508.

7 Bethlen, t. ÎV, p. 508 – 509.

8 Ibid.; Cronica lui Fuchsie. T) Bethlen, t. IV, p. 510.

10 Bethlen, t. IV, p. 509 – 510

11 Hammer, t. II.

12 Heidenstein; Niemcewicz; «Ortelias, p. iis»... Se

Ttoul.

Îi 511.

13 Ortelius, p. 480; De Thou, p. 511.

14 Spontoni, p. 96 – 100.

15 Bethlen, t. IV, p. 505.

16 Bethlen, 1... IV, p. 511 – 515.

17 Bethlen, t. IV, p. 516; Ortelius, p. 4 tfl

18 Bethlen, t. IV, p. 516 – 519.

19 Bethlen, t. IV, p. 523.

20 Bethlen, t. IV, p. 523...

21 Bethlen, t. IV.

22 *Mag. Ist.*, t. III, p. 220

23 Bethlen, t. IV.

24 *Magaz. Ist.*, t. II, p. 238; Miron Costin. P. 2".

25 Ibid... T. III, p. 229.

- 26 Bethlen, t. IV, p. 547
- 27 Miron Costin, p. 223.
- 28 Bethlen, t. IV, p. 531 – 533.
- 29 Bethlen, t. IV, p. 540.
- 30 Bethlen, t. IV, p. 519 – 521 - 81 Bethlen, t. IV, p. 521 – 523. Orteuus, f» 481
- 32 Bethlen, t. IV, p. 524 – 529
- 33 Bethlen, t. IV, p. 529 și 530.
- 34 Bethlen, t. IV, p. 533 – 539.
- 35 Spontoni, p. 100.
- 36 Spontoni, p. 100; Tarducci.
- 37 Spontoni, p. 101.
- 38 Bethlen, t. IV.
- 39 Spontoni, p. 101, După Tarducci, în 4 sept
- 40 Spontoni, p. 101. Tarducci și Istvanfi spun că «Ea a o îmi oM.își și opt tunuri.
- 41 „Simulata amicitia, ac mittendarum Clipiar. Asn ptwwtgttto; Vayvodaе ostensa” etc. (Bethlen, t, IV, p 451).
- 42 Spontoni, p. 101.
- 4! Bethlen, t. IV, p. 541; Spontoni, p 109.
- 44 Bethlen, t. IV, p. 542 – 544.
- 45 Bethlen, t. IV, p. 545 și 546.
- 46 Bethlen. T. IV, p. 546 și 547.
- 47 Bethlen, t. IV, p. 547 – 549.
- 48 Spontoni, p. 102 și 103.
- 49 Ibid., p. 103.
- 50 Bethlen, t. IV, p. 550.
- 51 Spontoni, p. 103.
- 52 Bethlen, t. IV, p. 550.
- 53 Bethlen, t. IV, p. 551 – 556.
- 54 Ibid., p. 556.
- 55 Ibid.
- 56 Tarducci; Spontoni, p. 104.
- 57 Spontoni, p. 105 – 107.
- 58 „Il general Basta che a questa sentenza era gia risoluto* (Spontoni, p. 107).
- 59 Spontoni, p. 107; Bethlen, t. IV, p. 557.
- 60 Spontoni, p. 107.

- 61 Bethlen, t. IV, p. 557.
- 62 Bethlen, t. IV, p. 557 – 500
- 63 Cronica lui Fuchsie.
- 64 Bethlen, t. IV, p. 500.
- 65 Bethlen, t. IV, p. 561 și 562.
- 66 Bethlen, t. IV, p. 563 – 567.
- 67 Spontoni, p. 108.
- 68 Bethlen, t. IV, p. 567...
- 69 Spontoni, p. 107 și 108. După Bethlen, capul
aceștii câjărimi nu era Rothalt, ci Ladislau Pelo.
- 70 Spontoni, p. 108.
- 71 Istvanfi, p. 463.
- 72 Bethlen, t. IV, p. 468.
- 73 Ortelius, p. 481.
- 74 Bethlen, t. IV, p. 568 – 570.
- 75 Bethlen, t. IV, p. 570 – 574.
- 76 Ibid., p. 575.
- 77 Spontoni, p. 108; Tarducciortelius, p. 481.
- 78 Bethlen, t. IV, p. 575; Spontoni, p. 109.
- 79 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 89 Spontoni, p. 109.
- 81 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 2 N.B. După Tarducci, iar după Istvanfi, trei mile de
Alb», Lucru trebuie verificat, căci după cartă e mai mult.
- 83 Spontoni, p. 109; Tarducci.
- 81 Spontoni, p. 109.
- 85 Spontoni, p. 109; Istvanfi, p. 463; Bethlen, t. IV, p.
578.
- 86 Spontoni, p. 109; Tarducci.
- 87 Bethlen, t. IV, p. 575.
- 88 Spontoni, p. 109. După Bethlen însă, era o trupă
de cazac*”.
- 89 Spontoni, p. 109.
- 90 Bethlen, t. IV, p. 576.
- 91 Spontoni, p. 110.
- 92 Bethlen, t. IV, p. 577 și 578.
- 93 Spontoni, p. 110; Tarducci. E
- 94 Spontoni, p. 111.

95 Ibid.; Tarducci.

96 Bethlen, t. IV, p. 578 - 580. După Spontoni și Tarducci, BasU dete lui Mihai prin Petre Armeanul un răspuns: zise ca să lase Undată tara Ardealului și să se tragă în Țara Românească, făgăduind u nu-l supăra în retragere; că, dup-aceea, puse pe Petre Armeanul NUpt pază, până îl scoase din tabără. Mihai, auzind, foarte se mânie și cu vorbe de amenințare și de dispreț porunci, cu toate că era încă noapte, să zică din trâmbițe și tobe, obștind bătălia pe dimineață.

97 Stavrinis.

98 Spontoni, p. 112.

99 Ibid.

100 Ibid.; Tarducci.

101 Spontoni, p. 112.

102 Spontoni, p. 112 și 113; Tarducci.

103 Tarducci; Spontoni, p. 113.

104 Spontoni, p. 114.

105 Bethlen, t. IV, p. 583.

106 Spontani, p. 114; Tarducci.

107 Bethlen, t. IV, p. 583.

168 Bethlen, t... IV, p. 584; Spontoni, p. 115.

Ittt Sponto; îi p. 115.

110 Ibid.; Bethlen, t. IV, p. 534.

411 Spontoni. P. 115; Tarducci.

112 Spontoni, p. 115.

113 Tarducci.

114 Ibid.

115 Bethlen, t. IV, p. 584. = Ilii Bethlen, t. IV, p. 534...

- 117 Ibid.

113 Tarducci; Spontoni, p. 115.

113 Spontoni, p. 115; Tarducci.

120 Bethlen, t. IV, p. 535.

121 Spontoni, p. 115.

122 Spontoni, p. 116.

123 Bethlen, t. IV, p. 535.

* 124 Spontoni, p. 116.

125 Tarducci.

- 126 Bethlen, t. IV, p. 585.
3.27 Spontoni, p. 116.
139 Bethlen, t. IV, p. 585.
129 Bethlen, t. IV, p. 536.
130 Istvanfi. P. 404. Bethlen însă o face de 25 mii, iar analiștii italieni esagerea/. A și mai mult, urcând armia peste rămând sie treizerr mii.
13! Bethlen, t. IV, p. 586.
132 Ibid".
133 Ibid.; Spontoni, p, 116.
134 Bethlen, t. IV, p. 587.
135 Spontoni, p. 116.
136 Tarducci. Spontoni arată cu greșeală că Basta «Sete linM, Bale de bătălie o formă lunară.
137 Tarducci; Spontoni, p. 116.
238 Bethlen, t. IV; Spontoni, p. 116.
139 Bethlen -, t. IV.
340 Spontoni, p. 116.
141 Spontoni, p. 1 IC; Tarducci.
142 Tarducci; Spontoni, p. 116; Bethlen.
143 Bethlen; Ibid.
144 Ibid.; Spontoni, p. 116.
145 Spontoni, p. 116.
146 Bethlen, t. IV.
147 Bethlen, t. IV.
148 Spontoni, p. 116; Tarducci.
149 Bethlen, t. IV.
150 Istvanfi; Tarducci; Spontoni, p. IM. Din istoricii. Ungari Bethlen numai, cu esagerație, scade armia la 12 roii oameni.
151 Spontoni, p, 117.
152 Spontoni, p. 119.
153 Bethlen, t. IV.
154 Spontoni, p. 117.
155 Bethlen, t. IV.
156 Tarducci.
157 Spontoni, p. 117.
158 Spontoni, p. 117 și 118; Tarducci.

- 159 Spontoni, p. 118.
 160 Istvanfi, p. 464.
 161 Istvanfi, p. 464.
 162 „Con tutto che il General della cavaleria Batoba-Novacco mirabilmente s-adoperasse” etc. (Spontoni, p. 118).
 163 Bethlen, t. IV.
 164 Ibid.; Istvanfi, p. 464.
 165 Bethlen, t. IV.
 106 Istvanfi, p. 464.
 167 Spontoni, p. 118; Tarducci.
 168 Spontoni, p. 119.
 169 Ibid.; Tarducci.
 170 Spontoni, p. 119.
 171 Ibid.
 172 Bethlen, t. IV.
 173 Ibid.; Istvanfi, p. 464.
 174 Spontoni, p. 119.
 175 Ortelius, p. 481; De Thou, p. 503; Ioachim, t. II. P
 38 – *Htturroffnete ottomanische Prorte*, p. 340; Fotirai, tu, p. li2.

Bethlen, t. IV, din contră, spune că Basta, însărcinând pe locuitorii Aiudului d-a aduna într-un mormânt toate trupurile acelor căzuți în bătaie, ei însărcinată cu această treabă pe unul din concetățenii lor, care făcând-o, raportă, după spusa analelor ungurești, că pe cel mai mare deal era 9 mii de trupuri și în cel mai mic două mii, din ambele taberi, dar cei mai mulți era săcui și români. Râul Mureșul strică mai târziu cel mai mare din aceste dealuri. În acest număr nu se socotește cei înecați. De ar fi temeinică această arătare, că noi, pierzând de la 4 la 5 mii oameni, încă două mii săcui uciși după bătălie (cum se va vedea), urmează că dușmanul să îi pierdut mai mult de 4 mii oameni. Italienii Tarducci și Spontoni esagerează cu deosebire numărul ucișilor. Cel dintâi zice că noi pierdurăm 10 mii ostași și Basta 40 numai; cel de-al doilea, că pierdurăm 18 mii, afară din cei înecați în Mureș, și 30 tunuri, mari îi mici, iar Basta numai 40 inși.

- 176 Spontoni, p. 120; Tarducci.
- 177 Spontoni, p. 122; Tarducci.
- 178 Spontoni, p. 122.
- 170 Spontoni, p. 120
- 180 Istvanfi, p. 46<
- 181 Spontoni, p. 121.
- 182 „Piacquero a quelgl animi alterați per le gia ricevute offese e di natura nemici della clemenza, e oltre modo avidi di vendetta, le parole del Chiacchi” (Spontoni, p. 121).
- 183 Spontoni, p. 121.
- 184 Spontoni, p. 121 și 122. – 185 Bethlen, t. IV.
- 186 Spontoni, p. 122.
- 187 Istvanfi.
- 188 Spontoni, p. 122; Istvanfi, p. 464; Bethlen.
- 189 Spontoni, p. 122.
- 190 „Havendo fatto nel di del conflitto il debito stio con haver essercitato în un tempo istesso l’officio di provido Căpitano e di P valoroso soldato” (Spontoni, p. 122).
- 191 Spontoni, p. 122 și 123.
- 192 Spontoni, p. 123.
- 193 Cronica lui Fuchsie.
- 194 Bethlen, t. IV.
- 195 Cronica lui Fuchsie.
- 196 Bethlen, t. IV.
- 197 Heidenstein, p. 360.
- 198 Cronica lui Fuchsie.
- 199 Heidenstein; Niemcewicz.
- 200 Niemcewicz.
- 201. Niemcewicz.

REPERE ISTORICO-LITERARE

V. ALECSANDRI: Oamenii de măsura lui Necolae Bălcescu Rânt încă rari între românii de astăzi. Acei carii ca dânsul, în tot cursul unei existențe de luptă, au fost. Insuflați numai de nobila Bămțire a amorului de patrie și carii au visat și lucrat cu neîncetate la reînvierea și la mărirea neamului lor, merită să atragă (respectul și

simpatiile urmașilor. Tot ce se atinge de acei oameni de frunte, diversele întâmplări ce au trecut peste dânsii, actele lor publice și. Chiar incidentele vieții lor private devin, după moarte, de un mare interes pentru cine știe a-i prețui și îi admiră. E o datorie sacră pentru amicii și contemporanii lor de-a face apel survenirelor, spre a feri de uitare toate înotițiile ce pot contribui la completarea biografiei lor.

Această idee m-a îndemnat a vorbi astăzi de Necolae Bălcescu ca de un om al cărui nume onorează România și ca de un amic «cump și jălit. Am petrecut luni întregi cu el, nu numai în țară, dar și în străinătate; am avut adeseori ocaziunea de a cunoaște frumoasele* aspirări ale inimei sale; l-am văzut lucrând cu entuziasm la *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*; am călătorit împreună prin romanticele văi ale Moldovei; ne-am preumblat pe liolful poetic a Neapolei, în nopțile luminoase din Italia; am admirat flacăra urieșă ce-ncunună fruntea Vezuvului; am respirat norul parfumat al Siciliei, răătăcind amândoi pe malurile mării; am trăit o parte a timpului de exil de la 1848 în mijlocul minunilor Parisului și am făcut, la un loc, pretutindenea, multe proiecte mărețe, multe visuri aurite pentru gloria și independența nației noastre. Simt dar o mulțămire adâncă, o plăcere duioasă amântoarce cu gândul pe cărările șterse ale trecutului și a întâiai te «cast pelerinagiu fantastic dulcea imagină a lui Bălcescu.

O, Doamne! de ce trebuia oare să-l văd, în sfârșit, singur, părăsit, palid, descuragiat, suferind de o crudă boală și murind pe malul acel înflorit a Palermei, unde am trăit cu el atâtea zile It* - gâdate de falnice sperări? Cine-și poate închipui amarul ultimei, osce a vieții sale! Cine va spune dorul cumplit de țară cu care s-a luptat atunci „sărmanul! în agonia morții? (Survenire, *Necolae Bălcescu în Moldova*, în „*Revista rejpnână*”, an. II, iulie 1862, p, 304.)

În iarna de la 1847, aflându-mă la Neapoli, m-am întâlnit cu e pe malul mării, la Chiaia, însă bucuria mea de a-l vedea a fost tetanecală prin aerul de preocupare

posomorâtă ce era întipărit pe fruntea lui. El făcuse voiajul de la Marsilia până la JLivoroo ca «jî doctor napolitan, cu care avuse o ceartă, în urma căreia îl pânvocase la duel. În calitatea mea de compatriot, datoria mea era: Să-i serv de secundant, deşi împrejurările în care mă găseam na-e» permiteau să primesc acest rol. Bălcescu era foarte aprins., foarte. Neîmpăcat şi voia numaidecât să deie o lecţie de politeţe napoli - iaaului, dar o lecţie de care să-şi aducă aminte cât a trăi dacă ar fi mai trăit. Adversarul lui nu părea dispus a se supune la o asemenea catastrofă şi preferă să facă toate scuzele ce am pretext» de la el. Astfel numai amicul meu se linişti şi plecă la Basetru» ca să - petreacă restul ternii sub soarele binefăcător al Siciliel.

În - curând m-am imbarcat şi eu ea să caut o climă mai favorabilă pentru d-na N. Care pătimea de pept; am abordat la Palerma, w-am aşezat afară din oraş la Villa Delfina, şi am petrecut lunile gfeenar, femmr şi mart 1847, împreună cu Bălcescu, care locuia aproape, în căsuţa unui contadin. În toată dimineţa el se punea dinaintea uşii pe un scaun, la soare, şi cetea cărţi vechi în care descoperea notiţe pentru Istoria românilor sub Mihai Viteazul la câine faicra eu mult entuziasm, iar peste zi venea la Villa Delfina... Societatea lui era plăcută, manierele lui afectuoase, convorbirea lui foarte atrăgătoare, căci ea dezvălea visurile frumoase ce făcea el neesate - «it pentru viitorul patriei sale.

2!» Românii subt Mihai Voievod

Vffia Delfina poseda o terasă largă pe care - se plecau energite încărcate de fructe a doi portocali mandarina. Privirea: se întinde - pe grădini plină de ftori exotice ce răspândeau parfumuri îffifeătfitoare, şi mai departe pe muntele Pelegrin în al cărui vâri se găseşte peştera Sfintei Rozalii, patrona Palermei. În dreapta ochii se plimblau pe întinderea albastră, a Mării Şiciliane brăzduită de barce uşoare.

Pe acea terasă ne adăposteam de fierbinţeala soarelui şi gustam dulceaţa serilor poetice, ascultând în depărtare cânticele păsrlor. Fiecare din noi aducea

partea sa de inteligență spre a înlesni trecerea zilelor, iar mai cu seamă d-na N., prin varietatea cunoștințelor sale și prin observările sale fine și spirituale ne făcea a nu simți nicidecum zborul timpului. Când Bălcescu ne întreținea de descoperirile ce făcuse în bibliotecile Italiei și ale Francei *, el ne cetea un pasaj din istoria românilor; când eu recitam vreo poezie nouă, și amica noastră ne încuraja cu o zâmbire grațioasă sau ne corecta cu acel tact fin și delicat care distinge naturele alese. V

Câte zile încântătoare am petrecut noi astfel în cercul nostru intim! Câte plimblări am făcut pe malul mării, sau pe împrejurimile Palermei, admirând bogata vegetație de cactuși, de portocali, de chitri etc, A Siciliei 1 Câte planuri am așternut împreună pentru deșteptarea neamului românesc! Cu ce entuziasm și cu ce credință Eălcescu vorbea de tot ce se raporta la patria lui! în inima lui patriotismul ocupa atâta loc că e de mirat cum de se puteau adăposti în ea și-alte simțiri.

„Dar în sfârșit sosi timpul despărțirii și Bălcescu rămase singur la Palerma, zicând doamnei N. Un trist adio cu ochii plini de lacri-ni.

Doi ani în urmă evenimentele politice din 1848 împrăștiind tinerimea Moldovei și a Valachiei în toate colțurile Europei, am regăsit pe Bălcescu la Paris, unde am locuit împreună, Place de la Madeleine, mai multe luni de zile; însă sănătatea lui era acum foarte zdruncinată. Oftiga făcea progrese spăimântătoare și îi rupea plămânde. Dar nu-l oprea de a lucra la *Istoria românilor sub Mihai Viteazul* și de a susținea prin cuvintele lui patriotice curajul

1 în Biblioteca din Paris a descoperit, portretul lui Mihai Viteazul, iar în cea de la Genova el a găsit trei lăzi pline de corespondențe asupra țărelor noastre, corespondențe foarte prețioase, căci ele au fost făcute de impiegatii Companiei Genoveze care avea multe stabilimente pe malurile Mării Negre și ale Dunării (na.).

emigraților. Doctorii îi rânduiau să părăsească clima umedă a Parisului și să petreacă iarna de la 1851 la

insulele Hyeres.

Iată o scrisoare ce pe atunci mi-au adresat o damă compatriotă care a mers să viziteze pe Bălcescu la Hyeres:

„În luna lui noiembrie am primit un ravaș de la amicul nostru bolnav care mă cheamă lângă el. Ca toate naturele mari ce nu consideră recunoștința ca o sarcină supărătoare, Bălcescu nu se refuza de a primi devotamentul amicilor săi. Încrederea lui în ei era așa deplină cât fiecare se simțea gata și mulțumit de a-i face sacrificiuri.

L-am găsit într-o stare ce nu mai permitea vreo sperare de vindecare; dar fie că el rju voia să întunece bucuria de a ne revedea, fie că poate își făcea iluzii asupra sănătății lui, el mi-a părut plin de curaj și mi-au vorbit neconținut de planurile sale în privirea viitorului. El lucra cu o ardoare ce se mărea cu cât puterile îi slăbeau; se scula adeseori noaptea pentru ca să adaugă câteva pagini la *Istoria românilor sub Mihai Viteazul*. Însă această lucrare silită îi scurta zilele.

I-am propus să scriu eu sub dictarea lui. Survenirile acelor oare de lucru, întrerupt prin convorbiri amicale, este unul din cele mai scumpe ce am păstrat. Spiritul său just și pătrunzător, imaginația lui ardentă, sufletul său entuziast și iubitor, răspândeau pe fiecare sujet de convorbire un interes atrăgător. Tema sa favorită era amorul. El o abordă totdeauna cu o simțire de regretare duioasă.

Absorhat fiind din primii ani ai tinereții sale de chestii politice și de preocupări privitoare la țara lui, Bălcescu conserva în inimă-i o frăgezime și o vivacitate extraordinare, însă aspirările îi erau mari și îndreptate către tot ce e mai nobil și mai frumos.

— L-am întrebat odată care tip de femeie îi place mai mult. El mi-a răspuns: d-na Rolland.

Acest suflet înamorat de eroism era foarte iubitor de tot ce este grațios și spiritual, dar oricât de mare era cultul său pentru amicie, se cunoștea că inima lui simțea nevoia

de un alt simțământ, că aspira de toate puterile către un simțământ mai - complet, mai intim. Acestui vis, întrevăzut numai și nerealizat, se cuvine să atribuim oroarea și chiar spaima de moarte care îl cuprindeau câteodată. El se revolta, ca de-o nedreptate, la ideea de a muri, însă revoltele lui se linișteau răpede și nu lăsau după ele nicio amărăciune. **Într-o** zi, după un moment de desperare, mi-a zis cu acea zâmbire ce se ivește pe buzele oamenilor condamnați de a muri: Vie moartea pentru mine... numai țara să-mi trăiască!

Aceste cuvinte rezumă toată viața lui Bălcescu". (*Din albumul unui bibliofil*, cap. *Neculai Bălcescu*, în „Convorbiri literare”, Iași. An. X, 1 iulie 187C, nr. 4. P. 139 - 143.)

A. I. ODOBESCU: Îndeplinesc astăzi una din cele mai vii și mai stăruitoare ale mele dorințe: aceea de a scoate la lumină *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentului și mult deplânsului nostru istoric Nicolae Bălcescu, care totodată este și o scriere de frunte **în** literalele românești.

De douăzeci și cinci de ani de când Nicolae Bălcescu a murit, înstrăinat de preaiubita și preadorita sa țară, eu unul **n-am** pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea și puterile sale un om de un rar talent, pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l Respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincisprezece ani din aceștia, am păstrat cu sântenie la mine manuscriptele lui, cercându-mă, de câte ori mi-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinarea noastră de până acum, a trecut un pătrat de secol de la moartea Bălcescului mai nainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române tot ceea ce dânsul lucrase întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfârșit în vinele tuturor românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagine

scrise de peana lui, muiată și oțelită în sângele atâtor eroi ai românilor din trecut!

Azi într-adevăr e timp ca națiunea română să audă și totodată să simtă adânc cugetele înviătoare și spornicele cuvinte ale acelui nobil suflet, ale acelei întinse inteligențe românești, care odată se numea *Nicolae Bălcescu*!... Nicolae Bălcescu, despre carele ne spune dl. V. Alecsandri că: „cuprins de entuziasm la privirea flăcăilor români ce dănțuiau cu pletele în vânt, zicea: «O! mândră oaste va avea România, când îi va veni și ei rândul pe lume!»”.

Și negreșit la virtuțile ostășești ale poporului român se gândea fără preget Nicolae Bălcescu, deoarece el, abia în vârstă de I!» ani (era născut în București la 29 iunie 1819), intră în oștire și, numai cu rangul de cadet (iuncher), doritor să împărtășească soților săi de arme cunoștințele ce mintea-i ageră și studioasă dobândise îrtea din junețe; ceru să instituie în cazarmă o școală pentru soldați, unde însuși fu învățător. Apoi, după ce fu prigonit și închis câțva timp la mănăstirea Mărgineni pentru ideile sale liberale, tot către oștire își îndreptă el gândurile, când, spre a intra în cariera militară, el tipări în Iași, la 1844, începutul unui studiu asupra *Puterii armate la români*.

Până la anul 1848, petțecându-și timpul în studii istorice, când la Paris, când în țară el scrise diferite lucrări de un mare interes pentru istoria națională, și le publică în *Magazinul istoric pentru Dacia*, pe care îl redacta în unire cu dl. A. Treb. Laurian.

La anul 1848, el luă parte activă la Mișcarea națională, atât în Țara Românească, cât și, mai apoi, în Ardeal. Însuși el, în scrierile lui pe care le dăm aci la lumină, ne descrie adesea simțirile înduioșate ce a încercat inima lui, în mijlocul acelor aspiiări confuze ale deșteptării spiritului național, pe care el, singur poate pe atunci, știa să le măsoare, în mintea sa erudită și patriotică, cu măsura uriașă a gloriilor trecutului.

Fără însă de a pierde curagiul în aceste sterpe lupte, tocmai când văzu de toate părțile avânturile generoase ale

poporului român înfrânate sub juguri străine și asupritoare, tsemai în toamna anului 1849, el se întoarce în Franța și se consacră mai cu totul la lucrarea capitală a - vieții sale, la povestirea marilor fapte războinice ale românilor din al XVI-lea secol.

Dar să-l lăsăm să-și descrie însuși starea lui fizică și suflească, și să ne mărginim a decopia aci o notă pe care am aflat-o printre hârtiile lui, scrisă cu o mână slăbită, când se afla la *Hyerès, decembrie în 17, anul 1850*:

„Minutele în care scriu sunt pline de amar și întristare. Pe când Europa întreagă se pregătea a saluta triumful libertății, eroica Franță de la care ca totdeauna, se aștepta semnalul, Franța, prin fatalitate și prin neunirea fiilor săi, cade gemând în neputință sub un jug umilitor. Fiii fărădelegei triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase, zdrobite și rănite de moarte, văd apuind din vederea lor ziua mântuirii. Însumi eu, cu o inimă sfâșiată de durere, mă lupt cu o boală crudă și neîmblânzită, caut a câștiga timp asupra-i și a o întrece în iuțea, ca să pot lăsa fraților mei aceste pagine din viața părinților noștri, și caz sleit de puteri, mistuit prin silințele ce fac. Cu toate aceste temeieri de descurajare, sufletu-mi te slăvește încă, înzeită libertate, și deși oamenii sângiurilor au învelit cu, maramă neagră dulce fața ta. Crede că va veni ziua fericită, ziua izbândirei, când omenirea întreagă se va scula spre a sfâșia acest vâl și dușmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi niciun om rob, nici nație roabă, nici om stăpân pe altul, nici popor stăpân pe altul, ci domnirea *Dreptății* și *Frăției*! Aceste cuvinte, ce odată am dat de deviză nației mele, vor domni lumea; atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini; atunci toți românii vor fi una, liberi și frați! Vai! nu voi avea noroc a vedea această zi, deși eu asemeni am muncit și am pătit pentru dreptate, și cel din urină - al meu cuvânt va fi încă un imn ție, țara mea mult dragă!”

Acea-lucrare despre care el vorbește cu un așa dureros entuziasm este *Istoria românilor sub Mihai-Vodă*

Viteazul, la care lucra de mai mult timp și din care scrise o mare parte în anii cei din urmă ai vieții sale. Iată, de pre o altă înseninare manuscrisă ce **s**-a găsit tot printre hârtiile lui, împărțirea ce el voia să deie operei sale:

„Tomul I: *Introducere*.

— Cartea I. *Libertatea națională* (1593; - aprilie 1595).

— Caștea II. *Călugăreni* (aprilie 1595 - decembrie 1595).

— Cart. III. *Robirea țăranului* (decembrie 1595 - aprilie 1599).

— Acte adaose.

Tomul II Cartea IV. *Unitatea națională* (aprilie 1599 - iulie 1 (500)).

— Cart. V. *Mirislău* (august 1600 - ianuarie 1601).

— Cart. VI. *Guruslău* (ianuarie 1601 - septembrie 1601).

— Acte adaose.

— Lista izvoarelor acestei istorii”.

Cartea întâi, de precum însuși înseamnă pe această ultimă notă, a fost scrisă la Paris în iarna anului. 1351 (ianuarie și februa - Rie); a doua, iarăși la Paris, 1851 (martie și aprilie), cu toate că o mare parte fusese publicată la 1847, în *Magazinul istoric*, sub titlul *Campania românilor în contra turcilor, de la anul 1595*; a treia carte a scris-o în satul Ville d'Avray, lângă Paris, la 1851 (mai până la august); a patra la Hyeres, în Franța meridională, la 1852 (mai și aprilie); în sfârșit o parte din a cincea e scrisă la Constantinopole, tot la 1852, dar ea nu este sfârșită. Se vede că pe a șasea nici c-o începuse încă, căci nu există niciun manuscris. Actele adaose sunt adunate în mare parte, deși n-au fost încă puse în orânduială de autor; cât despre lista izvoarelor, aflăm în notele lui titlurile a mai mult de 225 scrieri vechi și moderne în felurite limbi, pe care le-a consultat d-a dreptul sau în traduceri, pe care el punea să i le facă. Din *Introducere*, se vede, de presumariul ce ne-a lăsat, că voia să & un un tabel al vieții sociale a românilor din trecut;

dar, astfel cum o avem, ea este mai mult un schelet al lucrării precugetate.

Nicolae Bălcescu nu avu dar timpul să-și aducă până la capăt întreprinderea sa. Muncit de dorul țării, luptându-se cu o răpede boală de pept și mai adesea și cu neaverea și izolarea în țară străină, el se decise a se porni la Constantinopole ca să obțină voia de a se reîntoarce la căminul părintesc; acolo însă i se refuză favoarea de a vedea pământul său de naștere, și atunci, cu sufletul întristat, cu puterile slăbite, singur și lipsit mai de toate, se întoarse tot pe mare către apus, purtând mereu cu sine scumpul său avut, manuscriptele lui. La 5 octomvrie 1852 el ajunsese la Palermo, unde spera să afle, sub clima călduroasă a Siciliei, alinare pentru suferințele peptului său atacat; dar după șase săptămâni de viață tristă și izolată, la 13 noiembrie, el își dete sufletul departe de orice inimă amică, năpustit pe patul unei ospătării, și lăsând numai cu limbă de moarte toate scrierile lui, unuia din prietenii săi, domnului Ion Ghica.

El nu avea la sine mai mult decât o sumă de 30 franci; nu era nimeni acolo ca să-i cumpere măcar un loc la cimitir. Cioclii. Ridică cadavrul străinului din ospătăria „*alia Trinacria*” și-l afundară în groapa de obște a săracilor din mănăstirea Capucinilor de la Palermo.

Când, la 1863, am cerut și am obținut de la domnitorul Alexandru-Ioan Cuza, carele iubise și știa să prețuiască pe Bălcescu, autorizațiunea de a trămite din partea guvernului român ca să ridice de pre țărmul străin și să aducă în patrie oasele acelui bărbat cu care națiunea română se poate mândri, trămisul nostru, domnul Nicolae Ionescu, a putut numai să constate la fața locului că trupul lui Nicolae Bălcescu era pentru vecie amestecat printre osemintele sărăcimei din Palermo. Domnului ne aduse de acolo numai ultimele voințe ale ilustrului răposat.

Abia astăzi însă, douăzeci și cinci de ani după a lui moarte, ele se îndeplinesc în parte. D. Ion Ghica a oferit Societății Academice Române prețioasele manuscripte ale lui Bălcescu, care de la unul 1861 au stat în păstrarea

mea, încredințate fiindu-mi de fratele răposatului, de dl. Costache Bălcescu.

Încă de atunci am început a tipări, în *Revista română*, o parte din *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*; dar nu am putut merge mai departe decât până pe la mijlocul cărții a III-a. Sfârșitul acestei cărți, a IV-a întreagă și tot ce mai posedăm din a V-a văd acum mai întâi lumina tiparului.

Societatea Academică Română, ferieindu-se de prețiosul dar ce a primit și doritoare de a se pune la înălțimea misiunii sale, răspândind printre români mai cu seamă producțiunile literarii și științifice ale geniului național, n-a voit să întârzie câtuși de puțin spre a da publicitate măreței opere a nemuritorului N. Bălcescu.

Mi-a acordat mie dorita onoare de a dirija această grabnică tipărire, în care s-a socotit mai oportun de a înlătura deocamdată toate notele indicătoare de autorii consultați de Bălcescu, în erudita și conștiincioasa sa lucrare, și de a tipări scrierea originală în așa chip, ca ea să fie mai lesne de citit pentru orice clasă de cititori.

Cu timpul Societatea Academică Română își propune de a publica o edițiune critică și mai luxoasă a operelor complete ale lui N. Bălcescu. Aceea va fi poate mai bine primită de oamenii de știință.

Acum însă, noi sperăm și credem că această carte, așa cum, este, va aduce, în împrejurările de față, folos și întărire cugetului național al întregii români! - 16 noembrie 1877 (*Precuvântare la Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul, urmată de scrieri diverse de Nicolae Bălcescu*, București, Tipografia Societății Academice române, 1878, p. VII-XX.)

M. EMINESCU: Peste două-trei zile va ieși de sub tipar *Istoria lui Mihai-Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu.

Se știe neobositul zel cu care acest bărbat plin de jinimă și înzestrat de natură c-o minte pătrunzătoare și c-o fantazie energică, au lucrat la istoria lui Mihai-Vodă. Din sute de cărți și documente el au cules, c-o adevărată avariție pentru gloria nației românești, toate colorile din

relații și notițe, cu care apoi au zugrăvit acea icoană măreață, din care figura voievodului românesc iese în prosцениu, vitejească și mândră și vrednică de a se coborî din strălucita viță a Basarabilor.

Limba lui Bălcescu este totodată culmea la care au ajuns românimea îndeobște de la 1560 începând și până astăzi, o limbă precum au scris-o Alecsandri, Const. Negruzzi, Donici, și care astăzi e aproape uitată și înlocuită prin „păsăreasca” gazetarilor. Deși Bălcescu se întemeiază pretutindenea pe izvoare și scrierea lui e rezultatul unei îndelungate și amănunțite munci, totuși munca nu se bagă nicăiri de seamă, precum în icoanele maestrilor mari nu se vede amestecul amănunțit; de văpsele și desemnul îngrijit linie cu linie. O neobicinuită căldură sufletească, răspândită asupra scrierii întregi, topește nenumăratele nuanțe într-un singur întreg, și asemenea scriitorilor din vechime, el îi vede pe eroii săi aieve și-i aude vorbind după cum le dictează caracterul și-i ajunge mintea, încât toată descrierea persoanelor și întâmplărilor e dramatică fără ca autorul, să-și fi îngăduit a întrebuința undeva izvodiri proprie ca poezii.

Nicolae Bălcescu e de altminteri o dovadă că limba românească pe vremea lui și înainte de dânsul era pe deplin formată și în stare să reproducă gândiri cât de înalte și simțiri cât de adânci, încât tot ce s-a făcut de atunci încoace în direcția latinizării, franțuzirii și a civilizației „pomădate” au fost curat în dauna limbii noastre.

Deși nu mai împărtășim entuziasmul cărții lui Bălcescu pentru ideile profesate azi de colegii lui de la 1848, deși ne-am încredințat cu durere că chiar aceia, ce azi le reprezintă, nu mai sunt pătrunși și se slujesc numai de dânsle ca de o pârghie pentru ajungerea unor interese mici, deși știm că dacă inima lui era vie în vremea noastră prin cartea lui ar fi trecut o suflare rece de ironie asupra piticilor, care îngânau a împărtăși simțirile unei inimi, pe care n-au știut-o prețui niciodată, totuși entuziasmul lui ca atare ne încălzește, căci este sincer, adevărat, energic, s-

arată cu acea neșovăire de care ne minunăm în caracterele anticității.

Dumnezeu a fost îndurător și l-au luat la sine înainte de a-și vedea visul cu ochii, înainte de a vedea cum contemporanii, care au copilărit împreună cu dânsul și în cercul lui de idei, le-au exploatat pe acestea, ca pe o marfă, cum a introdus formele goale ale occidentului liberal, îmbrăcând cu dânsule pe niște oameni de nimic.

El s-ar spăimânta văzând cum a fost să se realizeze pe pământul nostru libertate și lumină. El ar vedea parlamente de păpuș. N-eroade, universități la care unii profesori nu știu nici a scrie o frază corect, gazetari cu patru clase primare, c-un cuvânt oameni, cari, văzând că n-au încotro de lipsa lor de idei, fabrică vorbe nouă. Risipind vechea zidire a limbii românești, pentru a părea că tot zic ceva, pentru a simula o cultură care n-o au și-o pricepere pe care natura n-au voit să le-o deie. [...]

Facă-se această scriere evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se câștigă prin muncă. (*Bălcescu n urmașii lui*, în „*Timpul*”, București, an. II, 24 noiembrie 1877, r. 265, p. 3.)

N. IORGA: Între operele așa de învechite ale li. Teraturei îoastre de acuma aproape o jumătate de veac, este una, a căreia înșămănatate, departe de a scădea cu vremea, se înalță din ce în ce mai mult, cu cât înțelegem mai bine ce vrea să zică o limbă cu adevărat românească.

— Opera aceea, amestec de știință serioasă, neobișnuită pe acea vreme de muncă ușoară și fără temei, și de patriotism adânc și cald, care, uneori în dauna faptelor, ce e dreptul, răspândește ca o aureolă de simpatie în jurul faptelor de vitejie străbună, cartea aceea de aur, unde povestirea are fuwnecul legendei, unde stilul înțelept și fără de pretenții sună pe alocurea, în simplitatea lui mândră, ca un fragment de epopee, e *Istoria lui Mihai Viteazul*. Când străbați rândurile pătrunse de entuziasm ale acestei cărți, te simți cine știe la ce depărtare de toate producțiile oamenilor de la 1848, de înainte de 1848, și uneori și după această epocă de renaștere naționalăși de

păcate neiertate împotriva - limbii; nu mai găsești acolo nici perioadele greoaie ale lui Asachi, egale în lungimea lor încurcată cu ale cronicarilor, dar fără de farmecul naiv și blajin al acestora, nici misticismul pindaric și apocaliptic al operelor din urmă, ieșite din condeiul așa de roditor al neobositului, mai ales neobositului Eliade, nici anemia prozaică a puținelor fragmente rămase din poezia timpului, poezie nesigură și puțin cam ridiculă, în care o biată idee informă se clatină **într-un** chip vrednic de milă pe neegalele picioare. Ale unui vers schilod din naștere. E mai multă poezie în descrierea Călugurenilor, în durerosul strigăt de înfrângere de după Mirislău, în zugrăvirea ruinelor de la Târgoviște, decât în elegiile de o tristețe de formă ca și de fond fără de păreche ale lui Cârlova, decât în cele dântăi producții ale lui Alecsandri, pe care cei mai convinși admiratori ai lui nu se pot opri de a-l repudia. În acea atmosferă de limbă greoaie, care-și leapădă amărteala cronicărească numai pentru a se modela după formele rigide ale unei latinești îndoielnice, în care cuvintele cad pe rând sub secerea italieniștilor, latiniștilor și franțuziștilor, limba curată a lui Bălcescu e o adevărată minune și te prinde mirarea, cum de a îndrăznit să scrie așa omul acesta în ajunul bahanalelor Academiei transilvănene și epopeilor patriotice, sub regimul literar al calendarelor lui Asachi, în același timp cu fabulele informe, cu baladele în agonie, cu articulele științifice asupra *guta-perșei*. După această comparație de stil numai, ceea ce a scris Bălcescu îți apare în adevărata sa lumină, în deplinătatea meritului său.

Autorul [...] Istoriei mai sus pomenite nu e numai un literator, ceea ce încă ar fi destul pentru a-i da un loc de cinste între regeneratorii neamului nostru. Om politic în aceeași vreme, revoluționar convins și energic, dintre toți oamenii de la 1848, el a fost poate cel mai activ și cel mai cuminte în aceeași vreme, pe un timp când amândouă calitățile nu stăteau alătura totdeauna. În mijlocul calomniilor de tot felul și insinuărilor pătimase ale dușmanilor de idei, el urmează drumu-i cel sigur, luminat

de credința în mai bine, care l-a însuflețit până în ceasurile triste de pe urmă. Pe când tulburarea domnea în mintea tuturor a aproape, pe când începătorii mișcării își încrucișau mâinile, crezând totul sfârșit, când totul se începuse abia, el scrie, vorbește, agită în favoarea acelor idei democratice, acelei iubiri pentru popor, care nu cedează la dânsul decât înaintea glasului țării în primejdie. Apărând împrumutarea țăranului împotriva aristocraților neînduplecați ca și împotriva visătorilor fără de stavilă, recomandând energie celor cu inimile domoale și oprind escesele unui norod doritor de sânge, pledind înaintea lui Kossuth cauza ardelenilor și sfătuind spre o împăcare, folositoare amândurora, pe lancu și pe fioroșii săi războinici din munți, sprijinind prin grai ca și prin scris cauza revoluției pierdute și aceasta până ce condeii cade din degetele lui slăbite de boală și ochii i se întunecă - Bălcescu n-a trăit un moment în acele tulburate timpuri ale revoluției, fără să gândească

1 Articolul asupra guta-perșei. Autorul, un oarecare dr. Vârnav, l-a publicat în calendarul lui Asachi, pe anul 1851 (n.a.).

la mântuirea țării iubite. Durerile românilor erau ale sale și ultima-i părere de rău a fost că nu-i era iertat să vadă, lui, muncitorului harnic și dezinteresat, încolțirea seminții aruncate și răsăritul zilei de aur, pe care o vedea în visurile-i de patriot.

Moartea aceasta înainte de vreme aruncă încă o lumină de simpatie asupra cântărețului lui Mihai Viteazul. Îl vezi, pare că, în timpurile din urmă, luptându-se deznădăjduit împotriva unei boli, pe care încearcă s-o câștige în iuțeală, după însăși expresia lui dureroasă, smulgând fiecare frază, cu neobișnuită muncă din creierul lui, pe care moartea apropiată îl tot slăbește și-l tot tulbură, ucigându-se singur prin osteneala nopților nedormite și zilelor de strădanie, pentru a ni da acea carte, care e mai mult decât o carte, care e sângele și viața lui întreagă, și ca o milă adâncă, o nepomenită admirație te

prinde în fața acestui erou al suferinței, care, prin**tr**-o silință uriașă, mai ține o clipeală cu mâna piatra mormântului, pentru a spune cuvântul de viață generațiilor viitoare.

Și înaintea acestei figuri palide și triste, în care se leagă la un loc energia patriotului, căldura de inimă și frumusețea de stil a iotului alături cu răbdarea și conștiința istoricului, asprimea criticei se înduioșează și te descoperi înaintea unui om, care a făcut multe lucruri bune și multe lucruri frumoase în viața lui, dar care înainte de toate și-a iubit țara, fără cruțare de sine și fără așteptare de răsplată, și-a iubit-o nebunește și eroic, cum se iubea altă dată în lumea veche, când învinsul se arunca în flăcările mistuind cetatea lui pierdută. Din acest punct de vedere trebuie de privit Bălcescu pentru a nu cădea în asprimi de judecată, care ar fi aproape o faptă murdară față cu un asemenea om și mai ales **într**-un asemenea timp. [...]

Opera, cu care până la urmă a trăit, rodul nopților sale nedormite și ceasurilor smulse duririi, e *Istoria lui Mihai Viteazul*, și moartea-i opri mâna înainte ca monumentul său literar să fie gata. [...]

Așa cum este, acest monument nu e dintre acele asupra cărora vremea să n-aibă nicio putere. Dacă stilul rămâne, în desăvârșirea lui puternică și mândră, ca un model de limbă românească, dacă cititorul de astăzi nu se simte înstrăinat față cu aceste fraze curgătoare și atât de bine ritmate, istoricul actual ar găsi poate multe de zis asupra faptelor și mai ales asupra felului cum ele sunt judecate. Aceeași îndreptățire se poate aduce însă și trebuie să se aducă și aici, ca și la *Puterea armată*: pe vremea când Bălcescu scria cu sânge] e inimii sale rândurile aprinse ale acestei epopei militare, adevărul istoric și zugerăvirea rece și deplină a faptelor nu era și nu putea să fie ținta lui unică.

Dacă, prin *Puterea armată*, începătorul cearcă să învie dragostea românului pentru vechea sa tovarășă de glorie și de restriște, arma, prin când tarea vitejiilor lui

Mihai, Bălcescu voia să puie înaintea epigonilor degenerați, ca o mustrare, tablourile puternice și. Învietoare din scurta carieră a bătrânului voievod.

Am zis că *Istoria lui Mihai* e o epopee, și termenul e destul de adevărat. Până și planul operei, acea, împărțire în capitule ce se grupează în jurul unei idei stăpâne, capitule care seamănă cu niște cânturi, îi dau această aparență epică: *Libertatea națională, Călugărenii, Robia țaranului, Unitatea națională, Mirislău* și pregătitul *Goroslău* sunt titlurile răsunătoare ale acestora. Și în acest cadru, neobișnuit în istoria modernă, se întinde ca o splendidă desfășurare de legende toată viața neastâmpărată, nehotărâtă și fără de noroc a celui care era să lege [...] aproape toate răzlețele provincii ale Daciei dezbinată. (*Neculai Bălcescu*, în „Revista nouă”, București, an. IV, 15 sept-15 oct. 1891, nr. 6 - 7.)

OVID DENSUȘIANU: Cercetarea trecutului mergând împreună cu aspirațiile patriotice a dat desigur pe la 1840, cum spuneam mai - înainte, impulsuni prozei nouă, dar ea trebuia să fie secundată de preocupări și în alt sens, pentru ca să ne aducă opere cum le întâlnim atunci. Erau istoricii și învățații Ardealului și patriotismul lor vorbește în tot ce au scris, însă rămâneau la depărtări mari de literatura adevărată. Numai scriitori cu o sensibilitate amplificată și trecuți prin ucenicia artei literare - ajutată de începuturile de modernizare a poeziei și de pilde din literatura franceză - puteau da prozei înfățișare nouă, arătând că și aici scrisul nostru trecea repede peste întârzieri pe care nu le putuse învinge alții. Ca suflet nou pe care-l aduce și rară îmbinare a erudiției cu măiestria exprimării, în literatura vremii se reliefează opera lui N. Bălcescu. [...]

Cum. Înțelegea să se scrie istoria, Bălcescu arăta în articolul publicat în fruntea primului volum al *Magazinului istoric*. Ca și Kogălniceanu, nu o reducea la expuneri unilaterale și sărace, credea că ea răspunde prea puțin la cât i se cere, dacă se oprește la un șir de „oarecare întâmplări politice sau militare uscate”; de urca

recomanda istoricilor să înfățișeze viața unui popor așa cum ne desprinde din „instituțiile, ideile, simțămintele și obiceiurile lui”. Sustinea, în același timp, să se dea luarea-amine cuvenită poeziilor și tradițiilor populare, pentru că sunt „un mare izvor istoric”, și îndemna să se culeagă cât mai mult din literatura noastră populară. Privind astfel istoria, lărgind perspectivele ei și orientând-o spre cercetări temeinice, după izvoare sigure și cât mai variate, ar fi ajuns să dea literaturii noastre istorice opere înălțându-se deasupra altora chiar numai prin aceste însușiri, de erudi - l o impunătoare pe vremea când a scris. A ținut însă să pună în «crierile lui însuflețire, să le facă să vibreze de gânduri care-i vorbeau cu toată puterea îndemnurilor ce-și zicea că trebuie - ascultate; cunoașterea trecutului era pentru el chemare spre înfăptuiri nouă, așa că opera lui istorică e străbătută de misticism profetic și de exuberanțe de poet. Chiar de la început, când a publicat *Puterea armată*, da cercetărilor sale istorice această înfățișare. Spunea iicolo, în cuvintele liminare, că vom ajunge să fim alături de alte popoare numai. Dacă ne vom gândi ia-o regenerare a vechilor noastre instituții ostășești. Aceași părere neclintită o exprima într-una din acele scrisori ale sale unde convingeri ce-i erau scumpe stăruia să arate că nu erau utopii - din peregrinațiunile lui, la 1849, îi seria lui I. Ghica (*Amintiri din pribegie*, 357);

„Dumnezeul meu politic de mai multă vreme este *puterea*, este *Iehova*, *Dumnezeul armatelor*. Este de trebuință a populariza între români aceste idei și a întoarce toată ținta lor națională rătră armă numai, căci numai cu dânsa se vor mântui și vor fi mari i puternici”.

Pentru a slăvi vitejia românească, înțelegem cum preocuparea lui statornică a fost să evoce figura aceluia care se înălța în aureolă de epopee. Nu i-a fost dat să ducă la sfârșit cartea pe care ținuse să i-o închine, dar din cât e cuprinsul ei - s-a tipărit mai întâi, prin îngrijirea lui Odobescu, la 1878, după ce fragmente din ea, alături de cel din *Mag. Ist.* Apăruse în *România literară* și *Revista*

română - putem vedea unde culminau - ideile lui istorice, cum proiecta asupra faptelor viziunea lui arhitectonică și câtă limpezime, câtă armonie știa să dea stilului său.

Între *Puterea armată* și *Istoria românilor sub Mihai Viteazul* singur punea legătura când primul capitol al acesteia începea să-l scrie astfel:

„Deschid sinta carte unde se află închisă gloria României, ca să pur. Înaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională cu care românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor. Încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani. 1593 - 1601. Dar anii din istoria românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere-aminte glorioasă, timp un de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenuncheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu laurii biruinței sau cununa martirilor, și astfel, îmbărbătați, ei năvăleau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmașilor și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popoare și cei ce se luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri **s**-au luptat atât în veacurile trecute, fie ca aducerea-aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțământul datorinței ce avem de a păstra și de a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire”.

Cuvinte de preamărire a virtuților străbune, care anunțau cum avea să glorifice pe voievodul muntean și, după ce descria starea jalnică a țării înainte de venirea lui la domnie, pentru a pune și mai în lumină măreția faptelor lui, venea să-l înfățișeze astfel:

„În acel timp de chin și de jale strălucea peste Olt, în Craiova, un bărbat ales, vestit și laudat prin frumusețea trupului său, prin - virtuțile lui mari și felurite, prin credința; să către Dumnezeu, dragostea către patrie, îngăduiala către semenii, Omenia către cei mai de jos,

dreptatea către toți deopotrivă, prin sinceritatea, statornicia și dărnicia ce împodobeau mult lăudatul său caracter. Acesta era Mihai! banul Craiovei”.

Toată povestirea știm cum se înlanțuiește mai departe ca o apoteoză a celui care izbea „cu iuțea trăsnetului” și pusese în uimire pe toți până la care ajunsese fama vitejiilor lui: „Veacul nu arătase încă... o asemenea armie, niciun asemenea general”. Pentru Bălcescu eroul de la Călugăreni era însă și acela care încercase unirea țărilor române, și înțelegem atunci de ce spre el **s**-au îndreptat preferințele sale de istoric: dacă ar fi ținut să slăvească numai vitejia românească, **s**-ar fi putut gândi să evoce

figura lui Ștefan cel Mare, și intenția lui reiese limpede când despre acesta spune că „patruzeci de ani... pe câmpul bătăliei el apără voinicește țara și creștinătatea”, în vreme ce pe Mihai Viteazul îl arată ca pe aceia „care întreprinde unirea românilor...”, și a fost „mai norocit decât Ștefan” (ed. Odobescu, 15, 18; cf. 362).

Privindu-l astfel, în nimbul faptelor războinice, Bălcescu renunța să judece pe Mihai Viteazul și după actele lui politice umbrite de neînțelegerea unor situații, de neprevederi care au avut fatalitatea lor și de care trebuie să țină seamă restabilirile istorice. Precumpănea aici romantismul, cu toate că poate fi socotit ca un romantic cuminte, nelipsindu-i înțelegerea unor realități. Chiar el, **într-o** scrisoare către I. Ghica (*Amintiri din pribegie*, 357), condamna exaltarea romantică a altora și - lăsând să vorbească decepții - spunea despre ea că „a pierdut revoluția” de la 1848.

Ca și alteori, câteva idei generale în care încadra istoria noastră a ținut Bălcescu să le exprime în acele pagini pe care le găsim ca introducere la *Istoria românilor sub Mihai. Viteazul*. Arăta acolo cum „principiul silei” pe care se întemeiasă lumea veche a fost înlocuit în viața nouă a popoarelor cu „legea libertății, a demnității, a moralității și perfectibilității”. Aceasta îi da încrederea în continuare ascensiuni și viziunea lui optimistă de istoric îl

facea să scrie:

„Acea ce știm este că, din transformării în transformării, omenirea merge **într-un** progres continuu, a cărui mișcare e cu atât mai repede cu cât mai mult înaintază, în fiecare pas al vieții omenirii este în pas în această cale care o apropie de Dumnezeu; în fiecare pas al ei este un triumf al binelui asupra răului”.

Pentru că la opera de nesfârșite înaintări fiecare națiune are de îndeplinit „o misiune evanghelică” și ele „produc, chiar prin diversitatea lor, armonia totului, unitatea”, convingerea la care ajungea era că și poporul nostru are o misiune de împlinit, cum la fel se exprima Kogălniceanu că trebuie „să ne cunoaștem solia ce Dumnezeu ne-a dat” (*Arh. Român.*, I, V.) Gândul lui Bălcescu nu mergea numai spre viitor, ci era dus și spre trecut, așa că în partea din urmă a acestei schițe istorice căuta să arate cum în timp de mai multe veacuri poporul nostru nu a rămas strein de înțelegerea unei meniri a lui. Deși nu au putut Ei revizuite și le lipsește încheierea, paginile în care dânsul condensa astfel ce culesese din meditațiile sale istorice nu rămân în urma altora, ca gânduri avântate, ca proiectări vii ale idealismului său. *

Scriind *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bălcescu arăta cât îl preocupa și exprimarea literară, modernizarea frazei noastre - descrierea Ardealului și a Călugărenilor sunt pagini pe care și le-au însușit de mult antologiile, și să nu uităm că el este cel dintâi slăvitor al pământului nostru cu măreția privesților lui, după ce Cârlova cântase puterea amintirilor din locuri unde risipirile vremii lăsase totuși vie slava vredniciei străbune; se întâlneau astfel amândoi ca să ne facă să înțelegem ce înseamnă, ca întărire și a conștiinței naționale, poezia pământului nostru.

Dacă stilul lui se vede alunecând uneori spre retorism, mai ales în acele discursuri pe care le da ca rostite de Mihai Viteazul

— Urmând pe istoricii care se îndeletnicise cu asemenea improvizații oratorice - ceea ce-i imprimă o notă deosebită, ușor de recunoscut la primele fraze când te

apropii de el, e limpezimea și vioiciunea, cum și desfășurarea lui capricioasă, de contraste adeseori, când în ritm de perioade maiestuoase ori cu învălmășiri de cuvinte, cu ceva clocotitor, năvalnic, când în cadențări redând reculegerea, liniștea, duiosia. Se desprinde din stilul său o dublă înrâurire: a clasicilor și a romanticilor, predominând însă cea din urmă și aceasta l-a ajutat cu deosebire să dea altă înfățișare prozei noastre istorice. Suflul lui de poet îl ducea mereu spre dramatizarea acțiunii și spre exuberanțe de lirism, cum același suflet l-a făcut să întrezărească pentru țara lui zile de înseninare, cu darul de a înțelege mult din puțin, cu acele presimțiri care sunt un privilegiu al sensibilității poetice. (*Prozatorii epocii nouă. N. Bălcescu, în Literatura română modernă*, curs ținut în 1899 - 1901, publicat în vol. III, București, Editura Librăriei universale Alcala, 1933, p. 47 - 58.)

TUDOR VIANU: După tipul său adânc și după necesitățile vremii, Bălcescu este un scriitor retoric. Istoria este pentru el faptă un episod în luptele naționale ale timpului. Conduc de o asemenea concepție, intervenția valorificatoare va fi eu atât mai vie la un scriitor ca Bălcescu. Criteriul valorificării. Va fi sentimentul său patriotic, care îl va face să împingă în lumina mai vie a prețuirii pe eroii mult iubiți și să raspingă în planuri mai umbrite personagiile secundare - sau pe acele care sunt antipatice, pentru că se găsesc în conflict cu aspirațiile națiunii. Câteva din episoadele narative sau din tablourile istorice ale lui Bălcescu sunt adevărate bassoreliefuri literare, inspirate de caldul său sentiment național. Faptele eroului slăvit sunt povestite la prezentul istoric și participă la via lumină evocativă a acestui timp; isprăvile adversarilor sunt narate, la trecut și sunt împinse, odată cu aceasta, în planuri mai umbrite ale reprezentării.

Iată, pentru ilustrarea acestui procedeu, povestirea luptei sub cetatea Rusciukului, spicuită în scrierea lui N. Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, publicată de A.I. Odobescu, ed. A II-a, 1877, pag. 64 - 65: „Mihai sosi a doua zi, luni (24 ianuarie), de cu noapte și își

înfipse tabără în locul părăsit de dușman la Scărpătești „iar în ziua următoare, marți (25 ianuarie), din Zi de dimineață porni spre Rusciuk, unde, după cum aflate, Mustafa-Pașa, nedescurajat încă de atâtea învingeri, mai strângea oști și voia să-și mai cerce norocul. Fără a mai lăsa lui Mustafa. Vreme de gătire, domnul se grăbește, *trece* Dunărea pe gheață pe la Marotin și își *înșiră* oștile mai sub porțile Rusciukului. El avea cu dânsul numai 10.000 ostași, în vreme ce. Mustafa avea 4.000 oaste aleasă și 10.000 turci adunătură din Bulgaria. El își îndeamnă oștile a se lupta vitejește peștru gloria lui Christos și mântuirea patriei și cu frunte de leu „bărbătește, mai repede decât ai gândi, năvălește asupra turcilor, cari abia apucaseră să iasă din cetate când lupta se încăieră. Bătaia ținu câțva - fu sângeroasă și nu încetă până în noapte, când turcii, cu toate că erau mai numeroși, trebură a se pleca furiei românilor; de la vreo 7.000 până la 8.000 căzură morți; ceilalți își căutară mântuirea în fugă, dar ai noștri urmărintu-i în întunecimea nopții, fără seamă îiucid *sau* îi prind *mai* pe toți”. Nimănui, din câți vor citi cu oarecare atenție această povestire, nu-i va scăpa procedeul care constă în a pune faptele lui Mihai și ale armatelor sale la prezentul indicativului, în timp ce acțiunile conexe sunt împinse în penumbra trecutului. Mihai „se grăbește, *trece* Dunărea, își *îndeamnă* oștile, care năvălesc asupra turcilor, și ucid *sau* îi prind *mai* pe toți”. Niciuna din celelalte acțiuni povestite-nu urcă în această clară lumină a prezentului.

Procedeul devine încă mai limpede acolo unde sunt puse față în față două personaje, eroul și adversarul lui, cu acțiuni respective bine individualizate. În povestirea luptei de la Rusciuk, re produsă mai sus, deși ni se vorbește deopotrivă despre Mihai și despre Mustafa-Pașa, ne sunt descrise de fapt numai acțiunile celui dintâi, în timp ce acele ale lui Mustafa sunt comprimate în rândul evenimentelor de cadru. Pe fondul cenușiu al întreprinderilor turcești se desprind puternic acțiunile eroului nostru. În renumita descriere a luptei de la

Călugăreni sunt individualizate yisă atât faptele lui Mihai „cât și acele ale dușmanului său Sinan; dar pe când cele dintâi sunt evocate la prezent, celelalte sunt povestite la trecut. Iată interesanta pagină extrasă din op. cit., pag. 128 - 129: „Sta să apună soarele după orizont, când vestea că ajutorul așteptat a sosit vărsă sperarea izbândeii și un curagiu nou în inima acelei mână de voinici români care ca niște zmei se luptau, trăgându-se în fața nenumăratelor gloate ale unui dușman învingător. Acest ajutor însă ce ai noștri și-l închipuiau tare, nu era decât o ceată de 300 pedestrași din Ardeal cu puști. Mihai, fără a pierde vreme, căuta a se folosi de acest neînsemnat ajutor și de reîmbărbătarea oștilor sale, ca să smulgă biruința de la vrăjmași. El își preumblă privirea pe câmpul bătăliei, vede mișcările turcilor și după dânsule își *pregătește* pe ale sale. Sinan-Pașa, văzând retragerea românilor, luase inimă și vrea a-i desface și a reschira de tot. Spre acest sfârșit, în capul rezervei sale el umbla să treacă podul spre a izbi pe ai noștri în frunte, în vreme ce Hassan-Pașa, cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alergau prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci se *așază* cu ceata de curând sosită la capul podului spre a întâmpina pe Sinan, trimite pe căpitanul Cocea cu 200 unguri și alți atâția cazaci pedestri ca să ia pe vrăjmași pe la spate și Albert Kiraly *așază* cele două tunuri ce le redobândise de la turci *într-o* bună poziție și stă gata a trăsni pe vrăjmași de vor îndrăzni a trece podul. Sfârșind aceste pregătiri, Mihai cugetă *în* inima sa că împrejurarea cere neapărat vreo faptă eroică spre a descuraja pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăște atunci a se jertfi ca altă dată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Ridicând ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în ajutoru-i protecția mântuitoare a zeului armatelor, smulge o secure oștenească de la un soldat, se *aruncă* în coloana vrăjmașă ce-l amenință mai de aproape, doboară pe toți ce se încearcă a-i sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi zboară capul, izbește și pe alte capete din vrăjmași și, făcând minuni de vitejie, se întoarce! a ai săi plin de trofee

și fără de a fi rănit. Această faptă eroică înfioară pe turci de spaimă, iar pe creștini îi însuflețește și-i aprinde de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate.¹¹

Alternarea trecutului cu prezentul și semnificația stilistică a acestei alternări sunt absolut evidente la fragmentul de povestire citat. Când este vorba de Sinan sau chiar de ajutoarele lui Mihai, personagii secundare asupra cărora scriitorul nu dorește să arunce o lumină prea vie, întâmpinăm vreuna din formele trecutului; Sinan „luase¹¹ inimă... „vrea¹¹ a-i desface pe români... Hasarv Pașa cu Mihnea-Vodă „alergau¹¹ prin pădure etc. Când este însă vorba de Mihai, toate faptele sale sunt puse la prezentul indicativului: el... Preumblă, vede, pregătește, trimite, cugetă, cere, hotărăște, smulge, se aruncă, doboară, izbește și se întoarce¹¹. Prin această alternare a timpurilor și prin felurita luminare a planurilor povestirii, după cum asupra lor coboară reflexul mai tare al prezentului sau acela mai palid al trecutului, se obține impresia adâncimii în tablou, a succesiunii bassoreliefice de planuri, de efect stilistic pe care Bălcescu îl folosește de atâtea ori.

Continuarea pasagiului citat aduce o modificare a procedeeului folosit până acum. De unde, până aici, relatarea faptelor lui Sinan și ale ajutoarelor lui Mihai se face la trecut, ele sunt readuse deopotrivă în lumina prezentului. „Sinan, văzând aceasta - continuă Bălcescu - spre a da curagiu la ai săi, *ia* ofensiva și *trece* podul. Dar deodată se *vede* oprit în față de Mihai ca de un zid de piatră tare, în dos izbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea și în coastă trăsnet de tunurile așezate pe deal de Albert Kiraly, care, bătând în mulțimea îndesată a turcilor, le *găurește* rândurile și le pustiește toată aripa dreaptă... Îndărătnicul vizir, fără a-și pierde cumpătul, *izbutește* a-și întocmi oștile în rânduială; dar o izbire nouă a lui Mihai în fruntea armiei, pustiiirile furioase ale lui Cocea de dinapoi, fierbintele și ucigătorul foc al lui Kiraly *zdrobesc* iară această rânduială; și turcii, minunați, de îndrăzneala cu care românii, ce-i priveau ca biruiți, îi *izbesc* acum, *încep* a

fugi răzlățați¹¹ etc., (op. cit., pag. 129). Care sunt motivele pentru care faptele lui Sinan, povestite până aici la trecut, ajung a fi narate la prezent, deopotrivă cu acele ale românilor și ale lui Kiraly, ajutorul lui Mihai? Răspunsul nu este greu de dat. Ne găsim aici în punctul culminant al povestirii luptei de la Călugăreni. După primele succese ale lui Mihai, inițiativa luptei trece în mâinile lui Sinan. Pentru un moment, generalul lui e înaintea în primul, plan al importanței și mișcarea stilistică a povestirii subliniază evenimentul, trecând faptele turcului la prezentul indicativului: Sinan „ia” ofensiva, „trece” podul. Dar deodată Mihai și ai săi își recâștigă avantajii amenințate un singur. Moment și povestirea continuă și pentru el la prezent. Astfel, ierarhia planurilor în adâncime, tehnica basoreliefului, este suspendată **într-o** singură împrejurare și. Anume atunci când faptele celor doi adversari egalându-se, ele conveneau a fi comprimate în același prim plan al importanței. Puțini sunt povestitorii istorici cari, întocmai ca Bălcescu, să fi izbutit a reda prin nuanțe stilistice toate intențiile gândului și sentimentului lor. Mai cu seamă în specularea virtualităților expresive legate de alternarea timpurilor verbale, Bălcescu apare ca un adevărat virtuoz. (*Tehnica bassoreliefului în proza lui N. Bălcescu*, în „Revista Fundațiilor”, București, an. VII, iulie 1940, nr. 7, p. 75 – 80.)

S-a spus adeseori ce scriitor de seamă este Nicolae Bălcescu; caracteristicile lui stilistice au fost însă mai puțin remarcate. Când îi străbatem scrierile, după ce le-am parcurs pe ale lui Heliade-Rădulescu, este cu neputință totuși să nu fim izbiți de măsura și distincția tonului său. Prolixitatea vulgară a lui Heliade este uitată **într-o** singură clipă. În locul omului vecinic mânios pe care îl întâmpinasem în paginile *Echilibrului*, aflăm seninătatea gravă a unui suflet. Cucernic și pur. În loc să explodeze în afară, toate afectele lui coboară **în**adâncime și alcătuiesc ceea ce se poate numi o „atmosferă morală”.

Istoricul Bălcescu știe să dea seama de faptele trecutului cu o exactitate a trăsăturii rămasă necunoscută

lui Heliade, preocupat totdeauna să găsească sub evenimentele istorice semnificația lor generală. Filosof al istoriei este și Bălcescu în unele din momentele sale, dar față de galimatiasul teoretic al *Echilibrului*, cu cât mai limpede, mai însumate și mai sigure sunt reflecțiile lui Bălcescu: „Sunt optsprezece secoli și jumătate de când Christos întreprinse a răsturna lumea veche, Civilizația păgână ce reprezenta principiul din afară, obiectiv, al naturii și al silei, substituind în **Locui** o altă lume, o altă civilizație întemeiată pe principiul dinlăuntru, subiectiv, pe dezvoltarea absolută a cugetării și a lucrării omenești din timp și în spațiu și prin identitatea între esența naturii spirituale a omului și esența naturii divine, el descoperi fiecărui individ legea libertății, a demnității, a moralității și a perfectibilității absolute” (*Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, 1847 urm., Ed. „Cartea românească”, pag. 15).

Scriitor retoric este apoi și Nicolae Bălcescu, dar retorica lui este nobilă; ea este intervenția unui vorbitor plin de demnitate și înălțime, adresându-se cu reculegere națiunii întregi. Începutul *Istoriei românilor sub Mihai Viteazul* este străbătut de emoția gravă a unei acțiuni rituale și a unei rugăciuni: „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor filor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani, 1593 - 1601, dar anii din istoria românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în exemple minunate de jertfire către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! Când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenuncheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor laurii biruinții sau cununa martirilor...” Uneori expunerea faptelor se întrerupe prin intervenția retorică a povestitorului. Dar chiar când dezamăgirea rupe lanțul faptelor, pentru a face loc

Oratorului, cuvântul său nu se înstrunează pentru. Veștejire și pentru blestem, ci pentru mărturisirea sentimentului său îndurerat și singuratic: „Vai! scriam aceste rânduri în 1846. Cine mi-ar fi zis atunci că abia un an va trece și inima îmi va fi crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie și Libertate. Turcul, vecinul dușman, se pornise tot de la Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă afluam **într-o** adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărit la Călugăreni, călcând cu picior de batjocură sfânta țărână a părinților noștri, glorioși martiri ai libertății naționale: O, amar mare! atâta fu uitată religia străbunilor, atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor, sau atâta fu mișelia lor încât această veste îi lăsă reci și în nepăsare. În zadar Riasu-mi unit cu al unui mic număr strigă «război și răzbunare!» Niciun ecou puternic nu-i răspunse în mulțime. Îmi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văd această umilitoare priveriște și din inima-mi zdrobită scăpară aceste cuvinte: «Zeul părinților noștri ne-a părăsit! Părinții noștri ne-au blestemat!» „(op. cit. Pag 95). Poate că astfel de intervenții retorice nu mai corespund gustului actual al cititorilor de scrieri istorice. Oricare din aceștia vor recunoaște însă nu numai forța și sinceritatea sentimentului care le inspiră, dar și necontestabila lor calitate umană.

Întrebarea retorică, adică aceea care impune afirmația sau negația pe care vorbitorul dorește **s-o** obține de la ascultătorii săi, este bine cunoscută de B.Ălcescu. Acesta îi dă însă uneori o întrebuintare specială. Astfel, când ajunge a înfățișa împrejurările în care Mihai se pregătește a întreprinde expediția lui în Ardeal, povestitorul nu uită să amintească și împotrivrile pe care îndrăznețul plan le trezea în sufletul intimilor săi. Printre aceștia, soția însăși a eroului, blinda doamnă Stanca, încearcă să-l abată pe Mihai de la hotărârile care îi puteau deveni, în atâtea chipuri, fatale. Ce-ar mai fi putut face însă Mihai acum? în acest punct al narațiunii, Bălcescu

introduce o pagină întreagă de întrebări retorice, adresate de erou propriei sale conștiințe și care, prin afirmațiile sau negațiile pe care le implică, ne fac să înțelegem gândurile care îl frământau pe Mihai în ajunul îndrăzneței sale fapte: „Înfocatele și elocuentele cuvinte, precum și lacrimile ei (ale Doamnei Stanca) fură zadarnice; ele nu putură clăti hotărârea soțului său. Și oare s-ar fi căzut ca el tocmai acum, în minutul d-ă o îndeplini, să se lase de o idee care de multă vreme frământa inima sa? În ce oare se arăta el nemulțumitor? Dacă Sigismund Bathori l-a ajutat întrucâtva prin creditul său spre a căpăta domnia, el nu i-a răsplătit însutit această mică facere de bine prin câte foloase biruințele sale aduseseră Ardealului și sporiseră gloria lui Sigismund? Trebuia oare să uite la câte umilințe supuseseră Sigismund pe Mihai și patria lui? Trebuia să uite că pata rușinosului tractat de la 1595 nu era încă ștearsă? Dacă Sigismund a venit să-l ajute împotriva lui Sinan, nu era oare spre a se ajuta pe sine și pe Ardealul care era deopotrivă de amenințat?”, etc. etc. (op. cit. Pg. 258 urm.). Astfel, întrebările pe care și le adresează eroul însuși și răspunsul pe care el și-l dă, împreună cu cititorul care, urmărindu-l, îl aprobă, nu fac decât să sublinieze chipul în care, cumpănind anumite motive, hotărârea lui s-a format. Întrebările retorice dobândesc pe această cale scopul de a evidenția procesul deliberativ al voinței și constituie unul din mijloacele cele mai elocvente ale analizei psihologice.

Nu. Vom spune că fantezia lui Bălcescu este inferioară fanteziei lui Heliade. Comparația nu se poate face deloc, întrucât în niciun moment Bălcescu nu aspiră către redarea lucrurilor și ființelor văzute, în trăsăturile lor particulare și pitorești. Portretele lui Bălcescu sunt construite mai ales din trăsături interioare, din însușirile de caracter și din deprinderile modelelor, lui. Mărginit în acest domeniu, câteva aruncături de penel îi sunt însă suficiente. Iată de pildă portretul rapid al sultanului cu care urma să se măsoare creștinătatea: ... Murat al III-lea, care domnea la 1575, era un spirit slab și superstițios, un om dulce la trai dar iute la mânie și adesea atunci și la

cruzime, dedat cu totul la misticism, la poezie și la voluptate, amator de danț și de muzică, de vorbe cu spirit, ba încă și de mucalitlâcuri, iubind mecanica, ceasornicăria și actele de reprezentație; el trăia înconjurat de tălmăcitori de vise, de astrologi, de șeici, de poeți, de muieri, de pitici și de nebuni, lăsând domnia în mâna femeilor din sarai” (op. cit. Pag. 39). Iată și imaginea lui Rudolf II, împăratul astrolog: „Pe scaunul cesarilor Germaniei ședea în acea vreme Rudolf al II-lea. Cu un caracter și cu virtuți ce ar fi fost de lăudat **într-o** poziție mai puțin înaltă, acest prinț era un domnitor nevrednic. El lăsa deoparte trebile statului spre a se ocupa de științele naturale și de antichități, pentru care își sleise finanțele, iar mai cu seamă de visări astrologice care umplură mintea sa, din natură posomorâtă și sficioasă, de o mulțime de superstiții de răs și funeste. Înconjurat de minerale, de fosile, de medalii, de ochiene, de vase și de instrumente de chimie, el sta închis în laboratorul său, în vreme ce zavistea și revolta înlăuntru și războiul din afară amenințau zdrobirea împărăției lui” (op. cit., pag. 40). În ambele portfete, oamenii sunt evocați prin mediul lor de ființe sau lucruri, expresive pentru acela care, adunându-le în juru-i, se mărturisește prin ele. Procedeu corespunde ideii realist-naturaliste a mediului, care începând cu Balzac și, de-atunci încoace, din ce în ce mai puternic, avea să cucerească întreaga literatură europeană. Când componenta mediului lipsește, rămân să vorbească numai trăsăturile morale: Filip al II-lea, regele Spaniei, este „posomorât și crud”; Sigismund este „om crud, fără măsură, necumpătat, nestatornic și neastâmpărat la minte” etc., etc. Numai despre Mihai ni se spune că era lăudat prin „frumusețea trupului său”, dar epitetul este atât de general, încât nu poate fi considerat drept o notă sensibilă în portretul omului.

Cititorul lui Bălcescu are adeseori ocazia să noteze justetea adjectivului său. Iată, de pildă, scena în care românul îmbătrânit în serviciul turcului Ali-Gian dorește să-l previe fată de amenințarea cu moartea pe care Mihai

trebuia în foarte scurt timp **s-o** realizeze împotriva turcimii din Muntenia: „Spre recunoștință de pâinea și sarea ta ce am mâncat, îi spusese românul lui Ali-Gian, voi să-ți spun un cuvânt, de-i voi să mă asculți... Nu sta aci până la 3 sau 4 ceasuri după amiază; nu te opri nici la Giurgiu: silește-te să treci la Kusciuk, cât vei putea mai curând.

— Dar pentru ce? îi răspunse turcul.

— Românul însă, fără a-i spune mai multe, se depărtă, întorcându-și capul și, văzând pe Ali că sta în cumpănă de ceea ce trebuia să facă, îi strigă: – Ia seama la ce ți-am spus!” Frumoasa scenă, plină de mișcare dramatică în întregul ei, se încheie cu acest succinte comentariu al lui Bălcescu: „Aceasta fu singura indiscreție, cinstită și măsurată, ce se făcu despre tragica scenă care se pregătea” (op. cit., pag. 51). Mai multe comentarii ar fi fost de prisos. Pentru a caracteriza discreția populației față de planul de represiune care interesa pe toți românii, dar și omenia aceuia care datora ceva vechiului său stăpân turc, un cuplu de adjective este suficient: indiscreția românului fusese „cinstită și măsurată”. Bălcescu nu este avar cu adjectivele sale. Aproape toate personagiile care apar în scenă și aproape toate evenimentele sunt însoțite de caracterizarea istoricului, care este un drept și cumpătat judecător al oamenilor și al faptelor. Caracterizările acestea se fac prin perechi de adjective, asociate cu naturalețe sau puse **într-un** anumit contrast. Astfel, Popa Farcaș, vestitul general al lui Mihai, care cucerește cetatea Vidinului dar cade apoi în chipul cunoscut, este „mai mult voinic decât norocos” (pag. 146). Sinan-Pașa este „aspru și lacom” (pag. 184). Când sultanul Mahomet, om dedat plăcerilor, înțelege, chiar în timpul dezmiertărilor pe care le gustă în brațele unei frumoase roabe, că aceasta din urmă este o unealtă politică în mâinile mamei sale, el o ucide pe loc: ceea ce dovedește, adaugă Bălcescu, „o inimă mai mult feroasă decât energică” (pag. 185). Ideea unității naționale, susține istoricul Bălcescu, apăruse de mai multe veacuri, fără ca ea să atingă decât puține capete reprezentative. Acum ea

se impunea însă poporului întreg. „Spre a o realiza ce trebuia oare?” Răspunsul cade precis și tăios: „O sabie românească puternică” (pag. 195).

Mare meșter este Bălcescu în întrebuințarea - verbului. Mai ales din succesiunea timpurilor, obține el efecte stilistice dintre cele mai interesante. Iată momentul în care ni se povestește >! arșiul crudei domnii moldovene a lui Aron-Vodă. Narațiunea este menținută toată vremea la trecut, când intervenția unei: elecțiuni de ordin general o aduce la prezent: „Aceste fapte nedrepte răciră cu totul spiritele moldovenilor de către Bathori și lei: ioarseră către Polonia, unde mai mulți boieri se aflau în pribegie, aceea ce dete polonilor îndrăzneala de a căuta să intre în Moldavia. Astfel dreptatea dumnezeenscă scoate răsplata unei fapte dintr-însa chiar” (op. cit., pag. 81). Rațiunea acestei varieri a timpurilor stă desigur în faptul că, pe când evenimentele istorice, fiind prin însăși natura lor perimabile, pot fi puse la trecut, adevărul general, valabil totdeauna și, prin urmare, și astăzi, se cuvine a fi enunțat la prezent. etui **s**-ar putea vorbi oare de un „prezent etern” al reflecțiunii în scrierile istoricilor gânditori? Citatul din Bălcescu ar intra în această categorie.

Altă dată intervenția prezentului are rolul de a ne pune față în față cu tabloul, de a înlocui narațiunea cu prezentarea directă, așa cum se întâmplă în pasagiul în care este povestită scena execuției neizbutite a lui Mihai, unde după o serie de perfecte simple apare prezentul revelator: „Sosind în locul unde trebuia să primească moartea, gâdea cu satirul în mână, cu inima crudă, cu ochii sângeroși, se apropie de osândit, dar când aținti privirea asupra jertfei sale, când văzu acel trup măreț, acea căutătură sălbatică și înfiorătoare, un tremur groaznic îl apucă: ridică sabia, vujește a i/.bi, dar mâna-i cade, puterile-i slăbesc, groaza îl stăpânește și trântind la pământ satirul, fuge printre mulțimea adunată împrejur, strigând în gura mea că el nu îndrăznește a ucide pe acest om” (op. cit., pag. 36). (*N. Bălcescu, în Arta prozatorilor români*, București, Editura Contemporană, 1941, p. 29 -

G. CĂLINESCU: O monografie nu. Numai a unui om ci și a unei epoci este *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul* („o poemă Istorică”). Istoricul vrea să depășească eroul, să-l încadreze în poporul român cu instituțiile și obiceiurile lui. Totuși, cu tot programul științist, istoria e mai veche decât **S**-ar părea și seamănă uimitor cu izvoarele sale, pe cai% mai adesea le compilează. În linia lui Machiavel și Guicciardini, dar fără idei și talent, istorioi rafii mărunți din secolul XVII cultivau o narațiune în care înătatl de toate, anecdote, considerații militare, analize de motive, caracterizări de oameni, totul curent și lipsit de sevă. În partea strict istorică, monografia lui Bălcescu este azi monotona. Scriitorul, nu are talentul portretistic al lui Voltaire din *Histoire de Charles XII*, capacitatea de proiecție a evenimentelor. Totul e meticulos înfocat, aglomerat, înghesuit ca în hrohografurile occidentale, cu momente patetice și portretistice convenționale. Trebuie să recunoaștem, cu toate acestea, o îndemânare a compoziției, un răsuflăt regulat în desfășurarea epică. Personalitatea scrierii stă în tonul religios inspirat:

„Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor ei câteva pagine din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai 8 ani (1593 - 1601), dar anii istoriei românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în pilde minunate de jertfire către Patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă. Timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, îngenuncheau pe câmpul bătăliilor, cerând de la Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa mantirilor”.

În plină dizertație, autorul se întrerupe pentru a se înflăcăra. Venind vorba de Călugăreni și aducându-și aminte de venirea turcilor la 1848, tot prin acele părți, se

indignează:

„... Mă aflu **într-o** adunare populară, când sosivestea că păgânul a tăbărit la Călugăreni, că le înd cu picior batjocoritor sfânta țărână a părinților noștri, glorioși martiri ai libertății naționale.

O, amar mare! Atâta fu uitarea religiei survenirilor, atât fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor sau atâta fu mișelia lor, încât această veste îi lăsa reci și în nepăsare. În zadar glasu-mi, unit cu al unui mic număr, strigă «răzpii și răzbunare»! Niciun echo puternic nu-i răspunse în mulțime. Îmi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văd această umilitoare priveliște și din inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte «Dumnezeul părinților noștri ne-a părăsit! Părinții noștri ne-au blestemat!»”.

Câtăva vreme aceste exclamații biblice încântă ca o poză romantică, apoi conștiința cititorului obosește.

O pagină fericită iese din descrierea religios înspăimântată a unei Românie de o măreție sălbatică:

„Pe culmea cea mai înaltă a munților Carpați, se întinde o țară mândră și binecuvântată între toate țările semănate de Domnul pre pământ. Ea seamănă a fi. Un măreț și întins palat, cap d-operă de arhitectură, unde sunt adunate și așezate cu măiestrie toate frumusețile naturale ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte. Un brâu de munți ocolește, precum zidul o cetate, toată această țară și dintr-înșul ici, coala se desfac, întinzându-se până în centrul ei, ca niște valuri propti -toare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri înverzite, cari varsă urnele lor de zăpadă, peste văi și peste lunci. Mai presus de acel brâu muntos, se înalță două piramide mari de munți, cu creștetele încununate de o veșnică diademă de ninsoare, care, ca doi uriași, stau la ambele capete ale țării, cătând unul în fața altuia. Păduri stufoase, în care ursul se plimbă în voie ca un domn stăpânitor, umbresc culmea acelor munți. Și nu departe de aceste locuri, cari îți aduc aminte natura țărilor de miazănoapte, dai, ca la porțile Romei,

peste câmpii arse și văruite, unde bivolul dormitează alene. Astfel, miază-noapte și miază-zi trăiesc **într**-acest ținut alături una de alta și armonizând împreună. Aci stejarii, brazii și fagii trufași înalță capul lor spre cer; alături te afunzi **într**-o mare de grâu și porumb, din care nu se mai vede calul și călărețul”.

Toată capacitatea sa verbală istoricul și-o pune în descrierea luptelor, pentru care se simte că are o slăbiciune deosebită. În notarea sunetelor el aruncă toate metalele limbii:

„Era zece ceasuri de dimineată... când începu bătălia prin o furioasă tunărire din ambele părți. Sunetele trompetelor, urletele tunurilor, înfiorătoarea şuierare a ghiulelelor ce se încrucișau în aer, clăncuitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului, înzgomotau aerul, întunecau cerul, răspândeau în toate părțile spaima morții”.

În afară de câteva astfel de insule, monografia e o frumoasă demonstrație care își găsește rațiunea în urmările ei, o carte înalt educativă, dar o operă literară învechită chiar la data târzie când supăruse. (*N. Bălcescu, în Istoria literaturii române de la origini până în prezent, București, Editura Fundației, 1941, p. 181 - 182.*)

ȘERBAN CIOCULESCU: Din opera capitală a lui Bălcescu, *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, n-a fost publicat în timpul vieții lui decât un singur capitol. Deși ediția dată de Odobescu este destul de târzie (1378), se înțelege că lucrarea nu poate fi «. Înțeleasă decât în atmosfera culturală și socială care a stimulat întreprinderea ei (de altfel ea fusese publicată în parte - Introducerea, cărțile I, II și o parte din cartea a III-a, tot de Odobescu, în *Revista română*, 1861 - 1883).

Tot astfel, deși nu avem a face cu o scriere dusă la capăt de autorul ei, ea îl reprezintă întreg, sub toate aspectele, de erudit, istoric, sociolog, filosof și artist, fără ca să limpezească sensibilitatea sa omenească. Așa privită, ca o sinteză a personalității sale, cartea rămâne valabilă, chiar dacă documentarea istorică a fost depășită și mai

ales dacă punctele de vedere sociale și filosofice nu se susțin îndeajuns.

Am pus în rândul întâi erudiția lui Bălcescu; ea e într-adevăr excepțională, în momentul compunerii; numărul operelor consultate e surprinzător; nimeni, la noi, înainte de Hașdeu, n-a folosit atâtea izvoare, și în atâtea limbi. Pe de altă parte, cercetătorul nu se lasă covârșit de materialul documentar, limpede expus și întâmpinat cu spirit critic. Prin această facultate, Bălcescu e un istoric adevărat, iar nu un diletant, un istoric dispunând de cunoștințe adâncite, cu un conspect al disciplinelor auxiliare și cu ambiția de a face din istorie nu o înșirare de fapte, ci studiul instituțiilor și al situației economice a unui popor. Mai presus de acestea, istoricul înțelege să încredințeze disciplinei sale funcțiunea supremă de conștiință a omenirii, prin care se rostește un tribunal cu sentințe neapelabile (vom vedea mai departe cum se nuanțează această concepție). Sociologul - noțiune pretimpurie, de altminteri, deoarece disciplina nu se întemeiează încă - este de fapt subordonat crezului său politic; el nu are libertatea de spirit a cercetătorului care privește fenomenele sociale cu senină imparțialitate. Amestecat în viața publică încă din cea dintâi tinerețe, cu un temperament neîntrecut de agitator revoluționar și cu o dragoste de popor fierbinte, Bălcescu este totuși primul nostru gânditor politic care pune problema claselor sociale și o rezolvă neșovăitor în favoarea muncitorilor plugari. Calitatea de sociolog, așadar, nu îi poate fi refuzată, chiar dacă ideile sale sunt mai mult afective decât riguros științifice. Filosoful, de insuficientă pregătire, e adeptul concepției providențialiste în istorie; el nu se încadrează însă gândirii teocratice, prin care despotismul monarhic e legitimat și se condamnă orice abatere de la principiul autorității dimpotrivă, după istoricul italian Cesare Cantù. Bălcescu reazemă progresul social pe voința providenței, care conciliază materia cu spiritul, eu! cu lumea din afară, individul cu colectivitatea, într-o armonie nouă. Democrația îi apare cu realizarea pe plan social a ideii de frăție, preconizată de evanghelie, și

prin care individul e jertfit familiei, familia, patriei și patria, omenirii. Bălcescu nu e un cosmopolit decât ca viziune de viitor. În prezent, el întemeiază politica generală a statelor pe ideea de naționalitate, pe care o prepune democrației, fără să piardă totuși din vedere clasele muncitoare, pe care se reazemă națiunea. În cadrul istoriei universale, fiecare națiune are misiunea ei de împlinit; prea sumar formulată, noțiunea de misiune pare a avea în vedere potențialul spiritual al fiecărei națiuni, care nu trebuie stăvilită în dezvoltarea ei proprie, nici de tirania aristocrațiilor, nici de vreo opresiune externă. Năzuind a formula și misiunea acelor popoare care n-au avut norocul de a-și desluși fizionomia culturală, Bălcescu atribuie divinității rolul de distribuitor a funcțiilor printre nații, unele având a cumpăni pe celelalte prin prevalarea sentimentului, realizat prin faptă și jertfă (revoluționară). Gânditorul își maniăestă repulsia pentru principiile intermediare, eclectice, care caracterizează concepțiile tranzacționale. Nu e de ales decât între despotism, în care se învederează spiritul răului, și democrația națională, „sub ochiul Providenției”. Tribunalul istoriei se identifică cu voința divină. Istoria, după Bălcescu, cuprinde ilimitat, în câmpul viziunii ei, desfășurarea progresivă a omenirii, în timp și în spațiu, sub toate formele interioare sau externe. Filosofia istoriei îngăduie să se întrevadă finalitatea, care constă în organizarea federativă a popoarelor, prin armonia națiunilor libere, cu instituții sociale echitabile, de tip democratic și republican.

Ideile lui Bălcescu nu sunt expuse dialectic, cu o sistematică dezbateră a principiilor; gânditorul nu e un filosof, ci un iluminat, în posesiunea adevărurilor, pe care le renunță asertoric, dar cu căldura convingerii personale. Dacă s-ar privi această „filozofie” ca armătură a operei, temeiul ei științific n-ar rezista. *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* e însă înainta de orice o operă ce se construiește nu pe eșafodajul unor idei, ci pe contrafortii pasiunilor puternice: admirația pentru eroul cu dimensiuni de semizeu și în cadru de epopee; cultul unității naționale,

căreia i-ar fi servit acest „leu”; duhul revoluționar, pe care l-ar fi purtat Mihai printre popoare (cam ca un Napoleon prefigurat); solitudinea pentru clasele de jos, care singură i-a lipsit domnitorului, rămas astfel fără sprijinul fundamental, trebuitor întru împlinirea „visărilor” sale; duhul religios, încarnat de voievodul pus în centrul cruciadei. După cum se vede, marile pasiuni dominante ale lui Bălcescu își găsesc corespondențe strânse în figura lui Mihai, care a fost exponentul lor eminent» cu excepția celei democratice.

Scriitorul e, un artist în sensul deplin al cuvântului, adică un migăliton și un căutător de expresii alese; redactarea în luptă cu boala nu-i îngăduie răgazul încheierii, dar nu-l împiedică să-i dea o fătuială desăvârșită: întrevădem în opera neterminată un îndoit aspect stilistic, în materialul lexical și în sintaxă. Franțuzismele sunt mai puțin frecvente decât la unii contemporani, deși Bălcescu gândește uneori direct în franțuzește, dibuind în căutarea echivalentului românesc. Pasionat pentru trecut, alege uneori termeni arhaici sau cronicărești, fără să procedeze însă la o sistematică pastişă: „a sminti”, „a sparge”, „a tăia” (pe dușmani), „a se învârteji îndărăt”, „se apucaseră de-a fugire”, „a se oști”, „a se șanțui”, „a lua limbă”, „foarte se întristă” sau „îl întrista foarte” etc. Câteodată, scriitorul dotat caută variații lexicale, compunând verbe sau substantive pentru noțiuni neintrate în limbă: a tuna, a furtuna, a pușcări (tustrei termeni artileristici), tunărire și pușcărire. Modelele clasice îl determină să recurgă la epitetul unic, omeric, pentru caracterizarea căpeteniilor ostășești; asemenea exerciții sunt însă destul de monotone: strălucitul Răzvan, inimosul Bathori, eroicul Kiraly, îndrăznețul Udrea, viteazul Răzvan, crudul Ieremia, viteazul Moise Săcuiul, neînvinsul Mihai (cu variantele: îngrozitorul Mihai, neobositul Mihai etc.). Portretele nu prea numeroase (Murad II, Rudolf II, Ștefan Ioșica, doamna Stanca, Andrei Bathori, George Basta, Ștefan Csaki) sunt bune, dar orientate mai mult în direcția morală. Bălcescu

excelează în arta frazării, prin cadența periodică, „le nombre”, fără ca să i se poată imputa abuzurile retorice ale vremii. Tudor Vianu a analizat cu fină pătrundere simțul valorilor sintactice la - Bălcescu. Interpretând ca „tehnică în basorelief” efectele scoase de autor prin întrebuințarea prezentului „etern” în acțiunile dinamic? ale lui Mihai, lăsând faptele adversarilor pe plan secundar, prin timpurile trecutului.

Elanurile retorice sunt ocazionale: invocarea ruinelor târgoviștene și a cântărețului lor, Cârlova, slăvirea Ardealului, blestemarea înfrângerii de la Mirislău etc. Intervențiile povestitorului sunt de asemenea rare, istoricul năzuind probabil către tipul obiectiv al expunerii faptelor. Câteodată tonul lor este retoric; Mihai, fugind după înfrângerea de la Mirislău, provoacă acest comentariu: „Ah! cine ar putea spune câtă durere sorbi inima lui în acea ochire!” Altă dată, istoricul se întreabă ce **s**-ar fi întâmplat în eventualitatea biruinței și - închipuirea sa de vizionar îi smulge asemenea accente: „De atunci, nația română, înconjurând toate nenorocirile ce o bântuiau în urmă, **s**-ar fi constituit în întregimea drepturilor sale, în unitatea și libertatea sa și **s**-ar fi apucat a îndeplini, cu putere mare, misia de liberare și de civilizare ce Providența i-a menit în orientul Europei. Câtă mărire, câte glorii și fericiri o ar fi întâmpinat în această cale! O biruință...! și toată această visare, tot acest frumos ideal național, de atunci se înființa!” Asemenea exaltări sunt însă destul de rare în economia lucrării. Se pot număra pe degete izbucnirile subiective de acest fel: „În piept inima ni se frânge, de ce înaintăm cu povestirea către acea catastrofă groaznică, la care ne târâră aceste greșeli...” Oricum, prezența unor astfel de izbucniri lirice are caracterul unor eliberări temperamentale, de sub constrângerea prea aspră a disciplinei obiective. Operă de știință, desigur, *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul* este și o lucrare de propagandă, în vederea realizării unor scopuri politice, îndelung purtată în sine, redactată intermitent, începută măcar cu cinci ani înainte de

sfârșitul său („Vai! scriam aceste rânduri în 1847...” II, 13), adică în vremea primei călătorii în Apus, cartea strecoară pe alocuri și experiența revoluționarului, care așteaptă de la o a doua revoluție rezultatele nehrăzite celei dintâi. Astfel, descrierea Vadului Călugărenilor îi prilejuiește autorului amintirea dureroasă a unei întruniri, în cursul căreia **s-a** aflat de intrarea turcilor în țară, pentru reprimarea revoluției; atunci Bălcescu a îndemnat la luptă și război, împotriva nelegiurii păgânului care călcase „cu picior batjocoritor sfânta țărână a părinților noștri, glorioși martiri ai libertății noastre”, adică pe locurile înșeși ale bătăliei; și pentru că îndemnul său **n-a** fost urmat decât de un mic număr, spune că și-a ascuns ochii cu mâinile și „din inima-i zdrobită scăpă aceste cuvinte:

Dumnezeul părinților noștri **ne-a** părăsit Părinții noștri **ne-au** blestemat!” Gestul și cuvintele par astăzi teatrele, dar asemenea manifestări sunt rare la Bălcescu și conforme pasiunilor lui profunde. **Într-o** notă adăugată acestui text, istoricul dă un certificat bun poporului „cel de jos”, și „mai cu seamă al Bucureștilor”, care „și-a împlinit datoria revoluționară și națională”, spre deosebire de „clasele de sus, guvern, boieri, negustorime, junime”, care „s-au aflat mult mai prejos și nevrednice de misiunea lor și de poporul ce conduceau”.

31 Românii supt Mihai Voievod

480

Figura lui Mihai stă în centrul cărții, care în formă definitivă numai și-ar fi împlinit pe **de-a-ntregul** programul, de istorie socială și economică. Bălcescu își admiră și iubește eroul, pentru calități reale, precum și pentru cele atribuite prin**tr-o** proiecție subiectivă; el vede **într-însul** un patriot, un candidat popular, un cruciat, o fire de leu, pe câmpul de luptă, un bun familist („ca toate inimile de leu, el își iubea familia”), un geniu militar, un protector al ostașilor săi, un regenerador al nației sale, un visător al unirii naționale, iute la mânie, dar nu crud, cruțător cu nobilii unguri etc., **într-un** cuvânt „unul dintre cei mai minunați (bărbați mari) ai omenirii”. Prăbușirea lui

se datorează, după Bălcescu, unor motive de ordin social (nu și-a înțeles misiunea de a dezrobi pe țărani), politic (nștiut să-și facă, aliați printre vecini), militar (n-a trecut în Polonia, unde ar fi fost chemat și așteptat) și mentalități ostășești („credea mai mult în soldat decât în popor, duhul lui era mai mult de concherant decât de naționalist”); neînțelegând că „în popor și numai în popor e adevărata lui putere”, și-a căutat sprijinul „când în nobilime, când în armie și în oștile mercenare, când în Austria”. Salvarea lui ar fi fost **într-o** „insurecție populară”, iar „furia poporului ar fi cucerit toată nobilimea”. Pentru că Mihai și-a călcat misiunea providențială, Bălcescu sancționează cu elocvență scurtă căderea lui: „Fie! piară! căci și-a meritat pieirea”. Istoricul explică șovăirile domnitorului, înainte de Mirislău, prin „acea letargie morală care stăpânește mintea unui om mai mare și îi întoarce toate păsurile în greșeli, când Providența a hotărât surparea lui”; împotriva acestui determinism, orice protestări sunt zadarnice, oricâte rele **s-ar** fi tras din înfrângere: „Nu se cade a vărsa lacrimi amare asupra acestei mari nenorociri de la Mirislău; dar să nu învinovățim deloc Providența. Noi, cari robiserăm pe fra* ții noștri țărani din Țara Românească și păstrasem în robia ungarilor pe cei din Ardeal, mai meritam oare atunci mărimea și fericirea?”

Propagandistul apropierei româno-maghiare nu uită să afirme punctul său de vedere și în această lucrare: „și nenorocitele noastre sfâșieri cu ungurii, de atunci până acum, nu vor folosi decât despoticelor împărății, dușmanele noastre comune”.

Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul, în intenția lui Bălcescu, așadar, era menită a fi un îndreptar de politică socială și națională, prin avertizările asupra îndatoririlor guvernanților față de țărănime și prin apăsarea asupra sensului misiunii noastre istorice. Istoricul nu lasă a se strecura nimic din**tr-o** operă de imaginație; cartea lui nu are elemente de romanțare, ca viitoarele biografii de voievozi ale lui Bolintineanu; pe baza strict documentară și cu orizonturile viziunii sal. E politice

și filosofice, construiește un monument de știință istorică și de luptă socială, totodată. Ori cât ar fi acest monument de neisprăvit sau clădit din materiale netrainice, prin curentul de pasiune care îl însuflețește și prin vigoarea stilului, își asigură durata. (*N. Bălcescu*, în *Istoria literaturii române moderne* de Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu și Tudor Vianu. vol. I, București, Casa Școlilor, 1944, p. 60 - 71.)

PAUL CORNEA: Deși n-a fost un creator de beletristică în înțelesul propriu al termenului, el a acordat o atenție deosebită laturii formale a operei. Chiar printre contemporani ca Alecsandri sau Negruzzi, scriitori exigenți și artiști veritabili, el nu rămâne mai prejos în stăruința de a ciopli câte o statuie din fiecare bloc de piatră al frazei și de a atinge triplul ideal al prozei de bună calitate: expresivitate, limpezime și nuanță intelectuală. Trimitând la 1847 din Paris *Magazinului istoric pentru Dacia*, articolul *Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595*, Bălcescu făcea la sfârșit următoarea observație semnificativă: „Noi încheiem cu părere de rău această povestire pe care am lucrat-o cu dragoste, deși împrejurările nu ne-au iertat: a da stilului corecția trebuincioasă. Dar - adăuga el - faptele ce am descris fără podoaba stilului vorbesc puternic în inimile românești”. Această „corecție trebuincioasă” stilului, Bălcescu a ur - mărit-o consecvent în tot lungul atât de scurtei sale activități. Dovadă despre asta o constituie manuscrisele, în special manuscrisul monografiei asupra lui Mihai Viteazul, unde (mai ales în primele cărți, când a dispus de răgaz în elaborare) la fiecare pagină se învederează artistul pretențios, niciodată mulțumit cu performanța atinsă, mereu dornic de mai bine. [...]

Capabil de cazna giuvaiergiului în șlefuirea frazei, Bălcescu e în același timp un arhitect cu viziunea ansamblului. Familia lui stilistică e a romanticilor francezi din prima perioadă, la care sensibilitatea, încătușată **într-o** formă de o severitate clasică, nu numai că nu refuză concursul rațiunii, dar uneori îl și solicită, din obișnuință și

tradiție. În cazul lui Bălcescu, în afară de unele circumstanțe proprii întregului romantism pașoptist, pasiunea pentru întreguri rotunde și dezvoltări metodice rezultă și din specificul fizionomiei lui spirituale; era un om clar, logic, conștient de răspunderile sociale ce-i reveneau, și deci preocupat de accesibilitatea scrisului, un creator cu pudoarea confesiunii, dornic să se obiectivizeze **într-o** operă durabilă, construită solid, prin îmbinarea părților **într-un** edificiu arhitectonic monumental.

Însuși planul monografiei despre Mihai Viteazul relevă atenția dată compoziției, structurării materiei. Opera întreagă trebuia să cuprindă 6 cărți, dintre care autorul ne-a lăsat patru terminate și pe a cincea dusă până aproape de capăt. Diviziunea materiei urmează curba existenței lui Mihai, înregistrându-i ascensiunea și apoi brusca prăbușire. Titlurile cărților precizează înțelesul esențial al fiecărei perioade din viața eroului: Libertatea națională, Călugărenii, Unitatea națională, Mirăslău. Cărțile sunt la rândul-le împărțite în capitole, adesea cu valoare de episoade de sine stătătoare, care delimitează discontinuitățile în fluxul povestirii și dau autorului ocazia să circule între mai multe fire de acțiune. Căci una din marile dificultăți, pe care el trebuia să le înfrângă, provenea din obligația de a urmări și -, multan desfășurarea evenimentelor în Turcia, în Țara Românească, în Ardeal, în Austria, fără a risipi atenția cititorului și a deplasa centrul de greutate al povestirii. Chiar și numai din acest mod de organizare se desprinde imaginea artistului conștiincios, stăpân pe uneltele sale, care introduce ordine în datele experienței și temperează izbucnirile ce ar depăși măsura.

Alături de rațiune, poate izvorând din ea sau în orice caz în interdependență cu ea, există la Bălcescu o predilecție spre conceptualizare, adică spre reflectarea realității nu atât sub latura ei senzorială, cât sub cea abstract-logică. Bălcescu e un poet-filozof, dublat de un om de știință, care găsește mai repede comunicarea cu lectorul pe terenul reflexiei decât pe acela al evocării

plastice a lumii. Lăsând deoparte dese aforisme și judecăți universale ce-i populează scrisul, e limpede pentru cine urmărește cu atenție, în cea mai beletristică operă a sa, *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul*, modalitatea limbajului figurat, tehnica descrierilor de natură sau a portretelor, că scriitorul nu e un colorist, cu toate eforturile pe care le-a depus în această privință (în primul rând prin îmbogățirea vocabularului cu provizii de pitoresc scoase din cronicari și cărțile vechi). Să vedem lucrurile mai de aproape.

În genere, cel mai simplu și mai frecvent mod de a dramatiza o narațiune, adică de a-i da vioiciune, culoare și sentiment, constă în utilizarea epitetului și a metaforei. La Bălcescu, acțiunile sau personajele sunt așezate, printre o fugară caracterizare adjectivală, pe un cântar, ale cărui ace evoluează între pozitiv și negativ, fără nuanțe deosebite. Termenii utilizați sunt de valabilitate generală, mai mult abstracti; au calitatea numită de lingviști *proprietate*, lipsindu-i de fapt tocmai pregnanța plastică: „sabie puternică”, „tractat înjositor”, „trufașa lui inimă”, „nesuferitul joc al tiraniei”, „crimă urâcioasă” etc. Uneori, asocierile dobândesc putere de nuanțare psihologică: „recea vitejie” sau, ca în exemplul următor, unde exprimă o veste supărătoare și neașteptată: „Auzind Mihai aceasta de la deputați, rămase încremenit de mirare și de ciudă”. Câteodată dăm peste comparații de tip clasic: „Poporul român se cutremurase de turbare ca un leu rănit greu și această cutremurare pare că era larma înecată, prevestitoare de vijelie mare”. Metaforele sunt rare și accesibile, nu urcă deasupra limbajului comun și nu propun apropieri neobișnuite de termeni. Un exemplu tipic: „Pe când acest nor amenințător de groaznică vijelie (e vorba de armata turcă, n.n.) se apropia de țară...” etc. În genere avem impresia de ținută intelectuală și de corectitudine, dar pe undeva se strecoară un aer de academism, poate fiindcă se simte prea (asistent ciocanul și nicovala la care a fost prelucrat textul, poate pentru că se întrevede uneori un model stilistic scos dintr-un manual

de retorică clasică.

Uneori întâmpinăm mici notații descriptive frapante. Iată un exemplu: „Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite se auzea uneori o murmurare ce zbârnâia înecat, alteori o larmă mare amestecată de gemete și de groaznice blesteme”. Sau: „Un geamăt de groază umplu atunci aerul și prăpăstiosul adânc al râului, cu gura căscată, sorbi și înghiți într-odată gloata de vrăjmași”. În mod deosebit pe scriitor îl ademenesc scenele de bătălie. El întârzie în expunerea dispozitivului oștilor ce urmează a se înfrunta, cu profuziuni de detalii, și descrie pe larg fazele luptei propriu-zise. Poate că cele mai izbutite imagini sunt cele auditive, după cum o dovedește pasajul următor, de adevărat brio orchestral: „Sunetele trâmbițelor, urletele tunurilor, înfiorătoarea şuierare a ghiulelelor ce se încrucișau în aer, clăncăitul paloșelor, strigările luptătorilor, fumul prafului, înzgomotau aerul, întunecau cerul, răspândeau în toate părțile spaima morții și curmau vieți fără număr – Dar în toate aceste fragmente e izbitoare o anumită căutare căznită a pitorescului. Avem parcă senzația efortului depus, simțim încă prezența schelelor care au îngăduit pictarea fațadei, iar vopselele utilizate nu ne par deplin armonizate.

Și mai. Concludentă din punctul de vedere al preponderenței factorului rațional-abstract e arta portretistică a lui Bălcescu. Față de personajele pe care vrea să le înfățișeze, un Odobescu, de pildă, procedează ca un pictor ce se găsește înaintea unui obiect real; el înregistrează reacțiile simțurilor, impresiile personale, nemijlocit stârnite de modelul viu, căutând ca din exterior să pătrundă în tainele vieții sufletești și prin individualizare să diferențieze ființa omenească la care se referă, de toți cei ce o înconjoară. Bălcescu, în schimb, își îmbrățișează personajul dintr-o singură ochire, punctul său de privire fiind al istoricului și al filosofului care alunecă peste trăsăturile fizionomice particulare și reține din alcătuirea morală acele aspecte semnificative ce-l clasează pe individ într-o categorie și ilustrează istoria cu

o pildă. Așa ne sunt înfățișați Rudolf al II-lea, generalul Basta, Sinan Pașa, Andrei Báthory. Iată portretul acestui din urmă: „Astfel fu sfârșitul lui Andrei Báthory, prinț, cardinal și episcop de Varmia. În Prusia. El era în vârstă de 28 de ani numai, înalt la stat, barba și părul capului galben, pe care după ritul religiei el avea obicei a le purta rase. Era de un caracter dulce și blând.

(Îi mai bun pentru biserică decât pentru război. Din. Copilăria lui avusese plecare către călugărie. Din nenorocire, calitățile lui private chiar făcură dintr-însul un rău stăpânitor; ambiția de a domni îl pierdu el cumpără printr-o crudă moarte o domnie de 8 luni asupra Ardealului și fu numai o jalnică pildă a ticăloșiei ursitelor domnești”.

Se vede că termenii descripției sunt generali, nu restituie senzația vie a omului, se mișcă într-un plan conceptual. Derivând din aceeași portretistică de tip clasic, specializată mai ales în intuirea trăsăturilor morale, e pasajul următor, privind de astă dată pe Sigismund Báthory, care abdicase din scaunul Transilvaniei retrăgându-se în palatul Ratibor, în Silezia: „Ca toți domnitorii care de bunăvoie se pogorâse de pe tron, el se hotărâse a o face stăpânit fiind de ambiția de a minuna lumea prin disprețul măririlor omenești și printr-o faptă neobișnuită. Dar, de îndată ce acest minut trecu, el începu a dori după tronul pierdut. În mijlocul plăcerilor din Ratibor, trăind o viață molatecă, fără trebi dinlăuntru, fără griji dinafară, i se făcu dor de larma taberelor și de acel cort deschis în care aerul bătea în toate părțile. Fiindcă din puterea și gloria militară nu prețuisese decât vanitatea lor, trufia lui suferea căci n-are cui da destule porunci; inima lui ofta după războaiele care hrăneau dragostea d-a auzi pe toți slăvind numele lui”.

În tratarea peisajului, ca și în tehnica portretului, darul evocator al lui Bălcescu ne apare lipsit de însușirea culorii, de vigoarea și mai ales de prospețimea reprezentării plastice. În cuprinsul povestirii, notațiile privind natura sunt anemice: „Sta hh apună soarele după

orizont, când vestea că ajutorul așteptat îi sosit..." etc. Avem de-a face mai degrabă cu elemente care situează cadrul acțiunii sau leagă între ele diferite momente narrative. Uneori autorul realizează însă tablouri de natură propriu-zisă. Lată, de pildă, descrierea Târgoviștei: „Era atunci Târgoviștea oraș foarte mare, împodobit și popular, și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiței, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi roditori. Scriitorii contemporani de felurite nații se minunează de frumusețea acestui oraș, declarându-l că e vrednic de a fi capitala unei țări și locuința unui. Domn mar. E..."

Consemnarea e în stil cronicăresc, fără imagini vii, utilizând termeni care nu individualizează. Pe scriitor îl mișcă însă spectacolul decăderii orașului și brusc, abandonând descripția, se adâncește într-o digresiune tristă asupra singurului turn ce a mai rămas „din vestita curte domnească”. Urmează o meditație pe ruine, în pur stil romantic, așa cum au făcut-o atâtea poeți la noi înainte de 1848, între ei și Cârlova, pe care Bălcescu îl omagiază în cuvinte pioase, dar aprinse de emfază: „Dar nimeni n-a simțit aceasta mai puternic și n-a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa ca tine, Cârlovo! floarea poeziei, june cu inimă de foc! Ca o cometă trecătoare, tu strălucești un minut peste România uimită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme...” Bălcescu este deci mai mult liric decât pictor, și particularitatea lui e de a renunța la zugrăvirea concretă a obiectelor, fie antrenat de o expansiune sentimentală, fie, cum se întâmplă în alte cazuri, sub imboldul nevoii de a formula o reflexie filosofică.

La fel, descrierea câmpului de luptă de la Călugăreni e plină de amănunte topografice, în intenția de a preciza teatrul acțiunii cu caracteristicile respective, geografice și strategice. Autorul își interzice parcă să privească natura direct și s-o redea prin prisma senzațiilor pe care ea de Stârnește. Nimic nu ne sugerează o reacție proaspătă în fața peisajului, individualitatea inalterabilă a percepției. În schimb, și aici tabloul se estompează, înghițit de o

lamentație mișcătoare asupra indiferenței prezentului pentru vestigiile trecutului glorios.

Chiar și faimoasa descriere a Ardealului, ades citată, cu care se deschide cartea a 4-a a *Românilor sub Mihai-Voievod Viteazul* e rodul unei cugetări, meticolos sistematizată, și nu expresia spontană, nemijlocită, a impresiei vii. Tabloul este construit pe două idei: relieful de cetate, descrescând de la periferie spre centru, al țării Ardealului și bogăția antitetică a peisajului. Planul urmat e metodic, ca **într-o** demonstrație. Punctul de vedere e întâi al geografului, care contemplă Ardealul **într-o** imagine globală, de la înălțime, înregistrând elementele tabloului

— După observația judicioasă a lui Mihai Petroveanu - în limbajul geometriei. Podișul transilvănean alcătuiește două mari cercuri concentrice, dealurile „înalte și frumoase” sunt așezate în mai multe șiruri paralele și par niște conuri retezate la vârf, iar mai presus de „acel brâu muntos” se înalță alte două masive ca două piramide. După această prezentare, văzută de la distanță, cu ochi de geograf, vine la rând naturalistul, care observă varietatea faunei și florei: „Astfel miazănoapte și miazăzi trăia.v. În acest ținut alături...” Epitetele sunt banale: „Oriîncotro tei uita, vezi colori felurite, ca un întins curcubeu și tabloul cel mai încântător...”, sau **într-o** lungă enumerare: „stânci prăpăstioase, munți uriași... păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi. Răcoroase” etc. Aceste asocieri fără adresă sunt podoabele unui stil clasic, preocupat să clasifice și să definească speciile și nu să identifice trăsăturile particulare ale indivizilor. Precumpănirea momentului instructiv asupra celui pitoresc e subliniată în continuare prin indicarea pluralității de unghiuri din care poate interesa Ardealul. După artist și naturalist, Bălcescu enumera pe strateg, pe politic și pe istoric-arheolog; expunerea capătă un aspect informativ, de baedeker turistic. Fără îndoială e o pagină excelent scrisă, cum ia 1048 prea puțini erau în stare **s-o** face la noi, un model de stil nobil, lustruit, plivit de orice buruiană, dar abstract. căutat și, pe porțiuni mici. Rece.

Și totuși să reluăm lectura textului. De unde vine puterea de convingere a acestui memorabil pasaj V Pe ce se bazează ca -, Pacitatea lui de a emoționa? După părerea noastră, efectul e o resultantă a impresiei totale, ca la acele construcții care de aproape și pe fragmente nu spun nimic, dar de la o distanță potrivită se decupează pe fundalul cerului în toată impunătoarea lor prestanță. Iar în această impresie globală un mare rol îl joacă mișcarea oratorică a frazei, desfășurată simetric, în unități ritmice bine marcate, cu sonorități savant șlefuite; de asemenea, joacă rol în producerea efectului compoziția echilibrată a ansamblului, alcătuit din două mari fragmente, separate la capătul unei lungi enumerări prin**tr-o** propoziție care cade, definitiv și irevocabil, ca o lespede de piatră între ieri și azi (**Astfel e Țara Ardealului**). Întregul text e scăldat **într-o** emoție difuză, nu totdeauna perceptibilă în amănunte, dar profund mișcătoare în totalitate, prin nota de evlavie reținută și de mândră admirație.

Ce concluzie desprindem de aici? O concluzie care corelează și observațiile anterioare: că la Bălcescu sentimentul e mai puternic decât senzația și finețea auzului mult superioară acuității văzului. El poate fi considerat, în toată puterea cuvântului, un orator. Căci de obicei numai cineva care se adresează de la o tribună posedă **într-un** grad atât de înalt simțul compoziției și al ritmului, capacitatea de a capta auditoriul prin utilizarea savant controlată a mijloacelor retorice și a intonațiilor lirice. [...]

Între prozatorii pașoptiști, Bălcescu e probabil cel dintâi prin simțul valorii muzicale, prin acuratețea auditivă. El intuiește fără greș tot ce tulbură armonia frazei, atât din punct de vedere sintactic, cât și din punct de vedere morfologic. Manuscrisele lui relevă o luptă perseverentă pentru găsirea unei melodicități a formei, corespunzătoare conținutului operei respective. De pildă: el înlătură prin folosire de sinonime un termen care se repetă în mai multe propoziții succesive; sau alege, ținând seama de context, cuvintele cu cel mai mare potențial eufonic (în descrierea

Ardealului înlocuiește pe „zăpadă” cu „ninsoare” în expresia: „veșnică diademă de ninsoare”); sau, în fine, consideră sub raportul sonor, am spune mai bine sub raportul dramaturgiei sonore, paragrafe întregi, aducându-le remanieri de timbru și accent ca și cum și-ar declama fiecare propozițiune înainte de a o așterne pe hârtie.

Iată un exemplu decisiv, un pasaj despre dezastrul de la Mirislău, care pune în lumină o remarcabilă virtuozitate stilistică: „Astfel nestatornicul noroc în câteva ceasuri ne răpi aceea ce ne dedese într-atâția ani și după atâtea mari strădanii. Vai! câte sperări frumoase înșelă el! câte proiecte mari nimici!

Mirislău! Mirislău! blestem asupra ta, loc de pieire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această zi pustie! Amar nouă!”

În aceste câteva rânduri se concentrează un întreg arsenal de mijloace retorice, exclamații, interjecții, apostrofe. Analiza dezvăluie în plus schimbarea persoanei verbelor („ne răpi”, „înșelă el”, „blestem asupra ta”), ceea ce duce la o rapidă intervertire a unghiului de privire: la început e un „pluralis majestătis” - solidarizarea cu poporul, reflectarea înfrângerii ca o suferință proprie, a obștei și implicit a fiecăruia dintre noi; urmează o tânguire la persoana a III-a, prin care se exprimă jelanția unui martor, a unui judecător al procesului istoric; în fine, blestemul situează Mirislăul în fața noastră, ca o ființă, permițându-ne materializarea maximă a indignării, care e posibilă tocmai în forma dialogului și a persoanei a II-a. Citind întregul fragment cu voce tare, surprindem acut admirabila încătușare ritmică a propozițiilor și ne dăm seama că grafia înșală: de fapt avem a face cu versuri. Ele sunt dispuse simetric în jurul unei apostrofe mediane - ... Mirislău! Mirislău!” - care răsună ca o sfâșiere de bocet încărcat de toată drojdia amară a ireparabilului.

Același principiu al sonorității guvernează numeroase pasaje, mai ales acelea în care autorul comentează momentele de recul. Pare că, după ce datele furnizate de

izvoare au fost consemnate în mod obiectiv, autorul își revarsă preaplînul inimii **într-o** cantilenă care nu-și pierde niciodată măsura, distincția tonului, puritatea gravă a timbrului, ca o arie de violoncel a unui bătrân maestru. Sentimentele se înscriu ca niște adnotări cu cerneală, pe marginea albă a paginii, adnotări stârnite de faptele și înlănțuirile reale, dar depășindu-le printr-un fel de dilatare emoțională a limitelor; iar adesea avem impresia că cerneala e de fapt sânge și că autorul își moaie condeii în inimă... Cu cât povestirea se apropie de final, cu atât lirismul izbucnește mai tulburător. Transcriem finalul căiții a cincea sub o formă poematică liberă:

Ț, „Dar spre a șeza bine temeliile și a usca tencuiala
acestei zidiri prea grabnic făcută, îi trebuia Treme;
și vremea îi fu de lipsă.

El n-apucase încă a încununa zidirea sa d-abia ridicată și iată glasul cobitor al clopotului restrîștei sună cu tărie și din toate părțile înverșunați aleargă dușmanii săi mii de mii și toți **într-una** spre a-l dărâma.

Vai, căci nu ne-am putut opri aci, în culmea triumfului nației române oprind împreună cu noi și timpul și istoria?!

Pentru ce, după draga povestire a atâtor norocite și mari izbânzii să fim osândiți a descrie cruntele noastre nenorociri?”

O grafie adecvată face să reiasă mai evident simetria construcției, legănarea armonioasă a accentelor, cadențele sculpturale, terminate **într-o** notă scurtă, ca un dangăt de clopot. Simțim că în întristata meditație a scriitorului se strecoară infinit de discret, pentru că el însuși înainta spre moarte, regretul că toate alunecă spre neant, chiar și momentele victoriei pe care mai ales le-am voi eterne.

Prezența abundentă a mijloacelor retorice în proza pașoptiștilor i-a condus pe aceștia nu o dată la excесе. În schimb, la Bălcescu, un bun-gusf, în care trebuie să vedem nu numai o temelie solidă de cultură clasică, dar și forța unui cuget seninf! echilibrând vibrația sensibilității prin disciplina rațiunii, chemările instinctului prin pudoarea

inimii, au împiedicat orice explozie imprudentă. Nimic mai instructiv decât să observăm eleganța și noblețea impecabilă dobândită în opera scriitorului nostru de acele turbulente mijloace expresive, care în mâna unor contemporani ca Bolliac sau Rosetti deveneau jiletca roșie a lui Gautier, semnalul unui retorism despletit și tipător. La fiecare pagină dăm peste inversiuni (anteplasarea verbului sau a adjectivului), exclamații („O amar mare! atâta fu uitarea rsigiei survenirilor, atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor, sair atâta fu mișelia lor încât această veste îi lăsa reci și în nepăsare”), interogări (remarcabilă e lunga încatenare enumerativă din cap. Al XII-lea al cărții IV, un dialog patetic al lui Mihai cu propria lui conștiință), repetiții („El, Marius al osmanlâilor, el, triumfătorul Asiei, Africii și Europei, el, Sinan cel nebiruit...”). Nu lipsesc nici hiperbole („Mihai. Precum odinioară semizeii cântați de nemuritorul Omer...”) și nici, după vechea practică a istoricilor latini, discursurile eroilor înainte de luptă, care însă joacă mai mult un rol convențional decât, ca la Tit Liviu, unul de caracterizare psihologică.

Dacă deci în folosirea mijloacelor retorice Bălcescu rămâne de obicei stăpân pe sine, dominându-și pasiunile și evitând printr-un control sever expresia bombastică și puerilitatea sentimentală, atât de răspândite în proza vremii, el nu e totuși străin de anumite exagerări. Cum se întâmplă adesea cu scriitorii de felul său, cusururile derivă, măcar parțial, din abuzul însușirilor. În speță e vorba la el de exagerarea modelajului, adică de elaborarea căznită a frazei, de cioplirea asperităților până la stadiul prețiozității, al unei false emfaze.

S-a observat de mult că Bălcescu s-a străduit să-și lărgască vocabularul împrumutând de la cronicari. Pe de altă parte, el a adoptat neologismul, fără prejudecăți, în intenția autoexprimării totale, potrivit cu nevoile unui intelect la nivelul celei mai avansate gândiri europene a vremii. Tocmai arhaismul în lexic și topică, îmbinat cu achiziția îndrăzneată de neologisme, dar mai ales cu

modernitatea fluxului narativ și eleganta lui cursivitate oratorică, își imprimă o pecetie caracteristică asupra lucrărilor scriitorului, și în primul rând asupra *Românilor sub Mihai-Voievod Viteazul*. Găsim la Bălcescu termeni ca: *a se învărteji*, *a obști*, *a purcede*, *țintire* (scop), *împărechiere* (vrajbă), *umplete*, *a zăticni* (a stânjeni), *a îngloti* (oștile), *a reschira*, *cainic* (vrednic de plâns), *o s-o trufi*, *a încinge* (a fi înconjurat), *zdrumicare*, *a se șanțui* etc.

El utilizează frecvent cuvinte slavone și expresii pitorești de origine populară: „Mihai își înfipse tabăra în locul părăsit de dușmani”; „Duminică în murgul serii năpădește peste avangarda vrăjmașului”; „Sinan Pașa câștigase pe tainicii haremului, care începură a băga multe hule asupra lui Farhad”; „Petrecură toată noaptea aceea viermuind”; „Cursoarea (soarta) ce târa pe Mihai”). Acest mijloc fu norocit cu izbândă” etc.

Cu toate că scriitorul dispune **într-un** grad înalt de simțul proprietății termenilor și al puterii lor evocatoare, el cade câteodată în artificiu. Astfel deranjează întrebuintarea abuzivă a Infinitivului (în loc de subjonctiv); „comandantul castelului ... desperă de a se mai putea apăra și dete tristul semn că voiește a parlamenta și a se preda”, sau: „spre a domoli focul cu care creștinii se pregăteau la război, meșteșugitul vizir crezu că ar fi bine a face a străluci înaintea ochilor lor...” etc. Cuvintele arhaice nu pătrund totdeauna deplin în pasta graiului, unele neologisme au forme ce nu **s-au** păstrat (*a rezona*, *jaluz*, *seanță*, *tractat* etc.) sau au fost deplin înlăturate (*oisivitate*, *meprize*, a grința). Alteori artificiile stilistice, fruct al unei căutări laborioase, își trădează parcă gestația chinuită (de pildă, folosirea abuzivă a anteplasării complementului etc.). Desigur însă că multe din aceste dibuiri și stângăcii aparțin stadiului încă insuficient de evoluat al limbii noastre literare. (Nicolae Bălcescu - *democratul revoluționar și scriitorul*, în *Studii de literatură română modernă*, București. Editura pentru literatură, 1962, p. 249 - 250, 252 - 259, 260-263, 264 - 265.)

TEODOR VÂRGOLIGI: Începând să lucreze la *Istoria român: supt Mihai-Voievod Viteazul*, opera sa capitală, N. Bălcescu a fost însuflețit nu numai de ideea de a reconstitui, din punct (le vedere istoric, personalitatea, faptele și epoca acestui ilustru voievod, ci mai ales de dorința de a reînvia una dintre cele mai mărețe pilde de luptă pentru unitatea națională, spre a dinamiza conștiința și eforturile contemporanilor săi și ale urmașilor. /

La 6 februarie 1850 îi scria din Paris, lui Ion Ghica: „Voi să sfârșesc o scriere asupra lui Mihai Vv. Viteazul și să pui piatra de temelie a unității naționale¹. La începutul „Cărții I-a”, intitulată *Libertatea națională*, N. Bălcescu sublinia scopul înalt al scrierii sale: „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, cu care românii, supt povața celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea”. Adresându-se contemporanilor și urmașilor săi, N. Bălcescu îi îndemna să acționeze în spiritul mărețelor fapte ale strămoșilor: „Moștenitori a drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri au luptat atât în veacurile trecute, fie ca aducerea-aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi sentimentul dorinței ce avem d-a păstra și d-a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire”.

În „Cartea a patra”, intitulată *Unitatea națională*, rolul lui Mihai Viteazul în unificarea tuturor țărilor românești, ca temelie a unității naționale, era relevat cu pregnanță și cu un sentiment de îndreptățită mândrie patriotică: „Mihai realizase acum visarea iubită a voievozilor cei mari a românilor. Acum românul s-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie, una și aceeași cârmuire națională, astfel precum ei n-au fost din vremile uitate ale vechimii. Statul acesta nou are hotare naturale de minune, el e destul de puternic, pământul său destul de binecuvântat de cer, locuitorii săi numeroși și în mare parte omogeni; el poate trăi, a sta de sineși și a se apăra împotriva năvălirilor streinilor”.

Analizând condițiile istorice în care **s-a** înfăptuit, pentru prima dată această sublimă năzuință a românilor, N. Bălcescu a înțeles că, pentru a fi consolidată și dezvoltată, trebuia să treacă un timp, un timp de pace și liniștită lucrare. Dar timpul și împrejurările zbuciumatei noastre istorii **n-au** fost prielnice: „Spre a așeza bine temelile și a usca tencuiala aceștii zidiri prea grabnic făcută, îi trebuia vreme, și vremea îi fu de lipsă. El **n-**apucase încă a încununa zidirea sa **d-**abia ridicată, și iată glasul cobitor al clopotului restrîștei sună cu Tărie, și din toate părțile, înverșunați, aleargă dușmanii săi mii de mii și toți **într-**una spre a-l dărâma. Vai, că nu **ne-am** putut opri aci, în culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și. Istoria!”

În finalul lucrării, evocând împrejurările tragice în care și-a sfârșit viața viteazul voievod, N. Bălcescu scria: „Eroul va cădea. Dar „va adăuga un nume glorios mai mult la șirul martirilor unității naționale, iar silințele lui vor lumina calea generațiilor viitoare și o zi va veni, cât de târziu, când ursitele glorioase ce el a visat pentru nație se vor împlini”. (*N. Bălcescu și uleea unității naționale*, în „România literară”, an. II, 3 iulie 1969, nr. 27, p. 12).

G. ZÂNE: **Într-o** anumită privință, N. Bălcescu transfera în evul mediu conceptul modern al națiunii, ceea ce nu se poate susține azi, dar conceptul de națiune astfel înțeles îi folosea să susțină perfect legitim principiul naționalității și să-i caute o justificare nu numai etică, dar și istorică, **într-o** interpretare la fel influențată de școala romantică franceză. N. Bălcescu a înțeles că fiecare etapă în dezvoltarea istorică a națiunii are prololemele ei specifice și, ca atare, națiunea română are în epoca iia problemele ei, pe care generația sa trebuie să le rezolve.

Lenin a arătat că în problema națională capitalismul are două tendințe: una în faza de început a dezvoltării sale, alta în faza de maturitate. În cea dintâi capitalismul promovează trezirea maselor la viața națională și dezvoltă mișcările naționale, dezvoltă lupta împotriva oricărei asupririi naționale și creează condiții pentru formarea

statelor naționale; în a doua, capitalismul dezvoltă strângerea legăturilor dintre națiuni, frânge treptat îngrădirile naționale, creează unitatea internațională a capitalului, a vieții economice, a politicii, a științei etc. N. Bălcescu trăiește în prima fază a dezvoltării societății capitaliste românești, de aceea a pus în opera sa problema națiunii, a enunțat principiul naționalităților, a luptat împotriva oricărei asupririi naționale, pentru crearea statului național. Însuflețit de conținutul democrat al ideii de națiune, el a susținut transformarea socială în interesul maselor populare și realizarea principiului naționalității în interesul întregii națiuni române. El a întrunit astfel **într-o** singură concepție icăeea socială și ideea națională, transformarea societății în numele și în interesul poporului român, **într-o** primă etapă, unitatea politică **într-o** a doua.

Problema națională, deși permanent prezentă în sentimentele și preocupările sale, trece pe primul plan al luptei sale după revoluția din 1848. Intervenția trupelor străine, care lichidase, pentru moment, posibilitatea de reforme sociale, îl face să înțeleagă mai bine că o țară fără independență nu poate niciodată să-și înfăptuiască reformele sociale pe care poporul le reclama și clasa ei înaintată de atunci, intelectualitatea democratică, le susținea. Invazia resuscitase sentimentul național, mai ales antiotoman, și făcuse ca în scrierile de epocă să se reafirme cu mai multă tărie ideea de națiune și principiul naționalităților - dreptul la viață al micilor popoare.

Dacă N. Bălcescu a promovat ideea de națiune și ideea de naționalitate în general, el a susținut de pe poziții consecvent democratice ideea de egalitate între națiuni, a combătut dezbinarea dintre popoare și exclusivismul național. „Noi trebuie să profesăm respectul naționalităților și egalitatea lor”, scria lui Ion Ghica, la

16 noiembrie 1850, adresându-se întregii emigrații românești; „Sftnț este dreptul oricărei națiuni, oricât de mică a ți ea”.

Împotriva ideologiei care susținea ideea inegalității între popoare, N. Bălcescu, în *Răzvan-Vodă*, după ce

glorifică virtuțile unui domn care ar fi fost după tată de neam țigan, afirmă că în „ochii providenții nu sunt popoare și clase osândite, precum nici popoare și clase alese”.

În condițiile în care se afla poporul român în epoca lui N. Bălcescu, problema națională avea aspecte deosebite, pe de o parte dincoace de munți, pe de alta dincolo. În principate - problema națională, independența națională și formarea unui stat național; în Transilvania - autodeterminarea politică. Era o [etapă a mișcării naționale pe drumul unității întregului popor român, N. Bălcescu i-a înțeles complexitatea; în concepția sa programul mișcării naționale trebuia să țină seama de momentul Istoric și, ca revoluționar, a militat pentru ceea ce credea el practic posibil în anii săi. Așadar, programul național român trebuia să-și propună ca țintă principală problema unității. Aceasta avea, după ei, două aspecte: o unitate morală, prin cultivarea elementelor de unitate, în special a limbii și literaturii naționale, unitatea politică urmând să se facă în etape, așa după cum o realizaseră și alte popoare. Cultivarea limbii și a literaturii ca mijloc de dezvoltare a națiunii era o idee doctrinară, și el folosește, pentru a o sprijini, încă înainte de 1848, tezele istoriografiei romantice franceze. Cultivarea ideii de unitate politică era, în adevăr, o idee curentă în acea parte a Europei, în care numeroase națiuni erau încă dezmembrate; în țările române Ilulcescu a fost unul dintre protagoniștii ei cei mai fervenți și cu cel mai mare răsunet în mișcarea democratică românească. În repetate rânduri a insistat asupra însemnătății unității politice, chiar restrânsă pentru epocă la „Unirea Principatelor, deocamdată”. Unitatea politică este pentru el „o chestie de viață și de putere, atât înăuntru cât și în afară, și care ne poate pune în (tiara a ne împlini misia în omenire”, „este cheazășuirea dreptului neprescriptibil de a trăi liber”, este „trupul lui trebuincios ca (Urletul să nu piară și să amortească, ci din contra să poată crește și a se dezvolta”. În căutarea unei argumentări cât mai temeinice a acestei teze, el transferă în evul mediu nu numai Ideea de națiune,

cum am spus mai înainte, dar și ideea de unitate, și deci privește luptele de altă dată - războaiele feudale - cu războaie naționale. Domnitorii cei „mari ai românilor, luptându-se în afară, sau chiar între ei, se luptă pentru unitate: „Desele războaie între Moldova și Țara Românească - spune el - n-avură altă pricina; luptându-se pentru supremație, aceste țări luptau pentru unitate¹¹.

Științificește ideea nu se poate susține azi; dar, în epoca sa și în condițiile luptei naționale, era o idee mobilizatoare a maselor, care erau îndemnate a fi continuatoare ale marilor tradiții de luptă a celor mai buni înaintași. Totodată însă, consecvența sa democratică îl face să spună, și să anticipeze profetic, că ceea ce marii voievozi nu au putut face prin luptă, o va face „poporul armat și întărit de un principiu”, sentimentul conștiinței de sine a maselor.

N. Bălcescu a susținut cu intransigența, unui democrat fanatic calea „prin noi înșine” în lupta națională, și alianța cu toate popoarele călăuzite de aspirații - democratice în rezolvarea problemelor naționale. Categorical a spus în mai multe rânduri că „mântuirea stă în noi”, că „niciodată o nație nu se poate mântui decât prin sine însăși”, sau că „românul nu va dobândi îmbunătățirile de care are nevoie... până atunci când îmbărbătat el își va sfărâma singur lanțurile care îl țin legat”. Formulând astfel ideea tactică de bază, rezolvarea problemei națiunii prin popor, el introduce în ideologia națională a epocii un element profund democratic.

Acțiunea sa din Transilvania pentru a împăca, în 1849, revendicările naționale românești cu politica maghiară revoluționară, însemna nu numai o contribuție prețioasă la dezvoltarea elementului de bază al națiunii - sentimentul de solidaritate a românilor de dincolo și de dincoace de munți, pe un vast plan politic - dar și sentimentul de solidaritate cu alte popoare oprite, cura erau la 1848 ungurii în monarhia austriacă. A justificat pe deplin mișcarea românească revoluționară din Transilvania și a privit-o ca o mișcare națională născută din adânci

conflicte de clasă între țărâtime și marii proprietari feudali maghiari, dar a deplorat excesele la care a dat naștere de ambele părți, exacerbara sentimentului național: „O! Câte nenorociri sentimentul de naționalitate a adus **într**-aceste” locuri”, scria la 16718 decembrie 1848 lui Ion Ghica.

Astfel, N. Bălcescu, în problema națională românească, plecând de la ideea de națiune, înțeleasă ca o etapă de dezvoltare a poporului, **s**-a fixat pe o poziție în totul corespunzătoare tendințelor de dezvoltare obiectivă a societății românești și i-a dat soluții consecvent democratice pentru care a luptat ca om de știință și revoluționar. De aceea amintirea poziției sale în problema națională, în cadrul concepției sale democratice generale - cea mai înaintată, care, în epoca sa, putea fi practic valabilă pentru români - ne întoarce la cele mai bune și mai generoase izvoare ale gândirii sociale românești. (*N. Bălcescu și ideea de națiune*, în „Viața românească”, București, an. XXII, iulie 1969, nr. 7, **p.** 55 - 57.)

DAN BERINDEI: *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, operă strălucitoare sub aspectul stilului, construită în gen antic și în care eroul principal căpăta dimensiuni de epopee, a folosit pentru a reliefa problemele de bază în fața cărora stătea poporul român: unitatea și independența națională. [...]

Deși Bălcescu **s**-a străduit să scrie o operă literară, dând o grijă deosebită exprimării și formei, lucrarea era totodată un model de erudiție. Întemeiată pe lectura a peste 100 de lucrări

— Majoritatea izvoare contemporane evenimentelor -, pe minuțioasa analiză critică și comparativă a datelor documentare, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* a reprezentat o operă de netăgăduită valoare. Desigur că stadiul atins în epocă de cercetările istorice **s**-a răsfrânt asupra lucrării, la și romantismul căruia **într**-o măsură Bălcescu îi era tributar - și aceasta explică unele greșeli de fapte și de interpretare - dar lucrarea se impune îndeosebi prin ideile puse în evidență, prin prezentarea

deosebit de vie a unui moment crucial al istoriei României, prin patriotismul care respiră puternic în paginile ei.

Bălcescu a reliefat în lucrarea sa ideea de progres, scriind, între altele, că „misia istoriei este a ne arăta, a ne demonstra această transformare continuă, această mișcare progresivă a omenirii, această dezvoltare a sentimentului și a minții omenești, sub toate formele dinlăuntru și din afară. A, în timp și în spațiu”. Dând o importanță deosebită ideii luptei de clasă, el a criticat în Introducere interpretarea strâmtă a acesteia. „În luptele și revoluțiile dinlăuntru, care au umajut secolul al XV-lea și al XVI-lea, istoricii noștri n-au văzut decât niște lupte de pretendenți la tron și m-au pătruns principiul și interesele ce fiecare pretendent reprezenta”. Sinteză a activității sale de creator în domeniul istoric, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* evidențiază în mod pregnant ideile de unitate și independență națională. De asemenea, întreaga lucrare reflecta admirația pentru luptele eroice ale poporului, victoria de la Călugăreni din 13 august 1595 fiind, între altele, calificată drept „zi... menită a fi briliantul cel mai strălucit al cununii gloriei românești”.

Introducerea face parte din seria lucrărilor de istorie socială ale lui Bălcescu. Nefiind terminată - deși ea a constituit o preocupare începând din decembrie 1849 - se remarcă doar o legătură relativă între această Introducere și lucrarea propriu-zisă, consacrată domniei lui Mihai Viteazul. De altfel, trebuie remarcat că erorile de informație se constată tocmai în Introducere, în care autorul a încercat o trecere în revistă a întregii istorii românești, deși redactarea n-a depășit pe fanarioți, și nu în cele cinci cărți ale istoriei domniei lui Mihai Viteazul, unde informația sa, cu mult mai largă și mai precisă, l-a ferit de erori de acest fel. Dar Introducerea rămâne prețioasă prin evidențierea ideilor de progres și de luptă de clasă, ca și prin critica energică pe care a adus-o clasei boierești. „Dar boierii, ca să izbutească, nu se apără nici de asasinat, nici de trădare și caută a zdrobi puterea domnilor, se aliază cu turcii și izbutesc a lua preponderența toată în țară și a face

tronul electiv și cu totul în dispoziția lor". Reluând teza dezbătută și în lucrările sale anterioare, Bălcescu denunța cu energie acțiunea întreprinsă de boierime pentru „robirea gloatelor”, el subliniind cu amărăciune că „o țară întreagă ajunse roaba unor particulari” și că „această fărădelege a boierilor fu expiată cu pierderea țării” „Introducerea istoriei *Românilor supt Mihai-Voievod Viteazul* este interesantă și prin aceea că autorul **s**-a străduit să evidențieze rolul poporului român în istoria umanității, aportul acestui popor la istoria universală. (Bălcescu, București, Editura Tineretului, colecția „Oameni de seamă”, 1969, p. 243 - 250.)

VALERIU CRISTEA: În *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* domnitorul care întrupează triumful acțiunilor sublime este privit continuu din perspectiva unei nostalgii a faptei. Stilistic aceasta se exprimă prin frecvența predicatelor. Se poate vorbi

Ide o *hegemonie a verbului* în proza lui Nicolae Bălcescu. Mai mult: pe fondul acestui sentiment de complăcere cu care autorul redă mișcarea, acțiunea, fapta - lucrarea sa de căpetenie fiind o mică *Iliadă* a românilor, plină de bătălii grandioase ca și de lupte locale, de busculade, ambuscade și hărțuieli - se detașează preferința pentru linia avântat cinetică, pentru traiectoria fulgurantă: „În vremea aceasta, viteazul și strălucitul Albert Kiraly, cu o iuțime neauzită, cu foc și cu fier, prădând și pustiind, își rotește armele, *fvigerând prin toată Bulgaria*” (s.n.); „Garnizoana, nemaiputând sta mult împotrivă, ceru ajutor de la Gazighirai, hanul tătarilor. Acesta sculă un număr mare de tătari și **puindu-le** cap pe Adil-ghirai, *zburară în ajutorul cetății*” (s.n.); „Mihai, aflând aceasta, trimise pe Albert Kiraly, care, întâmpinând pe dușmani la 16 martie, îl sparge și îl fugărește, și cetățuia Silistra cruțată pân-atunci, o asemănă cu pământul; apoi, **se** învârtește la orașul neîntărit Turtucaia, cale de o zi de Rusciuc, îl aprinde, ucigând mulți din locuitori, și se întoarce în grabă, pân-a nu dezgheța de tot Dunărea, la București, unde se afla

Mihai. Acesta îl porni îndată la Brăila, în ajutorul lui Mihalcea". Nicolae Bălcescu realizează o accelerare cinematografică a mișcării, cartea în întregul ei fiind un poem cinematic de un amețitor dinamism, un fel de supraproducție vertiginoasă cu decoruri foarte variate și figurație bogată. Poate că termenul de tehnică a basoreliefului, care dă o imagine prea statică despre proza lui

(Nicolae Bălcescu și de aceea întrucâtva falsă, ar trebui corectat (observația în sine, aparținând după cum se știe lui Tudor Vianu. Rămâne oricum fundamentală). Oare n-ar fi mai exact să vorbim

Ide o tehnică și de efecte ale cinematografului în i-elief?

Cazul este ciudat: un om martirizat de suferință, un muribund compune în fortissimo o simfonie războinică și virilă găsind în ea compensații pentru o dureroasă și numai de el știută frustrare; expiră în zăngănit de arme, în plin tumult fictiv, ca un războinic, așa cum și-ar fi dorit. A murit fără să fi împlinit acele mărețe fapte pentru care se simțea chemat și poate fără să fi știut că a dus până la capăt una cu mult mai grea: aceea de a închide perfect cercul unei vieți exemplare de neasemuită noblețe. Dacă ar fi să încheiem în stilul înalt romantic și idealist al autorului: un spune că Nicolae Bălcescu a fost unul din acei oameni winunați prin care un popor își prelungește contractul cu divinitatea. (Nicolae Bălcescu: „Românii supt Mihai-Voievod Viteazul”, în voi. *Interpretări critice*, București, Editura Cartea românească, 1970, p. 200 - 201.)

IOANA EM. PETRESCU: Ca atâtea alte opere istorice ale romantismului, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul* este o lucrare plasată la confluența Istoriei cu literatura, ceea ce înseamnă că nu e o istorie doar „ornată” retoric, ci o operă în care materialul istoric e organizat în anumite structuri specifice literare. Vom încerca să descriem structura operei lui Bălcescu pornind de la ceea ce T. Vianu definește drept „tehnică a basoreliefului” în narațiunea istorică, procedeu stilistic de realizarea...

Perspectivei", prin dislocarea acțiunii **într-un** prim plan tratat la prezent și un plan secund (de fundal), cu verbele plasate la diferite timpuri ale trecutului. Precizăm că nu dăm tehnicii basoreliefului doar o accepție stilistică, afectivă, ci una compozițională. Cum se prezintă, din acest punct de vedere, *Românii supt Mihai Vodă Viteazul*?

Credem că *Istoria românilor* nu trebuie văzută ca o carte construită concentric în jurul unui personaj-pivot (Mihai), în raport cu spațiul european sau spațial turc sunt simple spații de „încadrare” a unei acțiuni principale, ci ca o meditație, asupra Istoriei, contemplată **dintr-o** dublă perspectivă: o perspectivă eroică, aplicată acțiunii semnificative, adică acelei acțiuni umane care încorporează și traduce în faptă un principiu transcendent (legea divină sau „misia”) - constituindu-se astfel în destin - și o perspectivă ironică aplicată acțiunii umane întâmplătoare, liberă de orice determinare transcendentă, desfășurându-se **într-un** spațiu profan, desacralizat, și incapabil să se constituie în destin. În *Istoria românilor*, epopeea lui Mihai coexistă cu „romanul” Europei, cu romanul lui Sigismund Bathori în primul rând, pentru că, dintre protagoniștii operei, Sigismund Bathori (cea mai pură întrupare a existenței într-un accidental) ocupă în planul profan (propriu unei acțiuni romanești) locul privilegiat pe care Mihai, îl ocupă în planul mitic (cel al acțiunii eroice). De altfel, din punct de vedere strict literar, Bălcescu realizează în Sigismund Bathori un personaj cel puțin la fel de interesant ca Mihai. Comentariul nostru va urmări cele două planuri ale acțiunii pornind de la aceste două personaje.

Definindu-l pe Mihai ca „erou: - se contrazice oare concepția romantică, explicit formulată și în afirmațiile programatice ale lui Bălcescu, concepție conform căreia singurul erou al istoriei este poporul? Se contrazice oare Bălcescu atunci când plasează în centrul acțiunii eroice personalitatea principelui? Credem că nu. Prin ce se definește, în fond, Mihai ca „erou”? în *Precuvântarea* operei, Bălcescu afirmă că rolul istoricului este în primul

rând acela de a descifra „formula înțelegătoare” a unei națiuni, istoria fiind „transformația” continuă și dialectică prin care această vocație originară se realizează pe sine. Istoria unui popor înseamnă deci împlinirea unui destin care e conținut, în germene, în vocația sa originară. În „misia” sa. Vocația originară, geniul nației sau misia desemnează punctul în care umanitatea se întâlnește cu divinul, participă la divin. „Misia” e un mit. Fundamental al gândirii romantice, un mit care permite istoricului romantic performanța, de a identifica ființa și devenirea, eternitatea și timpul. Doar în măsura în care un popor își împlinește misia (pe care e liber însă să o ignore sau să o contrazică) el există ca popor, fiecare moment al devenirii istorice fiind coincident cu postulatul originar al misiei și împărtășindu-se din sacralitatea lui. Dacă pentru cronicarul medieval istoria poate doar să *reflecte* sacrul în figura principelui - „unsul lui Dumnezeu” -, pentru istoricul romantic istoria încorporează sacrul, ea fiind starea de explicație a divinității, față de care „misia” are vocația originară înseamnă divinitatea în stare de implicație. Istoricul este chemat să facă inteligibilă „misia”, care există în popor sub formă de „sentiment” și se dezvăluie în instituții, în structura socială și economică a timpurilor originari. Este ceea ce face Bălcescu în schițarea istoriei românilor din *Precuvântare*: pornind de la vechile forme de proprietate (mica proprietate țărănească), de la vechea organizare „ostășească”, a unei țări care nu cunoaște o aristocrație feudală - boieria fiind o slujbă activă și nu un titlu nobiliar transmisibil -, Bălcescu descoperă în poporul român o vocație republicană realizabilă într-un stat organizat ca „republică războinică”, întemeiat deci pe idealul egalității. Așezați la porțile orientului, românii au misia»

de a apăra libertatea Europei, permițându-i să construiască o civilizație, și de a impune această civilizație popoarelor migratoare cu care au de luptat; o misie eroică, pe care istoricul o traduce în conceptul de *libertate*. Transformând în concept vocația originară pe care poporul

o trăiește în mod inconștient, istoria devine o „carte sântă”, o carte a legii, valabilă deopotrivă pentru trecut și viitor, iar istoricul, conștiință a poporului său, este și un apostol al viitorului. În concepția lui Bălcescu, istoricul și eroul se întâlnesc în acest punct de convergență a ideii cu fapta (identitatea pe care critica românească a stabilit-o între Bălcescu și eroul său este, de aceea, pe deplin întemeiată). Mihai, a cărui primă apariție în carte e o mitică înfrângere a morții, Mihai alesul, cel „precum odinioară semizeii lui Homer”, nu este erou printr-un decret divin, ci pentru că „spiritul și individualitatea nației se întrupează întrânsul”. Cum arhetipul istoriei umane este, pentru Bălcescu, istoria sacră, logosul premerge faptei. Ca și istoricul, eroul va fi deci, în primul rând, conștiința poporului său, el va traduce în idee simțământul popular și numai apoi va transforma ideea în acțiune. „Marii voievozi” sunt cei care „se inspiră din simțământul național al românilor”. Căci „naționalitatea, deși nu avea atunci acel caracter reflexiv și ideal ce a dobândit în zilele noastre, dar era mult mai întinsă și mai puternică, ca *simțământ*” (s.n.). Neexistând decât ca expresie a poporului său, eroul nu are nici libertate, nici destin individual. Construindu-și personajul cu mijloace retorice, proiectând asupra-i lumină mitică, Bălcescu face din Mihai figura cea mai impersonală a cărții - o existență în care individualul se estompează, tinzând spre simbol; faptul este cu atât mai semnificativ, cu cât în cazul celorlalte personaje (cele din planul pe care l-am numit profan) Bălcescu abandonează dicția retorică și construiește portrete excelent caracterizate de T. Vianu drept balzacienne. Atâta timp cât eroul nu trădează ideea, atâta timp cât individul nu-și ia libertatea de a se opune destinului, el pare a fi invulnerabil. Contextul politic al epocii, jocul forțelor militare și diplomatice europene - care concentrează interesul istoricului - favorizează cel mult, dar în niciun caz *nu determină* căderea lui Mihai. Înfrângerea sa devine inevitabilă doar în momentul în care *eroul* săvârșește o triplă eroare: visând domnia creditară,

Mihai contrazice vocația republicană a românilor; legând țăranul de pământ, Mihai încalcă ideea libertății; neeliberând iobagii transilvăneni, „Mihai trădase misia sa în Ardeal și merita a cădea”. Greșelile lui Mihai nu sunt simple „erori” („aceste idei erau bine simțite atunci și însuși de Mihai”); trădându-și misia eroul săvârșește vina tragică pe care, fatalmente, urmează să o ispășească.

Dar dacă în universul eroic vina atrage ispășirea, universul profan pare a se sustrage acestei legi. Niciun personaj al cărții nu săvârșește erori mai numeroase și mai grave decât. Sigismund Balhorî, și totuși Sigismund Bathori scapă întotdeauna nepedepsit, ca și cum el ar fi cu desăvârșire indiferent destinului. Inconsecvența și sinuozitatea traiectoriei existenței nu se cristalizează într-un destin. Sigismund Bathori s-a născut cu mâna însângărată; la nașterea sa turnul din Oradea s-a prăbușit; sunt semne de rău augur care ar putea marca un destin, un destin demonic. Dar existența principelui Transilvaniei e departe de a realiza consecvența negației demonice. Vanitos, influențabil și capricios, Sigismund e un cabotin care își construiește roluri, abandonându-le cu aceeași ușurință cu care le-a conceput de îndată ce i se par periculoase (rolul de pavăză-a-Europei-creștine) sau plicticoase (rolul de Principe-ascet, a cărui retragere la Ratibor Europa întârzie, din nefericire, s-o aplaude). Trei abdicări, trei reîntoarceri la tron, de fiecare dată cu un ceremonial complicat și teatral; Sigismund e capabil să joace orice, cu condiția să fie cap de afiș. Și pentru ca acest univers teatral să dea totuși impresia realității, fiecare întoarcere la tron a lui Sigismund înseamnă o impresie de teroare pe care imensa cifră a victimelor din bătăliile lui Mihai - victime necesare - nu ar putea-o realiza niciodată. Estet al spectacolului terifiant, Sigismund rămâne un diletant care poate săvârși orice, pentru că nicio idee nu-i îngrădește libertatea și nicio misie nu-l ridică deasupra universului arbitrar, al accidentului, contemplat de istoric cu detașare ironică.

Planul eroic și planul romanesc coexistă în cartea lui

Bălcescu, realizând un univers mitic și unul profan, pe care scriitorul le ierarhizează conform tehnicii basoreliefului. Peste lumea întâmplărilor care **s-au** consumat în timp, figura lui Mihai se ridică **într-un** prezent care nu este numai prezent istoric, ci și expresia atemperalității mitului. (*Perspectivă eroică și perspectivă ironică în opera lui Bălcescu*, în „Tribuna”, Cluj, 30 noiembrie 1972.)

AL. SANDULESCU: *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul* de N. Bălcescu trebuia să fie - ne informează autorul **într-o** scrisoare către V. Alecsandri - o poezie istorică. Cercetarea documentelor și pasiunea ideologică l-au condus înspre studiu, spre biografie și narațiune. Dar elementul poematice nu a fost abandonat, ci absorbit în viziunea istoricului, ca și în modul său de expresie nu o dată liric, de profet și de rapsod al narațiunii, care conferă demonstrației un patetism și o înaripare. Ideea de libertate și de unitate națională, punct cardinal în crezul pașoptist, relevă în Bălcescu un suflet arzător, copârtaș la faptele eroului., pe care, fără să-l idilizeze - îi vede întruchipând idealul de veacuri al poporului român însuși. Narațiunea, excelând în câteva portrete, în descrierea unor scene de bătălie, a unor momente de încordare psihologică sau a intrării triumfale a voievodului în Alba-Iulia, este alcătuită în fapt **dintr-o** plasmă poetică, înrudită cu a celor mai de seamă poeți ai generației care pregătise revoluția. Mesianismul, credința **într-un** spirit ai dreptății providențiale, întoarcerea spre trecutul istoric, spre mărire și legendă, spre natură, spre „duhul național 1, fac parte mai toate din programul *Daciei literare*, unele fiind prezente încă și mai înainte în scrierile lui

I. Heliade Rădulescu. Bălcescu sintetizează în „poema” lui marile idei ale epocii, **dându-le** poate cel mai puternic suflu prin acel patriotism de o incomparabilă puritate, ca și prin virtuțile verbului său romantic.

Convins, ca și Grigore Ureche, că trecutul ascunde semnificații pilduitoare pentru urmași, istoricul, care îmbrățișase în stagiile lui pariziene misionarismul unui Lamennais, își începe narațiunea emoționat și pios:

„Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun înaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viața eroică a părinților Ier. Timpurile de aducere aminte stau sub semnul providenței, ocrotitoare simbolică, în concepția autorului, a dreptelor bătălii, a idealului național, care formează în esență obiectul pateticei demonstrații: „Voi arăta acele lupte urieșe pentru libertatea și unitatea națională, eu care românii sub povăța celui mai vestit și mai mare din voievozii lor, încheiară veacul al XVI-lea\...” . Ispitit mereu să compare trecutul cu prezentul (antiteză tipică și frecvent romantică), Bălcescu ne apare **într-o** pagină ca poet al ruinelor, în felul lui Cârleva, pe care îl și invocă, și al lui Grigore Alexandrescu. Umbrele voievozilor profilându-se pe zidurile năruite ale Târgoviștei stau împreună cu undele Ialomiței, mărturie gloriei apuse, ca și apele Oltului în *Umbra lui Mircea la Cozia*.

Tema preromantică nu e dezvoltată în sensul celebrei „fortuna labilis”, ci a resurecției patriotice: „Acest turn, ce mușchiul - numai, cu verdeața sa, împodobește, e scump românilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire.

El a fost martor la atâtea triumfuri! El a văzut unul după altul, pe Mircea cel Bătrân, Dracula-Vodă, Vlad Țepeș, Radul cel Mare, Radul de la Afumați, Mihai Viteazul și Matei Basarab. Toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici războinici parcă le vezi învultându-se singuratece și tăcute împregiur acestei ruine; adierea vântului ce suflă din Carpați, șuierând în pustiul turn, ne pomenește numele lor. Și undele mărețe ale Ialomiței pare a cânta neconținut un cântec de mărire ta, gloria lor”. Aceeași meditație, pe câmpia de la Călugăreni, bizuindu-se pe aceeași antiteză trecut-prezent, îl face pe Bălcescu să împrumute glasul dureros al textelor biblice, al ieremiadelor *Vechiului Testament*)... Îmi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văd această umilitoare priveliște și **din** inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte: Dumnezeuul părinților

noștri ne-a părăsit! Părinții noștri ne-au blestemat!"

Fără a-i trece cu vederea lui Mihai anumite erori politice (faptul de a nu fi desființat iobăgia), istoricul se simte atașat afectiv de eroul său și de vitejiile lui îl înconjoară cu dragoste pentru că a, „ridicat *steagul libertății*”, dorind „*mântuirea patriei*”, și totodată îi împărtășește speranțele, îndoielile, temerile din timpul unei bătălii. Astfel, domnul „trimisese de dimineață să cheme lângă dânsul o ceată de pedestrime ce se afla departe, de tabără... Sosi-va ea oare la vreme? - (se întreabă autorul). Și mai limpede, participarea lirică se vede în momentul de apogeu al domniei lui Mihai. Când acesta realizase visul unității naționale și când istoricul, se pregătește a urma șirul de aici încolo trist al întâmplărilor, al decăderții și prăbușirii eroului. Condeiu este acum înmuiat în durere, ca al revoluționarului patriot care-și dădea seama că se stinge fără a-și fi izbândit gândul. În amarnica meditație se aude parcă plânsul unei întregi și vitregite istorii: „El [Mihai] n-apucase încă a încununa zidirea sa d-abia ridicată și iată glasul cobitor al clopotului restrîștei sună cu tărie, și din toate părțile, înversunați, aleargă dușmanii săi mii de mii și toți **într-**una spre a-l dărâma. Vai. Căci nu ne-am putut opri aici, în culmea triumfului nației române, oprind împreună cu noi și timpul și istoria! Pentru ce, după draga povestire a atâtor norocite și mari izbânzi, să fim osândiți a descrie și cruntele noastre nenorociri?”

„Poema” lui Bălcescu dobândește în partea finală modulații de cântec popular alternând expunerea istorică și meditația cu blestemul: „Astfel fu bătălia de la Mirislău, această întâi nenorocire. Începătura și pricina tuturor celorlalte. Astfel nestatornicul noroc, în câteva ceasuri, ne răpi aceea ce ne dedese **într-**atâți ani și după atâtea mari strădanii. Vai! Câte nădejdi frumoase înșelă el, câte proiecte mari nimicnici! Mirislău! Mirislău! Blestem asupra ta. Loc de pieire, loc afurisit! Ce de sânge eroic sorbiși tu în această zi pustie!”

Poezia ruinelor și a trecutului, a dorului de libertate

și a viziunilor providențiale, a unui erou excepțional și a antitezelor, a invocației și a ieremiadei, nu putea fi pe de-a-ntregul romantică, așa cum este. Fără elogiul naturii, ce nu-i rămâne indiferentă nici lui Bălcescu, spirit prin excelență istoric. Imaginea arhitectonică a peisajului transilvan, tărâm fericit al Canaanului, este impunătoare prin sensibilitate, ca și prin tehnica descriptivă a autorului și prin armonia frazei, care o detașează de simpla descriere a unui spațiu oarecare. E aici o vibrație a comparațiilor și a epitetelor, chemându-se unele pe altele, o muzică circulând ca o sevă prin trupul cuvintelor, dătătoare de puteri plastice, un mare sentiment al frumuseții sălbatice, monumentale. [...]

Ca și Alecu Russo, Bălcescu ar fi dorit să scrie o *Cântare a României* (de unde și bănuiala unora că el ar fi și autorul aceleia). Formația lui de istoric și de sociolog l-a determinat să elaboreze un studiu sub forma unei biografii, din păcate neterminată. Dar viziunea, spiritul cărții, stilul ei retoric, de care s-a ocupat, cu binecunoscuta lui competență în materie, Tudor Vianu, aparțin unui poet. Reînviind figura lui Mihai Viteazul, simbolul cel mai elocvent al unității noastre naționale, Bălcescu purta în suflet icoana sfântă a patriei, pe care înțelegea s-o preamărească într-o operă fundamentală. În perspectiva epocii avântate de la 1848, epocă din mari entuziasme și mari dăruiri, *Românii sub Mihai-Voievod Viteazul* ni se relevă deopotrivă ca un imn, ca o inspirată și mesianică poemă. Dincolo de expunerea savantă a relațiilor politice și sociale, a demersurilor diplomatice, a campaniilor militare, se aude, înfiorată, o voce lirică, proiectând istoria în planul sensibilității, prefăcându-o în ditirambi sau în elegii, într-o melodie gravă, însuflețită, prevestitoare. (*Istorie și poezie*, în „Luceafărul”, București, an. XVJ, 16 iunie 1973, nr. 24, p. 10)